

AIKUISKASVATUKSEN 54. VUOSIKIRJA

Haavoilla – käsite ja kokemus

Aikuiskasvatuksen näkökulmia rikkoviin elämäntilanteisiin

Toim.

Erja Laakkonen, Tiina Sotkasiira, Iiris Lehto & Mirva Heikkilä

[SoPhi]

AIKUISKASVATUKSEN 54. VUOSIKIRJA

Haavoilla – käsite ja kokemus

Aikuiskasvatuksen näkökulmia rikkoviin elämäntilanteisiin

Toimittaneet

Erja Laakkonen, Tiina Sotkasiira, Iris Lehto & Mirva Heikkilä

[SoPHI]

SoPhi 149

SoPhi on julkaissut akateemisesti korkeatasoista filosofista ja yhteiskuntatieteellistä kirjallisuutta vuodesta 1995. Kirjoittajamme ovat kansainvälisesti ansioituneita tutkijoita. Julkaisemme sekä suomen- että englanninkielistä kirjallisuutta. Julkaistavat kirjat valitaan tieteellisin kriteerein asiantuntijalausuntojen pohjalta. SoPhin toimintaperiaatteina ovat nopeus, riippumattomuus ja ajankohtaisuus. Kirjat ovat helposti saatavilla maksutta internetistä. SoPhi-kirjat ovat vertaisarvioituja ja mukana julkaisufoorumin luokituksessa.

[www.jyu.fi /sophi](http://www.jyu.fi/sophi)

Kansikuva: Helene Schjerfbeck, Naisprofiili ”muistista”, 1932

Kustannustoimittaja Katja Tiilikka

CC BY 4.0
2022 Jyväskylän yliopisto

ISBN 978-951-39-9423-5 (pdf)
ISSN 1238-8025

Sisältö

Johdanto

Tiina Sotkasiira, Mirva Heikkilä, Erja Laakkonen & Iris Lehto:
Haava metaforana, käsitteenä ja metodologisena lähestymistapana ... 6

Asiantuntijaksi kasvaminen korkeakoulutuksessa

Kristian Lindell, Ville Mankki & Pekka Rähä:
Erilaisen koulutustaustan haava. Ei-ylioppilaiden kokemuksia
luokanopettajakoulutuksesta ... 31

Anne Virtanen:

Määrällisten tutkimusmenetelmäopintojen aikana syntyneet haavat
sekä niiden juuret ja parannuskeinot. Kasvatustieteen opiskelijoiden
näkökulma ... 53

Mirva Heikkilä & Suvi Satama:

Keholliset haavat akateemisessa työssä. Kahden tutkijan
voimaannuttava vuoropuhelu ... 80

Rikkovat rakenteet ja kokemukset työelämässä

Maija Korhonen, Päivi Siivonen & Ulpukka Isopahkala-Bouret:
Sinnikkään työntekijän ihanne ja haavoittuvuus naisten
asiantuntijatyössä ... 109

Tuija Koivunen:

Prekaari opettajuus ja julma optimismi ... 135

Satu Mättö, Mirjami Ikonen & Taina Savolainen:

Parantaako aika haavat luottamuksen rikkoutuessa?
Narratiivinen tutkimus suomalaisilta työpaikoilta ... 156

Anna-Mari Simunaniemi, Santeri Halonen, Tiina Salmijärvi & Niina Impiö:
Mikroyrittäjien haavoittuvuus ja parantava
valmennus koronakriisissä ... 185

Rikkoumat elämäkulussa

Pekka Kuusela & Mikko Saastamoinen:
Haavat ja aikuisuuteen kasvaminen myöhäismodernissa
yhteiskunnassa ... 218

Mari Karvinen:
Piilossa haavoittuvat miehet.
Miesten kokemuksia heihin kohdistuvasta parisuhdeväkivallasta ... 243

Marjo Vuorikoski & Taina Törmä:
Dialoginen muistelu naisten toimijuuden vahvistajana
eläkkeelle siirtyessä ... 269

Tuula Joro, Iris Lehto & Anni Rannikko:
Kolme tarinaa totuudesta.
Homoseksuaalisuuden representaatiot yksilökeskeisessä
ulostulojournalismissa ... 295

Johanna Ennser-Kananen & Päivi Iikkanen:
Haavoittuneita ja kärsiviä?
Siirtolaisnaisten toimijuus osana tutkimusta ... 324

Haavat elonkehässä

Juni Sinkkonen:
Haavoittuvuuden kategoriat nuorten ilmastoaktiivisten
aikuisten kerronnassa ... 348

Erja Laakkonen:
Kohtuus kohtuuttomuuden maailmassa ... 372

Kirjoittajat ... 399

Johdanto

Haava metaforana, käsitteenä ja metodologisena lähestymistapana

Tiina Sotkasiira, Mirva Heikkilä, Erja Laakkonen ja Iris Lehto

Konkreettisessa, arkisessa merkityksessään *haava* ymmärretään jonkin ulkoisen tekijän vaikutuksesta syntyneeksi vaurioksi, joka rikkoo ihon muita kudoksia suojaavan kerroksen (Saarelma 2021). Sanana se saattaa herättää muistoja lapsuuden leikeissä saaduista haavoista ja ehkäpä myös hoivatuksi tulemisesta. Joku puhalsi haavaan. Vahingoittuneeseen kohtaan laitettiin laastari, joka otettiin pois muutaman päivän kuluttua. Kohta sormi tai polvi oli kuin uusi. Joistakin syvemmistä haavoista saattoi tosin jäädä jälkeen arpi, joka vielä aikuisenakin muistuttaa tapahtuneesta. Toisaalta monet ihmiset kantavat mukanaan kokemuksia haavoista, jotka paranevat hitaasti. Nämä, usein henkiset, haavat voivat olla myös kivuliaita. Parantuakseen ne vaativat huolellista hoitoa ja jos jäävät sitä vaille, kipu voi seurata mukana elämänvaiheesta toiseen. Haavat voivat myös tulehtua niin, että ne uhkaavat terveyttä. Tällaisten haavojen hoitoon saatetaan tarvita myös ammattilaisten apua. Toisaalta haavoja ja haavoittuvuutta myös kätketään, ja jotkut jäävät haavoineen yksin.

Tässä kirjassa käytämme sanaa haava kolmella tavalla: metaforana, käsitteenä ja metodologisena lähestymistapana. Metaforana käytämme sitä kuvaamaan materiaalista sekä sosiaalisesti ja kulttuurisesti koettua vahingoittumista. Kyse voi olla kuvaannollisesta loukkaantumisesta,

kuten mielen haavoista, tai se voi tarkoittaa fyysistä tai fysiologista rikkoutumaa, jolloin tarkastelu kohdistuu ihmiskehoon ja kehollisuuden määrittelyihin tai ihmiseen osana ympäristöään sekä luonnon selviytymistä (ks. esim. Butler 2006; Matutinović, Salthe & Ulanowicz 2016, 24–25). Haavoittuvia ovat paitsi ihmiset, myös koko elonkehä. Tässä kirjassa pohdimme erityisesti sitä, miten kokemuksia haavoittumisesta käsitellään aikuisuudessa. Meitä kiinnostaa, millaisia haavoja aikuisilla on, kuinka ja missä he ovat haavoittuneet sekä millaista hoitoa haavat saavat.

Nykyisellään termillä haava tehty aineistohaku ohjaa lääke- ja hoitotieteen kirjallisuuden pariin, ja siksi haava-käsitteen merkityksestä ollaan kasvatustieteissä ja yhteiskuntatieteissä vielä epävarmoja. Sitä ei ole aiemmin juurikaan käytetty aikuiskasvatustieteessä tai muilla tieteenaloilla, joilla tämän kirjan kirjoittajat toimivat. Tavoitteenamme onkin tuoda haava uudelleen tulkittuna kasvatuksen ja koulutuksen alojen sekä laajemmin ihmis- ja yhteiskuntatieteelliseen keskusteluun. Kuten kirjasta käy ilmi, haava käsitteenä avaa uusia tapoja tarkastella rikkovia elämäntilanteita, kokemuksia ja kriisejä sekä niistä selviytymistä.

Aiemmin kirjan aihepiiriin kuuluvista teemoista on kirjoitettu haavan lähikäsitteeseen eli *haavoittuvuuteen* viitaten. Haavoittuvuutta on käsitelty esimerkiksi elämänkulun vaiheisiin – kuten lapsuuteen, vanhuuteen tai koulutuksesta työelämään siirtymiseen – kuuluvana asiantilana (Julkunen ym. 2009; Nikander & Zechner 2006). Ajatus haavoittuvuudesta on myös liitetty joihinkin tiettyihin, erityisen haavoittuviksi ymmärrettyihin ihmisryhmiin, tai vaihtoehtoisesti se on ymmärretty kaikkia ihmisiä yhdistäväksi universaaliksi olosuhteeksi (Butler 2006). Tutkimuksissa haavoittuvuutta on tarkasteltu myös filosofisena ja ontologisena käsitteenä, sosiaalisena prosessina sekä hallinnan, poliittisen ohjauksen ja luokittelun välineenä (Brunila ym. 2019). Lisäksi aihetta on käsitelty epäsuorasti julkaisuissa, joissa kirjoitetaan ihmisten näennäisestä haavoittumattomuudesta ja selviytymisen eetoksesta. Tästä esimerkkejä ovat kaksi aiempaa Aikuiskasvatuksen vuosikirjaa (Brunila, Onnismaa & Pasanen 2015; Filander, Korhonen & Siivonen 2019a), joissa eri näkökulmista eriarvoistumista käsitteleviä artikkeleita sitovat yhteen *huiputuksen* ja *tietokykykapitalismin* käsitteet. Muita haavoittumisen kanssa rinnakkain tai sen synonyymeinä käytettyjä suomenkielisiä käsitteitä ovat *marginalisaatio*, *eriarvoistuminen*, *syrjäytyminen* ja *prekarisaatio*.

Kansainvälisesti haavoittuvuutta koskevaa tutkimusta on tehty laajalti ja aihetta käsitellään mitä erilaisimpien tutkimusaiheiden, elämäntilanteiden ja ihmisryhmien yhteydessä. Yhdysvalloissa keskustelu paikantuu erityisesti Judith Butlerin tuotantoon ja siitä inspiroituneisiin kirjoituksiin, jotka ovat käsitelleet haavoittuvuutta sekä sen ympärille syntyneitä vastarinnan muotoja (Butler 2006; Butler, Gambetti & Sabsay 2016). Euroopassa taas haavoittuvuudesta on kirjoitettu ennen kaikkea prekarisaatioon ja laajemmin epätasa-arvoistumiseen liittyen (Farrarese 2016). Samalla tutkimusala on saanut osakseen kritiikkiä (Cole 2016). Haavoittuvuuden käsitettä on kritisoitu liian epämääräiseksi (Brown, Ecclestone & Emmel 2017; Virokannas, Liuski & Kuronen 2020). Sitä tarkastelevan tutkimuksen on sanottu myös leimaavan niitä ryhmiä, jotka ulkopuolelta nimetään haavoittuviksi (Fawcett 2009; Munro & Scoular 2012). Haavoittuviksi katsottujen ryhmien näkökulmasta tutkimusta tehneet tutkijat ovat väittäneet, että suhtautuminen haavoittuviksi määriteltyihin on usein paternalistista, sukupuolittavaa ja holhoavaa (Gilson 2014). Muun muassa Kate Brown (2011) väittää, että haavoittuvaksi nimeäminen kaventaa yksilön toimijuutta. Tutkimus saattaa myös asettaa kohteensa uhrin asemaan ja patologisoida eri ihmisryhmiä.

Haavaa voi ajatella myös metodologisena tapana nähdä asioita toisin sekä tuottaa uutta tietoa. Tällöin haava ohjaa tarkastelemaan toimintaa, joka haavoittaa ja jota haavoittuminen synnyttää. Uusmaterialistisen ajattelun mukaisesti haavalla itsellään on myös toimijuutta: se muokkaa merkityksellistämistä, tuottaa ympärilleen toimintaa ja määrittää uudelleen toimijoiden välisiä suhteita. Haava ei siis vain ”ole”, vaan se kutsuu toimintaan, jossa yksi asettuu hoivattavan ja toinen hoitajan asemaan. Vaihtoehtoisesti nämä asemat annetaan tai määritetään ulkopuolelta esimerkiksi sukupuolittuneista tai ammatillisista rooli-odotuksista käsin. Tältä osin kirjamme pohjaa jo 1990-luvulla feministisessä teoriassa vaikuttaneeseen biologiseen ja luonnon toimijuutta arvioivaan suuntaukseen. Donna Haraway (1991) pohti, että on mahdotonta osoittaa kohtaa, jossa luonto päättyy ja kulttuuri alkaa. Näin myös ihmisen kehon ja mielen kokonaisuuteen, kehomieleen, syntyneet haavat sekä niille annetut merkitykset tulisi nähdä toisiinsa kietoutuneina. Harawayta (1991) mukaillen luontoa ei ihmis- ja yhteiskuntatieteilijöille ole ilman sen sanallista merkityksellistämistä, mutta luonnon tekijöinä ovat

muutkin kuin ihmiset. Hänen ajatuksilleen pohjaten emme mekään näe haavoja löytämistään odottavina ”olioina”, vaan haavat osallistuvat siihen, miten ihmiset ne näkevät ja millaista tietoa niistä tuotetaan. Aihepiirin parissa toimivien tutkijoiden oma haavoittuvuus sekä osallisuus haavojen tuottamiseen on yksi haavoittuvuutta käsittelevän metodologiakirjallisuuden juonne, jonka otamme esiin myös tässä kirjassa.

Haavoista voi rakentaa tietoa, ja niitä voi ymmärtää monin eri menetelmin. Tutkijat paikantavat ja tulkitsevat haavoja sekä etsivät keinoja niiden parantamiseen esimerkiksi teksteistä, haastattelupuheista ja kyselyaineistoista. Näin voidaan tehdä myös havainnoimalla arkea eri tilanteissa. Haavat myös synnyttävät koko joukon erilaisia kysymyksiä. Voidaan pohtia, mikä haavoja aiheuttaa, missä tilanteissa niitä syntyy, millainen merkitys haavoilla on ja mihin laajempiin ilmiöihin haavat liittyvät. On mahdollista tarkastella, millaisissa suhteissa haavoja syntyy ja niitä parannetaan, ja ottaa huomioon sekä inhimilliset että ei-inhimilliset suhteet. Entä jäävätkö jotkin haavat piiloon tai peiteläänkö niitä, ja mistä näin voi päätellä? Haava metodologiana yhdistää yksityisen ja yleisen toisiinsa, sillä haavat syntyvät yksilöön mutta tavat, joilla haavoitutaan, ovat jaettuina. Haavojen tutkimiseen ja niistä kirjoittamiseen liittyy myös monia eettisiä kysymyksiä: Kenellä on valta määrittää haavoja? Kenen haavoihin kiinnitetään huomiota, ja mitä seurauksia tällä on? Haava voi avata näkökulmia teorian lukemiseen ja auttaa löytämään konkreettisia tapoja soveltaa teorioita käytännössä.

Aikuiskasvatustieteen uusia ja perinteisiä näkökulmia haavoihin

Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura ry:n perinteenä on julkaista vuosikirjoja ajankohtaisista sekä aikuiskasvatustiedettä haastavista ja sen keskusteluja eteenpäin vievistä aiheista. Käsillä oleva kirja on myös Aikuiskasvatuksen vuosikirja, joka käy keskustelua osin samoista teemoista kuin kaksi edellistä, sosiaalisen kivun kokemuksiin keskittyntä, vuosikirjaa. Viimeisimmässä vuosikirjassa tarkasteltiin eri näkökulmista markkina-liberalistisen kilpailuyhteiskunnan ”huippuideologiaa”, jonka mukaan kaikkien on oltava huippuja tai vähintään tähdättävä huipulle (Flander ym. 2019a). Kirjoittajat osoittivat, että tällaisella ajattelulla on talou-

dellisiä, sosiaalisia ja terveydellisiä sekä fyysisiä ja mentaalisia seurauksia. ”Huiputuksen” aiheuttamia vaurioita tarkastellaan liittyen muun muassa työ- ja liike-elämään, opiskeluun ja hoivaan sekä akateemiseen työhön. Ajan henki on nostaa esiin huiput ja huippusuoritukset, mutta jättää huomiotta muunlaiset arkitodellisuudet erilaisine ongelmineen. Myös pelko inhimillisten kykyjen muuttumisesta kauppatavaraksi kansallisen ja globaalin kilpailukyvyyn nimissä on voimistunut. Aiheesta on kirjoitettu muun muassa aiemmassa tietokykykapitalismia käsitelleessä Aikuiskasvatuksen vuosikirjassa (Brunila ym. 2015), jossa pohditaan, miten taloudellinen valta tunkeutuu osaksi arkea erityisesti koulutuksen kentällä.

Myös monet tähän vuosikirjaan valituista artikkeleista käsittelevät aikuiskasvatustieteelle ominaisia aiheita, kuten ihmisen kasvua ja kehitystä sekä haavoittumista elämänkulun taitekohdissa. Monitieteisyys on teoksessa vahvasti läsnä, mikä on tyypillistä tämän päivän aikuiskasvatustieteelle. Kirjoittajajoukko edustaa kasvatustieteiden lisäksi useita tieteenaloja, kuten psykologiaa, sosiologiaa ja kauppatieteitä. Kirjassa käydään vuoropuhelua eri tieteenalojen välillä, mikä tekee näkyväksi eri tutkimusperinteiden välisiä ristiriitoja koskien sitä, miten haavaa tulisi tutkia, sekä tekee tilaa myös haava-käsitteen kritiikille. Mukana on sekä kokeneita että nuoria tutkijoita. Mukaan valittuja tekstejä yhdistää aikuiskasvatuksellinen näkökulma, millä tarkoitamme niiden keskittymistä haavoittumisen kokemusten yksilöllisiin ja yhteisöllisiin piirteisiin sekä ehtoihin eri elämänalueilla ja elämänvaiheissa. Valitun näkökulman kannalta olennaista on, että teksteissä kiinnitetään erityistä huomiota aikuisuuteen sen erilaisissa merkityksissä (Koski & Moore 2001).

Koulutus hoitaa haavoja, mutta voi myös haavoittaa

Aikuiskasvatustieteessä haavoittuvuutta on tarkasteltu muun muassa kasvatuksen ja koulutuksen, työelämän epävakaistumisen sekä ekologisen kriisin näkökulmista (Brunila & Rossi 2018; Salonen & Joutsenvirta 2018). Aikuiskoulutus, jonka tarkastelu on keskeinen osa aikuiskasvatustieteen laajaa kenttää, voidaan ajatella keinoksi parantaa haavoja. Yli puolet suomalaisista aikuisista osallistuu vuosittain aikuiskoulutukseen, kuten työhön tai ammattiin liittyvään koulutukseen, henkilöstökoulu-

tukseen tai harrasteperustaiseen koulutukseen (Silvennoinen & Lindberg 2015). Omaehtoisesti hakeudutaan myös vapaaseen sivistystyöhön, kuten esimerkiksi kansan- tai kansalaisopistojen koulutuksiin.

Koulutus nähdään usein yksilön työmarkkina-asemaan myönteisesti vaikuttavana investointina, mihin liittyy ajatus siitä, että ilman oikeanlaista tutkintoa on vaarassa jäädä työmarkkinakilpailun ulkopuolelle (Isopahkala-Bouret & Siivonen 2016). Aikuiskoulutus myös tarjoaa toisia mahdollisuuksia aikuisille, joilla on aiempia haavoittavia opiskelukokemuksia. Uudet, myönteiset oppimiskokemukset voivat korjata aiempia käsityksiä itsestä oppijana, ja esimerkiksi kesken jääneen tutkinon täydentäminen aikuisuudessa voi lisätä merkittävästi pystyvyyden ja työmarkkinakelpoisuuden kokemuksia. Erja Laakkosen, Jyri Mannisen ja Juha Kauppilan (2017) mukaan elinikäisen oppimisen ihanteen omaksuneet nuoret aikuiset naiset hyödyntävät opiskelua yhtenä mahdollisena resurssina muovatessaan omaa elämän- ja työpolkuaan. Esimerkiksi suuntautuminen kokonaan uudelle alalle tarjoaa mahdollisuuksia muovata identiteettiä (Heikkilä 2019). Aikuisena opiskelu voi olla myös keino luoda mahdollisuuksia elämän epävarmuuksien ja eriarvoistumisen hallintaan (Toiviainen, Kersh & Hyytiä 2019). Ikääntyneet työntekijät, erityisesti naiset, kohtaavat ennakkoluuloja ja suoranaista ikäsyrjintää työpaikoilla. Aikuisiässä hankittu korkeakoulutus voi kuitenkin auttaa neuvottelemaan omasta asemastaan työmarkkinoilla, jotka suosivat nuoria hakijoita (Isopahkala-Bouret & Siivonen 2016).

Toisaalta kouluttautuminen ei ole ainoastaan hoitavaa, vaan siihen voi liittyä myös kielteisiä koettuja tunteita. Niitä voi herätä tilanteissa, joissa huomaa, ettei vielä tiedäkään opeteltavasta asiasta tarpeeksi, tai joissa joutuu muuttamaan omia aiempia näkemyksiään (Malinen 2000). Myös klassinen oppimisen tuen malli, *scaffolding*, voidaan ymmärtää oppijoiden haastamisena. Opettaja voi kannustaa kiipeämään yhä ylemmäs ”tiedon tikapuilla”, mikä tarkoittaa, että oppijan on ponnistettava päästäkseen seuraavalle osaamisen tasolle. Toisaalta opettajan tehtävä on varmistaa, että oppijoille on tarjolla kognitiivista sekä muunlaista tukea ja ohjausta, jotta he selviävät ponnistelun aiheuttamista epämukavista tunteista ja tilanteista.

Kouluttautuminen aikuisena voi myös aiheuttaa erilaisia haavoja. Jo koulutukseen pyrkiminen voi haavoittaa. Aikuiskasvatustieteilijät ovat

nostaneet esille, miten korkeakoulujen opiskelijavalintauudistuksessa ei ole tunnistettu niitä hakijoita, jotka ovat pyrkimässä korkeakoulujen tutkintokoulutukseen vasta myöhemmin aikuisena (Haltia, Isopahkala-Bouret & Jauhiainen 2019). Koulutukseen pääsyn avoimuus eri-ikäisille ja erilaisille ryhmille on tärkeää, sillä monipuoliset sisäänpääsymahdollisuudet pitävät yllä koulutusjärjestelmän oikeudenmukaisuutta (Haltia, Isopahkala-Bouret & Jauhiainen 2019).

Itse koulutuksessa uuden, opiskelijan identiteetin omaksuminen voi olla vaikeaa ja epävarmuuden kokemukset yliopisto-opintojen sujumisesta ovat tavallisia, koska aiemmista opinnoista on usein kulunut aikaa. Aikuisopiskelijat ovat usein perheellisiä, ja heillä on kokemusta työelämästä. (Nori & Vanttaja 2018.) He voivat pyrkiä sopeutumaan uuteen elämäntilanteeseen valitsemalla kahden roolin yhdistelmän eli pyrkimällä säilyttämään sekä työntekijän että opiskelijan positiot opiskelemalla työn ohessa (Koski & Moore 2001; Laakkonen ym. 2017).

Lauren Berlant (2011) on käsitteellään *julma optimismi* kuvannut tapaa, jolla uusliberaali kulttuuri ohjaa yksilön toiveita kohti tavoitteita palvelemaan uusliberalistista taloutta kollektiivisen poliittisen muutoksen sijaan. Julmaan optimismiin nojaavasta ajattelusta esimerkki on suhtautuminen koulutukseen. Koulutusta on pidetty tekijänä, joka takaa työpaikan, sosiaalisen liikkuvuuden ja taloudellisen vakauden – asiat, joihin kiinnittyen ihmiset edelleen rakentavat elämäänsä, identiteettiään ja toimijuuttaan – sekä suojaa haavoilta. Julmuus on siinä, että koulutuksen antamista lupauksista huolimatta näiden tavoitteiden saavuttaminen on yhä vaikeampaa. Näistä odotetuista palkinnoista osattomaksi jääminen haavoittaa. (Tiainen, Leiviskä & Brunila 2019.)

Tutkijat ovat tuoneet esille, miten valintojen tekemisestä puhutaan tietoisena, hallittuna ja erillisissä keskusteluissa rakentuvana – irrallaan kaikesta arkisesta elämän monimuotoisuudesta ja kulttuurisista säännönmukaisuuksista (ks. Käyhkö 2011, 417–418). Kuitenkin aikuisten arkea halkovat monenlaiset erot, kuten etnisyys, sukupuoli, seksuaalisuus ja vammaisuus, jotka vaikuttavat siihen, millaiset valinnat ovat mahdollisia tai vastaavasti poissuljettuja. Näiden erojen vaikutuksia voidaan koulutuksella liudentaa, mutta niitä myös vahvistetaan huomaamattomin keinoin koulutusorganisaatioiden käytännöissä esimerkiksi jakamalla ammatteja naisten ja miesten aloihin (Vuorikoski & Ojala 2006). Myös

luokkaa ja luokan kokemuksia tulisi tehdä näkyviksi luokan tunnistamiseksi ja kokemusten sanoittamiseksi. Luokka kulttuurisena ja sosiaalisena kysymyksenä on merkityksellinen tekijä, joka ohjaa kouluttautumista. Se voi olla läsnä opiskelun arjessa esimerkiksi sisäistyneenä oman kyvykkyyden epäilynä, itsesäätelynä sekä epävarmuutena. (Käyhkö 2014.) Aikuisopiskelija voidaan myös lokeroida ja leimata helposti häntä itseään kuulematta, mikä voi olla haavoittava kokemus.

Toisaalta käsityksiä yhteiskunnallisista eroista ja niiden epätasa-arvoistavia paikannuksia tuotetaan myös ulkoa käsin. Siksi tutkijoiden ja muiden yhteiskunnallisten keskustelijoiden tulisi tarkastella asioita herkkyydellä ja olla varovaisia kirjoittaessaan vaikkapa tietyissä luokka-asemissa olevista ihmisistä erityisen haavoittuvina tai normista poikkeavina. Toni Kosonen (2016) on tutkimuksessaan havainnut, että esimerkiksi kuva työläismiehistä aikuisopiskelijoina on koulutuspoliittisessa keskustelussa koulutus- ja oppimiskielteinen, vaikka nämä miehet eivät ole yhtenäinen joukko. Kososen (2016) mukaan osa työläismiehistä suhtautuu opiskeluun ja koulutusyhteiskunnan lupauksiin myönteisesti, osa välineellisesti ja vain osa on koulutuskriittisiä. Jos ryhmien sisäisiä eroja ei huomioida, on mahdollista, että tutkimuksellakin tarpeettomasti ylläpidetään ja uusinnetaan luokka- ja muita jakoja.

Haavoittuminen ruumiillisena kokemuksena

Eurooppalaisissa tutkimuksissa haavoittuvuudella on viitattu paitsi joidenkin ihmisryhmien elämän arvottomuuteen ja korvattavuuteen, myös markkinatalouden tuottamaan sortoon ja epätasa-arvoon (Farrarese 2016). Tällöin esiin ovat nousseet esimerkiksi kehollisuuden (Käll 2016) ja vastarinnan teemat (Oliviero 2018) sekä yhteiskuntien palveluiden ja rakenteiden kestävyys tai niiden hauraus (Högselius 2013). Näissä keskusteluissa haavoittuvuutta tuottavaksi kehykseksi on tunnistettu uusliberaali ”ajan henki”, jonka ytimessä on pyrkimys toiminnan tehostamiseen yhteiskunnan kaikilla osa-alueilla julkisista palveluista ihmisten omaan toimintaan arjessa ja työssä (Eskelinen ym. 2017, 7). Joka päivä on pyrittävä parempaan ja tehtävä enemmän, vaikka resurssit niukkenevat.

Koulutuksen tavoin myös työelämää voidaan tarkastella haavojen ehkäisemisen, arpeutumisen, hoitamisen ja paranemisen paikkana. Työ on oman ja perheen toimeentulon turvaaja. Se tarjoaa monille merkityksellisyyden, mielekkyyden, osaamisen, oppimisen ja yhteisöllisyyden kokemuksia, jotka koetaan parantavina. Työlle annetut merkitykset kertovat siitä, kuinka työhön identifioidutaan ja sitoudutaan (Tapanila 2020). Parhaimmillaan työ parantaa ihmiskehoa ja tuntuu kehossa sisäisenä rauhana ja vapautena. Niinpä tutkimusta stressistä ja työpahoinvoinnista täydentävät näkökulmat, jotka huomioivat myös työn hyvinvointia luovat ominaisuudet, kuten työn imun (Laine 2015). Toisaalta tutkimus tunnistaa aloja ja työyhteisöjä, joissa työntekijät kokevat, että menestyäkseen heidän on siniteltävä ja peiteltävä omaa haavoittuvuuttaan. Keskustelua suuntaa myös se, että työ on haavoille herkkää aluetta, koska se kiinnittyy toimeentuloon, arvostukseen, identiteettiin ja toimijuuteen. Nämä kaikki ovat minuuteen liittyviä, henkilökohtaisiksi ja siksi aroiksi koettuja asioita, vaikka ne samalla ovat myös jaettuja kokemuksia, kuten monissa kirjan luvuissa tähdennetään.

Rajuimmillaan työelämän haavat voivat liittyä esimerkiksi työntekijän oikeuksien polkemiseen, häirintään, syrjintään – jopa ihmiskauppaan, jossa koetaan äärimmäistä eriarvoisuutta. Keskenään ristiriitaiset työn olosuhteet aiheuttavat nekin haavoja: Työtä voi olla liikaa tai liian vähän, tai siitä ei saa riittävää korvausta. Työ voi myös olla liian vaikeaa ja raskasta tai liian helppoa. Työelämää leimaa polarisoituminen. Yhtäältä resurssien riittäminen ja jaksaminen ovat koetuksella, kun työtehtävät ovat päällekkäisiä ja kerroksisia (Mäki, Vanhanen-Nuutinen & Töytäri-Nyrhinen 2011). Toisaalta raja työn ja ei-työn välillä on hämärtynyt. Kun työ koostuu erilaisten ansaintamuotojen, projektien ja kausiluonteisten pätkien yhdistämisestä, yhä useamman on käytettävä yhä enemmän aikaa sellaisen työn tekemiseen, jonka tavoitteena on työn saaminen tai säilyttäminen. (Koivunen 2016.)

Tehokkuutta ruumiillaan viestivä ja performoiva ihminen on fyysisesti ihanteellisesti viritetty, ulkomuodoltaan virtaviivainen, ja yhteiskunnalle halpa, markkinoilta itse palvelunsa ostava haavoittumaton toimija (Eskelinen ym. 2017, 8). Uusliberalistiseen eetokseen kuuluvan moraalijärjestyksen mukaan ihmisen saama arvostus kytkeytyy hänen suorituskykyensä, tehokkuuteensa ja tuottavuuteensa sekä normatiivi-

seen elämänkulkuun. Mikäli ihminen ei kykene huippusuorituksiin, voi tästä seurauksena olla arvottomuuden tunteita, ahdistusta tai syyllisyyttä ”taakkana olemisesta”. (Filander ym. 2019b, 39; Rikala 2019, 274, 294–295.)

Kilpailukykyinen talous vaatii yksilöiltä joustavuutta, luovuutta, yrittäjämäisyyttä sekä jatkuvaa oppimista. Elämän yrittäjämäistymisen seurauksena on velvoite virittää ja kehittää itseään työmarkkinoiden tarpeisiin koko elämän ajan. (Kinnari 2020, 310.) Myös huippuunsa viritetty työruumis voi saada haavoja, sillä vaikka tekee parhaansa ja kehittää kykyjään, se ei välttämättä riitä tuottamaan kokemusta onnellisuudesta. Haavoittumisen synnyttämiä tunteita on kuvattu esimerkiksi *sosiaalisen kivun* käsitteellä. Sosiaalinen kipu viittaa tuskallisiin ajatuksiin ja tunteisiin, joita on kuvattu niiden juurisyiden, kuten työkyvyttömyyden, päälle kasvavaksi uudeksi kivun kerrokseksi. Keskeistä on tilanteeseen liittyvien tunteiden kivulias poteminen, esimerkiksi syyllisyys ja häpeä siitä, että oma elämä ei täytä elämänkululle asettuvia yhteiskunnallisia odotuksia. (Honkasalo 1999; Rikala 2013; Rikala 2019, 277–283).

Haavoittuvuus on siis osa ihmisen elämää, vaikkakin eri elämäntilanteissa kohtaamme sen erilaisista lähtökohdista. Haavoittuvuus on etenkin modernina aikana yhdistetty feminiinisyyteen, ja ruumiin tavoin se on suljettu ulos politiikan alueelta. Haavoittuva ihminen on määritelty näin ollen automaattisesti epämiehekkääksi ja naismaiseksi. (Beattie & Schick 2013, 5; Vaittinen 2015, 103.) Tiina Vaittinen (2015) ymmärtää haavoittuvan ruumiin elävänä organismina, joka on jatkuvasti alttiina itse elämälle ja sen haavoittavuudelle. *Ruumiin* tai *ruumiillisuuden* käsite voidaan puolestaan ymmärtää julkisen ja yksityisen elämänpiirin läpäisevänä rajana, kohtaamispaikkana tai leikkauspisteenä (Jokinen, Kaskisaari & Husso 2005, 8). Se on rajalla oleva siten, että se on samanaikaisesti julkinen ja yksityinen, mutta toisaalta ei kumpaakaan (Julkuinen 2005, 20.)

Kun haavojen nähdään olevan osa ruumista ja ruumiillisuutta, niitä voidaan lähestyä esimerkiksi materialistisena, konstruktionistisena tai fenomenologisena ilmiönä. Materialistinen ruumiskäsitys korostaa ruumista biologisena ravintoa ja suojaa tarvitsevana, kipua kärsivänä ja huolenpitoa kaipaavana tosiasiana. Konstruktionistinen ruumiskäsitys pai-

nottaa puolestaan haavoille annettuja sosiaalisia merkityksiä. Esimerkiksi monet lähisuhdeväkivallan kohteeksi joutuneet kiistävät olevansa haavoittuneita tai uhreja, koska he katsovat, että uhriksi määrittäminen antaisi liikaa valtaa väkivallan tekijälle. Sen sijaan he kertoessaan tarinaansa kuvaavat itseään esimerkiksi selviytyjinä tai taistelijoina, jotka eivät anna haavoittajan määrittää itseään ja identiteettiään (vrt. Rikala 2013; Vilppola 2021). Ruumis, josta voidaan kirjoittaa myös *kehona*, on sosiaalinen symboli, johon valtasuhteet kirjoittuvat. Fenomenologisessa ruumiskäsityksessä ruumis taas mielletään merkityksiä kantavaksi ja merkityksiä muodostavaksi subjektiksi. Fenomenologinen ote kysyy, miten olemme maailmassa ruumiillamme ja mitä ruumis tekee. (Julkunen 2005, 20; Heinämaa 2000.)

Ruumiissa risteytyvät yhteiskunta ja yksilö tai luonto ja kulttuuri sekä näitä koskevat merkityksenannon prosessit. Käsite antaa mahdollisuuden tarkastella toiminnan mahdollisuuksia ja vallankäyttöä eri tasoilla, kuten institutionaalisina käytäntöinä, yhteiskunnallisina järjestyksinä, sosiaalisuuden muotoina tai yksilöllisinä kokemuksina. (Jokinen ym. 2005, 7–8.) Ihmiset ovat olemassa ruumiissaan, ja elämän ylläpitämiseksi ja jatkumiseksi ruumis tarvitsee esimerkiksi ravintoa, vaatteita, asunnon, puhtautta ja huolenpitoa (Julkunen 2005, 23). Näiden puute aiheuttaa kipua, voi haavoittaa ja tehdä haavoja. Ruumis on myös vastarinnan paikka. Esimerkiksi silloin, kun työelämässä ei ole muita mahdollisuuksia protesteihin, jäljelle jää ruumiin uupumus ja sinnittely. (Julkunen 2005, 33.) Sinnittelystä Marja-Liisa Honkasalo (2008; 2013) on kirjoittanut käyttäen *pienen toimijuuden* käsitettä, jolla hän viittaa sellaisiin toiminnan muotoihin kuin odottamiseen, sietämiseen ja jäämiseen. Kyse on toiminnasta, jonka aikana ei näennäisesti tapahdu mitään, mutta joka kuitenkin vaatii eettisten ja itse toimintaa koskevien valintojen tekemistä kerta toisensa jälkeen. Laakkonen kumppaneineen (2017) puolestaan tarjoaa *notkean toimijuuden* käsitettä kuvaamaan tapoja, joilla koulutus- ja työelämän paineistamat nuoret naiset ratkovat vastaan tulevia haasteita käyttäen apuna luovuuttaan ja kurottavat kohti tarjolla olevia resursseja.

Haavat elonkehässä

Viime vuosikymmenet ovat olleet globaaleihin ympäristöongelmiin havahtumisen aikaa. Siksi haavojen tutkimuksen on syytä kohdistua paitsi sosiaalisiin kohtaamisiin, myös ihmisen ja luonnon suhteeseen sekä ympäristön sietokykyyn, jonka rajoja ihmislaji koettelee. Rikkovat kokemukset eivät tapahdu vain ihmisessä tai ihmisten välillä, irrallaan muusta maailmasta, vaan osana koko elämää ja elonkehää. Vaikka kasvatustieteilijöinä olemme kiinnostuneita ensisijassa ihmisten kokemuksista ja toiminnasta, on tällöinkin syytä huomioida materiaalisuuksien, kuten esineiden, luonnonilmiöiden ja teknologian, merkitys inhimillistä elämää rakentavina ja kannattelevina toimijoina.

Uusmaterialismi on monitieteinen, heterogeeninen ja metodologinen tutkimussuuntaus, joka pyrkii ylittämään kahtiajaot esimerkiksi kulttuurin ja luonnon sekä inhimillisen ja ei-inhimillisen välillä (Saari & Harni 2015). Esimerkiksi Jane Bennett (2010) on haastanut ihmiskeskeistä ajattelutapaa ja esittänyt materian vitaalina ja eläväisenä voimana, (kvasi)toimijana. Ihmislähtöistä ja -keskeistä tutkimusotetta ja ajattelua kyseenalaistetaan myös posthumanismin ja sosiomaterialismin piirissä, samoin muun muassa ihmistieteellisessä eläintutkimuksessa, erityisesti kriittisessä eläintutkimuksessa. Aikuiskasvatuksellisten ilmiöiden, kuten ammatillisen kehittymisen, tarkastelu uusmaterialismin näkökulmasta on nouseva trendi (esim. Fenwick & Nerland 2014; Strom & Viesca 2020; Taylor 2016). Tutkimukset korostavat, että ihmisen oppiminen ja toiminta ovat yhteydessä materiaalisiin ilmiöihin, kuten teksteihin, teknologioihin, tiloihin ja paikkoihin (Mulcahy 2014).

Ihmiskeskeistä maailmankuvaa kyseenalaistetaan ajankohtaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa yhä enemmän. Lähtökohtia tälle keskustelulle on luotu muun muassa ekofeminismin ja eläinoikeusliikkeen piirissä. Eläinten oikeudet ovat tulleet osaksi poliittista, tieteellistä ja yhteiskunnallista keskustelua. Ajatus ihmisestä tasavertaisena, ei ylivertaisena, osana elonkehää ei kuitenkaan ole uusi, vaan päinvastoin ikivanha (Saari & Harni 2015). Esimerkiksi monien alkuperäiskansojen ja luonnonuskontojen maailmankuvassa ihminen on osa luontoa muiden olentojen ohella ja hänen sukulaisiaan voivat olla myös ei-ihmislajiset

olennot. Vilkasta tieteellistä tutkimusta ihmisen ja ympäristön välisestä henkismateriaalisesta suhteesta on tehty jo pitkään muun muassa ekopsykologiassa (Heiskanen & Kailo 2006). Ihmisen ja luonnon välistä suhdetta käsitellään myös taiteessa ja taiteen tutkimuksessa (Kontturi 2018).

Luontoympäristön hyvinvointivaikutuksia on tutkittu laajalti esimerkiksi lääketieteessä ja ympäristöpsykologiassa (ks. esim. Salonen 2020). Tällöin luontoa lähestytään kiireestä ja stressistä haavoittuneen ihmisen parantajana ja hoivan lähteenä. Tutkimusten mukaan on selvää, että luonnossa ollessaan ihminen elpyy ja kokee voivansa paremmin sen seurauksena (Pasanen 2020). Samalla kriittisenä huomiona voidaan nostaa esiin luontohyvinvointikeskustelun välineellinen ja hyötyä painottava näkökulma. Pelkistyykö luontoympäristö tällöin tutkimuksessa ja julkisessa keskustelussa välineeksi, jonka avulla ihminen hoitaa itseään ja virittyy jälleen työelämän vaatimukseen vastaavaksi huipputyöntekijäksi? Toisaalta elpymisen, palautumisen ja tervehtymisen ohella luontoympäristössä voidaan kokea kielteisiä tunteita. Panu Pihkalan (2017; 2019) tunnetuksi tekemät käsitteet *ympäristöahdistus* ja *ympäristötunteet* ovat siirtymässä myös arkiseen kielenkäyttöön. Roskaaminen, saastuminen, metsän- ja maankäyttö ja muut ympäristöä muovaavat toimet voivat aiheuttaa haittaa ympäristön kaikille eliöille, myös sen ihmislajisille asukkaille.

Alkuperäiskansojen elinalueiden kolonialistinen haltuunotto ja tuhoaminen ovat äärimmäisiä esimerkkejä riistävästä ja haavoittavasta suhteesta toisiin ihmisiin ja koko elonkehään. Maailman typistäminen ekosysteemipalveluiksi ja raaka-ainevarastoksi sivuuttaa kysymykset vastuusta ja huolenpidosta. Ihmiskunnan vaikutus luontoon on ollut niin suuri, että jopa geologisen aikakauden on esitetty vaihtuneen antroposeeniksi, ihmisen ajaksi (Foster, Clark & York 2010, 13–14).

Kun haavoitamme luontoa, haavoitamme myös ihmistä. Huoli luonnon tuhoutumisesta on kasvanut ekokriisien aikakaudella uudenlaisiin mittasuhteisiin (ks. esim. Pihkala 2017). Ilmastokatastrofin ohella lähestymme tai käymme jo läpi monia muitakin ekologisia hätätilanteita. Muun muassa kuudes sukupuuttoaalto ja ympäristön kemikalisoituminen uhkaavat ekosysteemien hyvinvointia – jopa selviytymistä – maalla ja merissä. (Steffen ym. 2018, 8252.) Luonnon tai laajemmin ympä-

ristön moninaiset haavat vaikuttavat meihin: mikromuovit ja ilmaston muuttuminen uhkaavat terveyttämme; lähimetsän voimaperäinen käsittely tuottaa surua. Vaikka nämä tunteet ovat negatiivisia, ne voivat myös motivoida toimimaan ympäristön suojelemisen puolesta (Sangervo 2020). Muun muassa Pihkala (2017) on todennut, että yhdessä toimiminen lievenyttää negatiivisia ympäristötunteita. Tämän teoksen käsitteistöllä ilmaistuna yhdessä toimiminen parantaa haavoja, joita ihmiseen syntyy hänen haavoittaessaan luontoa ja kohdatessaan tekonsa jälkiä.

Kirjan rakenne

Teoksen tieteellinen tarkastelukulma pohjautuu aikuiskasvatustieteeneseen. Monet kirjoittajista kiinnittävät huomiota koulutuksen ja kasvatuksen rooliin yhteiskunnassa ja yksilöiden kokemuksissa. Myös työelämän ja sen rakenteiden sekä käytäntöjen haavoittavuus nostetaan kirjassa esiin. Näiden perinteisten aikuiskasvatustieteen aiheiden käsittelyn rinnalle olemme valinneet tekstejä, jotka vahvistavat tieteenalan nousevia teemoja, joita ovat muun muassa ruumiillisuus, intersektionaalisten erojen tarkastelu sekä ekososiaalisen sivistys. Tärkeä kriittinen näkökulma rakentuu myös ymmärrykselle, että haavoittuvien ryhmien kuvailun sijaan tutkimuksen tulisi keskittyä analysoimaan haavoittavia elämäntilanteita aiheuttavia yhteiskunnallisia rakenteita (Virokannas ym. 2018; ks. myös Fineman 2008). On esitetty, että haavoittumisesta tulisi kirjoittaa niin, että huomiota kiinnitetään kontekstiin ja niihin suhteisiin, joissa haavoitutaan, unohtamatta intersektionaalisia eroja, jotka tekevät toisista alttiimpia haavoittumiselle.

Kirjan ensimmäisessä osassa **Asiantuntijaksi kasvaminen korkeakoulutuksessa** haavoja tarkastellaan koulutuksen kontekstissa. Osan aloittaa *Kristian Lindellin, Ville Mankin ja Pekka Rähän* kirjoittama luku, joka käsittelee ei-ylioppilaiden kokemuksia luokanopettajakoulutuksesta. Kirjoittajien mukaan luokanopettajakoulutuksessa kova kilpailu opiskelijapaikoista on synnyttänyt myytin siitä, että koulutukseen pääsemiseksi hakijoilta edellytetään ylioppilastodistuksessa erityisen hyviä arvosanoja. Tämä uskomus ei kuitenkaan Lindellin, Mankin ja Rähän tutkimuksen mukaan pidä paikkaansa, sillä luokanopettajakoulutukseen

pyrkivien ja valittujen joukko on taustoiltaan ja opiskelustrategioiltaan moninainen. Kirjoittajat pitävät opiskeluun liittyvien myyttien purkamista tutkimuksen keinoin tärkeänä, koska ne aiheuttavat opiskelijoille tarpeetonta stressiä ja painetta.

Kirjan toisessa luvussa *Anne Virtanen* paneutuu yliopisto-opiskelijoiden kokemaan tilastoahdistukseen, ahdistuksen syihin sekä siihen, miten ahdistuksen tuottamaa haavaa voisi parantaa. Luvussaan *Virtanen* päätyy kyseenalaistamaan tutkimuksen esioletuksena olleen ajatuksen tilastoahdistuksesta. Tutkimukseensa perustuen hän väittää, että määrällisten tutkimusmenetelmien opiskeluihin liittyvissä tuntemuksissa kyse on pikemminkin opiskelijan koulutuksen eri vaiheissa rakentuneesta laaja-alaisesta minäkäsityksestä matemaattisten ja tietoteknisten oppiaineiden osaajana.

Osan päättävässä luvussa *Mirva Heikkilä* ja *Suvi Satama* kääntävät tutkimuksellisen katseen omiin kokemuksiinsa yliopistossa työskentelevinä tutkijoina. *Heikkilä* ja *Satama* kiteyttävät kokemuksensa pohdinnaksi siitä, millaisia haavoja tiedon tuottaminen aiheuttaa tutkijalle, miten haavat voidaan hyväksyä sekä miten niitä voidaan käyttää voimaannuttavina työn piirteinä sen sijaan, että ne pyritäisiin parantamaan tai häivyttämään. Luku rakentaa sillan kirjan ensimmäisen sekä toisen, työelämän tuottamia haavoja käsittelevän, osan välille.

Toisen osan **Rikkovat rakenteet ja kokemukset työelämässä** aloittaa *Maija Korhosen*, *Päivi Siivosen* ja *Ulpukka Isopahkala-Bouret'n* teksti, joka keskittyy työelämän huippusuorittamiseen ja uupumisen näkyväksi tekemiin sukupuolittuneisiin haavoittuvuuksiin. Kirjoittajat tarkastelevat kriittisesti työelämän jaksamisvaateita ja päätyvät esittämään, että vaatimus sinnikkyudesta ei ainoastaan sivuuta asiantuntijatyötä tekevien naisten haavoja vaan myös kieltäytyy huomioimasta niiden tuottamaa kipua. *Korhosen*, *Siivosen* ja *Isopahkala-Bouret'n* intersektionaalinen analyysi kiteytyy väitteessä, jonka mukaan sukupuoleen ja ikään liittyvät syrjintäkokemukset lisäävät osaltaan eri-ikäisten naisten työhön liittyvää kuormitusta.

Tuija Koivusen kirjoittama luku tuo omakohtaisen tarkastelukulman työelämän rikkovien rakenteiden ja kokemusten tarkasteluun. *Koivunen* käsittelee autoetnografialle perustuvassa kirjoituksessaan opettajuutta *Lauren Berlantin* julman optimismin käsitteen avulla. Julma opti-

mismi viittaa uskomukseen, jonka mukaan hyvin tehty työ palkitaan, vaikka näin ei aina välttämättä käykään. Koivusen analyysissä esitetään julman optimismin ja sen sisäistämisen olevan haavoittava kokemus tilanteessa, jossa parhaansa yrittäminen ja jatkuva itsensä kehittäminen eivät riitä ammatilliseen etenemiseen eivätkä työllistymiseen.

Satu Mättö, Mirjami Ikonen ja Taina Savolainen tarkastelevat luottamuksen rikkoutumista työpaikalla haavoittumisen kokemuksena. Narratiiviseen tarkasteluun pohjautuvan tutkimuksensa pohjalta Mättö, Ikonen ja Savolainen esittävät, että luottamus on työntekijän voimavara ja johtamisen kulmakivi sekä esimiehen taito, jonka merkitykseen herätään kuitenkin usein vasta, kun luottamus rikkoutuu. Luvussa paneudutaan työpaikalla koetun luottamuksen menettämisen prosessiin ja sen seurauksiin noin neljänsadan aihetta käsittelevän kirjoitelman avulla.

Toinen osa päättyy lukuun, joka tarkastelee yhtä aikaa haavoittumista ja haavojen paranemista. *Anna-Mari Simunaniemi, Santeri Halonen, Tiina Salmijärvi ja Niina Impiö* analysoivat mikroyrittäjien kokemia koronakriisin aiheuttamia haavoja sekä yrittäjien kriisinaikaisia osaamisen kehittämisen tarpeita kriisin aikana. Luvun aineisto on koottu haastatteluilla, jotka tehtiin Oulun yliopiston toteuttamaan SISUa ja digiä-valmennukseen osallistuvien yrittäjien keskuudessa. Kirjoittajat pohtivat myös valmennuksen keinoja parantaa koronan synnyttämiä haavoja tukemalla yrittäjien aktiivista toimijuutta kriisin aikana.

Kirjan kolmas osa **Rikkoumat elämäkulussa** analysoi haavoittumista eri elämänvaiheissa sekä elämänkulun murroskohdissa. Kirjoittajien lähtökohta on, että haava ei ole itsestään selvästi stigma, vaan eri konteksteissa erilaisia tulkintoja saava kokemuksellinen ilmiö. Joidenkin lukujen kertojat ovat kohdanneet vastoinkäymisiä ja tunteita, jotka he kokevat lähes musertavina, kun taas toiset kertojat näkevät vaikeuksissa mahdollisuuden oman elämän ja kokemusten uudelleenarviointiin. Myös tutkijoiden rooli kokemusten tulkitsijoina ja nimeäjinä korostuu lukuun valituissa kirjoituksissa.

Kolmannen osan ensimmäisessä luvussa *Pekka Kuusela* ja *Mikko Saastamoinen* tarkastelevat suomalaisessa pikkukaupungissa kerätyn haastatteluaineiston avulla nuorten aikuisten siirtymiä aikuisuuteen. Tarkastelu keskittyy traumaattisten ja kuormittavien kokemusten aiheuttamaan haavoittuvuuteen. Kirjoittajien mukaan esimerkiksi koulukiusaaminen,

vakavat sairaudet ja vanhempien alkoholismi ovat aiheuttaneet nuorille haavoja ja vaikuttaneet ratkaisevasti heidän elämäänsä. Monet tutkimuksessa mukana olleet nuoret aikuiset kuitenkin kuvaavat olevansa ”sinut” tapahtuneen kanssa.

Mari Karvisen kirjoitus kuvailee miesten kokemaa parisuhdeväkivaltaa sekä siitä aiheutuvia henkisiä haavoja. Tarkastelu pohjaa Karvisen pro gradu -tutkielmaansa varten keräämään haastatteluaineistoon. Tarkastelussa painottuu miesten kokeman parisuhdeväkivallan yhteys sukupuoleen liittyviin normeihin. Karvinen kirjoittaa, että miehiin kohdistuvaan parisuhdeväkivaltaan liittyy vahvoja ennakkoluuloja ja mielikuvia, jotka vaikuttavat vahvasti selviytymiseen. Aiheen tabuluonne on syytä rikkoa, jotta miesten lähisuhteissaan kohtaama väkivalta tunnistetaan ja palveluja kehitetään myös heidän tarpeisiinsa.

Marjo Vuorikoski ja *Taina Törmä* käsittelevät luvussaan eläkkeelle siirtymistä murroksena, jossa identiteetin uudelleen rakentaminen on välttämätöntä. Haasteiksi Vuorikoski ja Törmä nimeävät ympäröivän yhteiskunnan syrjivät käytännöt ja puhuvat, joissa vanheneminen hahmottuu ongelmana ja vanhat kulueränä. Vastapuheena ulkoa tuleville määrittelyille itsekkin jo eläkkeelle siirtyneet aikuiskasvatuksen asiantuntijat kehittävät artikkelissaan feministisen pedagogiikan ideoiden pohjalta dialogisen muistelun toimintamallin. Se tukee vanhojen naisten identiteettityötä yksilöllisesti, yhteisöllisesti ja yhteiskunnallisesti. Menetelmä vahvistaa toimijuutta ja vanhojen naisten ääniä, jotka on nyky-yhteiskunnassa vaiennettu.

Tuula Joron, *Iris Lehdon* ja *Anni Rannikon* teksti käsittelee homoseksuaalisuuden representaatioita yksilökeskeisessä ulostulojournalismissa. Kirjoittajat tarkastelevat kolmea mediatapausta, joissa on uutisoitu yhden poliitikon ja kahden huippu-urheilijan ”paljastumista” homoksi. He pohtivat, millaista on astua ulos kaapista median seurattessa ja raportoidessa tapahtumaa ja kyseenalaistavat oletusta haavoittuvuudesta seksuaalivähemmistön ominaisuutena.

Osan viimeisessä luvussa *Johanna Ennser-Kananen* ja *Päivi Iikkanen* kirjoittavat vapaaehtoisesti ja pakolaisina Suomeen muuttaneiden siirtolaisnaisten kokemuksista ja pyrkivät katsomaan toisin ryhmää, joka aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa on leimattu haavoittuvaksi. Teke miinsä haastatteluihin ja havainnointiin pohjaten he tarkastelevat haavan

ja haavoittuvuuden käsitteitä ikään kuin vastakarvaan. Ennser-Kananen ja Iikkanen vetoavat etuoikeutetussa asemassa toimiviin tutkijoihin, jotta nämä siirtäisivät katseensa tutkittavien haavoista siihen, miten kivun kokemuksen syntyminen voidaan estää.

Kirjan neljäs osa on nimeltään **Haavat elonkehässä**. *Juni Sinkkosen* kirjoittama luku käsittelee nuorten ilmastoaktiivisten aikuisten ympäristötunteita, kuten toivottomuutta ja ympäristösurua. Sinkkonen esittää, että nuorten aikuisten ympäristötunteita ei vielä tunneta eikä tunnusteta riittävän hyvin. Niiden rakentavaan käsittelyyn tarvitaan uusia institutionaalisia apuvälineitä. Sosiaalisen ja psykologisen tuen lisäksi on tarpeen purkaa huolen perimmäisiä syitä, eli muuttaa luonnonvarojen ylikulutukseen ja fossiilisiin energianlähteisiin pohjaavaa yhteiskunta- ja talousjärjestelmää sellaiseksi, joka mahdollistaa tulevillekin sukupolville hyvän elämän edellytykset.

Kirjan päättää *Erja Laakkosen* kirjoittama luku, jossa hän analysoi *Kohtuus vaarassa* -kansalaisliikkeen ydinryhmäläisten haastatteluja ja Kohtuuden joulun julistuksia. Laakkonen kirjoittaa kohtuuttomuudesta ekososiaalisen sivistyksen arvojen vastaisena paheena ja kiinnittää huomiota kohtuuttomuuden hybrikseen, jossa rikotaan kohtuuden rajoja tekemällä haavoja koko elonkehään.

Kriittisiä äänenpainoja paranemisesta ja toivosta

Kirjan toimittajina toivomme, että tähän Aikuiskasvatuksen vuosikirjaan valitut tavat soveltaa haavan käsitettä auttavat lukijoita jäsentämään elämänkulun eri vaiheissa syntyviä haavoja. Tavoittemme on myös haastaa ymmärrystä haavoittuvuudesta koko elämää leimaavana ja elämänkulkua luonnehtivana määrittelynä. Kuten johdannon alussa totesimme, haavat myös paranevat ja osaan niistä riittää itsehoito, kun taas joissakin tilanteissa tarvitaan eri alojen ammattilaisten ja asiantuntijoiden apua. Asiantuntijoiden rooli yhteiskunnallisten kipukohtien käsitteittäjänä herättää kuitenkin ristiriitaisia ajatuksia ja odotuksia. Asiantuntijuuden rajoja kyseenalaistetaan jatkuvasti sekä sisältä käsin että ulkoa. Kysymys siitä, kenen ehdoilla haavoja nimetään, tutkitaan ja hoidetaan, on yksi kirjan tärkeimmistä. Vastausta tähän olemme etsineet valitsemalla tekstejä, joissa pohditaan tiedon ja toimijuuden sosiaalista ja kult-

tuurista paikantumista. Kirjalla kannustamme pohdintaan, millaisia haavoja elämäntapamme ja valintamme tuottavat, sekä neuvotteluun siitä, miten voimme niitä eettisesti kestäväällä tavalla hoivata.

Keskeiseksi tarkastelukulmaksi nousee myös haavoittumisen ennaltaehkäiseminen. Kirjan luvuissa tuodaan esiin, että keskustelu haavoista on sidoksissa koko ihmiskuntaa koskettaviin haasteisiin, kuten ilmastomuutokseen, sosiaaliseen epäoikeudenmukaisuuteen sekä rasismiin. Haasteiden monimutkaisuus edellyttää jatkuvaa, eri elämänpiireillä tapahtuvaa ponnistelua niiden ratkaisemiseksi, mutta ongelmien valtava kokoluokka voi lamauttaa ja tuottaa toivottomuutta. Yhteiskunnallisessa keskustelussa kuullaan myös äänenpainoja, joista heijastuu ajatus, että ongelmiin tarttuminen on jo liian myöhäistä. Näiden ”viheliäisten” ongelmien käsitteellistäminen haavoina tuo tarkasteluun niiden ajallisen ulottuvuuden, mikä voi luoda toivoa paranemisesta. Kirjoittamalla haavoista luomme ymmärrystä haavoittuvuudesta ajallisena ja ajassa muuttavana kokemuksena. Esitämme, että onnistuneeseen haavanhoitoon tarvitaan jo olemassa olevan tietämyksen kriittistä tarkastelua ja purkamista. Samalla tutkimustyökin osaltaan rakentaa toivoa, jonka varassa elämä on.

Kirjallisuus

- Beattie, Amanda Russell & Schick, Kate (toim.) (2013) *The Vulnerable Subject*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Bennett, Jane (2010) *Vibrant Matter. A Political Ecology of Things*. Durham: Duke University Press.
- Berlant, Lauren (2011) *Cruel Optimism*. Durham: Duke University Press.
- Brown, Kate (2011) ‘Vulnerability’: Handle with Care. *Ethics and Social Welfare* 5 (3), 313–321.
- Brown, Kate & Ecclestone, Kathryn & Emmel, Nick (2017) The many faces of vulnerability. *Social Policy and Society*, 16 (3), 497–510.
- Brunila, Kristiina & Onnismäa, Jussi & Pasanen, Heikki (toim.) (2015) *Koko elämä töihin: Koulutus tietokykykapitalismissa. Aikuiskasvatuksen vuosikirja 52*. Tampere: Vastapaino.
- Brunila, Kristiina & Rossi, Leena-Maija (2018) Identity Politics, the Ethos of Vulnerability, and Education. *Educational Philosophy and Theory* 50 (3), 287–298.

- Brunila, Marjo Kristiina & Mertanen, Katariina & Ikävalko, Elina & Kurki, Tuuli & Honkasilta, Juho & Lanas, Maija & Leiviskä, Anniina & Masoud, Ameera & Mäkelä, Kalle & Fernström, Pinja (2019) Nuoret ja tukijärjestelmät haavoittuvuuden eetoksessa. *Kasvatus* 50 (2), 107–119.
- Butler, Judith (2006) *Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence*. New York: Verso.
- Butler, Judith & Gambetti, Zeynep & Sabsay, Leticia (toim.) (2016) *Vulnerability in Resistance*. Durham: Duke University Press.
- Cole, Alyson (2016) All of Us Are Vulnerable, But Some Are More Vulnerable than Others: The Political Ambiguity of Vulnerability Studies, an Ambivalent Critique. *Critical Horizons* 17 (2), 260–277.
- Eskelinen, Teppo & Harjunen, Hannele & Hirvonen, Helena & Jokinen, Eeva (2017) Alkusanat. Teoksessa Teppo Eskelinen & Hannele Harjunen & Helena Hirvonen & Eeva Jokinen (toim.) *Tehostamistalous*. Jyväskylä: SoPhi, 5–15.
- Farrarese, Estelle (2016) *Vulnerability and critical theory*. Leiden: Brill.
- Fawcett, Barbara (2009) Vulnerability: Questioning the Certainties in Social Work and Health. *International Social Work* 52 (4), 473–484.
- Fenwick, Tara & Nerland, Monika (2014) Sociomaterial Professional Knowing, Work Arrangements and Responsibility – New Times, New Concepts? Teoksessa Tara Fenwick & Monika Nerland (toim.) *Reconceptualising Professional Learning: Sociomaterial Knowledges, Practices, and Responsibilities*. New York: Routledge, 1–8.
- Filander, Karin & Korhonen, Maija & Siivonen, Päivi (toim.) (2019a) *Huiputuksen moraalijärjestys. Osallisuuden ja sosiaalisen kivun kertomuksia*. Tampere: Vastapaino.
- Filander, Karin & Korhonen, Maija & Siivonen, Päivi (2019b) Johdatus nykyajan huiputukseen. Teoksessa Karin Filander & Maija Korhonen & Päivi Siivonen (toim.) *Huiputuksen moraalijärjestys. Osallisuuden ja sosiaalisen kivun kertomuksia*. Tampere: Vastapaino, 15–48.
- Fineman, Martha Albertson (2008) The Vulnerable Subject: Anchoring Equality in the Human Condition. *Yale Journal of Law and Feminism* 20 (1), 1–23.
- Foster, John Bellamy & Clark, Brett & York, Richard (2010) Introduction. A Rift in Earth and Time. Teoksessa John Bellamy Foster & Brett Clark & Richard York (toim.) *The Ecological Rift: Capitalism's War on the Earth*. New York: NYU Press, 13–49.
- Gilson, Erinn C. (2014) *The Ethics of Vulnerability: A Feminist Analysis of Social Life and Practice*. New York: Routledge.
- Haltia, Nina & Isopahkala-Bouret, Ulpukka & Jauhiainen, Annukka (2019)

- Korkeakoulujen opiskelijavalintauudistus ja aikuisopiskelijan opiskelumahdollisuudet. *Aikuiskasvatus* 39 (4), 276–289.
- Haraway, Donna (1991) *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature*. New York: Routledge.
- Heikkilä, Mirva (2019) Alanvaihto ja ammatillisen identiteetin muutos ruumiillisina tiloina ja tuntemuksina. *Aikuiskasvatus* 39 (1), 19–33.
- Heinämaa, Sara (2000) *Ihmetys ja rakkaus. Esseitä ruumiin ja sukupuolen fenomenologiasta*. Helsinki: Nemo.
- Heiskanen, Irma & Kailo, Kaarina (2006) *Ekopsykologia ja perinnetieto*. Helsinki: Green Spot.
- Honkasalo, Marja-Liisa (1999) What Is Chronic Is Ambiguity. Encountering Biomedicine with Long-lasting Pain. *Suomen Antropologi* 24 (4), 75–92.
- Honkasalo, Marja-Liisa (2008) Reikä sydämessä. Sairaus pohjoiskarjalaisessa maisemassa. Tampere: Vastapaino.
- Honkasalo, Marja-Liisa (2013) Katveessa. Pieni toimijuus kriittisenä avauksena toiminnan teoriaan. *Tiede & Edistys* 38 (1), 42–61.
- Högselius, Per (2013) (toim.) *The Making of Europe's Critical Infrastructure: Common Connections and Shared Vulnerabilities*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Isopahkala-Bouret, Ulpukka & Siivonen, Päivi (2016) Viisikymppisten naisten neuvottelua korkeakoulutuksesta, ikääntymisestä ja työllistettävyydestä. *Aikuiskasvatus* 36 (4), 246–257.
- Jokinen, Eeva & Kaskisaari, Marja & Husso, Marita (2005) *Ruumiin taju. Rakenteet, kokemukset, subjekti*. Teoksessa Eeva Jokinen & Marja Kaskisaari & Marita Husso (toim.) *Ruumis töihin! Käsite ja käytäntö*. Tampere: Vastapaino, 7–13.
- Julkunen, Raija (2005) *Sosiaalipolitiikan ruumis*. Teoksessa Eeva Jokinen & Marja Kaskisaari & Marita Husso (toim.) *Ruumis töihin! Käsite ja käytäntö*. Tampere: Vastapaino, 17–40.
- Julkunen, Raija & Kaskisaari, Marja & Rikala, Sanna & Virkki, Tuija (2009) *Työelämän vanhat, vihaiset ja väsyneet. Valta ja haavoittuvuus työelämän luottamusrakenteissa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <https://docplayer.fi/4809341-Tyoelaman-vanhat-vihaiset-ja-vasyneet-valta-ja-haavoittuvuus-tyoelaman-luottamusrakenteissa.html>. Luettu 14.6.2022.
- Kinnari, Heikki (2020) Elinikäisestä kasvajasta kykypääomakoneeksi. Elinikäinen oppiminen yrittäjämäisen talouden aikakaudella. *Aikuiskasvatus* 40 (4), 305–319. <https://doi.org/10.33336/aik.100535>
- Koivunen, Tuija (2016) Täyttä päivää työttömänä: Työn ja ei-työn rajalla. *Aikuiskasvatus*, 36 (4), 270–278.
- Kontturi, Katve-Kaisa (2018) *Ways of Following: Art, Materiality, Collabo-*

- ration. Open Humanities Press. http://openhumanitiespress.org/books/download/Kontturi_2018_Ways-of-Following.pdf. Luettu 23.9.2021.
- Koski, Leena & Moore, Erja (2001) Näkökulmia aikuisuuteen ja aikuiskasvatukseen. *Aikuiskasvatus* 1, 4–13.
- Kosonen, Toni (2016) Opiskeleva ammattimies, yhteiskuntaluokka ja sukupuoli: tutkimus ammatilliseen aikuiskoulutukseen osallistuvista työläismiehistä. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.
- Käll, Lisa (2016) (toim.) *Bodies, Boundaries and Vulnerabilities: Interrogating Social, Cultural and Political Aspects of Embodiment*. Cham: Springer.
- Käyhkö, Mari (2011) Vieras omassa perheessä. Koulussa hyvin menestyneiden tyttöjen koulunkäynti työläisperheessä. *Kasvatus* 42 (5), 415–426.
- Käyhkö, Mari (2014) Kelpaanko? Riitänkö? Kuulunko? Työläistaustaiset naiset, yliopisto-opiskelu ja luokan kokemukset. *Sosiologia* 1, 4–20.
- Laakkonen, Erja & Manninen, Jyri & Kauppila, Juha (2017) Nuoret aikuiset naiset elinikäisinä oppijoina: Notkeaa toimijuutta työn, perheen ja opiskelun rajapinnoilla? *Aikuiskasvatus*, 37 (1), 4–18.
- Laine, Pertti (2015) Oppimismahdollisuudet, osaaminen ja työhyvinvointi. *Aikuiskasvatus* 35 (1), 30–46.
- Malinen, Anita (2000) *Towards the Essence of Adult Experiential Learning: A Reading of the Theories of Knowles, Kolb, Mezirow, Revans and Schön*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Matutinović, Igor & Salthe, Stanley N. & Ulanowicz, Robert E. (2016) The Mature Stage of Capitalist Development: Models, Signs and Policy Implications. *Structural Change and Economic Dynamics* 36 (39), 17–30.
- Mulcahy, Diane (2014) Re-thinking Teacher Professional Learning. A More than Representational Account. Teoksessa Tara Fenwick & Monika Nerland (toim.) *Reconceptualising Professional Learning: Sociomaterial Knowledges, Practices, and Responsibilities*. New York: Routledge, 52–66.
- Munro, Vanessa & Scoular, Jane (2012) Abusing Vulnerability? Contemporary Law and Policy Responses to Sex Work in the UK. *Feminist Legal Studies* 20 (3), 189–206.
- Mäki, Kimmo & Vanhanen-Nuutinen, Liisa & Töytäri-Nyrhinen, Aija (2011) ”Mitä otat pois, jos uutta tulee tilalle?” Ajanhallinta ja johtaminen ammatikorkeakoulussa. *Aikuiskasvatus* 31 (1), 14–24.
- Nikander, Pirjo & Zechner, Minna (2006) Ikäetiikka – elämänkulun ääripää, haavoittuvuus ja eettiset kysymykset. *Yhteiskuntapolitiikka* 71 (5), 515–526.
- Nori, Hanna & Vanttaja, Markku (2018) Pitkä tie yliopistoon: Toisen mahdollisuuden käyttäjät. *Aikuiskasvatus* 38 (4), 276–290.
- Oliviero, Katie (2018) *Vulnerability Politics. The Uses and Abuses of Precarity*

- in Political Debate. New York: NYU Press.
- Pasanen, Tytti (2020) *Everyday Physical Activity in Natural Settings and Subjective Well-being: Direct Connections and Psychological Mediators*. Tampere: Tampere University.
- Pihkala, Panu (2017) *Päin helvettiä? Ympäristöahdistus ja toivo*. Helsinki: Kirjapaja.
- Pihkala, Panu (2019) *Mieli maassa? Ympäristötunteet*. Helsinki: Kirjapaja.
- Rikala, Sanna (2013) *Työssä uupuvat naiset ja masennus*. Tampere: Tampere University Press.
- Rikala, Sanna (2019) Nuorten aikuisten masennus ja sosiaalinen kipu. Teoksessa Karin Filander & Päivi Siivonen & Maija Korhonen (toim.) *Huiputuksen moraalijärjestys. Osallisuuden ja sosiaalisen kivun kertomuksia*. Vastapaino: Tampere, 273–300.
- Saarelma, Osmo (2021) Haava. Lääkärikirja Duodecim. <https://www.terveyskirjasto.fi/dlk00215>. Luettu 15.5.2021.
- Saari, Antti & Harni, Esko (2015) Kyyhky ja opetuskone: inhimillisen ja ei-inhimillisen yhteenliittymiä B. F. Skinnerin behaviorismissa. *Kasvatus ja aika* 9 (1), 41–55.
- Salonen, Arto O. (2020) Planetaarinen sivistys on vastaus aikamme ongelmiin. UEF Puheenvuoroja. <https://blogs.uef.fi/puheenvuoroja/2020/01/30/planetaarinen-sivistys-on-vastaus-aikamme-ongelmiin>. Luettu 7.9.2020.
- Salonen, Arto O. & Joutsenvirta, Maria (2018) Vauraus ja sivistys yltäkyläisyyden ajan jälkeen. *Aikuiskasvatus* 38 (2), 84–101.
- Salonen, Kirsi (2020) *Kokonaisvaltainen luontokokemus hyvinvoinnin tukena*. Tampereen yliopiston väitöskirjat 253. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Sangervo, Julia (2020) *Ilmastoahdistus ja ilmastotoivo: tunteiden yhteys ilmastotoimiin*. Pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Silvennoinen, Heikki & Lindberg, Matti (2015) Aikuiskoulutukseen osallistuminen Suomessa. *Aikuiskasvatus* 35 (4), 266–285.
- Steffen, Will & Rockström, Johan & Richardson, Katherine & Lenton, Timothy M. & Folke, Carl & Liverman, Diana & Summerhayes, Colin P. & Barnosky, Anthony D. & Cornell, Sarah E. & Crucifix, Michael & Donges, Jonathan F. & Fetzer, Ingo & Lade, Steven J. & Scheffer, Marten & Winkelmann, Ricarda & Schellnhuber, Hans Joachim (2018) Trajectories of the Earth system in the Anthropocene. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America PNAS* 115 (33), 8252–8259.
- Strom, Kathryn & Viesca, Kara (2020) Towards a Complex Framework of Teacher Learning-practice. *Professional Development in Education* 47 (2–3), 209–224.
- Tapana, Katriina (2020) *Akateemisen työn merkityksellisyys ja yliopiston*

- muuttuvat vaatimukset. *Aikuiskasvatus* 40 (1), 36–51.
- Taylor, Carol (2016) *Edu-crafting a Cacophonous Ecology: Posthumanist Research Practices for Education*. Teoksessa Carol Taylor & Christina Hughes (toim.) *Posthuman research practices in education*. Basingstoke: Palgrave MacMillan, 5–24.
- Tiainen, Katariina & Leiviskä, Anniina & Brunila, Kristiina (2019) *Democratic Education for Hope: Contesting the Neoliberal Common Sense*. *Studies in Philosophy and Education* 38 (6), 641–655.
- Toiviainen, Hanna & Kersh, Natasha & Hyytiä, Jaakko (2019) *Understanding Vulnerability and Encouraging Young Adults to Become Active Citizens Through Education: The Role of Adult Education Professionals*. *Journal of Adult and Continuing Education* 25 (1), 45–64.
- Vaittinen, Tiina (2015) *The Power of the Vulnerable Body. A new political understanding of care*. *International Feminist Journal of Politics* 17 (1), 100–118.
- Vilppola, Johanna (2021) *Toimijat, taistelijat, tipahtaneet – Koulutus- ja työtoimijuus mielenterveyskuntoutujien elämäkerrannoissa*. Turku: Turun yliopisto.
- Virokannas, Elina, Liuski, Suvi & Kuronen, Marjo (2020) *The contested concept of vulnerability – a literature review*. *European Journal of Social Work* 23 (2), 327–339.
- Vuorikoski, Marjo & Ojala, Hanna (2006) *Sukupuoli aikuiskasvatuksen tutkimuskohteeksi*. *Aikuiskasvatus* 26 (4), 316–322.

Asiantuntijaksi kasvaminen korkeakoulutuksessa

Erilaisen koulutustaustan haava

Ei-ylioppilaiden kokemuksia luokanopettajakoulutuksesta

Kristian Lindell, Ville Mankki & Pekka Rähä

Suomalainen korkeakoulujärjestelmä nojaa vahvasti pohjoismaiseen tasa-arvon eetokseen (Haltia, Jauhiainen & Isopahkala-Bouret 2018). Esimerkiksi ilmainen korkeakoulutus ja kaikki päätoimiset opiskelijat kattava opintotukijärjestelmä tukevat koulutusmahdollisuuksien taloudellista tasa-arvoisuutta (Haltia ym. 2018; Nori 2011). Myös siirtymä korkeakoulutukseen on suunniteltu siten, että sekä lukio- että ammattikoulutustaustalla on mahdollista hakeutua tutkinto-opiskelijaksi. Siinä missä monissa maissa korkeakoulutukseen valikoitumismahdollisuuksia on pyritty laajentamaan erilaisin koulutuspoliittisin ohjelmin, ei Pohjoismaissa juurikaan ole nähty tarvetta esimerkiksi ei-ylioppilaiden koulutusmahdollisuuksia parantaville erillisille hankkeille (Haltia ym. 2018; Thomsen 2015; vrt. Aynsley & Crossouard 2010; Barber & Nethererton 2018). Tämä siitäkin huolimatta, että ei-ylioppilaiden osuus suomalaisessa korkeakoulutuksessa on edelleen pieni: ammattikorkeakoulussa vuosina 2016–2020 opintonsa aloittaneista vajaa kolmannes oli ei-ylioppilaita, kun yliopistokoulutuksessa aloittaneista ei-ylioppilaita vastaavana ajanjaksona oli ainoastaan runsas kolme prosenttia (Vipunen 2021).

Tilastojen valossa ei-ylioppilas on siis erityisesti yliopistossa edelleen melkoinen harvinaisuus. Syytä tähän voidaan hakea esimerkiksi opiskelun koetusta hyödystä: muun muassa Englannissa ammattikoulutaustaiset nuoret pitivät työkokemusta arvokkaampana tulevaisuutensa kannalta kuin korkeampaa tutkintoa (Aynsley & Crossouard 2010). Ei-ylioppilaita yliopistossa on tutkittu esimerkiksi sosioekonomisen aseman (Haltia ym. 2018; 2017) ja koulutusmahdollisuuksien tasa-arvon näkökulmista (Nori 2011). Ellen Piesanen (2005) on kuvannut vaihtoehtoisia polkuja yliopistoon tulleiden valinta- ja opiskelukokemuksia. Tutkimuksessa koulutustaustaltaan poikkeavat opiskelijat kokivat opiskelunsa pääosin mielekkääksi, ja esimerkiksi ammatillisten opintojen myötä karttunut tietotaito katsottiin hyödylliseksi yliopisto-opinnoissa. Kuitenkin esimerkiksi avoimen yliopiston kautta sisään päässeet opiskelijat kokivat itsensä jollakin tapaa ”erilaisiksi” muihin tutkinto-opiskelijoihin verrattuna. Tutkimuksessa nostettiin esiin myös yliopiston henkilökunnan ja muiden opiskelijoiden negatiiviset asenteet erilaista taustaa kohtaan sekä yliopistoyhteisöön kiinnittymisen ongelmat. Kaikkinsa tutkimusta ei-ylioppilaiden opiskelukokemuksista on kuitenkin tehty vähän, erityisesti laadullisen tutkimusnäkökulman loistaessa pitkälti poissaolollaan (ks. Piesanen 2005; Haltia ym. 2018).

Tässä luvussa tarkastelemme ei-ylioppilaiden kokemuksia yliopisto-opinnoissa – tarkemmin luokanopettajakoulutuksessa. Luokanopettajakoulutus on yksi yliopistojen hakupainealoista, ja esimerkiksi 2010-luvulla koulutukseen haki lähes kymmenkertainen määrä aloituspaikkoihin nähden (Mankki 2019). Kova kilpailu opiskelupaikoista on osaltaan johtanut harhapäätelmään siitä, että koulutukseen pääsemiseksi hakijoilta edellytetään esimerkiksi erityisen hyviä ylioppilastodistuksen arvosanoja. Tätä näkemystä on levitetty myös opettajankoulutuksissa: esimerkiksi Jukka Rantalan, Jari Salmisen ja Janne Sántin (2010, 53) mukaan ”tunnettu tosiasiahan on, että karsinta koulutukseen on kova ja opiskelijoiksi valikoituneet ovat motivoituneita ja aiemmissa opinnoissaan erinomaisesti menestyneitä”. Asiaan on tartuttu myös Organisation for Economic Co-operation and Developmentin (OECD) vertailussa (2015, 2): kun muut maat tuskailevat opettajaksi haluavien vähäisyyden kanssa, onnistutaan Suomessa opettajankoulutukseen sitä vastoin rekrytoimaan ikäluokan parhaat ylioppilaat (*”best high school graduates”*).

Totuus on kuitenkin hakijoiden ja valittujen ylioppilasarvosanojen vertailun perusteella aivan toinen: sekä luokanopettajakoulutukseen hakijat että valitut ovat muiden yliopistokoulutusten keskiarvoihin verrattuna ylioppilastodistukseltaan heikompia (Vilppu ym. 2022). On kuitenkin ymmärrettävää, että huippuylioppilaan myytistä ei haluta opettajankoulutuksen piirissä luopua. Onhan opettajankoulutus yliopistoyhteisössä edelleenkin suhteellisen tuore tulokas, jonka asemasta, rakenteesta sekä teorian ja käytännön suhteesta käydään yhä ajoittain keskustelua (Rantala ym. 2010). Alan vastaansanomaton, tilastoilla todennettava suosio yhdistettynä retoriikkaan hakijoiden korkeasta aiemmasta opintomenestyksestä on ollut omiaan vahvistamaan opettajankoulutuksen asemaa yliopiston sisäisessä, alojen välisessä kilpailussa. Toisaalta nykyinen huippuylioppilaiden myytti näyttäytyy opettajakoulutuksen taustaan verrattuna varsin tuoreena retoriikkana. Ennen siirtymistä seminaareista yliopistoon ei-ylioppilaat olivat valtajoukko opettajankoulutuksessa, ja esimerkiksi itsenäistymisen ja sotien aikaisessa Suomessa ainoastaan kansakoulupohjalta valmistuvien opettajien katsottiin olevan kelvollisia kansanvalistajia (Rinne 2017).

Keskitymme tutkimuksessamme siihen haavoittuvuuteen, joka edelliseen myyttiin kytkeytyy: kun luokanopettajaopiskelijat ovat pääasiassa ylioppilaita (myytin mukaan huippuylioppilaita), saattaa erilaisesta koulustaustasta johtuva poikkeavuus muodostua ei-ylioppilastaustaiselle opiskelijalle haavaksi. Haavoittuvuus on monisyinen käsite, joka yleensä mielletään heikkoudeksi tai epäsuotuisaksi asemaksi, jota vasten yksilö tai ryhmä tarvitsee erityistä suojelua riistäviltä ja kärsimystä aiheuttavilta tekijöiltä (Macklin 2003; Honkasalo 2021). Yhteiskunta- ja sosiaalitie-teissä haavoittuvuus yhdistyy vahvasti identiteettipolitiikkaan ja valta-joukossa marginaaliin jäävien sosiaaliryhmiin (Brunila & Rossi 2018) ja sillä perustellaan esimerkiksi oikeutta tiettyjen etuuksien saamiseen (Virokannas, Liuski & Kuronen 2020). Määritelmät siitä, kuka lopulta on haavoittuva ja miksi, vaihtelevat suuresti (Virokannas ym. 2020), mutta korkeakoulutuksen piirissä haavoittuvuus on liitetty esimerkiksi statuksen, aseman tai työpaikan menettämisen riskiin sekä koulutuksen saavutettavuuteen erilaisissa viiteryhmissä (Andrzejewski ym. 2019; Simmons 2013).

Tarkastelemme tässä tutkimuksessa ihmisen yleisen haavoittuvuuden sijaan tietyn ryhmän haavoittuvuutta (ks. Herring 2016) sekä syn-

nynnäisen ja pysyvän haavoittuvuuden (eng. *innate vulnerability*) sijaan tilannekohtaista haavoittuvuutta (eng. *situational vulnerability*, ks. Brown 2017). Vaikka lähestymme haavoittuvuutta valtajoukosta poikkeamisen, erilaisuuden ja ulkopuolisuuden kautta, tunnistamme kuitenkin myös sen, että haavoittuvuuden käsittely voi olla ulossulkevaa ja kontrolloivaa. Tietyn ryhmän tarkastelu ainoastaan haavoittuvuuden tematiikan kautta voi tuottaa epätoivottuja positioita tai jopa stigmoja, koska haavoittuva mielletään heikoksi ja muista riippuvaiseksi (Honkasalo 2021; Virokannas ym. 2020). Vaikka ulkopuolisuus ja erilaisuus merkitsevät joillekin vaihtoehtotonta yksinäisyyttä, hylätyksi tulemistä ja liikkumatilan puutetta, toisille ne taas merkitsevät itsenäisyyttä ja toimivat identiteettiä rakentavana voimavarana (Jackson 2018; Korkiamäki 2014). Niinpä tiedostamme, että tämä tutkimus tarjoaa meille tutkijoillekin mahdollisuuden käsitellä ei-ylioppilaiden haavaa koskevia ennako-oletuksiamme ja laajentaa ymmärrystämme erilaiseen koulutustaustaan liittyvistä haavoittuvuuden kokemuksista.

Analogioita erilaisuudesta ja ulkopuolisuudesta yliopistoyhteisössä

Erilaisuuden ja ulkopuolisuuden moninaisia ja ajoittain vaikeastikin havaittavia muotoja on tutkittu yliopistokontekstissa useista eri näkökulmista. Sosiologi Mari Käyhkö (2014a; 2014b) on tutkinut työläistäustaisten naisten opiskelukokemuksia ja sitä, miten yhteiskuntaluokka heille näyttää. Työläistäuetaiset naiset joutuvat taiteilemaan kahden maailman välissä: yliopistossa työläistäusta näyttää vajahaisuutena, kun taas kotona akateemisuudesta on vaikea puhua ja siitä tunnetaan pahimmillaan häpeää. Myös Englannissa työläistäustan on havaittu tuottavan ulkopuolisuuden tunnetta ja toiseuden kokemuksia yliopisto-opiskelijoissa (Finnegan & Merrill 2017). Näiden lisäksi esimerkiksi korkean iän ja etnisen taustan on katsottu lisäävän yliopisto-opiskelijoiden pelkoa asemoitumisesta ulkopuoliseksi (Read, Archer & Leathwood 2003). Toisaalta esimerkiksi Lyn Tett (2000) on havainnut skotlantilaisten työläistäustaisten yliopisto-opiskelijoiden kokevan paitsi ylpeyttä poikkeavasta taustastaan myös yhteenkuuluvuutta luokkayhteisöönsä. Poikkeavasta taustasta kumpuavan

alemmuuden tunteen on havaittu johtavan ajoittain esimerkiksi taipumukseen kompensoida omia ”puutteita” muita kovemalla työnteolla ja ylisuorittamisella opinnoissa (Käyhkö 2014a) tai hakeutumiseen sellaisiin yliopistoihin ja aloille, joissa oman viiteryhmän opiskelijat ovat yleisempiä (Read ym. 2003).

Erilaisuutta koskevat näkökulmat eivät kosketa yliopistossa vain opiskelijoita vaan myös opetus- ja tutkimushenkilökuntaa sekä tieteenaloja. Janne Kivivuori (2007) on havainnut erilaisuudesta kumpuavaa sosiaalista kontrollia yliopistojen tieteenalakiistojen yhteydessä. Joidenkin yhteiskuntatieteilijöiden omaksuttua 1990-luvulla darwinismin elementtejä ajatteluunsa valtajoukko, niin sanotut kulttuurikonstruktivistit, alkoivat harjoittaa sosiaalista kontrollia evolutionisteja kohtaan. Tämä ilmeni esimerkiksi naureskeluna, vitsailuna ja yhteisön symbolisena ulkopuolelle sulkemisena. (Kivivuori 2007.) Vastaavaa on havainnut Juha Tuunainen (2005), joka tarkasteli kahden eri tieteenalan, molekyylibiologian ja agroekologian, yhteiselon alkutaivalta yhdistyneessä tiedekunnassa. Alakohtaiset, eettiset ja ideologiset ristiriidat konkretisoituivat muun muassa niin, että uutena taloon tulleet kasvijalostustieteilijät joutuivat tyytymään puutteellisiin työtiloihin ja jäivät näin ollen eräänlaisen tunkeilijan asemaan. Tieteenaloja verrattaessa onkin havaittu, että toiset alat ovat lähtökohtaisesti haavoittuvampia kuin toiset (Andrzejewski ym. 2019).

Edellä mainitut eronteot heijastavat yliopistomaailman lainalaisuuksia, joita voidaan lähestyä *akateemisen heimokulttuurin* käsitteen kautta. Sosiaalipsykologi ja yhteiskuntatutkija Oili-Helena Ylijoki (1998) on esittänyt, kuinka yliopistossa sosiaalistutaan oman tieteenalan uskomuksille, normeille ja käytännöille. Käytänteet ja normit ohjaavat niin kutsuttua akateemista heimokulttuuria, josta poikkeaminen herättää jopa ulossulkevia reaktioita heimon sisällä. Akateeminen heimokulttuuri tuottaa oman moraalijärjestyksensä – tieteenalakohtaiset hyveensä ja paheensa – jotka määrittävät, mikä on kullekin tieteenalalle oikeanlaista opiskelua, opetusta ja tutkimusta. Opiskelijalta hyveiden mukainen opiskelu vaatii kulttuurista pääomaa ja yliopiston rakenteiden ymmärtämistä, josta koulutussosiologian piirissä Sakari Ahola ja Nina Olin (2000) käyttävät käsitettä *yliopistopeli*. Tämän pelin oppiminen on osa yliopiston piilo-opetussuunnitelmaa, joka määrittelee ne selviytymisstrategiat, joilla yliopisto-opinnoissa pärjää.

Opettajankoulutuksen homogeeninen heimokulttuuri

Siinä missä monien muiden tieteenalojen opiskelijakulttuurissa erilaisuus voi näyttäytyä hyveenä, on opettajankoulutuksen heimokulttuuri, ainakin aikaisemmin, korostanut samanlaisuuden ja yhteisyyden tavoittelua (Heikkinen 1999). Sakari Ahola ja Nina Olin (2000) ovat tunnustaneet luokanopettajaopiskelijoiden heimolle keskeisiksi piirteiksi esimerkiksi sosiaalisuuden ja ulospäinsuuntautuneisuuden lisäksi juuri samanmielisten joukossa olemisen. Opettajankoulutuksen vaativat opiskelijavalinnat on nähty eräänlaiseksi initiaatoritiksi opettajaopiskelijoiden heimoon (Kemppinen 2007), ja niihin liittyvä heimopuhe on nostettu yhdeksi esimerkiksi opettajaopiskelijoiden ryhmää yhtenäistävästä puhetavoista (Mankki 2020). Heimopuheen lisäksi opettajaopiskelijoiden homogeenisyyttä ylläpidetään erilaisilla akateemisilla rituaaleilla, joiden tehtävänä on sosiaalista opiskelija oman koulutuslaitoksensa ”seminarihengelle”. Lauri Kemppinen (2013) kuvaa, kuinka monet paikallisesti muodostuneet rituaalit ja aikalaiskäytänteet kuten vuosi- ja joulujuhlat ovat edelleen läsnä opettajaksi opiskelun sosiaalisessa arjessa. Ne kuitenkin toimivat ennemminkin vastakulttuurina akateemisuu-delle, sillä ne säilyttävät yhteyden kouluun ja opettajakoulutuksen keskeiseen piirteeseen – koulumaisuuteen.

Opettajaopiskelijoita tarkastellessa huomio usein kohdistuu heidän suhtautumiseensa käytäntöön ja teoriaan. Esimerkiksi Hannu Heikkinen (1999) on nostanut teoreettisuuden luokanopettajaopiskelijoiden moraalijärjestyksessä paheeksi. Vaikka opettajankoulutuksen tutkimusperustaisuutta on jo pitkään pidetty laadukkaana opettajatuotannon kulmakivenä (Toom ym. 2010), eivät opiskelijat kuitenkaan aina ymmärrä kasvatustieteellisen tutkimuksen ja teorioiden merkitystä opettajan työssä (Eklund 2018). Opiskelijoiden onkin havaittu arvostavan teoreettisten valmiuksien sijaan ensisijaisesti ammatissa tarvittavien käytännön tietojen ja taitojen kehittymistä (Ahola & Olin 2000; Värri 2007). Akateemisiin arvoihin sitoutumista taas ei koeta luokanopettajaopiskelijoiden keskuudessa hyveelliseksi, mikä saattaa pahimmillaan sulkea oppimisesta innostuneen opiskelijan vertaisryhmän ulkopuolelle (Nikkola 2011). Se, että opiskelija saattaa joutua piilottelemaan omaa akateemista innostustaan sosiaalisen paineen vuoksi, näyttäytyy

yhtä eriskummallisena kuin se, että raittiiden opiskelijoiden on havaittu peittelevän tai salaavan juomattomuuttaan muilta opiskelijoilta, joille alkoholinkäyttö on selviö (Herman-Kinney & Kinney 2013).

Osallistujat ja aineistonhankinta

Osallistumiskutsua tutkimukseen jaettiin sähköisesti eri opiskelija-ainejärjestöjen sähköpostilistoilla ja sosiaalisen median kanavissa syksyllä 2020. Toteutimme haastattelut teemahaastatteluina Zoom-etäyhteydellä joulukuun 2020 ja helmikuun 2021 välisenä aikana, ja ne kukin kestivät 30–40 minuuttia. Teemahaastattelurunko muodostui seuraavista teemoista: 1) opiskelujen nykyinen vaihe, 2) aiempi koulutus ja yliopistoon hakeutuminen, 3) luokanopettajakoulutuksen aikaiset opiskelukokemukset ja 4) taustan merkitys. Haastatteluissa korostui haastateltavan mahdollisuus puhua vapaasti. Pääkysymykset olivat kaikille haastatelluille samat, mutta esitimme tarkentavia kysymyksiä ja haastateltujen vastauksista heränneitä jatkokysymyksiä runsaasti keskustelunomaisten haastattelujen aikana.

Tutkittavat ottivat itsenäisesti ja oma-aloitteisesti yhteyttä tutkijoihin sähköpostilistalla tai keskustelufoorumilla näkemänsä osallistumiskutsun perusteella, ja otimme jokaisen yhteyttä ottaneen, itsensä tutkimukseen soveltuvaksi tunnistaneen opiskelijan mukaan tutkimukseen. Tutkimukseemme osallistui lopulta *seitsemän ei-ylioppilastaustaista luokanopettajaopiskelijaa*, jotka opiskelivat aineistonkeruun aikaan toista tai kolmatta vuotta luokanopettajakoulutuksessa. Kullakin seitsemällä osallistujalla oli aikaisemmin suoritettuna ammatillinen tutkinto, joskin kaikki osallistujat olivat suorittaneet tutkintonsa eri aloilla. Osa haastateltavista oli aloittanut toisen asteen opintonsa alun perin kaksoistutkintoon tähdäten, mutta kukaan ei lopulta ollut suorittanut lukion oppimäärää tai ylioppilastutkintoa. Yksi tutkimukseen osallistujista oli kuitenkin suorittanut alemman korkeakoulututkinnon ennen luokanopettajakoulutukseen pääsyään.

Aineiston analyysi

Analysoimme litteroidun haastatteluaineiston teemoittelua käyttäen. Jari Eskolan ja Juha Suorannan (2005) mukaan tematisoinnin tehtävä on ryhmitellä aineisto tutkimusongelmaa valaiseviin teemoihin ja nostaa

sieltä edelleen mielenkiintoisia ilmaisuja tutkijoiden tulkittavaksi. Virginia Braun ja Victoria Clarke (2006) ovat pyrkineet selventämään teemoittelun käytänteitä vaiheittaisesti: aineiston läpiluvun ja ilmaisuiden koodaamisen jälkeen pyritään muodostamaan teemat, arvioimaan niitä tutkimustehtävän ja aineiston näkökulmista sekä lopulta tiivistämään ja nimeämään ne kuvaavasti. Aloitimme analyysin lukemalla aineistoa huolellisesti ja etsimällä merkityksellisiä ilmaisuja, jotka ilmensivät poikkeavan koulutustaustan merkitystä haastateltavalle. Merkityksellinen ilmaisu saattoi koostua esimerkiksi erojen tai samankaltaisuuksien pohdinnasta valtajoukkoon nähden, muiden ihmisten reaktioista tai haastateltavan kokemista tunteista, joita erilaiseen koulutustaustaan liittyi.

Koodasimme etsinnän yhteydessä merkityksellisiksi tulkitut ilmaisut lyhyellä kuvauksella, johon tiivistimme kunkin ilmaisun sisällön. Tämän jälkeen vertailimme koodattuja ilmaisuja ja ryhmittelimme ne alateemoihin. Kyseiset alateemat havainnollistivat paitsi osallistujien kokemusten yhteneviä piirteitä myös sitä variaatiota, jota poikkeavan koulutustaustan kokemukseen sisältyy. Lopuksi yhdistimme alateemat neljäksi teemaksi, jotka havainnollisella, erottuvalla ja tiiviillä tavalla ilmensivät poikkeavaan koulutustaustaan liittyviä kokemuksia. Analyysin abstrakti-otaso kasvoi analyysin etenemisen myötä: koodasimme aineiston käyttämällä mahdollisuuksien mukaan haastateltavien käyttämiä ilmaisuja, mutta teemat määrittelimme ja nimesimme käsitteellisemmällä tavalla. Alla olevassa taulukossa 1 on havainnollistettu analyysin etenemistä alkuperäisistä ilmaisuista teemoiksi.

Taulukko 1. Analyysin vaiheet

<i>Alkuperäinen ilmaisu</i>	<i>Koodi</i>	<i>Alateema</i>	<i>Teema</i>
Meitä on siinä kaks ei-lukion käyneitä ja kaks lukion käynyttä. Ja kaikki oltiin yhtä pihalla. Et se oli sit niinku lohduttavaa, ku eka mä jännitin ihan hirveesti, että jos ne nyt tulee sieltä kauheen tiedon vallan kanssa ja pitää ihan tyhmänä ja näin.	Turhaksi osoittautunut huoli	Ennakkoletusten vastainen pärjääminen opinnoissa	Pelosta pärjäämiseen

Tulokset

Ei-ylioppilaiden koulutustaustaa koskevat erilaisuuden kokemukset opettajankoulutuksessa opiskelusta jakautuivat neljään teemaan: 1) viimeinen mahdollisuus, 2) pelosta pärjäämiseen, 3) oudot oletukset ja 4) voimaa erityisyydestä. Ensimmäinen teema koostui ainoastaan yhdestä alateemasta, mutta kolmeen jälkimmäiseen teemaan sisältyi useampia alateemoja. Teemat käsitellään edellä esitetyssä järjestyksessä. Teemojen raportoinnin ja tulkinnan tueksi esitetään suorita sitaatteja haastatteluaineistosta, jotka on merkitty koodein (esimerkiksi H1 tarkoittaa ensimmäistä haastateltavaa).

Viimeinen mahdollisuus

Yhteistä osallistujille tuntui olleen ymmärrys siitä, että opettajankoulutukseen on vaikea päästä. Erityisen haastavaksi koettiin kirjallinen, yliopistollisten kasvatustieteiden yhteinen VAKAVA-valintakoe (Valtakunnallinen kasvatustieteiden valintayhteistyöverkosto), jonka läpäiseminen on edellytys soveltuvuuskokeisiin pääsyyllä. Osa haastateltavista nostikin aiempien opintojen käytäntökeskeisyyden syyksi siihen, että valmiudet ja rutiini pääsykoelukemiseen koettiin heikoiksi, minkä vuoksi he olivat turvautuneet valmennuskurssien apuun. Vaikka kirjallisen kokeen läpäiseminen tuotti onnistumisen kokemuksia, silti hyväksytyksi tulemisen mahdollisuudet lopullisessa valinnassa koettiin pieniksi hakuvainimusten ja ”toissijaisen hakijan” statuksen vuoksi. Ylioppilastutkinnon puuttumisen koettiin vaatineen osallistujilta heidän arvioidensa mukaan muita kovempaa ponnistelua ja päättäväisyyttä, jotta koulupaikka heltiäisi. Kun sisäänpääsy koulutukseen soveltuvuuskokeiden jälkeen avautui, sen koettiin tulleen viimeisellä mahdollisella hetkellä – juuri ennen valintakoeuudistusta, jossa aiempaa suurempi osa soveltuvuuskoepaikoista jaetaan ylioppilastodistuksen perusteella. Toisin sanoen ne siis kiintiöidään ylioppilaille, sillä 60 prosenttia soveltuvuuskokeen paikoista jaetaan ylioppilastodistuksen arvosanojen perusteella. Nämä hakijat pääsevät soveltuvuuskokeeseen ilman VAKAVA-kokeen suorittamista. Aikaisemmin VAKAVA-kokeeseen osallistuivat kaikki hakijat ylioppi-

lastodistuksen tasosta riippumatta. Tämä muutos asettaa ei-ylioppilastustaisen väistämättä ”toissijaisen hakijan” asemaan, kuten eräs haastateltava tilannetta sanoitti. Seuraava sitaatti kuvaakin opiskelijan tietoisuutta mahdollisuuksiensa kaventumisesta seuraavina hakukertoina:

Mä tiesin et tää on periaatteessa viiminen kerta, kun on mahdollista päästä sisään, koska seuraavana vuonna astuu voimaan nää pääsykoearvosana... [todistusvalinta]. Se buusti oli niin kova, et sä teit kaikkies. Et sun oli pakko päästä sisälle. (H7)

Samalla kun edellinen, valintauudistuksesta tietoinen opiskelija on hakuvaiheessa kärvistellyt valinta-ahdistuksensa ja heikentyvien mahdollisuuksien paineessa, on tiedostamattomampi opiskelija ymmärtänyt ”onnekkuutensa” vasta sisään päästyään: ”Kun pääsin sisään nii silloin ei ollu mun mielestä tota todistusvalintaa. Jos mä oikein ymmärsin, tuli nyt vasta. Et se haku oli ihan erilainen ja mietin et, liippas läheltä” (H6). Hieman aiemmin sisään päässeitä opiskelijoita valintauudistus ei koskettanut, eikä hakuehtojen muutoksen aiheuttamaa painetta näin ollut heidän vastauksissaan havaittavissa. Pikemminkin haastateltavat ilmaisivat huolettomammat aikeensa hakeutua koulutukseen uudestaan, mikäli opiskelupaikka ei olisi sisäänpääsykerralla avautunutkaan.

Pelosta pärjäämiseen

Huolista ja haasteista huolimatta haastatellut pääsivät sisään opettajan-koulutukseen. Kun hakuvaihe oli onnistuneesti ohi ja sen myötä huoli valituksi tulemisesta poistunut, astui sen tilalle pelko opinnoissa pärjäämisestä. Pelosta pärjäämiseen -teema sisälsi ei-ylioppilaiden kokemuksia omasta pärjäämisestään opinnoissa. Teema sisälsi kolme alateemaa. *Ensimmäiseen alateemaan sisältyivät opiskelijoiden kokemukset poikkeavan koulutustaustan aiheuttamista akateemisen opiskelun peloista.* Haastatellut kuvasivat itsensä tottumattomiksi teoriapainotteiseen opiskeluun, lukemiseen ja kirjoittamiseen. Tämä näyttäytyi epävarmuutena esimerkiksi kasvatustieteen, filosofian ja psykologian käsitteiden ja sisältöjen hallinnassa. Eräs haastateltava pohti koulutustaustansa antamia valmiuksia esseetehtävän kankean valmistumisen kautta:

Jotkut oli et 'mä kirjotin sen esseen', nii sit mä olin et 'millon?'. 'No, eilen illalla'. Mä oon kirjottanu sitä nyt kaks päivää ja en oo viäkään saanu valmiiks – –." (H2)

Sen, ettei opiskelija ole käynyt lukiota, ymmärrettiin siis aiheuttaneen haasteita ainakin esseiden tuottamiselle. *Toinen alateema sisälsi kokemuksia ennako-oletuksia paremmasta pärjäämisestä yliopisto-opinnoissa.* Yksi haastateltava kertoi eräästä hänelle myönteisestä havainnosta ryhmätyössä, jossa opiskelijoiden aikaisemmat taustat olivat tulleet esille:

Meitä on siinä kaks ei-lukion käyneitä ja kaks lukion käynnyttä. Ja kaikki oltiin yhtä pihalla. Et se oli sit niinku lohduttavaa, ku eka mä jännitin ihan hirveesti, että jos ne nyt tulee sieltä kauheen tiedon vallan kanssa ja pitää ihan tyhmänä ja näin. Mut tavallaan me kaikki neljä ollaan ihan samasta aakkoskohdasta lähdetty kipuaan tätä tutkimuksen tekemisen portaikkoa ylöspäin. (H7)

Toinen haastateltu kuvasi vastaavasti näkemystään siitä, että akateeminen kirjoittaminen on varsin erilaista myös lukio-opinnoissa opittuun kirjoittamiseen nähden: "Silti sä joudut tavallaan opetteleen sen esseesysteemin kokonaan uudestaan. Et aika lailla samoilla lähtökohdilla oltiin siinä" (H3). Opinnoissa koettiin siis taustasta riippumatta oltavan melko samalla viivalla, eikä ylioppilastodistus ole tae hyvälle suoriutumiselle opettajankoulutuksessa, kuten eräs asian tiivisti: "Ei se [ylioppilastodistus] oo mikään ihmeentekijä. Et sä saa kurseista hyvii numeroit sen takii, et sä olisit ollu hyvä ylioppilaskokeis" (H4).

Kolmas opinnoissa pärjäämisen alateema käsitteli opettajilta opintojen alussa pyydettyä ja saatua tukea. Tukea ja helpotusta on saatu esimerkiksi kurssien suorittamisen jouston sekä tenttien yhteydessä, kuten seuraavasta sitaatista käy ilmi:

Se oli joku äikän tentti, siinä piti kirjottaa niinku neljä vai viis esseetä. Mua ärsytti et mä tiesin kaikki ne vastaukset, mut mulla ei ollu aikaa kirjottaa. Se opettaja lupas, et se voi laittaa mulle uudet, pari uutta kysymystä ja mä käyn niihin vastaamassa. Niin niin, sain kyllä jeesiä, mutta en mä kyllä ehkä hirveesti sitä tuonu esille. (H2)

Kuten tämän opiskelijan kertomasta kävi ilmi, saadusta tuesta ei kuitenkaan tavallisesti puhuttu julkisesti, vaan asiaa hoidettiin opettajien kanssa kahden kesken. Haastatellut kertoivat, että joissakin opettajakoulutuksissa on jo lähtökohtaisesti järjestetty tukitoimia, joiden tarvit-sijoiksi mielletään erityisesti ammattikoulutaustaiset opiskelijat:

Mä sanoin sille suoraa täst asiasta [lukiokoulutuksen puuttuminen], nii hän ties heti et on tosi paljon esimerkiks käsityönopettajaopiskelijoita, ketkä tulee ammattikoulutaustalla, nii tää opettaja on järjestäny tuutoreita siihen kurssille just sen takii – –. (H4)

Oudot oletukset

Oudot oletukset -teema sisälsi ei-ylioppilaiden kokemuksia siitä, että lukiokoulutus pohjaa pidetään opettajakoulutuksessa itsestänselvyytenä, mikä osallistujien näkökulmasta on ymmärrettävästi outo oletus. Teemaan kuului kolme alateemaa, joista *ensimmäinen alateema kuvaa koulutustaustan paljastavia tilanteita*. Haastateltavat kertoivat poikkeavan koulutustaustansa tulevan pääasiassa esiin pienemmissä opiskelijaryhmissä. Eräs haastateltava toi kuitenkin esiin kannaltaan kiusallisen rituaalin, jossa hän joutui pohtimaan asemoitumistaan suhteessa muihin opiskelijoihin:

Ensimmäistä kertaa mä tosissani mietin, et on sellanen kinkkinen kohta, kun oli tulossa vuosijuhlat ja meillä oli varattu jo siis tämä ylioppilaskulkue. Ja siinä sitten olisi marssittu ylioppilaslakit päässä. Tietenkinhän minun olisi pitänyt osallistua siihen. Niin se oli ensimmäinen semmonen kohta, et miten minä nyt tuon tämän ilmi, että minulla ei ole ylioppilaslakkia. (H7)

Kun kulkuetta ei kuitenkaan lopulta järjestetty, ei lakin puuttumista tarvinnut tuoda laajemman ryhmän tietoisuuteen. Samainen opiskelija tunnisti myös opiskelijoista jo ensimmäisillä kasvatustieteen luennoilla käytetyn ylioppilas-käsitteen ongelmalliseksi: ”Lehtori astu sisälle ja sano että ’hyvää päivää kasvatustieteen ylioppilaat’” (H7). Muutkin

haastateltavat tarttuivat opettajankouluttajien käyttämiin lausahduksiin, ja *toinen alateema kuvaakin opettajankouluttajien ihmetystä ei-ylioppilaiden läsnäolosta:*

Mä muistan kerran jossain historian luennollakin. Mä viittasin siel ja nousin salissa ylös ja sanoin vaan että, 'niin että kun kaikki meistä ei oo sitä lukioo käynyt', ja sit se vaan heitti mulle takas jonkun et 'no mitäs sää sit teet täällä' tai jotain tällästä. (H3)

Vastaava tilanne oli toistunut myös opetusharjoittelun ohjaustilanteessa, jossa harjoitteluohjaaja mainitsi käsiteltävän asian olevan varmasti muistissa lukio-opinnoista. Kun opiskelija tämän jälkeen oliertonut taustastaan ”sieltäki tuli sit perinteinen 'no mites sä sit oot... täällä” (H3). Vaikka lausahdukset lienevät kieli poskessa tehtyjä, retoriikka kuitenkin paljastaa käsityksen opettajaopiskelijoiden koulustaustan homogeenisyydestä sekä myös vahvistaa sitä.

Kaikkein selkeimmin oletukset opiskelijoiden ylioppilastaustasta näkyivät haastateltavien mukaan siinä, että opettajankoulutuksen opetuksessa viljellään alati niin sanottuja *lukioreferenssejä (kolmas alateema)*, kuten eräs haastateltava asian ilmaisi. Nämä nopeat viittaukset aikaisempiin opintoihin aiheuttivat haastateltavissa ärtymystä tai ainakin ”jupinaa”: ”Ja varsinkin silloin jos nää professorit yleistää jotain asiaa niin, että lukiossa oli sitä ja tätä. Oon kyllä sanonut sitten, että mitä jos ei oo käynyt sitä lukioo, nii silloin ei voi tietää tätä asiaa. Aina vähän ärsyttääkin se, että kun sanotaan” (H1).

Voimaa erityisyydestä

Voimaa erityisyydestä -teema sisälsi kokemuksia siitä, kuinka erilaisuus, tässä tapauksessa poikkeava koulutustausta, voi muodostua opiskelijalle voimavaraksi. Teema koostuu kahdesta alateemasta. *Ensimmäinen alateema käsittelee osallistujien kokemuksia ja ylpeyttä, että koulutustaustastaan huolimatta he ovat päässeet opiskelemaan hakupainealalle. Sisäänpääsy ja opinnoissa pärjääminen ovat nostaneet itsetuntoa, kuten seuraavassa sitaatissa kuvataan:*

Ainakin itse koen sen niin, että mä oon ollu tosi hyvä ja taitava, että mä oon päässy semmosella taustalla, mikä mulla on, opiskelemaan noin suosituille alalle. Ehkä enemmänkin kokisin ylpeyttä siitä, että on niinku pystynyt siihen – –. (H1)

Kun ensimmäinen alateema toi esiin ”koulutustaustasta huolimatta”-näkökulman, *korostaa toinen alateema sitä, että aikaisempi koulutustausta on tuottanut henkilökohtaiselle opettajaosaamiselle merkittävää hyötyä*. Käytännöllisten ammattiopintojen, kuten esimerkiksi lähihoitajan koulutuksen, katsottiin ihmisläheisyydessään palvelevan hyvin opettajana toimimista. Myös aiemmissa opinnoissa kertynyt oppiaineisiin liittyvä osaaminen koettiin hyödylliseksi opettajan ammatissa sekä opettajakoulutuksessa: ”Et ku meil oli metallitöitä, et mä oon käyny ammattikoulu metallikurssin et mul on jonkun verran tuttua esimerkiks metallikäsittely, nii must tuntuu et oli paljon vapaammat kädet siihen et mitä mä tein siellä” (H4). Eräs haastateltava pohtikin sitä, että ammatillisessa koulutuksessa hankituilla taidoilla on mahdollista kompensoida niitä mahdollisia alemmuuden tai ulkopuolisuuden tunteita, joita ylioppilastutkinnon puuttumisesta voi muissa opinnoissa seurata.

Pohdinta

Tässä tutkimuksessa tarkastelimme ei-ylioppilaiden kokemuksia luokanopettajakoulutuksessa opiskelusta sekä sitä, miten koulutustaustan erilaisuus heille näyttäytyy. Vaikka tulokset painottavat erilaisuuden kokemuksia, on todettava, että kokonaiskuvassa tutkimukseen osallistuneet eivät kokeneet asiaa kovinkaan ongelmallisena tai sen nousevan opinnoissa taajaan esiin, saati vaikuttavan heidän arkeensa opettajakoulutuksessa (vrt. Käyhkö 2014a; 2014b). Erilaisuuden kokemus tutkittavilla oli voimakkaimmillaan ennen koulutusta hakuvaiheessa, ja vielä opintojen alussa sitä ilmeni jossain määrin, mutta opintojen edetessä erilaisuuden kokemus näyttäisi vähentyneen ja osin poistuneen. Siksi poikkeavan koulutustaustan esittämiseen *haavana* täytyy suhtautua varauksella, koska ainakaan tähän tutkimukseen osallistujat eivät haastatte- luissa liittäneet asiaan kovinkaan negatiivisia tuntemuksia tai vahingol-

lisiä kokemuksia, vaan lukion käymättömyyteen ja ylioppilastutkinnon puuttumiseen suhtauduttiin varsin neutraalisti. Mari Käyhkön (2014a; 2014b) tutkimuksessa työläisopiskelijat kokivat joutuvansa taiteilemaan kahden maailman – kodin ja akateemisen yhteisön – välissä sopimatta oikein kumpaankaan. Tällaista taiteilua tutkittavamme eivät kokeneet, ja siten onkin syytä pohtia, altistaako haavoittuvuudelle enemmän sosiaalinen tausta kuin koulutustausta itsessään: ainakin korkeakoulukontekstissa käydyssä haavoittuvuuskeskustelussa kyse on usein ensimmäisestä (ks. Simmons 2013). Tutkittavien opiskelijoiden suhtautuminen koulutustaustaan murtaa myös aiempaa kuvaa homogeenisyyttä ja samankaltaisuutta korostavasta opettajankoulutuksesta (ks. Ahola & Olin 2000; Heikkinen 1999), tai ainakaan erilainen koulutustausta ei vaikuta muodostuvan samankaltaisuuden hyvettä rikkovaksi tekijäksi – mikäli tällainen hyve edelleen on enää edes olemassa.

Erilaisuuden kokemukset linkittyivät neljään teemaan: 1) viimeinen mahdollisuus, 2) pelosta pärjäämiseen, 3) oudot oletukset sekä 4) voimaa erityisyydestä. Varautuneinta suhtautuminen omaan taustaan oli hakeutumisen yhteydessä. Uudistuneiden valintojen koettiin heikentävän entisestään epätavanomaisia reittejä pitkin opettajankoulutukseen pyrkivien asemaa ja mahdollisuuksia päästä opiskelemaan. Ammatillisesta koulutuspoluta vaikuttaakin tulevan uudistuksen myötä enenevässä määrin myöhempää kouluttautumista vahvasti saneleva tekijä (ks. Nori 2011; Aynsley & Crossouard 2010), ja etenkin yliopistoon hakeutuessa lähes todellinen umpiperä (ks. opetus- ja kulttuuriministeriö 2016). Jatkossa onkin tärkeää tutkia valintamekanismeja yksityis- ja alakohtaisesti tasa-arvon ja korkeakoulutuksen saavutettavuuden kannalta, kokemuksia oman koulutustautan vuoksi korkeakoulutuksen ulkopuolelle jäämisestä sekä sitä, millaisia merkityksiä toistuva opiskelijavalinnoissa hylätyksi tuleminen saa. Koulutuksellisen syrjäytymisen kannalta se voi muodostua suurestikin elämänsä kulkuun vaikuttavaksi, jopa haavoittavaksi kokemukseksi.

Vaikka poikkeava koulutustausta toi mukanaan huolta yliopisto-opiskelijana pärjäämisestä, kokivat osallistujat opintojensa sujuneen pääasiassa odotuksia paremmin ja muiden opiskelijoiden kanssa koettiin oltavan samalla viivalla. Pelosta siis siirryttiin pärjäämiseen, mikä kielii osaltaan onnistuneesta sosiaalistumisesta tieteenalan käytännöille (ks. Ylijoki 1998). Onkin syytä pohtia, missä määrin pelot ovat sidok-

sissa huippuylioppilaan myytiin (ks. OECD 2015; Rantala ym. 2010). Kun ennakkokäsitys on, että toiset tulevat koulutukseen huippuarvosanoilla lukioista, se ymmärrettävästi vaikuttaa omaa pärjäämistä koskeviin ajatuksiin ja asenteisiin – ainakin ennen kuin huomaakin pärjäävänsä. Tässä mielessä voisi olla edullista pyrkiä murtamaan myyttiä ja tuomaan esiin tuoreet havainnot siitä, että luokanopettajakoulutukseen pyrkivien ja valittujen ylioppilastodistuksen taso on keskimääräisiä yliopistohakijoita ja -opiskelijoita alhaisempi ja että koulutukseen voi päästä erilaisia opiskelustrategioita käyttäviä opiskelijoita (Vilppu ym. 2022). Useat tähänkin tutkimukseen osallistuneet ei-ylioppilaat päätyivät havaintojensa perusteella tuomaan esille sen, ettei ylioppilastutkinnon suorittaminen takaa yliopisto-opinnoissa vielä mitään. Tutkittavien näkemykset ovatkin linjassa Pajarteen (2012) havaintojen kanssa, joiden mukaan lukiossa opitut opiskelutavat ja -tekniikat soveltuvat varsin heikosti yliopisto-opintoihin – ainakin diplomi-insinöörikoulutuksessa.

Ei-ylioppilastaustaiset opiskelijat kokivat lukiokoulutustaustaa pidettävän itsestäänselvyytenä, mikä näyttäytyi muun muassa opettajankouluttajien ihmettelynä sekä viittauksina lukion oppisisältöihin. Nykyretoriikkaan nojaava oletus on historiallisesta näkökulmasta hieman näköalaton, sillä se ei anna arvoa ei-ylioppilaiden pitkälle perinteelle opettajankoulutuksessa (ks. Rinne 2017), vaan heijastelee lähinnä opettajankoulutuksen akatemisoitumiskehityksen tuloksia. Vaikka esimerkiksi epäsensitiivisten riittien kohdalla ei-ylioppilaaksi paljastuminen näyttäytyi haastateltujen keskuudessa epätoivottuna (vrt. Kemppinen 2013), nousee tutkimuksemme esiin opiskelijoiden halu tuoda näkyväksi se, että opettajaopiskelijalla voi olla takanaan erilaisia koulutuspolkuja ja muukin tausta kuin lukio. Epäsensitiivisten oletusten purkamiseksi olisikin hyödyllistä pureutua tarkemmin opettajankoulutuksen rituaaleihin sekä opettajankouluttajien piileviin käsityksiin ja asenteisiin vaihtoehtoisia reittejä pitkin tulleita opiskelijoita kohtaan. Käsityksiä voisi olla hyvä tarkistaa erityisesti siksi, että ei-ylioppilaille itselleen heidän taustansa näyttäytyi voimavarana ja opettajaosaamisen rakennuspalikkana (ks. myös Korkiamäki 2014).

Onko sittenkään kyse haavasta?

Tutkimukseemme ja sen luotettavuuteen liittyy muutamia rajoituksia. Ensinnäkin, emme aina pystyneet varmasti sanomaan, missä määrin kuvaamamme kokemukset erosivat valtajoukon näkemyksistä esimerkiksi opintoja koskevien pelkojen suhteen. Toiseksi, kun kokemukset ylioppilastutkinnon puuttumisesta nojautuvat tietyn koulutusohjelman sosiaalis-kulttuurisiin käytäntöihin ja moraalijärjestykseen eri yliopistoissa, ei tuloksia voida ainakaan suoraan siirtää muihin opettajankoulutusyksiköihin tai muihin tieteenaloihin. Kolmanneksi kriittiseksi näkökulmaksi nostamme esiin omat etukäteisoletuksemme. Aineisto ja sen tulkinta osoitti ennakkoymmärryksemme jokseenkin vääräksi: tausta näytti vaikuttaneen huomattavasti vähemmän opiskelijoiden kokemuksiin opettajankoulutuksessa kuin etukäteen oletimme, ja minkä perusteella koko tutkimukseen ryhdyimme. Toisin sanoen tutkimustoimintamme tähän ”erityiskokemukseen” liittyen voi tulkita johtaneen alistavaan ja toiseuttavaan suhtautumiseen sekä haavoittuvuuden määrittelyyn ulkoapäin. Tämä voi pahimmillaan häivyttää sitä, mitä tutkimuksen kohteet todella kokevat (ks. Honkasalo 2021).

Tuloksemme ei-ylioppilaiden kokemuksista ohjaa myös väistämättä kysymykseen siitä, miksi tutkimamme ei-ylioppilaat eivät vastoin ennakkoymmärrystämme juurikaan kokeneet koulutustaustastaan johtuvia erilaisuuden tai ulkopuolisuuden tunteita. Tähän vastaaminen edellyttää aineiston lukemista toisella tavalla, hakien tulkinnan tueksi havaintoja opettajankoulutuksen heimokulttuurista ja moraalijärjestyksestä (ks. Ylijoki 1998; Ahola & Olin 2000). Opettajankoulutuksen heimokulttuurin hyveistä ja paheista ei ole juurikaan tuoretta tutkimustietoa, mutta aiemmin muun muassa käytännönläheisyys, itseluottamus sekä samankaltaisuuden tavoittelu on nähty opettajankoulutuksessa hyveenä ja teoreettisuus paheena (ks. Heikkinen 1999; Ahola & Olin 2000; Värri 2007; Nikkola 2011).

Käytännöllisyys, omaan kompetenssiin luottaminen sekä ryhmäkeskeisyys nousivat korostetusti esiin tutkittavien luokanopettajakoulutusta koskevassa puheessa. Mikäli nämä hyveet ja paheet ovat edelleen olemassa, voidaan haastattelemiemme ei-ylioppilaiden tulkita tulleen ainakin piiloisesti tietoisiksi oman opiskelijana olemisen tapansa

”oikeanlaisuudesta” suhteessa luokanopettajakoulutuksen nykyiseen moraalijärjestykseen, sen estäessä osaltaan haavoittavan kokemuksen syntymisen. Kun teoreettinen tieto ei ollut ylioppilastaustaisilla opiskelijoillakaan opiskelun keskiössä, hälveni ei-ylioppilaiden teoreettisen opiskelun vaje varsin nopeasti. Tutkimuksemme kohdistuvat niin menetelmälliset kuin tuloksista kummunneet rajoitteet tuovat ilmi tärkeän jatkotutkimuksen kohteen: sekä opettajaopiskelijoiden heimokulttuuriin (ja vastaavasti heimokulttuurista erottautumiseen) että yliopiston moraalijärjestykseen laajemmin tulisi jälleen kiinnittää tutkimuksellista huomiota. Rajoituksistaan huolimatta tutkimuksemme tuo rohkaisevaakin tietoa ei-ylioppilastaustaisten yliopisto-opiskelijoiden kokemuksista, joiden avulla voidaan tiedostaa sekä tarpeen mukaan vahvistaa, väljentää tai purkaa vallitsevia heimokulttuureita.

Kirjallisuus

- Ahola, Sakari & Olin, Nina (2000) Yliopiston piilo-opetusunitelma. Turku: Turun yliopisto.
- Andrzejewski, Carey E. & Baker-Doyle, Kira J. & Glazier, Jocelyn A. & Reimer, Kristin E. (2019) (Re)framing Vulnerability as Social Justice Work: Lessons from Hacking our Teacher Education Practices. *Review of Education, Pedagogy, and Cultural Studies* 41 (4–5), 317–351. <https://doi.org/10.1080/10714413.2019.1694358>
- Aynsley, Sarah & Crossouard, Barbara (2010) Imagined Futures: Why are Vocational Learners Choosing not to Progress HE? *Journal of Education and Work*, 23 (2) 129–143. <https://doi.org/10.1080/13639080903512535>
- Barber, Tracy & Netherton, Clare (2018) Transitioning Between Vocational and University Education in Australia: The Impact of the Vocational Education Experience on Becoming a University Student. *Journal of Vocational Education & Training* 70 (4), 600–618. <https://doi.org/10.1080/13636820.2018.1463279>
- Braun, Virginia & Clarke, Victoria (2006) Using Thematic Analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology* 3 (2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Brown, Kate (2017) *Vulnerability and Young People: Care and Social Control in Policy and Practice*. Bristol: Policy Press.
- Brunila, Kristiina & Rossi, Leena-Maija (2018) *Identity Politics, the Ethos of*

- Vulnerability, and Education. *Educational Philosophy and Theory* 50 (3), 287–298. <https://doi.org/10.1080/00131857.2017.1343115>
- Eklund, Gunilla (2018) Student Teachers' Experiences of Research-based Teacher Education and its Relationship to Their Future Profession – A Finnish Case. *Nordisk Tidskrift för Allmän Didaktik* 4 (1), 3–17.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2005) Johdatus laadulliseen tutkimukseen (7. painos). Tampere: Vastapaino.
- Finnegan, Fergal & Merrill, Barbara (2017) 'We're as Good as Anybody Else': A Comparative Study of Working-class University Students' Experiences in England and Ireland. *British Journal of Sociology of Education* 38 (3), 307–324. <https://doi.org/10.1080/01425692.2015.1081054>
- Haltia, Nina & Jauhiainen, Annukka & Isopahkala-Bouret, Ulpukka (2017) Ei-ylioppilastaustaiset korkeakouluopiskelijat. Eurostudent VI-tutkimuksen artikkelisarja. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2017:28. Helsinki.
- Haltia, Nina & Jauhiainen, Annukka & Isopahkala-Bouret, Ulpukka (2018) Epätavallista reittiä korkeakoulutukseen – ei-ylioppilastaustaisten hakijoiden taustat ja sisäänpääsy korkeakoulutukseen. Teoksessa Risto Rinne, Nina Haltia, Sonia Lempinen & Tuuli Kaunisto (toim.) Eriarvoistuva maailma – tasa-arvoistava koulu? *Kasvatusalan tutkimuksia* 78. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura, 223–244.
- Heikkinen, Hannu L.-T. (1999) Tulla opettajaksi – tulla siksi mitä olet. Teoksessa Hannu Heikkinen, Pentti Moilanen & Pekka Räihä (toim.) Opettajuutta rakentamassa. Kirjoituksia Jouko Karin 60-vuotispäivänä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 47–64.
- Herman-Kinney, Nancy J. & Kinney, David A. (2013) Sober as Deviant: The Stigma of Sobriety and How Some College Students “Stay Dry” on a “Wet” Campus. *Journal of Contemporary Ethnography* 42 (2), 64–103. <https://doi.org/10.1177/0891241612458954>
- Herring, Jonathan (2016) *Vulnerable Adults and the Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Honkasalo, Marja-Liisa (2021) Guest Editor's Introduction: Vulnerability and Inquiring into Relationality. *Journal of The Finnish Anthropological Society* 42 (3), 1–21. <https://doi.org/10.30676/jfas.v43i3.82725>
- Jackson, Liz (2018) Reconsidering Vulnerability in Higher Education. *Tertiary Education and Management* 42 (3), 232–241. <https://doi.org/10.1080/13583883.2018.1439999>
- Kemppinen, Lauri (2007) Ihannehakijan muotokuva – epävirallinen valintakoe keskustelu ja opettajuuteen liittyvät uskomukset. Teoksessa Pekka Räihä & Tiina Nikkola (toim.) Sattumia vai osumia? Opiskelijavalintojen olemuksen määrittelyä. Jyväskylä: PS-kustannus, 185–228.

- Kempainen, Lauri (2013) Seminaarihenki ja sen kohtalo: Rauman tapaus. Teoksessa Jukka Rantala & Matti Rautiainen (toim.) Salonkikelpoiseksi maisterikoulutukseksi. Luokanopettaja- ja opinto-ohjaajakoulutusten akatemisoitumiskehitys 1970-luvulta 2010-luvulle. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino, 32–60.
- Kivivuori, Janne (2007) Epävirallisen sosiaalisen kontrollin kokeminen tutkimusyhteisössä. Esimerkkinä evolutionismin paluu Suomeen. *Yhteiskuntapolitiikka* 72 (2), 175–186.
- Korkiamäki, Riikka (2014) ”Jos mä nyt voisin saada ystäviä” – ulkopuolisuus vertaissuhteissa nuorten kokemana. Teoksessa Mika Gissler, Marjatta Kekkonen, Päivi Känkänen, Päivi Muranen & Matilda Wrede-Jäntti (toim.) *Nuoruus toisin sanoen: Nuorten elinolot -vuosikirja 2014*. Tampere: Juvenes Print, 38–50.
- Käyhkö, Mari (2014a) Kelpaanko? Riitänkö? Kuulunko? Työläistäustaiset naiset, yliopisto-opiskelu ja luokan kokemukset. *Sosiologia* 51 (1), 4–20.
- Käyhkö, Mari (2014b) Työläistytöt vieraalla maalla. Yhteiskuntaluokka ja yliopistoon kotiutuminen kahden kulttuurin ristivedossa. Teoksessa Päivi Harinen, Mari Käyhkö & Anni Rannikko (toim.) *Mutta mikä on tutkimuksen teoreettinen kysymys?* Leena Kosken juhla- ja tutkimuskirja. Joensuu: University Press of Western Finland, 161–190.
- Macklin, Ruth (2003) Bioethics, Vulnerability and Protection. *Bioethics* 17 (3), 472–86.
- Mankki, Ville (2019) Opettajankouluttajat portinvartijoina opettajankoulutuksen opiskelijavalinnassa. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Mankki, Ville (2020) Piilevä näkyväksi. Tutkimuksen avulla kohti laadukkaampia opiskelijavalintoja. *Aikuiskasvatus*, 40(1), 52–56. DOI: 10.33336/aik.91047
- Nikkola, Tiina (2011) Oppimisen esteet ja mahdollisuudet ryhmässä: syyllisyyden kehittyminen syntipukki-ilmiöksi opiskeluryhmässä ohjaajan tulkitsemana. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- Nori, Hanna (2011) Keille yliopiston portit avautuvat? Tutkimus suomalaisiin yliopistoihin ja eri tieteenaloille valikoitumisessa 2000-luvun alussa. Turku: Turun yliopisto.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö (2016) Valmiina valintoihin. Ylioppilastutkinnon parempi hyödyntäminen korkeakoulun opiskelijavalinnoissa. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2016:37. Helsinki.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (2015) Who wants to become a teacher? Pariisi: OECD Publishing.
- Pajarre, Eila (2012) Minä DI-opiskelijana. Ensimmäisen vuoden opiskelijoiden kokemuksia ja odotuksia yliopisto-opiskelusta. Tampere: Tampereen tek-

nillinen yliopisto.

- Piesanen, Ellen (2005) Yliopisto-opiskelijaksi vaihtoehtoisin poluin. Näkökulmia ammatillisen ja avoimen yliopiston opintojen kautta yliopisto-opiskelijaksi siirtymisestä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- Rantala, Jukka & Salminen, Jari & Säntti, Janne (2010) Teorian ja käytännön ristiaallokossa – luokanopettajan koulutuksen akatemisoituminen ja sen heijastuminen opettajaksi opiskelevien praktisiin valmiuksiin. Teoksessa Arto Kallioniemi, Auli Toom, Martin Ubani & Heljä Linnansaari (toim.) Akateeminen luokanopettajakoulutus. 30 vuotta teoriaa, käytäntöä ja maistereita. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino, 51–76.
- Read, Barbara & Archer, Louise & Leathwood, Carole (2003). Challenging Cultures? Student Conceptions of 'Belonging' and 'Isolation' at a Post-1992 University. *Studies in Higher Education* 28 (3), 261–277. <https://doi.org/10.1080/03075070309290>
- Rinne, Risto (2017) Luokanopettajakoulutuksen akatemisoituminen ja yliopistopolitiikan muutos pitkänä historiallisena projektina. Teoksessa Esko Paakkola & Tapio Varmola (toim.) Opettajankoulutus. Lähihistoriaa ja tulevaisuutta. Jyväskylä: PS-kustannus, 16–49.
- Simmons, Omari S. (2013) Lost in Transition: The Implications of Social Capital for Higher Education Access, *Notre Dame Law Review* 87 (1), 205–252.
- Tett, Lyn (2000) I'm Working Class and Proud of It – Gendered Experiences of Non-traditional Participants in Higher Education, *Gender and Education* 12 (2), 183–194. <https://doi.org/10.1080/09540250050009993>
- Thomsen, Jens-Peter (2015) Maintaining Inequality Effectively? Access to Higher Education Programmes in a Universalist Welfare State in Periods of Educational Expansion 1984–2010. *European Sociological Review* 31 (6), 683–696. <https://doi.org/10.1093/esr/jcv067>
- Toom, Auli & Kynäslähti, Heikki & Krokfors, Leena & Jyrhämä, Riitta & Byman, Reijo & Stenberg, Katariina & Maaranen, Katriina & Kansanen, Pertti (2010) Experiences of a Research-based Approach to Teacher Education: Suggestions for Future Policies. *European Journal of Education* 45 (2), 331–344. <https://doi.org/10.1111/j.1465-3435.2010.01432.x>
- Tuunainen, Juha (2005) Kun tieteenalat törmäävät – tieteenalojen kamppailu ainelaitoksessa. Teoksessa Helena Aittola & Oili-Helena Ylijoki (toim.) Tulosohjattua autonomiaa. Akateemisen työn muuttuvat käytännöt. Helsinki: Gaudeamus, 169–187.
- Vilppu, Henna & Mankki, Ville & Lähteenmäki, Marko & Mikkilä-Erdmann, Mirjamaija & Warinowski, Anu (2022). Debunking the myth of high achievers in Finnish primary teacher education: First-year preservice

- teachers' study profiles and study success. *European Journal of Teacher Education*. <https://doi.org/10.1080/02619768.2022.2047175>
- Vipunen (2021) Yliopistokoulutus. Haku ja valinta. <https://vipunen.fi/fi-fi/yliopisto/Sivut/Hakeneet-ja-hyv%C3%A4ksytyt.aspx>. Luettu 6.4.2021.
- Virokannas, Elina & Liuski, Suvi & Kuronen, Marjo (2020) The Contested Concept of Vulnerability. A Literature Review. *European Journal of Social Work* 23 (2), 327–339. <https://doi.org/10.1080/13691457.2018.1508001>
- Värri, Veli-Matti (2007) Miksi opettajankoulutuksesta täytyisi kehittyä kriittisen kasvatustajatteluarenan? Teoksessa Eila Aarnos & Merja Meriläinen (toim.) *Paikoillanne, valmiit, nyt! Opettajankoulutuksen haasteet tänään*. Kokkola: Kokkolan yliopistokeskus Chydenius, 22–42.
- Ylijoki, Oili-Helena (1998) *Akateemiset heimokulttuurit ja noviisien sosiaalisuus*. Tampere: Vastapaino.

Määrällisten tutkimusmenetelmäopintojen aikana syntyneet haavat sekä niiden juuret ja parannuskeinot

Kasvatustieteen opiskelijoiden näkökulma

Anne Virtanen

Määrällisten tutkimusmenetelmien opiskelu kiehtoo joitakin kasvatustieteen opiskelijoita, mutta joitakin se pelottaa ja tuottaa jopa ahdistusta (Virtanen 2016), haavoja. Tilastoahdistus on ilmiö, joka on tunnistettu määrällisten tutkimusmenetelmien opiskelussa, ja sitä on tutkittu pari vuosikymmentä (Onwuegbuzie, Daros & Ryan 1997; Ralston ym. 2021; Rautopuro 2010). Ilmiö on osoittautunut hyvin moniulotteiseksi (mm. Steinberger 2020), mutta siitä huolimatta tilastoahdistukseen liittyvä tutkimus on lähes poikkeuksetta luonteeltaan määrällistä. Toisin sanoen opiskelijoiden tilastoahdistusta on tutkittu määrällisten tutkimusmenetelmien avulla, jolloin opiskelijoiden omalla äänellä kerrotut kokemukset ovat jääneet huomiotta.

Tässä luvussa valotan moniaineistollisen ja -menetelmällisen tutkimusotteen (Morse 2003) avulla kasvatustieteen opiskelijoiden koke-

muksia määrällisten tutkimusmenetelmien opiskelusta. Keräsin aineistoa alun perin oman tutkimusmenetelmäopetukseni kehittämiseksi: kun yksi tutkimusongelma alkoi hahmottua analyysien avulla, keräsin lisääaineistoa uusien tutkimusintressien johdattamana. Tämä luku etenee näiden osatutkimusten mukaan, joita on toteutettu vuodesta 2013 lähtien. Ensimmäisessä osatutkimuksessa tarkastelen opiskelijoilta kerätyn kirjoitelma-aineiston avulla heidän tapojansa puhua määrällisistä tutkimusmenetelmistä. Ensimmäisen osatutkimuksen havaintojen pohjalta keräsin lisääaineistoa lomakkeilla, joiden avulla toisessa osatutkimuksessa tutkin tarkemmin kasvatustieteessä hyödynnettyjä opetuksen ja oppimisen muotoja sekä opiskelijoiden opintomenestystä tutkimusmenetelmäopinnoissa. Kolmannessa osatutkimuksessa syvennän erityisesti ensimmäisen osatutkimuksen analyysija hyödyntämällä *haavan* metaforaa tilastoahdistukseen tai siihen rinnastettavien kokemusten tarkastelussa ja selvitän: 1) millaisia haavoja määrällisten tutkimusmenetelmien opiskelu kasvatustieteen opiskelijoille tuottaa, 2) mistä nämä haavat juontavat juurensa ja 3) millaisia haavanparannuskeinoja opiskelijoiden omin sanoin niihin olisi olemassa.

Uuden käsitteen valinta oli onnistunut, sillä sen avulla sain osoitettua opiskelijoiden omien olettamusten itsestään määrällisten menetelmien hallitsijana tai jopa laaja-alaisempien matemaattisten taitojen osajana olevan hyvin merkittävässä roolissa määrällisten tutkimusmenetelmien opiskelussa. Luvun lopuksi laadin opiskelijoiden tutkimusmenetelmäopintoihin liittyvien kehittämissuositusten pohjalta toimintamallin tutkimusmenetelmäopintojen rakentamisesta korkeakouluopintoihin.

Haastavana koetut tutkimusmenetelmäopinnot yliopistokoulutuksessa

Tutkimusmenetelmäkursseja pidetään yliopistokoulutuksen haastavimpina opintoina (Earley 2014; Howard & Brady 2015; Lin, Durbin & Rancer 2016). Ne vaativat opiskelijoilta teoreettisen ymmärtämisen lisäksi proseduaalista tietoa eli tietoa siitä, miten tutkimusta toteutetaan, sekä runsaasti erilaisia taitoja, joilla tutkimusta käytännössä toteutetaan (Kilburn, Nind & Wiles 2014; Murtonen & Salmento 2019). Opinto-

jen vaativuutta kuvaa esimerkiksi Murtosen (2015) tutkimuksessa tehty havainto, jonka mukaan menetelmäkurssin suorittamisen jälkeenkin opiskelijoilla saattaa olla puutteita tutkimuksen peruskäsitteiden, kuten empiirinen, teoreettinen sekä laadullinen ja määrällinen tutkimus, hallinnassa. Tutkimusmenetelmien oppimisen haastavuutta lisää se, ettei akateeminen yhteisö näytä jakavan yhtenäistä ymmärrystä menetelmistä (Lehti & Lehtinen 2005).

Opiskelijoiden tutkimusmenetelmäopinnoissa kokemat vaikeudet ja haasteet eivät ole laisinkaan samantekeviä. Lukuisissa viimeaikaisissa tutkimuksissa on tähdennetty tutkimusmenetelmätaitojen roolia tieteellisen ajattelun kehityksessä: taito tehdä tieteellistä tutkimusta edesauttaa myös taitoa analysoida ja käsitellä tietoa kriittisesti (Balloo 2019; Heikkilä, Iiskala & Mikkilä-Erdmann 2020; Murtonen & Salmento 2019). Tieteellisen ajattelun taitoa jokainen yliopistosta valmistunut opiskelija tarvitsee työssään, ja sitä edellytetään jokaiselta yliopistosta valmistuneelta löytyvänkin (mm. Virtanen & Tynjälä 2013), mutta kykyä etsiä ja arvioida löytämäänsä tietoa tarvitsee jokainen kansalainen arjessaan tämän päivän informaatiota pursuavassa tietoyhteiskunnassa (Binkley ym. 2012). Tutkimusmenetelmäopintojen myötä syntyvä osaaminen antaa erityisesti näkemystä siitä, miten tieteellinen tieto tuotetaan, ja antaa siten taitoa arvioida muiden tuottaman tiedon luotettavuutta (Murtonen & Salmento 2019).

Tutkimusmenetelmäopinnoista etenkin määrälliset (tai kvantitatiiviset tai tilastolliset) menetelmät on koettu haastavina opintoina tieteenalasta riippumatta (Howard & Brady 2015; Lewthwaite & Nind 2016; Lin ym. 2016). Ongelmat ja haasteet paikantuvat määrällisten menetelmien pinnalliseksi koettuun opetukseen, teorian ja käytännön välisen yhteyden puuttumiseen, käsitteiden ja opetussisältöjen vaikeaselkoisuuteen ja motivaatio-ongelmiin näiden menetelmien opiskelussa (Murtonen & Lehtinen 2003). Onkin luonnollista, että haastavina koetut menetelmäopinnot ovat herättäneet opiskelijoissa voimakkaitakin tunteita, kuten erilaisia epävarmuuden ja osaamattomuuden tunteita (Nind ym. 2020), mutta etenkin määrällisten tutkimusmenetelmien opintojen yhteydessä on tunnistettu tilastoahdistukseksi (*statistic anxiety*) nimetty ilmiö (Onwuegbuzie 2004; Ralston ym. 2021; Rautopuro 2010). Tilastoahdistus on määritelty ahdistuksena, joka ilmenee opiskelijan koh-

datassa tilastoja eri muodoissa ja tasoilla (Onwuegbuzie ym. 1997). Se kohdistuu yksinomaan tilastoihin; se on siis eri asia kuin matematiikkaan kohdistunut ahdistus (Chew & Dillon 2014). Tilastoahdistusta kuvataan pysyväksi luonteeltaan, ja sillä on pitkäaikaisia seurauksia ja vaikutuksia opiskelijoille (Macher ym. 2015). Sen on todettu esimerkiksi vaikeuttavan opiskelijoiden sitoutumista opintoihinsa (Onwuegbuzie & Wilson 2003) ja jopa johtavan määrällisten menetelmäopintojen välttämiseen (Murtonen 2005).

Tutkimusmenetelmien oppimisessa havaittuihin ongelmiin ja haasteisiin on pyritty vastaamaan pedagogiikkaa kehittämällä. Esimerkiksi vuosina 2015–2018 Southamptonin yliopistossa kehitettiin metodologisen oppimisen pedagogiikkaa tutkimushankkeen (*Pedagogy of Methodological Learning*) avulla (Lewthwaite & Nind 2016; Nind & Lewthwaite 2018a, 2018b). Monipuoliset opetuksen ja oppimisen muodot nähtiin hankkeessa tärkeinä tuettaessa opiskelijoiden tutkimusmenetelmäoppimista (Lewthwaite & Nind 2016). Toisin sanoen perinteisen opettajajohtoisen opetuksen lisäksi tutkimusmenetelmäopintojen toteuttamisessa olisi tärkeää hyödyntää muitakin oppimisen ja opetuksen muotoja, kuten tekemällä tapahtuvaa oppimista tutkimusaineistojen kanssa työskennellen (Lewthwaite & Nind 2016). Hankkeessa tehtiin myös mielenkiintoisia havaintoja tohtoriopiskelijoiden tutkimusmenetelmäoppimista seuraamalla (Nind ym. 2020). Heidän metodioppimisessaan havaittiin muun muassa erilaisia vaiheita, ja näissä eri vaiheissa tohtoriopiskelijoilla ilmeni hyvinkin erilaisia tuen tarpeita (Nind ym. 2020). Tutkimusmenetelmien oppimista ei tulisikaan nähdä kurssi toisensa päälle rakentuvana jatkumona, vaan menetelmien oppimisessa näyttää ilmenevän niin takapakkeja kuin suuria harppauksia eteenpäin. Myös kanssaopiskelijoilla, tässä tapauksessa tohtoriopiskelijoilla, osoitautui olevan merkittävä rooli tutkimusmenetelmien oppimisessa (Nind ym. 2020).

Kiehtovia mutta pelottavia – kasvatustieteen opiskelijoiden puheenmuodot määrällisistä tutkimusmenetelmistä

Kiinnostuin tutkimusmenetelmien oppimisen tutkimuksesta opettaessani määrällisiä tutkimusmenetelmiä kasvatustieteen opiskelijoille. Tutustuessani alan tutkimuskirjallisuuteen havaitsin melko pian kaksi seikkaa. Ensinnäkin tutkimusmenetelmien opettamiseen ja oppimiseen liittyvä tutkimus oli pääsääntöisesti luonteeltaan määrällistä (esim. Nielsen & Kreiner 2018; Ralston ym. 2021; Steinberger 2020). Siihen liittyvää tutkimusta toteutettiin siis määrällisillä tutkimusmenetelmillä, jolloin opiskelijoiden oma ääni jäi taka-alalle. Toiseksi tulokset tuntuivat tutkimuksesta toiseen olevan varsin negatiivisia sävyiltään tai luonteeltaan. Havaintoani ilmentää hyvin Mark A. Earleyn (2014) tutkimusmenetelmäkoulutusta tarkastellut katsausartikkeli, jossa havainnot opiskelijoista tutkimusmenetelmien oppijoina tiivistettiin näin: 1) opiskelijat eivät näe menetelmäkurssin merkitystä koulutukselleen tai laajemmin elämälleen, 2) opiskelijat ovat ahdistuneita tai hermostuneita menetelmäkurssista ja sen vaikeudesta, 3) opiskelijat eivät ole menetelmäopinnoista kiinnostuneita, ja heillä ei siksi ole motivaatiota oppia tutkimusmenetelmiä, 4) opiskelijoilla on kurseille tullessaan huono asenne tutkimusta kohtaan ja 5) opiskelijoilla on vääriä käsityksiä tutkimuksesta. Toisin sanoen positiivisia huomioita opiskelijoista tutkimusmenetelmien oppijoina ei alan tutkimuskirjallisuudessa juurikaan esiintynyt (myös Balloo 2019).

Edellä kuvattujen havaintojeni innoittamana keräsin vuonna 2013 kahden eri menetelmäkurssin opiskelijoilta kirjoitelma-aineiston. Kohteeksi valikoitui kasvatustieteen tiedekunnan opiskelijat¹, sillä toimen-

1 Tässä artikkelissa kuvatut ja hyödynnetyt aineistot on kerätty saman yliopiston kasvatustieteen tiedekunnan opiskelijoilta vuosina 2013–2018. Ajanjakson aikana tutkimusmenetelmäopetuksen järjestämisessä ja rakentumisessa ei tapahtunut suuria muutoksia, joten aineistot ovat keskenään yhteneväisiä tässä artikkelissa kuvattujen osatutkimusten tarkastelunäkökulmissa. Aineistot on kerätty aine- ja syventävien opintojen aikana siten, että suurin osa opiskelijoista on näiden opintokokonaisuuksien taitekohdassa, kolmannen ja neljännen vuosikurssin opiskelijoita. Suurin osa

kuvaani kuului tutkimusmenetelmien opettaminen heille ja aloitin tutkimuksen nimenomaan kehittääkseni omaa opetustani ja tunteakseni opiskelijoitani paremmin. Konteksti ei sinällään ole uusi tutkimusmenetelmien oppimisen ja opetuksen tutkimuksessa, sillä aiemmin kasvatustieteen opiskelijoilla oli havaittu haasteita määrällisten tutkimusmenetelmien oppimisessa (Murtonen & Lehtinen 2003; Rautopuro 2010). Pyysin kasvatustieteen opiskelijoita kertomaan kirjoitelmien muodossa suhteestaan laadullisiin ja määrällisiin tutkimusmenetelmiin. Kirjoitelma kirjoitettiin verkkoympäristössä ennakkotehtävänä ennen kurssin alkua, ja se oli samalla kurssin osasuoritus. Tutkimuslupa kysyttiin sekä opetusta antavasta yksiköstä että opiskelijoilta itseltään. Sain kaiken kaikkiaan analysoitavakseni 31 kirjoitelmaa (yhden kirjoitelman pituus noin yksi sivu). Laadullista sisällönanalyysia menetelmänä (Elo & Kyngäs 2008) hyödyntäen tunnistin opiskelijoiden kirjoitelmista kuusi erilaista puheenmuotoa², joilla he asemoivat itseään suhteessa määrällisiin tutkimusmenetelmiin (Taulukko 1).

Taulukko 1. Kasvatustieteen opiskelijoiden puheenmuodot määrällisistä tutkimusmenetelmistä (Virtanen 2016³).

I KIEHTOVAT MÄÄRÄLLISET TUTKIMUSMENETELMÄT	II PELOTTAVAT MÄÄRÄLLISET TUTKIMUSMENETELMÄT
a) Selkeys ja systemaattisuus	a) Pinnallinen ja puutteellinen oppiminen
b) Arvostaminen ja kunnioittaminen	b) Nopeatempoinen opetus
c) Positiiviset kokemukset	c) Syntyvä negatiivinen asenne

näiden aineistojen opiskelijoista on naisia, kuten kasvatustieteen tiedekunnan opiskelijat yleensäkin.

- 2 Puheenmuodoilla tarkoitetaan ilmaisuja ja tapoja, joilla opiskelijat puhuvat sekä määrällisistä että laadullisista tutkimusmenetelmistä. Ensin niitä merkittiin tulostettuihin kirjoitelmiin näkyville, ja tämän jälkeen niistä alettiin muodostaa laadullisen sisällönanalyysin (Elo & Kyngäs 2008) periaatteiden mukaisesti erilaisia luokkia, minkä lopputulos näkyy Taulukossa 1.
- 3 Tulokset on esitetty suullisena esityksenä Aikuiskasvatuksen tutkijatapaamisessa 2016 (Virtanen 2016).

Kiehtovat määrälliset tutkimusmenetelmät

Analysoimistani puheenmuodoista kolme oli luonteeltaan myönteisiä; ne mainitaan Taulukossa 1 vasemmanpuoleisessa sarakkeessa. Ensimmäiseksi tunnistin opiskelijoiden kirjoittaessa määrällisestä tutkimusmenetelmistä puheenmuodon ”Selkeys ja systemaattisuus”. Vaikka kovinkaan moni opiskelija ei kokenut osaavansa ja hallitsevansa määrällisiä tutkimusmenetelmiä, he saattoivat silti kirjoittaa myönteisesti näiden menetelmien rakenteen, systemaattisuuden ja selkeyden vuoksi. Tätä myönteistä puhetta kuvaa esimerkiksi seuraava sitaatti opiskelijalta, joka ei siis pitänyt itseään määrällisten tutkimusmenetelmien taitajana.

Määrällisten tutkimusmenetelmien osalta minua kuitenkin kiehtoo sen tietynlainen helppous ja nopeus saada tuloksia, joita voidaan jopa yleistää, jos otos on tarpeeksi suuri. Helppoutta määrällisiin tutkimusmenetelmiin luo sen ehkä tarkemmat raamit, joiden mukaan tutkimus etenee, eivätkä kaikki asiat ole tutkijan omaa tulkintaa. (Opiskelija 16)

Toinen tunnistamani myönteinen puheenmuoto oli ”Arvostaminen ja kunnioittaminen”. Toisin sanoen opiskelijat eivät missään tapauksessa vähätelleet tai mitätöineet määrällisten menetelmien roolia kasvatustieteen kentällä. Päinvastoin nekin opiskelijat, jotka eivät kokeneet ymmärtävänsä määrällisiä tutkimusmenetelmiä, arvostivat ja kunnioittavat niitä. Tällä tavoin osaamisensa sanoittaneen opiskelijan sitaatti oli:

Minulle määrälliset tutkimusmenetelmät näyttäytyvätkin ennemminkin samassa valossa kuin esimerkiksi elektroniikkaan liittyvät asiat: Hienoa, että joku osaa. (Opiskelija 22)

Kolmas myönteinen puheenmuoto määrällisistä tutkimusmenetelmistä oli ”Positiiviset kokemukset”. Se sisälsi opiskelijan puhetta määrällisistä tutkimusmenetelmistä siinä sävyssä, että meneillään olevien opintojen aikana oli tapahtunut muutos myönteiseen suuntaan. Näillä opiskelijoilla oli syystä tai toisesta ollut negatiivisia kokemuksia tai ennakkoluuloja määrällisiä tutkimusmenetelmiä kohtaan ennen

niiden opiskelua, mutta opinnoissa syntyneet positiiviset kokemukset olivat kääntäneet aiemmat kokemukset tai ennakkoluulot myönteiseksi suhtautumiseksi. Tätä ilmentää esimerkiksi seuraava sitaatti opiskelijalta.

Olen aina pyrkinyt välttelemään matematiikkaa, joten itsellenikin on suuri yllätys, kuinka hyvin tulini toimeen SPSS-ohjelmiston kanssa... Positiivisten kokemusten siivittämänä teen nyt kvantitatiivista gradua. (Opiskelija 12)

Pelottavat määrälliset tutkimusmenetelmät

Tunnistin opiskelijoiden puheesta myös kolme negatiivisen sävyistä puheenmuotoa. Ne ovat Taulukossa 1 oikeanpuoleisessa sarakkeessa. Niistä kaksi ensimmäistä liittyy oppimiseen ja opetukseen määrällisissä tutkimusmenetelmäopinnoissa. ”Pinnallinen ja puutteellinen oppiminen” kuvasi puheenmuotoa, jossa opiskelijat kokivat ymmärtävänsä jollain tasolla näitä opintoja, mutta heille ei syntynyt osaamisen tai hallinnan tunnetta määrällisistä tutkimusmenetelmistä. Useimmat heistä kuvasivat oppineensa sen verran, että he saivat tentin läpi tai pystyivät tekemään opintojaksoon kuuluneet oppimistehtävät. Asian syvälinen ymmärtäminen kuitenkin ontui. Moni opiskelija mainitsi nimenomaan tilastolliset testit kompastuskivekseen, kuten tätä puheenmuotoa edustavan opiskelijan sitaatti osoittaa.

Määrällisten menetelmien luennoilla tuntui siltä, että ymmärsin mistä on kyse, ja että osaisin soveltaa luennolla käsiteltyjä asioita käytännössä esimerkiksi oppimistehtävissä, mutta koin oppimistehtävät hyvin vaikeiksi etenkin sen suhteen, mikä testi pitäisi milloinkin tehdä, jotta voisi saada kiinnostuksen kohteena olevaan asiaan liittyviä tuloksia. Testit sinänsä on helppo tehdä ja tulokset ovat melko suoraan luettavissa testien perusteella, mutta oikeiden testien valinta oikeiden muuttujien kohdalla sai pääni totaalisen sekaisin. Sain kuitenkin oppimistehtävät tehtyä ja tentistä suoriuduttua ahkeralla työllä ja pänttäämisellä, vaikka en niin hirveästi ymmärtänytään. (Opiskelija 3)

Toinen negatiivinen puheenmuoto ”Nopeatempoinen opetus” liittyi jossain määrin edelliseen puheenmuotoon. Siinä opiskelijat kuvasivat määrällisten tutkimusmenetelmäopintojen opetusta nopeatempoiseksi. Opiskelijat kokivat, etteivät ole pystyneet sisäistämään kurssille kuuluvia asioita jakson opetuksen vauhdissa. Kun perusteita ei syystä tai toisesta ehdi sisäistää tai rakentaa, on selvää, että oppiminen hankaloituu kurssin edetessä.

...[määrälliset tutkimusmenetelmä]kurssit ovat olleet nopeatempoisia ja asioita on käsitelty huimalla vauhdilla. Näin ollen kärryiltä tippuminen on ollut yleistä. (Opiskelija 1)

Opettajat etenivät sisällöissä aivan liian nopeasti ja tuntui, että heillä oli sellainen käsitys, että me jo tiedetään näistä jotain jo etukäteen (ehkä siksi asioita opetettiin niin nopeasti). (Opiskelija 29)

Kolmas tunnistamani negatiivinen puheenmuoto ”Syntyvä negatiivinen asenne” viittaa nimenomaan näiden opintojen aikana syntyneeseen negatiiviseen asenteeseen. Se on syntynyt edellä kuvatun nopeatempoinen opetuksen ja siitä mahdollisesti syntyneen pinnallisen – ennemminkin selviytymiseen tähtäävän – oppimisen myötä. Tässä puheenmuodossa ei siis ole kyse siitä, että opiskelijoilla olisi ennestään ollut negatiivinen asenne määrällisiin tutkimusmenetelmiin, vaan siitä, että asenne syntyi opintojen aikana, kuten seuraava sitaatti osoittaa.

Ennen tutkimusmenetelmäopintoja uskoin oppivani määrällisistä tutkimusmenetelmistä enemmän ja hyödyntäväni niitä. Toisin kuitenkin kävi. (Opiskelija 11)

Opiskelijoiden kertomusten perusteella määrällisiä tutkimusmenetelmiä opiskeltiin kasvatusalalla useampaan otteeseen, ja opintojen lopussa niitä oli mahdollista valita kiinnostuksensa mukaan lisääkin. Negatiivinen asenne määrällisiä tutkimusmenetelmäopintoja kohtaan saattoi kehittyä missä vaiheessa opintoja vain. Seuraavassa sitaatissa opiskelija kuvaa, miten vaikeaa hänen oli päästä eroon opintojen alussa syntyneestä negatiivisesta asenteestaan:

Täytyy ehkä myöntää, että minulla on vähän ongelmia suhtautua avoimin mielin määrällisen tutkimuksen tekemiseen, mutta tiedän myös, että se johtuu vain siitä, että en osaa tehdä sitä ja se tuntuu tosi vaikealta ja monimutkaiselta. Toivottavasti pääsen tämän kurssin aikana eroon tästä kielteisestä asenteestani! (Opiskelija 17)

Kohti toista osatutkimusta

Edellä kuvatut tulokset osoittavat kaksi seikkaa. Niistä positiivisempi on havainto siitä, etteivät tämän tutkimuksen kasvatustieteen opiskelijoiden kokemukset ja ajatukset määrällisistä tutkimusmenetelmäopinnoista ole yksinomaan negatiivisia. Myönteisten asenteiden ja kokemusten esille tuominen poikkeaa aiemmasta tutkimusmenetelmien oppimisen ja opettamisen tutkimuksesta (esim. Earley 2014), joskin aivan viime aikoina on tehty myönteisiäkin tutkimushavaintoja aihealueen tutkimuksessa (Balloo 2019). Kasvatustieteen opiskelijoiden puhemuotoja tarkastelleen tutkimuksen pohjalta näkisin, että omista mahdollisista osaamattomuuden kokemuksistaan huolimatta opiskelijat näyttävät arvostavan määrällisiä tutkimusmenetelmiä ja näkevät niillä olevan paikan kasvatustieteen kentällä. Arvioni mukaan opiskelijat näyttävät saavan positiivisiäkin kokemuksia määrällisistä tutkimusmenetelmäopinnoista ja näiden kokemusten myötä heidän innostuksensa näiden menetelmien hyödyntäjinä on lisääntynyt. Myönteiseksi koen myös sen, että opiskelijat näyttävät tunnistavan määrällisten tutkimusmenetelmäopintojen aikana syntyneen negatiivisen asenteensa ja osoittivat halunsa päästä siitä eroon opintojensa aikana. Näiden havaintojen valossa peli ei ole siten menetetty määrällisten tutkimusmenetelmien oppimisessa ja opetuksessa.

Toinen havainto edellä kuvatuista osatutkimuksen tuloksista liittyy tähän oppimiseen ja etenkin sen tukemiseksi tarkoitettuun opetukseen ja ohjaukseen. Määrällisten tutkimusmenetelmien oppimisen haasteiden ja ongelmien kulminaatiopisteeksi opiskelijoiden kertomuksissa osoitetaan niiden opetus. Sitä kuvattiin nopeatempoiseksi, mikä mahdollisti joillekin opiskelijoille pinnallisen ja puutteellisen tavan oppia määrällisiä tutkimusmenetelmiä. Havainto ei sinällään ole uusi (Murtonen & Lehtinen 2003), vaan tämä osatutkimus vahvistaa, että sama ongelma aihe-

uttaa tänä päivänä haasteita tutkimusmenetelmien oppimisessa. Pedagogista kehittämistä vaaditaan siten edelleen, ja samoin tarvitaan tuoretta tutkimustietoa tämän kehittämistyön tueksi.

Edellä kuvatun osatutkimuksen kirjoitelmia lukiessani havaitsin, että kirjoittaessaan laadullisista tutkimusmenetelmäopinnoista kasvatustieteen opiskelijat kuvasivat työskennelleensä niiden aikana paljon aineistojen kanssa. Vastaavasti määrällisistä tutkimusmenetelmäopinnoista kirjoittaessaan he viittasivat usein luennoilla istumiseen ja SPSS-ohjelmalla työskentelemiseen. Oppimisen kentällä on lukuisia tutkimuksia siitä, miten hyödynnetyt opetuksen ja oppimisen muodot ovat yhteydessä oppimistuloksiin (Lindblom-Ylänne ym. 2006; Lueddeke 2003; Neumann, Parry & Becher 2002; Virtanen & Tynjälä 2019). Kirjoitelma-aineiston opiskelijoista moni myös asemoi itsensä ”laadulliseksi” tarkoittaen ymmärtävänsä ja osaavansa laadullisia tutkimusmenetelmiä määrällisiä tutkimusmenetelmiä paremmin.

Ilmiön selvittäminen vaati lisätutkimusta. Keräsin vuonna 2018 aineistoa kasvatustieteen opiskelijoilta (N = 60, n = 45) lomakkeilla, joiden teemat liittyivät tutkimusmenetelmäopintojen opetuksen ja oppimisen luonteeseen sekä opiskelijoiden itsearvioimaan opintomenestykseensä näissä opinnoissa.

Kasvatustieteen opiskelijoiden arvioima opintomenestys sekä opetuksen ja oppimisen muodot tutkimusmenetelmäopinnoissa

Pyysin kasvatustieteen opiskelijoita arvioimaan viisiluokkaisella asteikolla (1 = välttävästi, 2 = tyydyttävästi, 3 = kohtalaisesti, 4 = hyvin, 5 = erinomaisesti) menestystään laadullisissa ja määrällisissä tutkimusmenetelmäopinnoissa. Keskiarvoina itsearvioitu opintomenestys oli laadullisissa tutkimusmenetelmäopinnoissa 3,34 (min. 1, maks. 5, kh 0,88) ja määrällisissä tutkimusmenetelmäopinnoissa 3,09 (kh 1,20). Kasvatustieteen opiskelijat kokivat siis menestyneensä laadullisissa tutkimusmenetelmäopinnoissa jonkin verran paremmin kuin määrällisissä tutkimusmenetelmäopinnoissa, joskaan parittaisten otosten t-testi ei ollut tilastollisesti merkitsevä ($p=0,194$).

Keskihajonnat kuitenkin osoittavat, että opintomenestyksen arvioissa oli määrällisissä tutkimusmenetelmäopinnoissa enemmän hajontaa kuin laadullisissa tutkimusmenetelmäopinnoissa. Taulukossa 2 esitetyt prosenttijakaumat konkretisoivat edellä mainittuja keskihajontoja: määrällisissä tutkimusmenetelmäopinnoissa vastaukset jakautuvat koko asteikolle, kun taas laadullisissa tutkimusmenetelmäopinnoissa opiskelijat arvioivat useimmiten menestyneensä hyvin (39 %) tai kohtalaisesti (34 %). Näiltä osin tulokset vastaavat opiskelijoiden kertoma-aineiston kuvauksia itsestään tutkimusmenetelmien osajina, joskin heidän arvionsa opintomenestyksestään määrällisissä tutkimusmenetelmäopinnoissa näyttää olevan korkeammalla tasolla kuin kirjoitelma-aineiston perusteella oli tulkittavissa.

Taulukko 2. Kasvatustieteen opiskelijoiden (n = 45) arviot opintomenestyksestään tutkimusmenetelmäopinnoissa.

	Välttävästi %	Tyydyttävästi %	Kohtalaisesti %	Hyvin %	Erin- omaisesti %
Olen menestynyt laadullisissa tutkimusmenetelmäopinnoissani	0	20	34	39	7
Olen menestynyt määrällisissä tutkimusmenetelmäopinnoissani	15	11	37	26	11

Pyysin kasvatustieteen opiskelijoita arvioimaan tutkimusmenetelmäopinnoissa hyödynnettyjä opetuksen ja oppimisen muotoja listan avulla, joka sisälsi 18 erilaista opetuksen ja oppimisen muotoa. Lista pohjautui osittain tutkimuskirjallisuuteen (Lindblom-Ylänne ym. 2006; Lueddeke 2003; Neumann ym. 2002), mutta myös määrällisten tutkimusmenetelmäopettajien kanssa käytyihin keskusteluihin siitä, millaisia opetuksen ja oppimisen muotoja kukin opetuksessaan hyödyntää. Asteikko oli niin ikään viisiluokkainen (1 = en lainkaan, 2 = vähän, 3 = kohtalaisesti, 4 = melko paljon, 5 = erittäin paljon). Tulokset on esitetty Taulukossa 3 keskiarvoina ja -hajontoina. Tilastollinen merkitsevyys on testattu parittaisten otosten t-testillä.

Taulukko 3. Kasvatustieteen opiskelijoiden (n = 45) arviot tutkimusmenetelmäopinnoissa hyödynnetyistä opetuksen ja oppimisen muodoista (min. 1, maks. 5).

Opetuksen ja oppimisen muodot	Määrällinen tutkimusmenetelmä ka (kh)	Laadullinen tutkimusmenetelmä ka (kh)	Parittaisten otosten t-testi
1) Luentoja (ei verkossa)	3,55 (1,18)	4,24 (0,97)	0,024
2) Oppimistehtäv(i)ä	3,06 (1,41)	3,71 (1,12)	0,178
3) Demoja / Menetelmien soveltamiseen tähtäviä opetus- tai ohjauskertoja	2,94 (1,27)	2,39 (1,16)	0,114
4) Tenteri	2,67 (1,51)	1,76 (1,24)	0,046
5) Laajempi harjoitustyö / tutkimusraportti / loppuraportti	2,55 (1,48)	3,27 (1,32)	0,039
6) Aineiston analysointia parin tai pienen ryhmän kanssa	2,48 (1,24)	2,27 (1,14)	0,818
7) Teorian soveltamista käytäntöön	2,42 (0,83)	2,49 (1,08)	0,901
8) Tulosten raportointia parin tai pienen ryhmän kanssa	2,38 (1,21)	2,21 (1,06)	0,318
9) Aineiston analysointia yksin	2,19 (1,06)	2,41 (1,12)	0,361
10) Tulosten raportointia yksin	2,19 (1,15)	2,32 (1,15)	0,654
11) Opettajan antamaa palautetta harjoitustöistä / oppimistehtävistä	2,06 (1,11)	2,42 (1,01)	0,895
12) Opettajan antamaa palautetta lopputyöstä / -raportista	1,94 (1,08)	2,32 (0,99)	0,432
13) Esseetehtäv(i)ä	1,85 (1,18)	2,68 (1,49)	0,011
14) Verkkotehtäv(i)ä	1,67 (1,05)	2,49 (1,08)	0,712
15) Aineistonkeruuta parin tai pienen ryhmän kanssa	1,66 (0,87)	2,27 (1,14)	0,030
16) Aineistonkeruuta yksin	1,61 (0,93)	2,05 (1,16)	0,097
17) Opettajan antamaa palautetta tentistä	1,48 (0,83)	2,49 (1,08)	0,002
18) Verkkoluentoja	1,09 (0,38)	1,21 (0,57)	0,745

Taulukossa 3 kuvatut tulokset osoittavat, että molemmissa tutkimusmenetelmäopinnoissa hyödynnettiin opiskelijoiden arvioiden mukaan melko monipuolisesti erilaisia opetuksen ja oppimisen muotoja. Opiskelijoiden arvioiden mukaan luennot (ka 4,24, maks. 5), oppimistehtävät (3,71) ja laajempi harjoitustyö/tutkimusraportti/loppuraportti (3,27) olivat eniten hyödynnetyjä opetuksen ja oppimisen muotoja laadullisissa tutkimusmenetelmäopinnoissa, ja määrällisissä tutkimusmenetelmäopinnoissa vastaavat olivat luennot (3,55), oppimistehtävät (3,06) ja demot ja menetelmien soveltamiseen tähtäävät opetus- tai ohjauskerrat (2,94). Luennot ja oppimistehtävät ovat siten molemmissa tutkimusmenetelmäopinnoissa eniten hyödynnetyt opetuksen ja oppimisen muodot.

Tutkimusmenetelmäopintojen välillä oli jonkin verran tilastollisesti merkitseviä eroja (Taulukko 3). Määrällisten tutkimusmenetelmäopintojen yhteydessä hyödynnettiin opiskelijoiden arvioiden mukaan tenttiä jonkin verran enemmän (2,67) kuin laadullisissa tutkimusmenetelmäopinnoissa (1,76, $p=0,046$). Vastaavasti laadullisissa tutkimusmenetelmäopinnoissa hyödynnettiin määrällisiä tutkimusmenetelmäopintoja enemmän opettajan antamaa palautetta tentistä (2,49, 1,48; $p=0,002$), esseetehtäviä (2,68, 1,85, $p=0,011$), luentoja (4,24, 3,55; $p=0,024$), aineistonkeruuta parin tai pienen ryhmän kanssa (2,27, 1,66; $p=0,030$) sekä laajempaa harjoitustyötä, tutkimusraporttia tai loppuraporttia (3,27, 2,55; $p=0,039$).

Edellä kuvatuista tuloksista varsinkin luentojen hyödyntäminen enemmän laadullisissa kuin määrällisissä tutkimusmenetelmäopinoissa oli yllättävä havainto opiskelijoiden kirjoitelma-aineiston analyysihin verrattuna. Sinänsä molemmissa tutkimusmenetelmäopinnoissa näyttää hyödynnettävän opiskelijoiden arvioiden mukaan melko monipuolisesti kaikkia opetuksen ja oppimisen muotoja, vaikka pääpaino olikin luento-opetuksessa ja oppimistehtävissä. Laadullisissa tutkimusmenetelmäopinnoissa hyödynnettiin jossain määrin enemmän opitun soveltamista edellyttäviä opetuksen ja oppimisen muotoja, kuten laajempaa harjoitustyötä tai vastaavaa ja esseetehtäviä, mutta kaiken kaikkiaan erot määrällisten tutkimusmenetelmäopintojen opetuksen ja oppimisen muotojen kanssa olivat käytännössä hyvin pieniä, joten tulkinnoissa on oltava maltillinen.

Kohti kolmatta osatutkimusta

Opetuksen organisoinnin ja muotojen tarkastelu ei siis vahvistanut ennakko-olettamuksiani laadullisten ja määrällisten tutkimusmenetelmäopintojen hyvin erilaisista toteutustavoista. Jatkoin tutkimusmenetelmien oppimisen ja opetuksen tutkimustani keräämällä lisää aineistoa, sillä vuonna 2013 keräämänäni kirjoitelma-aineisto oli melko pieni sisältäen 31 kirjoitelmaa. Vuonna 2018 keräsin samalla kirjoituspyynnöllä lisää aineistoa kasvatustieteen opiskelijoilta, ja tämän toisen aineistonkeruukerran jälkeen kirjoitelmia oli yhteensä 66.

Tarvitsin kuitenkin laadullisen aineistoni kanssa uuden näkökulman, joka tekisi mahdolliseksi tarkastella syvemmin sitä, mitä tai mikä näiden määrällisissä tutkimusmenetelmäopinnoissa koettujen haasteiden ja ongelmien taustalla on. Käytin analyyseissa apunani *haavan metaforaa*. Metafora tuntui osuvalta valinnalta, sillä ensimmäisessä osatutkimuksessa tunnistaessani puheenmuotoja määrällisistä tutkimusmenetelmistä ymmärsin niiden opiskelun aiheuttavan opiskelijoissa voimakkaita tunteita, mistä on kansainvälisessä tutkimuksessakin tehty havaintoja (Nind ym. 2020). Opinnot olivat tuottaneet toki iloa ja onnistumista, mutta kirjoitelmien lukemisen yhteydessä ymmärsin niiden tuottavan myös eriasteisia negatiivisia tunteita, joiden kirjoa voisin saada haavan käsitteellä esille. Haavan käsitettä ei ole käytetty aiemmassa tutkimusmenetelmien oppimiseen ja opetukseen liittyvässä tutkimuksessa. Hyödyntämani haavan käsitteen kytkeytyminen tilastoahdistukseen (Chew & Dillon 2014; Onwuegbuzie 2004; Rautopuro 2010) tai sitä lähellä oleviin ilmaisuihin. Tilastoahdistuksen käsitteen väljentäminen tai laaja-alaisesti omassa tarkastelunäkökulmassani vaikutti välttämättömältä, sillä se tuntui liian voimakkaalta käsitteeltä suomalaisessa kontekstissa. Puheenmuotojen analysointi antoi osviittaa ennemminkin erilaisesta osaamattomuuden tunteesta kuin ahdistuksen olotilasta. Tällainen osaamattomuus saattoi aiheuttaa kasvatustieteen opiskelijassa esimerkiksi turhautumista. Itsensä huonoksi kokeminen opinnoissa yrityksestä huolimatta saattoi lannistaa hyvää opiskelijaa, sillä määrällisistä tutkimusmenetelmäopinnoista jäi opintorekisteriin ”häpeätahra”.

Ymmärrys näkyi myös tenttimenestyksessä: kaikista määrällisiin tutkimusmenetelmiin liittyvistä kursseista olen vetänyt yliopistoaikani ainoat kakkoset. (Opiskelija 28)

Haavan käsitettä metaforana hyödyntäen muodostin kolme tutkimuskysymystä: 1) millaisia haavoja määrällisten tutkimusmenetelmien opiskelu kasvatustieteen opiskelijoille tuottaa, 2) mistä nämä haavat juontavat juurensa ja 3) millaisia haavanparannuskeinoja opiskelijoiden omin sanoin niihin olisi olemassa. Analyysimenetelmänä oli laadullinen sisällönanalyysi (Elo & Kyngäs 2008).

Haavat ja niiden juuret määrällisissä tutkimusmenetelmäopinnoissa

Analyysin edetessä kävi selväksi, että kaksi ensimmäistä tutkimuskysymystä (millaisia haavoja määrällisten tutkimusmenetelmien opiskelu kasvatustieteen opiskelijoille tuottaa, ja mistä nämä haavat juontavat juurensa) kietoutuvat vahvasti yhteen. Tässä luvussa käsitelläänkin samanaikaisesti määrällisten tutkimusmenetelmäopintojen tuottamia haavoja ja niiden mahdollisia aiheuttajia, juuria.

Määrällisten tutkimusmenetelmien opiskelu tuotti opiskelijoille ennen kaikkea *osaamattomuuteen liittyviä haavoja*, joilla tarkoitetaan tässä erilaisia negatiivisia, omaan osaamattomuuteen liittyviä tuntemuksia ja kokemuksia. Osa opiskelijoista osasi tätä odottaakin, koska he eivät mielestään ole koskaan olleetkaan hyviä matemaattisissa aineissa.

En ole kovin hyvä matemaattisissa yhtälöissä tms. ja matemaattinen ajattelu sekä kaavojen pyörittely ei tunnu omalta asialta. En saanut siitä [määrällisten tutkimusmenetelmien kurssi] oikein otetta ja esimerkiksi SPSS:n käyttö jäi hataraksi. (Opiskelija 24)

Näiden opiskelijoiden kertomuksista saattoi kuitenkin useimmiten lukea myös sen, että he olivat ennakkoaavisteluistaan huolimatta aidosti yrittäneet opiskella määrällisiä tutkimusmenetelmiä, vaikka lopputulos oli odotetun kaltainen. Osa opiskelijoista suhtautui tähän aiemmin havaitsemaansa matemaattiseen osaamattomuuteensa kuitenkin tasapainoisesti, sillä he mielsivät heillä olevan muita vahvuuksia. He olivat olleet asian kanssa tasapainossa jo pitkään, jolloin metaforisesti ilmaistuna haavasta ei ole tullut kovin syvä ja leimaava.

Koska olen selvästi vahvempi kielellisesti kuin matemaattisesti, olen aina kokenut laadulliset tutkimusmenetelmät itselleni sopivammaksi kuin määrälliset. (Opiskelija 60)

Haastava ryhmä analysoitavaksi tässä yhteydessä olivat sen sijaan opiskelijat, jotka olivat tunnistaneeet itsessään jo pitemmällä aikavälillä matemaattisen taitamattomuuden ja joille määrällisten tutkimusmenetelmäopintojen opiskelu oli tuonut vain lisävahvistusta tälle osaamatto-

muuden tunteelle. Heidän kirjoitelmistaan näkyi tässä yhteydessä jopa uhmakkaastikin kirjoitettu motivaation puute.

Määrälliset menetelmät ovat aina tuntuneet tylsiltä ja jopa ahdistavilta. Uskon sen johtuvan siitä, etten ole matemaattisesti taitava. En osaisi tehdä alkeellistakaan määrällistä tutkimusta enkä tunne tutkimuksen työkaluja (SPSS yms.). En ole myöskään ollut kiinnostunut opiskelemaan näitä asioita. (Opiskelija 34)

Sitaatin sisältö tuo mieleen tämän luvun teoreettisessa taustassa kuvattun Earleyn (2014) katsausartikkelin tiivistelmän opiskelijoista tutkimusmenetelmäoppijoina: ei mitään positiivista raportoitavaa. Toisin sanoen nämä (sitaatin kirjoittajan kaltaiset) opiskelijat olivat tietyllä tapaa luovuttaneet, että joskus oppisivat jossain määrin hallitsemaan määrällisiä tutkimusmenetelmiä. Haavat saattavat tällöin olla todella syviä, ne satuttavat, ja sen vuoksi piiloudutaan uhmakkuuden taakse. Tämä aineisto ei kuitenkaan anna mahdollisuuksia tarkastella tätä asiaa syvemmin, mutta tämä asia on äärimmäisen tärkeä tutkittavaksi jatkossa tarkemmin.

Oli myös opiskelijoita, joilla oli määrällisten tutkimusmenetelmien opintojaksosta vahvat negatiiviset ennako-olettamuksensa matemaattisen osaamattomuutensa vuoksi, mutta jotka kuitenkin yllättyivät positiivisesti määrällisten opintojaksojen aikana. Nämä opiskelijat tulivat jo mainituksi puheenmuotoja analysoidessani (”Positiiviset kokemukset”), mutta havainto osoittaa sen, etteivät negatiiviset ennako-olettamukset välttämättä johda aina vanhojen haavojen avoimena pysymiseen tai uusien haavojen syventymiseen. Tietynlaisen kierteen voi saada katkaistuaikin positiivisten oppimiskokemusten kautta.

Kaiken kaikkiaan näiden vahvojen entisten haavojen eli ennako-olettamustensa kanssa määrällisiä tutkimusmenetelmäopintojaan suorittavat opiskelijat eivät tämän tutkimuksen aineistojen ja niistä tehtyjen analyysien valossa koe tilastoahdistusta sellaisessa muodossa kuin se kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa kuvataan (ks. Macher ym. 2015; Onwuegbuzie 2004; Ralston ym. 2021). Kansainvälisessä tutkimusmenetelmäkirjallisuudessa tilastoahdistus nimenomaan erotetaan matemaattisiin oppiaineisiin kohdistuvasta ahdistuksesta (esim. Chew & Dillon 2014). Tämän tutkimuksen opiskelijoiden haavojen taust-

talla ovat tässä yhteydessä ennemminkin osaamattomuuden tunteet matemaattisissa aineissa yleisemmin.

Toisaalta tämän tutkimuksen aineistoissa opiskelijat ovat päässeet itse sanoittamaan asian; asia ilmentyy silloin opiskelijan sanoin. Samoin vanhat haavat eli opiskelijoiden ennakko-olettamukset itsestään liittyivät tässä tutkimuksessa useimmiten myös tietoteknisiin asioihin, sillä suomalaisessa kasvatustieteen opiskelussa analyysit toteutetaan opintojen aikanakin useimmiten tilastollisilla tietojenkäsittelyohjelmilla eli tietokoneilla. Saattaa siis olla niin, ettei suomalaisessa kasvatustieteen kontekstissa ilmene kovin vahvana nimenomaista tilastoahdistusta, vaan kyseessä on laaja-alaisempi matemaattisiin ja tietoteknisiin seikkoihin liittyvä osaamattomuuden tunne, joka ilmenee jossain muodossa myös määrällisissä tutkimusmenetelmäopinnoissa.

Vanhojen haavojen eli ennakko-olettamusten päälle rakentuvien haavojen eli osaamattomuuden tunteiden lisäksi havaitsin näiden tutkimusmenetelmäopintojen aiheuttamaa osaamattomuuden kokemusta.

Etenkin määrällisten tutkimusmenetelmien kanssa minulla taitaa olla pienoinen arvostusongelma, joka on toisaalta syntynyt vasta opintojen aikana. Ennen tutkimusmenetelmäopintoja uskoin oppivani määrällisistä tutkimusmenetelmistä enemmän ja hyödyntäväni niitä. Toisin kuitenkin kävi. (Opiskelija 11)

Näillä opiskelijoilla ei siis ollut etukäteen haavoja – arpia – määrällisistä tutkimusmenetelmistä tai matemaattisista asioista. Näiden tuoreiden haavojen taustalla oli aina opetus. Osa opiskelijoista osasi ilmaista tämän suoraan, ja nämä ilmaisut olivat hyvin saman tyyppisiä kuin puheenmuotoja tarkastelleessa analyysissa. Opetus oli tällöin irti kontekstista ja käytännöstä, nopeatempoista, vaikeaselkoista, oli paljon käsitteitä ja tilastollista tietojenkäsittelyä. Osa opiskelijoista ei tätä välttämättä suoraan ilmaissut, mutta se oli luettavissa kertomuksista, vaikka he laittoivat asian omaksi osaamattomuudekseen.

Oma asenteeni määrällisten vaikeuteen perustuu luultavasti juurikin noihin ensimmäisiin johdantokursseihin. Valitettavasti kurssi ei mielestäni ollut hyvin toteutettu ajatellen toista yliopistovuotta aloittavia

opiskelijoita. Käytännönläheisyys puuttui täysin, luentokalvoilla vilisi termejä, joita ei selitetty selkeästi ja oma tajuamattomuus turhautti. Tenttiin lukiessa oma asenne saattoi olla lipsunut jo siihen suuntaan, ettei lukeminen ja asioiden itsenäinen selvittäminen enää muilta kireiltä kiinnostanut. (Opiskelija 26)

Tässä yhteydessä opiskelijat usein ilmaisivat osaamattomuutensa arvosanan avulla. Menestys tutkimusmenetelmäopinnoissa oli jotakin ihan muuta kuin mihin he olivat tottuneet, ja tämä aiheutti jonkinasteisen haavan, ainakin pintaraapaisun.

Yliopisto-opiskelu on tuntunut helpolta ja mielekkäältä. Siinä suhteessa tutkimusmenetelmäopintojen arvosanat ovat melko ristiriidassa muun opintomenestyksen kanssa. (Opiskelija 59)

Osa opiskelijoista ihmetteli tässä yhteydessä sitä, miten he pääsivät määrällisistä tutkimusmenetelmäkurseista läpi kohtalaisin arvoin, vaikka he omasta mielestään eivät ymmärtäneet asiaa laisinkaan. Nämä opiskelijat saattavat olla myös erittäin vahvasti syväsuuntautuneita (Lindblom-Yläne, Parpala & Postareff 2019; Trigwell 2012) opiskeluissaan. Toisin sanoen nämä opiskelijat pyrkivät aina ymmärtämään oppimansa erilaisia strategioita ja keinoja hyödyntäen, jolloin opintomenestyksin seuraa luontevasti mukana, vaikka se ei sinänsä ole näille opiskelijoille tavoite. Siksi kohtalaisen numeron saaminen asiaa ymmärtämättä oli näille opiskelijoille haava.

No kolmosen arvosanalla taisin niistä määrällisistä kurseista selvitä, mutta koen, että en ole omaksunut juurikaan mitään. (Opiskelija 25)

Tässä tutkimuksessa olen tähän mennessä tunnistanut ja esittänyt kaksi juurta määrällisten tutkimusmenetelmien opinnoissa tunnistetuille haavoille: 1) opiskelijan omat negatiiviset ennako-olettamukset itsestään matemaattisena ja tietoteknisenä osaajana ja 2) määrällisiin tutkimusmenetelmäopintoihin liittyvä opetus. Kolmas juuri on kasvatustieteellisen alan luonne. Valotan asiaa ensin opiskelijasitaattien avulla.

...mistä johtuen oli jopa pieni kulttuurishokki kun tulin opiskelemaan laadullisesti painottuneeseen kasvatustieteeseen. (Opiskelija 19)

...huomaan pitäväni laadullista tutkimusta mielekkäämpänä ja helposti lähestyttävämpänä kuin määrällistä. Mistä tämä johtuu? Siihen keksin muutamia mahdollisia syitä, joista yksi keskeinen on varmasti se, että olen lukenut alastamme johtuen enemmän sellaista tutkimusta, joissa on käytetty laadullisia menetelmiä. (Opiskelija 38)

Ajattelin, että kaikki kasvatusalan tutkimukset ovat laadullisia tutkimuksia. (Opiskelija 2)

Laadulliset tutkimusmenetelmät ovat tuntuneet ehkä siksi helpommin lähestyttäviltä, koska oman alamme tutkimus on kokemukseni mukaan ollut pääsääntöisesti laadullista. (Opiskelija 63)

Sitaateista hahmottuu se, että opiskelijat pitivät alaansa, kasvatustieteitä, vahvasti ”laadullisena alana”. Toisin sanoen he olivat opinnoissaan ennen määrällisten tutkimusmenetelmien opintojaksoa lukeneet vain sellaista kirjallisuutta ja toimineet vain sellaisten opettajien ja ohjaajien kanssa, että he olivat mieltäneet kasvatustieteellisen alan olevan luonteeltaan kokonaan laadullinen. Tätä käsitystään vasten heidän oli vaikea hahmottaa määrällisten tutkimusmenetelmien tarpeellisuutta ja miettiä niiden konkreettisia käyttö- ja soveltamiskohteita. Opiskelijoiden näkökulmasta tämä havainto kuulostaa uskottavalta ja loogiselta, mutta uskon – ja toivon – että havainto laittaisi kasvatustieteellisen alan edustajat vakavasti pohtimaan opetuksensa ja muiden kohtaamistensa rakentamista koulutusohjelmien tasolla pitempänä jatkumona.

Kirjoitelma-aineiston läpikäyminen toistamiseen, joskin eri näkökulmasta, syvensi aiempien analyysien tuloksia. Se tuotti uutta tietoa tutkimusmenetelmäopintojen opetuksen tilasta ja siinä koetuista ongelmista ja haasteista, joiden vuoksi opetus ei näytä onnistuneesti tukevan ja edistävän kaikkien kasvatustieteen opiskelijoiden tutkimusmenetelmien oppimista. Tämä kolmas osatutkimukseni toi esille myös opiskelijoiden omien aiempien haavojen ja arprien – itseensä tutkimusmenetelmien oppijoina liittyvien eriasteisten ennakko-olettamusten – merkityksen

määrällisten tutkimusmenetelmien oppimisessa. Kyse ei näytä tämän tutkimuksen valossa olevan yksinomaan opiskelijan tilastoahdistukseksi nimitetystä tilasta, vaan opiskelijalle pitemmällä aikavälillä syntyneestä minäkäsityksestä laaja-alaisemminkin matemaattisten ja tietoteknisten oppiaineiden osajana. Tämä havainto olisi jokaisen määrällisiä tutkimusmenetelmäopintoja opettavan otettava huomioon omaa opetustaan suunnitellessaan ja toteuttaessaan. Asiaa olisi harkittava opetussuunnitelmien tasolla miettien, voisiko asiaa jo yksikkötasolla ottaa nykyistä paremmin huomioon esimerkiksi opintojen rakentumisessa koulutusohjelmissa.

Opiskelijoiden ideoinneista haavanparannuskeinoja määrällisten tutkimusmenetelmäopintojen kehittämiseksi

Analysoin kirjoitelma-aineistoja kolmannessa tutkimuskysymyksessä siitä näkökulmasta, mitä haavanparannuskeinoja opiskelijat omin sanoin määrällisistä tutkimusmenetelmäopinnoistaan kertovat. Näitä ajatuksia ja ideoita tuli esille lopulta vain muutama, mutta niiden pohjalta oli rakennettavissa varteenotettava, tutkimusmenetelmien oppimisen pitemmällä aikavälillä mahdollistava toteuttamismalli. Suurin osa opiskelijoiden kertomuksista löytyvistä kehittämisideoista nimittäin liittyi tutkimusmenetelmäopintojen rakenteeseen. Sitaattien sisällöt kielivät siitä, että tutkimusmenetelmäopinnot olivat opiskelijoilla olleet yksittäisiä opintojaksoja, jotka oli todennäköisesti toteutettu yhdessä opetusperiodissa. Ne olivat todennäköisesti olleet toisistaan etäällä niin, ettei jatkumoa tutkimusmenetelmien oppimisessa ole syntynyt.

Kandityön alussa meille sanottiin jo heti kättelyssä, että kyselylomaketutkimusta ei tällä aikataululla suositella, sillä vastauksia on vaikea saada riittävästi. (Opiskelija 6)

Jos aineopinnoissa on yksi pienimuotoinen määrällinen kurssi ja siitä seuraava on usean vuoden päästä, niin systeemi ei toimi. Menetelmäopintoja voisi olla tarjolla paljon enemmän, koska niitä opiskellessa tuskin aika menee hukkaan. Mielestäni altistuminen laadullisille tai

määrällisille menetelmille on varmasti opetuksellisesti parempi vaihtoehto kuin kaadetaan kerralla kauhee tietomäärä oppilaan niskaan ja selviää, kuka selviää. (Opiskelija 48)

Näiden kehittämisehdotusten pohjalta voidaan ehdottaa, että tutkimusmenetelmäopintojen rakennetta väljennetään. Niissä olisi oltava ”opin niskaan kaatamisen” sijaan aikaa opettaa ja ohjata opiskelijoita. Tutkimusmenetelmiä kannattaisi opettaa lukukauden tai jopa lukuvuoden mittaisissa kokonaisuuksissa. Toteutuksessa voisi olla mukana useampi opettaja, esimerkiksi määrällisten ja laadullisten tutkimusmenetelmien edustaja. Koko tutkimuksen kaari (aineiston hankinnan suunnittelu, kerääminen, aineiston käsittely analyyssejä varten, analysointi, raportointi ja julkaiseminen) olisi mahdutettava kokonaisuuteen, sillä tällä tavoin syntyisi todenmukainen kokonaiskuva tutkimuksen tekemisen prosessista.

Vaikka kokonaisuus jakautuisi koko lukuvuodelle ja vaikka koko tutkimusprosessin kaari kuuluisi kokonaisuuteen mukaan, suosittelisin silti hyödyntämään erilaisissa tutkimushankkeissa kerättyjä valmisaineistoja. Ne sopisivat erinomaisiksi harjoitusaineistoiksi. Samaa aineistoa voidaan hyödyntää useampi vuosi, mikä helpottaisi myös opetuksen suunnittelua. Erityisen onnistuneeksi näkisin sellaiset tutkimushankkeet, joissa aineistoa on kerätty sekä laadullisilla että määrällisillä menetelmillä. Tämä olisi luonteva tilaisuus opettaa opiskelija alusta lähtien ymmärtämään, millaista tietoa erilaisilla aineistoilla ja menetelmillä voidaan samasta ilmiöstä tuottaa. Samalla se purkaisi vahvaa vastakkainasettelua laadullisen ja määrällisen tutkimuksen välillä. Opiskelijatkin tämän vastakkainasettelun tunnistivat:

Toisaalta samalla olen saanut mahdollisuuden tutustua ihmisiin, jotka ovat tehneet uran perustuen joko määrälliseen tai laadulliseen otteeseen. Yksi suurimmista pohdinnoista liittyy juuri näiden kahden katiajakoon. Miksi ihmeessä joko tai ajattelu on onnistunut leimaamaan jopa kokonaisia työuria? (Opiskelija 9)

Tällaisessa isossa opintokokonaisuudessa olisi mahdollista hyödyntää erilaisia opetuksen ja oppimisen muotoja (Lewthwaite & Nind 2016),

kuten isoja massaluentoja, erilaisia harjoituksia isoissa ja pienissä ryhmissä, pienissä ryhmissä tapahtuvia ohjausklinikoita analyysseja ja raportointia varten sekä palautekertoja erilaisia arviointi- ja palautemuotoja hyödyntäen. Rinnalla voisi kulkea koko ajan sen tutkimushankkeen toteutuksen aikakaari, jonka aineistoja kokonaisuudessa olisi mahdollista hyödyntää. Samalla harjoiteltaisiin yksittäisinä tilanteina vastaavia asioita, kuten koko opetusryhmänä haastattelurungon ja kyselylomakkeen laatimista, parin kanssa haastattelun toteuttamista ja tallentamista, haastattelun litterointia, valmislomakeaineiston siistimistä ja koodausta, yksittäisten analyysien toteuttamista ja raportointia sekä näistä palautteen saamista. Opiskelijat kaipaavat tällaista, itse tekemistä siten, että siihen saisi ohjauksen ja palautteen mahdollisimman pian, jo opetuksen aikana.

Sitä paitsi uskon että mitä tutkimusmenetelmiin tulee, paras tapa oppia on yrityksen ja erehdyksen kautta, itse kokeillen ja ohjaajan kanssa miettien. (Opiskelija 13)

Yksi iso raportti on huono työmuoto, sillä palautteen saa vasta tuon työn jälkeen, kun kurssi on loppunut. (Opiskelija 44)

Lopulta kyse on tutkimusmenetelmien oppimisprosessin kokonaisuunnittelusta (myös Balloo 2019). John Biggs ja Catherine Tang (2011) puhuvat tästä samasta asiasta opetuksen linjakkuutena (*constructive alignment*), jolla tarkoitetaan sitä, että opetuksen tavoitteet, opetuksen ja oppimisen menetelmät sekä oppimisen arviointitavat ovat sopusoinnussa keskenään. Jos opintokokonaisuuden tavoitteena on oppia suunnittelemaan ja toteuttamaan itsenäisesti tutkimus, niin ulkoa muistamista mittaava tentti ja sen arviointi eivät ole linjassa opintokokonaisuuden tavoitteen kanssa. Myös palautteen antamisen ja saamisen mahdollisuus tulisi olla useampaan kertaan oppimiskokonaisuuden eri vaiheissa, sillä niiden on todettu edistävän oppimista (Ajjawi & Boud 2017, Strijbos & Sluisjmans 2010).

Tässä artikkelissa esittämieni osatutkimuksien aineistot ovat vuosilta 2013–2018. Toinen osatutkimus ilmensi jossain määrin tuon ajan tutkimusmenetelmäopintojen rakenteita opetuksen ja oppimisen muotojen

näkökulmasta. Tarkasteltaessa tämän päivän tutkimusmenetelmäopin-
tojen opetussuunnitelmia voidaan kuitenkin todeta, etteivät tutkimus-
menetelmäopintojen rakenteiden suuret linjat näytä muuttuneen lai-
sinkaan tutkimusajankohdasta. Näin olleen tässä artikkelissa esittämieni
osatutkimusten aineistojen iällä ei ole kovin suurta merkitystä tulosten
ajankohtaisuudelle.

Kirjallisuus

- Ajjawi, Rola & Boud, David (2017) Researching Feedback Dialogue: An International Analysis Approach. *Assessment & Evaluation in Higher Education* 42 (2), 252–265.
- Baloo, Kieran (2019) Students' Difficulties During Research Methods Training Acting as Potential Barriers to Their Development of Scientific Thinking. Teoksessa Mari Murtonen & Kieran Baloo (toim.) *Redefining Scientific Thinking for Higher Education. Higher-order Thinking, Evidence-based Reasoning and Research skills*. Cham: Palgrave Macmillan, 107–137.
- Biggs, John & Tang, Catherine (2011) *Teaching for Quality Learning at University: What the Student Does*. 4th edition. Buckingham: The Society for Research into Higher Education and Open University Press.
- Binkley, Marilyn & Erstad, Ola & Herman, Joan & Raizen, Senta & Ripley, Martin & Miller-Ricci, May & Rumble, Mike (2012) *Defining Twenty-first Century Skills*. Teoksessa Patrick Griffin, Billy McGaw & Esther Care (toim.) *Assessment and Teaching of 21st century skills*. Heidelberg: Springer, 17–66.
- Chew, Peter K. & Dillon, Denise B. (2014) Statistics Anxiety Update: Refining the Construct and Recommendations for a New Research Agenda. *Perspectives on Psychological Science* 9 (2), 196–208.
- Earley, Mark A. (2014) A Synthesis of the Literature on Research Methods Education. *Teaching in Higher Education* 19 (39), 242–253.
- Elo, Satu & Kyngäs, Helvi (2008) The Qualitative Content Analysis Process. *Journal of Advanced Nursing* 62 (1), 107–115.
- Heikkilä, Mirva & Iiskala, Tuike & Mikkilä-Erdmann, Mirjamaija (2020) Voices of Student Teachers' Professional Agency at the Intersection of Theory and Practice. *Learning, Culture and Social Interaction* 25, 100405. <https://doi.org/10.1016/j.lcsi.2020.100405>
- Howard, Cosmo & Brady, Michelle (2015) *Teaching Social Research Methods After the Critical Turn: Challenges and Benefits of a Constructivist*

- Pedagogy. *International Journal of Social Research Methodology* 18 (5), 511–525.
- Kilburn, Daniel & Nind, Melanie & Wiles, Rose (2014) Learning as Researchers and Teachers: The Development of a Pedagogical Culture for Social Science Research Methods? *British Journal of Educational Studies* 62 (2), 191–207.
- Lehti, Sirpa & Lehtinen, Erno (2005) Computer-supported Problem-based Learning in the Research Methodology Domain. *Scandinavian Journal of Educational Research* 49 (3), 297–324.
- Lewthwaite, Sarah & Nind, Melanie (2016) Teaching Research Methods in the Social Sciences: Expert Perspectives on Pedagogy and Practice. *British Journal of Educational Sciences* 64 (4), 413–430.
- Lin, Yang & Durbin, James M. & Rancer, Andrew S. (2016) Math Anxiety, Need for Cognition, and Learning Strategies in Quantitative Communication Research Methods Courses. *Communication Quarterly* 64 (4), 390–409.
- Lindblom-Ylänne, Sari & Parpala, Anna & Postareff, Liisa (2019) What Constitutes the Surface Approach to Learning in the Light of New Empirical Evidence? *Studies in Higher Education* 44 (12), 2183–2195.
- Lindblom-Ylänne, Sari & Trigwell, Keith & Nevgi, Anne & Ashwin, Paul (2006) How Approaches to Teaching Are Affected by Discipline and Teaching Context. *Studies in Higher Education* 31 (3), 285–298.
- Lueddeke, George R. (2003) Professionalising Teaching Practice in Higher Education: A Study of Disciplinary Variation and ‘Teaching-scholarship’. *Studies in Higher Education* 28 (2), 213–228.
- Macher, Daniel & Papousek, Ilona & Ruggeri, Kai & Paechter, Manuela (2015) Statistics Anxiety and Performance: Blessings in Disguise. *Frontiers in Psychology*, (6) August. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.01116>
- Morse, Janice M. (2003) Principles of Mixed Methods and Multimethod Research Design. Teoksessa Abbas Tashakkori & Charles Teddlé (toim.) *Handbook of Mixed Methods in Social and Behavioral Research*. Thousand Oaks: SAGE, 189–208.
- Murtonen, Mari (2005) University Students’ Research Orientations – Do Negative Attitudes Exist Toward Quantitative Methods? *Scandinavian Journal of Educational Research* 49 (3), 263–280.
- Murtonen, Mari (2015) University Students’ Understanding of the Concepts Empirical, Theoretical, Qualitative and Quantitative research. *Teaching in Higher Education* 20 (7), 684–698.
- Murtonen, Mari & Lehtinen, Erno (2003) Difficulties Experienced by Education and Sociology Students in Quantitative Methods Courses. *Studies in*

- Higher Education 28 (2), 171–185.
- Murtonen, Mari & Salmento, Heidi (2019) Broadening the Theory of Scientific Thinking for Higher Education. Teoksessa Mari Murtonen & Kieran Balloo (toim.) Redefining Scientific Thinking for Higher Education. Higher-order Thinking, Evidence-based Reasoning and Research Skills. Cham: Palgrave Macmillan, 3–29.
- Neumann, Ruth & Parry, Sharon & Becher, Tony (2002) Teaching and Learning in Their Disciplinary Contexts: A conceptual Analysis. *Studies in Higher Education* 27 (4), 405–417.
- Nielsen, Tine & Kreiner, Svend (2018) Measuring Statistical Anxiety and Attitudes Toward Statistics: The Development of Comprehensive Danish instrument (HFS-R). *Cogent Education* 5 (1), 1521–1574.
- Nind, Melanie & Holmes, Michelle & Insenga, Michela & Lewthwaite, Sarah & Sutton, Cordelia (2020) Student Perspectives on Learning Research Methods in the Social Sciences. *Teaching in Higher Education* 25 (7), 797–811.
- Nind, Melanie & Lewthwaite, Sarah (2018a) Hard to Teach: Inclusive Pedagogy in Social Science Research Methods Education. *International Journal of Inclusive Education* 22 (1), 74–88.
- Nind, Melanie & Lewthwaite, Sarah (2018b) Methods That Teach: Developing Pedagogic Research Methods, Developing Pedagogy. *International Journal of Research & Methods in Education* 41 (4), 398–410.
- Onwuegbuzie, Anthony J. (2004) Academic Procrastination and Statistics Anxiety. *Assessment & Evaluation in Higher Education* 29 (1), 3–19.
- Onwuegbuzie, Anthony, J. & Daros, Denise A. & Ryan, Joseph (1997) The Components of Statistics Anxiety: A Phenomenological Study. *Focus on Learning Problems in Mathematics* 19, 11–35.
- Onwuegbuzie, Anthony J. & Wilson, Vicki A. (2003) Statistics Anxiety: Nature, Etiology, Antecedents, Effects, and Treatments – A Comprehensive Review of the Literature. *Teaching in Higher Education* 8 (2), 195–209.
- Ralston, Kevin & Gorton, Victoria & MacInnes, John & Gayle, Vernon & Crow, Graham (2021) Anxious Women or Complacent Men? Anxiety of Statistics in a Sample of UK Sociology Undergraduates. *International Journal of Social Research Methodology* 24 (1), 79–91.
- Rautopuro, Juhani (2010) Sisyfoksen kivi? Tilastollisten menetelmien opetus ja oppiminen kasvatustieteissä. Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos. Tutkimuksia 27. Jyväskylä.
- Steinberger, Pnina (2020) Assessing the Statistical Anxiety Rating Scale as Applied to Prospective Teachers in an Israeli Teacher-training College. *Studies in Educational Evaluation* 64, 1–15.

- Strijbos, Jan-Willem & Sluijsman, Dominique (2010) Unravelling Peer Assessment: Methodological, Functional and Conceptual Developments. *Learning and Instruction* 20, 265–269.
- Trigwell, Keith (2012) Relations Between Teachers' Emotions in Teaching and Their Approaches to Teaching in Higher Education. *Instructional Science* 40 (3), 607–621.
- Virtanen, Anne (2016) ”Kiehtovia mutta pelottavia” – Puhetta määrällisistä tutkimusmenetelmistä kasvatusalalla. Esitelmä pidetty Aikuiskasvatuksen tutkijatapaamisessa Jyväskylässä 18.–19.2.2016.
- Virtanen, Anne & Tynjälä, Päivi (2013) Kohti työelämätaitoja kehittävää yliopistopedagogiikkaa – opiskelijoiden näkökulma. *Yliopistopedagogiikka*, 20 (2), 2–10.
- Virtanen, Anne & Tynjälä, Päivi (2019) Factors explaining the learning of generic skills: A study of university students' experiences. *Teaching in Higher Education*, 24 (7), 880–894.

Keholliset haavat akateemisessa työssä

Kahden tutkijan voimaannuttava vuoropuhelu

Mirva Heikkilä & Suvi Satama

Tässä luvussa pohdimme, millaisia haavoja akateeminen työ synnyttää meille tutkijoina ja sitä, miten voimme nähdä ne elämässämme voimaannuttavina tekijöinä sen sijaan, että pyrkisimme häivyttämään ne arjestamme. Tutkijan työ on tietotyötä sanan vahvimmassa merkityksessä: työskentelemme kaiken aikaa tiedon parissa ja tuotamme tutkittua tietoa. Tieto on perinteisesti liitetty älyllisyyteen ja erityisesti aivoihin. Tällöin kuitenkin unohtuu, että aivot eivät ole kehosta irrallinen saareke, vaan ajattelemme, tunnemme ja teemme päätöksiä kokonaisvaltaisesti kehollamme. Tutkijan työn älyllisestä painottamisesta on seurannut se, että tutkimustyön tunnepitoiset ja keholliset kokemukset ovat jääneet huomioimatta ja sanoittamatta. Määritelmämme kehosta pohjautuu filosofi Maurice Merleau-Pontyn (2012) ajatukseen siitä, miten keho on ilmaisu itsestämme maailmassa ja pyrkimystemme näkyvä muoto, ja näin ollen muutakin kuin väline. Niinpä tarkoitamme keholla kokonaisuutta, jona elämme ja olemme (Merleau-Ponty 2012), ja pyrimme haastamaan kaksijakoisen ihmiskäsityksen, jossa keho ja mieli erotetaan toisistaan.

Lähestymme tutkimustyön kehollisia haavoja affektien eli subjektiivisten tuntemusten ja olotilojen (Jokinen, Venäläinen & Vähämäki 2015; Koivunen 2010) avulla. Virtuaalisella alustalla kerättyyn, autoetnografiseen vuoropuheluun pohjautumalla ja sitä analysoimalla keskustelomme tutkijan työn haavoista ja niiden seurauksista ja merkityksestä elämällemme. Akateeminen työ sisältää tutkimuksen lisäksi myös opetusta, yhteiskunnallista vuorovaikutusta ja hallinnollisia tehtäviä. Rajaamme tässä luvussa pohdintamme akateemisesta työstä erityisesti tutkimustyöhön, koska siinä on pohjimmiltaan kyse tiedon tuottamisesta.

Viimeaikainen akateemisen työn tutkimus on suhtautunut hyvin kriittisesti yliopistossa tapahtuneisiin muutoksiin, joissa akateeminen vapaus on kaventunut ja tiedon asema on välinearvoistunut (mm. Brunila & Hannukainen 2017; Hannukainen & Brunila 2017; Karran 2009; Huopalainen & Satama 2018). Kritiikki on tärkeää, mutta haluamme viedä keskustelua uusille urille, joissa ihmisen kehollisuus otetaan huomioon. Kritiikin ohella tarvitaan myös tutkimusta, joka ylläpitää toivoa (Mäntylä 2007). Niinpä on tärkeää tuoda esille myös haavoittuvuuden myönteisiä ja voimaannuttavia seurauksia, joita se voi elämäämme tuoda (Corlett, Mavin & Beech 2019).

Ymmärrämme haavan monimerkityksellisenä metaforana ja aikuiskasvatustieteellisesti uutena käsitteenä, joka viittaa satuttavaan repeämään. Se on yhteydessä haavoittuvuuteen, joka on moniulotteinen käsite ja kietoutuu esimerkiksi intohimoon (Satama 2016) ja kärsimykseen yhteisöllisenä kokemuksena (Stowell & Warren 2018). Haavan ymmärrämme viittaavan haavoittuvuutta konkreettisemmin ihmisen kehollisuuteen: haava syntyy koko kehoon, se ei ole vain fyysistä tai vain psyykkistä. Affekti, toisin kuin haava, on hyvin abstraktia ja empiirisesti vaikeasti tavoitettavaa (Jokinen ym. 2015). Tämän vuoksi on mielenkiintoista tarkastella, millaisia tuloksia haavan ja affektin yhdistäminen ja tällä tavoin kehollisen haavan käsitteen kehittäminen voi synnyttää. Affekti valtaa ihmisen automaattisesti ja läpikotaisin. Sen sijaan haava on jo enemmän ihmisen ja maailman välissä, kun se on ”iholla” – se on konkreettinen repeämä, joka saattaa näkyä myös ulospäin. Vaikka repeämä tekee kipeää, siihen on mahdollista suhtautua eri tavoin, mikä luo toimijuutta myös tutkijan työhön. Tähän ajatukseen ja erityisesti haavojen merkityksellisyyttä ja voimaannuttavia tuntemuksia tuottavaan luonteeseen syvennymme tässä luvussa.

Tiedontuottamisen kehollisuus tutkijan työssä

Tiedontuottamisen olosuhteet ovat muuttuneet yhteiskunnassa monella tavoin. Tiedon ja tietämisen ymmärtäminen ja käsitteellistäminen on yhä tärkeämpää nyky-yhteiskunnassa, jossa ongelmat, kuten ilmastonmuutos, turvallisuus ja eriarvoistuminen, ovat monimutkaisia (Markauskaite 2020) ja musertavan vaikeita. Tietoa on saatavilla enemmän kuin koskaan, mutta keskenään ristiriitaiset tiedonmuruset aiheuttavat ihmisissä epävarmuutta (Jensen, Lahn & Nerland 2012). Yleistä on myös se, että tunneperäinen kokemustieto ja tarinat syrjäyttävät tutkittua tietoa ja akateemisia arvoja (Hauke 2019).

Yliopistoilla on perinteisesti ollut merkittävä rooli tiedontuottajina. Tiede on systemaattista ja kriittistä toimintaa, joka synnyttää uusia oivalluksia ja korjaa itseään. Niinpä yliopistossa tuotettu tieto tuo selkeyttä ja ymmärrystä monimutkaisiin organisaatioihin (Barnett 2000). Yliopiston asema tiedontuottajana on kuitenkin heikentynyt, ja tutkijat kokevat stressiä ja ajanpuutetta (Rinne ym. 2012). Tutkijoiden tuotamaa tietoa kyseenalaistetaan entistä herkemmin (Jensen ym. 2012), ja tietoa ja tietämistä määritellään uudelleen puhetoissa, jotka perinteisen sivistysyliopiston sijaan korostavat yrittäjämäisyyttä (Tapanila 2020) ja tutkitun tiedon välinearvoa talouskasvun tekijänä (Hannukainen & Brunila 2017).

Viimeaikaisissa tutkimuksissa on havaittu, että tutkijat ovat yhä epävarmempia omasta pärjäämisestään, pätevydestään ja selviämistään. Tällaiset kokemukset voimistavat erilaisia akateemisen työn affekteja (Brunila & Hannukainen 2017; Hannukainen & Brunila 2017). Risto Rinne tutkijakollegoineen (2012) paljasti laajan kyselytutkimuksen avulla, että vaikka yliopiston työntekijät kokevat oman työnsä edelleen merkityksellisenä, uuteen yliopistopolitiikkaan suhtaudutaan kriittisesti. Keijo Räsänen (2019) havaitsi nuorten tutkijoiden omaa työtään käsittelevien esseiden perusteella, että omien ammatillisten moraalikäsitteiden noudattaminen on vaikeaa nykyisessä yliopistossa. Oili-Helena Yljoen (2019) tutkimus brittiläisen eliittiyliopiston menestyvistä professoreista toi esiin, kuinka erot tyytyväisten ja tyytymättömien tutkijoiden välillä kasvavat jo niin suuriksi, ettei yhteistä ymmärrystä löydy. Karin Filander (2016) havaitsi sanomalehtikirjoitusaineiston

perusteella, että tieteen perustumista vapauteen ei enää hyväksytä, vaan yliopiston työntekijät halutaan laittaa kuriin ja järjestykseen siinä missä kaikki muutkin työntekijät.

Tutkijan työssä onkin havaittavissa voimakkaana sama taipumus, josta on jo pitkään puhuttu uuden työn käsitteellä. Tällä tarkoitetaan sitä, että työtä ei enää voi vain mekaanisesti suorittaa, vaan työntekijän tunteet, aistit ja koko elämä vedetään mukaan työhön (Onnismaa & Pasanen 2015). Tästä seuraa, että työntekijät muokkaavat kehoaan entistä enemmän näihin vaatimuksiin sopiviksi (Meriläinen 2019; Ylöstalo ym. 2018). Uusi työ on ongelmallista, koska se siirtää vastuuta työelämän vaatimuksiin yltämisestä työntekijälle itselleen (Nikkola & Harni 2015).

Tutkimuskirjallisuudessa käytetään käsitteinä sekä kehoa että ruumista tarkoittaen usein kuitenkin samaa asiaa. Tässä luvussa käytämme käsitettä keho johdonmukaisuuden ja selvyuden vuoksi, ja koska koemme sen erityisesti painottavan yksilön elävää, kokemuksellista, muuttuvaa ja tietoista olemassaoloa. Kehollisen tiedon tutkimuksella on myös tutkimuskirjallisuudessa pitkä historia. Kehollisella tiedolla viitataan toisaalta kehosta tietämiseen (*knowing what*) ja toisaalta kehon kautta tietämiseen (*knowing how*), tietoisuuteen ja oppimiseen (Strati 2007; Uotinen 2010). Tietoteorioissa hiljainen tieto (Polanyi 1966) liittyy kehon kautta tietämiseen. Kehollisen tiedon henkilökohtaisen luonteen vuoksi sitä on aiemmassa kirjallisuudessa lähestytty omaelämäkerrallisesti. Johanna Uotinen (2010) tarkasteli muistikuviaan teho-osastolla viettämästään ajasta ja Tuija Koivunen (2018) kirjoituksiaan joogan harjoittamisen kokemuksistaan. Molemmissa tutkimuksissa tuli esille, kuinka älyllisen ja tietoisin tietämisen asema suhteessa keholliseen tietoon on voimakas, ja miten tunnemme tietävämme enemmän kuin osaamme kertoa (Polanyi 1966).

Tutkimustyötä tehdessään tutkija luo usein tiedostamattaan tunnepitoisen ja intiimin suhteen tietoon (Gherardi, Nicolini & Strati 2007), mikä tekee tutkijat alttiiksi haavoittumiselle. Akateemisen työn kehollinen luonne on tunnistettu olemassa olevissa akateemisissa keskusteluissa. Akateeminen työ on määritelty keholliseksi käytännöksi, joka sisältää mielihyvän ja rakkauden tuntemuksia (Bell & Sinclair 2014) ja sekä affektiivisiä että älyllisiä elementtejä (Gregg 2008).

Tieto on aina keskeneräistä ja epätäydellistä, jolloin työskenteleminen tiedon parissa synnyttää jo itsessään haavoja. Nämä haavat tuntuvat ja näkyvät yksilötasolla, mutta saavat alkunsa tietokulttuureissa eli niissä käytännöissä ja järjestyksissä, jotka määrittävät tietoa ja tietämistämme. (Knorr Cetina 2007.) Tietokulttuurit toimivat kontekstina sille, miten tietyn alan toimijat suhtautuvat ja suhteutuvat tietoon, ja siten vaikuttavat siihen, millaisten linssien kautta nämä toimijat katsovat maailmaa (Jensen ym. 2012).

Akateemisen työn muuttuminen haasteellisemmaksi on havaittu sekä yksilötasolla että yhteiskunnan tasolla. Aiemmat tutkimukset kuitenkin tuntuvat jättävän vähemmälle huomiolle sen, millaiselta tiedon parissa työskenteleminen tuntuu tutkijan kehossa, jolloin yksi olennainen, tiedon henkilökohtaisuuteen ja aistilähtöiseen kokemuksellisuuteen syventyvä näkökulma jää puuttumaan. Suurin osa olemassa olevasta, akateemista työtä ja tiedontuottamista koskevasta tutkimuskirjallisuudesta tuntuu tarkastelevan työtä ikään kuin ulkoa päin, työnä, johon on yhä kapenevammalla vaikutusmahdollisuuksilla. Ehdotamme, että tarkastelemalla tutkijan työtä kehollisen haavoittuvuuden näkökulmasta meillä on mahdollisuus päästä lähemmäs tiedontuottamisen kokemuksen kokonaisvaltaisempaa ja monisävyisempää ymmärrystä.

Tiedontuottamisen affektiivisuus – affektit kehollisina tuntemuksina

Työn ja kehon kietoutumista toisiinsa voi tarkastella monesta eri näkökulmasta, joista yksi on affektiivisuus (Parviainen, Kinnunen & Kortelainen 2016). Tämän luvun keskiössä ovat akateemisen työn synnyttämät affektit eli keholliset tuntemukset ja olotilat (Jokinen ym. 2015; Koivunen 2010). Työn kehollisuuden tutkimuksessa (mm. Dale 2001; Hassard, Holliday & Willmott 2000; Parviainen 2016; Parviainen ym. 2016) on tunnistettu erilaisten ammattien kehollinen ulottuvuus. Ensimmäisellä esimerkiksi ei-kehollinen puhelinmyyjän ammatti on tarkemmin ajateltuna hyvin kehollinen – puhelun aikana välittyy erilaisia tunnesävytteisiä aistimuksia keskusteluparin välillä, vaikka fyysinen kontakti puuttuu (Mirchandani 2015). Tutkijat puhuvat affektiivisesta käännteestä, jonka myötä monella alalla on alettu kiinnittää huomiota

työntekijöiden henkilökohtaisiin tunteisiin työssään (Jokinen ym. 2015; Koivunen 2010). On huomattu, ettei yksilöpsykologinen näkökulma tunteisiin riitä tavoittamaan kaikkia niitä yhteiskunnallisia ilmiöitä, joita yksilön työssään kokemiin tunteisiin ja tunteisiin liittyy (Wetherell 2012).

Affektikirjallisuudessa erotetaan usein teoreettisella tasolla toisistaan affekti ja emootio. Tunne eli emootio on perinteisesti liitetty mieleen, mutta affekti eli tuntemus viittaa koko kehoon (Jokinen ym. 2015). Affektin käsite liittyy kokemukseen ja viittaa välittömiin fyysisiin reaktioihin, joissa keho liikkuu olotilasta toiseen (Paasonen 2017). Affekti on välitön, fyysinen ja edeltää tietoa erittelyä, nimeämistä tai tulkintaa, kun taas tunteita eritellään jälkikäteen (Paasonen 2017). Affekti on käsitteenä emootiota avoimempi; affekti ei palaudu emootioon, vaan osoittaa kielellisen ja rationaalisen selittämisen ohi tai yli (Jokinen ym. 2015; Koivunen 2010).

Aikaisemmissa tutkimuksissa affekteja on lähestytty monin eri tavoin. Eeva Jokisen ja Juhana Venäläisen (2015) toimittaman kirjan *Prekariisaatio ja affekti* pienoistutkimuksissa selvitettiin ja pohdittiin moninaisten aineistojen kuten haastattelujen, lyriikoiden ja omien kokemustekstien avulla, millaisia yleisiä tunnesävyjä prekaariin aikaamme liittyy, ja keskusteltiin muun muassa tohkeisuudesta, innostuksesta ja riittämättömyyden tunteesta (Jokinen ym. 2015). Mona Mannevuon (2015) osoitti väitöskirjassaan monipuolisen dokumenttiaineiston avulla, miten affektit, kapitalismi ja työn rationalisointi yhdistyvät toisiinsa erottamattomasti. Päivi Korvajärven (2016) tutkimuksessa kauneusalan työntekijöistä nousi keskiöön vuorovaikutus asiakkaiden kanssa, jossa affektit sitoivat yhteen kehollisuutta, sukupuolta ja taloutta. Kristiina Brunila (2019) summaa kollegoidensa kanssa toteuttamia tutkimuksia korkeakoulupolitiikasta ja toteaa, että affektiivisuus on myös hallintaa: korkeakoulupolitiikka on affektiivisesti hallittu prosessi, jossa kohteena eivät enää ole ”tiedonsisällöt”, vaan tietokyvyt, vuorovaikutuskyvyt ja tunteet. Kristiina Hannukainen ja Ulpukka Isopahkala-Bouret (2018) tutkivat, miten tutkijakoulutettavat oikeuttivat puheessaan omaa tutkimustaan ja tutkijantyötään, ja havaitsivat, että lisääntynyt paine tutkimuksen vaikuttavuudesta muovaa tutkijoiden käsitystä itsestään ja laajemmin myös käsitystä tiedosta.

Meistä kirjoittajista Mirva tutki korkeakoulutettujen alanvaihtajien identiteettipuhetta, ja tunnisti siitä irtoamisen, puhdistumisen, tunnus-telemisen ja tulollaan olemisen affektit (Heikkilä 2019). Hanna Ylöstalo ja hänen kollegansa (2018) tutkivat, miten osa- ja määräaikaiset työntekijät ja itsensätyöllistäjät hyödynsivät ja muokkasivat kehoaan vastamaan työn ja työelämän vaatimuksia. He havaitsivat, että uusi työ asettaa myös muille kuin työsuhteessa oleville fyysistä ponnistelua edellyttäviä vaatimuksia, jotta voisi joustaa ja tehdä pitkää työpäivää sekä näyttää oikeanlaiselta (Ylöstalo ym. 2018). Samanlaisia valta-asetelmiin kytkeytyviä affektiivisiä paineita löysi työelämän hierarkian toisesta päästä, liike-elämän eliitistä Susan Meriläinen (2019), joka tutki rekrytointikonsulttien puhetapoja johtajista. Uuden työn affekteilta ja affektisoitumiselta ei näytä kukaan välttyvän.

Affektitutkimuksella on myös yhteyksiä keholliseen tietoon ja tietämiseen. Affektit käsitämme tässä tutkimuksessa syvälle kehoon juurtuneina tuntemuksina ja olotiloina. Olemme hyödyntäneet affektiivisuutta usealla tasolla sekä teoreettisessa lähestymistavassa että metodologiassa: Aineiston tuottamisessa kiinnitimme huomiota tuntemuksiimme ja olotiloihimme ja kirjoitimme niistä. Aineiston analysoinnissa etsimme kohtia, joissa puhuimme tuntemuksistamme ja olotiloistamme. Toki affektit aina jossain määrin pakenevat sanallista ilmaisua, mutta Margaret Wetherelliin (2012) tukeutuen uskomme, että affektiivisuuden ja kielellisyyden yhdistäminen auttaa ymmärtämään tutkimaamme ilmiötä syvällisemmin.

Aineisto, menetelmä ja analyysi

Kehollisuus on kietoutunut tutkijan työhömmä jo alusta saakka ja olemme molemmat tutkineet sitä eri näkökulmista: Mirva on tutkinut alanvaihtajien ammatillisen identiteetin muutoksen kehollisuutta (Heikkilä 2019), Suvi taas esimerkiksi ammattitanssijoiden kehollista toimijuutta (Satama 2017). Tätä lukua kirjoittaessamme olemme molemmat tutkijanuramme alkupuolella: Mirva viimeistelee väitöskirjaansa kasvatustieteestä, ja Suvi työskentelee johtamisen ja organisoinnin tutkijatohtorina. Tutustuttuamme toisiimme keskustelut keskittyi-

vät nopeasti siihen, miten tiedon tuottamisen työ on syvästi kehollista. Päätimme ryhtyä tutkimaan aihetta autoetnografisella tutkimusotteella yhdistämällä reflektiota, keskinäistä vuoropuhelua ja yhdessä kirjoittamista, jotka kaikki omalla tavallaan edistävät ymmärryksen syvenemistä ja ovat itsessään kehollisia käytäntöjä.

Tuotimme aineiston käymällä vuoden ajan virtuaalista kirjeenvaihtoa, joka alkoi yhdessä muotoilemallamme kysymyksellä: *Miltä tiedon tuottaminen tuntuu kehossamme?* Kirjeenvaihdossa kumpikin vuorollaan kirjoitti aiheesta, vastasi toisen esittämiin jatkokysymyksiin ja esitti jatkokysymyksiä toiselle. Kirjeet sisälsivät vapaata miellelyhtymien kuvailua juuri sen hetken tuntemuksista ja oloiloista sekä muistoja menneistä tuntemuksista ja oloiloista. Toiselle esitetyt kysymykset syvensivät yhteistä vuoropuheluumme: ”Millaisia tuntemuksia ja oloiloja tämä sinussa herättää, koetko samoin vai eri tavalla?” Keskustelimme samankaltaisuuksista ja erilaisuuksista avoimesti ja luottamuksellisesti.

Sähköinen kirjeenvaihtomme alkoi kesäkuussa 2019, ja kirjoitimme vuorotellen kirjeitä toisillemme noin kerran kuukaudessa. Päätimme kirjeenvaihdon, kun sen aloittamisesta oli kulunut vuosi. Syynä oli teemojen toistuminen sekä halu tarkastella yhtä kokonaista vuotta tutkijan elämästämme, sillä affekteissa voidaan havaita tiettyjä jaksoja koskien juuri esimerkiksi vuoden sykliä (Wetherell 2012). Aineistosta tuli laajuudeltaan 20 sivua (Arial 11, riviväli 1). Emme kuitenkaan tehneet lopullista päätöstä kirjeenvaihdon lopettamisesta, vaan keskustelu siirtyi teoreettisiin ulottuvuuksiin, aineiston analysointiin ja tulosten muotoiluun. Keskustelimme myös mahdollisuudesta jatkaa kirjeenvaihtoa myöhemmin, kun olemme mahdollisesti edenneet tutkijan urallamme.

Vuoden ajanjaksoon sisältyi monenlaisia vaihteita. Mirva työskenteli lähes koko ajanjakson projektipäällikkönä opettajankoulutuksen kehittämishankkeessa, jossa hänen tehtäviinsä kuului kehittämis- ja hallinnointityön ohella hankkeen tutkimusta sekä pienessä määrin oman väitöskirjan tekemistä. Jakson lopussa Mirva jäi työttömäksi, mutta hänellä oli kuitenkin jo tiedossa kaksi määräaikaista tutkijan ja opettajan työsuhdetta yliopistolla. Suvi työskenteli koko ajanjakson tutkijatohtorina. Hänen työssään pääpaino oli tutkimuksessa, mutta hänen työtehtäviinsä kuului myös opettaminen ja muut oppiaineen yhteisiä asioita avustavat tehtävät.

Aluksi molempien kirjeissä oli melko seesteinen tunnelma ja pohdintamme olivat hengeltään reippaita ja positiivisia. Saattaa olla, että emme uskaltaneet näyttää haavoittuvuuttamme toisillemme (ks. myös Purokuru & Paakkari 2015). Ajan kuluessa toimme kuitenkin myös synkempiä aiheita ja tunteita esiin. Kyse oli varmasti osaltaan tutustumisen syvenemisestä, mutta myös konkreettiset, ympärillä olevan yhteiskunnan muutokset ja elämäntapahtumat vaikuttivat kirjeenvaihtoomme – kesken ajanjakson alkoi korona-aika ja siirryimme kokoaikaiseen etätyöhön. Sähköisen kirjeenvaihtomme pohjavire pysyi kuitenkin koko ajan rakentavana.

Aineiston analysoinnissa hyödynsimme kehollisten haavojen metaforaa: Etsimme ensin itseksemme aineistosta katkelmia, joissa tuntemuksiimme tai olotilaamme oli tullut haava. Tämän jälkeen keskustelimme yhdessä löydöksistämme ja yhdistelimme niitä laajemmiksi kokonaisuuksiksi, joille muodostui alakohtia. Ajatuksena oli, että kiinnittämällä huomiota tietoisesti itseen voisimme tutkimusprosessin myötä ja vuoropuhelussa aiemman kirjallisuuden kanssa saavuttaa paradoksaalisesti sellaisia uusia ymmärtämisen tapoja, jotka liittyvät aivan muuhun kuin itseen (Purokuru & Paakkari 2015). Jaammekin Pontus Purokurun ja Antti Paakkarin (2015) ajatuksen siitä, että näin päädytään huomaamaan, ettei oma yksilöllisyytemme ole lainkaan niin ainutlaatuinen kuin aluksi ajattelimme. Analyysivaiheessa refleктоimme yhdessä kirjoittamaamme tekstiaineistoa tunnistamalla kehollisia haavojamme ja jäsentämällä niitä sekä keskustelemalla niistä yhdessä useaan kertaan. Analyysin syvetessä huomasimme, miten haavat sisälsivät valoisia ja tutkijuuttamme vahvistavia elementtejä. Tällöin päätimme keskittyä niihin elementteihin, joissa näkyi haavojen voimaannuttava luonne elämässämme.

Menetelmällistä otettamme voi kutsua *autoetnografiaksi*. Autoetnografia on intiimi, omaelämäkerrallinen tutkimuksen tekemisen tapa, jossa tutkijan omat kokemukset ovat tutkimuksen lähtökohtia ja keskeistä aineistoa (Haynes 2011; Uotinen 2010). Autoetnografia juontaa juurensa etnografian käännteeseen, jossa kiinnitettiin huomiota tutkijan läsnäolon merkitykseen, kun kuvattiin toisten ihmisten elämää (Heikkilä 2020). Autoetnografia yhdistää henkilökohtaiset kokemukset kulttuuriin merkityksiin ja tuottaa tutkimusilmiötä koskevia näkökulmia, jotka ilman autoetnografiaa jäisivät piiloon ja sanoittamatta (Wall 2006).

Autoetnografiassa tutkija on sekä aineiston tuottaja että sen analysoija ja tulkitseja, mikä asettaa tutkijan alttiiksi haavoittuvuudelle (Por-

schitz & Siler 2017). Kaksoisroolilla on rajansa, koska autoetnografisen tulkinta on aina osaltaan subjektiivisesti väritynyttä. Autoetnografisen otteen avulla ei ole tarkoitus tuottaa yleistettäviä malleja, vaan tuoda esille ja herättää uudenlaista ajattelua (Huttunen & Kakkori 2020). Se tarjoaakin eväitä vuoropuheluun teorian kanssa sen sijaan, että se mekani-
nistisesti korvaisi sen (Rautio 2021).

Autoetnografisen menetelmän tavoitteena on ymmärtää yleistä tutkimalla yksityistä ja yksittäistä. Se tarjoaa välineitä sellaisten aiheiden pohdintaan, joita on vaikeaa tutkia esimerkiksi haastattelemalla tai havainnoimalla. (Uotinen 2010.) Niinpä se sopii hyvin tutkijan työn kehollisten haavojen ja haavoittuvuuden tutkimiseen. Etnografisessa perinteessä tutkija ei asetu joko sisä- tai ulkopuoliseksi tutkimuksen kenttään nähden, vaan liikkuu eri rooleissa tutkimusprosessin aikana (Heikkilä 2020). Tämä autoetnografisen tutkijan ja tutkimuskohteen samaistaminen voi auttaa hahmottamaan niitä tietoteoreettisia kysymyksiä, joita kentän rajojen hämärtyminen ja toisaalta nykyään usein teknologiavälitteinen vuorovaikutus tutkimuksessa synnyttää (Heikkilä 2020). Tälle jatkumolle asettuu myös monitieteinen, virtuaalinen kirjeenvaihtomme.

Menetelmällisesti tutkimuksellamme on myös rajoitteensa ja heikkoutensa. Autoetnografiassa aineisto perustuu tutkijan omiin kokemuksiin ja on siksi hyvin henkilökohtainen. Tämä aiheuttaa haasteen tutkijan refleksiivisyyden suhteen; tutkijoina olemme sekä aineiston kohteita että sen analysoijia (Karra & Phillips 2008), joten analyyttinen irrottautuminen henkilökohtaisiin kokemuksiimme perustuvasta aineistosta on ollut ajoittain haasteellista. Tämä aiheuttaa myös tutkimuksen luotettavuuteen liittyvän haasteen. Tutkimusaiheeseemme kehollisista haavoista liittyy myös toinen haaste, ”esteettinen mykkyys” (Warren 2008). Tällä tarkoitamme vaikeutta pukea henkilökohtaisia, kehosta lähtöisin olevia kokemuksiamme ja aisteihimme kietoutuvia mielikuviamme sanoiksi ja muille ymmärrettävään muotoon. Toisinaan on tuntunut vaikealta kirjoittaa tiedontuottamisen haavoista omassa työssämme, koska sopivia sanoja on ollut vaikea löytää. Tutkimuseettisesti autoetnografiassa on haastavaa myös se, että tutkija asettaa itsensä haavoittuvaan rooliin jakaessaan oman elämänsä syvällisiä kokemuksia tuntemattomille lukijoille (Porschitz & Siler 2017; Huopalainen & Satama 2018), minkä koimme myös tämän tutkimusprosessin aikana.

Voimaannuttavat näkökulmat akateemisen tiedontuottamisen haavoihin ja niiden taustatekijät

Analyysimme perusteella tunnistimme kolmenlaisia akateemiseen tiedontuottamiseen liittyviä haavoja, joita ovat akateemisen työn kietoutuminen minuuteen, kokonaisvaltaisen vapauden mahdottomuus ja epävarma rytmittömyys. Vuoropuhelua analysoidessamme ymmärsimme, miten kyseisten haavojen syntyä on mahdotonta välttää, koska ne ovat osa tutkijan työtä. Näin ollen väitämme, että haavoja ei tule edes pyrkiä parantamaan, vaan niiden kanssa tulee pyrkiä elämään sovinnossa. Syventäessämme analyysiämme huomasimme, miten reflektioissamme näkyi haavojen voimaannuttava luonne: emme nähneet haavoja pelkästään negatiivisina asioina, vaan pyrimme ajattelussamme aktiivisesti löytämään haavoista voimaa ja iloa akateemiseen työhömmе, jossa tiedontuottaminen on olennaista (Corlett ym. 2019). Näitä voimaannuttavia näkökulmia olivat työn hyväksyminen kehollisesti kokonaisena kokemuksena, merkityksellisyyden löytäminen kehollisesta vapaudesta sekä rytmittömyyden kääntäminen voimavaraksi tiedollisen ajelehtimisen ja tiedolla nollaamisen kautta. Esittelemme tutkimuksemme löydökset alla olevassa taulukossa.

Taulukko 1. Yhteenvedo tutkimuksen löydöksistä

Haavan taustalla oleva tiedontuottamisen olemus	Tiedontuottamisen haava	Haavan voimaannuttava ulottuvuus
Tiedontuottamisen affektiivisuus	Akateemisen tiedon kietoutuminen minuuteen	Akateemisen tiedon hyväksyminen osana kehollista minuutta ja itsensä kehittäminen työstä opittujen asioiden kautta
Tiedontuottamisen abstrakti luonne	Kokonaisvaltaisen vapauden mahdottomuus	Merkityksellisyyden löytäminen kehollisesta vapaudesta, toimimisesta aina suhteessa tutkimusilmiöihin ja toisiin ihmisiin
Tiedontuottamisen pakottamattomuus	Epävarma rytmittömyys	Yksilöllisen rytmin löytäminen rytmittömän ajelehtimisen ja tiedolla nollaamisen kautta, empatian löytäminen omaan tutkijuuteen ja minuuteen

Akateemisen tiedon kietoutuminen minuuteen ja sen hyväksyminen kehollisesti kokonaisvaltaisena kokemuksena

Analyysimme ensimmäinen osa, akateemisen tiedon kietoutuminen koko minuuteen, liittyy siihen, että tutkijan työ rakentuu jatkuvasti suhteessa tiedontuottamiseen. Kehon kokemuksellisuus on siten olennaista tiedonmuodostuksessa ja sen jäsentämisessä (Parviainen 2016). Akateeminen tieto on monikerroksellista eikä siksi anna yksiselitteisiä vastauksia mihinkään elämämme ilmiöihin tai asioihin. Niinpä akateemisen tiedon kanssa työskentely tuntuu kehossamme ja tulee osaksi minuuttamme. Teemme tiedollista suhtautumis- ja suhteuttamistyötä jatkuvasti ja peilaamme ajatuksiamme moninäkökulmaisesti myös työmme ulkopuolelle, mistä koemme olevan myös hyötyä arjessamme:

Olen huomannut, että ajatusten monipuolisesta tarkastelusta eri näkökulmista, kriittisyydestä ja analyttisyydestä sekä moninäkökulmaisuu-
den tuomasta ymmärryksestä muita ihmisiä kohtaan akatemian ulkopuolella on hurjasti hyötyä. Huomaan, että tutkijan työn tuoma kriittinen ajattelutaitoni heijastuu myös arkiseen ajatteluuni. Toki siitä on myös haittaa, täytyy heti sanoa. Usein mieheni tai ystäväni saattaa sanoa naurahtaen minulle: ”Sä mietit ihan liian paljon.”

Tiedon kanssa työskentelyn erityislaatusuus on läsnä myös työmatkoilla. Esimerkiksi konferenssien voisi ajatella olevan leppoisia kokemuksia saada ja jakaa uutta tietoa, mutta suhtautuminen ja itsensä suhteuttaminen suureen määrään uutta tietoa aiheuttaa tutkijalle toisinaan myös uupumuksen, tyhjyyden ja jopa epätoivon tunteita. Niinpä tutkijan työ edellyttää affektiivisia ponnisteluja, joiden aikana kehon tunteukset vaihtelevat tilanteesta riippuen (Paasonen 2017). Toisaalta olemme jo tottuneet näihin tunteuksiin ja tiedämme, että ne ovat ohimeneviä ja että ne liittyvät näihin tilanteisiin:

Istun junassa ja olen matkalla kotiin konferenssista Helsingistä. Oloni tuntuu kehollisesti tyhjältä ja vähän uupuneelta, mutta toisaalta helpottuneelta ja inspiroituneelta. Tämä olotilani on yleinen minulla

aina konferenssin jälkeen. Tunnen, että pääni sisällä sauhuaa, mutta samaan aikaan kehoni on aivan tyhjä, ontto.

Työn kietoutuminen koko minuuteen ilmenee myös siinä, miten kehomme asettaa viime kädessä rajat työn tekemiselle – myös tiedollisen työn tekemiselle. Kehon vammat ja vaivat estävät tiedollisen työn tekemisen, jos ne ovat tarpeeksi vakavia ja kohdistuvat esimerkiksi käsiin, joilla kirjoitetaan. Toisaalta keholliset vaivat voivat johonkin pisteeseen asti sallia tiedollisen työn tekemisen, vaikka jossain muussa työssä työskentely tällaisen vaivan kanssa ei onnistuisi. Esimerkiksi migreenissä työskentelyllä on kaksi puolta:

Migreenin ollessa pahimmillaan huomaan pelkääväni, että en ole seuraavana päivänä työkunnossa, ja muutenkin murehdin työasioita enemmän. Toisaalta migreeniä helpottaa, jos saan keskittytyä johonkin ja ajatukset pois huonosta olostani. Niinpä välillä olen ollut migreenissä hyvinkin tuottoisa tutkimuksen suhteen, kun olen vain keskittynyt kirjoittamiseen.

Akateemisen tiedon kietoutuminen koko minuuteen ilmenee myös tilanteessa, jossa tutkija hyökkää toisen tiedon tuottamisen tapaan kohtaan. Vaikka hyökkäys tutkimustiedon näkökulmasta kohdistuisi ainoastaan tiedon tuottamisen tapaan eikä henkilökohtaisesti tutkijaan, sillä on kaikessa affektiivisuudessaan lyhyet jäljet koko minuuden haavoittamiseen. Tällaisesta tilanteesta on seuraava esimerkki:

Kesällä olin workshopissa ja istuimme pienryhmissä pyöreiden pöytien ääressä, kun yksi tutkija ”hyökkäsi” brutaalisti minun ja kollegani tutkimusideoita vastaan. Hän sanoi, ettei ymmärrä, miksi teemme sellaista tutkimusta kuin olemme tehneet, ja ettei itse jaksa esimerkiksi miettiä tai märehtiä akateemista äitiyttään tai synnytyksiään. Kohtauksen jälkeen olimme syvästi loukkaantuneita hänen sanoistaan ja tavastaan ajatella meistä. Tilanteen yhteinen purkaminen auttoi ja vahvisti meitä tutkijoina ja ystävinä, mutta sai meidät toisaalta itkemään ja tuntemaan itsemme entistä haavoittuvammiksi.

Esimerkin haava ei jäsentynyt haavaksi hyökkäyksessä, vaan vasta silloin, kun tutkijat yhdessä alkoivat purkamaan tapahtunutta ja tekivät yhteisen tulkinnan siitä, että heitä oli haavoitettu. Kun tutkijuus kietoutuu yksilön minuuteen, haava ei synny ainoastaan työminään, vaan koko minään. Voidaan myös kysyä, mistä kertoo toisen ihmisen tarve hyökätä tällä tavoin. Onko senkin taustalla haavoittumisen kokemus, joka syntyy tietokäsitysten tullessa uhatuiksi?

Haava voi syntyä myös ajautumisesta syvälle akateemisuuteen. Tämä ilmenee turhautumisen ja ärsyyntymisen tuntemuksina, jotka liittyivät ei-akateemisten tuttaviemme mustavalkoiseen ajatteluun. Sekä toisten tutkijoiden hyökkäyksissä että omissa ärsyyntymisen kokemuksissamme kyse on siitä, miten tiedollinen erilaisuus ja siihen liittyvä molemminpuolinen ymmärtämättömyys synnyttää tutkijalle ja samalla mahdollisesti myös toiselle osapuolelle haavan.

Samalla, kun keho on haavoittumisen paikka, se on myös paikka, jossa haavat on hyväksyttävä ja jossa niiden kanssa on opittava elämään. Tietoon ja tietämiseen liittyvät prosessit ovat kehollisuudessaan parhaimmillaan hyvin nautittavia. Kirjoittaminen kehollisena prosessina yksin omassa rauhassa keskittyneesti tai inspiroiva keskustelu kollegoiden kanssa työpaikan käytävillä tai konferensseissa tuottavat kokonaisvaltaista iloa ja tyydytystä. Tiedontuottamisen ja muun minän yhteenkietoutuneisuus tulee ilmi myös siinä, että luovat ideat syntyvät usein odottamattomissa paikoissa työkontekstin ulkopuolella:

Akateemisessa työssä tiedon ja tietämisen huippuhetket tapahtuvat toisinaan hyvin arkisissa tilanteissa. Esimerkiksi suihkussa seisossani tai juuri ennen nukahtamistani olen kokenut syvällisen oivaltamisen hetken tutkimuspaperini analyysin osiosta tai saanut idean artikkelikäsi-kirjoituksen pääotsikoksi. Usein näitä oivalluksia tulee myös pyöräillessäni töihin yliopistolle.

Tieto kihelmöi kehossamme, kun oivallamme jotain. Usein tietoa ajatellaan jonakin hyvin rationaalisena, mutta tutkimusprosessiin liittyy paljon spontaaniutta: yksi ajatus johtaa toiseen ja tämä taas toiseen, ja nämä kaikki tuntuvat kehossamme ihmettelynä, aitona kiinnostuksena ja kylminä väreinä (Carlsen & Sandelands 2015):

Välillä, kun tulee hetki, kun oivallan jotain, keksin jonkin jutun artikkelikäsitelmään tai luen jonkin mielenkiintoisen artikkelin, tunnen kihelmöintiä kehossani – koko kehoni innostuu tiedosta ja tietämisestä!

Näin ollen tiedontuottaminen on kokonaisvaltaisesti kehollinen ja affektiivinen prosessi, jossa rauhaa tuo sen hyväksyminen, että työ on osa minuutta – se on kehollista, affektiivista ja sen on lupa myös olla sitä. Tiedollisen työn kehollisuuteen liittyy kokemus minuuden kokonaisuudesta. Tiedontuottaminen on erottamaton osa meitä ja kulkee siksi mukana myös vapaa-ajallamme. Tutkimustyö on vahvistava voima, joka kehittää meitä ihmisinä ja auttaa meitä hahmottamaan laaja-alaisesti elämää.

Akateemisen työn merkityksellisyyden löytäminen kehollisesta vapaudesta

Toinen analyysimme osa keskittyy tutkijan työn sisäänrakennettuun vapauden ja riippumattomuuden ideaaliin. Vapaus on asia, jota akateemisessa työssämme tavoittelemme, mutta käytännössä se on mahdoton tavoite, koska työmme ja minuutemme rakentuu suhteessa toisiin ihmisiin, asioihin ja tapahtumiin ja on myös niistä riippuvainen. Samalla, kun tavoittelemme tiedontuottamisessa abstraktia tasoa, refleктоimme jatkuvasti oman työmme merkityksellisyyttä tai toisaalta merkityksetttömyyttä suhteessa toisiin. Usein on vaikea löytää konkreettisia merkityksiä työstämme, joka ei ole lähtökohtaisesti käytännönläheistä ja jossa työn tulokset eivät ole näkyvissä heti. Tämä haava syntyy akateemisen työn merkityksellisyyden alituisesta pohdinnasta. Toisaalta autoetnografisessa aineistossamme korostuu ihmisen suhteisuus toisiin, aito kiinnostus ympärillä oleviin ilmiöihin ja ihmisiin olennaisina työn merkityksellisyyden lähteinä:

Olen hurjan kiinnostunut ihmisistä ja asioista ympärilläni. Minusta tiedossa ja uuden tiedon luomisessa sekä itsensä kehittämisessä on hyvin olennaista innostuneisuus, aito kiinnostus ja ihmettelyn taito

ympärillä olevaa elämää kohtaan. Saan myös ihan mielettömiä kylmiä väreitä, kun oivallan jotain tai kun ympärilläni tapahtuu jotain mielenkiintoista!

Täydellisen vapauden tavoittelu ja sen mahdottomuus ilmenevät näkymättömänä katseena tutkijan olan takana. Henkilökohtainen vapaus uusien ideoiden tai tutkimustiedon synnyttämiseen tuntuu toisinaan kehollistuneina rajoituksina akateemisen työn vapaudelle:

Tuntuu, että en osaa nauttia tämän työn tuomista vapauksista, kuten lukemiselle antautumisesta, vaan pelkään, että joku jossain valvoo minua, vaikka näin ei ole.

Vapauden tavoittelun mahdottomuus haavana ilmenee myös työyhteisön sirpaleisuutena. Ympärillämme työsuhteita päättyy kaiken aikaa, ja on haavoittava tunne, kun ei tiedä, keitä olemme ”me” työyhteisönä. Olimme joutuneet kilpailemaan ystäviämme vastaan, ja myös voitot tekivät haavoja. Vaatimuksia ja odotuksia oli aistittavissa, mutta roolien epäselvyys aiheutti sen, että nämä vaateet jäivät epämääräisiksi ja syöpyivät kehoihimme yleistyneiksi jännitystiloiksi. Koimme myös ristiriitoja siinä, että virallinen tieteellinen keskustelu käydään paperilla – artikkelien kautta. Vaikka olemme kokonaisia, kehollisia olentoja, meitä luetaan ja tulkitaan sen perusteella, mitä olemme kirjoittaneet ja miten meidän sanojamme on tulkittu.

Tutkijoina olemme osa akateemista yhteisöä ja tietokulttuuria. Tässä yhteisössä on osattava toimia niin, että tekee oikeita valintoja – on pelattava tiettyjä pelejä, ja tämä korostuu uusliberalistisessa ja johtamisvaltaisessa yliopistossa (Rinne ym. 2012). On esimerkiksi tiedettävä artikkeliformaatin muotoseikat tai tietyn tiedelehden tyyli, jotta julkaisu menee kyseisessä lehdessä läpi. Akateemisessa pelissä mukana olo saattaa haavoittaa, koska siihen liittyy toisinaan epäeettisiä piirteitä, kuten syrjintää tai oman edun tavoittelua. Esimerkiksi apurahojen päätös- tai rekrytointiprosessit voivat olla hyvin suljettuja, eikä säätiöiden tai yliopistojen tarvitse avata niitä. Tällöin tutkija, joka ei esimerkiksi tule valituksi tiettyyn työtehtävään, saattaa jäädä miettimään, oliko valittu henkilö varmasti pätevämpi kuin hän itse. Peleihin osallistuminen ei kuitenkaan

välttämättä tee haavaa – se voi olla hyvinkin tietoista ja harkittua. Siksi esimerkiksi aktiivinen verkostoituminen konferensseissa muihin tutkijoihin on hyvin tärkeä osa akateemiseen tietokulttuuriin liittymistä ja mukana olemista.

Vapaus kietoutuu yllättävällä tavalla myös ammatinvalintoihimme. Korostettaessa uusliberalistista ja johtamisvaltaista yliopistoa usein unohtuu, että moni tutkijoista on vapaasti valinnut ammattinsa. Mirva työskenteli kymmenen vuotta juristina, kunnes löysi avoimen yliopiston opintojen kautta kasvatustieteen pariin ja tutkimustyöhön. Suvi taas jäi yliopistolle töihin heti valmistuttuaan maisteriksi. Molempia meitä yhdistää vapaaehtoisuus. Mikään ei estäisi meitä hakeutumasta töihin esimerkiksi liike-elämään, mutta tiedon tuottaminen tuntuu kokonaisvaltaisesti meistä yksinkertaisesti niin merkitykselliseltä ja ”omalta”, että emme ole halunneet luopua siitä. Tämä merkityksellisyys tuntuu sisäisenä rauhana, pysähtyneinä hetkinä, flow-tuntemuksina sekä vapauden, oman tilan ja toimijuuden tuntemuksina:

Toki aikaisemmassa työssänikin juristina jouduin usein miettimään ja selvittämään, mistä tapauksessa on oikeastaan kyse. Kuitenkin tutkimusongelmien muotoileminen on yliopistolla itsenäisempää, mikä inspiroi minua ja antaa minulle toimijuuden tunnetta. Saan siinä olla jotenkin kokonaisvaltaisemmin läsnä omana itsenäni, omine ajatuksineni ja omine tuntemuksineni, ja orastavatkin hapuilut johtavat usein johonkin olennaiseen.

Merkityksellisyyteen liittyy myös kuuluminen merkitykselliseen yhteisöön ja tietokulttuureihin (Jensen ym. 2012). Aidosti saman henkisten tutkijoiden löytäminen ilahduttaa. Yhdessä tekeminen tuntuu merkitykselliseltä, kun esimerkiksi kirjoittaessa täydennetään toisia ja yhteistyöstä tulee myös kehollisesti hyvä olo. Tällöin oman työn merkitys kasvaa suuremmaksi. Toisaalta vahva merkityksellisyyden kokemus tuntuu olevan yhteydessä suurempaan haavoittuvuuden alttiuteen: mitä merkityksellisemmäksi koemme työmme, sitä kokonaisvaltaisemmin olemme työssämme läsnä ja sitä haavoittuvaisempia olemme.

Pohdintojemme perusteella kokonaisvaltaisen vapauden mahdottomuuden haava näyttäytyy loppujen lopuksi voimaannuttavana näkökulmana tutkijan työssä, koska erilaiset kohtaamiset, sekä inspiroivat että

haavoittavat, kasvattavat meitä sekä tutkijoina että ihmisinä. Myös kirjoittamisen tuomat mahdollisuudet tuovat merkityksellisyyttä. Esimerkiksi se, että voimme tässä luvussa sanoittaa tutkijan työn haavoja ja parannuskeinoja ja osallistua sen kautta merkitykselliseen akateemiseen keskusteluun, on meistä inspiroivaa ja arvokasta.

Akateemisen tiedon tuottaminen rytmittömän ajelehtimisen ja tiedollisen nollaamisen kautta

Kolmas aineiston perusteella tunnistamamme haava saa alkunsa akateemisen maailman rytmistä ja toisaalta rytmittömyydestä. Tiedossa ja tietämisessä on itsessään kovin vähän jäsennyksiä ja rytmiä. Sen sijaan nämä on luotava itse. Huomasimme yhteisreflektioidemme avulla myös sen, että tiedontuottamista ei voi pakottaa tai kontrolloida, vaan tutkimuksellisia ideoita tai ajatuksia voi saada ajasta ja paikasta riippumatta, milloin ja missä vain. Tämä puolestaan aiheuttaa toisinaan turhautuneisuuden ja ahdistuneisuuden tunteita. Työpäiviä ei voi suunnitella tutkimuksen osalta siten, että tiettyinä päivinä saa varmasti syvällisiä oivalluksia, vaan tutkijana on annettava tilaa ja rauhaa omalle tiedontuottamisen prosessilleen. Itselleen on opittava olemaan tässä suhteessa empaattinen. Toisin sanoen akateemisen työn luonne on itseohjautuvaa ajallisesti; työssä on otettava itse vastuuta työpäiviensä rakenteesta ja rytmittämisestä, ja tämä sekä asettaa haasteita että tarjoaa hyvinvointia lisääviä affektiivisia kokemuksia meille tutkijoina:

Olen oppinut, että työtunnit eivät ole ratkaisevia, vaan loppujen lopuksi se, millaisia ajatuksia on työstössä ja mitä on saanut vuoden lopuksi aikaiseksi, merkkää. Voisin sitä istua kahdeksan tuntia päivässä työpöydän ääressä saamatta oikein mitään aikaiseksi tai saada kahdessa tunnissa aikaiseksi vaikka mitä!

Tutkimuksen tekeminen ei koskaan pääty, koska aina tulee eteen uutta tutkittavaa ja aiempi tutkimus ruokkii uusia tutkimusideoita. Tiedontuottamisen luonne on näin ollen päättymätön:

Minulla on usein tunne, että en ole saanut tarpeeksi aikaiseksi ja aina on vaan lisää ja lisää töitä. Monia niistä synnyttän itse, kun saan uusia tutkimusideoita ja lähdän innokkaasti työstämään niitä. Sitten tulee turhautumisen tunne siitä, etten ehdikään tekemään kaikkea tätä, mitä olen ideoinut tekeväni ja tutkivani.

Yleinen työn rytmin muuttuminen intensiivisemmäksi ja tiedontuotannon lisääntyminen kaivertavat jälkensä myös tutkijan kehoon. Voi olla vaikeaa virittyä esimerkiksi lukemiseen, kun arkipäivän käytännön askareet, kuten kokoukset ja sähköpostien hoitaminen etäännyttävät siitä. Kiire ja säntäily saavat kaipaamaan rauhan tuntua, jonka tutkimukseen syventyminen parhaimmillaan toisi:

Syksyn kiireet ja pirstaloitunut työ muokkaavat myös sitä, miltä tieto tuntuu kehossani – tällä hetkellä rikkonaiselta, sekavalta, möykkyiseltä, mustilta aukoilta... tuntuu, että sinkoilen sinne tänne ja teen kaikenlaista, mutta siitä ei tule hyvä olo kehollisesti.

Rakastan niitä hetkiä työssäni, kun saan rauhan uppoutua johonkin tiettyyn aiheeseen ja pohtia sitä syvällisesti sekä kirjoittaa siitä. Nyt minulla on esimerkiksi sellainen pieni hetki, kun pohdin tätä, miltä tieto tuntuu. Tämä on ihan hurjan inspiroivaa ja tunnen melkein sellaisen jännän poltteen kehossani! Tieto voi tuntua rauhoittavalta, kun saa pohtia jotain asiaa rauhassa tai esimerkiksi lukea lisätietoa jostain mielenkiintoisesta aiheesta. Se rauhoittaa kehoani.

Toisaalta tutkimustyö edellyttää luopumista. Tutkijoina jäämme kiinni taitekohtiin, esimerkiksi väitöskirjan valmistamiseen, vaikka ei pitäisi. Luopuminen voi yllättävästi olla kohdalle osuessaan vaikea paikka. Syventymisen ja irti päästämisen ulottuvuudet ovat tutkijan kehossa jatkuvassa aaltoliikkeessä.

Koska työ on osa minuuttamme, meillä on tarve päästä irtautumaan toisinaan ihan muihin maailmoihin. Akateemisen maailman ulkopuoliset kokemukset voivat osaltaan tuoda tuoreita ajatuksia myös tutkimukseemme. Niinpä ulkopuoleltamme kumpuavat asiat ja ihmiset tarjoavat meille mahdollisuuksia nollautua jatkuvasta tiedontuottamisen pyörteestä:

Välillä annan kehoni tarkoituksellisesti palautua tiedon aiheuttamasta rasituksesta. Tiedän usein jo etukäteen, että tulevina päivinä saan ajatuksiani kehiteltyä eteenpäin, kunhan saan nollata esimerkiksi perheen kanssa olemalla tai kävelylenkillä. Minulla on myös uusi nollauskeino. Lapseni pelaa nappulaliigassa, ja oman lapsen ja hänen joukkueensa pelaamista katselemalla ja muiden vanhempien kanssa jutellessa pääsee yhdessä illassa kauas akateemisesta maailmasta. Heh, siellä kentän laidalla kukaan ei kysy, millaisten käsitteiden kanssa tänään askartelit, ja kuinka ne määrittelit!

Tiedon nollaus rakentuu näin ollen sen perusteella, että tiedontuottamisen vastapainona on jotain aivan toisenlaista tekemistä ja olemista, kuten seuraavat aineistolainauksemme kuvaavat:

Perhe-elämä tukee akateemista uraani todella hyvin. Ilman perhettä akateemisuus uuvuttaisi kehoni ja saisi minut näyttämään vakavalta. Ajatukseni jatkaisivat samaa rataa, jos kukaan ei keskeyttäisi niitä.

Olemme käyneet lähes päivittäin metsässä. Se on ollut hauskillalla tavalla laiskan leppoisaa mutta samalla voimaannuttavaa. Ajatukseni vapautuvat aina metsässä vaeltelun jälkeen.

Nollaamisen ei aina tarvitse olla totaalista akateemisen maailman ulossulkemista, vaan se voi liittyä myös työskentelytapoihin. Vapautumista pystyy harjoittelemaan esimerkiksi päättämällä, että nyt kirjoitan vapaasti ja annan vain tulla mitä on tullakseen. Tutkijan elämä on myös täynnä monenlaisia valintoja. Toisin kuin monissa muissa ammattiteissa, akateeminen vapaus antaa ainakin jonkin verran mahdollisuuksia määrittellä itse esimerkiksi sen, missä on mukana ja missä ei, tai sen, millaisia tutkimusaiheita työstää (Karran 2009). Oman rytmien löytäminen ja yksilöllisten tunteiden arvostaminen rytmittömyyden keskellä ja ainakin hetkittäiset mahdollisuudet pitää itse rakentamastaan rytmistä kiinni ovat merkityksellisiä ja voimaannuttavia hetkiä tutkijan työssä. Ne rakentavat myös empaattista suhdetta omaan itseen ja työntekoon.

Tiedontuottamisen haavat affektiivisina ja yhteisöllisinä kokemuksina

Tässä luvussa tarkastelimme akateemisen työn haavoja affektiivisina kokemuksina. Aineistossamme ja sen analyysissä keskityimme erityisesti tutkimustyöhön ja sen tiedontuottamisen ulottuvuuteen. Liityimme tutkimuksemme kautta kehollisuutta (Dale 2001; Hassard ym. 2000; Huopalainen & Satama 2018) sekä affekteja (Jokinen ym. 2015; Mannevuori 2015; Paasonen 2017) työssä koskeviin keskusteluihin ja pyrimme lisäämään ymmärrystä tavoista, joilla tutkijan tiedontuottaminen on kokonaisvaltaisesti kehollista. Käytimme analyysityökalunamme kehollisen haavan käsitettä, jonka avulla pyrimme avaamaan uudenlaisia näkökulmia haavojen voimaannuttavaan luonteeseen. Tämän käsitteen avulla oli mahdollista yhdistää haavan konkreettisuus ja affektin abstraktisuus aikuiskasvatustiedettä hyödyttävällä tavalla ja avata Merleau-Pontyn (2012) hengessä koko aistivan ja ajattelevan kehon näkökulmia tutkijan työhön. Hyödynsimme luvussa aikuiskasvatuksen ja organisaatiotutkimuksen tutkimuskirjallisuutta ja pyrimme poikkitieteellisen otteemme avulla rakentamaan rikkaan ja syvällisen ymmärryksen tutkijan työn kehollisesta luonteesta.

Analyysimme perusteella tunnistimme kolmenlaisia akateemiseen tiedontuottamiseen liittyviä haavoja, joita olivat akateemisen tiedon kietoutuminen minuuteen, kokonaisvaltaisen vapauden mahdottomuus ja akateemisen työn rytmittömyys. Aikuiskasvatustiede on ansiokkaasti tuonut esille akateemisen työn haasteellisia puolia uusliberalistisessa ja johtamisvaltaisessa yliopistossa. Tutkimuksemme, joka tunnistaa ja jakaa tämän kritiikin, tuo keskusteluun uudenlaisen, tutkijan työn haavojen voimaannuttavaa luonnetta koskevan näkemyksen. Vuoropuhelussamme tuli esille se, että emme nähneet haavoja pelkästään negatiivisina asioina, vaan pyrimme aktiivisesti löytämään haavoista voimaa ja iloa akateemiseen työhömmemme, jossa tiedontuottaminen on olennaisessa roolissa. Näitä voimaannuttavia аспектеja olivat työn hyväksyminen kehollisesti kokonaisvaltaisena kokemuksena, merkityksellisyyden löytäminen kehollisesta vapaudesta ja rytmittömyyden kääntäminen voimavaraksi tiedollisen ajelehtimisen ja tiedolla nollaamisen kautta.

Tutkimuksemme linkittyy laajempaan yhteiskunnalliseen keskusteluun nykyajan asiantuntija- ja tietotyön monimutkaisesta luonteesta ja erilaisista paineista, joiden keskellä tietotyötä tekevät elävät (esim. Koivunen 2022, tässä teoksessa; Korhonen, Siivonen & Isopahkala-Bouret 2022, tässä teoksessa). Nykyään työn ihanteena on ajatus superihmisestä, joka on tehokas, omistautuva ja nopeasti suorittava. Monessa työtilanteessa vaaditaan yhtä aikaa nopeutta, paineensietokykyä, syventymisen taitoa ja luovuutta. Työ pitää tehdä hyvin, virheettömästi, nopeasti ja sitä pitää tehdä paljon. Usein tekemisen ja tehokkuuden keskellä pelkäämme haavoittumista, koska haavojen avoin esiintuominen mielletään yhteiskunnassamme yleisesti heikkoutena (Sotkasiira ym. 2022, tässä teoksessa). Kehollinen tieto ja läsnäolo sekä virheitä salliva ilmapiiri ovat kuitenkin postmodernin, jatkuvassa muutoksessa olevan nykytyöelämän ja oppimiskykyisten organisaatioiden ydin ja vahvuus (Strati 2007). Keholliset haavat on näin ollen mahdollista nähdä heikkouksien sijaan myös voimavaroina (Corlett ym. 2019) sekä työntekijän että työyhteisön tasolla.

Akateemisen työn vapaus luo toisaalta epävarmuutta, mikä tuntuu jännittyneisyytenä, varautuneisuutena ja ahdistuneisuutena. Toisaalta se antaa mahdollisuuden rakentaa omaa tilaa ja kietoa koko elämä merkityksellisyyden kokemuksiin. On tärkeää huomata, että myös yksilön ammatillinen liikkumatila, joka tutkijan työssä on jo lähtökohtaisesti laaja, laajentuu työssä koettujen kehollisten haavojen kautta. Tämä autoetnografinen tutkimuksemme korostaa, että jokaisella yksilöllä on oikeus ja vapaus olla myös haavoilla. Omien haavojen tunnistaminen ja näkyväksi tuominen ruokkivat pitkällä tähtäimellä hyväksytyksi tulemistä ja sitä kautta onnistumisten ja innostuneisuuden kokemuksia työyhteisötasolla. Yksilötasolla koetut haavat, niiden tunnistaminen ja kääntäminen vahvuuksiksi tuottavat näin ollen voimaantumista koko työyhteisöön. Pidämme tätä tärkeänä oivalluksena, koska se antaa työntekijöille tilaa hengittää ja olla aidosti oma itsensä työssä.

Organisaatiotutkimuksen kenttää on perinteisesti hallinnut funktionalistinen paradigma, joka on korostanut konkretisoitavuutta ja rationaalisuutta toimijoiden kokemusten ja niistä tehtävien syvällisten tulkintojen sijaan. Tämä tutkimuksemme tuottaa menetelmällisesti uutta tietoa siitä, miten tutkimuksen tekeminen on kokonaisvaltaisesti kehollinen prosessi (Satama 2020). Toki myös autoetnografiaan liittyy eetti-

siä ulottuvuuksia. Tutkimus aina osaltaan ottaa kantaa siihen, kenellä on valta määrittää haavoja ja kenen haavoihin kiinnitetään huomiota (Sotkasiira ym. 2022, tässä teoksessa). Jatkotutkimuksissa voitaisiin selvittää ja pohtia myös muita tutkimusmenetelmiä hyödyntämällä eri uravaiheissa olevien tutkijoiden haavoja, opetuspainotteista tai hallinnollista työtä yliopistossa tekevien haavoja tai pohtia erojen kuten yhteiskuntaluokan, sukupuolen tai etnisyyden merkitystä tutkijan haavoille.

Virtuaalinen kirjeenvaihtomme sanoitti kehollisia haavoja akateemisen tiedontuottamisen kontekstissa. Tunnistimme yhteisen kirjeenvaihtomme kautta jaetun inhimillisyyden, toistemme arvostamisen sekä luottamuksen tärkeyden. Ne ovat kehollisen tiedontuottamisen elementtejä, kehollisten haavojen voimaannuttavia puolia ja hyvinvoinnin lähteitä akateemisessa työssä. Menetelmällisesti yhdessä työstetty autoetnografia näyttäytyi meille voimaannuttavana ja arvokkaana kokemuksena. Saimme voimaa toistemme kehollisten haavojen jakamisesta – yhteisöllinen autoetnografia oli keino siihen.

Tiedostamme autoetnografiaan liittyvät menetelmälliset haasteet, jotka liittyvät ennen kaikkea tutkijalta vaadittavaan refleksiivisyyteen hänen ollessaan sekä tutkimuksen kohde että analysoija (Karra & Phillips 2008) ja ”esteettiseen mykkyyteen” (Warren 2008) eli vaikeuteen sanoittaa kehollisia tuntemuksiamme siten, että ne välittyvät aitoina kokemuksina myös lukijalle. Tutkimuksemme autoetnografinen ote kuitenkin osoittaa, miten oman elämämme kokemuksiin syventymällä ja sitä jakamalla pystymme lisäämään ymmärrystä laajemmista kulttuurisista ilmiöistä (Ellis, Adams & Bochner 2011; Chang 2008), tässä tiedontuottamisen kehollisesta luonteesta. Koska toimimme tutkijoina osana tiedollisia käytänteitä (Jensen ym. 2012), lisäämällä ymmärrystä työn tiedollisesta luonteesta voimme edesauttaa näiden jaettujen käytänteiden kehittymistä tutkijan työssä ja yhteiskunnassa laajemmin.

Kirjallisuus

- Barnett, Ronald (2000) University Knowledge in an Age of Super-complexity. *Higher Education* 40, 409–422. <https://doi.org/10.1023/A:1004159513741>
- Bell, Emma & Sinclair, Amanda (2014) Reclaiming Eroticism

- in the Academy. *Organization* 21 (2), 268–280. <https://doi.org/10.1177/1350508413493084>
- Brunila, Kristiina (2019) Kiihdyttävä yliopisto. Teoksessa Tero Autio, Liisa Hakala & Tiina Kujala (toim.) Siirtymiä ja ajan merkkejä koulutuksessa. Opetussuunnitelmatutkimuksen näkökulmia. Tampere: Tampere University Press, 349–376.
- Brunila, Kriistiina & Hannukainen, Kristiina (2017) Academic Researchers on the Project Market in the Ethos of Knowledge Capitalism. *European Educational Research Journal* 16 (6), 907–920. <https://doi.org/10.1177/1474904116685100>
- Carlsen, Arne & Sandelands, Lloyd (2015) First passion: Wonder in Organizational Inquiry. *Management Learning* 46 (4), 373–390. <https://doi.org/10.1177/1350507614533756>
- Chang, Heewon (2008) *Autoethnography as Method*. California: Left Coast Press, Inc.
- Corlett, Susan & Mavin, Sharon & Beech, Nic (2019) Reconceptualising Vulnerability and Its Value for Managerial Identity and Learning. *Management Learning* 50 (5), 556–575. <https://doi.org/10.1177/1350507619865650>
- Dale, Karen (2001) *Anatomising Embodiment and Organization Theory*. Lontoo: Palgrave Macmillan.
- Ellis, Carolyn & Adams, Tony & Bochner, Arthur (2011) Autoethnography: An Overview. *Forum Qualitative Sozialforschung. Qualitative Social Research*, 12, article 10.
- Filander, Karin (2016) Yliopistojen moraalijärjestys ja toimijuuden ehdot. Miten rakennetaan vaihtoehtoja vaihtoehdottomuuteen? *Tiedepolitiikka* 41 (2), 9–20.
- Gherardi, Silvia & Nicolini, Davide & Strati, Antonio (2007) The Passion for Knowing. *Organization* 14 (3), 315–329. <https://doi.org/10.1177/1350508407076146>
- Gregg, Melissa (2008) Communicating Investment: Cultural Studies, Affect and the Academy. *Review of Education, Pedagogy, and Cultural Studies* 30 (1), 43–59. <https://doi.org/10.1080/10714410701821271>
- Hannukainen, Kristiina & Brunila, Kristiina (2017) ”Jokainen verissä päin sitä omaa edistää”. Tutkijakoulutus, tieto ja tutkijuus tietokapitalismissa. *Aikuiskasvatus* 37 (2), 96–107. <https://doi.org/10.33336/aik.88410>
- Hannukainen, Kristiina & Isopahkala-Bouret, Ulpukka (2018) ”Pitää joku hyötynäkökulmakin olla olemassa.” Tietokapitalistinen vaikuttavuuspuhe tutkijakoulutettavien subjektiviteettia muokkaamassa. *Tiedepolitiikka* 43 (1), 7–17.

- Hassard, John & Holliday, Ruth & Willmott, Hugh (toim.) (2000) *Body and Organization*. Lontoo: SAGE.
- Hauke, Elizabeth (2019) Understanding the World Today: The Roles of Knowledge and Knowing in Higher Education. *Teaching in Higher Education* 24 (3), 378–393. <https://doi.org/10.1080/13562517>.
- Haynes, Kathryn (2011) Tensions in (Re)presenting the Self in Reflexive Autoethnographical Research. *Qualitative Research in Organizations and Management* 6 (2), 134–149.
- Heikkilä, Eino (2020) Autoetnografia ja tutkimuskentän muuttuvat rajat. *AntroBlogi*. <https://antroblogi.fi/2020/11/autoetnografia-ja-tutkimuskenttan-muuttuvat-rajat/#1497695039300-9c7f2cd0-a34a48f1-1f5738db-6ea34f32-312e3056-1b80b8c8-66622d1d-79de72b9-1ddd4222-6dc39309-278e>
- Heikkilä, Mirva (2019) Alanvaihto ja ammatillisen identiteetin muutos ruumiillisina tiloina ja tuntemuksina. *Aikuiskasvatus* 39 (1), 19–33. <https://doi.org/10.33336/aik.80228>
- Huopalainen, Astrid & Satama, Suvi (2018) Mothers and researchers in the making: Negotiating ‘new’ motherhood within the ‘new’ academia. *Human Relations* 72 (1), 98–121. <https://doi.org/10.1177/0018726718764571>
- Huttunen, Rauno & Kakkori, Leena (2020) Heidegger’s theory of truth and its importance for the quality of qualitative research. *Journal of Philosophy of Education* 54 (3), 600–616. <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12429>
- Jensen, Karen & Lahn, Leif Chr. & Nerland, Monika (2012) Introduction – Professional Learning in New Knowledge Landscapes: A Cultural Perspective. Teoksessa Karen Jensen, Leif Chr. Lahn & Monika Nerland (toim.) *Professional Learning in the Knowledge Society*. Rotterdam: Sense Publishers, 1–26.
- Jokinen, Eeva & Venäläinen, Juhana (toim.) (2015) Prekarisaatio ja affekti. *Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja* 118. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Jokinen, Eeva & Venäläinen, Juhana & Vähämäki, Jussi (2015) Johdatus prekaarien affektien tutkimukseen. Teoksessa Eeva Jokinen & Juhana Venäläinen (toim.) *Prekarisaatio ja affekti. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja* 118. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 7–30.
- Karra, Neri & Phillips, Nelson (2008) Researching “back home”: International management research as autoethnography. *Organizational Research Methods* (11), 541–561. <https://doi.org/10.1177/2F1094428106295496>
- Karran, Terence (2009) Academic freedom: in justification of a universal ideal. *Studies in Higher Education* 34 (3), 263–283. <https://doi.org/10.1080/03075070802597036>

- Knorr Cetina, Karin (2007) Culture in Global Knowledge Societies: Knowledge Cultures and Epistemic Cultures. *Interdisciplinary Science Reviews* 32 (4), 361–375. <https://doi.org/10.1179/030801807X163571>
- Koivunen, Anu (2010) An Affective Turn? Reimagining the Subject of Feminist Theory. Teoksessa Marianne Liljeström & Susanna Paasonen (toim.) *Working with Affect in Feminist Readings: Disturbing Differences*. Lontoo: Routledge, 8–27.
- Koivunen, Tuija (2018) Joogan ruumiillinen tietäminen. *Tiedepolitiikka* 2, 35–47.
- Korvajärvi, Päivi (2016) Ruumiillinen mielihyvä työnä. Teoksessa Jaana Parviainen, Taina Kinnunen & Ilmari Kortelainen (toim.) *Ruumiillisuus ja työelämä. Työruumis jälkiteollisessa taloudessa*. Tampere: Vastapaino, 115–131.
- Mannevuori, Mona (2015) Affektitehdas. Työn rationalisoinnin historiallisia jatkumoa. Turun yliopiston julkaisuja – Annales Universitatis Turkuensis C 406. Turku.
- Markauskaite, Lina (2020) Commentary: Learning for Knowledge Work Practices in the Wild. *Research Papers in Education* 35 (1), 105–115. <https://doi.org/10.1080/02671522.2019.1677762>
- Merleau-Ponty, Maurice (2012) Maurice Merleau-Pontyn julkaisematon kirjoitus – Filosofin katsaus tuotantoonsa. Teoksessa Miika Luoto & Tarja Roinila (toim. & suom.) *Maurice Merleau-Ponty – Filosofisia kirjoituksia*. Helsinki: Nemo, 59–111.
- Meriläinen, Susan (2019) Kärpät ja hurmaajat kiikarissa – rekrytointikonsultit liike-elämän eliitin portinvartijoina. Teoksessa Karin Filander, Maija Korhonen & Päivi Siivonen (toim.) *Huiputuksen moraalijärjestys – Osallisuuden ja sosiaalisen kivun kertomuksia*. Tampere: Vastapaino, 187–210.
- Mirchandani, Kiran (2015) Flesh in Voice: The No-touch Embodiment of Transnational Customer Service Workers. *Organization* 22 (6), 909–923. <https://doi.org/10.1177/1350508414527779>
- Mäntylä, Hans (2007) On “Good” Academic Work: Practicing Respect at Close Range. Helsinki School of Economics. *Acta Universitatis oeconomicae Helsingiensis*, A-306. Helsinki.
- Nikkola, Tiina & Harni, Esko (2015) Sisäistyneet ristiriidat, tunnettyö ja tietotyöläissubjektiviteetin rakentuminen. *Aikuiskasvatus* 35 (4), 244–253. <https://doi.org/10.33336/aik.94154>
- Onnismaa, Jussi & Pasanen, Heikki (2015) Identiteetit markkinoilla. Teoksessa Kristiina Brunila, Jussi Onnismaa & Heikki Pasanen (toim.) *Koko elämä töihin. Koulutus tietokykykapitalismissa*. Tampere: Vastapaino, 245–281.
- Paasonen, Susanna (2017) Affektit suhteina ja intensiteettinä. *Tieteessä Tapah-*

- tuu 35 (2), 42–43. <https://journal.fi/tt/article/view/62067>
- Parviainen, Jaana (2016) Keho tietää, kertoo ja kehittää itsetuntemusta. *Liikunta & Tiede* 2–3, 10–15.
- Parviainen, Jaana & Kinnunen, Taina & Kortelainen, Ilmari (2016) Johdatus työruumiin tutkimukseen. Teoksessa Jaana Parviainen, Taina Kinnunen & Ilmari Kortelainen (toim.) *Ruumiillisuus ja työelämä. Työruumis jälkiteollisessa taloudessa*. Tampere: Vastapaino, 9–25.
- Polanyi, Michael (1966) *The Tacit Dimension*. New York: Doubleday & Company.
- Porschitz, Emily & Siler, Elizabeth (2017) Miscarriage in the Workplace: An Autoethnography. *Gender, Work & Organization* 24 (6), 565–578. <https://doi.org/10.1111/gwao.12181>
- Purokuru, Pontus & Paakkari, Antti (2015) Riittämättömyys. Teoksessa Eeva Jokinen & Juhana Venäläinen (toim.) *Prekarisaatio ja affekti. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja* 118. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 154–171.
- Rautio, Pauliina (2021) Post-qualitative inquiry: Four balancing acts in crafting alternative stories to live by. *Qualitative Inquiry* 27 (2), 228–230. <https://doi.org/10.1177/1077800420933297>
- Rinne, Risto & Jauhiainen, Arto & Simola, Hannu & Lehto, Reeta & Jauhiainen, Annukka & Laiho Anne (2012) Valta, uusi yliopistopolitiikka ja yliopistotyö Suomessa. Managerialistinen hallintapolitiikka yliopistolaitosten kokemana. *Suomen Kasvatustieteellisen seuran julkaisuja* 58. Jyväskylä.
- Räsänen, Keijo (2019) Suorittamassa vai hyvällä asialla? Nuorten tutkijoiden moraalikäsitteitä. Teoksessa Karin Filander, Maija Korhonen & Päivi Siivonen (toim.) *Huiputuksen moraalijärjestys – Osallisuuden ja sosiaalisen kivun kertomuksia*. Tampere: Vastapaino, 153–186.
- Satama, Suvi (2016) ‘Feathers on fire’: A study of the interplay between passion and vulnerability in dance. *Organizational Aesthetics* 5 (1), 64–93. <https://oa.journals.publicknowledgeproject.org/index.php/oa/article/view/56/56>
- Satama, Suvi (2017) Capturing movement that evades the eye: A sensory ethnography of the ‘hidden’ qualities of embodied agency in professional dance. *Akateeminen väitöskirja. Turun yliopiston julkaisuja – Annales Universitatis Turkuensis E* 16. Turku.
- Satama, Suvi (2020) Researching through experiencing aesthetic moments: ‘Sensory slowness’ as my methodological strength. ‘At the intersection: Critical/writing’ in *Dialogues in Critical Management Studies* (4), 209–230. <https://doi.org/10.1108/S2046-607220200000004013>
- Stowell, Alison and Warren, Samantha (2018) *The Institutionalization of Suf-*

- fering: Embodied inhabitation and the maintenance of health and safety in e-waste recycling. *Organization Studies* 39 (5-6), 785–809. <https://doi.org/10.1177%2F0170840617750693>
- Strati, Antonio (2007) Sensible Knowledge and Practice-based Learning. *Management Learning* 38 (1), 61–77. <https://doi.org/10.1177/1350507607073023>
- Tapanila, Katriina (2020) Akateemisen työn merkityksellisyys ja yliopiston muuttuvat vaatimukset. *Aikuiskasvatus* 40 (1), 36–51. <https://doi.org/10.33336/aik.91046>
- Uotinen, Johanna (2010) Aistimuksellisuus, autoetnografia ja ruumiillinen tietäminen. *Elore* 17 (1), 86–95. <https://doi.org/10.30666/elore.78851>
- Wall, Sarah (2006) An Autoethnography on Learning about Autoethnography. *International Journal of Qualitative Methods* 5 (2), 1–12. <https://doi.org/10.1177/160940690600500205>
- Warren, Samantha (2008) Empirical challenges in organizational aesthetics research: Towards a sensual methodology. *Organization Studies* 29 (4), 559–580. <https://doi.org/10.1177%2F0170840607083104>
- Wetherell, Margaret (2012) *Affect and Emotion: A New Social Science Understanding*. Lontoo: SAGE.
- Ylijoki, Oili-Helena (2019) Eliitin onni – omistautumisen eetos akateemisessa työssä. Teoksessa Karin Filander, Maija Korhonen & Päivi Siivonen (toim.) *Huiputuksen moraalijärjestys – Osallisuuden ja sosiaalisen kivun kertomuksia*. Tampere: Vastapaino, 129–152.
- Ylöstalo, Hanna & Anttila, Anu-Hanna & Berg, Päivi & Härmä, Vuokko (2018) Uuden työn joustavat ruumiit. *Työelämän tutkimus* 16 (2), 113–125.

Rikkovat rakenteet ja kokemukset työelämässä

Sinnikkään työntekijän ihanne ja haavoittuvuus naisten asiantuntijatyössä

Maija Korhonen, Päivi Siivonen & Ulpukka Isopahkala-Bouret

On tärkeää tunnistaa omat stressitekijänsä ja miten niihin pystyy vaikuttamaan, mutta myös löytää oma tapansa rentoutua, ladata akkuja ja hoitaa terveyttään – optimistinen suhtautuminen työpaikalla auttaa haasteellisissa tilanteissa – resilientti työntekijä on tarpeen tullen myös jämäkkä – ottaa vastuun omista tunteistaan ja pystyy säätelämään niitä – ja osaa myös käyttää huumoria hyvinvoinnin lisääjänä – itsensä kyvykkäiksi tuntevat ihmiset – tuntevat vahvuutensa, mutta myös rajoitteensa ja osaavat sopeuttaa tavoitteensa niiden mukaan. (Mehiläinen Työelämäpalvelut 2018.)

Yllä oleva sitaatti on työterveyspalvelujen tuottajan *Kauppalehdessä* julkaisemasta mainoksesta, jossa työpsykologi antaa työntekijöille vinkkejä parempaan työssä jaksamiseen. Mainoksessa kerrotaan, että nykytyöelämän haasteista selviää kehittämällä omaa resilienssiään¹ eli sinnikkyyttään, joustavuuttaan ja sopeutumiskykyään vaativissa

1 Käsite on alkujaan peräisin luonnontieteistä, ja sen avulla on tarkasteltu ekosysteemin kykyä palautua ennalleen ja mukautua muuttuviin olosuh-

ja kuormittavissa tilanteissa. Psykologin neuvoissa kiteytyy ajallemme ominainen käsitys ihanteellisesta, huippusuorittavasta, menestyvästä ja tuottavasta tietotyöntekijästä: hän on sitkeä, selviytymiskykyinen ja optimistinen toimija, joka kykenee säätelemään työhön liittyviä tunteitaan ja huolehtii aktiivisesti hyvinvoinnistaan.

Tässä luvussa luomme katsauksen uusliberalistista työntekijäsubjektia koskeviin ajankohtaisiin teoreettisiin keskusteluihin. Lähestymme aihetta kriittisen yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen näkökulmasta, jossa sinnikkään ja haavoittuvuuksiaan säätelevän subjektin ihanteen on tulkittu ilmentävän uusliberalistista diskurssia ja hallinnan tapaa (esim. Joseph 2013; O'Malley 2010). Uusliberalistisiin individualistisiin ihanteisiin lukeutuvat 1) käsitys rakenteellisista rajoitteista vapaasta autonomisesta subjektista, joka on vapaa tekemään valintoja ja tavoittelemaan henkilökohtaisia päämääriään, 2) yrittäjämäisyyden, itsensä toteuttamisen ja minän muokkaamisen näyttäytyminen yksilön hyveinä ja pakkoina sekä 3) ajatus siitä, että työhön liittyvien tunteiden aktiivinen säätely ja kultivointi on olennaista tehokkuuden ja hyvinvoinnin kannalta. (Adams ym. 2019; Gill, Kelan & Scharff 2017.)

Tarkastelemme uusliberalistisen työntekijäsubjektin rakentumista nuorten ja keski-ikäisten naistyöntekijöiden suorittamis-, jaksamis- ja uupumuspuheen kautta. Tarkastelumme keskiössä ovat sukupuoleen, ikään ja näiden risteymiin liittyvien haavoittuvuuksien sisäistyminen työntekijäsubjektin itsehallinnan kohteiksi. Tällöin työelämän haavoittuvuudet näyttäytyvät rakenteellisten ja sosiaalisten ongelmien sijaan yksilön ominaisuuksiin, toimintatapoihin tai mielentilaan liittyvinä puutteina, jotka ovat ratkottavissa yksilöllisin strategioin. (Gill & Orgad 2018.) Työelämän haavoittuvuuksilla viittaamme sekä sukupuoli- ja ikäsyrjintään liittyviin haavoihin että stressin ja uupumuksen tuottamaan hyvinvoinnin haavaan.

Uusliberalistista postfeminismiä koskevissa kriittisissä teoretisoinneissa on esitetty, että haavoittuvuuden hallinta erilaisin itsehallinnan

teisiin. Sittemmin resilienssin käsite on otettu käyttöön myös ihmistieteissä esimerkiksi kuvaamaan traumaattisista kokemuksista toipumista. Nykyään sitä käytetään myös puhuttaessa tietotyöntekijöiden työhyvinvoinnista ja yksilöiden kyvystä sopeutua työelämän ja organisaatioiden muutokseen. (Lindroth & Sinevaara-Niskanen 2018; Saari 2016.)

keinoin, kuten juuri sinnikkyyttä kehittämällä, asettuu työelämässä erityisesti naisten vaateeksi (Gill & Orgad 2018). Naiset joutuvat jatkuvasti todistelemaan osaamistaan ja asiantuntijuuttaan erityisesti työkuultuuriltaan maskuliinisissa organisaatioissa. Nuoret naiset ovat haavoittuvassa asemassa, koska heiltä puuttuu työkokemuksen suoma asiantuntija-asema. He joutuvat kompensoimaan työkokemuksen puutetta kovalla työllä, jolloin myös työuupumuksen mahdollisuus aktualisoituu. Tuoreiden tilastojen mukaan suomalaisessa työelämässä erityisesti nuoret ja varhaiskeski-ikäiset naiset kärsivät stressistä ja uupumuksesta (Sutela, Pärnänen & Keyriläinen 2019). Keski-ikäiset ja ikääntyneet naiset puolestaan joutuvat osoittamaan ja vakuuttamaan, että heidän tietonsa ja osaamisensa on ajan tasalla ja että he ovat yhä kykeneviä jatkuvaan oppimiseen (Siivonen & Isopahkala-Bouret 2016; Isopahkala-Bouret & Siivonen 2016). Pärjäämisen kulttuuri edellyttää, että eri-ikäiset naiset ovat itse vastuussa omasta menestyksestään ja jaksamisestaan ja siten myös uupumuksen torjumisesta ja hoitamisesta. Rakenteellisiin ongelmiin kuten nuorten naisten ”tytöttelyyn” tai ikärasismiin ei näin ollen puututa.

Luvun seuraavissa osioissa käsittelemme edellä luonnehdittuja teemoja viiden esimerkkihaastattelun avulla, jotka ovat peräisin kahdessa eri tutkimushankkeessa tuotetuista laajemmista haastatteluaineistoista. Nuorten naisten (pseudonyymit Katriina ja Irene) haastattelut on tehty osana Suomen Akatemian rahoittamaa tutkimushanketta, jossa tutkimme korkeakoulusta kaupalliselta alalta valmistuneiden työllistettävyyttä ja koulutus- ja työpolkuja². Keski-ikäisten naisten (pseudonyymit Anna, Laura, Mari ja Vuokko) haastattelut tehtiin Maija Korhosen tutkimushankkeessa³, jossa tarkasteltiin työuupumusta elämänkulussa.

2 *Korkeakoulusta valmistuneiden työllistettävyyden ja sosiaalinen positioituminen työmarkkinoille* (HighEmploy 2018–2022), rahoitusnumerot 315796 (Itä-Suomen yliopisto) ja 315797 (Turun yliopisto). Hankkeessa tehtiin vuonna 2019 yhteensä 76 alkuhaastattelua eri yliopistoista ja ammattikorkeakouluista kaupalliselta alalta valmistuneiden kanssa. Noin vuotta myöhemmin tehtyihin seuranta-haastatteluihin osallistui 44 henkilöä.

3 *Katkokset, oppiminen ja kehitykselliset siirtymät aikuisen elämänkulussa: Laadullinen seuranta-tutkimus työssä uupuneiden kuntoutusinterventiosta* (2016–2018). Hankkeessa haastateltiin viittätoista Kelan työuupumuskuntoutuskursseille osallistunutta henkilöä heidän kuntoutusprosessinsa eri vaiheissa sekä havainnoitiin kuntoutuksen ryhmäkeskustelutilanteita.

Olemme valikoineet kyseiset haastattelut seuraavin perustein: Ensinnäkin niissä sukupuoleen ja ikään liittyvien mahdollisuuksien ja rajoitteiden pohdinta tulee erityisen kiinnostavasti esille, koska kaikki naiset työskentelevät asiantuntija- tai muuhun tietotyöhön liittyvissä tehtävissä miesvaltaisella alalla ja maskuliiniseksi mielletävissä organisaatioissa. Toiseksi suoriutumiseen liittyvä pohdinta, jota esiintyy aineistoissamme laajemminkin, kytkeytyy näissä haastatteluissa tiiviisti jaksamis- ja uupumispuheeseen. Kolmanneksi kaikki haastateltavat ovat joko kokeneet työuupumuksen tai käsittelevät haastattelussaan uupumisen riskiä.

Analyysimme edustaa teorialähtöistä temaattista luentaa, jossa liitämme aineistonäytteitä teoreettisiin käsitteisiin ja näkökulmiin tavoitteenamme havainnollistaa ilmiötä koskevan tieteellisen keskustelun keskeisiä teemoja. Seuraavaksi erittelemme tarkemmin, miten uusliberalistiseen ihannetyöntekijään liitetyt ominaisuudet näyttäytyvät asiantuntijatyötä tekevien naisten kautta tarkasteltuina ja miten työelämän ikä- ja sukupuolisidonnaiset haavoittuvuudet sisäistyvät yksilöiden itsensä ratkottaviksi. Valotamme, millaisin itsehallinnan keinoin työelämän haavoja, kuten työperäistä uupumusta, eriarvoista kohtelua ja ikä- ja sukupuolisyryntää tulisi nykyihanteiden mukaan pyrkiä hoitamaan. Tarkastelumme tekee samalla näkyväksi naisten tapoja kritisoida heihin työntekijöinä kohdistuvia vaateita. Esimerkkihaastattelujen naiset eivät kuulu erityisen haavoittuvassa asemassa oleviin ryhmiin, mutta käsittelemämme aihe on sensitiivinen kohdistuessaan sekä terveyteen ja hyvinvointiin että ikä- ja sukupuolisyryntään. Naisten yksityisyyden suojaamiseksi olemme poistaneet käyttämistämme aineistonäytteistä kaikki tunnistamista lisäävät tiedot, kuten täsmällisen iän, ammatin ja työnkuvan, työpaikkaa koskevat tarkat tiedot sekä elämäntilanteisiin liittyvät yksityiskohdat.

**”Perfektionismisairaita” ja ”huijareita”
asiantuntijapöydissä
– työelämän ongelmat yksilön haavana**

Uusliberalismi ja siihen kytkeytyvä psyko- ja terapiakulttuuri (ks. esim. Furedi 2004; Brunila 2012a; Brunila 2012b; Brunila & Siivonen 2016)

rakentavat ihanneyksilöä, joka on samanaikaisesti huippusuoriutuja ja kilpailukykyinen sekä omista puutteistaan ja vajavuuksistaan tietoinen toimija. Juuri tällaisena näyttäytyy alle kolmekymppinen henkilöstöjohtamisen tehtävissä työskentelevä Katriina. Hän jäsentää itseään samanaikaisesti autonomisena ja itsevastuullisena, mutta myös omista haavoittuvuuksistaan tietoisena ja näitä aktiivisesti refleктоivana työntekijänä (Brunila 2012a). Uusliberalistisen itsensä kehittämisen ihanteen (Adams ym. 2019) mukaisesti ripeää urakehitystä määrätietoisesti tavoitteleva Katriina tunnistaa haavoittuvuudekseen nuoren iän, joka asettaa hänet (potentiaaliseen) altavastajaan asemaan työmarkkinoilla ja työyhteisössä. Riskin hallinta määrittää sitä, miten Katriina toimijana orientoituu tulevaisuuteen: riippumatta nuoreen naiseuteen liittyvästä altavastajaan asemasta hän on omien valintojensa kautta vastuussa tulevaisuudestaan sekä onnistumisten että epäonnistumisten suhteen (Gershon 2011; Scharff 2016).

Katriina: Ehkä meiät [viittaa sukupolvensa nuoriin] on sit kasvatettu niin, tai -- mitenkä se on yhteiskunta muokannu meist tämmösiä -- meil on hirveen korkea työmoraali -- et me tehään kovasti töitä, mut me myös -- vaaditaan tosi paljon, et nyt pitää tapahtua, ja nyt pitää tiäkkö, päästä uralla eteenpäin nopeasti ja heti, mut -- ei me tavallaan toivota, et se tulee niinku annettuna, vaan me myös tehään sit töitä vähän liikaakin, et meil on hirvee tarve näyttää, et me osataan nää asiat, me ollaan alamme parhaita ihmisiä.

Katriina ponnistelee työssä jaksamisen rajoilla lunastaakseen uskottavan asiantuntijan statuksen, johon pääsyä nuori ikä rajoittaa. Nuoreen ikään liittyvä rakenteellinen haavoittuvuus yksilöityy Katriinan tulkitessa, että itsenäisesti omin avuin ja meriitein etenemiseen ja näyttämisen tarpeeseen liittyy ”liikaa tekemisen” riski, jolla hän tuntee viittaavan mahdolliseen uupumiseen. Katriina ei pyri osoittamaan kyvykkyyttään ainoastaan kollegoille, vaan uusliberalistisen ihannetyöntekijän tavoin kilvoittelee myös itsensä kanssa pyrkien näin mahdollisuuksiensa optimointiin ja menestystä rajoittavien esteiden hallintaan (Scharff 2016; Gill 2007).

Kilvoittelu itsensä kanssa ja omien mahdollisuuksien jatkuva optimointi tuottaa paitsi suorituskykyisiä, innostuneita ja ”tohkeisia” (Joki-

nen 2015), myös epävarmoja, ahdistuneita, häpeäviä, uupuneita ja masentuneita työntekijöitä, mikä monien tutkimusten mukaan pätee erityisesti naisiin (Baker & Kelan 2019; Chowdhury 2020; Scharff 2016; Kauppinen 2013). Uusliberalistisessa työelämässä myös erilaiset jaksamiseen ja hyvinvointiin liittyvät haavat, kuten työuupumus, näyttäytyvät kuitenkin yksilön epäonnistumisina, vajavaisuuksina ja vikoina (esim. Scharff 2016). Tutkimusten mukaan työuupumuksen kulttuuriset tulkintatavat ovat vahvasti yksilöllistäviä paikantaessaan niin uupumuksen syyt kuin toipumiskeinotkin työntekijään itseensä (Rikala 2013; Korhonen & Komulainen 2018, 2019).

Yli viisikymppisen Vuokon kohdalla tekniikan alan asiantuntija- ja esimiestyön vaateista juontava työuupumus kääntyy ”omaksi viaksi” hänen tulkittessaan, että yrittää ottaa liikaa haltuun työssä. Vuokko pohtii, johtuuko hänen uupumuksensa siitä, että hän pakenee yksityiselämän kriisejä töihin ja siksi tekee töitä yli voimavarojensa. Vuokko myös nimeää työuupumuksen ”perfektionismisairaudeksi”, jolloin uupuminen paineistetussa työssä näyttäytyy yksilön persoonallisuuden piirteisiin liittyvänä patologiana. Vuokon tulkinta kuvaa sitä, että uusliberalistisessa työelämässä yksilö voi lopulta syyttää vain itseään voimattomuudesta (Scharff 2016).

Vuokko: Tässähän [työuupumuksessa] on kysymys siitä että on mulle tullu esimiestehtävät tän peruskakun päälle, ilman palkkalisää, ilman muuta kun paineita -- aika paljon haltuun ottamista ja paljon mä oon tehny vapaa-ajalla -- pakostaki -- pitäs osata ottaa vähemmän tunnollisesti -- mutta tavallaan on annettu luottamusta, on annettu vastuuta, toisaalta johdosta ei oo [apua] kun ne ei oikeestaan tiedä näistä asioista -- no tavallaan kun se on -- ehkä oma vika että yrittää ottaa liikaa haltuun mut toisaalta jos ei ota, kun täähän on melkein investointi itteen tietysti ollu omalla laillaan tää mun työpaikan vaihdos kun mulle tuli semmonen nyt viisikymppisenä, noku itseasias menee rajoilla että pystyykö enää vaihtamaan työpaikkaa vai lähetetäänkö sut ojan pohjalle – mä oon jo sen verran vanha -- vai onko se vaan jotaki tällasta perfektionismisairautta, mutta kun mä joudun kantamaan ne negatiiviset hedelmät kaikista näistä työjutuista, niin tavallaan se et jos mä jättäisin ne puolitiehen niin mä en nukkuis sitten yöllä.

Siinä missä Katriina tunnistaa haavoittuvuudekseen nuoren iän, Vuokolla ikääntyminen merkitsee haavoittuvuutta koulutus- ja työmarkkinoilla. Työpaikan vaihdos nykyiseen kuormittavaan ja paineistettuun työhön selittyykin ”investoinnilla itseen” tilanteessa, jossa viisikymppisenä aikaisemmasta työstä irtisanottu ja uuteen työhön siirtynyt Vuokko on ollut jo vaarassa tipahtaa kokonaan työelämästä. Vuokon esimerkki kuvaa myös ”vähemmän tunnollisesti” tekemisen mahdottomuutta asiantuntija- ja esimiestyössä, jossa paine ja vastuu työn laadusta ja tuloksellisuudesta on itsellä: jos tekee asioita vain puolittain, kärsii itse seurauksista, kuten unettomuudesta, ja siten uupuu vielä enemmän.

Yksilön haavaksi sisäistyneet työelämän ongelmat tuottavat itseepäilyn ja epävarmuuden tunteita (Scharff 2016) erityisesti johtaessaan uupumukseen ja sairauslomaan (Korhonen & Komulainen 2018). Alle nelikymppinen taloushallinnon alalla työskentelevä Irene syyttää itseään työssä uupumisesta, joka näyttäytyy häpeällisenä ”kasvojen menettämisenä” työyhteisön silmissä. Uuvuttuaan Irene on tulkinnut, että ”musta ei oo enää mihinkään”, vaikka taustalla oli lapsen syntymään liittyvä elämänmuutos ja organisaatiomuutoksesta ja resurssien puutteesta johtuva kestämaton työtilanne, jonka suhteen Irenellä ei enää ollut todellisia toimijuuden mahdollisuuksia.

Irene: Äitiyslomalta palattuani -- mä sitten vuoden sisällä siitä töihin paluusta -- paloin loppuun -- siinä kävi henkisesti niinku niin pohjalla, et ajatteli siitä, että musta ei oo enää mihinkään -- tavallaan sitä, niinku itseesä syytti siitä koko tilanteesta, että ku oli ajautunu sit siihen tilanteeseen -- töissä tavallaan se tiimi lähti alta -- ettei ollu resursseja antaa sitten tarvittavaa tiimiä siihen asiakastyöhön -- nii se kaikki paska tavallaan siitä -- kaatu mun niskaan. Niin, sit siinä mitään muuta pysty tekemään enää ku nostamaan kädet ylös -- että mä en pysty enää tätä palettia pyörittämään -- silloin mä ajattelin -- että mä menetän siellä työpaikassa kasvoni, kun mä joudun jäämään sairaslomalle.

Katriinan itse-epäily kumpuaa nuoreen ikään liittyvästä haavoittuvuuden kokemuksesta. Omien sanojensa mukaan hän potee ”huijarisyndroomaa” eli epäilee oman osaamisensa todenperäisyyttä ja asiantuntijuutensa uskottavuutta työyhteisössä.

Katriina: Mä jotenki haluan löytää sen paikkani, et mä haluan olla se asiantuntija -- kylhän mää koko ajan -- ajattelen aina sitä, että okei, nyt jos mä teen näitä, niin ehkä mä sit viiden vuoden päästä, ja vähän sillain, et mä en ehkä viel osaa pysähtyä siihen, että nyt hengittän vähän aikaa -- vaan koko ajan sit aina mieltii, et näillä krediiteillä mä voin ehkä, et miltä tää näyttää mun CV:ssä, se on aina jotenki semmonen jossain takaraivossa -- se semmonen henkinen CV -- ja sit taas, ku mul hirveen helposti tulee semmonen huijarisyndrooma, että mä istun jossaki johtoryhmän pöydässä mä mietin mielessäni, et miten sä oot ittes tähän pöytään saanu -- et ooksä oikeesti muka os-, ymmärrätsä, vai -- oonks mä niinku saanu uskoteltu nää ihmiset jotenki, että mä osaan nää jutut, vaik mä osaisinki, mut mä en tavaltaan suostu uskoo siihen, niin kauan, kunnes mä oon saanu tarpeeks sitä tehdä ja kaikkee, jotta mä voin olla varma siitä.

Katriinan esimerkki kertoo siitä, kuinka uusliberalistinen subjekti on alituisesti hieman levoton ja hermostunut joutuessaan arvioimaan omaa kilpailukykyään ja arvoaan. Katriina ei voi ”pysähtyä hengittämään”, koska hänen on varmistelun eetoksen (Jokinen 2015) mukaisesti koko ajan ennakoitava tulevaisuutta ja pedattava, että nykyhetken valinnat edesauttavat ”krediittien” kerryttämistä (ks. myös O’Flynn & Petersen 2007). Katriinan puhetta voi toisaalta tulkita myös niin, että hän osoittaa erityisesti nuorilta naistyöntekijöiltä vaadittua itsevarmaa ja määrätietoista mentaliteettia ja kykyä laatia hyvin suunniteltuja uraa koskevia tavoitteita (Gill & Orgad 2015; Kauppinen 2013; Lamberg 2020).

Itsensä hoitajia ja ”sinnikkäitä potilaita” – haavan hoito minän muokkaamisena ja tokenemistaitona

Itseään kehittävän uusliberalistisen subjektin odotetaan vastaavaan työelämän vaatimukseen kehittämällä palautumiskykyään, joustavaa ratkaisukeskeisyyttä ja sinnikkyyttä. Rosalind Gill ja Shani Orgad (2018) esittävät, että resilienssistä on tullut (itse)säätelyn ideaali, joka kutsuu yksilöitä sopeutumaan ja pysyttelemään positiivisina haasteiden edessä. Yksilöiden tulee kamppailla työssä eteen tulevia ongelmia vastaan kään-

tämällä kielteiset kokemukset ja tunteet myönteisiksi oman ajattelun ja toiminnan avulla eli omaksumalla erilaisia itsehallinnan ja -säätelyn strategioita. Työelämän riskeistä käännetään siis itsehoidollinen ongelma, jolloin haavojen parantamisen keinot paikantuvat yksilöön eivätkä kohdistu haavoittavien olo- ja valtasuhteiden muuttamiseen (Gill & Donaghue 2015; Scharff 2016).

Kuten alla olevassa Vuokon esimerkissä, oikeanlaisen mentaliteetin omaksuminen ei tarkoita subjektin haavoittuvuuden kieltämistä. Päinvastoin haavoittuvuudesta tulee yksilölle tarjolla oleva olemisen ja toiminnan tapa, jossa yksilön kuuluu ensin tunnistaa ongelma itsessään ja sen jälkeen muuttaa toimintaansa toivottuun suuntaan (Brunila 2012b). Sinnikäs työntekijä ei välttämättä pysty väistämään vaikeuksia, mutta navigoi niiden läpi voittajana. Haavoittuvuuksien tunnistaminen, niiden työstäminen ja hallinta eivät tästä näkökulmasta ole ainoastaan reaktiivista toimintaa, vaan kytkeytyvät olennaisesti huippusuorittavan ja tokenemistaitoisen subjektin rakentamiseen työelämässä (O'Malley 2010).

Vuokko: Kyllähän tähän [työnkuvaan] on tullu hirveen paljon lisää – tavallaan se vastuu on ihan erilainen kakku kun niillä kellään muilla asiantuntijoilla -- se on semmonen henkinen painolasti -- työterveyshoitaja -- sano että ihan hengästyttää. No hengästyttäähän se itteeki ku pysähtyy välillä, tai jos ehtii, ei juuri ehdi pysähtyä -- kyllä siis se mun tavoite -- on just se itsensä pysäyttäminen -- mun täytyis osata niinku käsitellä se tunne ... johdon tai toimitusjohtajan kans mullahan on kehityskeskustelu täs -- niin mun täytyis pystyä tota täs aika lyhyes aikaa nyt jäsentämään kyllä oikeesti että mitä Vuokko haluaa, tai millä eväillä mä pääsen niinku tän työskentelypalettini kans eteenpäin.

Vuokon esimerkissä omalle vastuulle asettuu ”itsensä pysäyttäminen” ja organisaation palikoiden järjestely siten, että työssä jaksaisi paremmin. Ongelmien hautomisen sijaan pitäisi mahdollisimman nopeasti (”aika lyhyes aikaa”) jäsentää mitä haluaa ja ratkaisukeskeisesti määritellä miten ja millaisin resurssein (”eväin”, ”työskentelypaletin”) pääsisi eteenpäin kohti haluttua päämäärää. Ennen kaikkea työn haasteet ja uupumuksen tunteet tulisi ”käsitellä” eli niitä tulisi työstää terapeutisesti ja kääntää voimavaroiksi.

Sekä Vuokko että Laura tunnistavat haavoittuvuudekseen ikääntymisen, joka vähentää heidän houkuttelevuuttaan työnantajien silmissä. Ikääntymisensä vuoksi kelpaamattomaksi määrittyvät Vuokko ja Laura luopuvat ajatuksesta ja mahdollisuudesta vaihtaa vähemmän kuormittavaan työhön. Laura tuo esille kilpailullisten työmarkkinoiden syrjivät rakenteet ja nykyisen työllisyyspolitiikan raa’an pelin hengen, mutta silti keinona sinnitellä työelämässä eläkeikään asti näyttäytyy ”itsen hoitaminen”. Lauralla uupumuksesta toipuminen määrittyi ennen kaikkea toipumiseksi työtä varten. Lottovoitto-optiolla naurahtamisen voi kuitenkin tulkita ironisena vastapuheena, jolla Laura kritisoi kilpailullisten työmarkkinoiden kohtuuttomilta tuntuvia vaatimuksia. (Ks. myös Korhonen & Rikala 2020.)

Laura: Kun mä oon nyt [reilusti yli viisikymmentä]vuotias niin ei mulla nyt oo edellytyksiä enää mitään ammattia vaihtaa, että kuka tän ikästä enää sitten palkkaa, että kun nykyinen työelämä on sillä tavalla -- kaksinaismoralistista että puhutaan eläkeiän nostamisesta ja työurien pidentämisestä mutta sitten kuitenkin -- nuoremmillekki sanotaan ettei kelpaa, eikä valita [työhön] -- että täytyy vaan koittaa hoitaa itseänsä silleen että jaksaa tehdä tätä työtä tai sit jos ei jaksaa -- jos terveys menee niin sitte se on eläkeratkaisu tai sitte on tää utopinen haave että voittaa se lottovoitto (naurahtaa).

Yksi olennaisimmista tietotyöntekijöiltä odotetuista ”resilienssistrategioista” (MacEachen, Polzer & Clarke 2008) on työhön liittyvien tunteiden säätely. Ihannesubjektin on opeteltava tarkkailemaan, kontrolloimaan ja työstämään kielteisiä, suorituskykyä ja tuottavuutta uhkaavia tunteita, kuten vihaa, ärtymystä, pelkoa, ahdistusta ja epätoivoa (McRobbie 2007; Scharff 2016) ja kääntämään ne positiivisiksi itsen optimoinnin voimavaroiksi (Adams ym. 2019; Cabanas 2018; Gill & Orgad 2018). Ärtymyksen ja epätoivon tunteista pitäisi päästä johonkin positiivisempaan tilaan, kuten media- ja viestintäalalla toimiva yli viisikymppinen Anna seuraavassa kuvaa:

Anna: [Kuntoutuksen ryhmäkeskustelussa] puhuttiin tunteista ja ärtymyksestä tai mikä on, niinku tunne ja -- et miten pystyy vaikuttamaan

siihen omaan tuntemukseen, ettei ärsyynny -- niin mä aattelin et ne on hirveen hyviä asioita tähän tulevaan syksyynki [töissä]. Tilanne, tunne, toiminta. Tilanne, tulkinta, tunne. Elikkä ensin on tilanne, sit on se tunne, ja siihen tulkintaan mä voin vaikuttaa. Nii tää on nyt semmonen asia mitä mun täytyy ruveta kans vähä työstää. Etten mä ärsyynny -- et mä voin ohittaa asioita, mun ei tarvi kaikkeen reagoida niinku vahvasti.

Anna esittää itsensä tilanteeseen aktiivisesti vaikuttavana toimijana. Vaikuttamisen kohteena on kuitenkin oma henkilökohtainen tulkinta ja oma reaktio työssä koettuihin hankaliin ja kuormittaviin tilanteisiin, ei itse ”ärsyttävään tilanteeseen” vaikuttaminen. Sam Binkleyn (2011; ks. myös Cabanas 2018) mukaan positiivisen asenteen korostaminen ilmentää laajempaa positiivisen psykologian innoittamaa ajattelua, joka korostaa onnellisuuden hallintaa uusliberalistisen yksilön hyveenä eikä jätä tilaa esimerkiksi epätasa-arvoon liittyvän pettymyksen ja vihan ilmaisemiselle tai ylipäättään minkään muun kuin minän kritisoinnille ja muuttamiselle. Työssä jaksamisen osalta tämä tarkoittaa, että yksilön tulee positiivisessa ”sinä voit” -hengessä vastata hyvinvoinnistaan (Saari 2019) esimerkiksi juuri muokkaamalla tunteitaan ja ”tulkintojaan”, kuten Anna yllä pyrkii tekemään.

Myönteisyys ja optimismi työntekijän hyveinä linkittyvät myös luovuuteen ja ratkaisukeskeisyyteen riskien ja ongelmien sisäistettyinä resilienssin vahvistamisen keinoina. Kansainvälisessä yrityksessä hallinnollisen alan tehtävissä työskentelevä vähän yli viisikymppinen Mari jäsentää haasteellista ja kuormittavaa työkuviotaan tilanteena, joka edellyttää uusien ajattelutapojen ja uudenlaisen luovuuden omaksumista ja toteuttamista.

Mari: Mä yritän ajatella nyt luovasti -- esimerkiksi että koitan aatella uusia tapoja siihen työhön -- tavallaan yrittäsin nyt saada sitä luovuutta ko se on se yks mikä multa puuttuu, tää uupumus tappaa sen luovuuden -- mä kaipaen sitä semmosta pään sisässä olevaa ajattelua sitä semmosta ihan että, tulee uusia ideoita syntyy -- mulla vieläkin saattaa tulla niitä uusia [ideoita], mut mulla ei mistään löydy sitä energiaa et mä jaksaisin toteuttaa niitä -- et tulis se luovuus mukaan ja se semmonen positiivisuus.

Marin paradoksina on, että yhtäältä luovan ajattelun ja positiivisuuden kehittäminen on hänen kuntoutumistavoitteensa työuupumus-kuntoutuskurssilla. Toisaalta uupumus ”tappaa luovuuden”, koska se syö kaiken energian ideoiden toteuttamiseen työssä. Luovuus linkittyy tässä nimenomaan siihen, että ihannetyöntekijä olisi jälleen tuottava ja tehokas työntekijä – Mari kykenisi synnyttämään työssään uusia ideoita ja saisi ne toteutettua. Toisaalta luovuutta ja ratkaisukeskeisyyttä tarvitaan myös syntyneiden haavojen, kuten juuri työuupumuksen, hallinnassa.

Positiivisuuden ihanteeseen liittyy myös haavojen, heikkouksien ja pahoinvoinnin piilottamisen vaade itsehallinnan strategiana. Haastattelemlamme työuupuneilla tämä näkyy puheena siitä, että he ovat taistelleet sairauslomalle jäämistä vastaan viimeiseen asti (Korhonen & Komulainen 2018). Mari naamioi pahoinvointinsa hymyyn työpaikalla eli pitää yllä positiivista ulkokuorta. Katriina puolestaan peittelee väsymystään työpaikalla ja osaa taitavasti säädellä stressin päästämistä ulos ainoastaan vapaa-ajalla:

Mari: Yks läheinen työkolleega on sanonu mulle et -- kun susta ei päällepäin ikinä näy kuin huonosti sä voit -- et kun sä hymyilet aina -- kun sä siinä mua kattelet [puhuttelee haastattelijaa] niin näytänkö mä siltä että olen ihan ihan loppu, no en näytä siltä -- esimiehen on hyvin vaikea nähdä se että mä voin huonosti, koska viimesinpänä mä näytän sen niille siellä töissä.

Katriina: Emmä töissä valita, emmä sano, et mua väsyttää tai mul on liikaa töitä, vaan mä teen niitä, ja niinku mukisematta -- jos mä tuun kipeeks, niin mä tuun viikonloppuna kipeeks, koska sit mä päästän sen stressin, ja sit mä sairastan viikonlopun.

Uusliberalistinen ihannetyöntekijä siis sisäistää vaateen hyvinvointinsa ja jaksamisensa aktiivisesta vaalimisesta ja toimii hyvinvointinsa monitoroijana ja valvojana, kuten seuraavat näytteet Lauran ja Katriinan haastatteluista osoittavat:

Laura: Se [työuupumus] varmaan näkyy just silleen että se olo on semmonen kun ois vähän heikoilla jäillä -- ja akkujen lataaminen on niinku... ja pitäs pitää ittestään enemmän huolta, ja tarkkailla sitä työn

määrää -- mun yks tavote on se -- että mä tekisin työehtosopimuksen mukasen tuntimäärän töitä (naurahtaa).

Katriina: Kyl sit on [uran eteen] edelleen tehtävä töitä lujasti -- kyl niitä, tavallaan niit kilpailijoita siel on -- mutta toisaalta sit taas mä en myöskään halua polttaa itteeni loppuun -- et ehkä kannattaa myös vähän ehkä jossain vaihees ottaa, kattoo itteään peilistä ja vähän miettii, et tekeekö liikaa asioita, koska -- se liika näyttämisen ja kehittymisen halu sit taas saattaa johtaa siihen työuupumukseen -- mä oon itelleniki jo monta kertaa sanonu, et nyt pitäs yrittää muistaa myös sitte se, koska sit jos tavallaan sä uuvut, niin sit sä tiput siitä kelkasta, ku sun pitää levätä, ja -- myöskään se ei oo se, mitä haluaa ite, että nyt yhtäkkiä sit jättäytys pois siitä.

Uupumus on yllä olevissa lainauksissa esimerkki henkilökohtaisesta haavasta, joka näyttäytyy työelämän kilpailussa pärjäämisen ja uralla etenemisen uhkakuvana. Molemmat esimerkit havainnollistavat itseen päin kääntymistä haavan hallinnassa. ”Itsestä huolta pitämisen” konkreettisia keinoja ovat työajan ja työmäärän tarkkailu sekä omasta palautumisesta huolehtiminen.

Katriinan pohdinta hypoteettisesta uupumuksesta, sen ennakoinnista ja aktiivisesta stressinhallinnasta puolestaan kuvaa sitä, että resilienssistä on tullut olennainen osa itseään kehittävän ja menestyvän feminiinisen subjektin rakentamista (Ciccone 2020). Nuorten naisten on stressistä huolimatta suoriuduttava täysillä (Aubrecht 2012; Chowdhury 2020; Kauppinen 2013) ja refleктоitava ja säädeltävä jaksamistaan ja sen rajoja. Stressi on nykytyöntekijän jatkuva, luonnollinen olotila ja sellaisena osoitus oikeanlaisesta paneutumisesta työhön. Se ei kuitenkaan saa johtaa romahtamispisteeseen eli esimerkiksi sairauslomalle, sillä tällöin yksilö ei enää mielly huippusuorittajana ja on vaarassa ”tippua kelkasta”. (Teo 2018.) Katriinan esimerkissä vaatimus uupumuksen ehkäisystä ja rasituksesta palautumisesta näyttäytyy työntekijän omiin ajattelutapoihin ja toimintaan liittyvänä asiana – ”peiliin katsomisen paikkana”. Uusliberalistisen yksilöä vastuullistavan logiikan mukaisesti Katriina puhuttelee ja neuvoo itseään ja pohtii henkilökohtaisia keinoja uupumuksen välttämiseksi: ”mitä mun nyt kannattais tehdä”; ”sun pitää levätä”.

Resilienssi positiivisen mentaliteetin sävyttämänä ratkaisukeskeisyytenä pitää sisällään suhtautumisen haavoihin siten, että ne eivät ole vain lannistavia takapakkeja, vaan keino oppia jotain tärkeää ja kehittyä paremmaksi työntekijäksi ja ihmiseksi. Uusliberalistisessa eetosessa yksilön on siis menestyäkseen suhtauduttava riskeihin ja haasteisiin positiivisena kehityspotentialina. (Gill & Orgad 2018; Gershon 2011.) Haavoittuvuuden hallinta tarkoittaa tässä yhteydessä sitä, että kokiessaan itsensä väsyneeksi, uupuneeksi tai muutoin rasittuneeksi yksilö kykenee kääntämään nämä kokemukset myönteisen muutoksen mahdollisuudeksi (Kauppinen 2013; Chowdhury 2020) entistä ehomman työntekijyyden tavoittelussa.

Anna: Paljon tapahtumia ollu todellakin [kertoo elämänsä vaikeista kokemuksista] – – mutta ollaan selvitty niistä kyllä aina voittajina – – mä oon ollu aina ahkera niinku et kerenny moneen paikkaan – – mä oon aina ollu vastuunottaja – – mulla on aina ollu aika kova paineensietokyky.

Anna pohtii työuupumuskokemustaan suhteuttaen sitä elämänsä historiansa kuormittaviin tapahtumiin ja kokemuksiin. Hän korostaa myönteisiä ominaisuuksiaan, kuten ahkeruutta, vastuullisuutta, yrittämäänsä ja kaikinpuolista ”reippautta”, jotka ovat auttaneet häntä selviytymään monesta. Uusliberalistisen ihannesubjektin tavoin Anna näyttäytyy oman (työ)elämänsä pätevänä hallinnoijana ja elämänmittaisena resilienssinä selviytyjänä (ks. myös Korhonen, Komulainen & Okkonen 2020).

Viimeisenä ja kenties tärkeimpänä resilienssin työntekijän hyveenä onkin juuri periksi antamattomuus. Mari on sinnitellyt uuvuttavassa työssään hyvin pitkään erilaisista somaattisista ja psyykkisistä uupumusoireista huolimatta. Mari ja lääkäri ovat yhtä mieltä siitä, että ”potilas on äärettömän sinnikäs”. Uupunut Mari joutuu kuitenkin huomamaan sinnikkyytensä ehtymisen, mikä merkitsee hänelle tunnetta siitä, että ”uupumus syö luonnetta” ja pakottaa luovuttamaan. Luovuttamisella Mari viittaa siihen, että joutuu välillä tinkimään itse työlleen asettamistaan korkeista laatuksista, koska aika ja voima eivät riitä omien standardien mukaiseen suoriutumiseen.

Mari: Mä tiedän että mä oon sinnikäs -- mun työterveyslääkäri se kirjottiki -- bealausuntoonki niin että potilas on äärettömän sinnikäs. No mä olen kyllä, kyllähän mä olen sinnikäs -- mutta se rupee katoomaan se et mä en enään ole, et -- mä saatan niinku luovuttaa vaikka mulla on ihan äärettömän vaikea luovuttaa, niin se sitten syö sitä kun mun on luovutettava vaikka mä en haluais ja sit se jää kaiveramaan sinne -- ja, niin se syö sitä luon- sitä sinua, minua, sitä semmosta mikä mä oikeesti olisin.

Rikottuja lasikattoja ja ”puolikkaita miehiä” – sinnittelyä ja luovuttamista työelämän epätasa-arvoisissa rakenteissa

Aikaisemmassa tutkimuksessa on esitetty, että individualistisessa uusliberalistisessa eetoksessa rakenteellinen epätasa-arvo kielletään ja torjutaan korostettaessa rakenteista vapaita, autonomisia ja yrittäjämäisiä yksilöitä, jotka ylittävät ketterästi kohdalleen tulevia esteitä, myös ikään ja sukupuoleen liittyviä (esim. Gill & Orgad 2018; Scharff 2016).

Haastattelemamme eri-ikäiset naiset kuitenkin kertovat kohdanneensa miesvaltaisissa työyhteisöissään sekä sukupuoleen että ikään liittyvää syrjintää. He kantavat kaksinkertaista taakkaa: he ovat sekä väärennikäisiä – joko liian nuoria tai liian vanhoja – että vääriä sukupuolta. Vaikka naiset nostavat puheessaan esiin epätasa-arvoon liittyviä rakenteellisia ongelmia, he etsivät niihin kuitenkin lopulta yksilökeskeisiä selviytymiskeinoja.

Rakenteellisen epätasa-arvon häivytyminen ja yksilön vastuun korostuminen työelämän epäkohtien ratkaisemisessa tulevat ymmärrettäväksi uusliberalistisen postfeminismin viitekehyksessä. Kun sukupuolten tasa-arvo nähdään jo saavutettuna asiana, se, mikä kerran oli poliittista, on nyt pelkästään henkilökohtaista (Gill 2007). Jos haastateltavat haastaisivat työyhteisöidensä sukupuolittuneita rakenteita, he olisivat vaarassa menettää toimijuutensa proaktiivisina ja itse asioistaan päättävinä subjekteina. Paradoksaalisesti heidän osaamisensa ja asiantuntijuutensa tulee kuitenkin epätasa-arvoisissa työyhteisöissä jatkuvasti haastetuksi, kun he joutuvat päivittäin kilpailemaan miesten kanssa omasta asemastaan osaavina asiantuntijoina (McRobbie 2007).

Katriina on työyhteisössään nuorena naisena altavastaja, joka joutuu puolustamaan auktoriteettiaan. Hän ei kuitenkaan vie kohtaamaansa epätasa-arvoista kohtelua eteenpäin, vaan ”kostaa setämiehille” parhaaksi katsomallaan tavalla – osoittamalla oman osaamisensa (Kelan 2014). Postfeministisen ihannesubjektin tavoin Katriina myös ottaa käyttöön maskuliiniseksi miellettyjä ominaisuuksia: hän on mieskollegojensa edessä itsevarma, jämäkkä ja alistumaton mutta samalla feminiiniseksi mielletävällä tavalla tunnollinen ja vastuuta kantava, mikä ilmentää postfeministiselle ihannesubjektille ominaista kykyä tasapainotella aktiivisesti sukupuolittuneiden vaateiden ja toimintatapojen välillä (Adamson 2017; Lewis, Benschop & Simpson 2017):

Katriina: Kyl sen tos työelämäs huomaa, että, etenkin vähän vanhempien mieshenkilöiden seurassa, niin sä oot vähän semmonen tyttö vielä, vaikka sä oisit kuinka asiantuntija -- meillä ehkä vähän saattaa olla semmonen äjäkulttuuri ja setäkulttuuri vielä -- semmosis [tilanteissa], missä mun pitää tavallaan tulla ojentamaan tai sanomaan, et miten asia on, tai jos joku yrittää tehdä asiaa prosessin ulkopuolelta tai mistä on aita matalin, ja sit joutuu tavallaan sanomaan, niin sillon helposti vähän pyritään sillä saamaan sitä mun auktoriteettiä niinku pyyhittyä pois -- vähän sellasta et antaa sen nyt tossa pauhata ja kyllä me jatketaan samaan malliin niinku ennenki -- kyl mä sit niinku oikeesti huutelen perään niin kauan, kunnes se asia tulee tehdyks -- mä haluan itse esimerkiks niille setämiehille -- vaan näyttää sillä mun osaamisella, et mä en tavallaan anna sen lannistaa, enkä myöskään halua sitä viedä sen takia mihinkään eteenpäin, koska -- mun mielestä paras, hmm, kosto on se, että sä vaan näytät sun osaamisellas, että sä oikeesti kuulut tänne, ja sä oot niinku niin hyvä kun sä oot.

Katriinan voi tulkita omalla sitkeydellään paitsi sinnittelevän ja kilpailevan miesvaltaisessa organisaatiossa myös haastavan työelämän sukupuolittuneita rakenteita – kuitenkin ilman että häntä ”lannistetaan” tai hänen toimijuuttaan ja osaamistaan voitaisiin kyseenalaistaa siten, että hän tulisi mielletyksi uhrina (Baker 2010). Elisabeth Kelan (2014) toteaa, että nuoret naiset uskovat työelämässä ennen kaikkea oman toimijuutensa voimaan epätasa-arvon kitkemisessä. Postfeministisessä uus-

liberalismissa nuoriin naisiin kohdistuu kuitenkin myös itsevarmuuden vaade, minkä vuoksi heidän on pakko osoittaa, että he kykenevät omalla jämäkkyydellään ratkomaan nopeasti epävarmuutta tuottavat (syrjintä) tilanteet ja säilyttämään itseluottamuksensa (Gill & Orgad 2015). Ongelmaksi voi kuitenkin muodostua se, että kun nainen omaksuu maskuliinisiksi miellettyjä toimintatapoja taistellakseen sukupuoli- ja ikäsyrjintää vastaan, hän ei silti menesty miehissä organisaatiokulttuurissa ja kilpailussa miesten kanssa; sen sijaan hänen tulee tehdä enemmän töitä kuin miehet pärjätäkseen.

Myös keski-ikäinen, pitkään tekniikan alan asiantuntijatehtävissä toiminut Laura nostaa esiin miesvaltaisen alansa tasa-arvo-ongelman. Naisyöntekijä joutuu tekemään kaksinkertaisen työn osoittaakseen olevansa yhtä hyvä kuin miestyöntekijä:

Laura: Jos on tällä miehishällä alalla, niin sunhan pitää niinku osoittaa se että sä osaat tän homman -- sun pitää vähän ehkä yrittää tehdä niinku kahden naisen hommat et sä osotat et sä oot yhtä hyvä kun joku yks mies, tai puolikas miestä. Että kun tällä miehishällä aloilla kuitenkin on se käsitys että miehet nyt luonnostaan tietää jotain asioita vaikka eihän ne geneisissä eikä syntyessään sitä tietoo saa, mut jotenki on niistä semmonen käsitys. Että niin sitten sitä yrittää tietysti kompensoida tekemällä enemmän, ja että ei vaan kukaan pääse sanomaan mitään et nojoo no kyllähän se nyt arvattiin että kun se on nainen niin eihän se saa mitään aikaseks.

Alla Irenen tulkinta ilmentää resilienssi-ihanteen vahvistamaa kulttuurista käsitystä, jonka mukaan naisilta puuttuu itseluottamusta ja -varmuutta, ja heidän tulisi pyrkiä eroon näistä menestymistään haittaavista piirteistä (Gill & Orgad 2015).

Irene: Naisillaki varmaan niinku on -- semmost rohkeuden puutetta edelleen varmaan työelämässä -- ettei osata myöskään -- esimerkiks -- ettei uskalleta pyytää tarpeeks palkkaa. Ja -- et jos on joku uus positio vaikka aukee -- että tää ois mun uran kannalta tosi hyvä -- mut ku mä en osaa näitä kaikkia, mitä tässä on vaatimuksena. Niin miehethän taas ajattelee, että no okei, mä osaan tästä nyt ehkä puolet

-- mut mä voin silti sinne hakea, mut nainen taas ajattelee niin, et ku mä en osaa tätä tehtävänkuvaa nyt sataprosenttisesti, niin mä en voi tähän tehtävään nyt hakea.

Toisaalta Irenen mukaan työmarkkinoilla on edelleen naisten uralla etenemiselle ”tosi kova lasikatto”. Irene esittää kärkevää kritiikkiä suomalaisen työelämän sukupuoleen ja ikään liittyvää epätasa-arvoa kohtaan. Nainen on sekä nuorena ”lisääntymisikäisenä” että keski-ikää lähestyessään vääränikäinen ja haavoittuvassa asemassa:

Irene: Jos sä oot niinku lisääntymisiässä oleva nainen -- niin sitten pelätään sitä, et millon se sitten tulee raskaaks ja jää äitiyslomalle -- sitte se vielä siihen päälle, et ku lapset on pieniä, nii sit ajatellaan, et se on aina se nainen, joka jää ne sairaa lapset sit hoitamaan kotiin, ja ne työt jää sit sen takia tekemättä -- ja sit ku täyttää 40, nii sitte aletaan sitä miettimään, että no, se on varmaan liian vanha jo tähän tehtävään.

Samoin Katriina tunnistaa epätasa-arvoiset rakenteet: nainen joutuu panostamaan miestä enemmän sekä työllistymiseen että asiantuntijan statuksen saamiseen organisaatiossa. Katriina ennakoi ylittävänsä sukupuolen ja iän asettamat rakenteelliset esteet vahvistamalla ennakoivasti työmarkkina-asemaansa ja uraansa ja onnistuvansa näin väistämään hypoteettisen tilanteen, jossa ”tippuu tyhjän päälle” perheen perustamisen takia. Äitiys on ”kortti”, jonka voi katsoa, kun uran rakentamisen edellytykset on varmistettu.

Katriina: Haluan -- tehdä sen hyvän pohjan sille uralle, ja sit ku sitä perhettä ja kaikkee, et sit tavallaan sä et tipu tyhjän päälle, vaan sul on se vankka osaaminen, ja sul on se työkokemus siel taustalla -- koska onhan se eri asia miehelle aina, et siihen ei tuu välttämättä sitä katkoo siihen työelämään -- mut naisil se tulee.

Vaikka haastateltavat laittavat työelämän ongelmat ja niiden ratkaisemisen omalle kontolleen, esittävät jotkut heistä kuitenkin myös suoraa kritiikkiä varsinkin naisten työuupumusta yksilöllistäviä tulkintatapoja kohtaan. Vaikka Irene luonnehtii työuupumusta ja sairauslomalle jää-

mistä kasvojen menettämisenä, hän samalla kritisoi sitä, että ”näissä firmoissa pidetään ihmistä heikkona, jos et sä kestä niitä paineita”. Hän viittaa miehistä koostuvan johtoportaan kommentteihin ja toteaa, että näillä miehillä on ollut mahdollisuus ”panostaa se koko elämänsä siihen työhön” ja ”saada kaikki valmiina” vaimon hoitaessa lapset ja kodin. Irene puhuu omakohtaisista ”pakko-olosuhteista”: hän on joutunut vaihtamaan työpaikkaa, koska matkustelua ja pitkiä päiviä vaativa työ ei olisi ollut enää mahdollista molemmille puolisoille lapsen synnyttyä.

Irenen tavoin Laura kritisoi työelämän – ja terveydenhuollon – ajattelutapaa, jossa uupumusta pidetään ”yksilön heikkoutena” ja jopa sairautena sen sijaan että puututtaisiin työn epäkohtiin. Ironiseen sävyyn hän kysyy, miksi hänen esimiehensä näkee työhön liittyvän ”tarkkuuden” ja tunnollisuuden – perinteiset työntekijän hyveet – vääränlaisina ominaisuuksina, joilla selitetään yksilön uupuminen ja kuitataan näkyvämmättömiin organisaatiotason ongelmat.

Laura: Mullakin siellä työterveysneuvottelussa niin esimies sanoo että -- mä oon liian tarkka ja että mä teen kyl hyvää työtä ”mutta”. Mä sanoin niin et miks siinä on se mutta, että miten mun sit pitäs tehdä.

Mari kritisoi yksilöä vastuullistavaa sukupuolittunutta työuupumusdiskurssia, jossa työssä uupuvat naiset määritellään perfektionismiin taipuvaisiksi ”kympin tytöiksi”. Toisaalta hän kääntyy sisäänpäin vikojen etsinnässä (”ymmärrän että minussa on vikoja”). Marin toteamus, että pyrkimys täydellisyyteen on ”hirvee vika”, on kuitenkin tulkittavissa myös ironiseksi kommentiksi, jolla Mari kritisoi naisten syyllistämistä kunnianhimoisesta ja sitoutuneesta suhteesta työhön. Marin esimerkki kertoo haavoittuvuuden yksilöitymiseen liittyvistä samanaikaisista paradoksaalisuuksista: yhtäältä saatetaan mukautua ja toisaalta kyseenalaistaa vallitsevia käytäntöjä.

Mari: Kympin tyttö, se sano se [kuntoutus]ohjaaja -- mä et niin, noniin mä oon se kympin tyttö. Onko se joku paha asia, et pitääkö mun olla se nelosen tyttö, onko se jotenki parempi -- mulle sanotaan et sun pitää muuttua -- mä tunnen et mua syyllistetään siitä et mä oon hyvä jossakin -- että se [työuupumus] on minusta kiinni --

että -- minä en pysty muuttumaan -- minun mielestä se on moraalisesti väärin -- että se on yksin minussa se vika. Mä ymmärrän et minussa on vikoja, ja tää on hirvee vika kun sä pyrit täydellisyyteen josta mä oon yrittäny pyrkiä pois – pikkusen vois yrittää antaa periks -- olen tässä väkisin antanu periksi ja -- et voisko tehdä jopa vähemmän [töitä], niin voi aina tehdä vähemmän, mutta -- pitää koittaa löytää se tasapaino, että kuinka paljon vähemmän sä voit tehdä et sä et kärsi siitä itse.

Lauran ja Marin puhetta voi tulkita niin, että nimenomaisesti nais-työntekijöiden ajatellaan tekevän työtään ”väärällä tavalla” liian tunnollisesti ja itsensä uuvuttaen (Rikala 2013). Marin vastaus uuvuttavaan tilanteeseen on aktiivinen pyrkimys tehdä työtä vähemmän täydellisesti, mikä näyttäytyy harkittuna ja tietoisena, joskin väkinäisenä ”periksi antamisena” eli vastentahtoisena luovuttamisena omaksutusta työnteon tavasta. Marin sinnikästä periksi antamisen opettelua voi tulkita myös eräänlaisena resilienssipyrkimyksenä.

Naisille uupumuksen lääkkeeksi tarjottuun ”jämakkyysoppiin” (Rikala 2013) liittyy ristiriita, jonka Lauran työterveysneuvottelussa esimiehelleen esittämä kysymys *miten mun sit pitäs tehdä* ja Marin retorinen kysymys itselleen *kuinka paljon vähemmän sä voit tehdä et sä et kärsi siitä itse* kiteyttävät: asiantuntijatyötä on tosiasiaassa mahdotonta tehdä ”huonommin” ja ”vähemmän”, koska vastuu ja velvollisuudet suhteessa asiakkaisiin ja mahdollisiin alaisiin on kannettava. Lisäksi jos naiset luopuisivat huippusuorituksen tavoittelusta eivätkä kantaisi täyttä vastuuta, he saattaisivat ”pudota kelkasta” sukupuoleen ja ikään liittyvien syrjivien käytäntöjen takia. Minän muokkaaminen vähemmän suorituskeskeiseksi ja tunnolliseksi ei näin ollen ole kestävä keino ratkoa työssä jaksamisen ongelmia, joita työelämän epätasa-arvoiset rakenteet tuottavat.

Nykytyöelämän haavoittuvuudet ja niiden hallinta

Tässä luvussa olemme käyneet uusliberalistisia työntekijäihanteita koskevaa teoreettista keskustelua muutaman tarkoin valikoidun esimerkkihaastattelun avulla. Empiiriset tapaukset naisten asiantuntijatyöstä havainnol-

listavat monipuolisesti tutkimuskirjallisuudessa esitettyjä näkökulmia ja tekevät näkyväksi ihannetyöntekijyyteen liitettyjä määreitä sekä ikä- ja sukupuolisidonnaisia haavoittuvuuksia, jotka ovat tunnistettavissa laajemminkin työelämässä. Analyysimme näyttää, miten rakenteelliset ja organisaatiotason haavoittuvuudet kääntyvät uusliberalistisessa työelämässä yksilön viaksi. Asiantuntijanaisten puutteina ja vikoina näyttäytyvät vääränlaiset, feminiinisiksi mielletyt luonteenpiirteet ja ajattelu- ja toimintatavat, väärä sukupuoli ja vääränikäisyys oli minkä ikäinen hyvänsä.

Haavoittumista torjuakseen ja haavoista toipuakseen naisten täytyy säädellä ja kontrolloida hyvin monenlaisia sekä itseensä että työhön ja muuhun elämään liittyviä asioita: suorittamisensa määrää ja luonnetta, väsymykselle antautumista ja sen ilmaisua, ajattelu- ja toimintatapojaan suhteessa itseen ja työhön, vuorovaikutustaan ja toimintatapojaan miespuolisten kollegojen kanssa, uraa koskevia pelisiirtoja ja perheen perustamista ja äitiyttä. Työelämän haavoittuvuuksien yksilöityessä naiset yrittävät ylläpitää ja ehostaa suorituskyykyään ja jaksamistaan omaksumalla erilaisia itsen hoitamiseen ja minän muokkaamiseen liittyviä strategioita. He myös luovuttavat ja luopuvat eri tavoin. Yhtäältä he antavat periksi ja luovuttavat metaforisessa mielessä eli yrittävät joustaa omista työlle asettamistaan laatuksiteereistä (Mari), mikä lisää stressiä. Toisaalta he luopuvat itseä haavoittavasta työhön liittyvästä psykologisesta sopimuksesta, kuten Annan tapauksessa sataprosenttisesta lojaaliudesta työnantajaa ja organisaatiota kohtaan (ks. myös Korhonen ym. 2020). Naiset myös luopuvat kokonaan työpaikastaan (Irene) ja työhön liittyvistä muutostoiveista eli mahdollisuudesta vaihtaa työpaikkaa vähemmän uuvuttavaan (Laura ja Vuokko). Katriina luopuu vapaa-ajastaan (sairastaa viikonloppuisin) ja perheen perustamisesta nuorella iällä.

Resilienssiä uusliberalistisena hallintana käsittelevässä tutkimuksessa on osuvasti huomautettu, että vaatimus sinnikkydestä ei ainoastaan sivuuta subjektin haavoja vaan myös kieltäytyy huomioimasta niiden tuottamaa kipua. Haavoistaan huolimatta subjektin on kyettävä menemään eteenpäin. (Lindroth & Sinevaara-Niskanen 2018.) Eteenpäin meneminen on asiantuntijatyötä tekeville naisille tietynlainen välttämättömyys: väsymisestä ja uupumuksesta huolimatta he eivät voi pysähtyä ja levätä kunnolla tai ”luovuttaa” totaalisesti, jos mielivät pärjätä kilpailussa ja menestyä urallaan. Haastattelemamme naiset ovat kokeneet

mitä tapahtuu, jos voimien loppuessa joutuu vetäytymään työelämästä, vaikka tilapäisestikin: tällöin ”menettää kasvonsa” ja tulee kohdelluksi ”huijarina”. Sukupuoleen ja ikään liittyvät syrjäytäkemukset lisäävät osaltaan eri-ikäisten naisten työhön liittyvää kuormitusta.

Resilienssiä on pidetty ratkaisuna haavoittuvassa asemassa olevien aseman parantamiseen ja myönteiseen muutokseen. Tosiasiassa kyseessä voi olla ihanne, jossa toiminnan muodoksi määrittyy *reagoiminen ja kestäminen*, ei niinkään muutokseen pyrkiminen. (Lindroth & Sinevaara-Niskanen 2018.) Myös oman, työelämäkontekstiin sijoittuvan tarkastelumme perusteella näyttää siltä, että vaikka varsinkin nuoret naiset omaksuvat sinnikkään asenteen suhteessa uratavoitteisiinsa liittyvien esteiden ylittämiseen, on sinnikkyys enimmäkseen sinnittelyä (ks. myös Rikala 2013). Tällaisilla itsehallinnan strategioilla on vain vähän tekoa naisten heikompaan asemaan ja jaksamisongelmiin liittyviin juurisyyihin vaikuttamisessa. Lisäksi jo valmiiksi rasittuneiden työntekijöiden vastuullistaminen muutoksesta ja työelämän haavojen hoitamisesta omin sinnikkyysponnisteluin on inhimillisesti, eettisesti ja tasa-arvonäkökulmasta kyseenalaista.

Sukupuolten tasa-arvon edistämistä tarvitaan edelleen niin työssä kuin perheissä, ja sekä nuoriin että keski-ikäisiin ja ikääntyneisiin naisiin kohdistuva ikäsyrjintä vaatii kitkemistä. Työelämän haavoittavien rakenteiden ja käytäntöjen ja eri-ikäisten naisten työssä jaksamisen tueksi on löydettävä yksilökeskeisten keinojen ohella kollektiivisia ja rakenteellisia ratkaisuja. Rakenteisiin kohdistuvia keinoja parantaa sekä nuorten että ikääntyvien naisten asemaa työmarkkinoilla ovat esimerkiksi perhevapaaudistus, sukupuolikiintiöt ja avoimet palkkatiedot. Tasa-arvoa edistäviin rakenteellisiin tekijöihin vaikuttaminen on yhteiskuntapoliittinen kysymys ja ennen kaikkea poliitikkojen vastuulla. Tieteellinen tutkimus voi sen sijaan antaa teoreettisia ja käsitteellisiä välineitä käydä keskustelua rakenteellisista ongelmista ja niiden ratkomisesta, mikä osaltaan viitoittaa muutosta.

Tässä luvussa olemme pyrkineet valittujen käsitteellistysten avulla erittelemään työelämän eriarvoistavia rakenteita ja käytäntöjä ja luomaan yli yksilön ulottuvaa ymmärrystä työelämän haavoittuvuuksista. Toivommekin tarkastelumme osaltaan auttavan puhkaisemaan kuplaa, jossa työelämän pahoinvoinnista, kuten uupumuksesta, pystytään puhu-

maan vain yksilöpsykologisena asiana. Huippusuorittamisen ja jaksamisen sukupuolittuneista ja ikäsidonnaisista ilmentymistä tulee voida keskustella kollektiivisesti, tai tasa-arvon tiellä on jälleen yksi uusi este. Selvää on, että sukupuolesta ja iästä riippumatta meidän tulisi tavoitella työelämää, jossa ihmisten hyvinvointia ei uhrata taloudellisen arvon maksimoimiseksi.

Jatkossa tarvitaan lisää tutkimusta siitä, miten ihmiset erilaisissa elämäntilanteissa, sosiaalisissa asemissa ja työelämäkonteksteissa omaksuvat ja vastustavat suorittamisen ja sinnikkyuden ihanteita. Toisaalta on tärkeää kiinnittää huomiota siihen, millaisiksi nämä ihanteet muokkautuvat ja millaisia seurauksia niillä on erilaisissa töissä ja työn ulkopuolisissa elämäntilanteissa. Esimerkiksi pidempiaikaiset mielenterveysongelmat, niistä johtuvat työuran katkokset sekä työttömyys ovat tilanteita, joissa suorituskykyä korostavat ihanteet rikkoutuvat tuottaen selontekovollisuutta ja tarpeen oikeuttaa ja puolustaa omaa arvoa (Korhonen & Rikala 2020; Korhonen & Komulainen 2018). Työelämän ihanteiden ja haavoittuvuuksien tutkiminen kriittisestä näkökulmasta on myös tällöin eettisesti perusteltua ja tärkeää, koska se voi tarjota ihmisille uudenlaisia, syyllisyyden tunteita helpottavia ja omanarvontuntoa vahvistavia näkökulmia jäsentää vaikeita työelämäkokemuksia.

Kirjallisuus

- Adams, Glenn & Estrada-Villalta, Sara & Sullivan, Daniel & Markus, Heizel Rose (2019) The Psychology of Neoliberalism and the Neoliberalism of Psychology: Neoliberalism of Psychology. *Journal of Social Issues* 75 (1), 189–216.
- Adamson, Maria (2017) Postfeminism, Neoliberalism and a ‘Successfully’ Balanced Femininity in Celebrity CEO Autobiographies. *Gender, Work & Organization* 24 (3), 314–327.
- Aubrecht, Katie (2012) The New Vocabulary of Resilience and the Governance of University Student Life. *Studies in Social Justice* 6 (1), 67–83.
- Baker, Darren T. & Kelan, Elisabeth K. (2019) Splitting and Blaming: The Psychic Life of Neoliberal Executive Women. *Human Relations* 72 (1), 69–71.
- Baker, Joanne (2010) Claiming Volition and Evading Victimhood: Post-Feminist Obligations for Young Women. *Feminism & Psychology* 20 (2), 186–204.

- Binkley, Sam (2011) Happiness, Positive Psychology, and the Program of Neoliberal Governmentality. *Subjectivity* 4 (4), 371–394.
- Brunila, Kristiina (2012a) A Diminished Self. Entrepreneurial and Therapeutic Ethos Working with the Same Aim. *European Educational Research Journal* 11 (4), 477–486.
- Brunila, Kristiina (2012b) From Risk to Resilience. *Education Inquiry* 3 (3), 451–464.
- Brunila, Kristiina & Siivonen, Päivi (2016) Preoccupied with the Self: Towards Self-responsible, Enterprising, Flexible and Self-centred Subjectivity in Education. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education* 37 (1), 56–69.
- Cabanas, Edgar (2018) Positive Psychology and the Legitimation of Individualism. *Theory & Psychology* 28, 3–19.
- Chowdhury, Nilima (2020) Practicing the Ideal Depressed Self: Young Professional Women’s Accounts of Managing Depression. *Qualitative Health Research* 30 (9), 1349–1361.
- Cicccone, Vanessa (2020) “Vulnerable” Resilience: The Politics of Vulnerability as a Self-improvement Discourse. *Feminist Media Studies* 20 (8), 1315–1318.
- Furedi, Frank (2004) *Therapy Culture: Cultivating Vulnerability in an Uncertain Age*. Lontoo: Routledge.
- Gershon, Ilana (2011) Neoliberal Agency. *Current Anthropology* 52 (4), 537–555.
- Gill, Rosalind (2007) Postfeminist Media Culture. Elements of a Sensibility. *European Journal of Cultural Studies* 10 (2), 147–166.
- Gill, Rosalind & Donaghue, Ngaire (2015) Resilience, Apps and Reluctant Individualism: Technologies of Self in the Neoliberal Academy. *Women’s Studies International Forum* 54, 91–99.
- Gill, Rosalind & Kelan, Elisabeth K. & Scharff, Christina M. (2017) A Postfeminist Sensibility at Work. *Gender, Work and Organization* 24 (3), 226–244.
- Gill, Rosalind & Orgad, Shani (2015) The Confidence Cult(ure). *Australian Feminist Studies* 30 (86), 324–344.
- Gill, Rosalind & Orgad, Shani (2018) The Amazing Bounce-Backable Woman: Resilience and the Psychological Turn in Neoliberalism. *Sociological Research Online* 23 (2), 477–495.
- Isopahkala-Bouret, Ulpukka & Siivonen, Päivi (2016). Viisikymppisten naisten neuvottelua korkeakoulutuksesta, ikääntymisestä ja työllistettävyydestä. *Aikuiskasvatus* 36 (4), 246–257.
- Jokinen, Eeva (2015) Tohkeisuus. Teoksessa Eeva Jokinen & Juhana Venäläinen (toim.) *Prekarisaatio ja affekti. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkai-*

- suja 118. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 31–51.
- Joseph, Jonathan (2013) Resilience as Embedded Neoliberalism: A Governmentality Approach. *Resilience* 1 (1), 38–52.
- Kauppinen, Kati (2013) Full Power Despite Stress: A Discourse Analytical Examination of the Interconnectedness of Postfeminism and Neoliberalism in the Domain of Work in an International Women's Magazine. *Discourse & Communication* 7 (2), 133–151.
- Kelan, Elisabeth K. (2014) From Biological Clocks to Unspeakable Inequalities: The Intersectional Positioning of Young Professionals. *British Journal of Management* 25, 790–804.
- Korhonen, Maija & Komulainen, Katri (2018) The moral orders of work and health: A case of sick leave due to burnout. *Sociology of Health & Illness* 41 (2), 219–233. DOI: 10.1111/1467-9566.12816.
- Korhonen, Maija & Komulainen, Katri (2019) Kyynistyminen kehityksellisenä siirtymänä työuupumuksessa. Teoksessa Karin Filander, Maija Korhonen & Päivi Siivonen (toim.) *Huiputuksen moraalijärjestys: Osallisuuden ja sosiaalisen kivun kertomuksia*. Tampere: Vastapaino, 211–242.
- Korhonen, Maija & Komulainen, Katri & Okkonen, Venla (2020) Burnout as an identity rupture: A longitudinal narrative case study. *Sociology of Health & Illness* 42 (1), 1918–1933. DOI: 10.1111/1467-9566.13183.
- Korhonen, Maija & Rikala, Sanna (2020) Toipumista työtä varten: Työn moraaliset järjestykset työuran katketessa mielenterveyssyistä. *Sosiologia* 57 (3), 260–277.
- Lamberg, Emma (2020) Ambivalent Aspirations: Young Women Negotiating Postfeminist Subjectivity in Media Work. *European Journal of Cultural Studies*. <https://doi.org/10.1177/1367549420935896>.
- Lewis, Patricia & Benschop, Yvonne & Simpson, Ruth (2017) Postfeminism, Gender and Organization. *Gender, Work & Organization* 24, 213–225.
- Lindroth, Marjo & Sinevaara-Niskanen, Heidi (2018) Sinnikäs kolonialismi: alkuperäiskansalaisuus ja kehityksen politiikka. *Politiikka* 60 (3), 238–250.
- MacEachen, Ellen & Polzer, Jessica & Clarke, Judy (2008) “You Are Free to Set Your Own Hours”: Governing Worker Productivity and Health Through Flexibility and Resilience. *Social Science & Medicine* 66 (5), 1019–1033.
- McRobbie, Angela (2007) Top Girls? Young Women and the Post-feminist Sexual Contract. *Cultural Studies* 21 (4–5), 718–737.
- Mehiläinen Työelämäpalvelut (2018) Hirvittävätkö työelämän vaatimukset? – Työpsykologi listaa selviytymisen lähteitä. *Kauppalehti* 22.3.2018 [kaupallinen yhteistyö]. <https://www.kauppalehti.fi/kumppanisaltoa/mehilainen-tyoelamapalvelut/hirvittavatko-tyoelaman-vaatimukset-tyopsykologi-listaa-selviytymisen-lahteita/4946c62f-04bd-5c5c-82da->

82737c7e802d

- O'Flynn, Gabrielle & Petersen, Eva Bendix (2007) The 'Good Life' and the 'Rich Portfolio': Young Women, Schooling and Neoliberal Subjectification. *British Journal of Sociology of Education* 28 (4), 459–472.
- O'Malley, Pat (2010) Resilient Subjects: Uncertainty, Warfare and Liberalism. *Economy and Society* 39 (4), 488–509.
- Rikala, Sanna (2013) Työssä uupuvat naiset ja masennus. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Saari, Juho (2019) Sinä voit! Positiivinen psykologia ja onnellisuuden hallinta. Teoksessa Karin Filander, Maija Korhonen & Päivi Siivonen (toim.) Huiputuksen moraalijärjestys. Osallisuuden ja sosiaalisen kivun kertomuksia. Tampere: Vastapaino, 99–125.
- Saari, Tiina (2016) Resilienssi työntekijän voimavarana asiantuntijatyön aikapaineiden hallinnassa. *Hallinnon tutkimus* 35 (3), 232–243.
- Scharff, Christina (2016) The Psychic Life of Neoliberalism. Mapping the Contours of Entrepreneurial Subjectivity. *Theory, Culture & Society* 33 (6), 107–122.
- Siivonen, P. & Isopahkala-Bouret, U. (2016). Adult graduates' negotiations of age(ing) and employability. *Journal of Education and Work* 29 (3), 352–372.
- Sutela, Hanna & Pärnänen, Anna & Keyriläinen, Marianne (2019) Digiajan työelämä. Työolotutkimuksen tuloksia 1977–2018. Helsinki: Tilastokeskus.
- Teo, Thomas (2018) Homo Neoliberalus: From Personality to Forms of Subjectivity. *Theory & Psychology* 28 (5), 581–599.

Prekaari opettajuus ja julma optimismi

Tuija Koivunen

Tarkastelen tässä luvussa koulutusta ja erityisesti epävakaisissa työsuhteissa toimivan opettajan asemaa ja kokemuksia opettajan työstä sekä yliopistossa että vapaan sivistystyön piirissä, tarkemmin sanottuna kansalaisopistoissa. Epävakait työsuhteet ja haurastuva työ, jota myös prekaariksi työksi kutsutaan, tuo tämän päivän työntekijöiden elämään ja toimintaan oman ulottuvuutensa, joka värittää koko olemassaoloa (Jokinen, Venäläinen & Vähämäki 2015) ja voi pahimmillaan haavoittaa syvästi. Aiheen tarkastelu kytkeytyy keskusteluihin uusliberalistisesta työstä ja etenkin prekaarista työstä, työssä oppimisesta, rahasta sekä opettajuudesta yliopistoissa ja kansalaisopistoissa.

Hyödynnän erityisesti Lauren Berlantin (2011) *julman optimismin* käsitettä. Julma optimismi viittaa optimistiseen odotukseen, jonka mukaan hyvin tehty työ palkitaan, vaikka käytännössä näin ei aina välttämättä käykään. Julma optimismi on erityinen suhde henkilön ja sen sosiaalisen maailman välillä, jossa hän elää. Tällainen suhde vallitsee, kun henkilö haluaa ja tavoittelee jotakin, mutta tavoittelemisesta tulee lopulta henkilön kukoistamisen este. Julman optimismin mukainen suhde siis edellyttää kiinnittymistä toiveisiin ja tavoitteisiin, mutta juuri kiinnittyminen estää henkilön hyvinvoinnin ja kehittymisen elämässä.

Jatkuva kouluttautuminen tarjoaa helposti hahmotettavan väylän työmarkkina-aseman kohentamiseen, vaikka selvärajan ja joustamaton koulutus ei aina pysty vastaamaan uuden työn monimutkaistuviin vaatimuksiin (Åkerblad 2014, 35). On todettu, että työn prekarisoitumisen ja pirstaloitumisen myötä koulutuksen paikka muuttuu. Kun koulutus aiemmin vahvisti, varusti ja suojasi yksilöitä, tekee se nyttemmin ihmisistä epävarmoja itseensä investoijia (Jokinen 2013, 6). Niin ollen koulutus ei välttämättä enää takaa entiseen tapaan vakaata työmarkkina-asemaa ja tulokehitystä (Jokinen ym. 2015, 15; Silvasti, Lempiäinen & Kankainen 2014).

Koulutuksen aseman muutoksesta huolimatta suomalaiset uskovat sitkeästi koulutukseen. Se nähdään edelleen keinona itsenäisyyteen ja parempaan elämään, mitä se monille onkin, mutta ei automaattisesti kaikille. Koulutus on monien kohdalla kääntynyt epävarmuutta lisääväksi tekniikaksi, jonka avulla ihmisiä aktivoidaan, pidetään hereillä ja varuillaan. (Silvennoinen & Klas 1996; Vähämäki 2011, 181.) Koulutukselliset saavutukset ovat kuitenkin erilainen resurssi naisille ja miehille. Naiset tavoittelevat korkeaa koulutusta keskimäärin useammin kuin miehet, ja naiset myös tarvitsevat keskimäärin miehiä useammin korkeaa koulutusta menestyäkseen sukupuolen mukaan eriytyneillä työmarkkinoilla. (Ks. esim. Lahelma 2014; Puro & Lundell-Reinilä 2020.)

Luvun empiirisenä lähtökohtana käytän omia kokemuksiani tuntiopettajana sekä määräaikaisena lehtorina sekä yliopistoissa että vapaan sivistystyön parissa. Näin ollen lähestymistapani on autoetnografinen eli hyödynnän omaelämäkerrallista tutkimuksen tekemisen tapaa, jossa tutkijan omat kokemukset ovat tutkimuksen lähtökohtia ja sen keskeistä aineistoa (esim. Uotinen 2010). Seuraan ajatusta, jonka mukaan omista kokemuksista kirjoittaminen ei ole vain yksilön itsetunnustusta. Sen sijaan yksilön kokemukset ilmaisevat aina myös jotakin yleisempää, hänen ympäristöään ja hänet lävistäviä valtasuhteita. (Heikkilä & Satama 2022, tässä teoksessa; Purokuru & Paakkari 2015; Uotinen 2010.) Samalla kun kirjoittaa itsestään, kirjoittaa väistämättä muistakin. Olen valinnut tähän lukuun sellaisia kokemuksia ja kertomuksia prekaarin opettajan polultani, jotka valottavat sekä subjektiivista kokemustani että ilmiötä yleisemminkin. Olen pyrkinyt lähestymään aiheena olevaa ilmiötä suoraan ja silti monesta suunnasta, vaikka samalla olen pitänyt mielessä tutkimuseettisen vastuun sekä itseäni että muita kohtaan.

Autoetnografia on monilla eri tieteenaloilla käytetty henkilökohtainen ja usein haavoittuvaan kirjoittamiseen perustuva aineiston tuottamisen tapa, joka mahdollistaa huomion keskittämisen henkilökohtaiseen, tunteisiin, epävarmuuksiin ja ennustamattomaan. Se luo lukijalle tunneyhteyden muiden kokemuksiin. (Adams, Ellis & Holman Jones 2017; Heikkilä & Satama 2022, tässä teoksessa.) Autoetnografia tarjoaa henkilökohtaisiin kokemuksiin perustuvan tavan täydentää aiempaa tutkimusta ja sen aukkoja. Pyrkimys yleistysten tekemiseen tutkimuksessa voi piilottaa kulttuuristen käytäntöjen tärkeitä yksityiskohtia ja vivahteita, jotka on mahdollista nostaa esiin autoetnografian avulla. Autoetnografian avulla on myös mahdollista tuoda esiin kulttuurin jäsenen tietoa hänen omista kokemuksistaan. Autoetnografit kuvaavat usein sellaisia jokapäiväisiä kokemuksia, joita ei voi muiden, perinteisempien menetelmien avulla tavoittaa. (Adams ym. 2017.) Kuten minkä tahansa muunkaan laadullisen menetelmän, myöskään autoetnografian luotettavuus ei synny aineiston tuottamisen tavasta vaan siitä, miten huolellisesti ja systemaattisesti aineisto analysoidaan ja miten luotettavia johtopäätöksiä analyysin perusteella esitetään.

On esitetty, että prekarisaatio ei ilmene vain työmarkkinoiden epävakautena vaan perusteellisempänä rakenteellisena kriisinä, kuten tulevaisuuden perspektiivin katoamisena ja elämän merkityksen tai merkityksellisyyden puuttumisena. Tällöin prekaarius tarkoittaa huokoista, epävarmaa ja sitä, että jokin elämän perustava seikka ei tunnu olevan hallinnassa. (Jokinen 2018; Jokinen ym. 2015.) Niin tässäkin luvussa, jossa prekaarius näyttää päällepäin vakaan työsuhteen ja uran puuttumiselta, mutta tarkentuu pinnan alla piilevään epävarmuuden, mielivallan ja ennakoimattomuuden kokemukseen tilanteessa, jossa työkykyä on ylläpidettävä ja kehitettävä yksilön omalla riskillä. Prekarisaatio ei ole vain huonoa oloa, köyhyysrajalla keikkuvia tuloja tai traumaattisten tapahtumien kasautumista, vaan myös perustavampaa haurautta ja ennustamattomuutta, joka ei pysyvästi kiinnity tai palaudu mihinkään erityiseen aiheeseen tai kohteeseen (Berlant 2011; Jokinen ym. 2015). Prekaarius on julmalle optimismille mitä parhain kasvualusta, sillä voidakseen elää mielekästä elämää ihminen tarvitsee toivoa.

Julman optimismin ajatuksen mukaisesti toivosta tulee prekaarille opettajalle ansa, josta on vaikea päästä pois, vaikka sen tunnistaisikin.

Niinpä luvun kirjoittamiseen on innoittanut kysymys, miten prekaari opettaja voisi toimia toisin. Sen lisäksi pohdin, millaisia mahdollisuuksia toisin toimimiseen tämä aika ja uuskapitalistisen koulutuksen kontekstit tarjoavat prekaarille opettajalle, jos hän haluaa edelleen jatkaa opettamista. Entä miksi julman optimismin herättämä toivo on niin kiehtovaa ja puoleensavetävää, mutta samalla myös haavoittavaa? Tarkastelen seuraavaksi opettajuutta uuskapitalistisessa työelämässä ja yliopistossa. Sen jälkeen perehdyn lähemmin Berlantin (2011) julman optimismin käsitteeseen erityisesti koulutuksen kontekstissa. Sitä seuraavissa alaluvuissa nostan esiin työssä oppimisen, joka on keskeinen osa prekaaria opettajuutta, opettamisen vapaan sivistystyön opistoissa sekä rahan eli käytännössä palkan ja sen tarjoaman toimeentulon merkityksen. Lopuksi teen yhteenvedon ja pohdin, miksi julman optimismin mukaisesta toivosta luopuminen on niin vaikeaa, vaikka se samalla asettaa alttiiksi haavoittumiselle.

Opettajana uuskapitalistisen ajan yliopistossa

Koulutuksen asema ei ole itsestään selvä eikä pysyvä, vaan se on erilaisen poliittisten ja taloudellisten intressien ja kamppailujen tulos. Vaikka suomalaista koulutusjärjestelmää ylistetään erilaisissa juhlapuheissa ja koulutuksen tärkeydestä vallitsee jonkinasteinen konsensus, eivät kaikki jaa käsitystä niistä keinoista, joiden avulla hyvä koulutus voidaan taata myös jatkossa. Itse asiassa käsitys yhdestä ja yhtenäisestä koulutuspolitiikasta on virheellinen, sillä koulutusjärjestelmän rakenteista ja toiminnasta on kamppailtu aina. (Brunila 2019; Puro & Lundell-Reinilä 2020; Tervasmäki & Tomperi 2018.)

Tämän päivän koulutuspolitiikan ja yliopistojen on tunnistettu toteuttavan uusliberalistista hallintaa (Brunila 2019; Jauhiainen 2011). Uusliberaalin koulutuspolitiikan ja siihen perustuvien käytäntöjen on todettu korostavan performatiivisuutta, valinnan vapautta ja lopputulosta henkilökohtaisen kehittymisen kustannuksella. Tämän seurauksena kaikenlaisesta mittaamisesta on tullut oleellinen osa koulutuksen arviointia. (ks. esim. Moore & Clarke 2016.) Mittaaminen on oiva väline kilpailuun, jonka avulla esimerkiksi yliopistoista on otettu ”löysät

pois”, toisin sanoen ajettu opetus ja etenkin tutkimus taloudellisesti niin ahtaalle, että sen voi katsoa vaarantavan perustutkimuksen tekemisen ja tieteen vapauden (Väliverronen & Ekholm 2020).

Uusliberalistisessa taloudessa tai lyhyemmin vain uudessa taloudessa tehtävän työn piirteitä on eritelty koko joukko (esim. Julkunen 2008). Työ esimerkiksi pirstaloituu monin tavoin, kun yhä useamman työntekijän kohdalla työ koostuu erilaisten ansaintamuotojen, projektien ja pätkien yhdistämisestä. Parhaiten tämä tulee näkyväksi niiden pätkätyöläisten kohdalla, jotka työskentelevät monien työnantajien palveluksessa – ja kenties sen lisäksi vielä yrittäjinä tai freelancereina – ja kokoavat toimeentulonsa monista eri lähteistä (Koivunen ym. 2018). Tällainen työn tekemisen tapa hämärtää työn ja ei-työn välistä rajaa (Koivunen 2016), mikä johtaa pahimmillaan siihen, että töissä tai ainakin valmiudessa työntekoon ollaan aina. Toisaalta jatkuvan valmiuden työn tekemiseen voidaan nähdä kuvastavan työntekijän yrittäjämäistä asennetta. On esitetty, että tämän päivän ihannetyöntekijä on omaksunut yrittäjän asenteen, ja hän on sekä joustava että sopeutuva, ja valmis kartuttamaan aktiivisesti omia tietojaan ja taitojaan. Vastaavasti työelämän muutoksiin sopeutumattomat yksilöt voidaan nähdä epäonnistujina ja hyvinvointivaltion kasvatteina, jotka ovat jämähtäneet menneisyyteen. (Harni & Pyykkönen 2017.)

Samaan aikaan näyttää siltä, että monet yhteiskunnan rakenteet ja tukiverkot perustuvat ajatukselle vain yhdestä, toistaiseksi jatkuvasta työsuhteesta, eivätkä ne tunnista työn eri muotojen yhdistämistä ja silpputyötä. Esimerkiksi ammattiyhdistysliike ei näytä erityisemmin ajavan uuden prekariaatin asiaa, vaan jättää sen enemmän tai vähemmän oman onnensa nojaan (Jokinen ym. 2015, 16). Yksi uusliberalistisessa taloudessa tehtävään työhön keskeisesti liittyvä piirre onkin kollektiivisten suojien purkautuminen (Julkunen 2008). Tosin prekariaatti ei ole yhtenäinen ryhmä, jonka tilanne tai asia olisi helppo ottaa huomioon vaikkapa juuri ammattiyhdistysliikkeessä. Etenkin akateemisten prekaarien tunnistaminen voi olla vaikeaa, sillä korkea koulutus ja määräaikainenkin työ yliopistossa ei ensimmäisenä johda ajatukseen prekaarista työntekijästä. Toisaalta iso osa työsuhteista yliopistoissa on määräaikaisia, mutta kaikki yliopistojen määräaikaisissa työsuhteissa työskentelevät henkilöt eivät tipahda prekariaattiin.

Olen työskennellyt yliopistossa erilaisissa pätäkätöissä ja apurahalla noin 17 vuotta eli siitä asti, kun aloitin väitöskirjan tekemisen. Vuosiin on mahtunut myös lyhyitä työttömyysjaksoja. Väitöskirjan valmistamisen jälkeen eli viimeiset 10 vuotta olen työskennellyt enimmäkseen ulkopuolisella tutkimusrahoituksella, mutta lähes koko ajan osa-aikaisessa työsuhteessa. Välillä tutkimusrahoitusta ei ole ollut ollenkaan. Työttömyysjaksoja välttääkseni ja tutkimusrahoitusta venyttääkseni olen työskennellyt osa-aikaisesti, jolloin sama rahoitus on riittänyt pidemmäksi aikaa. Tällaisten osa-aikaisesti rahoitettujen kausien aikana sekä erityisesti silloin, kun tutkimusrahoitusta ei ole ollut lainkaan, olen paikannut toimeentuloani ja ansioluetteloani opettamalla tuntiperusteisesti eri kursseja. Lisäksi olen toiminut sijaisena muutamasta kuukaudesta vuoteen yliopistonlehtorin tehtävässä.

Yliopistoissa tutkimusta tehdään yleensä ulkopuolisen rahoittajan rahoituksella, joka on erittäin kilpailtua ja jonka jatkuva hakeminen on iso ponnistus. Olen hakenut ja saanut tutkimusrahoitusta itse ja työskennellyt myös muiden tutkimushankkeissa. Tutkimusrahoitusta ei riitä kaikille hyvilläkään hakemuksille, vaan monet jäävät ilman. Toisin sanoen kilpailu on kovaa, ja sitä koventaa myös se, että monille hakemuksille on erilaisia ehtoja esimerkiksi uravaiheen, hankehakemuksissa hankkeen johtajan aseman tai niin kutsutun oman rahoituksen suhteen. Toisaalta myöskään yliopiston avoimia opetustehtäviä (tai edes niiden sijaisuuksia) ei riitä kaikille, vaan niidenkin hakeminen on kovaa kilpailua. Opetustehtävään rekrytoidaan henkilöt heidän meritoitumisensa perusteella, ja usein yksi meritoitumisen mittari on se, kuinka hyvin on menestynyt tutkimusrahoituksen hakemisessa. Toisin sanoen onnistuminen rahoitushaussa voi ennustaa menestystä myös opetustehtävien hakemisessa. Näin yliopistoissa opettajan ja tutkijan tehtävät liittyvät usein monin tavoin yhteen, ja siksi täsmällisempää olisi tässäkin luvussa käyttää nimitystä tutkijaopettaja. Koska kirjoitan myös joogan opettajana toimimisesta, käytän kuitenkin nimikettä opettaja.

Julma optimismi

Berlantin (2011) julman optimismin käsite kiteyttää jotain oleellista myös koulutukseen sisältyvästä uusliberalismin logiikasta. Mario Di

Paolantonio (2016) on tarkastellut julmaa optimismia koulutuksessa ja todennut, että se kutsuu ihmisiä jatkuvaan innovointiin ja itsensä kehittämiseen koulutuksen avulla. Toisin sanoen julma optimismi ajaa ihmisiä jatkuvaan itsensä kehittämiseen, kun he kiinnittyvät optimistisesti asioihin, jotka lupaavat täyttymystä, mutta jotka itse asiassa lykkäävät sitä yhä kauemmaksi ja näin pikemminkin kurjistavat heidän elämäänsä. Hän toteaa että ”elinikäisen oppimisen” diskurssi on osuva esimerkki siitä, miten ihmisille kerrotaan, että tämän päivän alati muuttuvissa olosuhteissa heidän täytyy oppia, kuinka he voivat oppia jatkuvasti, jotta he voisivat menestyä.

Di Paolantonio (2016) toteaa yksiselitteisesti julmaksi paradoksiksi sen, että koulutukseen liitetty optimismi asettaa ihmiset hyvinkin kirjaimellisesti kiitollisuudenvelkaan menestyksen mahdottomalle normatiiviselle narratiiville. Kaikki optimistinen toiminta ja itsensä markkinoiminen väsyttävät lopulta ihmisen ja lukitsevat hänet yksityisen, henkilökohtaisen tunteen piiriin, jonka mukaan kaikki riippuu vain yksilöstä ja hänen kyvystään innovoida ja kehittää itseään optimaalisesti ja sinnikkäästi koulutuksen avulla, Mario Di Paolantonio jatkaa. Koulutus ei kuitenkaan ole vastaus kaikkeen, vaikka se voi olla ja usein onkin yksilön keino kohentaa omia lähtökohtiaan ja valmiuksiaan.

On myös todettu, että perusasteen opettajien kiinnittyminen omaan ammatillisuuteensa voi heikentää juuri niitä arvoja, joita he uskovat opettajan ammatillisuuden edustavan. Keskeistä julmalle optimismille on kiintymys tai kiinnittyminen. Päätös ryhtyä opettajaksi sekä opettajana toimimisen jatkaminen perustuu usein opettajien toiveeseen auttaa muita ihmisiä sekä koko yhteiskuntaa. Näin ollen opettajat ovat omak-suneet julman optimismin kuvaaman kuvitteellisen ajatuksen ”hyvän elämän” mahdollistamisesta toisille ihmisille. Tämän ajatuksen toteuttaminen on kuitenkin usein mahdotonta nykyisessä uusliberalistisessa koulutusjärjestelmässä, joka toteuttaa toisenlaista koulutuspolitiikkaa. (Moore & Clarke 2016.) Tämän luvun lähtökohta on yksilökeskeisempi kysymys siitä, miten prekaari opettaja voi selvitä edes omasta elämästään, vaikka tämä teema palautuu samalla laajempaan kysymykseen kaikkien ihmisten mahdollisuudesta hyvään elämään.

Hyvä esimerkki niin julmasta optimismista kuin elinikäisestä oppimisestakin ovat psyko- ja terapiakulttuuriin oleellisesti kuuluvat itse-apuoppaat eli niin kutsuttu self-help-kirjallisuus. Ne tarjoavat talou-

dellisesti kukoistavan ja siis markkinaperustaisen vastauksen jatkuvan koulutuksen kutsuun. Itseapuoppaita on monenlaisia, myös työhön ja työelämään keskittyviä, ja näitä on kutsuttu työelämäoppaiksi (Koivunen & Saari 2016). Tällaisten oppaiden avulla ihmiset eivät voi muuttaa työelämää, sen rakenteita tai edes omaa työorganisaatiotaan, mutta he voivat tuntea valtautuvansa, koska he voivat tehdä edes jotakin. He voivat tuntea yrittävänsä muuttaa itseään ja suhdettaan työhön. Toisin sanoen työelämäoppaat keskittyvät työntekijöiden muutokseen ja jättävät huomiotta sen, mikä on vialla ja kohentamisen arvoista työelämässä ja työpaikoilla. Työelämään ja työntekijyyteen keskittyvät itseapuoppaat ovat – niin kuin kaikki oma-apukirjallisuus – maailmanlaajuisesti kasvava kirjallisuuden ala. (Koivunen & Saari 2016.)

Itseapuoppaiden lukeminen on julkista pedagogiikkaa, jonka avulla aikuiset oppivat ja opiskelevat ilman koulutusinstituutioita (McLean & Kapell 2015, 56). Itseapuoppaiden lukeminen on itseohjautuvan ja informaalin elinikäisen oppimisen yksi muoto, sekä markkinaperustaista julkista koulutusta (McLean & Vermeylen 2014). Markkinaperustaiseen koulutukseen, jota on usein tarkasteltu kouluvalintojen ja niiden tutkimuksellisten seurausten kontekstissa, sisältyy myös aikuiskasvatus sen formaaleissa ja informaaleissa muodoissa (Fejes ym. 2018). Itseapuoppaat ja -ohjelmat ovat hyvin tuottoisa osa informaalia aikuiskasvatusta. Toisaalta itseapuoppaiden on katsottu toimivan myös ”kulttuurisen pedagogiikan” muotona, joka auttaa ihmisiä oppimaan kuinka käyttäytyä ja mitä ajatella, tuntea, uskoa, pelätä ja haluta, ja myös mitä ei (Kellner 2003, 9; Neville 2012, 362). Huolimatta siitä, että itseapuoppaat ovat sarjatuotettua julkista tai kulttuurista pedagogiikkaa, ne koetaan usein hyvin henkilökohtaisella ja yksilöllisellä tavalla (Neville 2012, 362).

Minna Nikunen (2017) on käyttänyt Berlantin julman optimismin käsitettä analysoidessaan nuoria koskevia politiikkadokumentteja. Hän toteaa, että jotkin tulevaisuudenvisiot, joita dokumentit tarjoavat nuorille, voivat olla epärealistisen optimistisia. Kaikkien ei ole helppo saavuttaa tai ylläpitää optimistista lupautusta, millä voi olla ennakoimattomia seurauksia. Tarjolla on myös toisenlaisia polkuja onnellisuuteen – tai ainakin polkuja onnettoman olemisen välttämiseen. (Nikunen 2017.) Oleellista julman optimismin ansan välttämässä onkin juuri vaihtoehtojen löytäminen tilanteessa, jossa onni näyttää löytyvän vain jatkuvasta mahdottoman tavoittelemisesta.

Prekaarin opettajan työssä oppiminen

On todettu, että uusliberalismi yhdessä sitä tukevan psyko- ja terapia-kulttuurista kumpuavan tiedon kanssa muodostaa kehän, joka rakentaa haavoittuvaa ja omista vajavaisuuksistaan tietoista ja samalla kilpailevaa yksilöä, tässä tapauksessa prekaaria opettajaa. Hän on samanaikaisesti sekä tuottava ja kilpailukykyinen että taipuvainen kääntymään itseensä ja löytämään itsestään niin uusliberalistisen hallinnan tuottamat ongelmat kuin niiden ratkaisutkin. (Brunila 2019.) Prekaari opettaja etsii, tai ainakin minä olen etsinyt – kenties paradoksaalisesti, mutta samalla julman optimismin ajatusta noudattaen – ratkaisuja omalla akateemisella polulla pysymiseen ja elannon hankkimiseen opiskelemalla lisää.

Laajasti määriteltynä työssä oppimisella tarkoitetaan kaikkea työpäivällä ja työyhteisössä tapahtuvaa oppimista (Järvensivu & Koski 2008). Prekaarin opettajan uuden oppiminen jää usein tämän määritelmän ulkopuolelle, sillä oppiminen tapahtuu opettamisen työajan ulkopuolella ja jossakin muualla kuin siellä, missä hän opettaa. Toisinaan uuden opetteleminen voi vähentää tutkimiseen tarkoitettua aikaa. Myös tuntiopettajana työskentelevä vapaan sivistystyön opettaja suunnittelee tunnit ja opiskelee niihin liittyvät asiat vapaa-ajallaan (Karppinen 2011). Sekä yliopistossa että kansalaisopistossa tuntiopetuspalkkioon on periaatteessa sisällytetty korvaus tuntien suunnittelusta ja valmistelusta, mutta käytännössä korvaus ei aina kata tätä työtä.

Etenkin yliopistossa prekaarin opettajan työssä yhdistyvät opiskelijoiden opettaminen sekä jatkuva oma uuden opetteleminen ja opiskelu. Opettaminen on äärimmäisen palkitsevaa, varsinkin kun opiskelijat ovat älykkäitä, kiinnostuneita ja nopeita oppimaan. Sellaisissa tilanteissa opettaminen tuntuu etuoikeudelta työn sijaan. Toisin on tilanteissa, joissa olen sijaisena joutunut esimerkiksi valmistelemaan muutamassa päivässä kolmen tunnin luennon englanniksi tietoteoreettisesta aihealueesta, josta minulla on ollut päivittämättömät perustiedot. Tietojen päivittäminen ja siis uuden oppiminen on pitänyt tehdä nopeasti, kuten myös tiedon sisäistäminen ja opetustilanteeseen sopivan esitystavan löytäminen. Tällaisessa tilanteessa oppiminen on ollut keskeinen osa työtäni, ja onkin todettu, että oppimisen merkitys työssä on lisääntynyt (Järvensivu & Koski 2008).

Olen myös opiskellut kokonaan uusia asioita ja ottanut haltuun uusia aloja, jotta olen saanut lisää tuntiopetusta yliopistossa. Olen esimerkiksi opetellut kvantitatiivisten tutkimusmenetelmien alkeet, jotta olen voinut opettaa yhtä tai useampaa harjoitusryhmää vuosittain. Oman tutkimustyöni kautta tunnen parhaiten laadullisen tutkimuksen menetelmiä, mutta koska kvantitatiivisten menetelmien harjoitusryhmän opettajista oli pulaa vuodesta toiseen, opettelin kurssin sisällöt niin, että saatoin opettaa ryhmää. Vaikka kurssin sisältöjen opetteleminen oli työlästä ja tunsin vuodesta toiseen olevani hieman heikoilla jäillä, oli se myös yksi palkitsevimmistä kursseista opettaa. Opiskelijoiden ilo omasta osaamisestaan – jos he onnistuivat pääsemään yli mahdollisista ennakkokäsityksistään – oli hyvin suoraa ja tarttuvaa (kasvatustieteen opiskelijoiden kokemuksista kvantitatiivisten menetelmien opiskelusta ks. Virtanen 2022, tässä teoksessa).

Kyky ja halu oppia uusia asioita välillä nopeastikin on ollut keskeinen keino, jonka avulla olen yhtäältä saanut tuntiopetusta yliopistossa sen verran, että olen voinut paikata sillä osa-aikaisuuttani ja toisinaan tutkimusrahoituksen puuttumista kokonaan. Ilman tuntiopetusta olisin jäänyt työttömäksi. Samalla tällainen uuden oppiminen on syönyt resursseja omaa asiantuntijuutta tukevilta ja lisääviltä asioilta. Minusta ei koskaan tule esimerkiksi kvantitatiivisten menetelmien taitajaa, sillä hallitsen vain perusteet. Olen kyllä oppinut uusia asioita ja taitoja, mutta en ole voinut vakuuttavasti lisätä asiantuntemustani sellaisilla aloilla, joista olisi hyötyä siinä jatkuvassa kilpailussa, johon uusliberalistinen yliopisto vähintäänkin yllyttää, jollei jopa pakota. Prekaari opettajakin on samanaikaisesti sekä haavoittuva että kilpailullinen (Brunila 2019). Oppiminen on työntekijöille yksi etenemisen väline matkalla vähemmän arvostetuista tehtävistä kohti arvostetumpia asemia yhden työpaikan tai työyhteisön sisällä, mutta myös laajemmin työmarkkinoilla (Järvensivu & Koski 2008). Tämä ei kuitenkaan pidä paikkaansa prekaarin opettajan kohdalla ainakaan silloin, kun hän oppii sellaisia tietoja ja taitoja, joita hän tarvitsee opettaessaan, mutta ei pysty hyödyntämään oman asiantuntijuutensa rakentamisessa.

Yliopisto on tarjonnut jopa prekaarille opettajalle myös toisenlaisia mahdollisuuksia oppimiseen ja kouluttautumiseen – sellaisia, jotka ovat eduksi akateemisen maailman kilpailussa, auttavat jokapäiväisessä

työssä ja jotka vieläpä ”näyttävät hyvältä cv:ssä”, kuten sanonta kuuluu. Omalla polullani tällaisia ovat olleet yliopistopedagogiikan ja feministisen pedagogiikan opintojaksojen opiskelu. Yleensä tällainenkin opiskelu on vaatinut resursseja, kuten aikaa, eikä ole aina ollut mahdollista, jos oma opetus on osunut opintojaksojen tapaamisten kanssa päällekkäin. Joskus se on vaatinut matkustamista omin varoin toiselle paikkakunnalle useaksi päiväksi, mikä on paitsi kirpaissut periaatteellisella tasolla, myös tuntunut taloudessa niukan toimeentulon takia.

Sekä yliopistopedagogiikan että feministisen pedagogiikan opintojaksoihin on sisältynyt oman opettajuuden ja opettajana toimimisen reflektointia, joka on ollut lähinnä musertavaa. Reflektointi on tarjonnut hetkiä, jolloin olen asettunut kasvotusten sen tosiasian kanssa, että oma akateeminen polkuni on umpikujassa eikä mahdollisuutta jatkaa ole. Silti se on jatkunut: vielä tämä lukukausi, sen jälkeen seuraava ja sitten vielä seuraava. Niistä on koostunut lukuvuosien ketju, jossa olen selviytynyt kurssista toiseen ja jossa vuoden mittainen sijaisuus on ollut lottovoitto. Reflektointi on myös pakottanut näkemään, että kaikki eivät ole siinä mielessä samassa veneessä, että monilla on paljon parempi työtilanne, joillain jopa toistaiseksi voimassa oleva työsuhde opetustehtävissä, ja avannut ymmärrystä sille, että minua ei tulla koskaan valitsemaan vakituiseen opetustehtävään. Ne jaetaan sellaisille henkilöille, jotka ovat osanneet ja pystyneet käyttämään aikaansa ja oppimaansa asiantuntijuuttaan vahvistaviin asioihin, ei prekaareille opettajille, jotka eivät ymmärrä lähteä yliopistosta pois.

Vapaan sivistystyön opettaja

Akateemisen polkuni lisäksi tai sen vastapainoksi olen harjoittanut joogaa. Jooga on tarjonnut minulle tyystin toisenlaisen maailman kuin akateeminen polkuni, jota kulkeminen on ollut jatkuvaa pinnistelyä, kompuroida ja pettymyksiäkin. Siinä missä akateeminen polku on tuottanut prekaariutta, jooga on purkanut prekaariuden aiheuttamia tunteita ja stressiä ruumiista. Pontus Purokuru ja Antti Paakkari (2015) ovat tutkineet prekaariuden aiheuttamien affektien, erityisesti riittämättömyyden tuntumista ruumiissa ja todenneet, että affektin nimeämi-

nen ja sen muuttaminen tunteeksi ruumiissa voi auttaa ystävystymään sen kanssa, tunnistamaan ja hyväksymään sen ja päästämään siitä irti, ymmärtämään, ettei se ole ikuinen vaan muuttuva, että sen kanssa voi elää ja että mikään tunne ei kestä loputtomasti. Jooga on johdattanut minut hyvin samankaltaisten oivallusten äärelle ja lisäksi tarjonnut erityisen menetelmän oman ruumiin hoitamiseen.

Hakeuduin jooganopettajakoulutukseen, kun väitöskirjani oli loppusuoralla, ja valmistuin jooganopettajaksi pian tohtoroitumiseni jälkeen. Olin suunnitellut koulutukseen hakeutumista pitkään ja säästänyt sitä varten rahaa, sillä halusin syventää tietämystäni ja kokemustani joogasta. Siinä vaiheessa minulla ei ollut suunnitelmissa opettaa joogaa, mutta hyvin nopeasti opettajakoulutuksen alettua huomasin, että myös joogan opettaminen tuntuu hyvältä ajatukselta. Joogan opettaminen onkin tukenut ja vahvistanut opettajuuttani myös akateemisessa maailmassa. Vaikka nämä kaksi opettajuutta ovat sisällöltään hyvin erilaisia, ovat ne täydentäneet toisiaan.

Jooganopettajaksi valmistumisen jälkeen löysin nopeasti yhden viikotunnin ja toisen, epäsäännöllisemmän tunnin ohjattavakseni eri yksityisiltä joogakouluilta. Ne toivat mukavaa vaihtelua akateemiseen työhöni ja pienen mutta säännöllisen lisän toimeentulooni. Jonkin ajan kuluttua kuitenkin lopetin molemmat tunnit, sillä kyllästyin väärin laskettuihin ja huonoihin palkkoihin, työnantajan ehdotuksiin pimeästi maksettavasta palkasta, vaatimuksiin tehdä ilmaista työtä vastaanotossa ja muuttaa toistaiseksi voimassa oleva työsopimus määräaikaiseksi, sekä muihin vastaaviin, hankaliin ja osin myös lainsäädännön vastaisiin käytäntöihin.

Myös aiemmassa tutkimuksessa on todettu, että joogan opettaminen yksityisen sektorin liikuntapaikoissa on usein – mutta ei tietenkään aina ja kaikkialla – monella tavalla ongelmallista ja hankalaa (Koivunen 2017; Koivunen & Ojala 2015). Lisäksi se on usein tuntiperusteista, prekaaria työtä, jonka avulla on vaikeaa hankkia kohtuullinen elanto. Tuntiopettajille ei yleensä makseta opettamiseen liittyvästä oheistyöstä (Koivunen 2017; Koivunen & Ojala 2015), ja joogan opettamiseen tarvittava koulutus, kirjallisuus, vaatteet ja välineet on hankittava omalla kustannuksella¹. Yksityisen sektorin liikunnanohjaajilla ei ole yleissitovaa työehto-

1 Joogasuuntien välillä on eroa sen suhteen, miten paljon niiden opetta-

sopimusta ja siten minimipalkkaa (Karppinen 2011; Koivunen 2017), toisin kuin vapaan sivistystyön opistoissa työskentelevillä jooganopettajilla, joiden kohdalla noudatetaan yksityisen opetusalan työehtosopimusta.

Koska joogan opettaminen yksityisissä liikuntapaikoissa ei enää houkutellut, yritin päästä opettamaan paikallisiin kansalaisopistoihin. Minulla oli hyvät suhteet opistojen koulutussuunnittelijoihin, jotka ovat kannustaneet tarjoamaan opistojen valikoimaan joogakursseja erilaisista teemoista. Näin toiminkin; suunnittelin yhä uusia, erimittaisia kursseja opistoille. Lisäksi käänsin englannista suomeen joogakirjan, jonka teemasta suunnittelin uuden kurssin. Kurseista vain yksi toteutui pienimmällä mahdollisella osallistujamäärällä. Jos ilmoittautuneita olisi ollut yksikin vähemmän, sekin olisi peruttu.

On todettu, että asiakkailta ja etenkin asiakaspalautteella on yhä suurempi merkitys työlle, myös opetustyölle (esim. Gandini 2019; Jauhiainen 2011, 169). Näin on myös vapaan sivistystyön parissa, etenkin kun asiakkaat äänestävät jaloillaan eivätkä halua osallistua kurssille tai tunneille. Vapaan sivistystyön oppilaitoksissa keskeinen osa opetushenkilöstöä ovat määräaikaiset sekä päätoimiset tuntiopettajat (Pätäri ym. 2019, 189), eli esimerkiksi kansalaisopistojen opetustarjonta perustuu suurelta osin juuri tuntiopettajien suunnittelemiin tunteihin ja kursseihin. On myös selvitetty, että opistojen asiakkailta on yhä suurempi kysyntä lyhytkestoisille kursseille koko lukuvuoden kestävien viikkotuntien sijaan (Pätäri ym. 2019, 143–144).

Siinä missä minä pinnistelin saadakseni mitään tarjoamistani kurseista käyntiin, kokeneiden, pitkään toimineiden jooganopettajien kurssit täytyivät vain muutamassa minuutissa ilmoittautumisen alettua. Asiakkaat tunsivat heidät ja tiesivät mitä saavat, mutta minä olin uusi opettaja, eivätkä asiakkaat halunneet ottaa riskiä ja ilmoittautua minun tunnilleni. Olin tahtomattani jälleen yhdenlaisessa kilpailutilanteessa. Lopulta

misessa tarvitaan oheismateriaalia. Opetan kundaliinijoogaa, jossa opettajan pukeutumiselle, välineille ja kirjallisuuden käytölle asetetaan enemmän vaatimuksia kuin monessa muussa joogasuunnassa. Kundaliinijoogassa esimerkiksi kannustetaan käyttämään tuntien ja erityisesti meditaatioiden tukena tietynlaista musiikkia. Opettaja joko hankkii sen omalla kustannuksellaan tai sitten ei käytä tunneilla musiikkia.

sain eräältä eläkkeelle siirtyvältä jooganopettajalta perinnöksi joogaryhmän, joka sai luvan aloittaa toiminnan, vaikka ilmoittautuneita oli jälleen liian vähän. Eläköityvä jooganopettaja kertoi harmistuneena, että osa ryhmän vakituisista asiakkaista oli seurannut häntä muille joogatunneille, joita hän vielä opetti. Tämä tieto varjosti myös minun riemuani oman joogaryhmän käynnistymisestä. Ryhmä myös hajosi koronapandemian siirrettyä opetuksen verkkoon, ja vain muutama asiakas jatkoi kauden loppuun saakka. Pandemian jatkuessa seuraavalle lukukaudelle ei ilmoittautuneita ollut tarpeeksi.

Palkkauksen julmuus

Vaikka raha tai sen puute ei ole ainoa epävarmuutta aiheuttava asia prekaarissa elämässä, on se kuitenkin yksi keskeisimmistä. Eeva Jokinen (2014) näkee rahan monimutkaisena yhteiskunnallis-taloudellisena suhteena, ja hän on jaotellut yhteydet kolmeen tasoon. Ne ovat ensinnäkin rahan kulttuuriset merkitykset, toiseksi raha systeeminä ja kolmanneksi rahan suhde henkilön toimijuuteen. Seuraan löyhästi tätä jaottelua, kun seuraavaksi tarkastelen prekaarin opettajan ja rahan suhdetta.

Yliopistoissa, niin kuin varmastikin suuressa osassa muistakin työorganisaatioista, rahamuotoinen palkka ei merkitse vain työstä saatua korvausta tai työntekijöiden toimeentuloa. Sen sijaan palkka merkitsee ja osoittaa myös asemaa sekä arvostusta. Palkat jakautuvat hierarkian mukaan, mutta niissä on eroja myös alojen sekä palkansaajien sukupuolen välillä. Myös yliopistossa palkka on yksi statuksen merkki ammattinimikkeen ja muiden merkitsijöiden ohella. Lisäksi yliopistossa tehtävä työ on karkeasti jaoteltuna jakaantunut naisten tekemään, vähemmän arvostettuun opetustyöhön sekä miesten arvostetumpaan tutkimustyöhön (esim. Jauhiainen 2011).

Oma ansiokehitykseni yliopistossa on pysähtynyt moneen kertaan, ja se on ollut vähintäänkin hidasta. Tuntiopetuksesta minulle maksettujen palkkioiden perusteet ovat lähinnä mysteeri, enkä useinkaan tiedä etukäteen, paljonko minulle maksetaan, millä perustein ja koska. Oletan, että palkkioissa on jokin logiikka, mutta minulle se ei ole kaikkien näiden vuosien aikana selvinnyt, sillä se tuntuu muuttuvan ilman

perusteita. Mitä alhaisempi on tuntiopetuksen taustalla oleva osa-aikainen tutkimusrahoitukseni, sitä enemmän minun on opetettava. Toisin sanoen tutkijan ja opettajan palkat liittyvät tiiviisti toisiinsa. Tutkijana sain pitkään kestäneiden neuvottelujen jälkeen nimikkeeni muutettua tutkijatohtorista yliopistotutkijaksi, mutta palkan nostaminen yliopistotutkijan palkan tasolle ei onnistunut. Esihenkilöni sitä hyvin perustein ehdotti ja perusteluissaan totesi, että se on yksikön muiden yliopistotutkijoiden vähimmäistaso. Seuraavan tason esihenkilö kannatti tätä, mutta sitä seuraavan tason esihenkilö vastasi näin: ”Tehtävänkuvaus vastaa selkeästi alemman tason vastaavuutta, perustelua ei tason korottamiselle kuvauksen valossa ilmeisesti ole. Nimike yliopistotutkija tässä virheellinen tai ei ainakaan ’tyypillinen’, mutta hän ei voi olla tutkijatohtorikaan, joten tässä on järjestelmässämme valuvika.” Palkkaani ei näin ollen korotettu yliopistotutkijan tasolle. Esihenkilön vastaus antaa myös ymmärtää, että minun kaltaiseni työntekijä ei ”sovi” yliopistoon, sen uraportaisiin ja muihin malleihin.

Olin toki huomannut jo aiemmin, että oma palkkatasoni on matalampi kuin monien muiden. Kun tein rahoitushakemusta hankkeelle ja siihen budjettia, tarvitsin siihen tiedot kahden muun hakemuksen osallistuvan kollegan palkkatasosta. Huomasin, että heillä molemmilla palkkataso oli parempi kuin minulla, vaikka minä olin dosentti ja toinen kollegoista maisteri, toinen hiljattain väitellyt tohtori. Olin siis pätevä ja sopiva johtamaan tutkimushanketta, mutta palkkani olisi ollut alempi kuin niiden, joita olisin johtanut. Tosin tähän olisi saattanut tulla muutos, jos olisimme saaneet rahoituksen – mitä tosin epäilen.

Kun rahaa tarkastellaan systeeminä, on akateemisessa työssä keskeinen huomio prekaarista näkökulmasta se, että iso osa työstä ja tehtävistä tehdään ilman rahallista korvausta. Ne ovat erilaisia luottamus- tai asiantuntijatehtäviä. Tällaisten tehtävien taustalla on ajatus, että akateemisilla asiantuntijoilla on työpaikka, joka turvaa heidän toimeentulonsa, ja siten he voivat tehdä näitä asiantuntijatehtäviä ilman erillistä rahallista korvausta. Prekaarilla opettajalla ei varsinaisesti tällaista työpaikkaa ole. Hän kuitenkin tekee tällaisia tehtäviä ilman korvausta, sillä niiden tekeminen meritoi ja siten kenties auttaa akateemisella polulla pysymistä. Niinpä minäkin olen esimerkiksi kirjoittanut lukemattomia lausuntoja, antanut haastatteluja medialle ja toiminut useita

vuosia kotimaisen tiedelehden toisena päätoimittajana – joitakin tehtäviä mainitakseni – ilman rahallista korvausta näihin tehtäviin käytetystä työpanoksesta.

Esimerkiksi ammattiyhdistysliikkeen suhtautuminen ilmaisen työn tekemiseen on ihan selvä. Sen mielestä on tyhmää tehdä ilmaista työtä ja näin mahdollistaa yliopistotyönantajan toiminnan jatkuminen muuttumattomana. Ammattiyhdistysliike ei kuitenkaan kerro, mikä on realistinen vaihtoehto. Jos prekaari opettaja lopettaa ilmaisen työn tekemisen, miten hänen asemansa muuttuu ja mitä silloin jää jäljelle? Ei ole ollenkaan varmaa, että hän pystyy pärjäämään akateemisessa maailmassa, mutta varmaa on se, että luopuessaan ilmaisesta akateemisesta työstä hän luopuu myös toivosta, että se auttaisi häntä jollakin tavalla eteenpäin.

Ajauduin vähän vastaavanlaiseen tilanteeseen jooganopettajana, kun en enää halunnut työskennellä yksityisten liikuntapalvelupaikkojen ja joogakoulujen opettajana. En saanut opetustunteja kansalaisopistoista, mutta koska halusin kuitenkin opettaa joogaa jonkin verran, päädyin opettamaan esittelytunteja ja varhaisaamun harjoituksia, joiden opettamisesta ei makseta mitään. Toki tämä piti joogan edelleen harrastuksena ja siten erillään palkkatyöstä, mutta samalla se myös harmitti. Tilanne ei ollut kannaltani ideaali, sillä olisin halunnut opettaa joogaa jonkin verran myös palkkaa vastaan.

Olen ollut siinä mielessä hyväosainen, että minulla on ollut rahaa, joka on mahdollistanut monenlaista toimijuutta ja monia asioita, kuten edellä esiin tuodut feministisen pedagogiikan opiskelemisen ja kouluttautumisen jooganopettajaksi. Sitä ennen minulla on ollut mahdollisuus opiskella korkein mahdollinen tutkinto. Se ei kuitenkaan ole turvannut toimeentuloani, vaikka onkin pitänyt löyhästi ansiotyön syrjässä kiinni. Raha ei ole ohjannut opiskeluni tai ole ollut yliopistotyön tekemisen motiivi, mutta kuvittelin sentään, että kouluttautumisen myötä saisin nykyistä vakaamman työn ja kohtuullisen toimeentulon.

Sekä opiskeluni että prekaarin työni mahdollistaja on ollut samassa kotitaloudessa asuva toinen, vakaassa työsuhteessa oleva henkilö. Tilanne muuttui oleellisesti, kun minusta tuli kotitaloutemme ainoa työssäkäyvä henkilö. Muutoksen myötä paine oman työn jatkumiseksi kasvoi merkittävästi. Samalla monet muut vaihtoehdot sulkeutuivat pois, kuten ajatus omasta työstä irtautumisesta ja tyhjän päälle hyppäämisestä. Näin

ollen rahan ansaitseminen alkoi suunnata toimintaani toisella tavalla kuin ennen.

Lupauksista luopuminen

Oppimiseen, koulutukseen ja myös opettamiseen sisältyy julman optimismin mukainen lupaus muutoksesta ja paremmasta tulevaisuudesta. Julma optimismi kutsuu ihmisiä olemaan jatkuvasti innovatiivisia ja kehittämään itseään oppimisen sekä koulutuksen avulla. Lupausta ei ole kuitenkaan aina mahdollista lunastaa, esimerkiksi jos pääsy opettajaksi omalle erityisalalle on prekaaria, hetkittäistä, vaikeaa ja joskus myös mahdotonta, kuten edellä olen kuvannut. Samaan aikaan julmaan optimismin sisältyvän toivon elättelemisen voi olla haavoittava kokemus, kun parhaansa yrittäminen, jatkuva itsensä kehittäminen ja eteenpäin pyrkiminen eivät riitä.

Prekaariudesta kumpuavaa riittämättömyyttä analysoineet Purokuru ja Paakkari (2015) toteavat, että tutkijan keinot analysoida asioita, niiden älyllistäminen ja rationalisoiminen tai edes filosofian lukeminen, sosiologian opiskelu tai poliittinen aktivismi ei lopeta riittämättömyyden tunteen kokemista. Vastaavasti prekaarin työn tutkiminen ja opettaminen ei säästä prekaariudelta tai tee siitä edes mitenkään helpompaa elää. Prekaarin työn tutkija tuntee tutkimustulokset, altistavat tekijät, yhteiskunnan rakenteet ja niin edelleen. Silti sen ymmärtäminen ja hyväksyminen, että prekaarius on osunut myös omalle kohdalle, on vaikeaa ja tekee kipeää. Prekaarin työn tutkija tuntee tavan, jolla työntekijä suunntaa syytökset ja epäilyt itseensä, omaan riittämättömyyteensä ja kysyy, miksi minä en pärjännyt tarpeeksi hyvin, mitä minä voisin tehdä vielä enemmän ja paremmin. Silti prekaarin työn tutkija kysyy itseltään ihan samat kysymykset.

Vapaa sivistystyö tarjoaa asiakkailleen väylän ja keinon itsensä kehittämiseen ja toteuttamiseen (Pätäri ym. 2019), mutta kansalaisopiston tuntiopettajan asema on hyvin toisenlainen. Toki myös joillekin opettajille vapaa sivistystyö voi tarjota voimauttavia kokemuksia, mutta toisille tuntiopettajana toimimisesta on tullut itsensä markkinointia, osallistujien houkuttelua ja kenties myös itsensä brändäämistä, jotta erottuisi

muista opettajista ja menestyisi kurssitarjonnan markkinoilla. Niinpä vapaa sivistystyö ei välttämättä ole irrallaan muun yhteiskunnan uusliberalistisista suuntauksista, vaan ne kantautuvat myös kansalaisopistoihin niiden laajasta ja monipuolisesta ideologisesta taustasta huolimatta. Se ei tarjoa turvasatamaa prekaarille opettajalle, eikä se ole vapaan sivistystyön tarkoituksaan.

Berlant (2011, 19; myös Moore & Clarke 2016) toteaa, että tätä aikaa eivät kuvaa yksinomaan uusliberalistiset puhetavat, filosofiat ja retoriikka, vaan myös tarkoituksellinen ahdistuksen, satunnaisuuden ja prekaarisuuden tuottaminen sekä markkinaistuminen. Sen seurauksena muutoksen pelko, menettämisen mahdollisuuden pelko sekä toiseuksien (toisten ihmisten, toisten kansakuntien ja toisten järjestelmien) pelko johtavat oman tilanteen sekä sen tuottaneen järjestelmän hyväksymiseen, vaikka saatamme tunnistaa ja harmitella järjestelmän kyvyttömyyttä täyttää odotuksemme. Berlant (2011) esittää, että keskeinen hankaluus monille on odotusten, toiveiden, mahdollisuuksien ja pysyvyyden tunteen uudelleenneuvottelu tai niistä kieltäytyminen, kun lupaus hyvästä elämästä sekä henkilökohtainen (kenties myös kollektiivinen ja ammatillinen) näkemys hyvästä elämästä unelmineen, urakehityksineen, työn pysyvyyksineen sekä tasa-arvoisempine yhteiskuntineen – näkemys, joka on saattanut tarjota elämälle jonkinlaista tarkoitusta ja merkityksellisyyttä – muuttuu yhä enemmän ja ilmeisemmin kestäättömäksi.

Prekaari työ haavoittaa tekijäänsä, kun hän julman optimismin ajatuksen mukaisesti tavoittelee jatkuvuutta, mutta ei saavuta tavoitettaan ja haavoittuu toistuvista hylkäämisen kokemuksista. Kokemus siitä, että ei kelpaa, ei sovi, ei ole tarpeeksi hyvä, on syvästi haavoittava, eikä tutkimuskirjallisuus kerro, voiko sitä haavaa enää parantaa. Siitä minullaakaan ei ole kokemusta. Lauren Berlantin (2011) näkemyksen valossa ainoa keino lopettaa veitsen kiertäminen haavassa on julman optimismin lupauksista luopuminen ja irti päästäminen.

Kirjallisuus

- Adams, Tony & Ellis, Carolyn & Holman Jones, Stacy (2017) *Autoethnography*. Teoksessa Jörg Matthes (toim.) *The International Encyclopedia of Communication Research Methods*. Hoboken: John Wiley & Sons.
- Berlant, Lauren (2011) *Cruel Optimism*. Durham: Duke University Press.

- Brunila, Kristiina (2019) Kiihdyttävä yliopisto. Teoksessa Tero Autio, Liisa Hakala & Tiina Kujala (toim.) Siirtymiä ja ajan merkkejä koulutuksessa. Opetussuunnitelmatutkimuksen näkökulmia. Tampere: Tampere University Press, 349–376.
- Di Paolantonio, Mario (2016) The Cruel Optimism of Education and Education's Implication with 'Passing-on'. *Journal of Philosophy of Education* 50 (2), 147–159.
- Fejes, Andreas & Olson, Maria & Rahm, Lina & Dahlsted Magnus & Sandberg, Fredrik (2018) Individualisation in Swedish Adult Education and the Shaping of Neo-liberal Subjectivities. *Scandinavian Journal of Educational Research* 62 (3), 461–473.
- Gandini, Alessandro (2019) Labour Process Theory and the Gig Economy. *Human Relations* 72 (6), 1039–1056.
- Harni, Esko & Pyykkönen, Miikka (2017) Vastuullinen, omatoiminen ja innovatiivinen. 2000-luvun ihannekansalaisella on yrittäjän elämänsä. Teoksessa Veera Nuutinen (toim.) Uusi työväki. Työ ja yrittäjyys prekarisoituvan palkkatyön yhteiskunnassa. Helsinki: Into, 107–128.
- Jauhiainen, Annukka (2011) Opetustyö ja sukupuoli uusliberalistisessa yliopistossa. *Aikuiskasvatus* 31 (3), 164–173.
- Jokinen, Eeva (2013) Prekaari sukupuoli. *Naistutkimus–Kvinnoforskning* 26 (1), 5–18.
- Jokinen, Eeva (2014) Avoin talous, lukittu sukupuoli. *Sukupuolentutkimus–Genusforskning* 27 (3), 43–46.
- Jokinen, Eeva (2018) Elämää 2000-luvulla: Elämän prekaari käyttöliittymä. Teoksessa Anu Suoranta & Sikke Leinikki (toim.) Rapautuvan palkkatyön yhteiskunta. Mikä on työn ja toimeentulon tulevaisuus? Tampere: Vastapaino, 18–27.
- Jokinen, Eeva & Venäläinen, Juhana & Vähämäki, Juhani (2015) Johdatus prekaarien affektien tutkimukseen. Teoksessa Eeva Jokinen & Juhana Venäläinen (toim.) Prekarisaatio ja affekti. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 118. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 7–30.
- Julkunen, Raija (2008) Uuden työn paradoksit. Keskusteluja 2000-luvun työprosess(e)ista. Tampere: Vastapaino.
- Järvensivu, Anu & Koski, Pasi (2008) Työssä oppimista ja oppimistyötä. *Aikuiskasvatus* 28 (1), 25–34.
- Karppinen, Pia (2011) Yksityisen liikuntapalvelualan villit työehdot – paikalliset pelisäännöt vai työehtosopimus? Liiketalouden opinnäytetyö. Turku: Turun ammattikorkeakoulu. http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/38796/Karppinen_Pia.pdf?sequence=1. Luettu 20.4.2021.

- Kellner, Douglas (2003) *Cultural Studies, Multiculturalism, and Media Culture*. Teoksessa Gail Dines & Jean M. Humez (toim.) *Gender, Race, and Class in Media. A text-reader*. 2nd edition. Thousand Oaks: SAGE, 9–20.
- Koivunen, Tuija (2016) Täyttä päivää työttömänä. Sukupuoli uudessa työssä. *Aikuiskasvatus* 36 (4), 270–278.
- Koivunen, Tuija (2017) Uuden työn piirteet ja työn tekemisen ehdot yksityisellä liikuntapalvelualalla. *Työpoliittinen aikakauskirja* 60 (3), 57–64.
- Koivunen, Tuija & Ojala, Hanna (2015) Joogaopettajat. Sukupuolistunutta työtä talouden laitamilla. *Sukupuolentutkimus–Genusforskning* 28 (2), 5–18.
- Koivunen, Tuija & Otonkorpi-Lehtoranta, Katri & Leinonen, Minna & Heiskanen, Tuula & Korvajärvi, Päivi (2018) Uuden työn sukupuolistavat käytännöt ja sopimisen muodot. *Työraportteja 100*. Tampere: Tampereen yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0847-6>
- Koivunen, Tuija & Saari, Tiina (2016) Työntekijä itsensä johtajana työelämäoppaissa. *Aikuiskasvatus* 36 (1), 14–23.
- Lahelma, Elina (2014) Troubling Discourses on Gender and Education. *Educational Research* 56 (2), 171–183.
- McLean, Scott & Kapell, Brandi (2015) She Reads, He Reads: Gender Differences and Learning Through Self-help Books. *European Journal for Research on the Education and Learning of Adults* 6 (1), 55–72.
- McLean, Scott & Vermeylen, Laurie (2014) Transitions and Pathways: Self-help Reading and Informal Adult Learning. *International Journal of Lifelong Education* 33 (2), 125–140.
- Moore, Alex & Clarke, Matthew (2016) ‘Cruel Optimism’: Teacher Attachment to Professionalism in an Era of Performativity. *Journal of Education Policy* 31 (5), 666–677.
- Neville, Patricia (2012) Helping Self-help Books: Working towards a New Research Agenda. *Interactions: Studies in Communication & Culture* 3 (3), 361–379.
- Nikunen, Minna (2017) Young People, Future Hopes and Concerns in Finland and the European Union: Classed and Gendered Expectations in Policy Documents. *Journal of Youth Studies* 20 (6), 661–676.
- Puro, Laura & Lundell-Reinilä, Hanna (2020) Lahjakkaat, sitkeät, kyvykkäät. Suomalaisten naisten koulutuksen ja Konkordia-liiton historia. Helsinki: Siltala.
- Purokuru, Pontus & Paakkari, Antti (2015) Riittämättömyys. Teoksessa Eeva Jokinen & Juhana Venäläinen (toim.) *Prekarisaatio ja affekti. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja* 118. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 153–170.

- Pätäri, Jenni & Teräsahde, Sini & Harju, Aaro & Manninen, Jyri & Heikkinen, Anja (2019) Vapaa sivistystyö eilen, tänään ja huomenna. Vapaan sivistystyön rooli, asema ja merkitys suomalaisessa yhteiskunnassa ja koulutusjärjestelmässä. Helsinki: Vapaa Sivistystyö.
- Silvasti, Tiina & Lempiäinen, Kirsti & Kankainen, Tomi (2014) Eriarvoisuuden uudet paikat. Teoksessa Kirsti Lempiäinen & Tiina Silvasti (toim.) Eriarvoisuuden rakenteet. Haurastuvat työmarkkinat Suomessa. Tampere: Vastapaino, 7–19.
- Silvennoinen, Heikki & Klas, Kenneth (1996) Kestääkö koulutususkon työttömyyden? *Kasvatus* 27 (1), 62–71.
- Tervasmäki, Tuomas & Tomperi, Tuukka (2018) Koulutuspolitiikan arvovalinnat ja suunta satavuotiaassa Suomessa. *Niin & Näin* 25 (2), 164–200.
- Uotinen, Johanna (2010) Aistimuksellisuus, autoetnografia ja ruumiillinen tietäminen. *Elore* 17 (1), 86–95.
- Vähämäki, Juhani (2011) Tehdasasetusten palauttaminen. Teoksessa Eeva Jokinen, Jukka Könönen, Juhana Venäläinen & Juhani Vähämäki (toim.) ”Yrittäkää edes!” Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa. Helsinki: Tutkijaliitto, 163–189.
- Välvirronen, Esa & Ekholm, Kai (2020) Tieteen vapaus ja tutkijan sananvapaus. Tampere: Vastapaino.
- Åkerblad, Leena (2014) Epävarmuuden tuolla puolen. Muuttuvat työmarkkinat ja prekaari toimijuus. *Dissertations in Social Sciences and Business Studies* 73. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.

Parantaako aika haavat luottamuksen rikkoutuessa?

Narratiivinen tutkimus suomalaisilta työpaikoilta

Satu Mättö, Mirjami Ikonen & Taina Savolainen

Henkinen kuormittavuus suomalaisilla työpaikoilla on huolestuttavasti lisääntymässä. Työuupumuksen ja emotionaalisten ongelmien lisääntymisen taustalla on nähty isoja työelämän rakenteellisia muutoksia (Varje & Väänänen 2018), mutta henkistä kuormittavuutta lisäävät myös kiusaaminen, huono työilmapiiri ja työpaikan ristiriidat (Sutela, Pärnänen & Keyriläinen 2019). Työ itsessään voi aiheuttaa stressiä, joka pitkäaikaistuuessaan altistaa mielenterveyshäiriöille (Dutton, Workman & Hardin 2014). Suomessa yli kolmannes Kelan korvaamista sairauspäivistä aiheutuu mielenterveyshäiriöistä, jotka ovat viime vuosina nousseet suurimmaksi työkyvyttömyyseläkkeen syyksi (Ilmarinen 2021; Kela 2021). Henkinen kärsimys työssä on merkittävä yhteiskunnallinen kustannuserä, sillä mielenterveyden häiriöt maksavat Suomelle vuosittain yksitoista miljardia euroa erilaisina terveydenhuolto- ja sosiaaliturvamenoina sekä alentuneena tuottavuutena (OECD/EU 2018). Maailmanlaajuisesti työperäisen stressin on arvioitu aiheuttavan jopa kolmensadan miljardin euron menetykset (Dutton ym. 2014).

Tässä luvussa pureudumme työpaikalla koetun luottamuksen menettämisen ja rikkoutumisen prosessiin henkisen kuormittavuuden ja stressin aiheuttajana. Aiemmassa kirjallisuudessa luottamuksen menettämisen ja rikkoutumisen roolia henkisessä kuormittumisessa työpaikoilla ei ole tällä tavoin tutkittu. Tutkimus kytkeytyy johtamisen ja organisaatioiden tutkimuskenttään. Aineistolähtöisessä tutkimuksessa tarkastelemme, mikä luottamusta rikkoo, miten luottamus rikkoutuu ja millaisia seurauksia rikoilla on. Teoreettinen viitekehysemme rakentuu luottamuskäsitteen pohjalle. Luottamus ymmärretään käsitteellisesti monella tavoin: psykologisena asenteena, valintana, taipumuksena ja päätöksenä, ja luottaminen on asiayhteyteen sidonnaista (Ping Li 2012). Luottamus edellyttää syntyäkseen ja vahvistuakseen vuorovaikutusta, viestintää ja useimmiten jonkinasteista tuntemista. Luottamusta voidaan luonnehtia henkilöiden väliseksi suhdevoimavaraksi, joka syntyy työpaikalla vuorovaikutuksessa ja vastavuoroisesti eri toimijatasoilla (Savolainen 2016).

Tässä tutkimuksessa keskeisellä sijalla on henkilöidenvälinen luottamus ja sen rikkoutuminen, johon liittyy alttius haavoittua. Vuorovaikutteisessa yhteistyössä henkilöidenvälinen luottamus ymmärretään psykologisena tilana, joka sisältää riippuvuuden toisten toiminnasta (Rousseau ym. 1998). Siksi luottamukseen liittyy myös *riski*, kun positiiviset odotukset toisen toiminnasta eivät täyty (Lewicki, McAllister & Bies 1998). Vaikka lähtökohtaisesti odotukset toisen aikomuksista ovat myönteiset, riski haavoittua on olemassa. Se tarkoittaa mahdollisen haavoittumisen hyväksymistä, kun toisen osapuolen käyttäytymistä ei voi kontrolloida, jolloin riski haavoittua toteutuu (Rousseau ym. 1998; Savolainen, Ikonen & Laitinen 2018). Luottamisen vastavuoroisuus puolestaan heijastaa uskomusta, että toinen osapuoli toimii hyvántahtoisesti osoittaen luottamuksenarvoisuutta (Whitener ym. 1998). Luottamuksenarvoisuutta ja sen ulottuvuuksiin kuuluvia osaamista, hyvántahtoisuutta ja rehellisyyttä pidetäänkin luottamuksen peruselementteinä (Mayer, Davis & Schoorman 1995). Luottamus on luonteeltaan monitasoinen ja dynaaminen käsite, joka mahdollistaa inhimillisen pääoman vahvistamisen organisaatioissa kyvykkyyden, taitojen ja vuorovaikutussuhteiden pohjalta (Savolainen 2013). Työelämässä luottamuksen merkitys yhteistyössä, erityisesti esihenkilö-alaisuhteessa, korostuu ja nousee tärkeäksi etenkin epävarmoissa ja monimutkaisissa olosuhteissa.

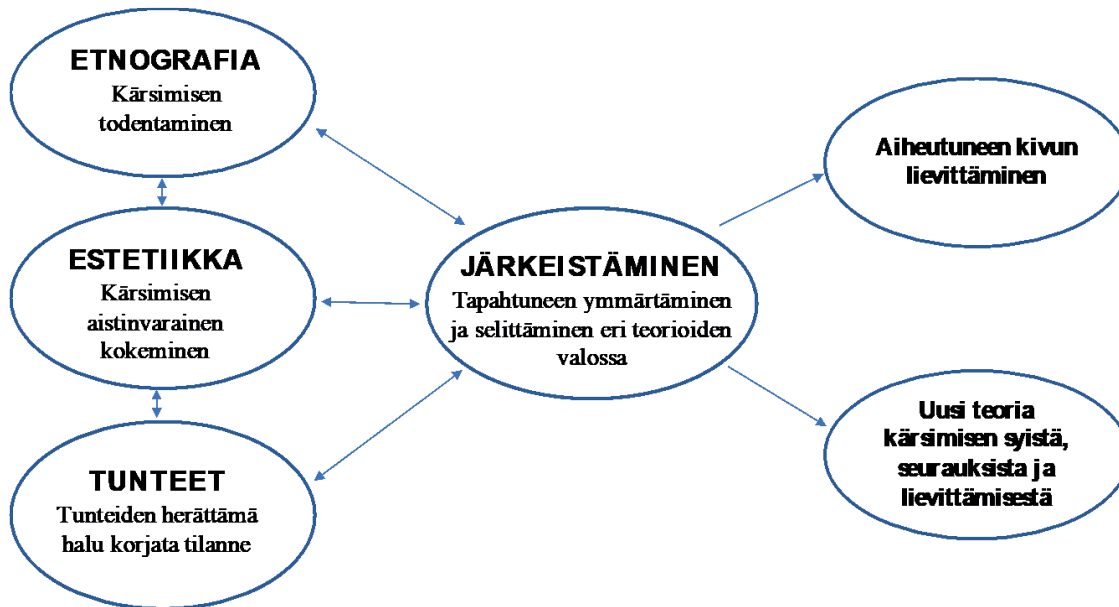
Käsitämme haavoittuvuuden Marja-Liisa Honkasalon (2018) tapaan inhimillisenä ominaisuutena, joka syntyy riskistä haavoittua, kokea haavoittumisen ja saada haava. Haavoittuvuus voi sisältää kielteisen, kärsimykselle altistavan ulottuvuutensa lisäksi myös mahdollisuuden myönteiseen kokemiseen, mutta julkisessa keskustelussa haavoittuvuudesta puhutaan usein niiden sosiaalisten ryhmien heikkoutena, joiden mielenterveysongelmiin ja henkiseen hyvinvointiin halutaan vaikuttaa (Ecclestone & Brunila 2015; Honkasalo 2018). Sosiaalityön tutkimuksessa pyritään tunnistamaan ajallisia, paikallisia, relationaalisia ja rakenteellisia haavoittuvuuden käsitteen ulottuvuuksia (Virokannas, Liuski & Kuronen 2020). Haavoittuvuuden tavoin myös luottamuksella on aikaan, tilanteisiin, suhteisiin ja rakenteisiin kytkeytyvä luonne. Haavoittuminen ja haava voivat syntyä, kun riski realisoituu, kun odotukset eivät täyty, esimerkiksi sopimukset, sanat tai teot eivät vastaa sovittua, jolloin ihminen kokee haavoittumisen ja kokemus tulee konkreettisesti näkyväksi (Nienaber, Hofeditz & Romeike 2015). Muita tätä tutkimusta sivuavia haavoittuvuuden määritelmiä ovat sosiaalityön tutkimuksessa tunnistettu haavoittuvuus ihmisten ja ihmisryhmien vaikeisiin elämäntilanteisiin liittyvänä resurssien puutteena ja sosiaalisena turvattomuutena (Virokannas ym. 2020). Kirjallisuudessa haavoittuvuudella ymmärretään paitsi altistumista ulkoisille epävarmuuksille ja stressille myös vaikeutta käsitellä niitä (Chambers 1989/2006). Organisaatiotutkimuksessa haavoittuvuus on liitetty myös kärsimykseen ja sen herättämään myötätuntoon ja haluun lievittää kärsimistä (Frost 1999; Hansen & Trank 2016; Tsui 2013).

Teoreettisen viitekehyksemme pohjalta tutkimusfokuksenamme on luottamuksen rikkoutuminen ja sen aiheuttama haavoittuminen, siihen liittyvä kärsimys ja syntyneet haavat, sekä näiden seuraukset ja mahdollinen paraneminen. Organisaatioiden ja johtamisen tutkimuksessa myötätunto jätetään usein piiloon ja organisaatioita ja niiden jäseniä tarkastellaan etäältä keskittyen talouden ja tehokkuuden mittareihin inhimillisten kokemusten sijaan (Frost 1999; Hansen & Trank 2016). Mats Alvesson (2013) haastaa tutkijoita pohdintaan ja kannustaa herättämään myös tiedepiirien ulkopuolisten lukijoiden kiinnostuksen kehittää organisaatioita ja työelämää yleensä. Tällä tutkimuksella pyrimme herättämään tietoisuutta ja lisäämään ymmärrystä luottamuksen mer-

kityksestä ja vaikutuksista työpaikoilla, niin johtamisessa kuin johdettavien kannalta, sekä siitä, mitä luottamuksen rapautumisesta ja rikkoutumisesta seuraa.

Tutkimuksellamme on kolme tavoitetta. Ensimmäkin nostamme keskusteluun luottamuksen rikkoutumisen aiheuttaman haavoittumisen ja kärsimyksen, sen herättämät tunteet ja pitkäkestoiset seuraukset. Tulkitamme siitä, miten luottamus rikkoutuu ja miten luottamusrikon aiheuttamat haavat voivat parantua, tuo uutta ymmärrystä luottamusrikoista ja niiden seurauksista. Toiseksi pyrimme tutkimuksellamme herättämään lukijassa myötätuntoa luottamusrikosta kärsiviä kohtaan sekä halun kehittää parempaa tulevaisuuden työelämää luottamuksen vaalimisen ja vahvistamisen avulla. Kolmantena tavoitteenamme on avata ja osoittaa luottamuksen tärkeyttä työyhteisöissä ja tuoda esille luottamusjohtamisen merkitystä ja taitoja, joilla voitaisiin vähentää kärsimystä ja edistää jo syntyneiden haavojen paranemista. Lopuksi pohdimme luottamukseen perustuvaa johtamista keinona vähentää kärsimystä työssä.

Tarkastelemme empiirisessä tutkimuksessa luottamuksen rikkoutumista perustuen aikuisopiskelijoiden omakohtaisiin kuvauksiin luottamusrikon aiheuttamista haavoittumisista, syntyneistä haavoista, niiden syistä, seurauksista ja arpeutumisesta. Menetelmällisenä lähtökohتانamme on Hans Hansenin ja Christine Q. Trankin (2016) myötätuntoisen tutkimuksen menetelmä (*compassionate research method*), joka soveltuu laajojen, organisaatioihin ja yhteiskuntaan liittyvien, koskettavien asiayhteyksien tutkimiseen. Menetelmän keskeisiä elementtejä ovat kärsimisen todentaminen, kivun aistinvarainen (esteettinen) kokeminen sekä tunteet. Etnografinen ote luo edellytykset kärsimisen todentamiselle nähdyn, kuullun tai koetun perusteella. Etnografinen ote mahdollistaa kärsimisen aistinvaraisen kokemisen ja tunteiden heräämisen. Tunteiden avulla tapahtunutta järkeistetään ja sitä pyritään edelleen selittämään eri teorioiden avulla. Tutkimusta motivoivat halu lievittää kipua sekä luoda uutta teoriaa kivun syistä, seurauksista ja lievittämisestä. (Hansen & Trank 2016.) Tutkimusmenetelmän keskeiset elementit on kuvattu Kuviossa 1.

Kuvio 1. Myötätuntoisen tutkimuksen menetelmä Hans Hansenia ja Christine Q. Trankia (2016, 356) mukaillen.

Myötätunnolla tarkoitamme aktiivista pyrkimystä toimia kärsivän ihmisen hyvinvoinnin parantamiseksi (Tsui 2013, 168). Myötätuntoon liittyy myös tarve ymmärtää ja selittää tapahtunutta oman toimintansa suuntaamiseksi oikein toisten kärsimyksen lieventämiseksi (Dutton ym. 2014). Myötätuntoon yhdistetään usein empatia, jolla tässä yhteydessä tarkoitamme kykyä ymmärtää toisten tunteita ja ajatuksia tekemättä suurta eroa itsen ja toisen välille (Decety & Michalska 2010). Empatian avulla tutkijan on mahdollista herkistyä tunnistamaan kärsimistä aiheuttavien tapahtumien taustalla olevia laajempia ilmiöitä, jolloin tutkijan tunteet voivat olla osa tutkimusaineistoa (Hansen & Trank 2016). Rikkaan aineiston analysoiminen herättää tutkijoissa erilaisia tunteita, esimerkiksi tässä tutkimuksessa luottamuksen rikkoutumisen kokemukset saattoivat tuntua myös fyysisinä oireina. Menetelmälle on ominaista epälineaarinen, abduktiivinen vuorottelu aineiston ja teorian, etnografian, estetiikan, tunteiden ja järkeistämisen välillä koko tutkimusprosessin ajan (Hansen & Trank 2016).

Tutkimuksemme nostaa esiin myös kysymyksen, millaisin edellytyksin ja keinoin työpaikoilla tapahtuvaan yhteistyöhön voidaan vaikuttaa ja samalla kehittää johtamis- sekä työyhteisötaitoja (ks. Savolainen 2013). Tarjoamme luvussa näkökulman luottamuksen tärkeään rooliin

muuttuvassa johtamisessa ja sen haasteissa, kuten digitalisaation myötä lisääntyneessä etäjohtamisessa. Valitsemallamme myötätuntoisella tutkimusotteella pyrimme myötävaikuttamaan myös työpaikalla koettuun haavoittumiseen liittyvän inhimillisen tragedian sekä siihen liittyvien kärsimisen ja moninaisten tunteiden näkyviksi tekemiseen.

Myötätuntoinen tutkimusmenetelmä ja narratiivinen tutkimusote

Myötätuntoisen tutkimuksen menetelmää ohjaava tutkimuskysymys sisältää pyrkimyksen ymmärtää kärsimistä ja löytää keinoja, joilla parantaa tilannetta (Hansen & Trank 2016). Tässä tutkimuksessamme kysymme, mikä luottamusta rikkoo, miten luottamus rikkoutuu, miten luottamusrikon aiheuttaman haavat arpeutuvat, ja miten tältä kärsimykseltä voitaisiin välttyä. Tutkimusaineisto on kerätty vuosina 2016–2020 Itä-Suomen yliopiston avoimen yliopiston opiskelijoilta opintojaksolla, joka liittyi luottamuksen merkitykseen johtamisessa. Aikuisopiskelijoiden työelämäkokemukset edustavat eri toimialoja kuten opetus-, terveydenhuolto-, ravintola- ja kaupan alaa, rakennusteollisuutta, tieto- ja projektityötä.

Kokonaisuudessaan tutkimusaineistomme koostuu 417 narratiivista. Valitsimme tutkimukseen luottamuksen rikkoutumista ja palauttamista käsittelevät narratiivit, joita aineistossa oli yhteensä 147. Näistä poistimme 11, koska niiden käyttö tutkimustarkoitukseen oli evätty. Aineistoa lukiessamme kiinnitimme huomiota kerrontaan konkreettisesta haavoittumisen kokemuksesta ja kertojan omista tunteista. Varsinaiseen analyysiin valitsimme ne narratiivit, joiden tulkitsimme sisältävän sekä haavoittumisen kokemuksen että omien tunteiden kuvausta. Lopulliseen aineistoon valikoimme 38 narratiivia. Kertojat kuvaavat tapahtumia niin työntekijän kuin lähijohtajan näkökulmista ruohonjuuritasolta ylimpään johtoon erikokoisissa yksityisissä ja julkisissa organisaatioissa pääosin Suomessa, enimmäkseen naisten kuvaamana (Taulukko 1).

Taulukko 1. Naiset/miehet ja esihenkilöt/työntekijät lopullisessa aineistossa.

	Esihenkilö	Työntekijä	Yht.
Nainen	14	20	34
Mies	2	2	4
Yht.	16	22	38

Käytämme käsitteitä *narratiivi* ja *tarina* synonyymisesti viittaamaan yksittäisiin kirjoitelmiin ja käsitettä *kertomus* viittaamaan yleiseen juonirakenteeseen ja laajempaan tarinatyyppiin. Narratiivisen tutkimusotteen mukaisesti olimme kiinnostuneita siitä, millaisia tarinoita tutkimuskohteesta kerrotaan (Eriksson & Kovalainen 2016). Narratiivit auttavat tekemään selkoa menneestä ja siitä, kuinka elää nykyhetkeä ja suuntautua tulevaan (Murray 1989). Soveltamamme myötätuntoisen tutkimuksen menetelmä ja narratiivinen tutkimusote soveltuvat aiheisiin, joissa halutaan selvittää miten mennyt, nykyhetki ja tuleva ovat läsnä yhtä aikaa.

Narratiivien analyysin aloitimme aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä (Eriksson & Kovalainen 2016). Sisällönanalyysissä käytimme Atlas.ti-ohjelmistoa. Anonymisoimme dokumentit ja nimesimme ne järjestyksnumeron, kirjoittajan aseman (esihenkilö/työntekijä, E/T) ja sukupuolen (M/N) mukaan. Tutkimuskysymysten ohjaamina etsimme dokumenteista kuvauksia luottamusriikon aiheuttajista, seurauksista, toipumisesta ja pitkän ajan seurauksista, tunnereaktioista sekä erilaisista taustatekijöistä. Ensimmäisellä kierroksella merkitsimme 566 erimittaista sitaattia, jotka saivat 64 eri koodia. Osa sitaateista sai useamman koodin. Seuraavilla analyysikierroksilla yhdistimme vain harvoin esiintyneet koodit toisiin läheisiin koodeihin ja nimesimme uudelleen joitakin niihin kohdistuneiden sitaattien kokonaisuutta paremmin vastaaviksi. Useamman tarkastelukierroksen jälkeen päädyimme 43 koodiin, jotka ryhmiteltyinä muodostivat neljä teemaa: 1) Johtamisongelmat ovat usein luottamusriikon taustalla, 2) Luottamuksen rikkoutuminen herättää tunteita, 3) Luottamusrikoista aiheutuu terveysvaikutuksia sekä 4) Luottamusongelmilla on laajoja vaikutuksia.

Narratiivien juonityypit muodostimme aineistolähtöisesti tiivistämällä kunkin narratiivin juonen (Eriksson & Kovalainen 2016). Juoni-analyysissä luokittelimme aineistoa sen perusteella, etenikö juoni myönteiseen vai kielteiseen suuntaan. Luottamuksen rikkoutumista kuvaavista haavoittumisen narratiiveista löytyi ironiaa, tragedioita sekä sankaritarinoita¹. Tragedioiksi luokittelimme ne narratiivit, joissa haava jäi auki eikä paraneminen käynnistynyt ja sankaritarinoiksi luokittelimme kertomukset, joissa haava alkoi parantua tai arpeutua.

Aineistolähtöisen sisällönanalyysin (Eriksson & Kovalainen 2016) tuloksena tuotetut teemat kirjoitelmista ohjasivat tyyppikertomusten luomiseen. Hyödynsimme tyyppikertomuksissa portraiture-menetelmää² (Lawrence-Lightfoot & Hoffman Davis 1997) ”maalaamalla” sisällönanalyysin ja narratiivien juonianalyysin tuottamat tyyppikertomukset muotokuviksi. Tulokset esitämme muotokuvina, jotka paljastavat tunnistetut teemat ja kertojien haavoittumiselle antamat merkitykset. Menetelmä sopii käytettäväksi yhdessä myötätuntomenetelmän kanssa, sillä tyyppikertomuksien luomisessa tutkija reflektoi kunkin tutkimukseen osallistuneen kokemuksia eläytymällä etnografin tavoin kuvattuihin tilanteisiin ja asiayhteyksien tulkintaan peilaten niitä omiin kokemuksiinsa ja käsityksiinsä (Cope, Jones & Hendricks 2014). Koska haavoittumisen kokemukset ovat yksilöllisiä, muotokuvamenetelmä antaa raportoinnissa tilaa näille kuvauksille. ”Maalaamisella” viittaamme myös siihen, että yhdistimme tyyppikertomuksiin yksityiskohtia useista narratiiveista. Muotokuvamaalauksessa kunnioitamme kertojia pysymällä heidän käyttämässään kielellisessä ilmaisussa. Jokainen muotokuvan lause pohjautuu aineistoon. Analyysiprosessissa sisällönanalyysi, narratiivinen juonianalyysi ja muotokuvamenetelmä limittyivät toisiinsa (ks. esimerkki analyysistä, Taulukko 2).

1 Länsimaisen tarinaperinteen neljä perusjuonityyppiä ovat romanssi (= sankaritarina), komedia, tragedia ja ironia (Murray 1989; Hänninen 1999).

2 Portraiture viittaa sekä muotokuvamaalaukseen että sanalliseen kuvaukseen. Menetelmässä on piirteitä estetiikasta, narratiivisuudesta, tapaustutkimuksesta, fenomenologiasta ja etnografiasta (Cope ym. 2014).

Taulukko 2. Esimerkki analyysin etenemisestä

Alkuperäinen sitaatti	Teema	Muotokuva
"Kertaakaan en saanut häneltä positiivista palautetta mistään koko sinä aikana kun hän toimi esimiehenäni. Hänellä oli myös tapana haukkua ihan kaikkia yrityksen henkilöitä kovaäänisesti ja puhua seksistisellä tavalla miehistä... Alaisilleen hänen käytöksensä oli yleensä työkeää ja käskyttävää, mitään hän ei esittänyt muodossa 'voisitko tehdä' vaan 'tee'." (37AN)	Johtamisongelmat ovat usein luottamusrikon taustalla	Taitamaton johtaja
"Hänestä tehtiin 360 asteen kysely alaisilta. Hän sai erittäin huonot arvostelut. Niihinkään hän ei usko vaan pitää niitä epäoikeudenmukaisena ja vääristeltyinä." (33AN)	Johtamisongelmat ovat usein luottamusrikon taustalla	Taitamaton johtaja
"Helpotusta tunsin siitä että nyt se oli ohi, esimieheni ei enää määrällisi minua eikä vaatisi minulta mahdottomia. Kauhua tunsin siksi että pelkäsin syyttäsikö hän tästä minua ja pelkäsin sitä mitä minulle tapahtuu tässä tilanteessa." (17AN)	Luottamuksen rikkoutuminen herättää tunteita	Hannun haava
"Talvella... terveyteni alkoi oireilla pahasti, kuten jo niin monen muunkin terveys työyhteisössämme. Lääkäri totesi verenpaineeni olevan 'taivaissa' ja lisäksi hän totesi minulla vakavan työuupumuksen, jonka vuoksi hän passitti minut sairauslomalle. Minua pelotti jäädä, sillä tiesin, ettei johto tule ymmärtämään sitä. Kuulinkin sairauslomalta palattuani talous- ja henkilöstöjohtajan kertoneen työkavereilleni minun jääneen 'mielensä pahoittaja- sairauslomalle', kuten hän sitä nimitti." (32EN)	Luottamusrikoista aiheutuu terveysvaikutuksia	Hannun haava
"- - mikä minua oikein vaivaa kun muisti on niin tavattoman huono ja meillä työpaikalla on välit nykyisin niin kireät. Enkä oikein pysty öisin nukkumaankaan enkä aina edes ymmärrä mitä minulle lähetetyissä posteissa lukee. Enkä edes "kuule" mitä joku ihminen puhuu, vaan näen ainoastaan hänen huultensa liikkeit. Lääkäri totesi pysäköidessäni autoni, että tulepas käymään hänen toimistollaan. Tovin keskusteltuamme lääkäri ykskantaan totesi, että soitat heti sihteerillesi ette tule muutamaan kuukauteen töihin, vaan olet sairauslomalla." (21EM)	Luottamusrikoista aiheutuu terveysvaikutuksia	Hannun haava
"Jokainen alkoi suojella itseään ja keskittyä vain omaan tehtäväänsä, kuten oli käsketty, joten yhteinen kehittäminen ja uudistaminen voitiin unohtaa."(32EN)	Luottamusongelmilla on laajoja vaikutuksia	Annelin arpi
"Mitä opin tässä vaiheessa esimiesrooliini. Ole rauhallinen ja esiinny varmasti henkilöstösi edessä, koska kaikki faktat puhuvat puolestasi, että olet oikeassa. Henkilöstön rajut reaktiot ovat tunnetiloja, joihin heillä on oikeus ja pelko tulevaisuudesta, koska oma tuttu turvallinen työ muuttuu, on aito." (11EM)	Luottamuksen rikkoutuminen herättää tunteita	Annelin arpi
"Kokemukseni on ollut raskas ja vakavasta työuupumuksesta selviytyminen vie aikansa, mutta on ollut hienoa huomata, että siitä voi selviytyä. Tulevaisuudessa on vielä uskallettava uskoa ja luottaa ihmisten hyväntahtoisuuteen, aitouteen ja rehellisyyteen, vaikka kokemukseni jättääkin arpia sieluun ja kolhuja luottamukseen." (32EN)	Luottamusongelmilla on laajoja vaikutuksia	Annelin arpi

Muotokuvat muodostavat välähdyksen suomalaisilta työpaikoilta, sillä aineisto on maantieteellisesti hajautunut ja alkuperäiset narratiivit erilaisilta työpaikoilta. Aineisto ei koostu pelkästään tapahtumien kulun kuvauksesta, vaan se on myös emotionaalisesti latautunutta. Arvioidessamme aineistomme luotettavuutta kiinnitimme huomiota siihen, että kertojilla ei ole ollut syytä värittää kerrontaa arvosanan takia (osasuoritus arvioitu hyväksytty/hylätty). He ovat antaneet luvan käyttää kertomusta tutkimusaineistona. Tutkijoina pyrimme eläytymään kertojan tarinaan arvioimatta sen todenperäisyyttä, käsitellen aineistoa kokemusten kuvauksina (Eriksson & Kovalainen 2016), muistikuviiin perustuvina tulkintoina ja uudelleentulkintoina aiemmista kokemuksista (Hänninen 1999). Myötätuntomenetelmän ohjaamina eläydyimme tarinoihin toimijoiden kokemuksina ja kiinnitimme huomiomme juonenkulkuihin. Tulosten esittäminen muotokuvina antoi myös mahdollisuuden häivyttää yksittäiset henkilöt ja organisaatiot tunnistamattomiksi. Valintamme esittää tutkimuksen tulokset muotokuvina syntyi runsaan aineiston tiivistämisen myötä, kun jouduimme jättämään monta kokemuksen kuvausta ja rikkaita vivahteita pois.

Tulokset

Ensimmäisenä loimme aineistosta *taitamattoman johtajan* muotokuvan, joka kuvaa sitä, miten taitamaton johtaminen altistaa haavojen syntyemiselle ja haavoittumiselle työpaikoilla. *Taitamattoman johtajan* muotokuvassa kuvaamme syitä, joiden vuoksi luottamus rikkoutui. Johtamisongelmat nousevat aineistosta kattavasti luottamusrikkosten syynä moninaisine ilmentymineen. Tässä muotokuvassa huomionarvoista on, että se piiryy pääosin työntekijöiden kuvauksista. Sen sijaan toiset kaksi muotokuvaa on muodostettu omakohtaisten kuvausten pohjalta. *Hannun haava*, tragedia, kuvaa sitä, kun haava ei arpeudu, ja aineistosta nostamme keskiöön luottamusrikkosten terveysvaikutukset. *Annelin arpi* on selviytymiskertomus ja kuvastaa haavan paranemista. Aineisto-otteiden avulla nostamme esiin luottamusrikkosten kauaskantoiset vaikutukset. Tunteita tarkastelemme jokaisen muotokuvan yhteydessä.

Haavojen synty – taitamattoman johtajan muotokuva

Johtaja on toiminut asiantuntijatiimin lähijohtajana viisi vuotta. Hänellä on tehokkaan ja etäisen organisaattorin maine, ja moni pelkää häntä. Hänellä on tapana soittaa työntekijöille aamuisin kello kahdeksalta, vaikka käytössä on liukuva työaika yhdeksään asti. Jos lähijohtaja ei saa työntekijää kiinni, hän soittaa sihteerille ja kyselee henkilön perään. Hän ei kuitenkaan ota puheeksi odotuksiaan työntekijän tavoitettavissa olemisesta kenenkään kanssa.

Johtajan käytöstä pidetään työntekijöiden joukossa töykeänä. Hänen johtamistyylinsä on perinteisen käskyttävä, eikä hän koskaan pyydä mitään ystävällisesti. Johtajalla ei ole tapana antaa myönteistä palautetta, vaan sen sijaan hän haukkuu kovaan ääneen työntekijöitä toisten läsnä ollessakin. Joitakin hän kohtelee kuin pelkkää ilmaa. Johtaja pilkkaa ja arvostelee työntekijöitä talon päällikköpalavereissa. Hän suhtautuu isossa yhtiössä työskenteleviin tuotannollisen työn tekijöihin alentuvasti eikä epäröi näyttää sitä.

Johtajalla on tapana valita suosikkeja, jotka ovat hänen kanssaan samaa mieltä ja joiden uraa hän mielellään edistää. Tälle lähipiirille on eri säännöt kuin muille. Samaan aikaan ne, jotka eivät tule hänen kanssaan toimeen, joutuvat aika ajoin julkisesti nolatuiksi. Suosikkeja kehutaan julkisesti koko talon tilaisuuksissa, vaikka toiset ovat tehneet työn.

Johtaja olettaa, että hänen keskusteltuaan jostain asiasta yhden ihmisen kanssa muidenkin pitää olla perillä asiasta. Työohjeet hän lähettää sähköposteilla, joista hänen mielestään löytyy kaikki tarvittava tieto eikä lisää tarvitse kysellä. Eikä kukaan uskaltaisikaan, sillä kysyjä joutuu heti johtajan hampaisiin. Tiimien välisiä palavereja johtaja pitää ajanhukkana, ja hän on kieltänyt omia joukkojaan puuttumasta toisten tekemiseen. Muutenkaan johtaja ei kannata avointa tiedottamista, vaan hän jakaa tietoa vain tarpeen mukaan. Hän ei usko yhdessä kehittämiseen vaan tekee itse toimenpidesuunnitelmat, jotka hän antaa toteutettaviksi sellaisenaan. Alaisten 360-kyselyiden heikkoja arvosanoja hän pitää vääristelyinä.

Kerran johtajan yksi alainen kertoi hänelle luottamuksellisesti omasta perhetilanteestaan. Seuraavalla viikolla toisen tiimin esimies kyseenalaisti alaisen kyvyn vetää käynnistettyä projektia perhetilanteesta

johtuen. Johtajan kylmä, tunteeton selitys on, että sellaisista asioista on ilmoitettava eteenpäin. Kun hän osallistuu tiimiläistensä suunnittelemaan työkykypäivän rentoon saunailtaan, kukaan ei uskalla puhua juuri mitään. Rentous ja mukavuus ovat kaukana, kun jäykkä johtaja tulee paikalle.

Vuorovaikutuksen puute

Taitamattoman johtajan muotokuvasta käy ilmi, että puutteellisista vuorovaikutustaidoista johtuva puhumattomuus ilmenee niin työpaikan ilmapiirissä kuin epävirallisemmissa saunailloissa. Kun vuorovaikutusosaamisessa on puutteita eikä organisaation viestintäkulttuuri ole avoin, luottamus rikkoutuu helposti. Tunnistimme aineistossa puhumattomuutta ja vaikenemisen kulttuuria kertojien käyttäessä metaforia ”on nostettava kissa pöydälle” (30TN) ja ”asioita ei voi lakaista maton alle” (31TN). Vaikeneminen aiheuttaa kuluttavaa varuillaanoloa ja tyrehtyttää yhteisen ideoinnin: ”Psykologista turvallisuutta ei voinut johdotiimin työskentelyssä aistia: vain tietyt henkilöt olivat aina äänessä, ja palaverien jälkeinen epävirallinen keskustelu keskittyi asioista valittamiseen... Moni kertoi olevansa varuillaan, --- ei uskallettu kertoa omia mielipiteitä tai heitellä ideoita keskusteluun.” (13EN). Vaikenemisen noidankehä syntyy luottamuksen rikkouduttua, ruokkien lisää luottamusrikkoja, kun asioita ei kyetä selvittämään (Ikonen ym. 2014). Vuorovaikutuksen puute saattaa juurtua rakenteisiin ja tulla ilmi henkilöstötilaisuuksissa, joissa ”äänessä oli vain johtaja ja kaikenlainen keskustelu oli väkinäistä. Jos joku esitti mielipiteitä ne tyrmättiin saman tien, ja mielipiteiden esittäjä nolattiin toisten kuullen.” (3AN).

Tulkitsimme aineistosta vaikenemisen kulttuuria ja keskustelukulttuurin puuttumista. Keskustelukulttuuri voidaan tyrehtyttää kokonaan, jos työntekijöiden mahdollisuutta kommunikoida keskenään rajataan:

Tiimipalavereita ei pidetty, koska esimiehemme mukaan ne olivat turhaa ajanhukkaa. Työohjeet tulivat sähköpostilla, jokaisen oli luettava ne huolellisesti itse ja opeteltava itse. Jos jokin asia oli epäselvä, monikaan ei uskaltanut kysyä lisätietoja esimieheltä, koska hänen

mielestä kaikki tarvittava tieto löytyy hänen lähettämästään sähköpostista. (8EN)

Kuten taitamattoman johtajan muotokuvassa, suosikkijärjestelmien takia ”avoimet keskustelut vähenivät entisestään, sillä kukaan ei enää uskaltanut työpaikalla juurikaan puhua mistään, sillä koskaan ei tiennyt mitä siitä seuraa.” (32EN). Vaientaminen voi olla hyvin aktiivista: ”Toimitusjohtajamme käski työntekijöitä kiinnittämään huomiota kenen vieressä ruokaillet ja kahvisi juot, sillä se voi vaikuttaa urakehitykseeni.” (32EN). Taitamattoman johtajan muotokuvassa tulee ilmi luottamuksen ja sen puutteen vastavuoroinen luonne (Gillespie ym. 2021): kun yksi osapuoli osoittaa, ettei voi luottaa toiseen osapuoleen, ei toinenkaan osapuoli luota ensimmäiseen. Johtajan taitamattomuus saattaa paljastua vahingossa, kuten tilanteessa, jossa työntekijä oli aamulla työhuoneessaan ja kuuli sanat: ”On se kumma, kun ei ne siellä viestinnässä osaa yhtään mitään. Kukaan niistä ei osaa mitään ja aina pitää olla perään katsomassa.” Työntekijä ymmärsi, että ”Hän puhui minusta ja tiimistäni. Jysähti. Raivostuin. Sydän hakkasi. Tajusin kuitenkin selvästi, että nyt on minun osaltani raja ylitetty.” (34TN).

Taitamaton johtaja ei ole ymmärtänyt sosiaalisen kanssakäymisen yhteyttä työntekijöiden kokemukseen psykologisesta turvallisuudesta ja luottamuksesta työpaikalla (Stephens, Heaphy & Dutton 2012). Arvostuksen puute ilmenee aineistossa monin tavoin: ”Aiemmin tiimiä johti esimies, joka oli hyvin kylmä ja tunteeton persoona. Hänen peruslähdekohtansa oli, ettei töissä saa olla hauskaa. Usein hän sanoikin tuon lauseen, jos työyhteisöstä kuului naurua tai iloista puheen sorinaa...” (8EN). Arvostuksen ja luottamuksen puuttuessa sitoutuminen vähenee, kuten seuraavasta otteesta ilmenee: ”Johdon antama ymmärrys siitä, että työtä tehdään, että on työpaikka, rehellisesti kyllä imettiin osaksi ideologiaa ja uskon, että työntekijät todella ajattelivat, että ainoa syy käydä töissä on pakko. Jos jotain muuta tulee vastaan niin lähtee, sitoutuneisuutta ei ollut lainkaan.” (38TN).

Vahvat tunteet

Luottamuksen rikkoutuminen herättää monenlaisia tunteita, kuten turhautumista, surua, pettymystä ja vihaa: ”Itse koin suurta pettymystä ja vihaa esimiehen käytöstä kohtaan” (33TN). Tunnistimme aineistosta myös pelkoa, sääliä ja helpotusta: ”Tunnen itseni hölmöksi, kun pelkäsin vastata esimieheni soittoon.” (36AN). Luottamuspuolan aiheuttamien tunteiden ilmaisu saa erilaisia muotoja: ”minulla oli epämiellyttävä tunne, että jouduin tiimissä hienovaraiselle ulkokehälle. Se oli väreilyä ilmapiirissä, katsekontaktin välttelyä, jonkinlaista epäaitouden havaitsemista, kun minä saavuin paikalle” (25TN). Taitamaton johtaja ei kykene ymmärtämään toisen tunteita. Joskus keskustelun edetessä tunteet ryöpsähtävät esiin, pettymys ja suuttumus purkautuvat itkuna: ”Keskustelu jatkui ja jatkui, eikä esimies tuntunut ymmärtävän, mitä ajoin takaa. Tilanteesta tuli niin ahdistava, että taisin loppujen lopuksi pyytää itse anteeksi sitä, että mainitsin koko asian ja purskahdin itkuun” (18TN). Tunteiden voimakkuus voi myös säikäyttää: ”Toisaalta tunnen sääliä niitä kohtaan, jotka ovat kauhuissaan tapahtumasta, ja yrittävät hyvittää, toisaalta tunnen ääretöntä surua ja pettymystä. Olen ollut niin vihainen, että itsekin pelkään sitä vihaa.” (5TN).

Samaan tapaan kuin taitamattoman johtajan muotokuvassa, vähättely ja arvostuksen puute aiheuttavat pelkoa: ”Kassatiimiin väkisin siirtämistä on myös pidetty ulossavustamisen keinona, jolloin henkilö lopulta irtisanoutuu itse, kun työtehtävät eivät enää miellytä. Valitettava totuus on, että kukaan työntekijöistämme ei ole niin tärkeä yrityksellemme, etteikö häntä voisi helposti korvata uudella työntekijällä.” (23TN). Luottamuksen menettäminen ja petetyksi tuleminen voi jättää syvän haavan. Yksin jäämisen tunne on musertava, kun on luottanut toisiin ja joutuu pettymään: ”Järkyttävintä itselleni oli tiimiläisteni käytös, jonka koin vahvasti selkään puukottamisena. Olin luottanut heihin ja heidän rehellisyyteensä, ja nyt huomasin jääneeni täysin yksin, ja niin, että kerromani kyseenalaistettiin.” (28EN).

Kiusaaminen

Syviä haavoja työpaikoilla syntyy kiusaamisen vuoksi, johon taitamaton johtaja syyllistyy tai ei tarvittaessa puutu. Myös kiusaamisen aiheuttama ulkopuolelle jäämisen kokemus aiheuttaa haavoittumista työpaikoilla:

Nuo kolme saivat yhteisen huoneen, joka oli samalla käytävällä muiden huoneiden läheisyydessä ja minun huoneeni oli toisella käytävällä. Tämä sai aikaan sen, että muiden lähtiessä tauolle, minulle tultiin erittäin harvoin sanomaan, että tuletko kahville. Kerran kävi jopa niin, että olimme lähdössä tyky-päivällä retkelle. He olivat päättäneetkin lähteä aikaisemmin kuin oli sovittu. Kukaan ei tullut ilmoittamaan tuota muuttunutta aikataulua minulle. Voiko oikeasti kahdeksan hengen työyhteisössä unohtaa yhden?! (26TN)

Aineistossamme esiintyi erilaisia työpaikkakiusaamisen muotoja. Työpaikkakiusaamisena pidetään työyhteisön jäsenen kohdistettua eristämistä, työn mitätöintiä, uhkaamista, selän takana puhumista tai muuta painostamista (Lyly-Yrjänäinen 2019, 81). Työ- ja elinkeinoministeriön mukaan kiusaaminen on yleistä, sillä noin viidennes työssäkäyvistä kertoo havainneensa työpaikalla esimiesten tekemää kiusaamista, kolmannes vastaajista myös työtovereiden kiusaamista (Lyly-Yrjänäinen 2019). Aineiston perusteella luottamusrikkosten taustalla on kiusaamista: ”Työsuojeluvaltuutettu kuunteli tarinaani silmät pyöreinä. Hän sanoi, ettei meillä suvaita mitään kiusaamista. Teimme asiasta jutun ja hän sanoi ottavansa esimieheeni yhteyttä. Tein myös poliisille rikosilmoituksen kaikista kolmesta, joiden tiesin levittäneen viestiä.” (31TN)

Taitamattoman johtajan toiminnan seuraukset eivät rajoitu hänen alaisiinsa. Kun esihenkilön epäasialliseen käytökseen pyritään vaikuttamaan olemalla yhteydessä ylempään johtoon, luottamusrikko laajenee alkuperäisiä osapuolia laajemmalle ja asioita saatetaan selitellä eri tavoin eri tilanteissa. Johdon edustaja saattaa olla ”puhelimessa hyvin ymmärtäväinen” ja neuvoa ”osoittamaan kirjallisen ilmoituksen asiasta yhtiön hallitukselle”. Kuitenkin konsernin toimitusjohtaja ilmoitti, että ”koska yhtiön tulos on hyvä, niin ei ole tarvetta puuttua asiaan muutoin, kuin puhutella toimitusjohtajaamme. --- Työntekijöiden pettymys oli valtava

--- Hallitus kuitenkin pesi kätensä, eikä asiaa tämän jälkeen käsitelty mitenkään. Tämän jälkeen pelko ja epäluottamus toimitusjohtajaamme kohtaan kasvoi, mutta nyt luottamus oli rikkoutunut myös yhtiön hallitusta sekä konsernin johtoa kohtaan.” (32EN).

Haavojen seuraukset – Hannun haava

Hannu kokee olevansa henkisesti aivan lopussa. Työpaikan ilmapiiri tuntuu kireältä ja henkilösuhteet tulehtuneilta. Aiemmin hän oli niin kutsuttu hyvä tyyppi, mutta nyt alaiset tuskin katsovat häntä silmiin. Hannu oireilee fyysisesti monin tavoin, on rytmihäiriöitä, verenpaine koholla, unettomuutta. Hän sijaistaa jo sairauslomalla olevaa kollegaansa, koska muillakin työyhteisössä on oireita ja sairauslomia. Hannu on surullinen, mutta liian väsynyt pyytääkseen apua. Hän sinnittelee, vaikka työ ei tuota tulosta ja päivät menevät kuin sumussa. Hän ei enää muista, mitä on luvannut asiakkaille, alaisilleen tai työkavereilleen. Hän pelkää sairausloman hakemista, koska tietää, että johto ei sitä ymmärrä eikä hyväksy.

Hannu jatkaa yksin työkuormansa alla. Lähijohtaja ei suostu nimeämään tehtäviä, jotka voisi jättää tekemättä. Hannu menettää luottamuksensa siihen, että oma esihenkilö haluaisi hänen parastaan. Hannu huomaa myös, että esihenkilön toiminnan myötä luottamus on kadonnut myös työnantajaan. Kun joulun alla työkaverit ovat jo loman vietossa ja Hannu on nääntymäisillään työtaakan alle, hän pyytää lähijohtajalta apua. Tämä lupaa soittaa, mutta soittoa ei koskaan kuulu. Aatonaattona Hannu kääntyy työterveyshuollon puoleen ja lääkäri määrää hänet heti kolmen kuukauden sairauslomalle uupumuksen takia.

Sairausloman alkaessa Hannu nukkuu ensimmäisen vuorokauden. Hän romahtaa vuosien paineiden jälkeen. Hiljalleen mielen valtaa helpotus. Sairauslomalla esihenkilö ei vaatisi mahdottomia! Hän purkaa tilannetta työpsykologin kanssa. Hannulla on tunne, että hän on työnantajansa armoilla eikä näe ulospääsyä tilanteesta. Hän on uupunut; työn ilo ja mielekkyys ovat kadonneet kauan sitten. Palattuaan sairauslomalta Hannu kuulee, että työpaikan johto oli ilmoittanut Hannun jääneen ”mielensäpahoittajalomalle”.

Sairausloman jälkeen työpaineet jatkuvat entistä kovempina ja Hannun mielessä alkaa pyöriä, että ehkä häntä vainotaan. Töihin lähteminen aamulla herättää kauhun tunteen, että kaikki inhoavat häntä. Toisaalta Hannu suree, että hyvät suhteet työkavereihin ovat menneet poikki. Hannun muisti alkaa pätkiä, hän on kärtyynen, ei ymmärrä, mitä hänelle puhutaan, eikä nuku öisin. Työterveyslääkäri antaa diagnoosinsa: burnout. Pitkien sairauslomien jälkeen Hannu jää alle kolmekymppisenä työkyvyttömyyseläkkeelle.

Uupuminen

Hannun haava toistuu narratiiveissa luottamusriikkoja seuraavina työuupumuksesta, väsymyksestä, masennuksesta ja loppuunpalamisesta johduneina, eripituisina sairauslomajaksoina (yhteensä 13 narratiivissa). Suhtautuminen työuupumukseen ja sairauslomaan työpaikoilla näyttää vaihtelevan. Luottamuksen puute esihenkilöä kohtaan voi jarruttaa oman haavoittuvuuden paljastamista: ”... minun olisi pitänyt jäädä sairauslomalle. En kuitenkaan uskaltanut hakea sairauslomaa, koska en halunnut joutua kertomaan esimiehelleni miksi jään sairauslomalle” (17TN). Kun luottamusongelmat ovat levinneet toimintakulttuuriin, heijastuu tämä työyhteisön hyvinvointiin ja muun muassa suhtautumiseen sairastumiseen: ”...terveyteni alkoi oireilla pahasti, kuten jo niin monen muunkin terveys työyhteisössämme. Lääkäri totesi verenpaineeni olevan ”taivaissa” ja lisäksi hän totesi minulla vakavan työuupumuksen, jonka vuoksi hän passitti minut sairauslomalle. Minua pelotti jäädä, sillä tiesin, ettei johto tule ymmärtämään sitä” (32EN).

Hannu jatkaa yksin työkuormansa alla. Analyysissä paljastui kertojien pyrkimys hoitaa oma työ mahdollisimman hyvin, omasta voinnista huolimatta. Luottamuksen rikkouduttua moni sinnittelee työssään mahdollisimman pitkään: ”...yritin käydä töissä normaalisti, mutta en saanut mitään aikaiseksi ja minulla oli vain paha olla. Nyt uskalsin mennä työterveyteen hakemaan sairauslomaa, jolla vietinkin seuraavat kolme kuukautta. Vihdoin, kun oli lupa tuntea ja näyttää kaikki se paha olo jota minuun oli kertynyt näiden vuosien aikana, romahdin todella pahasti.” (17TN). Luottamusrikon kanssa yksin jääminen voi myös altistaa epäi-

lyksille ja omille tulkinnoille, kuten seuraavasta aineistonäytteestä käy ilmi: ”Ja niin töiden tilaajat alkoivat ottaa yhteyttä esimiehiini, eikä se silloin tuntunut minusta itsestäni mitenkään hyvältä, vaan haukuin yhteydenottajat. Ja alkoipa pikkuhiljaa hiipiä mieleeni, että minua ”vainotaan” ja yritetään ”turhaan” mustamaalata.” (21EM).

Hyväntahtoisuus on luottamisen edellytys (Mayer ym. 1995). Muotokuvan Hannu menettää luottamuksensa siihen, että oma esihenkilö haluaisi hänen parastaan. ”Johtajaan täytyy myös voida luottaa, että hän tukee vaikeassa paikassa ja puolustaa heikompaa.” (31TN), kirjoittaa kokenut asiantuntija. Luottamusriikon aiheuttajana hyväntahtoisuuden puute ei rajaudu vain vuorovaikutussuhteisiin vaan se voi heijastua työpaikan toimintakulttuurista: ”Organisaatiossamme vallitsee valvontakulttuuri. Tehdään päällekkäisiä raportteja, ja raportteja tarkastellaan tiuhaan ja niitä pitää alaisten selvitellä johdon käskystä vielä kuukausienkin jälkeen vaikka ovat menneet jo globaalin tarkastuksen läpi. Miten alaiset voivat siis luottaa johtoon kun johto ei luota alaisiin?” (33AN). Myös rehellisyyden puute altistaa haavoittumiselle, kuten projektipäällikköä sijaistava tiimiesihenkilö kuvaa: ”Lopulta tilanne meni siihen, että kaikki muut olivat jo lomien vietossa ja minä tein yksin valtavat pitkiä päiviä kohtuuttoman työtaakan alla. Soitin esimiehelleni sanoakseni, että tilanne on nyt kestämaton. Hän lupasi soittaa minulle takaisin hetken kuluttua, eikä koskaan soittanut.” (16EN).

Syällisyys

Hannun tavoin pitkään jatkuvan paineen alla ihminen saattaa toimia väärin ja huomata aiheuttaneensa luottamusriikon. Hän havahtuu syyllisyyteen, häpeään ja ahdistukseen ymmärtäessään oman osuutensa siihen, että luottamus on menetetty. Unettomuus vaivaa luottamuksen rikkoneita esihenkilöitä: ”Seuraava yö ei ollut minulle kovinkaan hyväuninen vaan valvoin ja mietin, mikä hommassani on oikein mennyt pieleen ja mitä minulle on oikein tapahtunut, koska olen aiemmin ollut ’erittäin jämpä?’” (21EM). ”Ajatus siitä millä saan takaisin menetetyn luottamuksen, herätti myös aamuöisin, tuli ajatuksiin vapaa-ajallakin koko ajan.” (11EM).

Haavojen paraneminen – Annelin arpi

Valmistumisensa jälkeen Anneli oli innostunut ensimmäisestä vakinaisesta työstään, ja motivaatio oli korkealla. Hän halusi olla uskollinen työnantajalle, joka uskoi häneen. Pian Anneli alkoi kokea tyytymättömyyttä siitä, että työpaikalla ei toimittu niin kuin oli sovittu. Lähijohtajan unohdukset ja erilaiset väärinymmärrykset kylvivät epäluottamuksen siemeniä työilmapiiriin. Tilanne alkoi ahdistaa, ja Annelista alkoi tuntua, ettei hänen työtään arvostettu.

Tilanne kärjistyi, kun Anneli kuuli työhuoneensa seinän läpi, miten lähijohtaja moitti Annelin tiimiä ja heidän tuloksiaan, vähätteli ja mitätöi. Työn ilo oli mennyttä. Siitä eteenpäin Anneli alkoi suojella itseään ja keskittyä vain niihin tehtäviin, joista oli nimenomaan sovittu kehityskeskustelussa. Yhteinen kehittäminen ja uudistaminen voitiin unohtaa. Seuraavassa kehityskeskustelussa Anneli rohkaistui nostamaan esiin vahingossa kuulemansa keskustelun. Lähijohtaja ei myöntänyt mitään, ja lopulta Anneli purskahti itkuun, mikä ei lähijohtajan mielestä ollut työpaikalle sopivaa käytöstä.

Työpaikan tapahtumat alkoivat heijastua yksityiselämään. Pettymys ja viha tulivat uniin ja olivat mielessä vapaa-ajalla. Työpaikalla Anneli oli jatkuvasti varuillaan. Hän päätti tehdä työnsä hyvin, mutta olla näyttämättä tunteitaan työpaikalla. Hän valikoi tarkkaan, kenelle kertoi mitään yksityiselämästään. Esihenkilönsä kanssa Anneli ei puhunut mistään muusta kuin pakollisista työasioista. Samaan aikaan Anneli seurasi työpaikkailmoituksia ja harkitsi opintovapaalle jäämistä. Hän suhtautui epäilevästi koko organisaatioon. Lopulta tilanne johti siihen, että Anneli jäi sairauslomalle. Asioita puitiin työterveyshuollossa, mutta työpaikalla niistä vaiettiin.

Haavojen arpeutuminen otti aikaa. Työpsykologin kanssa keskustelut helpottivat oloa, ja lopulta Anneli päätti antaa anteeksi ja todeta, ettei tapahtumilla ja niihin liittyvillä henkilöillä olisi häneen enää valtaa. Pahin ahdistus helpotti, mutta epävarmuus ja varuillaan oleminen jäivät. Moni muukin kärsi. Uskaltaisikohan hän koskaan puuttua työpaikansa epäkohtiin? Onneksi uusi työpaikka löytyi helposti, elämä jatkui ja myöhemmin Anneli eteni esihenkilöksi. Koska hänellä ei juurikaan ollut johtajuuskoulutusta, hän hyödynsi omia kokemuksiaan johtamis-

tehtävässään. Hän kiinnitti huomiota työntekijöidensä käyttäytymiseen ja pyrki kuuntelemaan heitä herkällä korvalla. Silti hän aprikoi, kykeneekö huomaamaan pienet vihjeet vuorovaikutuksessa. Hän on oppinut, että luottamuksessa ilmeneviin säröihin on puututtava heti. Myös stressitilanteessa on huomioitava työyhteisön jokainen jäsen ja asioista on puhuttava. Vaikeneminen ei kannata, ja tarvittaessa on haettava apua. Yksin ei kannata jäädä.

Anneli on oppinut paljon. Nyt hän kokee olevansa entistä vahvempi eikä anna kenenkään enää kävellä ylitseen. Hän kiinnittää huomioita tiedon avoimeen jakamiseen, arvostaa aitoa vuorovaikutusta ja läsnäoloa. Hän uskaltaa asettua alttiiksi arvostelulle ja pyrkii viestimään ja perustelemaan päätökset henkilöstölle heidän omalla kielellään, ymmärtävästi mutta lujasti. Negatiivinen palaute ei enää muserra häntä, vaan hän pyrkii ymmärtämään toisten näkökulmaa. Anneli tietää, että henkilöstön tunnereaktiot kuuluvat asiaan isojen muutosten uhatessa. Hän tietää, että ilman kipeitä kokemuksiaan hän ei olisi se johtaja, joka hän tänä päivänä on, ja haluaa olla luottamuksen arvoinen joka päivä.

Haavojen paraneminen

Haavojen paraneminen on pitkä prosessi, sillä luottamusrikon aiheuttamat haavat eivät arpeudu itsestään, vaan voivat vaatia asian käsittelemistä luottamusrikon syvyyden ja vakavuuden mukaan (Grover ym. 2019). Annelin muotokuvan tavoin luottamusrikko jättää jälkiä käyttäytymiseen: ”...harkitsen nykyään tarkemmin, kuinka spesifisti kerron omista kuulumisistani. Olen opetellut työympäristössä käyttämään muille kuin kahdelle omalle esimiehelleni – päivän ja yön tiiminvetäjälle – niin sanottua jenkkivastausta, eli kuulumisten kysymiseen vastataan aina ’hyvää kuuluu’” (23TN). Kokemukset opettavat myös, ettei luottamus ole sokeaa, vaan terveelle epäilykselle on paikkansa: ”Tilanne jätti esimiesasemassa toiminutta kohtaan pysyvän epäluottamuksen, joka ei korjaantunut ajan myötä. Olin kuitenkin tyytyväinen, että valheellisuus paljastui, enkä enää suhtautunut mihinkään tarinoihin sinisilmäisesti.” (29AN).

Anneli pohtii useaan otteeseen työpaikan vaihtoa ja opintovapaalle jäämistä. Analyysistamme paljastuu, että etäisyyden saamiseksi haavoitta-

viin tilanteisiin näitä vaihtoehtoja toteutetaan: ”Kyynistymiseni ei kohdistunut pelkästään luottamustehtäviini, vaan koko yritykseen. Huomasin, että en halua olla osa sellaista yritystä, jossa ei välitetä henkilöstön hyvinvoinnista, eikä olla avoimia keskustelulle. Pari vuotta myöhemmin jäinkin sitten opintovapaalle – eikä tarkoitukseni ole enää palata vanhaan työpaikkaani” (22EN).

Parhaimmillaan työyhteisön luottamus voidaan palauttaa, kun organisaatiossa tartutaan asiaan: ”Uudenlainen innostunut ilmapiiri alkoi viritä työyhteisössä. Eläteltiin toiveita, että uudistuksilla saataisiin toimiva hyvinvoiva työyhteisö, jossa työntekijät viihtyisivät ja kokisivat tekevänsä mielekästä työtä” (3TN). Luottamusrikosta myös opitaan ja saadaan eväitä tulevaan: ”Itse koen kuitenkin oppineeni tapahtumista. Aloin muutama vuosi tapahtuneen jälkeen itse työskennellä esimiestehtävissä. Minulla ei silloin ollut edes minkäänlaista koulutusta esimiestehtäviin, joten ammensin oppeja ensisijaisesti omista kokemuksistani ja niiden kautta oppimastani” (24TN). Koska olemme ihmisiä, virheitä ja väärinymmärryksiä syntyy, mutta niistä voi päästä yli luottamusta uudelleen rakentamalla: ”En vaan voinut käsittää, että yhden väärän verbin käyttäminen voi aiheuttaa sellaisia reaktioita ja luottamus rapautuu pitkäksi aikaa ja korjaavia toimenpiteitä saa tehdä. Sellaista on esimiestyö ja johtaminen, mutta siitä oppii” (11EM).

Haavojen syvyys

Luottamuksen rikkoutumisesta seuranneiden haavojen syvyys ja vakavuus näyttäisivät tutkimuksemme perusteella olevan riippuvaisia ainakin yksilön kokeman asian merkityksestä ja tärkeydestä: ”Mietin myös paljon sitä, minkä verran tässä on kyse siitä, että työ luotaa syvälle; kyseessä on ”kutsumustyö...” (5TN). Sen sijaan lyhyen toimeksianton saanut projektipäällikkö pystyy tarkastelemaan luottamuksen rikkoneen esihenkilön käytöstä etäisemmin: ”Välinpitämätön suhtautumiseni esimieheeni muuttui lopulta hyväksynnäksi. Pystyin pitämään oman ärtymykseni hänen toiminnastaan kurissa, kun osasin ennakoida hänen käytöstään.” (35TN). Myös luottamusrikon aiheuttaman haavan arpeutuminen ja paranemisen kesto näyttäisivät riippuvan syntyneen

haavan syystä ja syvyydestä. Yksilöt kokevat ja ilmaisevat kipua ja kärsimystä eri tavoin (Dutton ym. 2014).

Tulkitsemme, että ajattelemattomista, tahattomista toiminnoista (tai toimimatta jättämisestä) aiheutuu pintahaavoja: ”Epäluottamuksen syventyminen välinpitämättömyydeksi tapahtui silloin, kun huomasin etten tule kuulluksi hänelle. Tunsin usein olevani hänen kanssaan keskustellessani kuin teatterissa, jossa esitän tiettyä roolia. Hymyilin ja nyökkäilin ja tein mitä pyydettiin.” (36TN). Sen sijaan luottamuksen rikkominen tahallisesti, toisen tunteista välittämättä tuottaa syviä haavoja: ”Pidättelin itkua. Lause minkä kuulin, oli kuin kuolinisku. Esimies jatkoi tunteettomalla äänellä; eikä sitä paitsi tässä hoitamassasi työssä ole ollut organisaation kannalta mitään suurta arvoa, sitä on vaan pidetty yllä lisärahoituksen toivossa.” (5TN). Tulosten perusteella luottamusrikon aiheuttaman haavan paraneminen näyttää kuitenkin mahdolliselta: ”Kokemukseni on ollut raskas ja vakavasta työuupumuksesta selviytyminen vie aikansa, mutta on ollut hienoa huomata, että siitä voi selviytyä. Tulevaisuudessa on vielä uskallettava uskoa ja luottaa ihmisten hyväntahtoisuuteen, aitouteen ja rehellisyyteen, vaikka kokemukseni jättääkin arpia sieluun ja kolhuja luottamukseen”. (32EN). Kaikkein syvimpien haavojen paraneminen on hitainta, ja jos haava avautuu uudelleen, paraneminen pitkittyy (Savolainen ym. 2018).

Annelin muotokuvassa korostuu haavoittumisen ja arpeutumisen ajallinen ulottuvuus. Aikailu työpaikalla näyttää hidastavan ja mutkistavan haavoittumisesta toipumista ja asian selvittämistä. Luottamusrikon selvittämisessä on avuksi rikkoutumisen tunnistaminen ja myöntäminen. Asianosaisten keskusteleminen ja tilanteen purkaminen voi vaatia aikaa ja useita kertoja rikon vakavuudesta riippuen (Grover ym. 2019; Savolainen ym. 2018; Lewicki & Polin 2012). Anteeksipyyntö on tunnistettu tärkeänä avauksena luottamuksen palauttamisen prosessin etenemiselle ja toipumiselle, se osoittaa myötätuntoa ja tunnustaa oman osuuden tapahtumien kulussa (Grover ym. 2019; Savolainen ym. 2018). Anteeksipyyntö ei silti välttämättä aina paranna luottamusrikon aiheuttamaa haavaa (Lewicki & Polin 2012), mutta auttaa tilanteen selvittämistä edistämällä toipumisprosessia (Savolainen ym. 2018). Erilaiset sovittelukäytännöt ovatkin yleistymässä työpaikoilla auttaen osaltaan kivuliaiden haavojen parantumisessa. Luottamusjohtamisen ja -taitojen

avulla työpaikoilla voidaan puuttua tilanteisiin ja ehkäistä luottamusrikkokojen aiheuttamien haavojen syntyä sekä edesauttaa niiden paranemista.

Johtajuustaitojen kehittäminen haavojen paranemisessa ja kärsimyksen vähentämisessä

Tutkimuksessa kysyimme, mikä luottamusta rikkoo, miten luottamus rikkoutuu, miten luottamusriikon aiheuttamat haavat arpeutuvat, ja miten tältä kärsimykseltä voitaisiin välttyä. Tuloksissa kuvaamme aineistosta esiin nousseita teemoja johtamisongelmista luottamusrikkokojen taustalla, niiden herättämiä moninaisia tunteita, terveysvaikutuksia ja oppeja tulevan työuran varalle sekä laajemmalle työyhteisöön ulottuvia vaikutuksia. Taitamattoman johtajan muotokuvassa kuvaamme narratiiveissa esitettyjä johtamisongelmia, tuomme esiin vuorovaikutuksen puutetta ja annamme tilaa vahvoille tunteille, joita huono johtaminen herättää. Myös kiusaaminen tulee ilmi syvien haavojen aiheuttajana. Muotokuvassa Hannun haavasta korostuvat luottamusrikkokojen terveysvaikutukset ja sairastuminen ja tuomme näkyväksi myös luottamusriikon aiheuttajan näkökulman ja aiheuttajassa heräävät tunteet. Annelin arpi ja sen käsittely osoittaa luottamusongelmien laajat vaikutukset paitsi yksilön käyttäytymiseen, myös työyhteisöön laajemmin. Samalla kuvasta käy ilmi, että luottamusrikosta voi toipua, mutta se voi viedä pitkän ajan.

Tulostemme perusteella johtamistaidolliset puutteet ovat useasti luottamusriikon taustalla. Erityisesti esihenkilön ja alaisen vuorovaikutussuhteessa ilmenee haasteita ja ristiriitoja, jotka johtavat monesti luottamuksen rikkoutumiseen. Luottamuksen menettäminen herättää tunteita ja aiheuttaa erilaisia, myös pitkäkestoisia terveysvaikutuksia. Luottamusriikon kauaskantoiset vaikutukset ulottuvat niin yksilön kuin työyhteisön toimintaan. Luottamusrikkokojen vakaviin seurauksiin nähden huonoa johtamista on tutkittu yllättävän vähän (Pynnönen 2015). Tuloksissa tunnistamamme rikkoutumisen pitkävaikutteisuus ilmenee laajasti työpaikkojen toimijasuhteissa siten, että haavoittumiset eivät rajoitu kahdenvälisiin suhteisiin, vaan heijastuvat koko työyhteisöön, organisaation ilmapiiriin ja saattavat jäädä toimintamalleihin ja organisaation muistiin (ks. Gillespie ym. 2021). Muotokuvat osallistuvat keskusteluun ajallisista,

paikallisista, relationaalisista ja rakenteellisista haavoittuvuuden käsitteen ulottuvuuksista (Virokannas ym. 2020).

Muotokuvina esitetyt tutkimustulokset lisäävät ymmärrystä luottamuksen rikkoutumisesta ja palauttamisesta työpaikoilla. Tulokset kuvaavat välikohtauksia, hetkiä ja vaiheita kyseisissä tilanteissa pohjautuen toimijoiden käsityksiin kivun ja haavoittuvuuden kokemuksista luottamuksen rikkoutuessa ja haavoittumisesta toipumisessa. Tutkimuksemme tuo uutta, syventävää tietoa luottamusrikkojen dynamiikasta ja kokemisesta sekä haavoittumisen ilmentymisestä, siitä toipumisesta ja rikkojen kauaskantoisista seurauksista. Lisäymmärrys tukee mahdollisuuksia kehittää tulevaisuuden työelämää luottamuksen vaalimiseksi ja vahvistamiseksi, tavoitteena sekä ehkäistä rikkoja ja haavojen syntymistä että edistää niistä toipumista. Laajemmin tutkimus luo mahdollisuuksia myös johtamis- ja työyhteisötaitojen kehittämiseen.

Otsikossa kysyimme, parantaako aika haavat. Tulostemme perusteella vastaamme: joskus. Haavat arpeutuvat, mutta paraneminen voi olla hidasta. Joskus arven alta kuoriutuu uusi kaunis iho, toisinaan arpi jää loppuelämäksi. Prosessifilosofian ajatuksena yhtä aikaa ovat läsnä menneet, nykyisyys ja tuleva – haavoittumisen kokemukset ”siirtyvät” tai heijastuvat samankaltaisiin tilanteisiin, joissa menneet kokemukset voivat aktivoitua ja herättää kysymyksen uudelleen petetyksi ja haavoitetuksi tulemisesta. Kun luottamisen ydin kietoutuu työpaikoilla luottamuksen luonteen vastavuoroisuuteen, siinä tarvitaan uskallusta luottaa, jolloin ihminen ottaa riskin haavoittua. Luottaminen on kuitenkin ihmiselle synnynnäisesti luontaista, ja siksi sen merkitys myös työelämässä on tärkeä – vaikka tulevaisuudessa työkaveri olisikin yhä useammin robotti.

Aika sinänsä ei kuitenkaan riitä yksin parantamaan luottamusrikon aiheuttamia haavoja, vaan työpaikoilla tarvitaan luottamusta vahvistavia toimenpiteitä. Ne sisältävät luottamuksenarvoisuuden osoittamista ja edellyttävät ihmisten johtamisen taitoja, joissa toteutuvat toisten kunnioittaminen, luottamustaitojen hallinta ja soveltaminen. Johtovastuussa olevien on tärkeää tiedostaa luottamuksen merkitys työpaikoilla sekä ymmärtää rikkoutuneen luottamuksen haitalliset ja pitkävaikutteiset seuraukset luottamusrikkojen ehkäisemiseksi ja luottamuksen palauttamiseksi. Aikailu haittaa ja viivästäää palauttamisprosessin alkamista ja

etenemistä. Johtajuustaitojen kehittämisessä myös tunteiden rooli tulee huomioida luottamusrikoissa ja haavojen parantumisen edistämässä. Anteeksipyyntö katalysoi prosessia auttaen haavoittumisen kokenutta luottamusrikon kipeästä alkuvaiheesta paranemisen prosessiin. Paitsi anteeksipyyntö, on myös luotava vaihteellinen ”malli”, tapa toimia, rikkojen ja haavoittumisten käsittelyssä ja hoitamisessa tulevaisuudessa. (Grover ym. 2014; Savolainen, Ikonen & Laitinen 2018).

Tutkimus kertoo, että tietoisuutta luottamuksen merkityksestä ja luottamusjohtajuudesta tulisi vahvistaa kehittämällä taitoja, joilla välteään syvien haavojen syntyminen epäluottamuksen ja luottamusrikkomusten takia. Vuorovaikutustaitoja kehittämällä on mahdollista selvittää väärintulkintoja, joita työpaikalla väistämättä syntyy monissa yhteistyötilanteissa, erilaisista taustoista ja kokemuksista johtuen. Tämä kasvat-
taa työyhteisöissä johtajuuden osaamista myös luottamuksen palauttamisen osalta. Johtajuudessa myös oma esimerkki nousee tärkeäksi hyvän ilmapiirin rakentamisessa sekä luottamuksen säilyttämisessä avoimuuden, rehellisyyden ja työyhteisöä tukevan toiminnan avulla (Savolainen 2016).

Tutkimusaineistomme kuvaa tapahtumia, jotka sijoittuvat valtaosin aikaan ennen koronaviruspandemian myötä lisääntyntä etätyötä ja kasvanutta etäjohtamisen merkitystä, mitä voidaan pitää tämän tutkimuksen rajoitteena. Jatkotutkimusta tarvitaan etenkin etäjohtamistilanteista, joissa lisähaasteita luottamiseen syntyy etenkin vuorovaikutustilanteissa, joissa aito kasvokkainen kohtaaminen on rajallisempaa. Teknologiavälitteisyys viestinnässä ja monikanavaisessa tiedon jakamisessa voivat johtaa ihmisten kohtaamis- ja dialogivajeisiin sekä väärinkäsityksiin, mikä aiheuttaa luottamuksen rikkoutumista (Savolainen 2014). Tutkimuksemme vahvuutena voidaan pitää tutkijatriangulaatiota (Eriksson & Kovalainen 2016) ja laajaa aineistoa, jota analysoimme ja tulkitsimme yhdessä myötätunton menetelmällä. Tutkijoiden omat työelämäkokemukset ja aineiston herättämät ajatukset ja tunteet osoittautuivat tutkimusprosessin eri vaiheissa toistensa kaltaisiksi, mikä niiden yhteisen reflektoinnin kautta tukee aineistosta tehtyjen tulkintojen luotettavuutta.

Luottamusrikon seurauksena koettua haavoittumista ja haavojen paranemista tarkastelevaa empiiristä tutkimusta on vielä verrattain

vähän. Tutkimuksemme antaa viitteitä luottamustaitojen merkityksestä työhyvinvoinnille sekä luottamustaitojen vaikutuksesta rikkojen ja haavojen syntymisen ehkäisyyn, mutta lisää tutkimusta tarvitaan. Pidämme tärkeänä selvittää jatkossa erilaisten luottamustaitojen kehittämisen vaikutusta työhyvinvointiin, rikkojen ehkäisyyn sekä haavojen syntymiseen. Katsomme tärkeäksi myös tutkimustulosten jakamisen käytännön työelämään. Tarve tutkia ja ymmärtää luottamusta ja luottamuksen palauttamista syvällisemmin on siten hyvin perusteltu, sillä aiemmat tutkimukset osoittavat, että luottamuksen prosessi vaikuttaa monimuotoiselta ja arvaamattomaltakin, mikä lisää tahattomasti jopa ”pahan dynamiikkaa” (Ikonen 2013). Jatkossa tulisikin myös tutkia luottamusrikon seurauksena syntyneiden haavojen syvyyteen ja vakaavuuteen vaikuttavia tekijöitä eri asiayhteyksissä, sekä tunteiden merkitystä luottamuksen palauttamisessa.

Kirjallisuus

- Alvesson, Mats (2013) Do We Have Something to Say? From Re-search to Roi-search and Back Again. *Organization* 20 (1), 79–90.
- Chambers, Robert (1989/2006) Vulnerability, Coping and Policy. *IDS Bulletin-Institute of Development Studies* 37 (4), 33–40.
- Cope, Vicky & Jones, Bronwyn & Hendricks, Joyce (2014) Portraiture: A Methodology Through Which Success and Positivity Can Be Explored and Reflectoim. *Nurse Researcher* 22 (3), 6–12.
- Decety, Jean & Michalska, Kalina J. (2010) Neurodevelopmental Changes in the Circuits Underlying Empathy and Sympathy from Childhood to Adulthood. *Developmental science* 13 (6), 886–899.
- Dutton, Jane & Workman, Kristina & Hardin, Ashley (2014) Compassion at Work. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior* 1(1), 277–304.
- Ecclestone, Kathryn & Brunila, Kristiina (2015) Governing Emotionally Vulnerable Subjects and ‘Therapisation’ of Social Justice. *Pedagogy, Culture & Society* 23 (4), 485–506.
- Eriksson, Päivi & Kovalainen, Anne (2016) *Qualitative Methods in Business Research*. 2nd edition. Lontoo: SAGE.
- Frost, Peter (1999) Why Compassion Counts. *Journal of Management Inquiry* 8 (2), 127–133.

- Gillespie, Nicole & Lockey, Steve & Hornsey, Matthew & Okimoto, Tyler. (2021) Trust Repair. A Multilevel Framework. Teoksessa Nicole Gillespie, C. Ashley Fulmer & Roy J. Lewicki (toim.) *Understanding Trust in Organizations. A Multilevel Perspective*. Lontoo: Routledge, 143–175.
- Grover, Steven & Abid-Dupont, Marie-Aude & Manville, Caroline & Hasel, Markus (2019) Repairing Broken Trust Between Leaders and Followers: How Violation Characteristics Temper Apologies. *Journal of Business Ethics* 155, 853–870.
- Grover, Steven & Hasel, Markus & Manville, Caroline & Serrano-Archimi, Carolina (2014) Follower Reactions to Leader Trust Violations: A Grounded Theory of Violation Types, Likelihood of Recovery, and Recovery Process. *European Management Journal* 32 (5), 689–702.
- Hansen, Hans & Trank, Christine Q. (2016) This Is Going to Hurt: Compassionate Research Methods. *Organizational Research Methods* 19 (3), 352–375.
- Honkasalo, Marja-Liisa (2018) Guest Editor's Introduction: Vulnerability and Inquiring into Relationality. *Suomen Antropologi* 43 (3), 1–21.
- Hänninen, Vilma (1999) *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Acta Universitatis Tamperensis 696. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Ikonen, Mirjami (2013) *Trust Development and Dynamics at Dyadic Level. A narrative approach to studying processes of interpersonal trust in leader-follower relationships*. Dissertations in Social Sciences and Business Studies 53. Joensuu: University of Eastern Finland.
- Ikonen, Mirjami & Savolainen, Taina & López-Fresno, Palmira & Kohl, Holger (2014) Trust Restoration in Workplace Relationships—Multilevel Analysis of (Mis)Trusting. Teoksessa Carlo Bagnoli, Chiara Mio, Andrea Garlatti & Maurizio Massaro (toim.) *Proceedings of the 8th Conference on Intellectual Capital, (ECIC), Venice, Italy & Reading, UK: Academic Conferences and Publishing International Limited (ACPI Ltd.)*
- Ilmarinen (2021) Työkyvyttömyyseläkehakemukset vähenivät – mielenterveyden häiriöt olivat edelleen yleisin syy työkyvyttömyydelle. <https://www.ilmarinen.fi/tietoa-ilmarisesta/ajankohtaista/uutiset-ja-tiedotteet/2021/tyokyvyttomyyselakehakemukset-vahenivat>. Luettu 20.1.2021.
- Kela (2021) Pitkien sairauspoissaolojen määrä kääntyi laskuun vuonna 2020. <https://www.kela.fi/sairauspoissaolojen-tutkimus>. Luettu 20.1.2021.
- Kim, Peter & Dirks, Kurt & Cooper, Cecily (2009) The Repair of Trust: A Dynamic Bilateral Perspective and Multilevel Conceptualization. *Academy of Management Review* 34 (3), 1–22.
- Lawrence-Lightfoot, Sara & Hoffman Davis, Jessica (1997) *The Art and Science of Portraiture*. San Francisco: Jossey-Bass.

- Lewicki, Roy & McAllister, Daniel & Bies, Robert (1998) Trust and Distrust: New Relationships and Realities. *Academy of Management Review* 23 (3), 438–458.
- Lewicki, Roy & Polin, Beth (2012) The Art of the Apology: The Structure and Effectiveness of Apologies in Trust Repair. Teoksessa Roderick Kramer & Todd Pittinsky (toim.) *Restoring Trust: Challenges and Prospects*. Oxford: Oxford University Press, 95–127.
- Lyly-Yrjänäinen, Maija (2019) Työolobarometri 2018. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2019:51. Helsinki.
- Mayer, Roger & Davis, James & Schoorman, F. David (1995) An Integrative Model of Organizational Trust. *Academy of Management Review* 20 (3), 709–734.
- Murray, Kevin (1989) The Construction of Identity in the Narratives of Romance and Comedy. Teoksessa John Shotter & Kenneth J. Gergen (toim.) *Texts of Identity*. Lontoo: SAGE, 176–205.
- Nienaber, Ann-Marie & Hofeditz, Marcel & Romeike, Philipp Daniel (2015) Vulnerability and Trust in Leader-Follower Relationships. *Personnel review* 44 (4), 567–591.
- OECD/EU (2018) Health at a Glance: Europe 2018: State of Health in the EU Cycle. Pariisi: OECD Publishing.
- Ping Li, Peter (2012) When Trust Matters the Most: The Imperatives for Contextualising Trust Research. *Journal of Trust Research* 2 (1), 101–106.
- Pynnönen, Anu (2015) Vaiennettu huono johtaminen: Kunta-alan johtamisen diskurssien kriittistä tarkastelua. *Hallinnon Tutkimus* 34 (1), 61–78.
- Rousseau, Denise & Sitkin, Sim & Burt, Ronald & Camerer, Colin (1998) Not So Different at All: A Cross-discipline View of Trust. *Academy of Management Review*, 23 (3), 393–404.
- Savolainen, Taina & Ikonen, Mirjami & Laitinen, Mikko. (2018) Trust restoration and knowledge processes—A qualitative study within leader-follower relationships. Teoksessa Ettore Bolisani, Eleonora Di Maria & Enrico Scarso (toim.) *Proceedings of the European Conference on Knowledge Management (ECKM)*, September 5-6, Padua, Italy. Reading, UK: Academic Conferences and Publishing International Limited (ACPI Ltd.), 765–772.
- Savolainen, Taina (2013) Luottamus esimiehen voimavarana, taitona ja haasteena digiajassa. Teoksessa Simo Hokkanen (toim.) *Logistiikan johtamisen tulevaisuuden haasteet*. Kangasniemi: Sho Business Development Oy, 6–31.
- Savolainen, Taina (2014) Trust-Building in e-Leadership: A Case Study of Leaders' Challenges and Skills in Technology-Mediated Interaction. <https://>

www.researchgate.net/publication/328216132

- Savolainen, Taina (2016) Luottamus – digijohtamisen voimavara ja taitohaaste. *Ratkes* 1/2016, 23–30.
- Sutela, Hanna & Pärnänen, Anna & Keyriläinen, Marianne (2019) Digiajan työelämä: työolotutkimuksen tuloksia 1977–2018. Helsinki: Tilastokeskus.
- Stephens, John Paul & Heaphy, Emily & Dutton, Jane (2012) High-quality Connections. Teoksessa Gretchen M. Spreitzer & Kim S. Cameron (toim.) *The Oxford Handbook of Positive Organizational Scholarship* (Vol. 1). New York: Oxford University Press. <https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199734610.001.0001/oxfordhb-9780199734610-e-029>
- Tsui, Anne (2013) On compassion in Scholarship: Why Should We Care? *Academy of Management Review* 38(2), 167–180.
- Varje, Pekka & Väänänen, Ari (2018) Mielenterveys tulevaisuuden työelämässä. *Lääkärilehti* 73, 2561–2566.
- Virokannas, Elina & Liuski, Suvi & Kuronen, Marja (2020) The Contested Concept of Vulnerability – A Literature Review. *European Journal of Social Work* 23 (2), 327–339.
- Whitener, Ellen M., Brodt, Susan E., Korsgaard, M. Audrey & Werner, Jon M. 1998. Managers as Initiators of Trust: An Exchange Relationship Framework for Understanding Managerial Trustworthy Behavior. *The Academy of Management Review*, 23 (3), 513–530.
- Zand, Dale (1972) Trust and Managerial Problem Solving. *Administrative Science Quarterly* 17, 229–239.

Mikroyrittäjien haavoittuvuus ja parantava valmennus koronakriisissä

*Anna-Mari Simunaniemi, Santeri Halonen, Tiina Salmijärvi
& Niina Impiö*

Keväällä 2020 iskenyt globaali COVID-19-pandemia (myöh. koronakriisi) aiheutti monenlaisia fyysisiä, henkisiä ja taloudellisia kolhuja niin yhteisöjen kuin yksilöidenkin tasolla. Yrittäjien näkökulmasta pandemia aiheutti ennennäkemättömän liiketoimintaympäristön mullistuksen, joka asetti varsinkin pienimmät yritykset vaikeaan tilanteeseen. Yhteiskunnan laajat rajoitustoimet sekä äkilliset muutokset asiakkaiden kulutuskäyttäytymisessä aiheuttivat sekä taloudellisia että henkisiä paineita, jotka haavoittivat monia yrittäjiä. Koronakriisin aiheuttamat vaikutukset yrittäjien toimintaan vaihtelivat toimialasta, liiketoimintamallista ja toiminta-alueesta riippuen lievistä liiketoiminnan päättymiseen. Kriisit yleisesti aiheuttavat yrityksille resursseihin ja käteisvaroihin liittyviä ongelmia, kun asiakkaat vähentävät ostoksiaan ja rahoittajat tulevat varovaisemmiksi (Eggers 2020). Koronakriisin vaikutukset olivat dramaattisia erityisesti yrityksissä, joissa taloudelliset puskurit ja ennakoitivalmiudet olivat vähäisiä, myynti laski romahdusmaisesti tai toiminta jouduttiin yhteiskunnan rajoitustoimenpiteiden vuoksi jopa sulkemaan. Tässä luvussa tarkastelemme koronakriisin aiheuttamia haavoja ja niiden paranemista mikroyrittäjien näkökulmasta. Luku perustuu tutkimuk-

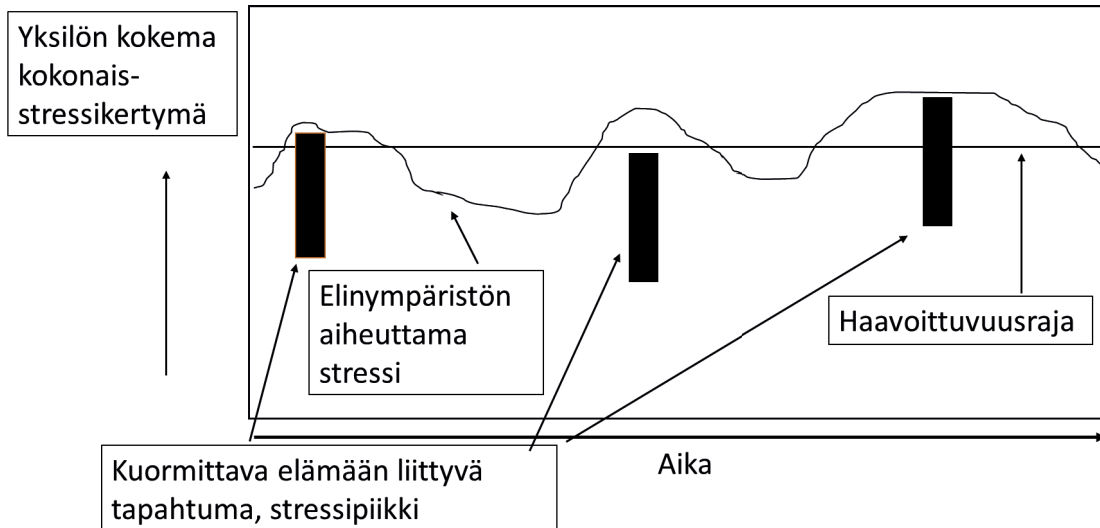
seen, jonka empiirinen aineisto on kerätty Oulun yliopiston toteuttamassa SISUa ja digiä yrittäjyyteen -ESR-hankkeen valmennuksessa, jossa pyrittiin vahvistamaan mikroyrittäjien digitaitoja sekä edesauttamaan selviytymis- ja innovointikykyä äkillisessä koronakriisitilanteessa. Tutkimus auttaa ymmärtämään, kuinka aktiiviseen oppimiseen perustuvalla valmennuksella voidaan vahvistaa yrittäjien toimijuutta kriisitilanteessa. Tämä kehittää yrittäjän resilienssiä haavoittuvassa tilanteessa selviytymiseen.

Yli 92 prosenttia suomalaisista yrityksistä on alle kymmenen henkilöä työllistäviä mikroyrityksiä (Tilastokeskus 2019). Yksinyrittäjien määrä on huomattavassa kasvussa, ja heitä oli Suomessa vuoden 2021 lopussa jo 193 000 (Tilastokeskus 2022). Mikroyrittäjällä ei yleensä ole isoja taloudellisia puskureita, joten toimintaympäristön häiriöt heijastuvat nopeasti yrityksen taloustilanteeseen (Fairlie 2020, s. 738) mutta myös yrittäjän henkilökohtaiseen taloudelliseen tilanteeseen. Käytännön kokemukset yrittäjien valmennuksesta ja koulutuksesta ovat osoittaneet, että yleensä mikroyritysten kriisivalmiudet eivät ole samalla tasolla kuin isommissa yrityksissä eikä kriisien varalle ole tehty ennakoivia suunnitelmia. Yrittäjällä ei ole myöskään akuutissa yhteiskunnallisessa kriisitilanteessa palkkatyösuhteessa olevien tilanteeseen verrattavaa subjektiivista turvaa kuten velvoitetta työterveyshuollon järjestämiseen (Työterveyshuoltolaki 2001/1383) tai oikeutta työttömyysetuuteen (Työttömyysturvalaki 2002/1290).

Haavoittuvuutta on kuvattu tutkimuskirjallisuudessa usein pysyvänä, haavoittuneiksi nimettyjä ryhmiä määrittävänä ominaisuutena (Virokannas, Liuski & Kuronen 2018). Yrittäjyyskeskusteluissa on korostettu menestymiseen ja vahvuuteen liittyviä mielikuvia ja yksilöön kohdistuvia ominaisuuksia, esimerkiksi sankaruutta (Drakopoulou Dodd & Anderson 2007), edelläkävijyyttä ja hallittua riskinottoa sekä päämäärän tavoittelua keskellä epävarmuutta ja muutoksia (Baron 1998). Näissä keskusteluissa yrittäjien haavoittuvuutta pidetään epätyypillisenä (Sischarenco 2018), vaikka yrittäjyyteen liittyy tilanteita, joissa yrittäjä yksilönä ja hänen johtamansa liiketoiminta ovat alttiina häiriöille ja haavoittuvuudelle. Yrittäjyyden muutos- ja kriisitilanteita on kirjallisuudessa tarkasteltu enimmäkseen taloudellisten vaikutusten näkökulmasta erityisesti kehittyvissä talouksissa (esim. Mamun, Fazal & Zainol 2019;

Mittal & Raman 2021) sekä haurautena (*fragility*) italialaisten rakennusyrittäjien keskuudessa (Sischarenco 2018). Yrittäjien haavoittuvuutta ja laajempaa, yrittäjien toimijuuteen liittyvää haavoittuvuutta suomalaisessa yhteiskunnassa ei ole aikaisemmin tutkittu. Koronakriisi äkillisyydessään ja laajuudessaan loi ainutlaatuisen tilaisuuden havainnoida kriisin vaikutuksia ja yrittäjien selviytymistä poikkeusolosuhteissa.

Haavoittuvuuden kokemus nähdään tässä tutkimuksessa yrittäjän toimijuutta haastavana tekijänä. Siihen liittyy yrittäjän kriisitilanteessa kokema stressi. Yksilön stressikertymä vaihtelee yleisen, normaalielämään liittyvän stressin ja hetkellisiin elämäntapahtumiin liittyvien stressitekijöiden yhteisvaikutuksen perusteella (Nordling 2007, 48). Äkillinen stressipiikki aiheuttaa eri yksilöille erilaisen kuormitustekijän, jonka vaikutukset riippuvat yksilön normaalielämän stressitasosta sekä yksilöä suojaavien ja kuormittavien tekijöiden välisestä yhteisvaikutuksesta. Suojatekijät, kuten vuorovaikutustaidot, ongelmanratkaisutaidot ja itsesäätelytaidot, ehkäisevät ja lieventävät stressin vaikutuksia, joten on mielekästä vahvistaa yksilön voimavaroja ja suojatekijöitä (ks. Hämäläinen ym. 2017, 27) stressikertymän vähentämiseksi. Tätä kuvaa hyvin alun perin mielenterveysongelmien syntyä havainnollistava haavoittuvuus-stressimalli, jossa yksilön henkilökohtainen haavoittuvuus kytkeytyy yhteen muiden elämää kuormittavien tekijöiden kanssa (Hämäläinen ym. 2017, 26) (ks. Kuvio 1). Vaikka tämä tutkimus ei kohdistu yrittäjien mielenterveyteen, tarjoaa haavoittuvuus-stressimalli kiinnostavan näkökulman yrittäjien kokemuksiin koronakriisistä selviytymisessä. Äkillinen muutos toimintaympäristössä on koetellut yrittäjien haavoittuvuusrajaa. Nyt esittelemämme tutkimus pohjautuu kehittämämme valmennukseen, jonka tavoitteena oli auttaa mikroyrittäjiä selviytymään yllätyksellisestä koronakriisitilanteesta ja säilyttämään toimijuutensa haavoittuvuusrajalla.

Kuvio 1. Haavoittuvuus-stressimalli (mukailten Nordling 2007 ja Hämäläinen ym. 2017).

Yrittäjän resilienssi, oppiminen ja toimijuus

Tämän tutkimuksen tavoitteena on lisätä ymmärrystä yrittäjien haavoittuvuuden kokemuksesta, osaamisen kehittämisen tarpeista ja toimijuuden merkityksestä koronakriisissä. Tutkimuksen keskeiset käsitteet ovat *resilienssi*, *oppiminen* ja *toimijuus*. Seuraavassa kuvaamme käsitteitä ja niiden yhteyttä tarkemmin.

Yrittäjyyden keskiössä on liiketoiminnan menestyksellinen toteuttaminen keskellä erilaisia epävarmuustekijöitä ja muutoksia (Baron 1998). Yrittäjänä menestyminen edellyttääkin epävarmuuden sietoa ja vastoinkäymisistä oppimista (Lee & Wang 2017). Tätä valmiutta kutsutaan muutoskyvykkyydeksi eli resilienssiksi (Campanella ym. 2016; Hayward ym. 2010). Resilienssiä on kuvattu kirjallisuudessa monilla valmiutta, sisukkuutta ja periksiantamattomuutta kuvaavilla termeillä (Korber & McNaughton 2017). Jin Leen ja Jia Wangin (2017) laajaan kirjallisuuskatsaukseen perustuvan määritelmän mukaan yrittäjän resilienssi on kykyä selviytyä traumaattisista tapahtumista ja ponnistaa takaisin vaikeuksista sekä kykyä kohdata vastoinkäymiset onnistuneesti ja saavuttaa positiivisia tuloksia vaikeuksista huolimatta. Yrittäjän resilienssi ei ole

pysyvä ominaisuus, vaan se on kehittyvä prosessi (Luthans, Vogelgesang & Lester 2006), jota voi aktiivisesti kehittää yrittäjän omaa toimintaa ja liiketoimintaa uudistamalla (Walker & Salt 2006). Resilienssi kehittyy prosessissa, jossa yrittäjä oppii menneistä kokemuksista ja osaa ennakoita sen pohjalta tulevaisuutta (Berkes & Ross 2013; Conz & Magnani 2020, 401). Aiemmistä kokemuksista oppiminen (Herbane 2019) ja muutoksen ennakointi uudenlaisten toimintamallien käyttöön ottamiseksi (Morris & König 2020) lisäävät todennäköisyyttä yrittäjän resilienssille.

Tässä tutkimuksessa näemme, että kriisitilanteessa resilienssin kehittyminen on yrittäjää kokonaisvaltaisesti voimannuttava prosessi, jossa keskeistä on yrittäjän oppiminen. Resilienssin kehittymisessä oppiminen on aktiivinen prosessi, jossa uudet tiedot ja taidot rakentuvat aiemman ymmärryksen päälle. Oppiminen on yksilön tahtoa, taitoa ja ymmärrystä toimia itseohjautuvasti tilanteissa, joissa uuden oppimista tarvitaan (Drew & Mackie 2011; Prince 2004). Aikuiskasvatuksen kirjallisuudessa korostetaan itseohjautuvaa oppimista välttämättömänä perustana yksilön kyvyille sopeutua muuttuviin olosuhteisiin (Morris 2019). Itseohjautuva oppiminen on metataito, joka auttaa henkilöä oppimaan välttämättömiä uusia taitoja ja tietoja yrittäjyyden toimintaympäristössä (Pluskwik, Leung & Lillesve 2018). Itseohjautuvasta oppimisesta on muodostunut yrittäjien ensisijainen tapa oppia muuttuvassa maailmassa tarvittavia taitoja (Smith 2001). Oppiminen on avaintekijä selviytyä muutoksista ja kriiseistä rajatuilla resursseilla (Habiyaemye 2021).

Kun yrittäjät kohtasivat koronakriisin, keskeistä selviytymisessä oli tunnistaa niin omat mahdollisuudet vaikuttaa tilanteeseen kuin sosiaalisen verkoston tuen hyödyntäminen. Myös yrittäjän käsitys omasta pystyvyydestään oli merkityksellistä. Tähän liittyy yrittäjän *minäpystyvyy*s, jolla tarkoitetaan yksilön käsityksiä omista kyvyistään menestyä tavoitteissaan sekä säädellä erityisesti tiedollisia prosessejaan voidakseen käsitellä onnistuneesti yrittäjyydessä eteen tulevia haasteita ja ongelmia (Chen, Greene & Crick 1998; Drnovsek, Wincent & Cardon 2010). Koronakriisin kaltaisessa muutostilanteessa yrittäjän minäpystyvyy voi olla koetuksella. Onnistunut haasteiden ja ongelmien käsittely edellyttää yrittäjältä tiedollisten, emotionaalisten ja motivationaalisten prosessien säätelyä (Siklander, Hintikka & Eskola 2021). Yrittäjän minäpysty-

vyyttää voidaan tukea sen herättämiseksi suunnitellulla valmennuksella, joka ohjaa aktiiviseen oppimiseen. Aktiivisen oppimisen prosessissa keskeistä on oppijan kyky säädellä omaa oppimistaan. Tätä kutsutaan oppimisen itsesäätelyksi, jossa yksilö asettaa omalle oppimiselleen tavoitteita, suunnittelee toimintaansa sekä tarkkailee ja arvioi tavoitteiden saavuttamista. Arvioinnin pohjalta hän voi muuttaa toimintaansa tai tavoitteitaan. (Pintrich 2000; Zimmerman 2002.) Aktiiviseen oppimiseen kuuluu myös oppiminen vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Yhteisöllinen oppiminen on tavoitteellista työskentelyä, jossa ryhmän jäsenet ovat sitoutuneita yhteiseen toimintaan ja yhteisesti määriteltyihin tavoitteisiin ja jonka tuloksena luodaan uutta tietoa vuorovaikutuksessa (Dillenbourg 1999; Scardamalia & Bereiter 2006). Yhteisöllisen oppimisen tavoitteena on yhteinen ajattelun kehittäminen ideoinnin kautta, mikä johtaa parhaimmillaan uudenlaisiin tapoihin nähdä tarkastelun kohteena olevia ilmiöitä, niihin liittyviä haasteita ja ratkaisuja. Yhteisölliseen oppimiseen liittyvää toimintaa voi tapahtua erilaisissa formaaleissa ja informaaleissa ryhmissä ja yhteisöissä, joissa tavoitteena on ratkaista yhdessä ongelmia ja luoda uutta. Yrittäjän toimintaympäristössä mahdollisuuksia yhteisölliseen oppimiseen tarjoutuu muun muassa verkostoitumalla, toisia sparraamalla ja mentoroimalla tai toteuttamalla liiketoimintaa yhteistyökumppaneiden kanssa. Myös asiakasrajapinnassa työskentely, esimerkiksi uudistamalla liiketoimintaa palvelumuotoilun avulla, voi olla parhaimmillaan yhteissuunnittelun ja yhteisöllisen oppimisen tilanne. Yhteisöllistä oppimista voidaan tukea teknologiavälitteisesti (Stahl 2006; Stahl, Koschman & Suthers 2006). Teknologia monipuolistaa vuorovaikutuksen keinoja ja mahdollisuuksia. Koronakriisin aikana teknologia on tarjonnut yrittäjille monipuolisia tapoja verkostoitumiseen ja liiketoiminnan kehittämiseen.

Yrittäjän resilienssin kehittyminen on siis itsesäätöistä ja yhteisöllistä toimintaa sisältävä aktiivinen oppimisprosessi. Oppiminen ilmenee yrittäjän toimijuutena, joka oppimisen tavoin ilmenee niin yksilökuin yhteisötason työskentelyssä. Toimijuuden ymmärrämme yksilön aloitteellisuutena, autonomisuutena ja aktiivisena toimintana. Siihen kytkeytyvät yksilön kyvykkyys, käytössä olevat resurssit sekä vaikutusmahdollisuudet ja voimavarat. Albert Banduran (2001) tavoin liitämme toimijuutta rakentaviin tekijöihin yksilön sisäiset toimintamallit ja minäpystyvyyden. Yksilöllisten ominaisuuksien lisäksi toimijuuteen

vaikuttavat myös erilaiset ympäröivän yhteiskunnan sosiaaliset, taloudelliset, kulttuuriset ja aineelliset tekijät. Richard Setterstenin ja Lynn Gannonin (2005) tavoin ymmärrämme toimijuuden tässä tutkimuksessa kytkeytyvän sosiaaliin ja yhteiskunnallisiin rakenteisiin (*agency within structure*). Glen Elderin (1994; 1998) mukaan yksilöt rakentavat elämänsä valintoja ja toimien historian ja yhteiskunnallisten olosuhteiden luomissa mahdollisuuksissa ja rajoissa.

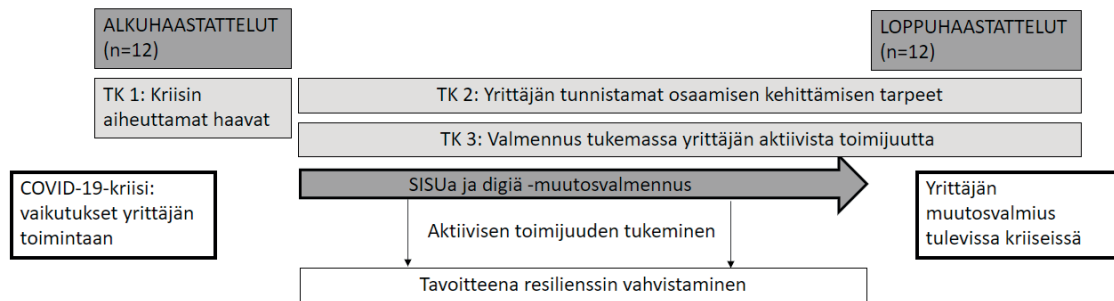
Toimijuuden käsite tulee nivoa aina tiettyyn tilanteeseen ja kontekstiin. Tässä tutkimuksessa tilanne on koronakriisi ja konteksti mikroyrittäjäyys. Anneli Eteläpellon, Tuula Heiskasen ja Kaija Collinin (2011) mukaan huomio tulisi suunnata toimijuuden ehtoihin erityisesti silloin, kun toimijuus on puutteellista, rikkoutunutta tai rajoittunutta. Tällöin on syytä kysyä, mitkä tekijät edistävät toimijuutta. Erityisesti siirtymissä ja käännekohtissa yksilön toimijuus tulee haastetuksi: uusia tavoitteita voi olla vaikea viritellä, omat päämäärät eivät aina toteudu, ja on monenlaisia sisäisiä ja ulkoisia toimijuuden esteitä (Vanhalakka-Ruoho 2014). Tässä tutkimuksessa mikroyrittäjät nähdään kyvykkäinä, aktiivisina ja autonomisina toimijoina, joiden toimijuus tuli haastetuksi koronakriisin vuoksi. He joutuivat koronakriisin seurauksena yllättävään tilanteeseen, jossa heidän toimijuutensa oli uhattuna. Koronakriisi aiheutti mikroyrittäjille äkillisen haavoittuvuuden kokemuksen, joka vaikutti yrittäjän yksilölliseen toimintakykyyn ja sosiaaliseen toimintaympäristöön. Koronakriisin voidaan katsoa aiheuttaneen mikroyrittäjille rajoittuneen toimijuuden kokemuksen (*bounded agency*), jonka seurauksena he eivät voineet toteuttaa henkilökohtaisia päämääriään ja tavoitteitaan tai ne estyivät jopa kokonaan (Evans 2007).

Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miten toimijuutta vahvistavalla valmennuksella voidaan kehittää yrittäjän resilienssiä ja tukea yrittäjää selviytymään haavoittavasta tilanteesta. Yrittäjän haavoja, niiden synnyttämiä osaamisen kehittämistarpeita ja muutosvalmennuksen vaikutuksia haavojen hoidossa tarkastellaan tässä tutkimuksessa toimijuuden kautta. Tarkemmat tutkimuskysymykset ovat:

- 1) Millaisia haavoja yrittäjät kuvaavat koronakriisin aiheuttaneen heille?
- 2) Millaisia osaamisensa kehittämisen tarpeita haavojen parantamiseksi yrittäjät ovat havainneet kriisin aikana?
- 3) Miten yrittäjät kokivat valmennuksen antaneen tukea haavojen parantamiselle toimijuutta vahvistamalla?

Kuviossa 2 havainnollistamme tutkimuksen avainkäsitteiden, valmennuksen ajoittumisen sekä aineistonkeruun väliset suhteet vasemmalta oikealle kronologisesti etenevästi.

Kuvio 2. Tutkimuksen avainkäsitteet, valmennusprosessin aikajana ja tutkimuskysymykset.

SISUa ja digiä yrittäjyyteen -ESR-hankkeen valmennukset

Tämä tutkimus toteutettiin Oulun yliopiston SISUa ja digiä yrittäjyyteen -ESR-hankkeen yhteydessä (2020–2021). Hankkeessa vahvistettiin mikroyrittäjien toimintakykyä ja -valmiuksia selviytyä kriisistä valmennuksellisten toimenpiteiden avulla. Tutkimus kohdistuu valmennusjaksoihin, joilla vahvistettiin yrittäjien osaamista erityisesti digitaalisuuteen, oman toiminnan johtamiseen sekä liiketoiminnan kehittämiseen liittyvissä asioissa. Valmennuksilla myös tuettiin yrittäjien verkostoitumista ja resilienssiä. Digivalmiudet muodostivat valmennusten keskeisen sisällön, koska koronakriisi nopeutti digitalisaation laajentumista yhteiskunnan eri sektoreilla ja haastoi näin osaltaan myös yrittäjien osaamisen hyvin kokonaisvaltaisesti. Valmennuksissa yhdistettiin yrittäjän henkilökohtainen oppimisprosessi, ryhmässä tapahtuva yhteisöllinen työskentely ja lii-

ketoimintaprosessien kehittäminen.

Valmennus toteutettiin kolme eri kertaa viiden viikon mittaisina etävalmennusjaksoina, jotka sisälsivät asiantuntijapuheenvuoroja, pienryhmätyöskentelyä, yrittäjämentorointia ja itsenäisiä tehtäviä. Toteutuksissa oli keskeistä ongelmanratkaisuun ja palvelumuotoiluun perustuvat työskentelytavat. Valmennus alkoi yrittäjien nykytilanteen tunnistamisesta ja osaamisen kartoittamisesta sekä koronakriisin aiheuttamista vaikutuksista yrittäjän arkeen. Tämän jälkeen edettiin lyhyen ja pitkän aikavälin tavoitteiden asettamiseen. Valmennuksissa harjoiteltiin konkreettisesti itsesäätelytaitoja (oman toiminnan suunnittelu, tarkkailu ja analysointi). Yrittäjät saivat myös palautetta työskentelystään, ja heitä kannustettiin tekemään saamansa palautteen pohjalta tarvittaessa muutoksia toimintaansa tai muuttamaan tavoitteitaan. Valmennusten aikana yrittäjiä rohkaistiin ja tuettiin tunnistamaan tarvittaessa myös kokonaan uusia liiketoimintamahdollisuuksia ja liiketoimintamalleja. Lisäksi valmennusten tavoitteena oli yrittäjien hyvinvoinnin ja voimavarojen lisääminen erityisesti työhyvinvoinnin näkökulmasta.

Valmennuksen ja aineistonkeruun ajankohdat sijoittuivat kesään ja syksyyn 2020. Valmennukset toteutettiin kolmena erillisenä kokonaisuutena syys-joulukuussa 2020. Alkuhaastattelut tehtiin kesä-elokuussa (valmennusjakson 1 osallistujat) ja loka-marraskuussa (valmennusjaksojen 2 ja 3 osallistujat). Loppuhaastattelut tehtiin valmennuksen jälkeen lokakuussa 2020 (valmennusjakso 1) ja tammi-helmikuussa 2021 (valmennusjaksot 2 ja 3). Valmennus 1 oli pilottijakso, ja siihen tehtiin jonkin verran muutoksia myöhempisiin jaksoihin. Valmennus 3 oli palvelumuotoiluun keskittyvä kokonaisuus ja erosi sisällöltään kahdesta ensimmäisestä valmennuksesta.

Aineiston keruu

Tutkimukseen osallistui 12 yrittäjää (9 yksinyrittäjää ja 3 työnantajayrittäjää). He kaikki osallistuivat alku- ja loppuhaastatteluihin sekä valmennuksiin näiden välillä. Aineistossa on mukana sekä osakeyhtiömuotoisia että toiminimiyrittäjiä, ja yritysten toimialat ovat esitelty Taulukossa 1.

Taulukko 1. Tutkimusaineisto.

Yritys	Toimiala	Yritysmuoto	Yksinyrittäjä/työnantajayrittäjä
Yritys 1	Digitaaliset palvelut	Yksityinen elinkeinonharjoittaja	Yksinyrittäjä
Yritys 2	Käsityöt	Yksityinen elinkeinonharjoittaja	Yksinyrittäjä
Yritys 3	Siivous	Yksityinen elinkeinonharjoittaja	Työnantajayrittäjä
Yritys 4	Terveys ja hyvinvointi	Yksityinen elinkeinonharjoittaja	Yksinyrittäjä
Yritys 5	Terveys ja hyvinvointi	Yksityinen elinkeinonharjoittaja	Yksinyrittäjä
Yritys 6	Metalli	Osakeyhtiö	Yksinyrittäjä
Yritys 7	Viherrakennus	Osakeyhtiö	Työnantajayrittäjä

Haastattelut toteutettiin puolistrukturoituina teemahaastatteluina, ja ne kestivät puolesta tunnista tuntiin. Haastattelu sisälsi kysymyksiä eri teemoista Taulukon 2 mukaisesti. Teemat olivat samat molemmissa haastatteluissa, mutta niitä painotettiin soveltuvasti alku- ja loppuhaastatteluissa. Alku-

Taulukko 2. Haastatteluiden teemat ja esimerkkejä kysymyksistä.

Nro	Teema	Esimerkkejä haastattelukysymyksistä
1	Koronakriisin vaikutukset liiketoimintaan	Mitä vaikutuksia korona-ajalla on ollut liiketoimintaasi tähän mennessä? Miten olet reagoanut muuttuneeseen tilanteeseen?
2	Jaksaminen ja hyvinvointi	Millaiseksi koet oman kokonaisvaltaisen hyvinvointisi tällä hetkellä (henkinen, fyysinen)? Miten kriisi on vaikuttanut elämäntilanteeseesi muuten?
3	Valmiudet vastata kriisiin	Millaiset valmiudet koet itselläsi olleen reagoida tilanteeseen? Mitä olet oppinut omista taidoistasi kohdata kriisitilanne? Miten aiot hyödyntää näitä jatkossa ja millaista osaamista koet itseltäsi puuttuvan?
4	Digitaalisuus ja osaamistarpeet	Kuvaa yrityksesi digitaalisuuden astetta ja vaihetta. Miten digitaalisuus on näkynyt: *Omassa työskentelyssä? *Verkoston kanssa työskentelyssä? *Asiakasrajapinnassa?
5	Verkostot ja niiden	Millaisissa yritys- tai yrittäjyysverkostoissa olet mukana?

haastattelut keskittyivät kokonaiskuvan muodostamiseen sekä kriisin vaikutusten ja yrittäjien osaamistarpeiden selvittämiseen. Loppuhaastatteluissa tarkennettiin tilannekuvaa eikä alkuhaastatteluissa tehtyjä kysymyksiä esimerkiksi rahoitushauista tai yrityksen digitaalisuuden asteesta kysyty enää uudestaan. Lisäksi loppuhaastatteluissa syvennyttiin siihen, kuinka yrittäjät olivat valmennuksen kokeneet, hyötyivätkö he valmennuksesta ja kokivatko he saaneensa käytännön lisäarvoa omaan liiketoimintaansa. Näiden pohjalta tulkittiin valmennuksen vaikutusta aktiivisen toimijuuden tukemisessa.

Haavoja ja niiden parantumista tarkasteltiin laadullisella sisällönanalyysillä (Tuomi & Sarajärvi 2018). Kaksi tutkijaa, Santeri Halonen ja Tiina Salmijärvi, luokittelivat haastatteluiden sisällöt alustavasti tutkimuskysymysten mukaan NVivo-työkalulla seuraaviin pääluokkiin: 1) millaisia haavoja yrittäjät itse kuvaavat koronakriisin aiheuttaneen heille, 2) millaisia osaamisen kehittämisen tarpeita yrittäjät ovat prosessin aikana tunnistaneet, ja 3) millä tavalla yrittäjät arvioivat valmennuksen vahvistaneen heidän aktiivista toimijuuttaan. Ensimmäisen analyysikerroksen jälkeen kaksi muuta tutkijaa kommentoivat alustavaa luokittelua, ja epäselvissä tapauksissa tutkimusryhmä etsi yhteisen käsityksen lopullisesta analyysistä. Tässä vaiheessa tutkimuskysymyksen 1 osalta analyysia tarkennettiin aineistolähtöisesti luokittelemalla haavat syviin haavoihin, nopeasti paraneviin haavoihin ja pintanaarmuihin. Tutkimuskysymyksen 3 osalta syvennettiin analyysia aktiiviseen toimijuuteen liittyvien toiminnan tasojen avulla: tavoitteen asettelu, suunnittelu, toteutus ja arviointi.

Tunnistetut haavat, osaamisen kehittämisen tarpeet ja toimijuus

Alkuhaastatteluissa yrittäjät kuvasivat, millaisia haasteita ja vaikutuksia he tunnistavat koronakriisin aiheuttaneen heille. Tunnistimme aineistosta kolmentasoisia haavoja, joita kutsumme *syviksi haavoiksi, nopeasti paraneviksi haavoiksi* sekä *pintanaarmuiksi*. *Syvä haava* vaatii pitkän paranemisprosessin ja edellyttää ulkopuolista apua haavan hoitoon. Syvän haavan riskinä on, että paranemisprosessin pitkittyessä haava ei parane kunnolla, vaan jää vaivaamaan ja kroonistuu etenkin, jos sitä ei hoideta asianmukaisesti. Tässä tutkimuksessa syvä haava kuvaa tilanteita, joissa koronapandemia aiheutti äkillisiä ja merkittäviä muutoksia liiketoimintaan esimerkiksi totaalisenä liiketoiminnan pysähtymisenä. Syvä haava ylittää selvästi yrittäjän haavoittuvuusrajan ja haastaa siten paranemisprosessia kokonaisvaltaisemmin kuin esimerkiksi pelkkä pintanaarmu. Ylittäessään yrittäjän henkilökohtaisen haavoittuvuusrajan syvä haava saattaa aiheuttaa myös stressireaktion, jonka seuraukset heijastuvat kaikille elämänalueille. Syvän haavan hoitoon tarvitaan ammattilaisten

akuuttia apua ja tukea. Tässä tutkimuksessa syvä haava tarvitsi ensisijaisesti taloudellista apua, mutta myös henkistä tukea ja ohjausta, rinnalla kulkemista. Syvän haavan hoidossa kaivataan useiden eri ammattilaisten apua ja erilaisia ”lääkkeitä” sekä haavan hoitokeinoja samanaikaisesti, jotka kaikki edesauttavat toipumista. Lisäksi erittäin tärkeä merkitys on yrittäjän omalla toiminnalla, voimavaroilla ja kyvyillä selviytyä haastavista tilanteista ottaen huomioon myös yrittäjän normaalielämän stressikertymä ja elämäntilanne. Syvän haavan tulkitsemme uhkaavan yrittäjän toimijuutta, koska se aiheuttaa kokonaisvaltaisen autonomisuuden menettämisen kokemuksen. Erityisesti koronakriisin yllättävä ja äkillinen luonne teki siitä erityisen haavoittavan. Kriisi saattoi kohdata ketä tahansa yrittäjää – riippumatta siitä, kuinka menestynyt hän oli aiemmin (kriisin vaikutukset olivat toimialakohtaisia) – ja siihen varautuminen ennakolta oli todella vaikeaa, liki mahdotonta. Toisaalta syvästä haavasta selviytyminen saattaa tarjota yrittäjälle kokemuksen selviytymisestä ja resilienssin kasvusta; selviytyminen voi toimia voimaannuttavana kokemuksena, jossa yrittäjä voi myöhemmin rakentaa kertomusta itsestään kriisistä selviytyjänä. Tämä voi olla pitkällä aikavälillä yrittäjää vahvistava ja elvyttävä kokemus. Osalla syvä haava saattaa käynnistää syvällisen prosessin, jossa aikaisempi elämä ei näyttäytyäkään enää tavoittelemisen arvoisena ja kriisi käynnistää laajemman elämänmuutoksen eikä näin ollen paluuta vanhaan enää ole.

Syvimmät, vakavimmat ja pitkäkestoisimmat haavat liittyvät liiketoiminnan ytimeen, ja vakavimmillaan syvä haava lopetti liiketoiminnan kokonaan ainakin tilapäisesti. Tutkimusaineistossa syvän haavan kokeneita yrityksiä oli viisi. Useissa yrittäjien kuvauksissa ilmenee ajatus liiketoiminnan täydellisestä, äkillisestä seisahtumisesta: ”Niin se sillon koronan takia loppu ku seinään” (Yritys 10) tai ”korona tuli ja vei kaikki työt, mitä yritys teki.” (Yritys 11). Kriisi näyttäytyi muutoksena asiakkaiden ja yhteistyökumppaneiden käyttäytymisessä, kun asiakkaat joko omasta aloitteestaan tai viranomaisten antamien kokoontumisrajoitussuosituksen vuoksi välttivät fyysistä asiointia muissa kuin välttämättömissä tilanteissa: ”Hetki kun tuli nää rajoitukset voimaan niin tosi monta asiakasta meni jäähylle ihan välittömästi.” (Yritys 3). Akuuteimmassa vaiheessa kaikenlainen asiointi yhteistyökumppaneiden, asiakkaiden tai jopa neuvontapalveluiden kanssa saattoi olla hankalaa, kun lähes

jokainen organisaatio teki muutoksia toimintaansa ja aukioloaikoihinsa ja siirtyi nopeasti etätyöhön: ”Mihinkään päässy sama mihin soitteli.” (Yritys 6).

Koronatilanne jähdytti ja vaikeutti aiempaa liiketoimintaa, mutta se hidasti myös suunniteltuja kehittämistoimia. Esimerkiksi laajentumis-suunnitelmat ja muut uudistumiset jouduttiin laittamaan odotustilaan: ”Elikkä se tavallaan lyötiin heti viikatteella alta poikki, että etpä lähemmäksi kokkeilemmaa.” (Yritys 4). Aikaisempaan tilanteeseen valmistellut uudistamistoimet saattoivat valua kuin hukkaan, ja muuttuneeseen tilanteeseen reagoiminen jälleen uusilla kehittämistoimenpiteillä saattoi tuntua aluksi turhauttavalta varsinkin, kun tilanteen kehittymisestä ja kestosta ei ollut kenelläkään varmuutta:

Oon tietenkin yrittänyt nettisivuja vähän korjailla, tätä kautta jotakin, mutta kyllähän se tietenkin on vähän ollu hankalaa alottaa taas. Tavallaan lähtöruudusta taas lähteä liikkeelle. Se resetoi koko sen jutun, mitä oli saanu alkuun tammi-helmikuus. (Yritys 1)

Työnantajayrityksillä myös työntekijävastuut loivat lisää painetta kriisin keskellä. Esimerkiksi yksi yrittäjä kuvaili palkatun työntekijänsä tilanteen miettimisen tuottaneen hänelle eniten huolta: ”Se oli ainut, mikä mulle teki enempi semmosta stressiä.” (Yritys 3)

Nopeasti paranevat haavat saattavat olla kipeitä alussa, mutta haava paranee suhteellisen nopeasti ja helposti. Nopeasti paraneva haava kuvaa aineistossa yrittäjiä, joihin kriisi vaikutti jonkin verran, mutta muutoksiin onnistuttiin reagoimaan liiketoiminnan muutosten kautta, ja olosuhteet myötävaikuttivat tilanteen parantumiseen tai yrittäjä oli tilanteessa, jossa normaalielämän stressikertymä oli kohtuullinen. Nopeasti paranevasta haavasta yrittäjä selviytyy omin avuin, jos hänellä on tarvittava osaaminen, resurssit, voimavarat ja verkostot haavan hoitoon. Tällöin yrittäjä ei välttämättä tarvitse lainkaan ulkopuolisten apua haavan hoitoon. Nopeasti paraneva haava ei uhkaa välttämättä yrittäjän haavoittuvuusrajaa, tai uhka on tilapäistä. Tämän tutkimuksen aineistossa suuri osuus yrittäjistä kuului tähän ryhmään: haastatelluista ryhmään voidaan laskea viisi yrittäjää. Nopeasti paraneva haava saattoi aineistossamme liittyä myös tilanteeseen, jossa yrittäjä oli vasta käynnistämässä liiketoi-

mintaansa tai se oli hänelle sivutoimista. Näin ollen nopeasti paraneva haava, vaikka kipeäkin sellainen, ei uhannut yrittäjän toimijuutta kokonaisvaltaisesti, koska hänen toimijuutensa kokonaisuus rakentui joillekin toisille elämänalueille kuin vain yrittäjyydelle.

Yrittäjän nopeasti paranevilla haavoilla tarkoitetaan tässä yhteydessä lievempiä häiriöitä, jotka korjaantuivat helpommin ja nopeammin. Nopeasti paraneva haava ei ehkä osunut liiketoiminnan ytimeen, tai haava vaikeutti yrittäjyyttä vain tilapäisesti ja osittain. Nopeasti paraneviin haavoihin liittyvät esimerkiksi liiketoiminnan osittainen supistuminen, heikentynyt liiketoiminnan näkyvyys ja liiketoimintaympäristön muutokset, mutta muutokset eivät ole kovin dramaattisia. Tällaiset haavat paranivat usein koronakriisin hieman hellittäessä, tai yrittäjä löysi vaihtoehtoiset keinot toimia tilanteessa oman toimintansa avulla ilman ulkopuolista apua. Nopeasti paranevan haavan vaikutukset jäivät yleensä pieniksi tai muuten lyhytkestoisiksi:

Kun aloittavana yrittäjänä tein niitä asiakaskeikkoja ja sitten kun korona tuli sotkemaan sitä mitä olin ajatellut tehdä, niin sitten päätin että kyllä mä nyt yritän kuitenkin jatkaa, vaikka hetkellisesti mietin että panenko lapun luukulle. (Yritys 8)

Pintanaarmu aiheuttaa hetkellistä kipua, mutta menee pian ohi ja paranee itsekseen lähes ilman aktiivista ulkopuolista hoitoa, ja näin ollen myöskään yrittäjän haavoittuvuusraja ei ylity eikä toimijuus ole uhattuna. Pintanaarmuiksi luokiteltiin tilanteet, joissa liiketoiminnalliset ja muut vaikutukset jäivät yritykselle olemattomiksi, pieniksi tai lyhytkestoisiksi. Pintanaarmu saattoi aineistossa selittyä esimerkiksi sillä, että toimialaan koronakriisi ei juuri vaikuttanut. Tähän luokkaan sopivia yrittäjiä oli aineistossa kaksi.

Joillakin yrittäjillä oma liiketoimintamalli sopeutui lähes ongelmitta muuttuneeseen tilanteeseen. Jotkut yrittäjät hyötyivät siitä, että olivat jo aiemmin ottaneet digitaalisia palveluita käyttöön. Näin he pystyivät jatkamaan yrityksen digitalisointiprosessia koronakriisin aikana. Osa yrittäjistä lähti tähän takamatkalta; kaikilla ei ollut ennen koronakriisiä verkkosivujakaan. Ennakointi, taloudelliset puskurit ja poikkeustilanteeseen soveltuva palvelu- tai tuotevalikoima suojasivat tämän tutki-

musryhmän yrittäjiä välittömiltä vaurioilta, vaikka yleinen tilanne ja sen epävarmuus ohjasivat nämäkin yrittäjät miettimään tulevaisuutta.

---varsinaisesti ite sitä toiminta-aikaa se ei sinänsä vieny, mutta toukokuussahan ei saanu kahvila oikein olla auki. Baari oli kiinni. Se toukokuu oli oikeestaan aika turha, ihmisiääkään ei liikkunu oikeestaan matkailijoita hirveesti vielä ihan silloin. Matkailijoita on varmaan ollu enemmän kun ikinä. Matkailijoita oli paljon ja se mikä oli uus, niin lähimatkailijat löys meiät. (Yritys 12)

Koronakriisi kohteli eri toimialoja eri tavoin. Joihinkin yrityksiin ja toimialoihin kriisi ei aiheuttanut merkittävää haavaa välittömästi: ”Tällä hetkellä näyttää hyvälle. Hommia ois vähän joka puolella.” (Yritys 6.) Pintanaarmuilla selvinneet yrittäjät kokivat esimerkiksi joillain liiketoiminnan osa-alueilla takaiskuja, mutta kriisin kokonaisvaikutus jäi pieneksi: ”Meillä ei sen kummemmin mihinkään oikeestaan. Talouspuoleenkaan sitten loppuviimetteeksi ei vaikuttanut yhtään.” (Yritys 3.) Vain pintanaarmuja kohtasivat koronakriisin alkuvaiheessa usein sellaiset yritykset, joiden liiketoimintaan liittyy suhteellisen pitkät tilausajat ja tilauskanta oli vahva useammalle kuukaudelle eteenpäin:

Meillä oli, sanotaa maaliskuuhun mennessä periaatteessa jo sovittu kesäkuun loppuun asti työt. Ja ainoastaan yks peru, semmonen pienempi omakotitalopiha, niin se peru siellä, asiakas, ja viittasi siihen koronaan. Kaikki muut, ei ollu mitään ongelmaa. Kukaan ei ole sanonut koronasta meille halaistua sanaakaan. (Yritys 7)

Haavoittuvuus saattoi ilmetä myös syklisesti niin, että asiakkaiden ostokäyttäytyminen saattoi äkillisesti nousta tai romahtaa hetkeksi, kunnes se muuttui päinvastaiseksi pitkäksi aikaa. Laaja etätyöhön siirtyminen lisäsi nopeasti ostohalukkuutta erilaisille kotitoimisto- ja tietotekniikkavälineille, mutta kertahankinnan jälkeen kysyntä saattoi hiipua nopeasti lähtötilanteeseen. Osa yrittäjistä myös itse lamaantui tilanteessa niin, että esimerkiksi aktiivinen toiminnan kehittäminen tai markkinointi jäivät vähiin tilanteen kehittymistä odotellessa:

Mää silloin kun korona-aika alako, elikkä tuli niitä ensimmäisiä rajoituksia ja ihmiset meni etätöihin, niin mullahan nousi myynti, että mä tein kahessa viikossa mun edellisen vuoden myynnin. --- Mut sit se tyrehty, sitä kesti sen kaks viikkoo, kuukauon, ja sen jälkeon se tyrehty. Ja nyt on mennyt tosi vähän. Mut en mä oo markkinoinukaan. (Yritys 2)

Aineiston perusteella vaikuttaa siltä, että yrittäjillä saattaa olla samanaikaisesti niin syviä haavoja, paranevia haavoja kuin pintanaarmujakin. Tällä tarkoitamme sitä, että yrittäjä saattoi kokea koronakriisin aiheuttaneen lopulta vain pintanaarmuja, mutta koronakriisi sysäsi yrittäjän pohtimaan syvällisesti sitä, onko mielekäästä jatkaa yrittäjänä, kun uusi kriisi voi iskeä milloin tahansa. Näin ollen korona aiheutti syvän haavan välillisesti: onko yrittäjyys lopulta se, mitä sitä haluan tulevaisuudessa tehdä?

Osaamisen kehittämisen tarpeet

Haastatellut yrittäjät tunnistivat haastatteluissa erilaisia tarpeita kehittää omaa osaamistaan. Tämä voidaan nähdä yrittäjän aktiivisena toimintana paikata ja hoitaa syntyneitä haavoja sekä nostaa omaa haavoittuvuusrajaansa myös tulevissa kriiseissä. Osaamisen kehittämisen tarpeet nousivat merkityksellisiksi nimenomaan koronakriisin myötä. Laajemmin tarkasteltuna kysymys liittyy yrittäjän osaamisen kehittämiseen, joka oli jäänyt osalla yrittäjistä vähäiselle huomiolle aikaisemmin. Valmennukseen osallistuvat yrittäjät asettivat sekä henkilökohtaisia että liiketoiminnan uudistamiseen liittyviä tavoitteita. Kolme keskeisintä haavan hoitokeinoa olivat *digitaalisten mahdollisuuksien* aiempaa monipuolisempi hyödyntäminen liiketoiminnassa, *itsesäätelytaitojen* systemaattinen kehittäminen sekä *myynti- ja markkinointitoimenpiteiden* kokonaisvaltainen kytkeminen osaksi liiketoiminnan ydinprosessia. Loppuhaastatteluihin mennessä kehittämistarpeet olivat jalostuneet ja tarkentuneet. Yrittäjät olivat myös tehneet jo joitakin käytännön toimenpiteitä tavoitteiden saavuttamiseksi. Osaamisen kehittämisen lisäksi yrittäjät tunnistivat haavan hoitokeinoiksi myös yhteisöllisyyden ja yrittäjäverkostoilta tule-

van tuen, läheisten ja perheen tuen, omien arvojen kirkastamisen sekä hyvinvoinnin ja voimavaratekijöiden tietoisien lisäämisen arkeen.

Digitaalisuus ja siihen liittyvät digitaidot ovat laaja osaamisalue, jossa yrittäjät tunnistivat monipuolisesti omaan osaamiseen sekä yritystoimintaan liittyviä kehittämistarpeita. Tarpeet liittyivät sosiaalisen median käyttöön, yrityksen digitaaliseen näkyvyyteen sekä myös liiketoiminnan uudelleen suuntaamiseen liittyvän uuden tekniikan käyttöönottoon. Yritysten digitaalisuuden aste ja yrittäjän henkilökohtaiset digitaaliset taidot vaihtelivat. Osassa yrityksiä vasta aloiteltiin digisiirtymää ja sosiaalisen median hyödyntämistä, kun taas toisissa yrityksissä valmistauduttiin jo lisäämään tulovirtaa aiemmin toteutetuilla toimenpiteillä kuten vaikuttavammilla ja monipuolisemmilla sosiaalisen median sisällöillä. Useimmiten digitaalisuuden kehittäminen liittyi yksittäiseen ja konkreettiseen kehitystoimenpiteeseen kuten verkkosivujen päivittämiseen. Digitaalisuuden kehittäminen oli osalla yrittäjistä syvien haavojen hoitoa ja osalla pintanaarmujen hoitamista, koska yrittäjien lähtöosaamistaso digitaalisuudessa vaihteli huomattavasti. Haavoittuvimmassa asemassa olivat ne yrittäjät, jotka eivät olleet tehneet korona-kriisiin mennessä digisiirtymää ja ottaneet haltuun sosiaalisen median palveluita: ”No tämmösen kävi mieleen tuossa, että jos Facebookin laittas yritykselle. Mutta en mä o sitäkään sitte sen pitemmälle aatellu.” (Yritys 6.) Yrittäjien digiosaamisen lähtötaso oli melko matala, joten ensimmäisenä tavoitteena saattoi olla ylipäänsä verkkoviestinnän perustyökaluihin ja periaatteisiin tutustuminen:

No oikeestaan ihan tää, että saan nämä nettisivut semmosiksi toimiviksi ja mä pääsen jotenkin ällän päälle sen markkinoinnin kanssa, että mitä mun kannattaa tehdä ja miten kannattaa ja että ite vähän tajuais tuosta somemainonnasta. (Yritys 3)

Yrittäjät kokivat digitaalisuuden tärkeänä kokonaisuutena, jonka hyödyntämismahdollisuudet omassa liiketoiminnassa eivät kuitenkaan olleet vielä täysin kirkastuneet. Yrittäjät saattoivat olla epävarmoja, kuinka edetä konkreettisesti ja mikä ylipäänsä olisi oman yrityksen näkökulmasta mielekästä sosiaalisen median hyödyntämistä:

Kun lähetään siitä, että kyllähän nyt perusjutut niin ku Facebookit ja Instat ja muuta, mut onks siellä jotain semmosta, mitä pitäis vielä tietää, mikä ois semmonen, mitä me voitais kanavana hyödyntää. --- Sepä se täsä onki, että ku on vähän se hukassa, että mitä niitä on. Mää en tiä vielä, mitä mää etin, mutta kyllä mää tiän sitte, kun mää löydän sen vielä; löytyskö semmonen systeemi, mikä helpottas tätä työelämää niin sanotusti. (Yritys 7)

Itsesäätelytaitojen systemaattinen kehittäminen. Kriisi haastoi yrittäjien itsesäätelytaidot, ja osa haastatelluista koki haavoittuvuutta tätä kautta. Erityisesti yksinyrittäjillä itsesäätelytaidot ja yrityksen johtaminen kytkeytyvät tiiviisti yhteen. Itsesäätelytaidoilla tarkoitetaan yrittäjän toiminnan ohjausta, suunnittelun, aikataulutuksen, toiminnan toteuttamisen ja jatkuvan arvioinnin ja toiminnan uudelleen ohjauksen prosessia. Itsesäätelytaidot liittyvät aktiiviseen toimijuuteen ja sitä kautta myös yrittäjän minäpystyvyyden kokemukseen. Haastatteluissa esille nousi sekä päivittäisen oman työn suunnittelun että kokonaisvaltaisen johtamisen kehittämistarve. Nämä tarkoittivat konkreettisesti esimerkiksi parempaa ajanhallintaa ja asioiden delegoimista:

Ehkä just tätä ajanhallintaa, delegointia, kaikkee tämmöstä, että ei kuvittele olevansa supernainen, joka tuolla vääntää pitkin ja poikin helmat hulmuten menemää, vaan oikeesti keskittyy siihen, mitä pitää hoitaa, ja antaa myös sitä vastuuta muille enemmän. (Yritys 7)

Pidemmän aikavälin suunnittelussa korostuivat liiketoiminnan strateginen johtaminen ja kriisivalmiuksen merkitys, kun koronan myötä yrittäjät olivat tunnistanee tarpeen ennakoita ja valmistautua tulevaisuuden kriiseihin. Yrittäjät etsivät konkreettisia keinoja ja suunnitelmallisuutta varautumisessa tuleviin kriiseihin ja muutostilanteisiin: ”Nyt tässä täytyy tietenkin ruveta jo vähän strategiaa taas miettimään, että jos tulee uudestaan joku aivan massiivinen peruutusaalto mikä on täysin mahdollista.” (Yritys 3.) Isoimmillaan muutostarve kohdistui koko liiketoimintamallin uudistamiseen sellaiseksi, että se kestää myös pitkittyvässä tai uusiutuvassa kriisissä:

Nytte aattelin ihan tehdä uuen liiketoimintasuunnitelman itelle, että yritän lähtä sitä laatimaan. En kyllä tiiä vielä, että miten, mutta pitää sitä keksiä, että mitä apuna käyttäen, että pitää laatii semmonen, koska emmää usko, että tämä aika tästä mihinkää loppuu. (Yritys 4)

Myynti ja markkinointi ovat kriittisiä tekijöitä yrityksen menestymiselle. Kun perinteiset myynti- ja verkostoitumismahdollisuudet kriisin myötä vähenivät, yrittäjien oli orientoiduttava hyvin nopeasti etänä tapahtuvaan myyntiin, joka vaatii täysin uudenlaista osaamista ja tekniikan haltuunottoa. Toisaalta olemassa olevien asiakkuuksien ylläpitämistä kriisitilanne jopa jossain määrin tehosti, koska matkustamista vaativat tapaamiset oli mahdollista siirtää verkkoon. Yrittäjät tunnistivat tarpeen oman osaamisen kaupallistamiselle ja jatkuvan tulovirran saamiselle omasta työstä. Tämä oli erityisen haastavaa monille yksinyrittäjälle, jotka joutuivat hoitamaan itse yrityksensä myynti- ja markkinointityön ilman siihen liittyvää osaamista ja intohimoa. Varsinkin sosiaalisessa mediassa, jossa on saatavilla paljon maksutonta sisältöä, tulovirran saaminen edellyttää liiketoimintalogiikan uutta muotoilua ja tuotteistamista. Useat haastatelluista yrittäjistä tunnistivat ja nimesivät myynnin ja markkinoinnin sellaiseksi haavoittuvuuden alueeksi, johon he kaipasivat tukea ja apua: ”Siinä vaiheessa kun korona tuli, no se markkinointitaito on mulla aika heikko. Se on ollut koko ajan, että ois voinu pakertaa ehkä enemmänkin sen kanssa.” (Yritys 2.)

Koska yrittäjän on tavoiteltava liiketoiminnan kannattavuutta, pelkkä sosiaalisen median näkyvyys ei riitä, vaan toiminnan täytyy johtaa myyntiin: ”Vaikka siitä tykkääki, niin kyllä siitä on pakko alakaa saamaan rahhaaki, elikkä se pitäs saada tulonlähteeksi se sosiaalinen media.” (Yritys 4.) Satunnaisten ja yksittäisten markkinointitempausten sijaan yrittäjien oli kehitettävä tuotteista tai palveluista helposti myytäviä kokonaisuuksia: ”Varmaankin tuotteistus, tavallaan sen varmaan suurin juttu on tehdä paketti, paketteja. Saada toiminta selkeäksi kokonaisuudeks.” (Yritys 1.)

Valmennuksesta tukea haavojen parantamiselle

Lähestymme yrittäjien kokemuksia valmennuksen antamasta tuesta yrittäjän toimijuutta tukevien oppimisprosessien kautta. Tarkastelemme kokemuksia aktiivisen oppimisen viitekehyksessä, johon liittyvät yrittäjien asettamat tavoitteet, toiminnan suunnittelu, toteutus ja arviointi sekä vuorovaikutuksellisuus.

SISUa ja digiä -valmennuksessa yrittäjät asettivat itselleen tavoitteita liiketoiminnan ja oman osaamisen kehittämiseksi sekä lyhyellä että pitkällä aikavälillä. Yrittäjiä pyydettiin muun muassa laatimaan puolen vuoden mittainen suunnitelma, jossa he kuvasivat konkreettisia toimenpiteitä ja niiden kytkeytymistä omaan pitkän aikavälin tavoitteeseensa. Suunnitelmassa huomioitiin erikseen liiketoiminta, digitaalisuus ja yrittäjän oma hyvinvointi ja jaksaminen. Yrittäjät kertoivat tämän auttaneen ”uudelleen orientoitumisessa” ja ”uudelleen aktivoitumisessa” (Yrittäjä 2) tulevaisuuden suunnittelemiseen kriisitilanteen aiheuttaman väliaikaisen lamaannuksen jälkeen.

...käsiteltiin sitä että miettiä, mitkä on ne omat voimavarat ja kehittämisen kohteet, että tavallaan panostaa niihin asioihin, mitkä saa minut syttymään ja että saa sitä työnimua ja motivaatiota siihen työhön. Se harjotus oli kyllä ihan hyvä. (Yritys 9)

Kestävän yritystoiminnan perustana on oltava taloudellinen kannattavuus, joten yrittäjää saattoi motivoida selkeiden kasvutavoitteiden määrittely ja sen vaatimien tehtävien aloittaminen:

Tavotehan on se, että seuraava puoli vuotta nuo tulot kasvais semmoiseksi nelinkertasi. Pieni tavote se ei oo. Kyllä mää oon aatellu, että nyt pittää vaan alakaa tekemään töitä ja oikeesti tehdä sitten. (Yritys 4)

Tuloksissamme näkyy toiminnan suunnittelun ja kehittämistoiminnan ohjaamisen merkitys. Valmennus herätti uusia ideoita, kannusti tarkastelemaan omaa liiketoimintaa uusista näkökulmista ja toi kehittämisehdotuksia, joita mikroyrittäjä pystyi hyödyntämään omassa liiketoiminnassaan. Aineistossa tätä suunnittelun syötettä kuvataan muun

muassa saatuina uusina ideoina sekä vinkkeinä, jotka vaikuttavat sekä yrittäjän ajatteluun että konkreettiseen tekemiseen:

On se varmaan tuota ajattelutapaa, vähän muuttuu, niin... Aattelee aina vähän erillä lailla miten sitä itse ilmaisee, niin sanotusti. (Yritys 6)

Olihan siellä paljonkin siihen omaan tekemiseen kaikenlaista vinkkiä ja ajatusta. Niitähän nyt on yritetty sitten soveltaa. (Yritys 11)

Osa ideoista jäi vielä odottamaan toteuttamista myöhemmin:

Kyllä mä koen, että siitä oli hyötyä. Oli paljon ihan semmosiakin käytännön vinkkejä, mitkä oli hyviä. Tosin on kyllä osa jäänyt vaan tonne muistiinpanoihin, kuitenkin se loppuvuosi oli sitä jouluvalmisteluja ja se, että saat vuoden loppuun kaikki valmiiksi. On vähän jäänyt osa niistä asioista, että pitäis varmaan palata niihin muistiinpanoihin ja kattoa että mitä siellä olikaan. (Yritys 9)

Yrittäjät hyötyivät erityisesti valmennuksen sparrauksista ja ryhmän tuesta, koska se sai heidät ottamaan konkreettisia askeleita kohti asetettuja tavoitteita. Joitakin nopeasti toteutettavia konkreettisia uudistuksia liiketoimintaan otettiin käyttöön jo valmennuksen aikana.

Mä oon kuule aukaissut Facebookin ja mä olen hirveästi linkkejä kytkettynä. (Yritys 6)

Käytännön uudistukset olivat esimerkiksi digitalisaatioon liittyviä, kuten uuden sosiaalisen median kanavan käyttöönotto tai kokonaan uuden palvelun lanseeraaminen.

Mähän siinä tein tavallaan kokonaan semmosen uuden palvelun. Ja nyt olin, siis itse asiassa tänään ajatus vielä sitä, että oon tehny siitä sen markkinointimateriaalin, ja sitte se ois tarkoitus nyt lähettää sähköpostilla ensin niille kohdeasiakkaille, ja sitte soitella perään. Tavallaan just semmonen markkinoinnillinen näkökulma ja semmonen tuotetuksen. (Yritys 10)

Valmennuksessa yrittäjät pitivät tärkeänä konkreettista tukea suunnitelmien toteuttamiselle. Moni kertoi hyötynensä muun muassa harjoittelusta ”hissipuheesta” eli tiiviistä oman osaamisen ja liiketoiminnan esittelystä: ”Erityisesti jäi se hissipuhe ja ne, että pitäis olla kohtuullisen valmis kertomaan siitä omastaan aika näppärästi ja nopsasti, niin se nyt erityisesti jäi sieltä mieleen.” (Yritys 11)

Yrittäjät nostivat myös esiin vertaispalautteen merkityksen osana yhteisöllistä oppimista. Yrittäjille oli arvokasta voida keskustella muiden yrittäjien kanssa, joilta he saivat vertaistukea ja palautetta: ”Mulle tosi arvokasta, että sai vertaistukea ja palautetta muilta yrittäjiltä.” (Yritys 9)

Yrittäjät arvioivat omaa toimintaansa ja saavutettuja tuloksia jäsennellysti ja kriittisestikin. Mikroyrittäjät tasapainoilevat laskutettavan työsuorituksen ja kehittämistoimille annettavan ajankäytön välillä, joten toiminnan taloudellisen tuottavuuden arviointi oli tärkeää. Esimerkiksi sosiaalisessa mediassa surffailu saattoi kyllä inspiroida ja auttaa luomaan verkostoja, mutta toimintaan käytetty aika ei realisoitunutkaan ainakaan välittömästi suoraan myyntinä:

Mää oon hirveen sosiaalinen ja mielellään oon ihmisten kanssa, mutta sitte netissä tuntuu, että aika vaan katoaa jonnekki ja tulosta ei synny ja oot silleen, että olikohan tämä nyt työntekoa vai chillailua. Se aika verrattuna siihen tulokseen on ollu tosi huono. On ihmisiä löytyny, mutta hirveen vähän, että tuntuu, että sitä turhaa työtä on tehny aivan kauheesti. (Yritys 4)

Myynnin lisäksi yritykset toivoivat voivansa kehittää myönteistä yritysmielikuvaa, joka auttaisi osaavan työvoiman saatavuutta:

Että tämmönen hyöty, et miten me saatas vielä enemmän se mejän firman näyttämään, elikkä ehkä sitä yritysprofilointia tai brändiä, tai mikä se sitte onkaan nimeltä kelläki, nii saatas se nostettua sillä tavalla, että meille tulis semmosii hyviä, osaavia ihmisiä töihin. --- sitä me pähkätää, että mistä me sieltä somen – koska kyllähän suurin osa kuitenkin käyttää somea, nii miten me saahaan mejän näkyvyyttä sillä tavalla. (Yritys 7)

Yrittäjän toimijuuden tukeminen nostaa kriisitilanteiden haavoittuvuusrajaa

Tämän luvun tarkoituksena oli tarkastella koronakriisin mikroyrittäjille aiheuttamia haavoja sekä arvioida, kuinka yrittäjät kokivat toimijuutta lisäävän valmennuksen auttaneen tunnistamaan osaamisen kehittämisen tarpeita sekä vahvistamaan resilienssiä, toisin sanoen nostamaan yrittäjän yksilöllistä haavoittuvuusrajaa paitsi nykyisessä myös tulevaisuudessa kriisitilanteissa.

Ensimmäinen tutkimuskysymys oli, millaisia haavoja koronakriisi aiheutti yrittäjille. Haavat luokiteltiin syviin haavoihin, nopeasti paraneviin haavoihin ja pintanaarmuihin. Kaikki yrittäjät eivät tunnistanee erityistä haavaa kriisin aikana. Monella yrittäjällä haava syntyi liiketoimintaan yhtäkkisenä tilausten peruuntumisena ja henkilökohtaisella tasolla epävarmuutena, tulevaisuususkon järkkymisenä ja oman jaksamisen vähenemisenä. Erityisesti syvän haavan paranemisprosessissa yrittäjät tarvitsivat aikaa, ulkopuolista apua ja omien paranemisprosessien tukemista. Syvä haava ja valmennus yhdessä toivat yrittäjälle mahdollisuuden tai jopa pakon pysähtyä miettimään omaa tilannettaan, tulevaisuuttaan ja haaveitaan yrittäjänä. Yrittäjä on perinteisesti mielletty eräänlaisena kaikkivoipana sankarihahmona ja selviytyjäyksilönä (ks. esim. Drakopoulou Dodd & Anderson 2007). Tämä tutkimus vahvistaa, että vaikka yrittäjiä ei voikaan yleisesti pitää yhteiskunnan heikkona tai hauraana ryhmänä, he kuitenkin yksilöinä kriisitilanteissa kokevat samanlaista epävarmuutta ja haavoittuvuutta kuin ketkä tahansa muutkin (Sischarenco 2018). Kriisitilanne haastaa heidän aktiivista toimijuuttaan, ja muutostilanteesta selviytyminen edellyttää uuden oppimista.

Toinen tutkimuskysymys oli, millaisia osaamisen kehittämisen tarpeita haavojen parantamiseksi yrittäjät tunnistivat kriisin aikana. Tarpeet liittyivät erityisesti digitaalisuuteen, itsesäätelytaitojen kehittämiseen sekä myyntiin ja markkinointiin. Mikroyrittäjien tapauksessa henkilökohtaiseen kehittämiseen ja liiketoiminnan kehittämiseen liittyviä tarpeita on usein vaikea erottaa toisistaan, koska yrityksen kehitystarpeet nivoutuvat kiinteästi yrittäjän omiin henkilökohtaisiin kehitystarpeisiin. Valmennuksissa oppimisprosessi käynnistyi oman lähtötilanteen tunnistamisella, minkä jälkeen edettiin tarpeiden tunnistamiseen ja edelleen

selkeään tavoitteen asettamiseen. Tavoitteeseen eteneminen edellytti yrittäjiltä aktiivista oman toiminnan suunnittelua ja aikatauluttamista sekä oman toiminnan jatkuvaa arviointia, toiminnan muuttamista ja tarvittaessa tavoitteiden uudelleen suuntaamista. Kriisitilanne sai yrittäjät pohtimaan osaamisensa kehittämisen tarpeita, ja he tunnistivat haavoittuvuusrajaa nostavia suojatekijöitä.

Kolmas tutkimuskysymys oli, miten yrittäjät kokivat valmennuksen tukeneen heidän toimijuuttaan haavojen parantamisessa. Loppuhaastatteluiden aikaan monen yrittäjän haavojen parantumisprosessi oli jo käynnissä. Yrittäjät kertoivat valmennuksen lisänneen yrittäjyyteen liittyvää osaamista, mikä auttoi ottamaan haltuun kriisin tuomat muutokset. Yrittäjä tunnisti ja asetti omat tavoitteensa, suunnitteli toimintaansa ja teki tarvittavat toimenpiteet esimerkiksi digitaalisten viestintävälineiden ja sosiaalisen median haltuun ottamiseksi. Selviytyjiä olivat ne yrittäjät, jotka pystyivät nopeasti uudelleenmuotoilemaan liiketoimintaansa, erityisesti koronatilanteeseen soveltuvaa verkkoliiketoimintaa. Osa yrittäjistä kertoi yksin tekemisen olleen kuormittavaa jo ennen koronatilannettakin, ja kriisin aikana tämä kärjistyi entisestään. Korona-aika jätti ”yksinäiset” entistäkin yksinäisemmiksi, kun taas ne, joilla oli valmiiksi hyvät verkostot, pystyivät tukeutumaan olemassa oleviin verkostoihinsa. Koronan aiheuttama etäyhteyksien lisääntyminen oli jopa laajentanut joidenkin yrittäjien verkostoja oman maantieteellisen alueen ulkopuolelle.

Valmennus tarjosi yrittäjälle vertaisuuden kokemuksen sekä mahdollisuuden löytää oma viiteryhmä toisista mikroyrittäjistä. Yrittäjän oli mahdollista osallistua vertaisoppijana toisten yrittäjien oppimisprosesseihin sekä saada tukea ryhmästä. Valmennus tuki yrittäjän minäpystyvyyttä sekä yhteisöllistä oppimista vuorovaikutustilanteissa. Näiden seurauksena yrittäjästä tuli aktiivinen toimija koronakriisin aiheuttamien haavojen hoitamisessa. Myös aiempi tutkimus on osoittanut, että sosiaaliset verkostot ovat tärkeitä yrittäjän oppimiselle, jossa kokemukset epäonnistumisista ja kriittisistä tapahtumista luovat käytännön viisautta (Saunders, Gray & Goregaokar 2014). Yhteisöllinen oppiminen on merkityksellistä yrittäjän aktiivisessa toimijuudessa.

Tämän tutkimuksen vahvuus on yrittäjien omien kokemusten ja toimijuuden näkyväksi tekeminen paitsi tarkastelun kohteena olevassa

valmennuksessa myös tutkimusaineiston muodostavissa haastatteluissa. Elina Virokannas, Suvi Liuski ja Marjo Kuronen (2018) varoittavat haavoittuvuuteen liittyvissä keskusteluissa tukahduttamasta kohderyhmän omaa toimijuutta ja ääntä. Tutkimuksemme aineisto muodostuu yrittäjien omaan arvioon perustuvista reflektioista, heidän kokemistaan haavoista, osaamisen kehittämisen tarpeista ja valmennuksen vaikutuksesta aktiivisen toimijuuden kehittämisessä. Aineisto on myös monipuolinen, vaikka se ei olekaan tilastollisesti kattava eikä ole edustava otos kaikista suomalaisista mikroyrittäjistä. Tutkimuksessa on mukana yrittäjiä eri toimialoilta, ikäluokista ja toimintaympäristöistä (maaseutu ja kaupunki).

Joukko on kuitenkin valikoitunut, sillä valmennukseen osallistuvilla yrittäjillä oli todennäköisesti keskimääräistä suurempi motivaatio ja valmiudet tunnistaa oma osaamisen kehittämistarve. Pahimmin kriisistä kärsineet yritykset ehkä lopettivat koko toiminnan, tai yrittäjien voimavarat kuuluivat akuuttiin kriisistä selviytymiseen. Valmennus toteutettiin olosuhteiden vuoksi etäyhteyksillä, joten osallistuminen edellytti myös lähtökohtaisesti perusdigivalmiuksia. Koulutukseen hakeutuvat yleensä ne, jotka eivät ole vaikeimmassa tilanteessa, vaan joilla on voimavaroja toiminnan kehittämiseen ja tulevaisuususkoa. Lisäksi on huomioitava, että valmennuksessa oli pääasiassa nuoria aikuisia ja keski-ikäisiä, joilla on vielä pitkä työura edessä, jolloin koronakriisi nähdään ehkä vain yhtenä väliaikaisena ajanjaksona koko elämänkaaressa.

Tämä tutkimus tuo uutta näkökulmaa tieteelliseen keskusteluun haavoittuvuudesta yrittäjyyden kontekstissa ja hälventää osaltaan haavoittuvuuteen liittyvää stigmaa. Elina Virokannas, Suvi Liuski ja Marjo Kuronen (2018) totesivat kirjallisuuskatsauksessaan, että tarvitaan uusia innovatiivisia tapoja käyttää ja määritellä haavoittuvuutta, jota alun perin on käytetty lähinnä sosiaali- ja terveystalouteen liittyvässä tutkimuksessa. Aiemmassa kirjallisuudessa on esitetty näkemys, että haavoittuvuus olisi tilannesidonnainen inhimillinen piirre eikä niinkään tiettyjä ihmisryhmiä pysyvästi määrittelevä ominaispiirre (ks. esim. Brown 2017; Fineman 2008). On ongelmallista, jos haavoittuvaksi kuvaaminen yhdistetään heikkouteen ja passiivisuuteen (Fawcett, Postle & Pockett 2009; Brown 2011). Tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteena olevassa valmennuksessa tuettiin haavoittuneiden yrittäjien omaa toimijuutta,

pystyvyyksiksi ja valmiutta selviytyä tulevista kriiseistä. Kuten Virokannas kumppaneineen (2018) totesi, haavoittuvuutta ei tulisi pitää ryhmän pysyvänä ominaisuutena, vaan huomio tulisi kiinnittää haavoittaviin erityistilanteisiin. Tämä tutkimus osoittaa, että mikroyrityksien haavoittuvuus ei ole heitä määrittelevä pysyvä ominaispiirre, vaan se liittyy nimenomaan poikkeustilanteisiin, kuten tässä tutkimuksessa koronakriisiin. Yrittäjän haavoittuvuusrajaa voidaan nostaa tukemalla yrittäjän aktiivista toimijuutta, mikä lisää hänen valmiuksiaan ja taitojaan kohdata kriisitilanne.

Keskellä koronakriisiä tehty tutkimus tarjoaa ainutlaatuisen näkökulman tilanteessa, jossa tarve resilienssille ja uuden oppimiselle syntyy äkillisesti ulkopuolisen tekijän aiheuttamasta pakosta. Parhaimmat oppimistulokset saavutetaan silloin, kun oppijalla on vahva sisäinen motivaatio oppimiselle ja oppijan itsesäätelytaidot ovat vahvat. Kriisitilanne vie yrittäjän pois omalta mukavuusalueeltaan, mikä voi olla haavoittava ja haastava kokemus. Juuri tässä haavoittavassa tilanteessa yrittäjän oli opittava uutta selviytyäkseen, eli kriisi jopa avasi tilaisuuden kehittymiselle.

Tämän tutkimuksen tuottamat havainnot auttavat kehittämään yrittäjille suunnattuja valmennuksia. Käytetyssä valmennuksessa oletuksena oli aktiivinen, omaa toimintaansa ohjaava sekä vahvat itsesäätelytaidot omaava oppija, joka pystyy aktiivisesti vaikuttamaan oman toimintansa säätelyyn. Oppija on oppimisprosessinsa omistaja, jolloin hän itse vaikuttaa merkittävästi sekä oppimisen kohteen valintaan että oppimisprosessiin sen kaikissa eri vaiheissa. Valmennukseen sisältynyt yhteisöllinen työskentely oli havaintojen mukaan tärkeää, ja vertaisoppiminen oli selkeä vahvuus. Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että mikroyritykset kaipaavat verkostoja, erityisesti ideoinnissa sekä uuden kehittämisessä sparraajakumppaneita ja mentoreita. Valmennus auttoi tunnistamaan osaamisen kehittämisen tarpeita, mitä yrittäjän olisi vaikeaa tehdä yksin. Tutkimus osoittaa, että yrittäjän oppimisen taitojen vahvistaminen on tarpeellista erityisesti kriisitilanteissa.

Valmennusten ajoitus suhteessa koronakriisiin on mielenkiintoinen: alkuhaastattelut toteutettiin muutaman kuukauden viiveellä kriisin alkamisesta (reaaliaikainen tarkastelu välittömistä ja lyhyen aikavälin vaikutuksista); näin on välttytty muistamiseen liittyvästä harhasta, ja näin alkuhaastatteluissa on saatu yrittäjien ”aito reaktio” kriisitilanteeseen.

seen. Loppuhaastattelut on toteutettu 2–3 kuukauden viiveellä valmennuksen päättymisestä, jolloin valmennuksen vaikutukset ovat jo nähtävillä. Toisaalta ajanjakso ei ole niin pitkä, että asiat unohtuisivat. Koska koronan aiheuttama tilanne oli ja on edelleen historiallinen, olisi kiinnostavaa seurata pitkittäisvaikutuksia pidemmällä tarkastelujaksolla. Tutkimus antaa viitteitä siitä, että mikroyrittäjän itsesäätelytaitojen kehittyminen olisi yhteydessä yrityksen liiketoiminnan kehittämisprosessien kehittymisen kanssa. Toisin sanottuna, kun yrittäjä kehittää omaan toimintaansa liittyviä prosessejaan, tämä heijastuisi myönteisesti myös yrityksen kehittämiseen. Tämän yhteyden vahvistaminen vaatisi kuitenkin jatkotutkimusta.

Kriisivalmennuksessa keskeistä on aktiivisen toimijuuden tukeminen

Koronakriisin aikana kaikkien yhteiskunnan toimintojen ja ryhmien selviytymiskykyä koeteltiin. Yhteisön näkökulmasta yrittäjiä pidetään kriisin jälkeisen muutoksen agentteina, jotka johtavat toipumista ja ovat edelläkävijöitä yhteisöllisen resilienssin rakentajina (Herbane 2013; Doern 2016). Toimintaympäristömme vaikuttaa olevan jatkuvassa muutoksessa: tämän kirjan ilmestymisen aikaan koronaepidemia jatkuu edelleen ja lisäksi Euroopassa sota ja sen myötä turvallisuustilanteen järkkäytyminen. Nämä edellyttävät jokaiselta kansalaiselta arjen resilienssitaitoja. Tämän tutkimuksen tuloksia voidaan hyödyntää suunniteltaessa valmennuksia, joiden tavoitteena on oppimisen ja resilienssin vahvistaminen ongelmanratkaisutilanteissa. Kriisitilanteessa yksin on vaikea hahmottaa, mitä toimenpiteitä olisi mielekästä tehdä, ja tässä itsesäätöistä ja yhteisöllistä työskentelyä tukeva valmennus näyttäisi tarjoavan apua ja tukea vahvistaen yrittäjän toimijuutta. Tutkimus osoittaa, että toimijuuden tukeminen toimii hyvin myös kriisitilanteisiin kytkeytyvässä valmennuksessa. Toimijuuden vahvistaminen on vaikuttavinta, kun se toteutuu itsesäätöisen oppimisen kaikilla tasoilla tavoitteiden asettamisesta suunnitteluun, toteutukseen ja toiminnan arviointiin. Valmennuksen avulla yrittäjän resilienssi vahvistuu ja hän voi saada erilaisista ”laastareista” apua haavojen paranemiseen. Onnistuneessa prosessissa

yrittäjän oma puolustusjärjestelmä eli itsesäätelytaidot korjaavat tilannetta. Haava jättää arven, mutta parhaimmillaan arpi kertoo saavutetusta voitosta ja ongelman yli pääsemisestä.

Kirjallisuus

- Bandura, Albert (2001) Social Cognitive Theory: An Agentic Perspective. *Annual Review of Psychology* 52, 1–26.
- Baron, Robert (1998) Cognitive Mechanisms in Entrepreneurship: Why and When Entrepreneurs Think Differently Than Other People. *Journal of Business Venturing* 13 (4), 275–294.
- Berkes, Fikret & Ross, Helen (2013) Community Resilience: Toward an Integrated Approach. *Society & Natural Resources* 26 (1), 5–20.
- Brown, Kate (2011) ‘Vulnerability’: Handle with Care. *Ethics and Social Welfare* 5 (3), 313–321.
- Brown, Kate (2017) *Vulnerability and Young People: Care and Social Control in Policy and Practice*. Bristol: Policy Press.
- Campanella, Francesco & Del Giudice, Manlio & Thrassou, Alkis & Vrontis, Demetris (2016) Ambidextrous Organizations in the Banking Sector: An Empirical Verification on Banks’ Performance and Conceptual Development. *The International Journal of Human Resource Management* 31 (2), 272–302.
- Chen, Chao & Greene, Patricia & Crick, Ann (1998) Does Entrepreneurial Self-efficacy Distinguish Entrepreneurs from Managers? *Journal of Business Venturing* 13 (4), 295–316.
- Conz, Elisa & Magnani, Giovanna (2020) A Dynamic Perspective on the Resilience of Firms: A Systematic Literature Review and a Framework for Future Research. *European Management Journal* 38 (3), 400–412.
- Dillenbourg, Pierre (1999) What Do You Mean by ‘Collaborative Learning’? *Collaborative Learning Cognitive and Computational Approaches* 1 (6), 1–15.
- Doern, Rachel (2016) Entrepreneurship and Crisis Management: The Experiences of Small businesses during the London 2011 Riots. *International Small Business Journal* 34 (3), 276–302.
- Drakopoulou Dodd, S & Anderson, A. (2007). Mumpsimus and the mything of the individualistic entrepreneur. *International Small Business Journal* 25 (4), 341–360.
- Drew, Valerie & Mackie, Lorele (2011) Extending the Constructs of Active

Learning: Implications for Teachers' Pedagogy and Practice. *The Curriculum Journal* 22 (4), 451–467. <https://doi.org/10.1080/09585176.2011.627204>.

- Drnovsek, Mateja & Wincent, Joakim & Cardon, Melissa S. (2010) Entrepreneurial Self-efficacy and Business Start-up: Developing a Multi-dimensional Definition. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research* 16 (4), 329–348. <https://doi.org/10.1108/13552551011054516>
- Eggers, Fabian (2020) Masters of Disasters? Challenges and Opportunities for SMEs in Times of Crisis. *Journal of Business Research* (116), 199–208.
- Elder, Glen H. (1994). Time, Human Agency, and Social Change: Perspectives on the Life Course. *Social Psychology Quarterly* 57 (1), 4–15.
- Elder, Glen H. (1998). The Life Course as Developmental Theory. *Child Development* 69 (1), 1–12.
- Eteläpelto, Anneli & Heiskanen, Tuula & Collin, Kaija (2011). Vallan ja toimijuuden monisäikeisyys. *Valta ja toimijuus aikuiskasvatuksessa*, 11–32.
- Evans, Karen (2007). Concepts of Bounded Agency in Education, Work, and the Personal Lives of Young Adults. *International Journal of Psychology* 42(2), 85–93.
- Fairlie, Robert (2020) The Impact of COVID-19 on Small Business Owners: Evidence from the first 3 Months after Widespread Social-distancing Restrictions [julkaistu verkkojulkaisuna ennen painettua versiota, 27.8.2020]. *Journal of Economics & Management Strategy* 2020;10.1111/jems.12400.
- Fawcett, Barbara (2009) Vulnerability: Questioning the Certainties in Social Work and Health. *International Social Work* 52 (4), 473–484.
- Fineman, Martha Albertson (2008) The Vulnerable Subject: Anchoring Equality in the Human Condition. *Yale Journal of Law and Feminism* 20 (1), 1–24.
- Habiyaremye, Alexis (2021) Co-Operative Learning and Resilience to COVID-19 in a Small-sized South African Enterprise. *Sustainability* 13 (4), 1–17. <https://doi.org/10.3390/su13041976>
- Hayward, Mathew & Forster, William & Sarasvathy, Saras & Fredrickson, Barbara (2010) Beyond Hubris: How Highly Confident Entrepreneurs Rebound to Venture Again. *Journal of Business Venturing* 25 (6), 569–578.
- Herbane, Brahim (2013) Exploring Crisis Management in UK Small and Medium-sized Enterprises. *Journal of Contingencies and Crisis Management* 21 (2), 82–95.
- Herbane, Brahim (2019) Rethinking Organizational Resilience and Strategic Renewal in SMEs. *Entrepreneurship & Regional Development* 31 (5–6), 476–495.

- Hämäläinen, Kaisu & Kanerva, Anne & Kuhanen, Carita & Schubert, Carla & Seuri, Tarja (2017) *Mielenterveyshoitotyö*. Helsinki: WSOY.
- Järvelä, Sanna & Järvenoja, Hanna (2011) Socially Constructed Self-regulated Learning in Collaborative Learning Groups. *Teachers College Records* 113 (2), 350–374.
- Korber, Stefan & McNaughton, Rob (2017) Resilience and Entrepreneurship: A Systematic Literature Review. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research* 24 (7), 1129–1154. <https://doi.org/10.1108/IJEBR-10-2016-0356>.
- Lee, Jin & Wang, Jia (2017) Developing Entrepreneurial Resilience: Implications for Human Resource Development. *European Journal of Training and Development* 41 (6), 519–539.
- Luthans, Fred & Vogelgesang, Gretchen & Lester, Paul (2006) Developing the Psychological Capital of Resiliency. *Human Resource Development Review* 5 (1), 25–44.
- Mamun, Abdullah Ah & Fazal, Syed Ali & Zainol, Noor Raihani (2019) Economic Vulnerability, Entrepreneurial Competencies, and Performance of Informal Micro-enterprises. *Journal of Poverty* 23 (5), 415–436.
- Martin, Andrew & Marsh, Herb (2005) Motivating Boys and Motivating Girls: Does Teacher Gender Really Make a Difference? *Australian Journal of Education* 49 (3), 320–334.
- Mittal, Vibhuti & Raman, T.V. (2021) Examining the Determinants and Consequences of Financial Constraints Faced by Micro, Small and Medium Enterprises' Owners. *World Journal of Entrepreneurship, Management and Sustainable Development* 17 (3), 560–581.
- Morris, Thomas (2019). Adaptivity Through Self-directed Learning to Meet the Challenges of Our Ever-changing World. *Adult Learning* 30 (2), 56–66.
- Morris, Thomas Howard & König, Pascal D. (2020) Self-directed Experiential Learning to Meet Ever-changing Entrepreneurship Demands. *Education + Training* 63 (1), 23–49.
- Nordling, Esa (2007) *Ruvettiin pitämään ihmisenä. Vastuutasojärjestelmässä kuntoutettujen skitsofreniapotilaiden kuntoutumisreitit, hoitopalveluiden käyttö ja psykososiaalinen hyvinvointi*. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Näykki, Piia & Kontturi, Heikki & Seppänen, Viivi & Impiö, Niina & Järvelä, Sanna (2021) Teachers as Learners – A Qualitative Exploration of Pre-service and In-service Teachers' Continuous Learning Community Open-Digi. *Journal of Education for Teaching*. <https://doi.org/10.1080/02607476.2021.1904777>
- Pintrich, Paul R. (2000) The Role of Goal Orientation in Self-Regulated

- Learning. Teoksessa Monique Boekaerts, Paul R. Pintrich & Moshe Zeider (toim.) *Handbook of Self-Regulation*. San Diego: Academic Press, 451–502.
- Pluskwik, Elizabeth & Leung, Eleanor & Lillesve, Andrew (2018) Growing Entrepreneurial Mindset in Interdisciplinary Student Engineers: Experiences of a Project-based Engineering Program. Presented at Multidisciplinary Engineering Programs. 2018 ASEE Annual Conference and Exposition, ASEE, Salt Lake City, Utah, 1–19.
- Prince, Michael (2004) Does Active Learning Work? A Review of the Research. *Journal of Engineering Education* 93 (3), 223–231. <https://doi.org/10.1002/j.2168-9830.2004.tb00809.x>
- Saunders, Mark & Gray, David & Goregaokar, Harshita (2014) SME Innovation and Learning: The Role of Networks and Crisis Events. *European Journal of Training and Development* 38 (1/2), 136–149.
- Scardamalia, Marlene & Bereiter, Carl (2006) Knowledge Building: Theory, Pedagogy, and Technology. Teoksessa R. Keith Sawyer (toim.) *Cambridge Handbook of the Learning Sciences*. New York: Cambridge University Press, 97–118.
- Settersten, Richard A. & Gannon, Lynn (2005) Structure, Agency, and the Space Between: On the Challenges and Contradictions of a Blended View of the Life Course. *Advances in Life Course Research* 10, 35–55.
- Siklander, Pirkko & Hintikka, Jouni & Eskola, Leena (2021). MindBusiness-viitekehyksen yhteys yrittäjämäisen minäpystyvyyden muutokseen korkeakouluopinnoissa – ”Kaikki haasteet ovat voitettavissa”. *Ammattikasvatuksen Aikakauskirja*, 23(1), 78–96. Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/akakk/article/view/107456>
- Sischarenco, Elena (2018) Being an Entrepreneur and Feeling Vulnerable: Encountering Fragility in the Construction Business in the North of Italy. *Research in Economic Anthropology* 38, 55–78.
- Smith, Peter (2001) Enhancing Flexible Business Training: Learners and Enterprises. *Industrial and Commercial Training* 33 (3), 84–88.
- Stahl, Gerry (2006) *Group Cognition: Computer Support for Building Collaborative Knowledge*. Cambridge: MIT Press.
- Stahl, Gerry & Koschman, Timothy & Suthers, Dan (2006) Computer-Supported Collaborative Learning. Teoksessa R. Keith Sawyer (toim.) *Cambridge Handbook of the Learning Sciences*. New York: Cambridge University Press, 409–425.
- Tilastokeskus (2019) Alueellinen yritystoimintatilasto. Yritysten toimipaikat toimialoittain ja henkilöstön suuruusluokittain, 2013–2019. Helsinki.
- Tilastokeskus (2022) Palkansaajat ja yrittäjät sukupuolen mukaan. Helsinki.

- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Työterveyshuoltolaki 2001/1383.
- Työttömyysturvalaki 2002/1290.
- Vanhalakka-Ruoho, M. (2014). Toimijuus elämäkulussa – ohjaustyön perusta? *Aikuiskasvatus*, 34 (3), 192–201. <https://doi.org/10.33336/aik.94099>
- Virokannas, Elina & Liuski, Suvi & Kuronen, Marjo (2018) The Contested Concept of Vulnerability – A Literature Review. *European Journal of Social Work* 23(2), 327–339.
- Walker, Brian & Salt, David (2006) *Resilience Thinking: Sustaining Ecosystems and People in a Changing World*. Washington, DC: Island Press.
- Zimmerman, B. (2002) Becoming a self-regulated learner: An overview. *Theory into Practice*, 41(2), 64–70.

Rikkoumat elämäkulussa

Haavat ja aikuisuuteen kasvaminen myöhäismodernissa yhteiskunnassa

Pekka Kuusela ja Mikko Saastamoinen

Tarkastelemme tässä luvussa nuorten aikuisten lapsuuteen, nuoruuteen ja aikuistumiseen liittyviä vaikeita kuormittavia elämänvaiheita, jotka ovat jättäneet jälkensä heidän tapaansa kertoa itsestään ja elämäkulustaan. Lähtökohtana on ensinnäkin haavoittuvuuteen liittyvä sosiaalitieteellinen tutkimus, jossa on pohdittu tähän käsitteeseen liittyviä yleisiä lähtökohtia ja haavoittuvuuden muotoja. Tässä tarkastelussa lähtökohtamme on erityisesti sosiologi Barbara A. Misztalin (2011a; 2011b) esittämässä yleisissä teoreettisissa ajatuksissa haavoittuvuuden tarkastelun perusteista ja suhteesta luottamukseen. Toiseksi erittelymme liittyy elämänkulun tutkimukseen, jossa haavoittuvuutta on analysoitu moniulotteisena ja -tieteellisenä käsitteenä, jonka tarkastelussa tulee yhdistää rakenteellinen resurssien ja psykologinen kuormittavuuden tarkastelu (Spini, Bernardi & Oris 2017). Elämänkulun tutkimuksessa haavoittuvuuden käsite jäsentää erityisesti sitä dynamiikkaa, joka liittyy toimijan resurssien ja hänen elämäänsä liittyvien kuormittavien elämäntapahtumien suhteeseen. Myöhäismoderneissa yhteiskunnissa elämäntapaa kuormittavat yhä enemmän epävarmuus tulevaisuudesta ja yksilön omat mahdollisuudet hankkia itselleen sopivia resursseja esimerkiksi koulutuksen kautta.

Lukumme pohjautuu haastatteluaineistoon, jossa nuoret aikuiset kertovat lapsuudestaan, kouluvuosistaan sekä aikuiseksi kasvamisestaan ja arkielämästään suomalaisessa pikkukaupungissa. Haastatteluissa toistui traumaattisia ja kuormittavia kokemuksia, joita kutsumme tässä haavoittuvuudeksi ja jotka ovat heijastuneet heidän elämänkulkuunsa. Näitä kokemuksia voidaan pitää siten aikuistumiselle ja kasvulle tärkeinä kokemuksina, jotka ovat ohjanneet ura- ja elämänvalintoja, työelämään siirtymistä ja perhe-elämääkin. Haavan tai haavoittumisen teema liittyy luvussa näin ollen siihen, millaiset asiat ovat tuottaneet nuorille aikuisille heidän oman kuvauksensa mukaan ongelmia lapsuudessa ja nuoruudessa koti- ja kouluympäristössä (esimerkiksi epävakaat perhe-elämä, vanhempien alkoholismi, koulukiusaaminen, oppimisvaikeudet koulussa, omaan identiteettiin liittyvät ongelmat, vakavat sairaudet ja päihdeongelmat).

Tutkimuskysymyksemme on siten se, millaisia haavoja nuoruuteen ja aikuistumiseen liittyy ja miten nuoret aikuiset käsittelevät niitä haastatteluaineiston valossa. Tutkimuskysymyksen kautta valotamme aikuiskasvatustieteellisen keskustelun kannalta tärkeää toimijuuden ja sen esteiden muodostumisen prosessia nuorten aikuisten elämänkulussa. Toimijuudella tarkoitamme kykyä tehdä tietoisesti ja aktiivisesti valintoja oman elämänkulunsa suhteen. Haavat ja niiden tuottamat kokemukset ovat tässä suhteessa toimijuutta haurastuttavia kokemuksia. Eurooppalaisessa kontekstissa viime vuosina yleistynyt haavoittuvuuden tarkastelu elämänkulussa tuottaa tähän tarkasteluun käsitteitä ja tulkittamalleja, joita jäsenämme empiirisen aineistomme avulla.

Epävarmuuksien maailma ja haavoittuvuus

Sosiaalisen haavoittuvuuden (*social vulnerability*) käsite on alun perin lähtöisin luonnonkatastrofien vaikutusten tutkimuksesta. Tässä perinteessä on tarkasteltu, miten erilaiset yhteisöt selviävät yllättävistä muutoksista, jotka ovat seurausta luonnonympäristön äkillisistä muutoksista. Sosiaalitieteissä sosiaalinen haavoittuvuus on laajentunut kuitenkin yllättävästi muutaman vuosikymmenen kuluessa yhdeksi tärkeäksi uudeksi käsitteeksi, joka tuo yhteiskunnallisten ilmiöiden ymmärtämiseen uuden

näkökulman (ks. esim. Brown, Ecclestone & Emmel 2017). Tämä selittyy käsitteen monikäyttöisyydellä. Haavoittuvuutta voidaan tarkastella yleisesti monitieteellisesti yksilöiden elämäntilanteiden ja -kulun näkökulmasta tai ihmisryhmien kohdalla resurssien puutteesta johtuvana asiana, joka asettaa ryhmät haavoittuvaan asemaan. On mahdollista puhua ”haavoittuvista lapsista”, ”nuoren haavoittuvuudesta huumeille” tai ”haavoittuvista perheistä”. Oma kysymyksensä liittyy lisäksi väestön ikääntymiseen Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa, joka altistaa erityisesti vanhusväestön erilaisille terveyden heikkenemisestä johtuville riskeille. Tarkastelumme lähtökohta on psykologisen tarkastelun sijasta sosiaalisissa suhteissa. Näemme yksilöt toisistaan riippuvaisiksi sosiaalisiksi olennoiksi, jotka ovat suhteessa toisiinsa (*selves-in-relation-to-others*) ja joiden haavoittuvuus liittyy siihen, miten kosketamme, liikutemme, tuemme tai olemme muulla tavalla yhteydessä toisiimme (Corlett & Mavin 2019, 560–561).

Haavoittuvuuden ja luottamuksen suhdetta tarkastellut Misztal (2011b) on eritellyt yleisellä tasolla sitä, miksi haavoittuvuuden käsite on tärkeä yhteiskuntatieteille. Käsitteen juuret juontavat latinankielisestä sanasta *vulnus*, joka tarkoittaa mahdollisuutta tulla haavoitetuksi, alttiutta haavoittumiselle, ulkoiselle loukkaantumiselle tai sille, että tulee kohdelluksi väärin, riistetyksi ja hyväksikäytetyksi. Käsite viittaa myös yksilön heikkouteen, puolustuskyvyttömyyteen, avuttomuuteen, avoimuuteen tai altistumiseen ja vastuunalaisuuteen. Mitään yleistä teoriaa haavoittuvuudesta ei kuitenkaan ole, mutta sen voi nähdä liittyvän Misztalin mukaan erityisesti ihmiselämän perusluonteeseen. Hän jakaa haavoittuvuuden muodot kolmeen osaan. Ensinnäkin me olemme kaikki jossain määrin haavoittuvia ja muista ihmisistä riippuvaisia elämässämme, ja useimmat ihmiset ovat mahdollisesti tai tosiasiallisesti haavoittuvia uusille riskeille. Toiseksi läheisten tai itselle tärkeiden ihmisten toimintaa voi olla vaikea ennustaa etukäteen, mikä aiheuttaa pelkoa, epävarmuutta ja haurautta tulevaisuutta kohtaan. Kolmanneksi haavoittuvuuteen liittyy aikaisemman toiminnan ja kokemusten peruuttamattomuus: aikaisemmin tapahtuneiden traumojen, kärsimysten ja väärinkäytösten painolastin seurauksista ei ole helppo päästä eroon, vaan haavoittuneisuuden kanssa joudutaan yleensä elämään pidempään. (Misztal 2011a, 29–114; Misztal 2011b, 361–367.)

Haavoittuvuuden tarkastelun lisääntymisellä on omat yhteiskunnan rakenteisiin, instituutioihin ja toimintaan liittyvät syynsä. Modernisaatiolla tarkoitetaan yleensä 1800-luvulta alkaen voimistunutta teollistumisen, kaupungistumisen ja rationaalistumisen kehityskulkua etenkin läntisissä maissa. Myöhäismodernilla ajalla viitataan taas tämän kehityskulun voimistumiseen ja toisaalta siihen liittyviin rakenteellisiin muutoksiin, joista merkittäviä ovat kulttuurisen yksilöllistymisen laajeneminen yhä uusille elämänalueille, kuten koulutusvalintoihin, sekä informaation määrän räjähdysmäinen kasvu. Myöhäismodernissa yhteiskunnassa epävarmuus on lisääntynyt yleisesti tulevaa kehitystä ja omaa elämäntilannetta ohjaavana tekijänä.

Elämäntilannetta ja haavoittuvuuden tutkijat Dario Spini ja kumppanit (2013) ovat jäsentäneet kuormitusta aiheuttavat ilmiöt viideksi tekijäksi. Ensinnäkin työpaikan saaminen ja toimeentulon löytäminen eivät ole itsestäänselvyys, vaan aiheuttavat kuormitusta. Toiseksi yksilöiden tekemät valinnat ovat muuttuneet yksilöllistymisen seurauksena päätöksiksi, joista he ovat itse vastuussa. Kolmanneksi elämäntilannetta ohjaavat satunnaiset tekijät, mikä tarkoittaa sitä, että yksilöiden pitää neuvotella urastaan satunnaisuuksien täyttämässä tilanteessa. Neljänneksi hyvinvointivaltiot eivät kykene enää vastaamaan välttämättä kansalaisensa ongelmiin resurssien puutteiden tai poliittisen tahdonmuodostuksen puuttumisen takia, ja viidenneksi sosiaalisen epätasa-arvon kasvaminen luo uudenlaisen yhteiskunnallisen tilanteen, jossa yksilöiden on selvitettävä elämässään uusien sosiaalisten riskien varjossa. (Spini ym. 2013, 2–3.)

Tässä mielessä elämäntilannetta ja haavoittuvuuden tarkastelu yhdistää siis yhteiskunnan rakenteellisten resurssitekijöiden merkityksen yksilön toiminnan kontekstiin. Yhteiskunnallisella tasolla riskit saattavat olla läsnä moniulotteisesti elämäntilannetta. Esimerkiksi koulutus ja työelämä voivat aiheuttaa nuorelle stressiä, joka laukaisee mielenterveyden ongelmia. Tämä taas voi näkyä pitkäaikaisena syrjäytymisenä, eivätkä yhteiskunnalliset palvelut kykene tarjoamaan riittävässä määrin apua ongelmatilanteessa, vaikka ilmiön yleisyys ja vaarat onkin poliittisesti tunnistettu. Elämäntilannetta ja haavoittuvuuden tarkastelussa lähdetään nimenomaan ajallisesta pitkittäiskuvauksesta, jossa yksittäiset kuormitusta aiheuttavat tekijät voivat heijastua myöhempisiin elämäntilanteisiin. Haavoittuvuuden rakenteellinen

tarkastelu tuo puolestaan esille sen, miten elämänkulkuun liittyvät kontekstuaaliset tekijät asettavat yksilöt erilaiseen asemaan. Kokonaisuudessaan kumpikin puoli täydentää kuvaa siitä, mitkä tekijät vaikuttavat yksilöiden elämäntilanteissa.

Moniulotteinen näkökulma elämänkulun haavoittuvuuteen tarkoittaa käytännössä biologisten, psykologisten ja sosiaalisten tekijöiden samanaikaista tarkastelua. Biologisilla tai terveyteen liittyvillä tekijöillä voidaan ymmärtää erilaisia fyysiseen terveyteen vaikuttavia tekijöitä, kuten pitkäaikaisia terveysongelmia tai alttiutta sairastua. Psykologisilla tekijöillä tarkoitetaan vastaavasti elämänkulussa koettuja stressiä aiheuttavia ja kuormittavia kokemuksia, jotka ovat vaikuttaneet yksilön valintoihin. Sosiaaliset tekijät liittyvät viimein yhteiskunnallisiin olosuhteisiin, jotka saattavat tehdä tietyt ryhmät tai yhteisöt muita haavoittuvammiksi.

Kuten edellä todettiin, kokonaisuutena elämänkulun ja haavoittuvuuden tutkimuksen tavoitteena on yhdistää toisiinsa monipuolisesti elämän eri osa-alueet ja haavoittuvuus yksilöitä, ryhmiä ja kollektiiveja koskevana ilmiönä (Spini ym. 2013). Misztalin (2011b) näkemyksen mukaisesti haavoittuvuuden voi nähdä kaikille ihmisille mahdollisena, mutta erityistä merkitystä sillä on sellaisille ihmisille tai ihmisryhmille, jotka ovat muita riippuvaisempia muiden avusta, hyväksynnästä ja luottamuksesta, kuten lapset, nuoret, vanhukset, työttömät, vammaiset, maahanmuuttajat sekä mielenterveyden tai fyysisen terveyden ongelmista kärsivät.

Analyttisesti elämänkulkuun liittyvässä haavoittuvuustutkimuksessa on tehtävissä erotteluja kokemusten laadun suhteen. Ensinnäkin voidaan puhua sellaisista kokemuksista, joissa haavoittuvuuden aiheuttaa jokin yksi kriittinen tapahtuma elämässä. Tällaisia tapahtumia ovat kokemukset, joihin viitataan nimenomaan trauman käsitteellä. Kyseessä on tällöin yksittäinen haavoittava kokemus, johon liittyy esimerkiksi koettua fyysistä tai psyykkistä väkivaltaa, tai äkillinen elämänmuutos, kuten vaikkapa avioero tai sairastuminen, joka muuttaa elämän suuntaa ja sisältöä äkillisesti. Traumaattiset kokemukset ovat jotakin, mitä tapahtuu ihmiselle ilman hänen aloitteellista toimijuuttaan. Ne aiheuttavat yleensä negatiivisia tunteita, kuten pelkoa, ahdistusta ja surua. Toiseksi puhutaan latentista eli piilevästä haavoittuvuudesta, joka tar-

koittaa pitkällä ajanjaksolla tapahtuvaa elämän haurastumista. Tällaisia pitkäkestoisia prosesseja voivat olla köyhtyminen, pitkäkestoiset ongelmat vuorovaikutussuhteissa, etenevät sairaudet ja esimerkiksi ikääntymisen aikaansaama haurastuminen. (Spini ym. 2017, 8.)

Tarkastelua on siis mahdollista tehdä yksilölähtöisesti, tarkastelemalla esimerkiksi yllättäviä elämäntapahtumia, tai rakenteellisesti, kiinnittämällä huomiota elämänolosuhteisiin, jotka altistavat tiettyjä väestöryhmiä haavoittaville kokemuksille toistuvasti ja järjestelmällisesti. Edelliseen liittyy mahdollisuus pohtia, ovatko jotkut ihmiset lähtökohtaisesti haavoittuvampia kuin jotkut toiset. Jälkimmäiseen tarkastelutapaan taas liittyy vahva yhteiskuntapoliittinen ulottuvuus. Se, että ylipäätään käytämme käsitteitä haava tai trauma, liittyy kulttuuriseen muutokseen, jonka ovat aiheuttaneet esimerkiksi muutokset psykologisessa ja psykiatrisessa diagnostiikassa 1980-luvulta lähtien ja käsitteistön popularisointuminen ihmisten kokemusten kuvaajaksi ilman stigmatisoivaa merkitystä. Ilmiöön kohdistunut kritiikki on huomionnut uhriutta korostavan kulttuurisen puhetavan yleistymisen, jonka katsotaan häivyttävän yksilön vastuuta ja näin ollen rapauttavan toimijuutta. Toisaalta käsitteistön yleistymisen puhetapana on mahdollistanut kärsimyskokemusten uudenlaisen yhteiskunnallisen tarkastelun. (Sütterlin 2020.) Seuraavaksi tarkastelemme haastatteluaineistomme kautta esimerkkejä nuorten aikuisten sosiaalisen haavoittuvuuden kokemuksista.

Haastatteluaineisto ja sen analyysi

Aineisto on lähtöisin laajasta ($n = 76$) nuorten aikuisten teemahaastatteluaineistosta, jossa oli elämäkerrallinen ulottuvuus. Se kerättiin vuosina 2016–2017 Itä-Suomen yliopiston yhteiskuntatieteiden laitoksen monitieteisenä aineistonkeruuhankkeena. Haastattelun elämäkerralliset pääteemat käsittelivät omaa elämäntilannetta, perhesuhteita, työtä, arkea ja juhlapäiviä, ihmissuhteita, elämänkulkua, koulutuspolkua, elämänvalintoja, hyvinvointia, paikallista yhteisöä sekä näkemyksiä tulevaisuudesta ja hyvästä elämästä. Tähän aineistosta on poimittu vain osa haastatteluista ($n = 15$). Lähtökohtana oli valita sellaisia haastatteluja, joissa nuoret aikuiset käsittelevät esimerkiksi vanhempien alkoholinkäytön tai

lapsuuden ja kouluvuosien tapahtumien vaikutuksia myöhempään elämään ja aikuistumisen polkuihin. Nuorten aikuisten kohdalla tämä tarkoittaa nimenomaan sellaisten elämänvaiheiden läpikäymistä, jolloin he ovat olleet haavoittuvassa asemassa ja jotka ovat jättäneet jälkensä myöhempiin elämänvaiheisiin. Osalle nuorista aikuisista näiden haavoittuvuuksien pohdinta oli edelleen osa arkista elämää, osa oli niihin jo saanut etäisyyttä, ja osan kohdalla tapahtumat ja kokemukset olivat vaikuttaneet olennaisella tavalla elämänkulkuun.

Aineiston analyysi perustui Virginia Braunin ja Victoria Clarcken (2006) kehykseen temaattisen analyysin kuudesta vaiheesta. Luimme kaikki haastattelut ensin huolellisesti läpi, koodasimme kiinnostavat kohdat, nimesimme teemat alustavasti sekä otimme kuormittavia ja traumaattisia kokemuksia kuvaavat teemat eriteltäväksi. Sen jälkeen jäsenimme haavoittuvuuden sisältöä uudelleen temaattisen kartan avulla ja muodostimme aineistosta haavoittumisen teemat, joita kuvaamme jatkossa yksityiskohtaisemmin. Lisäksi aineiston analyysin ideana oli näkökulman avaaminen tärkeisiin ihmissuhteisiin, kuten vanhempiin ja ystäväverkostoihin, sekä kouluun ja omaan aikuistumiseen. Tämä on positioinnin kuvaukseen pohjautuva tapa tuottaa laadullisesta aineistosta yleistettäviä tuloksia (Halkier 2011).

Misztal (2011b) mainitsee, että haavoittuvuuden tarkastelussa tärkeä puoli on nimenomaan tietyn tilanteen subjektiivinen havainto, ei niinkään ulkoisiin tai objektiivisiin riskeihin viittaaminen. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että elämänkulun ja haavoittuvuuden kannalta on tärkeä kiinnittää huomiota haastateltavien traumaattisille ja kuormittaville kokemuksille antamiin tulkintoihin, joilla saattaa olla kasautuvaa vaikutusta myöhempiin elämänvaiheisiin. Haavoittuvuus ja ihmisen sidoksisuus lähiympäristöönsä tarkoittaa myös sitä, että muut ihmiset eivät yksistään anna suojaa, vaan muiden antama tunnustus vaikuttaa myös kehityksellisesti identiteetin muodostamiseen ja on itsearvotuksen, -luottamuksen ja -kunnioituksen kannalta tärkeää. Vastaavasti yhteiskunnallisten instituutioiden tulisi tukea yksilön kehitystä, mutta ”ihmissydämen pimeys” (*the darkness of human heart*, Arendt 1958) tarkoittaa sitä, että mitkään vakuuttelut eivät kuitenkaan takaa, että ihmiset toimisivat, kuten sanovat, tai että heidän toimintansa olisi järkevää heidän läheistensä kannalta.

Haavoittumiselle altistuneet nuoret aikuiset

Autofiktiivisessä romaanissaan Joonatan Tola (2020) käsittelee lapsuusvuosiaan epävakaa ja mielenterveysongelmista kärsineen alkoholisti-isänsä synkän varjon alla. Perhe pakoilee vuosikausia lastensuojelun viranomaisia, perheen äiti sairastuu vakavasti, isä tekee itsemurhan, ja lopulta neljä lasta jää täysorvoiksi. Sekava, epävarma, nälän ja pelkojen täyttämä lapsuus johtaa aikuistumisen vaikeuksiin, joista vapautuminen vie aikansa. Kirja kuvaa konkreettisella tavalla sitä, miten haavoittuvassa iässä olevat lapset jäävät vaille hoivaa, perustarpeiden täyttämistä ja arjen rutiineja. Traumaattiset kokemukset värittävät myöhempiä elämänvaiheita. Hannah Arendtin (1958) sanoin kyse on siitä, että ”ihmissydämen pimeys” eli isän toiminnan ennustamattomuus ja lähes täydellinen anarkistisuus saa aikaan nuorena lapsiperheessä kaoottisen maailman, jonka tuottaman taakan alta poispääseminen vie aikansa.

Aineistossa haavoittuvuuden kokemukset eivät saa tällaisia mittasuhteita, vaikka lapsuudenkodin ilmapiirin epävarmuus, vanhempien tasa-painottomuus ja esimerkiksi kummankin tai toisen vanhemman alkoholikäyttö on saattanut lyödä leimansa identiteetin muodostumiseen. Haastattelut voidaan nähdä tässä valossa oman haavoittuneen identiteetin työstämisenä, kivulioiden tapahtumien läpikäymisenä ja syntyneiden haavojen käsittelynä.

Haastatteluissa ei käytetty haavoittuvuuden käsitettä, mutta työn, arkielämän kuvioiden, perhetilanteen ja harrastusten jälkeen kysyttiin haastattelujen keskivaiheilla muistoja lapsuudesta ja kouluvuosista. Lisäksi täydentävinä kysymyksinä oli, missä määrin haastateltava oli mielestään itse voinut päättää oman elämänsä valinnoista ja onko elämässä ollut viime aikoina asioita, jotka ovat askarruttaneet. Lapsuuden ja kouluvuosien ikäviä muistoja voi pitää haavoittuvuuden määrittelyn mukaisesti asioina, jotka ovat muista ihmisistä ja heidän käytökseltään syntyneitä kuormittavia traumoja. Kenenkään haastateltavan kohdalla ei voida puhua siitä, että yksittäinen traumaattinen kokemus olisi sinänsä lamaannuttanut toimijuuden. Seuraavassa aikuistumisen haavat on jaettu haastatteluaineiston osalta neljään laajempaan teemaan, jotka ovat koulukiusaaminen, vakava sairastuminen, taloudellisesti epävarma lapsuus ja päihdeongelmaiset vanhemmat.

Koulukiusaamisen haava

Kaikesta julkisesta keskustelusta ja toimenpiteistä huolimatta kouluvuodet saattavat olla nuorelle vaarallista aikaa kiusaamisen myötä (ks. esim. Hamarus 2006; Herkama 2012; Kuronen 2010, 328). Ilmiö toistui useamassa haastattelussa elämänkulkuun vaikuttaneensa seikkana, joka on haavoittuvuuden kannalta erityislaatuinen. Koulukiusatut eivät yleensä haastattelujen valossa ensinnäkään ymmärrä kiusaamisen syytä edes aikuisiällä tai osaavat antaa vain epäselviä selityksiä asialle. Kiusaamisen mystisyyden syy on siinä, että kiusatuksi joutuneet eivät useinkaan kysy asiaa suoraan kiusaajilta tai ole edes heidän kanssaan missään tekemisessä, vaan koko asia on jäänyt arvoitukseksi muodossa ”sen kun tietäs”. Tämän tietämättömyyden kanssa he joutuvat sitten elämään usein lopun elämänsä ymmärtämättä, miksi ovat joutuneet avoimen väkivallan kohteeksi. Epäilyjä syistä voi toki olla, muttei yleensä mitään todellista varmuutta, jonka kiusaajat olisivat vahvistaneet.

Toinen kiusaamista luonnehtiva seikka on se, että kiusatuksi tulleet ovat joutuneet kohtaamaan asian puuttumattomuuden ilmapiirissä. Opettajat tai koulun rehtori eivät ole toisin sanoen pystyneet puuttumaan siihen, ovat nähneet sen normaaliksi tai sitten laiminlyöneet asian kokonaan, vaikka ovat olleet itse sitä todistamassa tai vaikka kiusaamisesta on ollut näkyviä fyysisiä merkkejä kiusatun kehossa.

Eräs haastateltava kuvaa kokemuksiaan koulukiusaamisesta seuraavasti:

K: Mites sulla sit, puhuit tuosta että yläasteella aloit olla kiusattu ja, olit niinku yksin ja sitte tota et, miten sä koit sen et miten siihen puututtiin ilmeisesti aika huonosti?

V: Huonosti puututtiin ja sit niinku opettajat huomas et on mustelmilla kädet ja on, täällä rinnan olkapään alueella on tullu isoja mustelmia ihan niinku lyönneistä, hyö niinku sen koitti saaha loppumaan mutta eihän se loppunu koskaan ja rehtori ei pystyny tekee asialle mitään et sit se koulun jälkeen jatku se sama touhu, jos se loppu koulussa ni se jatku koulun jälkeen vielä entistä pahempana (...)

K: Okei. Mistäs se kiusaaminen johtu, oliks siinä jotain syytä?

V: Se oli lähinnä just semmonen.. puhutaan varmaan kultahammas,

kultaharkko suussa syntynyt lapsi mukamas ja sit ku oli ulkonäöllisesti poikkes muista, oli paljo, olin todella lihavassa kunnossa ni varmaan se oli yks semmonen et oli kiva, johonki tarttua, haukkua, potkia, nyrkkeillä, en tiä mistä kaikest se pulppuaa. Sitte varmaan myös se tausta et ku oli hyvin, niinku hyvin arvosanoin ala-asteen suorittanu ja odotukset oli varmaan hirveen monella et se sitte yläasteellaki on semmonen, hiku mutta eihän se sit se lähti ihan toiseen suuntaan siinä kohti.

Kuten edellisessä kuvataan, kiusaamisen syynä on ollut kiusatun mukaan kotitausta, poikkeava ulkonäkö, ylipainoisuus, hyvä koulumestestys tai perhetausta yhteisössä. Ne voivat ärsyttää muita koulussa, ja tästä saattaa alkaa kiusaamisen monimutkainen polku, joka voi saada hyvin raakoja muotoja ja kestää jopa koko peruskoulun ajan. Ilmiötä selittävät yleisellä tasolla koulun käytännöt ja oppilaiden välinen ryhmädynamiikka (esim. Herkama 2013). Koulukavereiden väkivaltainen käyttäytyminen ja kielteisyys erilaisuutta kohtaan saavat aikaan puolestaan traumoja, jotka heijastuvat siinä, miten elämä on myöhemmin mennyt. Haastattelujen valossa koulukiusaamisen loppuminen tapahtuu yleensä vain sen kautta, että kiusaajien ja kiusatun tiet eroavat koulutusvalintojen myötä. Haastateltujen mukaan synkän tilanteen kääntämisen ainoa mahdollisuus on lähinnä avoin, suoraan kiusaajaan kohdistettu väkivalta, joka saa muut pelkäämään kiusattua. Kouluvuosien suorastaan traagista luonnetta kuvaa se, että kiusaaminen saattaa jatkua, vaikka siihen on kiinnitetty toistuvasti huomiota koulun taholta, eikä asialle onnistuta tekemään mitään.

Koulukiusaamisen aiheuttamaan haavaan suhtautuminen ei ole edellisen kuvauksen mukaisesti yksiselitteistä, ja kiusaaminen rajautuu ilmiönä aineiston pohjalta lähes kokonaan poikien välisiin suhteisiin kouluvuosina. Kouluterveyskyselyn (Aalto-Setälä ym. 2021, 3–4) mukaan ilmiö on sukupuolittunut: pojat kokevat fyysistä uhkaa, tytöt seksuaalista häirintää ja väkivaltaa sekä henkistä ja fyysistä väkivaltaa perheessä. Haastatteluun osallistuneista muutama hyväksyi asian aikuisuudessa normaalina kouluun liittyvänä asiana ja elää sovussa sen kanssa. Muutama ihmetteli, miten kaikki oli mahdollista. Haastatteluissa toistui se, että koulun rehtori tai muutkaan tahot eivät kykene välttämättä

kiusaamiseen puuttumaan, kun se tapahtuu usein koulun ulkopuolella, kuten koulumatkoilla:

V: No opettaja opettaja otti hänet puheilleen ja nuhteli häntä siitä että ku hän kiusaa niin, mutta ka- ka- kato kun se on semmonen sanallinen varotus niin kaveri ei uskonu niitä varoituksia niin se vaan sitten jatko sitä kiusaamista uudelleen ja uudelleen.

Kiusatun tilanne on haastatteluaineiston kuvausten varassa melko karu. Koulu ja muut viranomaiset eivät puutu tai pysty puuttumaan tilanteeseen. Pahimmillaan kiusaaminen saattaa johtaa tilanteeseen, jossa kiusattu hyökkää kiusaajaa kohtaan vahingoittaen tätä hengenvaarallisesti. Harvassa tapauksessa kiusaaja saattaa pyytää anteeksi kiusatulta myöhemmin aikuisiällä, jos he ovat sattumalta keskenään tekemisissä tai tapaavat toisensa kadulla. Näin kiusattu saa moraalista hyvitystä tilanteesta aikuisena, mutta usein hän on varsinaisen ongelman aikaan sen käsittelyssä poikkeuksellisen yksin, ja kiusaaminen saattaa olla vielä rankempaa koulun ulkopuolella. Tukena voivat olla omat vanhemmat, mutta asiaa voi joutua silti työstämään haastatteluaineiston kuvausten mukaan lähes täysin yksin ilman sosiaalista tukea, vaikka kyse on poikkeuksellisesta minuuden loukkauksesta (Martocci 2015). Koulua voi myös pitää haastatteluaineiston valossa ehdottomasti elämänkulun kannalta eniten riskejä tuottavana ympäristönä lasten ja nuorten elämässä. Koulukiusaamisen yhteyttä syrjäytymisvaaraan on lisäksi korostanut Kuronen (2010, 328).

Vakavan sairastumisen haava

Traumaattisena ja elämää kuormittavana kokemuksena vakava sairaus muuttaa elämänkulkua, rajaa mahdollisuuksia, vaikuttaa usein ammatinvalintaan ja saattaa johtaa työkyvyttömyyteen. Sairauden toteamisen alussa yksilöiden toimijuus ja kyky käsitellä asiaa voi olla rajallinen, mutta toimijuus kehittyy ja kyse on prosessinomaisesta kehityksestä (Tepora-Niemi 2020, 66–71). Jos ajatellaan asiaa sairauden tuottaman haavan näkökulmasta haastattelujen valossa, kokemus ei ole sinänsä välttämättä

kuitenkaan mitenkään erityisen traumaattinen nykyisyydessä. Siihen on sopeuduttu pidemmän aikavälin puitteissa. Vaikka terveysongelmat ovat saattaneet tulla yllätyksenä, niihin on ollut tarjolla asiantuntevaa hoitoa, tukea ja tietoa. Näin itse kuormittavan asian syyt eivät jää epäselväksi, ja nuoret aikuiset ovat yleensä tottuneet elämään asian kanssa, oli sitten kyse ADHD-diagnoosista, kuulo- tai näköhäiriöistä, elämää rajoittavista kehollisista hermosäryistä, liikuntarajoitteista, masennuksesta, uniongelmistä tai esimerkiksi sosiaalisista peloista.

Diagnoosin saaminen koetaan usein vapauttavana asiana, joka antaa nuorelle itselleen epäselville ongelmille selityksen. Vaikka terveysongelmat samalla rajaavatkin elämän mahdollisuuksia ja tekevät tietyt asiat mahdottomiksi, tähän liittyvä haavoittuvuus on usein hallittavissa sosiaalisen tuen, lääketieteellisen hoidon ja säännöllisten elämäntapojen avulla. Tässä mielessä lääketieteellisesti diagnosoitu ongelma on ikään kuin oikean nimen saanut haava, joka vapauttaa kohteensa ongelmien syyn pohdinnan painolastista.

Eräs haastateltava kertoo sosiaalisten pelkojen vaikutuksesta elämänsä näin:

K: Tota, no, miten sä oot sitte, selvinnyt tän, sosiaalisten tilanteiden pelon kanssa?

V: No tota, pitkään [naurahtaa], pitkään vatvoin sitä ja aattelin että no, jotenki.. No, jossain vaiheessa sitten aattelin vaan että, ku aattelin et no pi-, et onhan tähän niinku joku lääkityskin olemassa et voihan sitä syyä mielialälääkkeitä tämmöseen ja, ja sit aatteli et no, niin pitkään välttelin turhia lääkkeitä kun vaan pystyn että, että en rupee siihen kyllä et yritetään nytten ja, sitten jossain vaiheessa vaan tajusin että se asia kontrolloi niin paljon elämää että, että tota, silloin se ei ole turha lääke enää ja sitten mä, rupesin puhumaan siitä. Samoihin aikoihin kun rupesin ottaa sitä lääkitystä että, että en tiä kumman, kumman vaikutusta se nyt on vai onko molempien mutta tota, rupesin niinku, olemaan avoimempi siitä, enkä enää yrittäny peitellä sitä, sillä lailla että se on niinku, tabu. Että ku aika monet sitten kun rupesin tutkimaan sitä asiaa niin, aika monet kärsii siitä että en ole ongelman kanssa yksin. Se helpotti. Niin siitä puhuminen ja selvän ottaminen ja, semmonen, on helpottanu.

Fyysisen terveyden tai mielenterveyden ongelmaan herääminen saattaa olla siis vaikea asia, kuten edellinen ote tuo esille. Oireet pelottavat, niistä ei puhuta, eikä avun hakeminen ole välttämättä ensimmäisenä mielessä. Oireiden ilmaantuminen on aluksi kuormittava ja epämääräinen asia, jonka suhteen ei osata toimia tai olla aloitteellinen. Asiasta puhuminen kuitenkin yleensä avaa uuden näkökulman, oli kyseessä sitten omat vanhemmat, läheinen ystävä tai lähipiiriin kuuluva henkilö. Tämän jälkeen askel ei ole enää pitkä avun hakemiseen lääkärin vastaanotolta, josta aktiivinen perhe ja nuori saa yleensä apua tilanteeseensa tai hänet ohjataan eteenpäin terapiaan haastateltavien mukaan. Tällä hetkellä tilanne on tutkimuksen mukaan toinen, sillä joka seitsemäs nuori kokee saaneensa palveluita joko melko riittämättömästi tai riittämättömästi (Myllyniemi & Kiilakoski 2021, 21–25).

Nuorina aikuisina haastateltavien kokemus palveluiden toimivuudesta on hyvä, vaikka esimerkiksi sosiaali- ja terveyspalveluiden osalta perheen ja lapsen auttamisesta on voinut olla usein erimielisyyttä. Diagnostiikan saaminen, lääkitys, terapiassa käynti tai pitkäaikaissairauden hoito on ollut toimivaa ja vähentänyt sairauden aiheuttamaa kuormitusta. He ovat toisin sanoen saaneet monipuolisesti tarvitsemiaan palveluita, eivätkä jonot tai palveluiden puute ole vaikuttaneet omaan elämäntilanteeseen. Kyse on ollut enemmän siitä, että heillä on ollut rohkeutta hakea apua ja omat vanhemmat ovat olleet tukena.

Aikuisuudessa stressiä aiheuttaneista terveysasioista puhutaan vapautuneemmin. Ne eivät ole tabuja, vaan paremminkin tieto on vapauttanut itseä, kuten edellä todettiin. Ehkä vaikeimman tilanteen on aiheuttanut se, että nuorella on ollut peruskouluiästä lähtien useampia terveysongelmia, kuten ADHD, sitä seurannut masennus ja viimein myös uniongelmia. Terveysongelmat saattavat toisin sanoen kasautua omasta tahdosta riippumattomista syistä ja seurata elämäntilanteessa sitä varjostavana haavoittuvuutena, joka ei ole muista ihmisistä ja heidän tekemisistään riippuvaista, vaan sairauksien tuottamaa ennustamattomuutta elämäntilanteessa. ADHD:n kanssa jo lapsuudestaan saakka kamppailut kuvaa esimerkiksi polkuaan yläasteelta lähtien:

V: Lopetin lääkkeitten syömisen, ja ku pääsin ku pääsinki koulun läpite, ilman lääkkeitä ja.. eipähän siinä niinku, mitään sen konkreet-

tisempaa ollut että, lääkkeet lopetin, yläasteen jälkeen paitsi et nykyään sattuu olemaan nuo, unettomuuteen lääkitys, minkä otan siinä vaiheessa ku vasta itse alan hoksaamaan että en saa enää unta, nukun liian vähän.

Edellisessä kuvauksessa nuori aikuinen tasapainoilee sairautensa ja sen muutosten mukana ja kertoo käyneensä myös terapiassa. Terveysten puutteiden seuraukset voivat olla sen sijaan peruuttamattomia, jos esimerkiksi näköongelman takia ei ole mahdollista kouluttautua lentotalalle tai jos näön heikkeneminen tekee autolla liikkumisen mahdollottomaksi. Vaikeimmissa tapauksissa vakavaa sairastumista voi seurata sairauseläkkeelle siirtyminen, eikä nuori aikuinen pysty osallistumaan työelämään lainkaan tai joutuu kouluttautumaan uudelle alalle. Parhaiten Suvi-Maaria Tepora-Niemen (2020, 68) mukaan yllättävän sairauden kanssa selviävätkin toimijuuden näkökulmasta sellaiset nuoret aikuiset, joilla ei ole muita sairauksia, jotka ovat koulutettuja ja joilla on myös pysyviä läheisiä ihmissuhteita.

Taloudellisesti epävarman lapsuuden haava

Taloudellista eriarvoisuutta ja köyhyyteen liittyviä käsityksiä on tarkasteltu myös lasten näkökulmasta (Hakovirta & Rantalaiho 2012; Hakovirta & Kallio 2014). Taloudellisesti epävarman lapsuuden tuottama haavoittuneisuus tarkoittaa elämää taloudellisesti niukoissa olosuhteissa, puutetta elämän perusedellytyksistä ja suoranaista köyhyyttä. Tämä on saattanut aiheutua yllättävästä suuresta velkataakasta, toisen vanhemman äkillisestä kuolemasta tai työttömyydestä, joka on sitten vaikuttanut koko perheen arkeen. Vanhemmat saattavat tehdä pitkää työpäivää tai opiskella työntekemisen ohella. Lapsille jää vähän aikaa kaiken keskellä. Perheen keskinäiset rytmit voivat olla sekaisin. Vanhemmat ovat paljon poissa kotoa, lapset viettävät aikaa yksin keskenään, ja ainoa kunnollinen ateriala syödään päivän kuluessa koulussa. Äärimmäisessä muodossaan varattomuus näkyy ruuan puutteena ja vaatteiden vähyytenä. Lapset syövät yksipuolisesti tai liian vähän, eikä heillä ole juuri vaihtoehtoja vaatetuksen suhteen. Köyhyydessä on kyse käytännön tasolla

siitä, että varattomuus heijastuu arkielämään niukkuutena ja aiheuttaa lapsille häpeää ja käytännön ongelmia. Vanhemmat yrittävät sinnitellä tilanteessa parhaansa mukaan, eikä ulkopuolisiin tahoihin välttämättä turvauduta.

Eräs haastateltavista kuvaa kokemuksiaan 1990-luvun lamasta:

V: Tota (...) siihen sijottu lama-aika, se kuuluisa 90-luvun alkupuolen lama. Ihan karmeeta. Ihan karmeeta. Ei ollu ruokaa, ei ollu vaatteita. Mul oli siis yhet housut mitkä mä työnsin pesukoneeseen illalla otin ne sieltä pois ja toivoin että ne kuivuu aamuks eikä ne mitään kuivunu aamuksi. Vaikka ne oli patterilla kuivumassa niin ne ei kuivunu aamuksi, mikä tarkotti sitä et aamulla mä otin silitysraudan esiin ja silitin ne kuivaksi. Joo. Mun äiti oli myöski opiskelija. Eli hän teki töitä koko ajan ja töitten ohella opiskeli. Mä en tiä miten se on jaksanu. Okei sil oli vaan kaks lasta. Ehkä mullakin onnistus kahen lapsen kanssa vielä mut neljän kanssa no way, en pysty käymään koulussa ja töissä yhtä aikaa. En jaksa, ei riitä aika. En usko että lapset kestäsemosta systeemiä mut siis mun äiti teki sitä. Mun isä teki reissuhommia, välillä oli työttömänä. Välillä se joi. Tai sitten saatto olla niin et sitä rahaa ei ollu ollenkaan niinku niin että vaik se tuli kotiin vaan sen kuuden kaljan kanssa ja vaikka se joi vaan ne kuus kaljaa niin perhana kun se ei tuonu yhtään maitopurkkia tullessaan, eikä sitä ruokaa. Vaik se oli vaan kuus kaljaa niin se vaan yksinkertaisesti vittu osti mieluummin ne kuus kaljaa kun maitopurkin. Niin, ni sit saatto olla että tota mä oon syöny koulussa viimeks yhentoista aikaan, ja mä en oo niinku löytäny itelleni mitään välipalaa mä saan seuraavan ruoan ilta-kuueltä kun äiti tulee kotiin. Et se on ehkä käyny sitten kaupassa ja, sit alkaa se ruoanlaitto vasta sitten, silloin iltasella. Et sitten tietysti ku ite oppii oppii laittaaan ni pystyy keittää makaronia kaapista mut että, jos niinku ajattelee että mun isä teki kaksvuorotyötä, et jos hän on ollu töissä hän on saattanu olla iltavuorossa ja mennä kaheksi töihin ni ei hän ollu ees kotona.

Lainauksessa on kyse köyhyydestä eli taloudellisten resurssien puutteesta ja kyvyttömyydestä elää yhteiskunnassa sen vaatimalla tavalla. Taloudellisesti epävarma lapsuus vaikuttaa haavana yleisellä tasolla myös

elämään asennoitumiseen. Lapsuus- ja nuoruusvuosille voidaan olla osin katkeria jälkikäteen eikä ymmärretä, miksi ongelman aiheuttanut ihminen on toiminut niin kuin on, eli köyhyyden syy nähdään yksilölliseksi (vrt. Hakovirta & Kallio 2014). Vastaavasti myös omat vanhemmat saavat kritiikkiä osakseen tekemistään päättömistä valinnoista, laiminlyönneistä ja ymmärryksen puutteestaan omien lasten tilannetta kohtaan. Köyhyys on elämäntilanteena lamaannuttava ja tarkoittaa yleisempää toimintamahdollisuuksien kaventumista. Kun ei ole rahan tarjoamia mahdollisuuksia, elämä tulee vaikeaksi kaikkien suhteellisen pientenkin asioiden suhteen. Toinen vaihtoehto on se, että lapsuuden ja nuoruuden taloudellinen niukkuus kasvattaa elämään järkevämmän, ottamaan vastuuta ja olemaan ikäisiään huomattavasti kypsempi. Tämä tarkoittaa yleisempää vastuuta siitä, miten perhe tulee toimeen ja miten rahat käytetään.

Lapsuuden köyhyyden vaikutuksia on tutkittu, ja seurauksista on yksityiskohtaista tietoa (Hakovirta & Kallio 2020, 259–260). Haastattelut todentavat tutkimuksessa todetut seikat siitä, että huoli perheen toimeentulosta ja materiaalin puute heikentävät lasten hyvinvointia. Huono-osaisuus vastaavasti heikentää nuorten itsetuntoa ja koulutusta koskevia suunnitelmia, ei kuitenkaan toiveita sinänsä. Haastatteluiden valossa aikuistumiseen vaikuttavana haavana taloudellisella epävarmuudella on joka tapauksessa siis kolikon kaksi puolta. Yhtäältä varhainen itsenäistyminen ja oman perheen tilanteen näkeminen kasvattavat ymmärtämään itsenäisesti sen, miten tärkeää on huolehtia talousasioista. Tämä voi kääntyä jopa myöhemmin eduksi aikuisuudessa, kun jo lapsuudessa ja nuoruudessa on opittu, miten tärkeää on suhtautua järkevästi rahankäyttöön. Toisaalta sen seurauksena omalle perheelle toivotaan samalla parempaa elämää kuin omassa lapsuudessa, eikä omien vanhempien ratkaisuja pidetä järkevinä, jos taloudellinen tilanne on ollut pitkään heikko:

V: Toivon et, et tota, toivon että mun vanhemmat olis, olis tota, hakee erilaisia sosiaalitukia, jos se rahatilanne oikeasti on ollut niin heikko että ei ole ruokaa eikä oo lapsille oikein vaatteita. Mut että, et tavallaan niinku sieltä nousee sitte se että ei oo tavallaan ite osannu vaatia itelleen riittävästi sitä hyvää. Et mä oon vähän liian vaatimaton ollu.

Haastatteluaineistossa oli itse asiassa myös lukuisia esimerkkejä siitä, miten kotoa poismuuttaminen, omillaan asuminen ja itsenäisen elämän alkuaskeleet voivat johtaa lyhyessä ajassa oman tai sisaruksen elämän umpikujaan. Rahat katoavat huolettoman elämän seurauksena. Tällöin oman talouden hoitamiseen tarvittavat asiat opitaan kantapäähän kautta. Rahan arvon ymmärtämiseen lapsuudessaan ja nuoruudessaan jo kasvaneet nuoret aikuiset sen sijaan voivat suunnitella talouttaan järkevästi pidemmällä tähtäimellä.

Päihdeongelmaisen vanhemman haava

Perheen tai vanhemman päihdeongelma voi aiheuttaa lapselle useammanlaisia haavautumisen muotoja, eivätkä sen vaikutukset myöhempään elämään ole välttämättä yksiselitteisiä. Se voi olla muiden riskitekijöiden kanssa lapsuuteen ja nuoruuteen liittyvä pysyvämpi traumaattinen kokemus, joka on jättänyt nuoreen aikuiseen ja hänen elämänsä pidempiaikaisen jäljen kyvyttömyytenä luottaa toisiin, epävarmuutena tai tunne-elämän tasapainottomuutena (ks. myös Raitasalo, Holmila & Jääskeläinen 2016). Mahdollista on, että alkoholi-ongelma rajoittuu vain toiseen vanhemmista, joka on yleensä perheen isä.

Päihdeongelmaan voi liittyä myös vanhempien ero, toisen vanhemman yllättävä kuolema tai lastensuojelun puuttuminen perheen tilanteeseen. Tässä mielessä on kyse yhtä kaikki siitä, että läheisten toiminnan ennustamattomuus kuormittaa, tuottaa pelkoja ja aiheuttaa kärsimystä lapsuudessa ja kouluiässä. Haavan muotona se voi olla joka tapauksessa erityisen paljon kehitykseen ja elämänsä muotoon vaikuttava tekijä, joka saattaa tuottaa ahdistuksen, huolten ja pelkojen muodossa peruuttamattomia, koko elämänsä kestäviä vaikutuksia.

Eräs aineiston haastateltavista pohtii omaa tilannettaan:

V: No se ei ollu sillon ehkä lapsena, lapsena se ehkä silleen hävetti enemmän et jos oli jotain kavereita tai tällasta niin sillon se niinku nolotti. Et sillonhan mä en osannu siitä ottaa semmosta huolta. Tai osasin, osasin varmaan mutta.. No, kyl mä varmaan jostain syystä oon niitä ahdistuneita ajatuksia aatellut et oon mä varmaan siitä huoleh-

tinu, sillonkin jo. Mut tota, nyt niinku vanhemmiten ni jossain tossa parikymppisenä reilu parikymppisenä ni tuntu, tuntu et vanheni kymmenen vuotta sen takia että, piti niinku vahtia, sitä että, et tota, et ku se oli sellanen, siis se ei oo semmonen et se, mm, pämppää jatkuvasti vaan tota [naurahtaa], öö, sil on aina semmosia, se on niin kova, työnarkomaani että, sen on pakko se nollata sitten tietyin väliajoin et puolen vuoden välein monesti tai vuoden välein ni, tulee sit aina sellanen, kohtaus että se, juo ja se ei lopeta sitä ennenku joku sen lopettaa niin sit on pari kertaa tullu sellanen tilanne et äiti, äiti on ollu sit jossain, muualla, hoitamassa tyyliin omaa äitiään jossain, kaukana ja tota, sitte oon kuullu että, siellä se nyt taas on [naurahtaa], änkyrässä ja puhekyvyttömänä kotona ja sit sinne on niinku pakko mennä se.

Kuten kertoja toteaa, päihdeongelmaisen vanhemman käyttäytymisen tuottaa muiden silmissä häpeää, stressiä ja huolehtimista ja kääntää perheen roolirakenteen ympäri siten, että lapsesta tulee vanhemman hoivaaja, vaikka hän ei halua tätä aluksi myöntää. Alkoholin vaikutuksen alaisena käyttäytymisen kontrolli ja sen ennustettavuus on vähäistä. Lapset saattavat joutua kantamaan huolta päihdeongelmaisen elämästä aina aikuistumiseen saakka ja sen jälkeenkin.

Lapsuudessa koettuna traumaattisena kokemuksena päihdeongelmaisen vanhemman tuottama haava liittyy siihen, että lapsi itse on sosiaalisesti riippuvainen vanhempiansa välittämästä tuesta ja hoivasta. Käyttäytymisen epävarmuus luo sekavan ja usein jopa kaoottisen ilmapiirin kotiin, kun päihtymystilaan liittyy myös vanhemman täydellinen avuttomuus humalatilassa, kontrollin menettäminen ja perheeseen kohdistuva väkivalta. Kaiken lisäksi ulkopuoliset eivät välttämättä puutu mitenkään tilanteeseen, vaan asian kanssa eletään perheessä tiiviisti neljän seinän sisällä. Perhetragedia tuottaa näin elämään salaisuuden, josta koetaan häpeää ja josta vaietaan ulkopuolisille. Samalla päihdeongelma traumatisoi ja tuottaa kärsimystä lapselle tai nuorelle, joka kuitenkin samaistuu omaan vanhempaansa tärkeänä hahmona.

Haastatteluaineiston mukaan isän tai isäpuolen päihdeongelmaan liittyy usein lapsuudessa väkivaltaisuutta, joka saattaa johtaa tavaroiden heittelemiseen, kohtuuttomiin rangaistuksiin ja muuhun epätavalliseen käytökseen lapsia kohtaan. Poikien kohdalla vaikutukset näkyvät myö-

hemmin omissa elämänvalinnoissa, jotka eivät ole välttämättä kuitenkaan yksistään päihdeongelmasta johtuvia (ks. myös Pirskanen 2011, 2015; Raitasalo, Holmila & Jääskeläinen 2016). Päihdeongelmaisesta perheestä tulevilla voi olla ongelmia koulun suorittamisessa, ja he kouluttautuvat harvoin ammatillista koulutusta pidemmälle haastatteluaineiston mukaan. Jo peruskouluvuosina heidän elämäänsä voi liittyä monia ongelmia, kuten ADHD tai äkkipikaisuutta. Nämä voivat johtaa erityisopetukseen siirtymiseen. Päihdeperhettä ei voi pitää kuitenkaan selityksenä ADHD:lle, sillä oireyhtymässä on kyse monen tekijän mahdollisesta yhteisvaikutuksesta, josta ei ole tarkkaa tutkimustietoa (Puustjärvi 2019). Päihdeongelmaisen vanhemman aiheuttama haava mainitaan ja sitä käsitellään haastatteluissa, mutta se jää ikään kuin tosiasiaksi, jonka kanssa on eletty:

Ja silloin ku olin penska nii silloin vanhemmat tykkäs aika paljo alkoholia ottaa että silloin tuli oltua yksin siskon kanssa ja, se oli vähä semmosta lasista ehkä se lapsuus. Tai ne saa-, ne niinku päivisin oli aina baareissa, että sitte, sit myö tehtiin mitä tehtiin (...) silloin se oli niinku ihan normaalia et ollaan päiväselteään niinku, iltaan asti baarissa.

Tietyissä tapauksissa päihdeongelma ja lapsuudenkodin tasapainottomuus saattaa johtaa nuoruudessa ja aikuistumisen yhteydessä terapiaan, mutta useinkaan työväenluokkaisesta taustasta tuleville pojille tämä ei ole vaihtoehto. He voivat itse elää päinvastoin hyvin tasapainottoman nuoruuden, johon liittyy pahoinpitelyitä, holtitonta alkoholin käyttöä ja rikolliselle polulle ajautumista. Osa puolestaan elää nuoruutensa normaalisti ja tulee toimeen rikkonaisen menneisyytensä kanssa.

Haavat elämäkulussa

Edellä kuvatut elämäkulun haavoittuvuuden esimerkit valottavat kriittisten, äkillisten tapahtumien sekä piilevien ja ajassa etenevien haavoittuvuuksien piirteitä. Tässä haavoittuvuutta on tarkasteltu nuorten aikuisten omaelämäkerrallisten lapsuuden ja nuoruuden kuvausten valossa yksittäisinä, elämäkulussa esille tulleina tapauksina, eikä niiden merki-

tyksen erittelyssä ole menty sen pidemmälle. Sen sijaan haavoittuvuutta tarkastelevassa elämänkulututkimuksessa puhutaan elämänpiireistä ja -alueista, joiden avulla on mahdollista jäsentää yksittäisen ihmisen toimintaa sekä ajan ja tilan käyttöä elämänsä elämissä (Spini ym. 2017). Elämänkulkua on esimerkiksi mahdollista jakaa toimimiseen yksityisellä ja julkisella alueella. Myöhäismoderneissa yhteiskunnissa on tyypillistä, että nämä alueet jakautuvat yksilön kokemuksessa vielä lukuisiin osaluoksiin. Näiden alueiden voi nähdä kilpailevan ihmisen ajasta ja resursseista; vaikkapa panostaminen työhön voi olla pois perhe-elämän ajankäytöstä ja päinvastoin.

On myös mahdollista, että menestyminen ja resurssien hankkiminen yhdellä elämänsäalueella vaikuttaa suotuisasti toiminnan edellytyksiin toisella alueella. Työssä menestyminen ja korkea palkka tuottavat myös resursseja yksityisen alueen toimintaedellytyksiin, kuten asumisen laatuun. Ongelmia toisella elämänsäalueella voidaan myös kompensoida myönteisillä kokemuksilla jollain toisella elämänsäalueella. Raskasta työtä voi kompensoida henkinen tyydyttyneisyys perhe-elämän alueella. (Spini ym. 2017, 9.)

Tarkastelu tarjolla olevista resursseista, haavoittuvuudesta ja traumaista liittyy toimijuuden ja positioinnin käsitteiden kautta aikuiskasvatustieteelliseen tutkimukseen ohjaustyön lähtökohdista ja elämänsäkulun näkökulmasta. Tämän perusteella voi todeta, että aikuiskasvatustieteellisessä tutkimuksessa tarvitaan monipuolisempaa toimijuuden ja rakenteet samanaikaisesti huomioivaa kehystä (vrt. esim. Hanhimäki, Vähäsantanen & Rantanen 2021; Vanhalakka-Ruoho 2014). Tällainen kehys näkee yksilön toimijuuden kognitiivista ja suunnittelupainotteista perinnettä laajemmin yksilöllisenä ja sosiaalisena prosessina, jossa yksilön merkityksenanto ja sosiaaliset toimintakehykset ovat molemmat mukana.

Näkökulmaa tarkastellut Marjatta Vanhalakka-Ruoho (2014, 199) korostaa, että ”[T]uotamme merkityksiä ja toimintaa siitä, mitä kulloinkin on käsillä, ja että teemme tämän kullekin ominaisten tulkintojen pohjalta”. Näin ollen toimijuutta ei ole mahdollista nähdä suoraan ennustettavana tai yksioikoisesti suunnitelmiin perustuvana, vaan kouluksensaamisen, vakavan sairastumisen, taloudellisesti epävarman lapsuuden ja päihdeongelmaisten vanhempienkin tapauksessa tarjolla olevat

mahdollisuudet ja voimavarat vaikuttavat elämänkulun suuntaan. Ikävät tapahtumat eivät muuta toisin sanoen ihmisen elämänkulkua kielteiseen suuntaan, jos tarjolla on toisenlaisia vaihtoehtoja. Haavojen kanssa kyytään elämään, ne hyväksytään osaksi omaa elämää ja samalla myös mietitään uudelleen omia valintoja kulttuurin ja yhteiskunnan antamassa kehyksessä. Tällaisen kaksinaisen tarkastelun voi nähdä tärkeäksi kaikelle aikuiskasvatustieteelliselle tutkimukselle.

Olennaista haavoittuvuuden tarkastelussa on yksilön kokeman stressin luonne ja hänen resurssiensa suhde siihen. Stressi voi olla hallittavissa oleva asia tai sitten aiheuttaa puuttuvien resurssien takia ongelmia, jotka heijastuvat elämän toiseen osa-alueeseen. Eri elämänalueiden välistä riippuvuutta ja vuorovaikutusta kuvataan käsitteellä ”läikkymisvaikutus” (*spill over effect*) (Spini ym. 2017). Tämä on tyypillistä myös haavoittavien elämäkokemusten yhteydessä, johon edellä kuvatut aineisto-esimerkit myös viittaavat. Haavoittavat kokemukset ja prosessit yhdellä elämänalueella, kuten terveydessä, koulun arjessa tai perhe-elämässä, tuottavat haavoittuvuutta myös muille elämänalueille. Ulkopuolisuuden ja syrjäytymisen kokemuksista on mahdollista jäljittää jokin tietty kriittinen tapahtuma tai jollekin elämänalueelle sijoittuva toimijuutta haurastuttava prosessi. Tyypillisesti tutkimuksessa on tarkasteltu terveyden ja siihen liittyvien ongelmien vaikutusta esimerkiksi työllistymiseen ja köyhyyteen. Läikkymisvaikutuksen kautta on myös mahdollista tarkastella esimerkiksi kiusaamiskokemusten tai perheen ongelmien, kuten vanhemman alkoholismien, heijastumista muille elämänalueille, kuten valmiuteen solmia ihmissuhteita myöhemmässä elämässä.

Jos tarkastellaan tässä eriteltyjä yksilön elämänkulun haavoittuvuutta aiheuttavia tekijöitä, niiden kaikkien tiedetään vaikuttavan myöhempään elämään. Koulukiusaamisen osalta uhriksi joutumisen on osoitettu olevan yhteydessä sellaisiin seurauksiin kuin psykosomaattisiin oireisiin, heikkoon itsetuntoon, masennus- ja ahdistuneisuusoireisiin, itsetuhoajatuksiin ja väkivaltaiseen käyttäytymiseen (Kaltiala-Heino, Ranta & Fröjd 2010). Terveysongelmien kohdalla puolestaan korkea koulutustaso ja ympärillä olevat ihmissuhteet antavat nuorille aikuisille resursseja käsitellä stressiä (Tepora-Niemi 2020, 66–71), kuten todettiin, eikä aineistossa ollut esimerkkejä sellaisesta tilanteesta, että terveysongelmat olisivat ohjanneet elämänkulkua lapsuudesta lähtien.

Köyhyyden ja huono-osaisuuden vaikutuksista on paljon tutkittua tietoa: huono-osaisilla lapsilla on vähemmän resursseja käytettävänä, heidän subjektiivinen hyvinvointinsa on alempi, heidän itsetuntonsa on heikompi, ja heillä on vähemmän suunnitelmia koulutuksen suhteen (Hakovirta & Kallio 2020, 258–260). Vanhempien alkoholiongelmat lisäävät lasten riskiä sairastua, vaikeuttavat koulukäyntiä, aiheuttavat mielenterveyden ongelmia ja saattavat näin jatkaa ylisukupolvista huono-osaisuutta (Raitasalo ym. 2016, 92–93).

Tämän luvun aineistona olleissa haastatteluissa nuoret olivat ”sinut” haavansa kanssa, vaikka heidän elämänsä oli liittynyt tasapainottomuutta. On tärkeää kiinnittää huomiota myös siihen, millaisia taitoja nuorilta aikuisilta elämässä edellytetään ja miten elämäntapa on muuttunut. Richard Settersten (2009, 77) tuo tarkastelussaan esille, millaisia resursseja ja taitoja elämäntapassa edellytetään tyypillisesti myöhäismodernissa yhteiskunnassa. Näiden taitojen joukossa ovat ensinnäkin kyky suunnitelmallisuuteen ja samalla joustavuuteen muuttaa suunnitelmia eli refleksiivisyys. Toiseksi edellytetään kykyä muodostaa läheisiä, intiimejä, tunnepohjaisia ihmissuhteita. Kolmanneksi edellytetään kykyä ymmärtää ja kommunikoida monenlaisten ihmisten ja ihmisryhmien kanssa. Neljänneksi edellytetään vahvaa itsetietoisuutta sekä myös kykyä asettua empaattisesti muiden asemaan. Viidenneksi edellytetään vielä kykyä hyödyntää ympäristön resursseja omiin kehityksellisiin päämääriin sekä kykyä tunne- ja impulssikontrolliin. (Settersten 2009.)

Elämisentaidot ovat siis myöhäismodernissa yhteiskunnassa monipuolisia sosiaalisia ja tunnetaitoja. Näiden taitojen kehittymiseen ja myös puuttumiseen liittyy riskejä. Siinä, missä vuosisata sitten tyypillinen elämäntapaan liittyvä riski kohdentui terveyteen ja varhaiseen kuolleisuuteen, on nykyisin tyypillinen elämäntapaa riski ulkopuolisuus ihmissuhteista sekä vajeet kyvyssä viedä elämäntapaa refleksiivisesti eteenpäin. Tässä mielessä erityisesti haavoittavien ja traumaattisten elämäntapahtumien tulkinta ja läpikäyminen ovat tärkeitä minuuden kehittymiselle, toimijuuskokemukselle sekä hyvinvoinnille (Habermas & Bartoli 2021).

Aikuisuuteen liittyy myöhäismodernissa yhteiskunnassa siis vahvoja normatiiviseksi luonnehdittavia odotuksia. Aikuisilta odotetaan usein vahvaa toimijuutta niin opiskelun kuin työnteon konteksteissa. Monelle

nämä vaatimukset valinnoista ja itseohjautuvuudesta ovat vaikeita, ja monella vaikeuksien juuret ovat erilaisissa elämänkulun haavoittavissa kokemuksissa. Aikuiskasvatuksen ja -oppimisen ympäristöissä ja niissä tehtävässä ohjaustyössä käsitteellinen ja teoreettinen ymmärrys elämänkulun haavoittavista tapahtumista ja kokemuksista on tärkeä ohjauksellinen työkalu.

Kirjallisuus

- Aalto-Setälä, Terhi & Suvisaari, Jaana & Appelqvist-Schmidlechner, Kaija & Kiviruusu, Olli (2021). Pandemia ja nuorten mielenterveys: Kouluterveyskysely 2021. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/143129/URN_ISBN_978-952-343-738-8.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Luettu 1.4.2022.
- Arendt, Hannah (1958) *The Human Condition*. Chicago: Chicago University Press.
- Braun, Virginia & Clarke, Victoria (2006) Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology* 3 (2), 77–101.
- Brown, Kate & Ecclestone, Kathryn & Emmel, Nick (2017) The Many Faces of Vulnerability. *Social Policy & Society* 16 (3), 497–510.
- Corlett, Sandra & Mavin, Sharon (2019) Reconceptualising vulnerability and its value for managerial identity and learning. *Management Learning* 50 (5), 556–575.
- Habermas, Tilmann & Bartoli, Eleonora (2021) Development of Autobiographical Narrating: Possible Implications for Coping with Social Trauma. Teoksessa Andreas Hamburger, Camella Hancheva & Vamik D. Volkan (toim.) *Social trauma – An interdisciplinary textbook*. Cham: Springer, 201–207.
- Hakovirta, Mia & Kallio, Johanna (2014) Lasten käsityksiä köyhyydestä ja köyhyyden syistä. *Yhteiskuntapolitiikka* 79 (2), 152–162.
- Hakovirta, Mia & Kallio, Johanna (2020) Johtopäätökset. Teoksessa Johanna Kallio & Mia Hakovirta (toim.) *Lapsiperheiden köyhyys & huono-osaisuus*. Tampere: Vastapaino, 257–270.
- Hakovirta, Mia & Rantalaiho Minna (2012) Taloudellinen eriarvoisuus lasten arjessa. *Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia* 124. Helsinki: Kela.
- Halkier, Bente (2011) Methodological Practicalities in Analytical Generalization. *Qualitative Inquiry* 17 (9), 787–797.
- Hamarus, Päivi (2006) Koulukiusaaminen ilmiönä. Yläkoululaisten käsityksiä koulukiusaamisesta. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social*

- Research 288. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Hanhimäki, Eija & Vähäsantanen, Katja & Rantanen, Johanna (2021). Toimijuuden ja identiteetin yksilölliset ja sosiaaliset painotukset korkeakoulutettujen urapoluilla. *Aikuiskasvatus* 41 (4), 319–332.
- Herkama, Sanna (2012) Koulukiusaaminen: loukkaavat vuorovaikutusprosessit oppilaiden vertaissuhteissa. *Jyväskylä Studies in Humanities* 190. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Herkama, Sanna (2013) Koulukiusaaminen: loukkaavat vuorovaikutusprosessit oppilaiden vertaissuhteissa (Lectio Praecursoria). Prologi: puheviestinnän vuosikirja 2013, 29–34.
- Kaltiala-Heino, Riittakerttu & Ranta, Klaus & Fröjd, Sari (2010) Nuorten mielenterveys koulumaailmassa. *Duodecim* 126, 2033–2039.
- Korkeamäki, Johanna (2021) Oppimisvaikeudet, toimintavalmiudet ja toimijuus elämänkulussa. Tapaustutkimus aikuisten oppimisvaikeuksista. *Aikuiskasvatus* (41) 1, 6–17.
- Kuronen, Ilpo (2010) Peruskoulusta elämäkouluun. Ammatillisesta koulutuksesta syrjäytymisvaarassa olevien nuorten aikuisten tarinoita peruskoulusuhteesta ja elämänkulusta peruskoulun jälkeen. Koulutuksen tutkimuslaitos, Tutkimuksia 26. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Martocci, Laura (2015) *Bullying: The Social Deconstruction of Self*. Philadelphia: Temple University Press.
- Misztal, Barbara A. (2011a) *The Challenges of Vulnerability*. Lontoo: Palgrave Macmillan.
- Misztal, Barbara A. (2011b) Trust: Acceptance of, Precaution against and Cause of Vulnerability. *Comparative Sociology* 10, 358–379.
- Myllyniemi, Sami & Kiilakoski, Tomi (2021) Tilasto-osuus. Teoksessa Päivi Berg & Sami Myllyniemi (toim.) *Palvelu pelaa! Nuorisobarometri 2020*. Helsinki: Valtion nuorisoneuvosto, Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, 9–76. <https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2021/03/nuorisobarometri-2020-web-1.pdf>. Luettu 1.4.2022.
- Pirskanen, Henna (2011) Alkoholi, isyys ja valta. Ongelmajuovat isät miesten elämäntarinoissa. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 53. Helsinki: Väestöliitto.
- Pirskanen, Henna (2015) Sons of Problem-drinking Fathers: Narratives on the Father-son relationship. *Family Science* 6 (1), 394–401.
- Puustjärvi, Anita (2019) ADHD. *Duodecim* 135 (2), 201–206. <https://www.duodecimlehti.fi/duo14724>. Luettu 1.4.2022.
- Raitasalo, Kirsimarja & Holmila, Marja & Jääskeläinen, Marke (2016) Vanhempien päihdeongelmista aiheutuvat haitat lapselle. Teoksessa Marja Holmila, Kirsimarja Raitasalo & Christoffer Tigerstedt (toim.) *Sukupolvien sillat ja*

- kasvamisen karikot – vanhemmat, lapset ja alkoholi. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, 83–97.
- Settersten, Richard A. (2009) *It Takes Two to Tango: The (Un)easy Dance Between Life-course Sociology and Life-span Psychology*. *Advances in Life Course Research* 14, 74–81.
- Spini, Dario & Hanappi, Doris & Bernardi, Laura & Oris, Michel & Bickel, Jean-François (2013) *Vulnerability Across the Life Course: A Theoretical Framework and Research Directions*. *LIVES Working Papers* 27, 1–35.
- Spini, Dario & Bernardi, Laura & Oris, Michel (2017) *Toward a Life Course Framework for Studying Vulnerability*. *Research in Human Development* 14 (1), 5–25.
- Sütterlin, Nicole A. (2020) *History of Trauma Theory*. Teoksessa Colin Davis & Hanna Meretoja (toim.) *The Routledge Companion to Literature and Trauma*. Lontoo: Routledge, 11–22.
- Tepora-Niemi, Suvi-Maaria (2020) *Eriarvoisuus työelämässä ja kuntoutuksessa. Vakavasti sairastuneen ja vammaisen henkilön toimijuus elämänculussa*. *Diak Tutkimus* 4. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Tola, Joonatan (2020) *Punainen planeetta*. Helsinki: Otava.
- Vanhalakka-Ruoho, Marjatta (2014) *Toimijuus elämänculussa – ohjaustyön perusta?* *Aikuiskasvatus* 3, 192–201.

Piilossa haavoittuvat miehet

Miesten kokemuksia heihin kohdistuvasta parisuhdeväkivallasta

Mari Karvinen

Miehiä ei useinkaan ajatella parisuhdeväkivallan kokijoina, ja valtaosa aihetta käsittelevästä tutkimuksesta on koskenut naisia koki-joina ja miehiä tekijöinä. Lähisuhteissa tapahtuva väkivalta on maailmaanlaajuinen ilmiö, joka koskettaa yksilöitä ja yhteiskuntia monin eri tavoin (Notko & Husso 2019). Yhteiskunnan tasolla se työllistää runsaasti esimerkiksi poliisia ja oikeuslaitosta sekä sosiaali- ja terveysalan sektoreita (Husso 2005, 11). Yksilötasolla parisuhdeväkivalta vaikuttaa kokonaisvaltaisesti ihmisten hyvinvointiin. Oma kumppani rikoksen tekijänä tekee tästä väkivallan muodosta aivan erityisen sekä rikoksena että kokemuksena (Husso 2003). Tässä luvussa käsittelem miehiin kohdistuvaa parisuhdeväkivaltaa ja tarkastelen, millaisia henkisiä haavoja heille on syntynyt heihin kohdistuneen parisuhdeväkivallan seurauksena.

Perheiden sisäistä väkivaltaa pidettiin pitkään yksityisasiana. Aihe nousi julkiseen keskusteluun feministisen liikkeen saattelemana 1970-luvulla (Giddens 2006; Nicolaidis & Paranjape 2009). Sittemmin eri tahot ympäri maailmaa ovat tehneet paljon töitä tällaisen väkivallan tunnistamisen parantamiseksi ja uhrien auttamiseksi (esim. Kuusinen

2012). Nykyisin parisuhdeväkivalta tunnustetaan vakavaksi ihmisoikeusloukkaukseksi ja yhä enenevässä määrin myös julkiseen terveydenhuoltoon liittyväksi ongelmaksi (Allen 2013).

Suomalaista parisuhdeväkivaltakeskustelua on leimannut käsitteiden moninaisuus ja sisällön epätarkkuus (Lindholm 2008). Ilmiöstä käytetyt käsitteet ja määritelmät vaihtelevat paljon myös tieteellisessä tutkimuksessa (Siltala, Holma & Hallman-Keiskoski 2014). Lähisuhdeväkivaltaan luetaan kuuluvaksi sekä parisuhdeväkivalta että muissa läheisissä suhteissa tapahtuva väkivalta (esim. sisarusten tai vanhemman ja lapsen välinen väkivalta) (Hietamäki & Paukkunen 2021). Käytän tässä luvussa käsitettä parisuhdeväkivalta, sillä keskityn pelkästään parisuhteessa tapahtuvaan väkivaltaan. World Health Organizationin (WHO) määritelmän mukaan parisuhdeväkivalta viittaa mihin tahansa sellaiseen käyttäytymiseen parisuhteessa, joka vahingoittaa parisuhteen osapuolia fyysisesti, psyykkisesti tai seksuaalisesti (WHO 2012). Olennaisinta on, että väkivalta tapahtuu juuri parisuhteessa (esim. Nicolaidis & Paranjape 2009).

Parisuhdeväkivalta voi ilmetä niin henkisenä, fyysisenä, taloudellisenä kuin seksuaalisena väkivaltana. Yleensä parisuhdeväkivallasta puhuttaessa huomio kiinnittyy sen fyysiseen puoleen. Fyysinen väkivalta voi olla esimerkiksi potkimista, tönimistä, lyömistä, tukistamista, raapimista tai ampuma- tai teräaseen käyttöä (THL 2017).

Tutkimusten mukaan parisuhteessa, jossa on fyysistä väkivaltaa, on yleensä myös henkistä väkivaltaa (Krug ym. 2002). Henkinen väkivalta voi olla niin hienovaraista, että väkivallan kokijankin on vaikea tunnistaa sitä. Tällaiseen väkivaltaan voi kuulua esimerkiksi uhkailua, jatkuvaa väheksymistä ja nöyryyttämistä, sosiaalisen kanssakäymisen rajoittamista tai sairaalloista mustasukkaisuutta (Krug ym. 2002; Husso 1995; THL 2017).

Seksuaalinen väkivalta voi olla mitä tahansa tahdonvastaista toimintaa kiristyksestä raiskaukseen (Marttala 2011, 49). Tällaisia tekoja voivat olla esimerkiksi raiskauksen yritys, raiskaus tai erilaisiin seksuaalisen kanssakäymisen muotoihin pakottaminen tai painostaminen tai ehkäisyn käytön kieltäminen (THL 2017). Myös miehet voivat kokea seksuaalista väkivaltaa (esim. Walker ym. 2020).

Taloudelliseen väkivaltaan voi kuulua esimerkiksi rahan liittyvää kontrollointia tai taloudellista hyväksikäyttöä (Kaittila & Nyqvist 2014).

Se voi olla myös itsenäisen rahankäytön estämistä, taloudelliseen päätöksentekoon osallistumisen estämistä tai puolison pakottamista antamaan rahansa väkivallan tekijälle (THL 2017). Taloudellinen väkivalta on yhteydessä muihin parisuhdeväkivallan muotoihin ja kuten niilläkin, sillä on taipumus jatkua ja raaistua (Kaittila & Nyqvist 2014).

Tarkastelen tässä luvussa miehiin kohdistuvaa parisuhdeväkivaltaa sisällönanalyysin avulla. Tutkimuksen aineisto koostuu kuuden parisuhdeväkivaltaa kokeneen miehen haastatteluaineistosta. Haastattelut kerättiin osana pro gradu -tutkielmaani (Karvinen 2021) syksyllä 2018. Tarkastelen, millaisia haavoja miesten parisuhdeväkivallan kokemuksista on luettavissa. Haavan käsitän tässä henkisenä jälkenä, joka miehille on jäänyt heidän kokemansa parisuhdeväkivallan seurauksena. Jaottelen miesten kokemuksia eri haavatyyppeihin niiden vakavuuden mukaan. Nämä tyypit ovat lievä, kohtalainen ja vakava haava. Tulkintakehikkona tässä luvussa on käsite *perinteisestä, toksisesta maskuliinisuudesta*, josta käsin tarkastelen miesten kokemuksia. On huomioitava, että maskuliinisuuksia on monia erilaisia eivätkä toksisen maskuliinisuuden toimintatavat koske kaikkia miehiä (esim. Whitehead 2021).

Maskuliinisuus ja haavoittuvuus

Parisuhdeväkivaltaa ajatellaan yleensä selkeästi haavoittavana, ja sen seurausten ajatellaan olevan vakavia. Miehiä, etenkin länsimaalaisia heteroseksuaaleja, ei yleensä ajatella haavoittavana ryhmänä. Haavan käsite yhdistetään herkemmin muiden ryhmien edustajiin, kuten lapsiin, ikääntyneisiin ja naisiin (esim. Virokannas, Liuski & Kuronen 2020). Vaikka miehiä ei yleensä ajatella haavoittuvina, poikkeuksiakin on (esim. Williams 2009). Etenkin perinteisen maskuliinisuuden ajatellaan olevan monin tavoin haavoittavaa sekä yhteiskunnan että yksilöiden tasolla (Whitehead 2021).

Maskuliinisuus on joukko normeja ja käyttäytymisodotuksia, joita yhteiskunta asettaa miehille (Lynch 2009). Tämä ei ole biologista, vaan kyse on siitä, että tietynlainen käyttäytyminen on totuttu yhdistämään miehiin ja toisenlainen naisiin (Whitehead 2021). Perinteinen maskuliinisuus (nyk. toksinen maskuliinisuus, myös hegemoninen mas-

kuliinisuus, esim. Connell 1987; Whitehead 2021) viittaa siihen, että miehet ovat vahvoja, hallitsevia, itsenäisiä ja aggressiivisia (esim. Connell & Messerschmidt 2005; Gilbert 2002). Heidän ei sallita näyttää muita tunteita kuin niitä, joita perinteisesti yhdistetään mieheyteen; heidän tulee olla ”stoalaisia” (ei näytetä merkkejä kivusta tai tunteista), vihaisia tai vetäytyneitä sekä haluttomia kommunikointiin, tai kommunikointi tapahtuu huutamalla. He ovat haluttomia pohtimaan syvimpiä tarkoituseriään tai tunteitaan. (Whitehead 2021.) Miesten odotetaan siis kontrolloivan ja piilottavan tunteitaan eikä näyttävän merkkejä haavoittuvuudesta (Leaper, Farkas & Starr 2019). Niinpä he usein oppivat piilottamaan tunteitaan, ja tämä on yhdistetty jopa miesten naisia suurempiin itsemurhalukuihin (de Boise & Hearn 2017; Whitehead 2021). Näin maskuliinisuus ja haavoittuvuus kietoutuvat yhteen, toksisen maskuliinisuuden puristaessa miehen tietynlaiseen muottiin.

Miehiin kohdistuva parisuhdeväkivalta

Miehiin kohdistuva parisuhdeväkivalta on edelleen jonkin verran ristiriitaisiin väitteisiin perustuva aihe, vaikka tutkimuksissa on jo vuosien ajan osoitettu tällaisen väkivallan olemassaolo (esim. Cho & Wilke 2010; Dixon ym. 2020; Drijber, Reijnders & Ceelen 2013; Lien & Lorentzen 2019; Machado, Hines & Douglas 2020; Nybergh, Enander & Krantz 2016).

Erilaiset tutkimustavat ovat tuottaneet erilaista tietoa naisiin ja miehiin kohdistuvan väkivallan yleisyydestä. Parisuhdeväkivallan yleisyydestä on kerätty tilastotietoja, ja sitä on lisäksi tutkittu naisuhritutkimuksilla, kansallisilla uhritutkimuksilla sekä parisuhdekonfliktitutkimuksilla.

Tilastollisesti naisiin kohdistuva parisuhdeväkivalta on yleisempää. Vuonna 2018 Suomessa hieman yli 80 prosentissa tapauksista nainen oli väkivallan uhri. Läheskään kaikkea parisuhdeväkivaltaa ei kuitenkaan ilmoiteta viranomaisille, ja näin ollen tapaukset eivät tilastoidu. (SVT 2019.) Lisäksi miesuhrien ilmoituskyynys voi olla naisia korkeampi, ja todellinen määrä voi jäädä näkymättömiin. Esimerkiksi vuoden 2012 uhritutkimuksessa parisuhdeväkivaltaa kokeneista miehistä lähes 70 prosenttia ei ollut kertonut kenellekään tapahtumista (Danielsson & Salmi

2013). Parisuhdekonfliktitutkimusten mukaan naiset ja miehet kokevat yhtä paljon parisuhdeväkivaltaa (Heiskanen & Ruuskanen 2010).

Miehiä parisuhdeväkivallan kokijoina on siis tutkittu jonkin verran kansainvälisesti, mutta Suomessa vähemmän. Suomalaisen tutkimuksen mukaan parisuhteessa olevista miehistä 16 prosenttia oli joskus kokenut kumppaninsa tekemää väkivaltaa tai uhkailua. Naiset ja miehet olivat joutuneet lähes yhtä usein nykyisen kumppanin tekemän väkivallan kohteeksi. (Heiskanen & Ruuskanen 2010.)

Tutkimusten mukaan miehet kokevat parisuhteissaan niin henkistä, fyysistä, seksuaalista kuin taloudellista väkivaltaa (Drijber ym. 2013; Hines & Douglas 2010; Lien & Lorentzen 2019; Machado ym. 2020). Miesten kokemaan fyysiseen parisuhdeväkivaltaan kuuluu esimerkiksi raapimista, puremista, kuristamista ja lyömistä joko esineillä tai ilman (Corbally 2015; Cho & Wilke 2010; Hines, Brown & Dunning 2007). Miehiä on myös uhkailtu veitsellä (Nybergh ym. 2016) sekä puukotettu (Cho & Wilke 2010). Naiset ovat hyökänneet miesten kimppuun myös näiden nukkuessa (Bates 2020b; Corbally 2015).

Miesten kokemaan henkiseen väkivaltaan kuuluu manipulointia, eristämistä ystävistä ja sukulaisista sekä pelkoa ja epävarmuutta jatkuvan väkivallan uhan alla eläessä (Bates 2020b; Morgan & Wells 2016). Miehet ovat kuvailleet myös, kuinka heidän kumppaninsa kohtelivat heitä alempiarvoisina ja saivat heidät tuntemaan itsensä huonoiksi ja kelvottomiksi (Gaman ym. 2017; Lien & Lorentzen 2019; Walker ym. 2020).

Miesten kokemassa henkisessä väkivallassa etenkin kontrollointi nousee vahvasti esille. Miehet kokevat sekä yleistä kokonaisvaltaista kontrollointia että kontrollointia lasten kautta (Dixon ym. 2020; Morgan & Wells 2016; Walker ym. 2020). Väkivaltaiset kumppanit kontrolloivat miehiä sillä, että tietävät näiden suostuvan mihin tahansa lasten takia (Bates 2020b). Lisäksi lasten mahdollinen menettäminen voi saada miehet tuntemaan olevansa loukussa väkivaltaisessa parisuhteessa ja vaikeuttaa siitä lähtemistä (Morgan & Wells 2016). Naiset käyttävät kontrollin välineenä myös seksiä ja lisääntymistä. Miehet kertovat naisten esimerkiksi sabotoineen ehkäisyä ja kiristäneen miehiä jäämään suhteeseen raskauden varjolla. (Bates 2020b.) Miehet ovat kokeneet myös seksuaalista ahdistelua ja häirintää (Walker ym. 2020).

Esteitä väkivaltaisesta suhteesta lähtemiseen miehille ovat olleet esimerkiksi lapset tai avioliitto (Bates 2020a; Corbally 2015) sekä rakkaus (Hines & Douglas 2010). Osa miehistä myös syyttää itseään tapahtumista, mikä vaikeuttaa suhteesta lähtemistä (Bates 2020a; Nybergh ym. 2016). Lisäksi miehet uskovat kumppaneidensa muuttuvan, heillä ei ole tarpeeksi rahaa lähteä, heillä ei ole paikkaa mihin mennä, tai he pelkäävät jonkun saavan tietää heidän joutuneen pahoinpidellyiksi. Osa miehistä ei halua viedä lapsia pois näiden äideiltä, ja osa sanoo, että nainen uhkailee itsemurhalla, jos mies lähtee. (Hines & Douglas 2010.)

Parisuhdeväkivallalla on usein vakavia seurauksia riippumatta sukupuolesta. Useat tutkimukset osoittavat nämä seuraukset myös miesuhrien kohdalla (esim. Bates 2020a; Hines & Douglas 2009; Machado ym. 2020; Randle & Graham 2011). Monet miehet kärsivät henkisistä ongelmista sekä parisuhteen aikana että sen jälkeen (Lien & Lorentzen 2019). Parisuhdeväkivalta vaikuttaa miehiin sosiaalisesti ja taloudellisesti sekä heidän persoonaansa ja tunteisiinsa (Machado ym. 2020). Miehet kuvailevat usein henkisen väkivallan olevan fyysistä pahempaa (Bates 2020a). Väkivallan seurauksena miehet kärsivät myös unettomuudesta, keskittymisvaikeuksista, turvattomuuden tunteesta ja rauhattomuudesta. Jotkut kärsivät myös traumaista ja sosiaalisesta ahdistuksesta. (Lien & Lorentzen 2019.) He ovat peloissaan ja ovat harkinneet tai yrittäneet itsemurhaa (Bates 2020a; Machado ym. 2020). Lisäksi kokemukset väkivaltaisesta parisuhteesta voivat vaikuttaa siihen, että miehillä on vaikeuksia ryhtyä uuteen parisuhteeseen (Bates 2020a). Väkivalta vaikuttaa myös miesten suhteisiin lapsiinsa. Useat miehet ovat kokeneet väkivaltaisen kumppanin vieraannuttaneen heitä lapsistaan. (Bates 2020a; Hines ym. 2007.)

Myös aiemmin mainittu toksinen maskuliinisuus vaikuttaa miesten mahdollisuuksiin selviytyä parisuhdeväkivallasta. Miehet ovat kokeneet esimerkiksi, että on epämiehekästä joutua parisuhdeväkivallan uhriksi (Morgan & Wells 2016). Tämä voi vaikeuttaa avun hakemista. Jos miehet pääsevätkin avun äärelle, he usein kokevat, että heitä vähätellään eikä oteta tosissaan tai heidät nähdään pahoinpitelijöinä (Drijber ym. 2013; Morgan & Wells 2016). Naisia ei yleensä haluta nähdä aggressiivisinä, vaikka tutkimusten mukaan myös naiset käyttävät väkivaltaa (esim. Gavin & Porter 2014).

Pääosin miehet kokevat avun hakemisen vaikeaksi, mutta joitakin poikkeuksiakin on. Esimerkiksi mielenterveyden ammattilaisten avusta miehillä on positiivisia kokemuksia. (Dixon ym. 2020; Machado ym. 2020.) Joillakin on positiivisia kokemuksia myös poliiseista (Bates 2020a). Miesten kertominen parisuhdeväkivallan kokemuksistaan ulkopuolisille vaihtelee. Elizabet Batesin (2020a) mukaan osa väkivaltaa kokeneista miehistä ei ole kertonut kokemuksistaan kenellekään. Tähän liittyy pelkoa siitä, että koetaan, että kukaan ei kuitenkaan uskoisi. Osa miehistä on kertonut kokemuksistaan ystävilleen ja sukulaisilleen, ja näiden reaktiot olivat vaihtelevia. Osa ymmärsi ja oli miehen tukena, osa taas nauroi ja käskei miesten miehityä (*”man up”*). (Bates 2020a.)

Aineisto, menetelmät ja tutkimuskysymys

Tämän luvun aineisto koostuu kuuden parisuhdeväkivaltaa kokeneen miehen haastatteluista. Aineisto on kerätty osana pro gradu -tutkielmaani (Karvinen 2021). Haastattelupyynnöt julkaistiin tuolloin eri sosiaalisen median kanavissa sekä kahden järjestön verkostoissa. Tutkimukseen osallistuneet löytyivät Facebookista (n = 3) ja Narsismin uhrien tuki ry:n kautta (n = 2). Yksi haastateltavista oli saanut tiedon tutkimuksesta tuttavaltaan. Kriteereinä tutkimukseen osallistumiseen olivat oma kokemus koetusta naisen tekemästä parisuhdeväkivallasta sekä miessukupuolisuus. Haastatteluista yksi on tehty puhelimitse, muut kasvotusten. Määrittelen haastattelut puolistrukturoiduiksi, sillä olin etukäteen tehnyt kysymysrunгон valmiiksi, mutta en asettanut vastausvaihtoehtoja tai tiukkaa järjestystä kysymyksille. Haastattelutilanne oli lähempänä avointa haastattelua kuin täysin strukturoitua. Puolistrukturoidulle haastattelumuodolle ei ole olemassa yhtä määritelmää, mutta tyypillistä on kysymysten määrittäminen ennalta ja vastausvaihtoehtojen avoimuus. Kysymysten järjestys voi vaihdella, ja haastateltavat voivat vastata kysymyksiin omin sanoin. (Hirsjärvi & Hurme 2015, 47.)

Haastateltavat asuivat eri paikkakunnilla ympäri Suomea. He olivat eri-ikäisiä, tulivat eri taustoista ja olivat eri sosioekonomisissa asemissa. Haastateltavista viidellä oli lapsia, yhdellä ei ollut. Haastateltavien anonymiteetin suojaamiseksi olen luonut heille pseudonyymit. Olen

myös poistanut aineistosta eri paikkakuntiin viittaavat tiedot ja muuttanut sitaatteja yleiskielisemmiksi.

Tämän luvun tutkimuskysymyksenä on, millaisia henkisiä haavoja miehille on syntynyt heidän kokemansa parisuhdeväkivallan seurauksena. Tarkoituksena on selvittää, millaisia haavoja aineiston miehille voidaan tulkita syntyneen heihin kohdistuneen väkivallan seurauksena sekä tarkastella näitä kokemuksia toksisen maskuliinisuuden näkökulmasta. Haavan ymmärrän tässä henkisinä haavoina, joita miehille on aiheutunut heidän kokemastaan parisuhdeväkivallasta.

Tätä lukua varten olen analysoinut aineistoa käyttäen sisällönanalyysiiä. Sisällönanalyysin tavoite on luoda sanallinen ja selkeä kuvaus ilmiöstä, jota tutkitaan (Tuomi & Sarajärvi 2018). Sisällönanalyysin keskiössä on aineiston luokittelu ja tiivistäminen (Salo 2015). Tarkastelin yhtäläisyyksiä ja eroja miesten tarinoissa ja kartoitin tapoja, joilla väkivaltaa kuvattiin. Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä etenin Matthew B. Milesin ja A. Michael Hubermanin (1994, Tuomen ja Sarajärven 2018 mukaan) kuvaaman kolmivaiheisen prosessin mukaisesti: 1) aineiston pelkistäminen, 2) aineiston ryhmittely ja 3) teoreettisten käsitteiden luominen. Olin jo aiemmin gradua tehdessäni litteroinut aineiston ja tutustunut siihen huolellisesti. Nyt lähdin liikkeelle siitä, että etsin aineistosta ensin kaikki kohdat, joissa puhuttiin siitä, millaisia vaikutuksia parisuhdeväkivallalla oli miehiin ollut. Keräsin nämä alkuperäisilmaukset taulukkoon (ks. Taulukko 1) ja pelkistin ne lyhyempään muotoon. Tässä vaiheessa aineistoa pelkistetään niin, että kaikki tutkimuksen kannalta epäolennainen jää pois (Tuomi & Sarajärvi 2018, 123). Seuraavaksi loin näille pelkistetyille ilmauksille alaluokat. Tällöin aineistoa ryhmitellään ja etsitään samankaltaisuuksia tai eroavaisuuksia tai molempia (mt., 124). Jouni Tuomen ja Anneli Sarajärven (2018) esimerkissä alaluokista muodostetaan yläluokkia ja yläluokista pääluokat. He kuitenkin huomauttavat, että heidän esimerkkinsä ovat vain esimerkkejä eräästä aineistosta. Aineistolähtöisyydestä johtuen riippuu aineistosta (ja tutkijasta), millaisia ja minkä tasoisia luokkia siitä on muodostettavissa. (Mt., 127.) Oman aineistoni kohdalla pohdin ensin, olisiko yläluokkien jälkeen muodostettavissa vielä pääluokkia, mutta koska näitä ei selkeästi löytynyt, muodostin yläluokista suoraan yhdistävän luokan. Luokitteluni tuloksena syntyivät kategoriat: lievä, kohtalainen ja vakava haava.

Näitä yhdistää luokka: miesten haavoja heidän kokemansa parisuhdeväkivallan seurauksena. Haastateltavien kokemuksissa oli elementtejä niin lievistä kuin vakavammistakin haavoista. Niinpä koin hedelmällisemmäksi luokitella aineistoa heidän kertomansa mukaan, sen sijaan että olisin tehnyt luokittelut henkilön mukaan. Saman haastateltavan kokemuksia voi olla siis useammassa eri luokassa.

Näiden luokittelujen suhteen on hyvä muistaa, että ne ovat tutkijan tekemiä luokitteluja ja tulkintoja tästä haastatteluaineistosta. Esimerkiksi haastattelutilanteessa haastattelijalla on väistämättä jonkinlainen vaikutus haastateltaviin ja sitä kautta tutkimuksen tuloksiin. On asioita, joihin hän voi vaikuttaa, ja hän voi pyrkiä olemaan haastattelijana tietynlainen (esim. Hirsjärvi & Hurme 2015). Toisaalta haastattelutilanteeseen vaikuttavat myös muut asiat, kuten haastattelijan viehättävyys (Jæger 2019) ja sukupuoli (Nygqvist 2001, 106). Täytyy siis olla varovainen sen suhteen, mitä yksittäisen haastattelututkimuksen perusteella voidaan sanoa. Haastattelututkimus sopii kuitenkin hyvin silloin, kun tutkitaan vähän kartoitettua ja tuntematonta aluetta (Hirsjärvi & Hurme 2015). Hyvänä puolena haastattelussa on myös se, että sillä saadaan varmemmin tietoa henkilöiltä, joilla on omakohtaista kokemusta aiheesta. Haastattelija voi myös tarvittaessa muotoilla kysymyksen uudestaan, oikaista väärinkäsityksiä ja keskustella aiheesta haastateltavan kanssa. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 63.) Tekemäni luokittelut kuvaavat siis vain tätä aineistoa, sellaisena kuin tutkittavat halusivat minulle aiheesta kertoa.

Miesten haavoja heihin kohdistuneen parisuhdeväkivallan seurauksena

Tässä luvussa tarkastelen, millaisia haavoja miehet ovat saaneet parisuhdeväkivallan seurauksena. Olen löytänyt kolme haavan muotoa: lievä, kohtalainen ja vakava haava. Taulukossa 1 on esimerkki siitä, kuinka ryhmittelin ja muodostin luokat.

Taulukko 1. Esimerkki aineiston ryhmittelystä ja luokkien muodostamisesta.

Alkuperäisilmaukset	Pelkistetyt ilmaukset	Alaluokka	Yläluokka	Yhdistävä luokka
”Ei siitä mitään elämää sen enempää haittaavaa traumaa jäänyt. – – Jotenkin mä ajattelin, että ei se nyt oikeasti halua mua tappa tai mitään. Et se vaan ilmaisee jotain turhautuneita tunteita tai jotain.” (Matti)	Ei jäänyt traumaa. Ei uskonut, että toinen haluaa oikeasti tappa. Toinen ilmaisee vain turhautuneita tunteita.	Ei pahimman luokan uhri	Väkivallan seuraukset lieviä: lievä haava	Miesten haavoja heidän kokemansa parisuhdeväkivallan seurauksena
”Mä en niinku koe olevani niinku pahimman luokan uhri, niin kyl mä niinku oon pitänyt kiinni kaikesta omasta tekemisestä. Tai aika paljon, mut tosi paljon oon sitten niinku jättäny tekemättäkin.” (Lauri)	Ei koe olevansa pahimman luokan uhri. On pitänyt kiinni omasta tekemisestä, mutta myös jättänyt tekemättä.			
”Voisi jonnekin psykologin juttusille hakeutua. Voisi käsitellä ja jäsenellä nää asiat. Selkeestikään mä en oo ominpäin päässyt siitä yli.” (Santeri)	Voisi mennä psykologille, koska ei ole omin voimin päässyt tapahtuneesta yli.	Jonkinlaisia vaikutuksia mielenterveyteen		
”Kyl mä viimisen kahden kolmen vuoden aikana mietin, että mihin on musta kadonnut se semmonen omnipotenssi, mikä on mua töissäkin vienyt eteenpäin, että mä oon ollut niinku rohkea. Mua rupes niinku pelottamaan. – – Niin kyllä heti ton eropäätöksen jälkeen mun ryhti suoristui töissäkin. Ja jonkun tämmösen ikävän viestin lähettäminen ei tuntunutkaan enää niin pelottavalta. Et kyllä sillä on ollut sit heijastusvaikutuksia.” (Lauri)	Väkivaltainen parisuhde vaikutti myös töissä suoriutumiseen. Eröpäätöksen jälkeen työt ovat sujuneet paremmin.	Vaikutuksia suorituskykyyn ja vuorovaikutukseen	Väkivallan seuraukset kohtalaisia: kohtalainen haava	

"Se kävi sit semmosen kyselypatterin läpi, -- keskivaikean masennuksen se diagnosoi." (Oskari)	Sai diagnoosin keskivaikeasta masennuksesta.			
"Kyseinen suhde päättyi vuonna 2005, mutta se muutti minut täysin henkisesti. Minulla on vieläkin ongelmia ihmisten kanssa koska olen todella "allerginen" manipulaatiolle, ja kuvittelen että joku manipuloi minua vaikka se ei näin olisikaan." (Petteri)	Suhteen päättymisestä jo kauan, mutta se muutti hänet täysin. Edelleen suhtautuu epäilevästi siihen, että häntä manipuloitaisiin.	Kohtalaisia tai vakavia vaikutuksia mielenterveyteen		
"Mä todella pelkäsin sitä, et jos mä nukun, se tekee mulle nukkuessa jotain." (Oskari)	Pelko, että nukkuessa toinen vahingoittaa.			
"Jossain vaiheessa tuli ajatus, että... niinku jos mietitään keskitysleiriä, niin se tunnelin kaivaminen, et miten pääsee pois... että ei käy vielä huonommin." (Hannu)	Vertaa kokemuksiaan keskitysleiriin ja sieltä pois pääsyyn.	Väkivalta koettu "helvetillisenä"		Väkivallan seuraukset vakavia: vakava haava

Haavoja yhdistäväksi luokaksi muodostui siis *miesten haavoja heidän kokemansa parisuhdeväkivallan seurauksena*. Tämä luokka jakaantui yläluokkiin: lievä haava, kohtalainen haava ja vakava haava.

Lievän haavan kategoriassa miesten kokemuksia leimasivat kuvaukset siitä, kuinka väkivalta koettiin lievänä eikä välttämättä nähty itseä väkivallan uhrina, ainakaan vakavan sellaisen. Väkivaltaa pyrittiin selittämään esimerkiksi sillä, että väkivaltaisen kumppanin ajateltiin vain olevan turhautunut ja ilmaisevan tunteitaan. Väkivaltaa ei koettu vakavana, koska ei uskottu kumppanin oikeasti haluavan tappaa toista. Koettiin, että väkivallasta ei aiheutunut traumoja, jotka haittaisivat elämää. Väkivallan ja kokemusten lievyyttä perusteltiin sillä, että väkivalta ei ollut vakavaa, koska siitä ei aiheutunut merkittävää haittaa. Kokemusta väkivallan lievyydestä perusteltiin myös sillä, että oli pystytty pitämään kiinni omasta tekemisestä. Tämän voidaan ajatella tarkoittavan omaa aikaa ja omia harrastuksia. Tyypillistä parisuhdeväkivallalle on, että kumppani pyrkii rajoittamaan toisen elämää, esimerkiksi eristämällä tätä muista

ihmisistä (Morgan & Wells 2016; Walker ym. 2020). Tässä tapauksessa tällaista toisen rajoittamista ei siis ole tapahtunut, ainakaan niin kokonaisvaltaisesti kuin olisi mahdollista.

Puhuminen väkivallan lievydestä voi olla myös osa niitä keinoja, joilla väkivaltaa kokenut pyrkii tekemään kokemustaan ymmärrettäväksi sekä itseään että muita varten – pohtimalla, millaisia asioita väkivallan kokemuksiin kuuluu. Esimerkiksi Lauri kertoikin, että hänen oli etenkin aluksi vaikea ajatella kokevansa varsinaista väkivaltaa. Hän koki, että tällainen termi on tarkoitettu jollakin tavalla ”pahemmin” kärsiville. Tämä on sinänsä mielenkiintoista, sillä hänellä oli laajat muistiinpanot ja kertomukset siitä, mitä kaikkea hän oli parisuhteessaan kokenut. Tähän kuului selvää henkistä väkivaltaa. Hän kertoi kokeneensa esimerkiksi uhkailua, kontrollointia, arvostelua, perättömiä syytöksiä ja mustasukkaisuutta. Tällaista henkistä väkivaltaa voi olla kuitenkin vaikea ajatella varsinaisena väkivaltana, vaikka se on erittäin haavoittavaa.

Väkivallan käsite itsessään on hieman hankala termi. Väkivallan kokioiden voi olla vaikea nähdä kokemuksiaan varsinaisena väkivaltana. Useat parisuhdeväkivaltaa kokeneet miehet käyttävät väkivallan sijasta sanoja ”järjetön” ja ”hullu” kuvaamaan parisuhdettaan. (Lien & Lorentzen 2019.) Niinpä väkivalta-käsitteen käyttäminen saattaa piilottaa osan kokemuksista. Esimerkiksi *rajojen ylittäminen* voisi olla parisuhdeväkivaltaa käyttökelpoisempi käsite. Rajojen ylittämällä viitataan mihin tahansa sellaiseen käyttäytymiseen, joka rikkoor tai rajoittaa henkilön oikeutta turvallisuuteen, itsemääräämisoikeuteen, itsetuntoon, yksityisyyteen, maineeseen tai itseilmaisuuun. Tämä voi olla sanallista, emotionaalista ja fyysistä. (Walker ym. 2020.)

Lauri oli kokenut myös fyysistä väkivaltaa muutamia kertoja. Hän kertoi, että se ei tuntunut hänestä millään tavalla uhkaavalta. Tämä oli tyypillistä myös muiden haastateltavien kokemuksissa. Miehistä kaikki olivat kokeneet henkistä väkivaltaa ja lähes kaikki myös fyysistä. Vain yksi miehistä kertoi, että ei ollut kokenut fyysistä väkivaltaa. Pääosin miehet eivät kokeneet fyysistä väkivaltaa yhtä vakavana kuin henkisen väkivallan. Tämä voi johtua esimerkiksi siitä, että miehet ovat yleensä isokokoisempia ja vahvempia kuin naiset.

Väkivaltakokemusten lievyyden ajatus voidaan yhdistää myös mieheyteen ja maskuliinisuuteen, joihin liittyvät ajatukset pärjäämisestä,

haavoittumattomuudesta ja tunteiden piilottamisesta. Pyrkimykset suhtautua väkivaltaan lievänä voivat olla tällaista maskuliinisuuteen liittyvää puhetta, jossa ajatellaan, että miehiin ei kohdistu tällaista väkivaltaa tai ainakaan he eivät kärsi siitä. Tämä tuli esille myös haastattelemieni miesten kertomuksissa, joissa tuotiin esille asian hankaluutta. Esimerkiksi Santeri kuvailee, kuinka miehiin kohdistuvaa parisuhdeväkivaltaa ei ole tunnustettu. Hänellä on vahva näkemys asian tabumaisuudesta.

Eihän niin ku julkisesti puhutaan miesten kokemasta [parisuhde] väkivallasta, niin eihän semmosta ongelmaa oo herranjumala olemasakaan. (Santeri)

Ajatus miesten haavoittumattomuudesta leimaa sekä yksilöiden että yhteiskunnan näkemyksiä. Yhteiskunnassa vallitseva ilmapiiri vaikuttaa väkivallan kokijoiden selviytymiseen, silloinkin kun he piilottavat kokemuksensa muilta. Muiden suhtautuminen voi lannistaa tai rohkaista väkivallan kokijaa. (Lidman 2020, 120.) Keskeistä miesten kokemassa parisuhdeväkivallassa onkin heidän itsensä sekä ympäröivän yhteiskunnan suhtautuminen miehiin tällaisen väkivallan kokijoina ja naisiin, joiden ei yleensä ajatella käyttävän väkivaltaa (Bates 2020a; Gavin & Porter 2014; Gilbert 2002; Morgan & Wells 2016). Tällaiset stereotyyppiset näkemykset aiheesta ovat omiaan lisäämään alttiutta väkivallan aiheuttamille haavoille. Kun ilmiötä ei ole tunnustettu kunnolla, on vaikea tunnistaa ja hoitaa myöskään siitä aiheutuneita haavoja. Väkivallan kokemukset eivät katoa sillä, että niistä ei puhuta. Kokijallaan ne voivat jäädä kehoon muistiin ja aktivoitua uudelleen myöhemmin. Väkivaltaan liittyykin sen periytyvyys ja ylisukupolvisuus. Lapsena koettu väkivalta tai kotona nähty väkivalta lisäävät riskiä väkivaltaiseen käyttäytymiseen aikuisena. (Schulman 2004.) Näin ollen parisuhdeväkivallassa on kyse laajemmasta asiasta kuin pelkästään parisuhteen osapuolista.

Kohtalaisen haavan kategoria on muodostettu kahdesta alaluokasta: jonkinlaisia vaikutuksia mielenterveyteen sekä vaikutuksia suorituskykyyn ja vuorovaikutukseen. Alaluokassa *jonkinlaisia vaikutuksia mielenterveyteen* väkivallan aiheuttamat haavat voidaan nähdä lievää pahempina, kohtalaisina. Näihin kokemuksiin kuuluivat pohdinnat ammattiavun tarpeesta ja halu käsitellä tapahtumia. Koettiin, että väkivallan koke-

muksista ei ollut päästy omin avuin yli. Osa miehistä oli jo keskustellut ammattilaisten kanssa ja kokenut sen hyödylliseksi. Kiintoisaa oli etenkin se, että osa miehistä ajatteli ammattiavun, esimerkiksi terapian, olevan hyödyllistä ja olevansa sen tarpeessa, mutta he eivät kuitenkaan olleet sinne hakeutuneet.

Jos joku ois vaan jossain sanonut, että mitenkähän tän nyt pitäis olla, että ei tuo nyt normaali.. Emminäkään tietysti kenellekään ammattilaiselle puhunut, että ois varmaan pitänyt, mutta eipä sitä silloin niinku.. tuntuu, että sen kanssa on aika yksin. (Petteri)

Petteri kuvailee olleensa väkivaltakokemustensa kanssa yksin, eikä hän tuolloin ymmärtänyt tilannetta kunnolla. Tämä on miehille tyypillistä väkivallan lisäksi muissa vaikeissa elämäntilanteissa. Toksiseen maskuliinisuuteen kuuluvat sulkeutuminen ja tunteiden näyttämättömyys nähdään merkkeinä vahvuudesta (Whitehead 2021). Jälkeenpäin Petteri pohtii ammattiavun hyödyllisyyttä. Petterin kuvauksesta voidaan päätellä, että hän koki väkivallan kohtalaisen vakavana, koska ajattelee, että olisi tarvinnut apua. Oman tilanteensa kunnollinen käsittäminen voi kuitenkin olla hankalaa, oli tilanne mikä tahansa. Parisuhdeväkivallalle tyypillistä on vieläpä väkivallan normalisoituminen, joka myös vaikeuttaa tilanteen ymmärtämistä (Bates 2020a; Dixon ym. 2020). Ajan saatossa tällaisen normalisoitumisprosessin myötä väkivallasta tulee osa suhteen normaalia arkea, jossa kumpikin osapuoli on sokeutunut tilanteen vakavuudelle (Lidman 2020, 86). Etenkin miesuhrit saattavat ajatella, että kumppanin käytös on normaalia ja kuuluu parisuhteeseen (Dixon ym. 2020). Myös maskuliinisuuteen liittyvät ihanteet haavoittumattomuudesta vaikeuttavat avun hakemista (Drijber ym. 2013; Machado ym. 2020). Asiaa hankaloittaa myös se, että miehille suunnattuja mahdollisuuksia avun hakemiseen on rajoitetusti. Esimerkiksi eräät miesuhrit olivat soittaneet perheväkivallan uhrien auttavaan puhelimeen, josta heille kerrottiin, että linja on tarkoitettu vain naisuhreille (Dixon ym. 2020; Machado ym. 2020). Suomessa onneksi myös miehet voivat mennä esimerkiksi ensi- ja turvakoteihin. Parisuhdeväkivaltaan liittyy ylipäätään paljon häpeää, peittelyä ja vaikenemista, joten sitä ei ole välttämättä helppo ottaa puheeksi (Husso 1994, 137; Lidman 2020, 72).

Kohtalaisen haavan toisessa alaluokassa *vaikutuksia suorituskykyyn ja vuorovaikutukseen* väkivaltainen parisuhde oli vaikuttanut yleisesti miesten kykyihin vuorovaikutukseen ja töissä suoriutumiseen. Väkivallan aiheuttamat haavat ovat tällöin jo lievää suurempia, kun ne vaikuttavat ihmiseen näin kokonaisvaltaisesti ja hankaloittavat arkipäivän elämää. Esimerkiksi Oskari kuvailee, kuinka hänellä oli henkisesti jatkuvasti huono olla. Perhe-elämään ja väkivaltaan liittyvät asiat pyörivät hänen mielessään, joten hän ei oikein tiennyt, mistä voisi keskustella muiden kanssa. Tähänkin liittyy parisuhdeväkivallan tabumaisuus, johon kuuluu asiasta vaikeneminen ja peittely. Aiheesta ei yleensä haluta puhua, ja väkivallan uhrin tekevät kaikkensa salataksien asian. Peittely ja häpeä voivat johtaa myös sosiaaliseen eristäytymiseen. Tämän myötä uhrilta häviää myös mahdollisuus vertailla tunteita ja kokemuksia parisuhteen ulkopuolelle. (Husso 1994, 137.) Oskarin kuvaus asiasta kertoo, kuinka koettu väkivalta on vain yksi asia, mutta se on niin iso, että se voi vaikuttaa elämään laajasti. Tämän perusteella tämän alaluokan olisi voinut yhdistää myös vakavan haavan luokkaan. Vakavan haavan luokassa on kuitenkin vielä vakavampia kokemuksia, joten koin, että tämä sopi paremmin sen nykyiseen kategoriaan. Myös parisuhdeväkivallan vaikuttaessa työkykyyn on kyse vähintäänkin kohtalaisen vakavasta haavasta. Vaikean perhetilanteen koettiin vaikuttavan työkykyä alentavasti, mutta ei kuitenkaan niin vakavasti, että olisi joutunut sairauslomalle tämän takia.

Väkivallan seuraukset vakavia: vakava haava yläluokka jakautuu kahteen alaluokkaan: kohtalaisia tai vakavia vaikutuksia mielenterveyteen ja väkivalta koettu ”helvetillisenä”. Alaluokassa *kohtalaisia tai vakavia seurauksia mielenterveyteen* kokemuksiin kuului masennusdiagnoosia, muuttamista ihmisenä sekä muutoksia suhtautumisessa muihin ihmisiin. Alaluokan nimessä on sekä ”kohtalaisia” että ”vakavia”, koska tällaisen aineiston perusteella on vaikea sanoa, mikä näiden haavojen tarkka taso on. Raja on häilyvä, eikä välttämättä tiedetä, miten ihminen itse kokee esimerkiksi keskivaikean masennuksen. Jotakin yleispätevää voidaan sanoa, mutta kokemukset ovat hyvin yksilöllisiä. Masennukseen liittyen tässä kategoriassa kerrottiin esimerkiksi, että ei ollut itsetuhoisuutta, mutta alakuloisuutta kyllä. Tunteiden ja mielenterveysasioiden hahmottamiseen vaikuttaa paljon se, kuinka paljon ja millä tavalla ihmi-

nen on tottunut näitä asioita käsittelemään. Tässäkin nähdään maskuliinisuuden, tunteiden ja haavoittuvuuden yhdistämisen vaikeus. Toksisessa maskuliinisuudessa tyypillisiä ovat alhainen tunneälykyys sekä tunteiden lukutaidottomuus (Whitehead 2021).

Tähän kategoriaan kuuluu myös kokemuksia muuttumisesta ihmisenä ja suhtautumisesta muihin ihmisiin. Tällöin väkivallasta on aiheutunut jo syvä henkinen haava, joka on muuttanut ihmistä voimakkaasti ja vaikuttaa selkeästi sosiaalisiin suhteisiin. Esimerkiksi Petteri kertoo muuttuneensa väkivaltaisen suhteen seurauksena henkisesti täysin. Hän kuvailee aiemmin olleensa ”tossun alla”, mutta sittemmin omaksuneensa asenteen, että ”naiset eivät häntä määräile”. Petterin tapauksessa väkivaltaisella suhteella on ollut hyvin merkittäviä ja vakavia seurauksia hänen persoonaansa. Se on muuttanut kokonaan sen, millainen hän on: ”täydellinen takinkääntö” entiseen, niin kuin hän itse sanoo. Tämän haavan tuomiin muutoksiin kuului myös ylivarovaisuutta uusien ihmisten suhteen ja epäilyä ihmisten manipulointiyrityksistä. Tämä lienee luonnollistakin, kun on ollut parisuhteessa, jossa kumppani on käyttäytynyt väkivaltaisesti, ja haluaa välttyä tällaiselta jatkossa.

Viimeinen ja vakavin alaluokka on *väkivalta koettu ”helvetillisenä”*. Tämän kategorian kokemuksissa kerrottiin, kuinka raskaana ja voimakkaasti väkivalta koettiin. Tähän kuului esimerkiksi kokemusta valvonnan alaisena olemisesta, pelkoa, itkua ja toivottomuutta. Tällaiset kuvaukset tuovat vahvasti ilmi parisuhdeväkivallan vaikutuksia henkiseen hyvinvointiin. Kotona olemista kuvailtiin henkisesti ”helvetillisenä”. Tämä tuo esille sitä, kuinka vakavia vaikutuksia parisuhdeväkivallalla on myös miehiin. Sukupuoleen liittyvät biologiset ominaisuudet saattavat osittain suojata naisia kookkaampia ja voimakkaampia miehiä fyysiseltä väkivallalta ja sen vakavimmilta seurauksilta, mutta eivät henkisiltä haavoilta. Tässä luokassa kokemuksia väkivaltaisesta suhteesta verrattiin keskitysleiriin ja sieltä pois pääsyyn. Tämän kategorian kokemukset tuovat hyvin esille sitä, että vaikka parisuhteessa olisi huono olla, siitä pois pääseminen voi olla vaikeaa. Haastateltavien miesten väkivaltaiset suhteet kestivät 3–20 vuotta. Eroamisen vaikeus johtuu monesta asiasta. Siihen vaikuttavat esimerkiksi häpeä, arjen vaatimukset ja tällaisen väkivallan dynamiikka, jossa väkivallan kokija tuntee syyllisyyttä häneen kohdistuvasta väkivallasta (Lidman 2020, 72). Väkivallan kokija voi myös pyrkiä

selittelemään väkivaltaisen kumppanin käytöstä parhain päin, ja osittain tämä voi kantaa uhria eteenpäin (Ojuri 2004, 133). Tilanne saattaa myös tuntua niin käsittämättömältä, että väkivallan kokija etsii itsestään syitä väkivallalle, koska muuten koko tilanne vaikuttaa järjettömältä (Husso 1994, 137). Parisuhdeväkivaltaa kokeneilla naisilla ja miehillä on yllättävän samanlaisia syitä jäädä suhteeseen. Näitä ovat esimerkiksi juuri häpeä, avun puute ja itsesyytökset sekä ajatukset siitä, että lapset tarvitsevat molempia vanhempiaan. Mieskokijoilla kuitenkin korostuu naisia enemmän tarve olla vahvempi osapuoli suhteessa sekä tarve jäädä suhteeseen suojellakseen kumppaniaan. (Eckstein 2011.)

Tässä kategoriassa kuvailtiin myös jatkuvan valvonnan alaisena olemista. Tämä kuvastaa hyvin kokonaisvaltaista ja vakavaa vaikutusta elämään. Tähän liittyy kontrollointia, joka usein korostuu miesten kokemassa parisuhdeväkivallassa (Corbally 2015; Dixon ym. 2020; Hines ym. 2007; Walker ym. 2020). Esimerkiksi Hannu kertoo, kuinka hän ei osannut olla oikein mitenkään kumppaninsa seurassa.

Sanotaan, että vuosikymmenet ku ei uskaltanut nauraa, ei uskaltanut hymyillä, ei mitään. Et ajatellaan, että ollaan hiljaa ja paikallaan, niin se on kaikista paras. (Hannu)

Hannun kohdalla kontrollointi on ollut jo todella vakavaa, ja se on vaikuttanut hänen koko olemukseensa ja olemiseensa. Tämä muistuttaa Panopticon-vankilatyyppeä, jossa vankilan muodon vuoksi vangit eivät tiedä, milloin heitä tarkkaillaan ja milloin ei. Tällöin ulkoa päin alkanut tarkkailu sisäistyy heidän tarkkailukseen itseään kohtaan. Hannun kumppani sai hänet niin vahvasti valtaansa, että Hannu alkoi itse tarkkailla omaa käytöstään. Hannun kokemukset kuvaavat hyvin tällaisten väkivaltakokemusten voimakkuutta ja kokonaisvaltaisuutta. Vakavilta haavoilta on vaikea välttyä tällaisten kokemusten jälkeen. Miehet kuvailevat usein kokemuksiaan väkivaltaisesta suhteesta varuillaan olemiseksi, yritykseksi välttää ärsyttämästä kumppaniaan (Bates 2020b; Lien & Lorentzen 2019; Morgan & Wells 2016). Myös haastatteleman miehet kertoivat tällaisesta jatkuvassa epävarmuudessa elämisestä ja sen hankaluudesta. Miesten oli vaikea rentoutua niin kotona kumppaninsa kanssa, kumppanin ollessa pois kotoa kuin ollessaan yksin esimerkiksi kotimat-

kalla, sillä koskaan ei tiennyt, mitä tapahtuisi ja milloin kumppani suuttuisi.

Parisuhdeväkivallan uhrit voivat kehittää myös erilaisia selviytymisstrategioita, joiden avulla he pystyvät elämään tällaisessa suhteessa. Näitä ovat esimerkiksi kumppanin päähänpistoihin varautuminen, pysyminen pois tämän tieltä, itsesyytökset sekä se, että ei itse koskaan näytä vihaa väkivaltaista kumppania kohtaan. (Allen-Collinson 2009.) Haastattelemani miehet kertoivat väkivaltaiseen suhteeseen jäämiseen vaikuttaneen heidän kärsivällisyytensä, keinonsa kannustaa itseään jatkaamaan sekä kykynsä keskittyä positiivisiin asioihin. Miehistä Petteri oli ollut väkivaltainen kumppaniaan kohtaan. Tämä tapahtui, kun häneen kohdistunutta parisuhdeväkivaltaa oli jatkunut jo vuosia. Hän oli kuristanut ja lyönyt kumppaniaan. Hän kertoi olleensa hyvin järkyttynyt, että kykenee sellaiseen. Muut miehistä kertoivat, että eivät käyttäneet väkivaltaa.

Tämän kategorian muut kokemukset helvetillisistä oloista ja pelosta kertovat myös haavan vakavuudesta. Henkiset oltavat kotona olivat niin ikävät, että päädyttiin useamman kerran jopa sairaalaan hakemaan apua. Miehet pelkäsivät myös väkivaltaisen kumppanin vahingoittavan heitä heidän nukkuessaan. Väkivalta ja sen uhka ovat tällöin olleet hyvin vakavia, sillä usein miehet kertovat, että eivät ole kokeneet fyysistä väkivaltaa vakavana (esim. Bates 2020a; Nybergh ym. 2016), kuten on aiemmin tullut ilmi myös tässä tutkimuksessa.

Sen mä muistan varmaan aina, kun hän oli muuttanut pois ja mä tulin iltavuorosta kotiin ja tajusin, että se on nyt ohi. Se tuntui niin hyvältä. Siis oli oikeesti ku ois keventynyt, ihan ku ottais jonkun rinkan pois selästä ja lähtisit kävelemään, siihen voi verrata sitä tunnetta. Se oli ihan uskomatonta.” (Petteri)

Haastatteluhetkellä kukaan miehistä ei enää ollut väkivaltaisessa suhteessa.

Miehin haavoittuvuus

Olen tässä luvussa tarkastellut, millaisia henkisiä haavoja miehille on syntynyt heihin kohdistuneen parisuhdeväkivallan seurauksena. Tulokintakehyksenä on ollut perinteinen, toksinen maskuliinisuus, mikä tarkoitti, että miesten kokemuksia tarkasteltiin tämän käsitteen näkökulmasta. Miesten haavoja jaottelin kolmeen eri kategoriaan: lieviin, kohtalaisiin ja vakaviin haavoihin. Alun perin suunnittelin haavaluokkiin jakoa tutkittavien mukaan, jolloin jokainen heistä olisi kuulunut vain yhteen luokkaan. Huomasin kuitenkin, että tämä olisi ollut hankalaa, sillä miesten kokemuksissa oli elementtejä useammasta kategoriasta. Koin hedelmällisemmäksi tarkastella ja luokitella vain kokemuksia henkilöiden sijaan. Tämä mahdollisti kokemusten esille tuomisen vahvemmin ja selkeämmin kuin jos tutkittavien kokemukset olisi tiivistetty vain yhden kategorian alle. Tällöin piiloon saattaa kuitenkin jäädä jonkin verran yksittäisen henkilön kokonaistilanne. Tämä on siis syytä ottaa huomioon tutkimuksen tuloksia tarkasteltaessa.

Lievän haavan kategoriassa väkivalta nähtiin lievänä eikä sitä koettu kovin vakavana tai vaarallisena. Kokemuksiin ei liittynyt pelkoa, eikä väkivallasta ollut aiheutunut vakavaa haittaa. Koetusta väkivallan lievyydestä johtuen sitoutuminen väkivalta-termin koettiin etenkin aluksi vieraaksi. Myöskään fyysistä väkivaltaa ei koettu vakavana.

Kohtalaisen haavan kategoriassa väkivallan seuraukset olivat jo hieman vakavampia. Tässä luokassa koettiin tarvetta ammattiavulle. Väkivalta oli myös vaikuttanut suoriutumiseen töissä ja vuorovaikutussuhteisiin. Tässä kategoriassa tuli esille myös vaikeutta tunnistaa kokevansa parisuhdeväkivaltaa ja sen vääräys.

Vakavan haavan kategoriassa väkivalta koettiin raskaasti ja voimakkaasti. Tilanteeseen liittyi pelkoa ja toivottomuutta. Tässä kategoriassa tuli esille myös väkivaltaisesta suhteesta pois pääsemisen vaikeus sekä siinä elämisen mahdollistavat selviytymisstrategiat. Henkisen väkivallan muodoista etenkin kontrollointi tuli esille. Tilanteen vakavuudesta kertoo myös se, että apua oli haettu sairaalasta.

Tarkastelin tässä luvussa, kuinka miesten haavoittuvuus kietoutuu yhteen maskuliinisuuden kanssa. Aiemman tutkimuksen perusteella tiedetään, että maskuliinisuudella on oma vaikutuksensa parisuhdeväkival-

lan kokemuksissa (esim. Bates 2020a; Morgan & Wells 2016). Haavojen ja haavoittuvuuden suhteen paljon riippuu siitä, miten niitä lähestytään. On varmasti totta, että pääosin esimerkiksi naiset ovat ryhmänä miehiä haavoittuvampia. Toisaalta, jos tarkastellaan esimerkiksi henkisen väkivallan kokemuksia, on vaikea uskoa, että miehet olisivat jollakin tavalla paremmin suojattuja siltä ja sen seurauksilta.

Toksiseen maskuliinisuuteen kuuluu esimerkiksi heikkouden näytämisen pelko sekä kyvyttömyys kommunikointiin (Whitehead 2021). Tämä tuli esille myös tässä tutkimuksessa. Puhumattomuus voi vaikuttaa miehistä puhumista helpommalta ja näyttää merkiltä vahvuudesta (esim. Williams 2009), mutta se voi tehdä tilanteesta yksinäisemmän ja vaikeuttaa sen ymmärtämistä. Tässä luvussa haastateltavista esimerkiksi Petteri pohti, että *”Jos joku ois vaan jossain sanonut – – Emminäkään tietysti kenellekään ammattilaiselle puhunut – – Tuntuu, että sen kanssa on aika yksin”*. Tämä tiivistää asian erittäin hyvin. Toksisen maskuliinisuuden vallitessa miehet ovat emotionaalisesti kykenemättömiä eläytymään muiden tunteisiin sekä tunnistamaan omaa emotionaalista haavoittuvuuttaan (Whitehead 2021). Kun miehet pitävät asioita sisällään eivätkä jaa kokemuksia haavoittuvuudesta muille, aiheuttaa se monenlaisia ongelmia sekä haavoja. Parisuhdeväkivallan kohdalla tämä vaikuttaa hyvin kokonaisvaltaisesti kokemusten käsittelyyn. Asioiden sisällä pitäminen voi kuormittaa väkivaltaisessa suhteessa olevan oloa entisestään. Tämän lisäksi on pidettävä yllä toksiseen maskuliinisuuteen liittyviä tapoja, kuten miehistä vahvuutta ja itsenäisyyttä. Miehiin kohdistuva parisuhdeväkivalta on ollut esillä suhteellisen vähän, joten jo sen ymmärtäminen, että itse kokee tällaista väkivaltaa, voi olla hankalaa. Lisäksi parisuhdeväkivaltaan ylipäättään liittyy paljon salailua ja häpeää. Miehillä on tässä siis ikään kuin kaksoistaakka.

Maskuliinisuuteen liittyvä pärjäämisen ja vahvuuden eetos voi vaikuttaa myös väkivaltaiseen suhteeseen jäämiseen. Tässä luvussa kävi ilmi, että haastatelluilla miehillä syitä väkivaltaiseen suhteeseen jäämiseen olivat kärsivällisyys, keinot kannustaa itseään jatkamaan sekä kyky keskittyä positiivisiin asioihin. Samanlaisia syitä on löydetty myös muissa tutkimuksissa (esim. Allen-Collinson 2009).

On huomattava, että perinteisen maskuliinisuuden ihanteet eivät kosketa kaikkia miehiä eivätkä kaikki miehet toimi niiden mukaisesti.

Hyvin useat toimivat myös niitä vastaan (esim. Whitehead 2021). Tässäkin luvussa kävi ilmi, että väkivallan kokemusten ollessa tarpeeksi vakavia haastatellut olivat esimerkiksi itkeneet sekä hakeneet ammattiapua, mikä vaatii tunteiden ja ”heikkouden” näyttämistä.

Tämän tutkimuksen tulokset ovat suurelta osin linjassa aiempien tutkimusten kanssa, joissa on todettu miesten kokevan monenlaista niin henkistä, fyysistä, taloudellista kuin seksuaalistakin väkivaltaa (Drijber ym. 2013; Hines & Douglas 2010; Lien & Lorentzen 2019; Machado ym. 2020). Tosin seksuaalista väkivaltaa oli kokenut haastatelluista vain yksi (Hannu) ja taloudelliseen väkivaltaan liittyviä asioita yksi (Oskari). Fyysisen väkivallan muodoista tämän tutkimuksen miehet eivät olleet kokeneet yhtä vakavia muotoja kuin joissakin aiemmissa tutkimuksissa, joissa miehiä on uhkailtu veitsellä sekä puukotettu (Cho & Wilke 2010; Nybergh ym. 2016).

Kuten aiemmassa tutkimuksessa (esim. Bates 2020b; Gaman ym. 2017; Morgan & Wells 2016), myös tässä tutkimuksessa korostui henkinen parisuhdeväkivalta. Miehet kuvailivat kokeneensa esimerkiksi kontrollointia, mustasukkaisuutta ja uhkailua. Henkinen väkivalta koettiin pääsääntöisesti fyysistä vakavammaksi, samoin kuin aiemmissakin tutkimuksissa (Bates 2020a).

Aiemman tutkimuksen perusteella parisuhdeväkivallalla tiedetään olevan vakavia seurauksia miehille (Bates 2020a; Hines & Douglas 2009; Machado ym. 2020; Randle & Graham 2011). Monet miehet kärsivät henkisistä ongelmista sekä parisuhteen aikana että sen jälkeen (Lien & Lorentzen 2019). Kuten aiemmin esittelin haavojen luokittelun avulla, tässä tutkimuksessa parisuhdeväkivallan seuraukset miehille olivat vaihtelevia. Jonkinlaisia seurauksia koetulla väkivallalla oli kuitenkin ollut kaikille haastatelluille.

Olen tässä luvussa tuonut esille, millaisia haavoja miehille on väkivallan kokemuksista seurannut sekä miten maskuliinisuus kietoutuu yhteen haavoittuvuuden kanssa. Miehiin kohdistuvaa parisuhdeväkivaltaa on tutkittu melko vähän etenkin Suomessa. Lisäksi parisuhdeväkivallan tutkimuksessa huomio kiinnittyy usein väkivallan fyysiseen puoleen jättäen väkivallan muut muodot huomiotta. Suurin osa parisuhdeväkivaltatutkimuksista on koskenut vain naisia väkivallan koijoina ja miehiä tekijöinä. Tämä tutkimus on osaltaan tuonut esille, mistä

on kyse tässä vaietussa aiheessa ja millaisia seurauksia parisuhdeväkivallalla voi olla miehille.

Miehinen haavoittuvuus saattaa olla erilaista, mutta varmaa on, että myös miehet ovat haavoittuvia. On siis syytä rikkoa miehiin kohdistuvan parisuhdeväkivallan tabumaisuutta, helpottaa ongelman tunnistamista ja kehittää palveluita myös miespuolisille väkivallan kokijoille. Miehiin kohdistuvaan parisuhdeväkivaltaan liittyy vahvoja ennakkoluuloja ja mielikuvia. Tosiasiassa parisuhdeväkivalta on monimutkainen ja vakava ongelma – myös silloin, kun se kohdistuu miehiin. Parisuhdeväkivalta jättää aina jälkeensä jonkinlaisia haavoja.

Kirjallisuus

- Allen, Mary (2013) *Social Work and Intimate Partner Violence*. Lontoo: Routledge.
- Allen-Collinson, Jacquelyn (2009) A Marked Man: Female-Perpetrated Intimate Partner Abuse. *International Journal of Men's Health* 8 (1), 22–40.
- Bates, Elizabeth A. (2020a) No One Would Ever Believe Me: An Exploration of the Impact of Intimate Partner Violence Victimization on Men. *Psychology of Men & Masculinities* 21 (4), 497–507.
- Bates, Elizabeth A. (2020b) Walking on Egg Shells: A Qualitative Examination of Men's Experiences of Intimate Partner Violence. *Psychology of Men & Masculinities* 21 (1), 13–24.
- Cho, Hyunkag & Wilke, Dina J. (2010) Gender Differences in the Nature of the Intimate Partner Violence and Effects of Perpetrator Arrest on Revictimization. *Journal of Family Violence* 25/2010, 393–400.
- Connell, R. W. (1987) *Gender and power: Society, the Person and Sexual Politics*. Cambridge: Polity Press.
- Connell, R. W. & Messerschmidt, James (2005) Hegemonic Masculinity. Rethinking the Concept. *Gender & Society* 19 (6), 829–859.
- Corbally, Melissa (2015) Accounting for Intimate Partner Violence: A Biographical Analysis of Narrative Strategies Used by Men Experiencing IPV From Their Female Partners. *Journal of Interpersonal Violence* 30 (17), 3112–3132.
- Danielsson, Petri & Salmi, Venla (2013) Suomalaisten kokema parisuhdeväkivalta. Kansallisen rikosuhritutkimuksen tuloksia. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Verkkokatsauksia 34/2013. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152609/34_parisuhdevakivalta.pdf. Luettu 3.4.2022.

- De Boise, Sam & Hearn, Jeff (2017) Are Men Getting More Emotional? Critical Sociological Perspectives on Men, Masculinities and Emotions. *The Sociological Review* 65 (4), 779–796.
- Dixon, Louise & Treharne, Gareth J. & Celi, Elizabeth M. & Hines, Denise A. & Lysova, Alexandra V. & Douglas, Emily M. (2020) Examining Men's Experiences of Abuse from a Female Intimate Partner in Four English-Speaking Countries. *Journal of Interpersonal Violence*, May 2020, 1311–1337.
- Drijber, Babette C. & Reijnders, Udo J. L. & Ceelen, Manon (2013) Male Victims of Domestic Violence. *Journal of Family Violence* 28/2013, 173–178.
- Eckstein, Jessica J. (2011) Reasons for Staying in Intimately Violent Relationships: Comparisons of Men and Women and Messages Communicated to Self and Others. *Journal of Family Violence* 26/2011, 21–30.
- Gaman, Alexandru & McAfee, Scot & Homel, Peter & Jacob, Theresa (2017) Understanding Patterns of Intimate Partner Abuse in Male–Male, Male–Female, and Female–Female Couples. *Psychiatric Quarterly* 88/2017, 335–347.
- Gavin, Helen & Porter, Theresa (2014) *Female Aggression*. Hoboken: Wiley Blackwell.
- Giddens, Anthony (2006) *Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Gilbert, Paula Ruth (2002) Discourses of Female Violence and Societal Gender Stereotypes. *Violence Against Women* 8 (11), 1271–1300.
- Heiskanen, Markku & Ruuskanen, Elina (2010) Tuhansien iskujen maa. Miesten kokema väkivalta Suomessa. Helsinki: European Institute for Crime Prevention and Control, Affiliated with the United Nations (Heuni). Report nro 66. Verkkojulkaisu. <https://heuni.fi/-/report-series-66>. Luettu 3.4.2022.
- Hietamäki, Johanna & Paukkunen, Tuuli (2021) Lähisuhdeväkivaltaa kokeneiden auttavat puhelimet. Kartoittava kirjallisuuskatsaus. *Yhteiskuntapolitiikka* 86 (3), 334–343.
- Hines, Denise & Brown, Jan & Dunning, Edward (2007) Characteristics of Callers to the Domestic Abuse Helpline for Men. *Journal of Family Violence* 22/2007, 63–72.
- Hines, Denise A. & Douglas, Emily M. (2009) Women's Use of Intimate Partner Violence against Men: Prevalence, Implications, and Consequences. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma* 18 (6), 572–586.
- Hines, Denise & Douglas, Emily M. (2010) A Closer Look at Men Who Sustain Intimate Terrorism by Women. *Partner Abuse* 1 (3), 286–313.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2015) *Tutkimushaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Gaudeamus.
- Husso, Marita (1994) "Parisuhdeväkivalta ja pahoinpidely ruumis." *Teoksessa*

- Sara Heinämaa & Sari Näre (toim.) *Pahan tyttäret. Sukupuolitettu pelko, viha ja valta*. Helsinki: Gaudeamus, 130–144.
- Husso, Marita (1995) Mustasukkaisuus ja masokismi intiimin väkivallan selittäjinä. *Naistutkimus* 8 (3), 34–47.
- Husso, Marita (2003) *Parisuhdeväkivalta: Lyötyjen aika ja tila*. Tampere: Vastapaino.
- Husso, Marita (2005) Perhe- ja parisuhdeväkivalta yhteiskunnallisena ongelmana. Teoksessa *Perheväkivalta*. Eduskunnan Naiskansanedustajien verkoston julkaisu 5. Helsinki: Kustannusliike Susi.
- Jæger, Mads Meier (2019) Hello Beautiful? The Effect of Interviewer Physical Attractiveness on Cooperation Rates and Survey Responses. *Sociological Methods & Research* 48 (1), 156–184.
- Kaittila, Anniina & Nyqvist, Leo (2014) Taloudellinen väkivalta parisuhteessa – kirjallisuuskatsaus. *Janus* 22 (3), 262–278.
- Karvinen, Mari (2021) Psykologinen vankila. Miesten kokemuksia heihin kohdistuvasta parisuhdeväkivallasta. Pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto. Saatavilla osoitteessa <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021050528929>
- Krug, Etienne & Dahlberg, Linda & Mercy, James & Zwi, Anthony & Lozano, Rafael (2002) *World Report on Violence and Health*. Geneva: World Health Organization.
- Kuusinen, Saara (2012) Väkivaltajaosto: Naisiin kohdistuvan väkivallan vastustamistyötä 1990–1998. Teoksessa Saara Kuusinen, Ritva Reinboth, Hannele Varsa & Tuuli Vuori (toim.) *TANE:n aiheet ja vaiheet*. Tasa-arvoasiainneuvottelukunta 40 vuotta. TANEn julkaisuja 14, Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö, 52–60.
- Leaper, Campbell & Farkas, Timea & Starr, Christy R. (2019) Traditional Masculinity, Help Avoidance, and Intrinsic Interest in Relation to High School Students' English and Math Performance. *Psychology of Men & Masculinities* 20 (4), 603–611.
- Lidman, Satu (2020) *Taivas ja syli*. Kertomus parisuhdeväkivallasta vanhoillislestadiolaisessa perheessä. Helsinki: Gaudeamus.
- Lien, Marianne Inéz & Lorentzen, Jørgen (2019) *Men's Experiences of Violence in Intimate Relationships*. Lontoo: Palgrave Macmillan.
- Lindholm, Tiina (2008) *Kaikki se kärsii? Parisuhdeväkivalta, kärsimys ja sen lievittäminen naisten ja miesten näkökulmasta*. Akateeminen väitöskirja. Turku: Turun yliopisto.
- Lynch, Ami (2009) Hegemonic Masculinity. Teoksessa Jodi O'Brien (toim.) *Encyclopedia of Gender and Society*. Thousand Oaks: SAGE, 412–413.
- Machado, Andreia & Hines, Denise & Douglas, Emily M. (2020) *Male Victims*

- of Female-Perpetrated Partner Violence: A Qualitative Analysis of Men's Experiences, The Impact of Violence, And Perceptions of Their Worth. *Psychology of Men & Masculinities* 21 (4), 612–621.
- Marttala, Pia (2011) Parisuhdeväkivallan monet muodot. Teoksessa Riitta Hannus, Sirkku Mehtola, Luru Natunen & Auli Ojuri (toim.) *Veitsen terällä. Ensi- ja turvakotien liiton raportti* 13, 37–50.
- Morgan, Wendy & Wells, Michelle (2016) 'It's Deemed Unmanly': Men's Experiences of Intimate Partner Violence (IPV). *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology* 27 (3), 404–418.
- Nicolaidis, Christina & Paranjape, Anuradha (2009) Defining Intimate Partner Violence: Controversies and Implications. Teoksessa Connie Mitchell & Deirdre Anglin (toim.) *Intimate Partner Violence: A Health-Based Perspective*. New York: Oxford University Press, 19–30.
- Notko, Marianne & Marita Husso (2019) Lähisuhdeväkivalta ilmiönä. Teoksessa Elina Niklander, Marianne Notko & Marita Husso (toim.) *Lähisuhdeväkivaltaan puuttuminen ja ammattilaisten koulutus sosiaali- ja terveydenhuollossa ja poliisissa. EPRAS-hankkeen arviointi. THL-raportti 13/2019*. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-369-4>. Luettu 11.01.2021.
- Nybergh, Lotta & Enander, Viveka & Krantz, Gunilla (2016) Theoretical Considerations on Men's Experiences of Intimate Partner Violence: An Interview-Based Study. *Journal of Family Violence* 31/2016, 191–202.
- Nyqvist, Leo (2001) *Väkivaltainen parisuhde, asiakkuus ja muutos: Prosessiarviointi parisuhdeväkivallasta ja turvakotien selviytymistä tukevasta asiakastyöstä*. Akateeminen väitöskirja. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Ojuri, Auli (2004) *Väkivalta naisen elämän varjona. Tutkimus parisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten elämäntilasta ja selviytymisestä*. Akateeminen väitöskirja. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Randle, Anna A. & Graham, Cynthia A. (2011) Review of the Evidence on the Effects of Intimate Partner violence on Men. *Psychology of Men & Masculinity* 12 (2), 97–111.
- Salo, Ulla-Maija (2015) *Simsalabim, sisällönanalyysi ja koodaamisen haasteet*. Teoksessa Sanna Aaltonen & Riitta Högbacka (toim.) *Umpikujasta oivalukseen. Refleksiivisyys empiirisessä tutkimuksessa*. Tampere: Tampere University Press.
- Schulman, Gustav (2004) *Väkivalta ja sietämättömien tunteiden kierrätys*. *Suomen lääkirilehti* 3/2004, 149–155.
- Siltala, Heli & Holma, Juha & Hallman-Keiskoski, Maria (2014) Henkisen, fyysisen ja seksuaalisen lähisuhdeväkivallan vaikutukset psykososiaaliseen hyvinvointiin. *Psykologia* 49 (2), 113–120.
- SVT (2019) *Suomen virallinen tilasto. Perhe- ja lähisuhdeväkivalta*

2018. Helsinki: Tilastokeskus http://www.stat.fi/til/rpk/2018/15/rpk_2018_15_2019-06-06_tie_001_fi.html. Luettu 25.5.2020.
- THL. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2017) Lähisuhdeväkivalta 2017. Tilastoraportti 40/2018. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2018112949455>. Luettu 3.4.2022.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Virokannas, Elina & Liuski, Suvi & Kuronen, Marjo (2020) The Contested Concept of Vulnerability – A Literature Review. *European Journal of Social Work* 23 (2), 327–339.
- Walker, Arlene & Lyall, Kimina & Silva, Dilkie & Craigie, Georgia & Mayshak, Richelle & Costa, Beth & Hyder, Shannon & Bentley, Ashley (2020) Male Victims of Female-Perpetrated Intimate Partner Violence, Help-Seeking, and Reporting Behaviors: A Qualitative Study. *Psychology of Men & Masculinities* 21 (2), 213–223.
- Whitehead, Stephen M. (2021) *Toxic Masculinity: Curing the Virus: Making Men Smarter, Healthier, Safer*. Luton, Bedfordshire: Andrews UK Ltd.
- Williams, Robert (2009) Masculinities and Vulnerability: The Solitary Discourses and Practices of African-Caribbean and White Working-Class Fathers. *Men And Masculinities* 11 (4), 441–461.
- World Health Organization (WHO) (2012) *Understanding and Addressing Violence Against Women*. Information sheet. http://www.who.int/reproductivehealth/topics/violence/vaw_series/en/. Luettu 23.8.2021.

Dialoginen muistelu naisten toimijuuden vahvistajana eläkkeelle siirtyessä

Marjo Vuorikoski ja Taina Törmä

Astuimme uuteen vaiheeseen elämässä, kun siirryimme eläkkeelle muutama vuosi sitten. Meille pitkän linjan aikuiskasvattajille se merkitsi suurta elämänmuutosta, kun kiireinen työelämä ja asiantuntijan asema jäivät taakse.

Huomasimme, että iäkkäisiin ihmisiin kohdistui kaavamaisia, itselle vierailta tuntuvia odotuksia. Yhteiskunnassa näytti elävän vahvana käsitys, että eläkkeellä olevien naisten elämän pääsisältönä on keskittyminen lastenlapsiin. Eläkeläismiehille taas kuuluvat kalastus ja puutyöt. Ihmiset kokevat työelämästä eläkkeelle siirtymisen eri tavoin. Toiset kohtaavat uuden elämänvaiheen odottaen ja innolla, mutta monille se tuo tyhjyyden elämään. Eläkkeelle siirtymän vaihe voi herättää kysymyksiä omasta minuudesta ja paikasta maailmassa. Se on vedenjakaja, josta voi katsella elettyä elämää mutta myös pohtia tulevaisuutta koskevia odotuksia, kenties pelkojakin. Identiteettiään ei voi enää määrittää työn kautta, vaan sitä voi ja pitää rakentaa uudelleen.

Meitä ikäihmisiä on Suomessa yhä enemmän. Usein meistä puhutaan yhtenä joukkona, aivan kuin yksilölliset ja yhteiskunnalliset eromme olisivat eläkkeelle siirtyessä hävinneet. Julkisuudessa meidät nähdään

lähinnä vain sosiaali- ja terveydenhuollon näkökulmasta, ja näkökulmaa leimaa huoli eläkkeiden ja palveluiden riittävydestä. Ikääntymisen näyttäytyy ongelmana ja ikääntyvät kulueränä. Vanhuus on haava tehokkuutta arvostavassa yhteiskunnassa. Haava on avoimesti nähtävillä, mutta sitä ei haluta kohdata.

Julkisuudessa kuullaan liian vähän puheenvuoroja, joissa iäkkäät ihmiset kertovat, miten he kokevat elämänsä ja yhteiskunnallisen ympäristönsä. Viime vuosina tällaisia näkemyksiä ovat alkaneet esittää jotkut tunnetut henkilöt. Kaikista puheenvuoroista kuuluu ärtyminen vanhojen ihmisten stereotypointiin ja siihen, että vanhuudesta ja vanhoista puhutaan heidän ulkopuoleltaan. Vanhuuden haavan parantamiseksi tarvitaan lisää vanhojen ihmisten puheenvuoroja. On vaikutettava yhteiskuntaan, jossa on liiaksi totuttu vanhojen vaientamiseen.

Elämänmuutoksessa oman minuuden ja identiteetin uudelleen rakentaminen tuntui meistä väistämättömältä. Ryhdyimme hoitamaan eläkkeelle siirtymän haavaa dialogisella muistelulla, jossa keskeinen toimintatapa oli omasta elämästä kirjoittaminen ja kokemusten jakaminen. Koimme sen rikastuttavana. Aloimme kehittää dialogisen muistelun toimintamallia ja suunnitella kirjan kirjoittamista siitä. Tällöin muutkin eläkkeelle siirtymän vaihetta elävät naiset voisivat lähteä syventämään itsetuntemustaan elämäkerrallisella muistelulla ja huomata, että omalla tilanteella onkin paljon yhtymäkohtia muiden kokemuksiin ja että monet yksityisinä pidetyt kokemukset ovatkin alkuperältään sosiaalisia ja kulttuurisesti määrittäviä. Yhteisöllinen muistelu voisi vahvistaa naisia tekemään elämänvalintojaan ilman, että he mukautuvat liiaksi ympäröivän yhteiskunnan rajoittaviin käsityksiin ikääntymisestä.

Tässä luvussa avaamme dialogisen muistelun toimintamallin teoreettisia lähtökohtia ja kuvaamme kehittelemämme toimintamallin vaiheita. Yksilötasolla on tavoitteena vanhenemisen haavan parantaminen naisten itsetuntemusta ja toimijuutta vahvistamalla. Yhteisessä prosessissa katse suunnataan vanhenevan naisen asemaan yhteiskunnassa. Tavoitteena on tiedostaa yhteiskunnan suunnasta meihin kohdistuvat avoimet ja piiloiset odotukset ja parantaa vanhuuteen siirtymän haava yhteisöllisesti. Voimme yhdessä vahvistua kertomaan, miltä maailma meidän vanhojen naisten silmin katsottuna näyttää ja tuntuu. Se merkitsisi nyky-yhteiskunnassa vaiennettujen vanhojen naisten äänten kuulumista – monenlaisten ja erilaisten naisten äänien.

Vanhat naiset valokeilaan

Kun lähdimme suunnittelemaan dialogisen muistelun toimintamallia, tuntui luontevalta puhua vanhoista naisista, joilla tarkoitimme eläkkeelle siirtymisen vaiheessa eläviä naisia. Vähitellen huomasimme, että käsitettä ”vanha nainen” ei käytetty julkisessa puheessa tai tutkimuksessa. Vaikka ikääntymisestä kirjoitettiin runsaasti, oli vaikea hahmottaa, minkä ikäiset oikeastaan ovat vanhoja. Keskeinen ikääntymistä koskevan puheen kenttä näytti kytkeytyvän työelämää koskeviin yhteiskuntapolitiittisiin intresseihin: keskustelun painopisteitä olivat työssä jaksaminen ja työteon liian varhainen lopettaminen. Toinen kiivaana vellova keskustelun kenttä liittyi sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin ja huoleen niiden riittävydestä. Ne molemmat rakensivat erittäin kielteistä käsitystä ikääntymisestä.

Meille alkoi myös kirkastua se, että iäkkäistä ihmisistä puhuttiin aivan kuin he olisivat yhtenäinen joukko. Ikäihmisiä käsittelevissä tutkimuksissa ohitettiin miltei tyystin sukupuoli kuten myös muut yhteiskunnalliset erot (Julkunen 2013, 60; Ojala & Pietilä 2013a). Kriittisen mies-tutkimuksen näkökulmasta ikääntyneitä tutkivien Hanna Ojalan ja Ilkka Pietilän (2013b, 7) mukaan sukupuolen näkymättömyys vanhenemisen tutkimuksessa liittyy siihen, että vanhat ihmiset näyttävät yhteiskunnassa pitkälti sukupuolettomina. Silloin kun heidät nähdään sukupuolensa edustajina, vanhuus yleensä määrittyy julkisuudessa naiseuden kautta. Vanhuuden elämänvaiheen ja vanhojen ihmisten ymmärtäminen sukupuolettomiksi on kytkeytynyt siihen, että naiset ovat muodostaneet ylivoimaisen enemmistön vanhusväestöstä. Kulttuurisesti vanhojen naisten naiseus muuttuu näkymättömäksi, kun naiseuteen kiinnittyvät ulkoinen viehätysvoima ja lisääntymiskyky menetetään vanhetessa. Näiden ominaisuuksien menetyksen myötä ikääntyneitä naisia pidetään feministisessä keskustelussa kaksinkertaisesti syrjittyinä (Julkunen 2013, 61).

Niin julkisessa keskustelussa kuin tutkimuksen kentällä käytetään käsitteitä *ikääntynyt*, *ikäihminen* ja *seniorikansalainen* ja vältetään ilmaisuja, jotka pohjautuvat sanalle vanha tai vanhus. Vanhenemistä pidetään negatiivisena terminä, kun taas ikääntymisestä puhuminen nähdään positiivisena tapana. (Ojala & Pietilä 2013b, 10–11.) Vain harvojen tutkimusten otsakkeessa esiintyy käsite *vanha nainen*. Esimerkiksi Sinikka Vakimo

(2001) käyttää sitä kulttuurigerontologisessa tutkimuksessaan valottaessaan kulttuurisia käsityksiä vanhoista naisista. Niin ikään Hanna Ojala (2010) käyttää tätä käsitettä kasvatustieteellisessä tutkimuksessaan vanhojen naisten opiskelusta ikäihmisten yliopistossa. Hiljattain julkaistun, julkisuudesta tunnettujen naisten elämäkerrallisista teksteistä koostuvan kirjan *Vanha nainen tanssii* tekijä, kirjailija ja toimittaja Eveliina Talvitiie (2020, 29–32) pohtii valitsemaansa käsitettä, joka sai ihmiset tuhtumaan ja joka tulkittiin jopa naisia rienaavaksi. Dialogisesta muistelusta kirjoittaessamme haluamme mieluummin näyttää sukupuolemme ja olla vanhoja naisia kuin piiloutua neutraalin ikäihmisen tai seniorikansalaisen käsitteen taakse.

Ikääntymisen kulttuurinen ympäristö on muutoksessa samaan aikaan kun elinajat pitenevät, eläkkeellä olevien määrä kasvaa ja eläkkeelle jäämisen jälkeiseen vanhuuteen sisältyy useita toisistaan erottuvia jaksoja. Yhteiskunnassa vallitsee silti monenlaisia vanhojen ihmisten elämää ja mahdollisuuksia rajaavia stereotyyppisiä käsityksiä siitä, miten heidän tulisi elää ja toimia.

Tällaisille sitkeinä eläville käsityksille ovat luoneet perustaa erilaiset kehityspsykologien luomat elämänvaiheteoriat, jotka ovat ohjanneet ihmisiä näkemään elämänvaiheet tietyllä tavalla ja sovittamaan omat elämäntarinansa niihin. Stereotyyppiat pimentävät näkymän vanhenemisen moninaisuuteen ja henkilökohtaisuuteen, sillä ihmiset eivät automaattisesti muutu ikääntyessään tietynlaisiksi. Psykologisia elämänvaiheteorioita edustaa muun muassa Levinsonin (1978) klassikkoteos. Tällaisessa kirjallisuudessa on erityisesti 1970-luvulta alkaen korostunut ajattelutapa, jossa aikuisuuteen kypsymistä ja ikääntymistä tarkastellaan erilaisten sopeutumis- ja siirtymisprosessien ja kehitystehtävien kautta. (Saarenheimo ym. 2014, 43–45; Vakimo 2001, 73.) Tässä kirjallisuudessa naisen kehitykselle on olennaista keskittyminen läheisiin perhe- ja ihmissuhteisiin ja näiden lähisuhteiden uusintamisen katsotaan olevan niin naisen yksilöpsykologinen kuin yhteiskunnallinenkin tehtävä. (Kangas & Nikander 1999b, 15–16.)

Elämänkaaripsykologiaan on kohdistettu kritiikkiä etenkin liiallisesta yksinkertaistamisesta mutta myös siitä, että siinä sivuutetaan historialliset ja kulttuuriset kontekstit samoin kuin ihmisten yhteiskunnalliset erot. Nykyisin etsitään sekä yhteiskuntatieteissä että psykologiassa

elämänvaiheajattelua laajempaa näkemystä elämänkulkuperspektiivistä, jossa painotetaan laajan historiallisen ja sosiaalisen kehikon hahmottamista ihmisten elämänaikaisen hyvinvoinnin ymmärtämiseksi. Ikääntymisen näkökulmasta painopiste on vaihtelevissa kasvun ja ikääntymisen konteksteissa ja siinä, mitä seuraamuksia näillä on yksittäisten ihmisten vanhenemiselle. *Elämänkulku* viittaa käsitteenä sarjaan ikäsidonnoisia siirtymiä, jotka kietoutuvat tiiviisti yhteen yhteiskunnallisten ja historiallisten kehityskulkujen kanssa. (Saarenheimo ym. 2014, 43–46.)

Kun viime vuosikymmeninä elinikä on pidentynyt ja eläkkeelle jäämisen jälkeen on usein odotettavissa jopa useita terveitä vuosikymmeniä, on elämänkulun myöhempiä vaiheita alettu jäsentää *kolmannen ja neljännen iän* käsittein. Eläkkeelle siirtymisen jälkeistä kolmatta ikää pidetään yhteiskuntahistorioitsija Peter Laslettin (1989) kehittämänä käsitteenä. Sen mukaan kolmas ikä on vanhenevan ihmisen yksilöllinen projekti, jota luonnehtivat vapaus työn paineista, mahdollisuus toteuttaa itseään ja sosiaalisten roolien väljyys. Se ei ole niinkään sidoksissa kalenteri-ikään vaan pikemminkin elämäntyyliin, terveydentilaan ja taloudellisiin voimavaroihin. Puhe kolmannesta iästä on lisääntynyt erityisesti sen myötä, kun suuret ikäluokat ovat tulleet eläkeikään. Vanhuuden varjokuvaan kuuluva raihnaisuus ei ole kuitenkaan kadonnut, vaan se on tiivistynyt neljänteen ikään. Se on vaihe, jolloin ikääntynyt ihminen on enenevästi riippuvainen toisista ja yhteiskunnan palveluista. Esimerkiksi sosiaaligerontologi Jyrki Jyrkämä (2013) on huomauttanut, että vanhuuden stigma on vain siirtynyt eteenpäin ja vieläpä niin, että mitä auvoisempaa ja houkuttelevampaa kolmas ikä esitetään, sitä surkeampaa ja luotaantyöntävämpänä neljäs ikä näyttäytyy.

Terveyden ja toimintakyvyn lisäksi epätasa-arvon lähteitä myöhemmällä iällä ovat esimerkiksi sukupuoli, sosioekonominen asema, etninen tausta ja kuuluminen sukupuoli- tai seksuaalivähemmistöön. Ikääntymistutkimuksessa kuitenkin yleensä ohitetaan se, että vanheneminen ei kohtelee kaikkia tasa-arvoisesti. Naisten ikääntymistä käsitteleviin harvoihin teoksiin kuuluvat Ilka Kankaan ja Pirjo Nikanderin (1999a) toimittama teos *Naiset ja ikääntyminen* ja Sinikka Vakimon (2001) tutkimus vanhaa naista koskevista kulttuurisista käsityksistä *Paljon kokeva, vähän näkyvä*. Ojala ja Pietilä (2013) avaavat toimittamallaan teoksella *Miehistä puhetta* sukupuolen näkökulman miesten ikääntymisen tutki-

miseen mutta paneutuvat sen ohella myös muihin risteäviin eroihin, intersektionaalisuuteen. Ojala ja Pietilä (2013, 15) arvioivat, että sukupuoli nousee näkyväksi, koska sukupuolten osuudet vanhusväestössä tasoittuvat ikääntyneiden miesten määrän lisääntyessä. Se muuttaa vanhuuden sukupuolittuneita kulttuurisia malleja, mielikuvia, normeja ja jäsentämisen tapoja. Kasvava ikääntyneiden miesten joukko tuottaa vanhenemisen tutkimukseen sukupuolta, sillä miesten toiminta-areenat sijoittuvat julkisen alueelle ja he tulevat siten selvemmin näkyville kuin naiset, joiden oletetut toiminta-areenat sijoittuvat yksityisen piiriin, erityisesti kotiin. (Mt., 18.)

Eläkkeelle siirtyminen merkitsee elämänmuutosta, jossa menetetään työn sanelema päivärytmi, työn antama elämänsisältö, sosiaalinen yhteisö ja sosiaalinen identiteetti. Sosiologi Richard Sennett (2007) pitää hyödyttömäksi tulemisen pelkoa tämän ajan dilemmana ja näkee eläkeiän yhtenä sen mekanismina. Suhde siihen voidaan hahmottaa kahtalaisesti. Yhtäältä eläkeikää värittävät pelot köyhyydestä, yksinäisyydestä, toimettomuudesta ja hyödyttömyydestä. Toisaalta pidentyneen eliniän, parempien eläkkeiden ja kolmannen iän myötä avautuu työnteon ja perheen huoltamisen pakoista vapaa vaihe, jolloin voi etsiä uusia sosiaalisia kontakteja ja elämänsisältöjä. Sosiologi Raija Julkunen (2013, 75–76) kuitenkin muistuttaa, että siirtymässä ei lähdetä uuteen elämään tyhjästä, vaan siihen vaikuttavat eletty elämä ja sen kuluessa muotoutuneet luokka- ja sosiaaliset asemat niihin liittyvine etuineen ja haittoineen. Muun muassa sosioekonominen asema, tulot ja varallisuus samoin kuin sosiaalisten suhteiden verkostot luovat perustan sille, miten eläkkeelle siirtymiseen liittyviä haaveitaan pääsee toteuttamaan. Elämänmuutos eläkkeelle siirryttäessä on erilainen riippuen myös iästä ja siitä, mistä tilanteesta eläkkeelle siirrytään. Suomessa eläkkeelle jääetään vähän yli 60-vuotiaina ja naisten ja miesten eläkkeelle siirtyminen tapahtuu keskimäärin samassa iässä. Työnteko voidaan lopettaa useita reittejä pitkin joko ansiotyöstä tai sen ulkopuolelta: työttömyysvaiheesta, työkyvyttömänä tai osa-aikaeläkkeen kautta (Mt., 66–67).

Väestön ikärakenteen muutoksista johtuen ikä ja ikääntyminen kuuluvat yhteiskuntapolitiikan ajankohtaisiin aiheisiin. Dialogisen muistelun toimintamallin näkökulmasta on merkittävää, millaisia ikää ja ikääntymistä koskevia kulttuurisia käsityksiä ja tarinamalleja ympäröivä

yhteiskunta tarjoaa eläkkeelle siirtymisen vaiheessa elävien naisten identiteetin rakentamiselle. Sosiaalipsykologi Vilma Hännisen (2000, 20–21) mukaan yksilöille tarjolla oleva kulttuuristen kertomusten joukko on jatkuvassa liikkeessä: siihen tuotetaan uusia tarinoita, jotka erilaisten suodattumisprosessien kautta asettuvat eri ihmisryhmien käytettäväksi. Jos tarinat ovat yksipuolisia ja synkkiä, ne eivät tarjoa myönteisiä aineksia identiteetin rakentamiselle. Kulttuuriset kertomukset eivät kuitenkaan välttämättä ole pakkopaitoja, sillä ihmiset ovat toimijoita, jotka voivat reflektoida ympäristössä eläviä tarinamalleja ja muokata niitä tai luoda uusia. (Mt., 52, 78–80.)

Merkittäviä merkitysten tuottajia yhteiskunnassa ovat muun muassa politiikka, tieteet ja mediakulttuuri. Ensinnäkin ikääntyvän väestön asema riippuu pitkälti poliittisesta päätöksenteosta eli siitä, millaista vanhenemisen todellisuutta halutaan toteuttaa. Poliitikot, virkamiehet ja media osallistuvat ikääntymisen merkitysten muotoutumiseen vaikuttamalla kielenkäyttöön ja käsitteisiin. Käsitteet eivät ole neutraaleja vaan muokkaavat sitä, miten ikääntymisestä ajatellaan ja minkälaisia mielikuvia siihen liitetään. Uusien käsitteiden käyttöönotolla on myös helpompi käsitellä ihmisryhmiä erilaisten poliittisten toimien ja päätösten kohteina. (Kangas & Nikander 1999b, 11.)

Julkisessa vanhuuspuheessa on tavallista käyttää kiertoilmaisuja, joilla pyritään hämärtämään vanhuuden ikäkauteen liitettyjä vakiintuneita kulttuurisia mielikuvia (Vakimo 2001, 39). Leimaaviksi tulkitut käsitteet myös vaihtuvat ajan mukana. Esimerkiksi *eläkepommin* käsitteestä siirryttiin *kestävyysvajeeseen* ja siitä nykyiseen *huoltosuhteeseen*: kaikissa heijastuu sama huoli siitä, miten väestön ikääntymisen aiheuttamat kustannukset saadaan katettua. (Jolanki 2020.) Eläkkeelle jäännin jälkeisen kolmannen iän käsitteen luomisessa on kriitikoiden (mm. Karisto 2004, 91, 102; Saarenheimo ym. 2014, 55–56) mukaan ainakin osin kyse uudenlaisesta ikäretoriikasta, jolla otetaan etäisyyttä aiempiin vanhuutta koskeviin kielikuvastoihin. Julkisessa keskustelussa laajasti levinneellä ”aktiivisen vanhuuden” käsitteellä on niin ikään rakennettu myönteisyyden normia. Aktiivisen vanhuuden ihanteen avulla sälytetään vastuuta oman terveyden ja hyvinvoinnin ylläpitämisestä ikääntyvälle väestölle itselleen. Vanhustutkija, psykologi Marja Saarenheimon (2017, 44–47) mukaan aktiivisen ikääntymisen ihanne toimii esimerkkinä siitä,

miten ideaalimallien rakentamisella tuotetaan uudenlaisia normatiivisia oletuksia, joiden avulla vanhenevan elämäntapaa ja -valintoja ja identiteettiä kulttuurisesti muovailaan.

Median rakentamat mielikuvat vanhoista ihmisistä ja vanhuudesta näyttäytyvät sosiaalitieteellisten tutkimusten mukaan varsin negatiivisina (ks. Kivimäki 2017; Uotila, Lumme-Sandt & Saarenheimo 2010; Vakimo 2001). Vakimon (2001, 167–172) tutkimuksen mukaan vanhat naiset ovat mediassa joko näkymättömiä tai kuvat heistä ovat sävyltään kielteisiä tai ongelmakeskeisiä. Hänen erottelemisissaan diskursseissa vanhuus näyttäytyi ensinnäkin köyhyytenä, avun tarpeena ja taloudellisena uhkana muulle yhteiskunnalle. Toiseksi nostettiin esiin yksittäisiä poikkeuksellisesti ikääntyneitä, jotka toimivat jollain tavalla sosiaalisten ikänormien vastaisesti. Kolmanneksi naisen vanhuus merkitsi koomisuutta. Hanna Uotilan ja kumppaneiden (2010) tutkimuksen mukaan mediassa tuotettu kuvaus ikääntyneistä oli kaksijakoinen: toisaalta vanhuusiän nuorempaan päähän (kolmas ikä) kuuluviin liitettiin aktiivisuus, mielihyvä ja tuotteliaisuus, kun taas myöhempää vanhuuden vaihetta (neljäs ikä) luonnehtivat sairauksien aiheuttamat vaivat ja riippuvaisuus muista. Neljänteen ikään liitettiin stereotyyppisesti yksinäisyys: sairauksista kärsivien ja heikkojen ei katsottu pystyvän sosiaalisesti aktiiviseen elämään. (Mt., 121.)

Ikäsyrjivien käytäntöjen ohella kulttuurisilla käsitteillä ja mielikuvilla luodaan stereotypioita ja rakennetaan segregatiota. *Ageismi* on vanhoihin ihmisiin kohdistuva syrjinnän muoto. Kuten muukin kulttuurinen kategorisointi, myös puheet vanhuudesta ovat stereotypisoivia, tiettyjä piirteitä korostavia ja toisia piirteitä häivyttäviä. Ageistiset käsitykset tulevat usein ilmi siten, että vanhoja ihmisiä käsitellään homogeenisena joukkona ja vanhuus nähdään kaikille samanlaisena, yksitahoisena elämänvaiheena. Tutkimuskirjallisuuden perusteella erityisesti vanhoja naisia syrjivä ageismi on erityisen voimakasta. (Calasanti 2005; Featherstone & Wernick 1995; Jyrkämä & Nikander 2007; Vakimo 2001, 40–42.) Vakimon (2001, 40–41) mukaan ageistiset rakenteet perustuvat ennen muuta vanhenemisen pelkoon, sillä vanheneminen muistuttaa tulevaisuudessa mahdollisesti uhkaavasta toimintojen hallinnan menetyksestä, joka koetaan vaikeaksi etenkin nykyisessä individualismia ja riippumattomuutta korostavassa kulttuurissa. Etenkin naisen vanhe-

nemisen ruumiilliset merkit koetaan kulttuurissamme stigmaattisena ilmiönä, ja siksi ne pyritään estämään ja piilottamaan.

Ikääntymisen ymmärtäminen ensisijaisesti ruumiilliseksi on nostanut yhä tärkeämmäksi yksilön suhteen ruumiin rapistumiseen. Ikääntyminen pyritään modernissa jälkiteollisessa yhteiskunnassa peittämään iättömyyteen, pitkään aikuisuuteen, joka alkaa nuoruuden päättyessä. (Featherstone & Wernick 1995; Kangas & Nikander 1999a; Åberg 2020.) Naisten ikääntymiseen liitettävät merkitykset ovat ristiriitaisia. Arvostettua on hallittu ja tyylikäs vanheneminen, johon liittyvät ruumiin rappeutumisen merkkien piilottaminen, korjaaminen ja hallinta. Ikääntyvältä naiselta odotetaan askaroimista terveen elämän ylläpitämiseksi ja ruumiillisen hyvinvoinnin säilyttämiseksi. Toisaalta arvostetaan luonnollista ikääntymistä, jota ei tahdota peitellä. Nämä kilpailevat ikääntymiseen liitettävät merkitykset ja mielikuvat tuottavat ikääntyville itselleen ristiriitaisen tilanteen, ja ne näkyvät myös eri kulttuurisilla ja sosiaalisilla näyttämöillä. Näiden myötä ikääntymisen sukupuolittunut ideologia tulee myös osaksi naisten arkea. (Kangas & Nikander 1999b, 12–14; ks. myös Rantamaa 1999.) Vakimon (2001, 48) kiteytyksen mukaan nykyistä kulttuuria voi pitää vanhan naisen kannalta ”ageismin, hoikkuuden ja hyvännäköisyyden järjestelmänä”, jossa naisen täytyy näyttää hyvältä ja nuorekkaalta ikääntymisestään huolimatta. Ikääntymisen merkeiksi tulkittavien ruumiinmuutosten, elintapojen ja käyttäytymistottumusten estämiseen pyrkiminen on luonut laajenevat markkinat kulutuskulttuurille ja niin sanotulle anti-ageing-teollisuudelle ja -mainonnalle (mm. Calasanti 2005; Featherstone & Wernick 1995; Katz 2001; Rantamaa 1999; Sawchuk 1995).

Narratiivinen lähestymistapa avaa näkökulman vanhojen naisten kokemuksiin. Heidän kertomuksiaan kuuntelemalla on mahdollista luoda kuva kulttuurimme arjesta ja päästä yleistävien kuvausten taakse. Mitä erilaiset kulttuuriset kertomukset, mallit ja odotukset merkitsevät arjen tasolla? Ilmeneekö kertomuksissa sopeutuminen, ristiriidat tai vastarinta? Näillä kertomuksilla on mahdollista tuottaa vastapuhetta yhteiskunnan ageistiseen keskusteluun.

Dialoginen muistelu eläkkeelle siirtymän haavan parantamisessa

Kehittelemämme dialogisen muistelun toimintamalli on suunnattu eläkkeelle siirtymän vaihetta eläville naisille tukemaan elämänmuutokseen liittyvää identiteetin uudelleen rakentamista ja toimijuuden vahvistamista. Haasteita ikääntyvien hyvinvoinnille ja identiteettityölle luovat ikääntyviä syrjivät yhteiskunnalliset rakenteet ja käytännöt ja kulttuuriset puheet.

Toimintamalliin kuuluvat osiot sisältävät elämäkerrallisten tarinoiden kertomista kirjoittaen sekä niiden lukemisen ja kuuntelun. Kollektiivisessa työskentelyssä kertomuksia jaetaan ja tutkitaan yhteisesti niiden eroja ja samanlaisuuksia. Lisäksi muistoja tarkastellaan siitä näkökulmasta, että ne heijastavat yhteiskunnallista ajankuvaa ja yhteiskunnan eriarvoistavia rakenteita ja käytäntöjä. Ryhmän toiminnassa noudatetaan dialogisuuden periaatteita. Viittaamme elämäkertaan laajana yleiskäsitteenä, joka sisältää sekä kirjalliset elämäkerrat että erilaiset elämäkerralliset kertomukset ja tarinat (ks. Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 189–190).

Narratiivinen lähestymistapa kuuluu siihen laajaan ajatuslinjaan, jossa minuutta ei nähdä pysyvänä ja olemuksellisena vaan kulttuurisena prosessina, muuttavana ja moniulotteisena. Identiteetti on sen mukaan tarinallinen luomus. (Hänninen 2000, 55–62.) Tarinaa kertomalla ihminen jäsentää maailmaa ja suhdettaan siihen rakentaen näin omaa identiteettiään. Hännisen (2000, 20–23) mukaan ihminen tulkitsee elämäänsä tarinallisten merkitysten kautta. Kulttuurissa eläviä tarinoita ovat kaikki ne, joita ihmiset kohtaavat sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tai kirjojen tai tiedotusvälineiden kautta. Kulttuurista omaksutaan tarinoita koko elämänhistorian ajan. Jotkin niistä unohtuvat, mutta jotkin jäävät mieleen muodostuen osaksi henkilökohtaista tarinavarantoa. Se sisältää myös omassa henkilöhistoriassa kertyneet tarinallisesti tulkitut kokemukset. Ihminen tulkitsee elämänsä tapahtumia ja elämänsä kokonaistilanteen mahdollisuuksia ja rajoituksia kulttuuristen tarinamallien avulla. Elämäkerrallisen muistelun lähtökohtana on elämän kokonaistilanne, mutta siihen vaikuttaa kertomuksen esittämistilanne. Elämäntarina, narratiivi, on nykyhetkessä tehty rekonstruointi menneisyyden

tapahtumista, tai se voi olla myös tulevaisuuteen suuntautuvaa mahdollisten tapahtumakulkujen rakentamista.

Narratiivisen identiteetin tarinallinen rakentaminen on läpi elämän jatkuva prosessi, joka alkaa jo lapsuudesta. Elämän varrella elämäntarinat ovat jatkuvasti uudelleen arvioitavia ja työstettäviä tavoitteiden ja perspektiivien muuttuessa ja kehittyessä. (Hänninen 2000, 45–48; Ihanus 2020, 417.) Eläkkeelle siirtymän vaihetta elävillä naisilla on takanaan jo paljon elettyä elämää ja muistojen kerrostumia. Siirtymä merkitsee eletyn elämän, nykyhetken ja tulevaisuuden arviointia uudella tavalla. Siihen vaikuttaa osaltaan se, onko naisten eläkkeelle jääminen ollut odotettu ja mieluisaksi koettu vai tuottaako se mahdollisesti tyhjyyden ja osattomuuden tunteita. Hahmotamme eläkkeelle siirtymän elämänmuutoksena tai murroksena, jossa oma tarina ja identiteetti pitää tulkita uudelleen suhteessa uuteen elämänvaiheeseen (Hänninen 2000, 61, 72–73). Tarkoituksemme ei ole tarkastella omaelämäkerrallista muistelua vanhuuteen kuuluvana tai vanhenemisen motivoimana aktiiviteettina. Emme tee olettamuksia siitä, että vanhojen ihmisten muistelussa olisi kyse tietynlaisista ikääntyville kuuluvista tarinoista, kerronnan motiiveista tai kertomistavoista.

Dialogisen muistelun mallissa sovellamme saksalaisen sosiologin Frigga Haugin ja kumppaneiden (1987) 1980-luvulla naisten sukupuolisosialisaation tutkimusta varten kehittämää muistelumenetelmää. Sen peruslähtökohtana on pyrkimys tavoittaa ihmisten elämykset ja tunteet ja nähdä ne yhteydessä muihin ihmisiin ja ympäröivään yhteiskuntaan. Tällöin muistelijat voivat oppia katsomaan henkilökohtaisia muistojaan yhteydessä niiden yhteiskunnalliseen kontekstiin ja oivaltamaan, että omat yksityisinä pidetyt kokemukset ovatkin alkuperältään sosiaalisia ja kulttuurisesti määrittyneitä. (Kosonen 1998, 282.) Kehittelemässämme toimintamallissa painopiste on osallistujien dialogisissa oppimisprosesseissa.

Suomalaiseen keskusteluun muistelumenetelmä tuli 1980- ja 1990-lukujen taitteessa. Se on ollut erityisen suosittu kasvatuksen ja koulutuksen feministisen tutkimuksen piirissä. Sitä on käytetty muun muassa nuorten tyttöjen murrosiän (Aapola 1999) ja koulumuistojen (Kokko 2007; Kosonen 1998) tutkimisessa sekä lastentarhanopettajien (Ylitapio-Mäntylä 2007; Ylitapio-Mäntylä & Uitto 2018) ja yliopisto-

opettajien (Koski & Tedre 2003) muistoja tutkittaessa. Myös iäkkäiden naisten tutkimisessa on käytetty muistelumenetelmää. Ilka Kangas (1997) on tutkinut naisten vaihdevuotia ja ikääntymisen tulkintoja. Mervi Kutuniva ja Outi Ylitapio-Mäntylä (2007) ovat tutkineet vanhojen naisten kokemuksia ikäihmisten yliopistossa. Marja Saarenheimo (1997) on käyttänyt ryhmämuistelumenetelmää vanhusten elämäkerrallisessa tutkimuksessa tarkastellessaan muistojen kertomisen merkitystä ja muistelua arkipuheen tuottamisena. Muistelumenetelmää käytetään tutkimusaineistojen tuottamisen ohella muun muassa opetuksessa, terapiassa ja vanhustyössä. Esimerkiksi Kutuniva ja Ylitapio-Mäntylä (2005) ovat käyttäneet muistelutyöskentelyä opetusmenetelmänä.

Dialogisen muistelun toimintamallissa sovellamme muistelumenetelmän ideoita omaan käyttöömme sopivaksi. Muisteluryhmän työskentely on aina sovellus alkuperäisestä haugilaisesta menetelmästä (Kokko 2007, 41; Ylitapio-Mäntylä 2007, 156), sillä jokainen ryhmä on ainutlaatuinen ja työskentelee omalla tavallaan menetelmään nojaten. Dialogisen muistelun toimintamallissa muistelumenetelmään tuo omat painotuksensa se, että sitä käytetään pedagogisesti.

Tarinan kirjoittaminen ja kertominen

Dialogisen muistelun toimintamallissa ensimmäinen vaihe on kirjoittaminen. Tarinoille kehitellyissä aiheissa otetaan huomioon ajallinen näkökulma (mennyt, nykyinen ja tuleva) sekä eri toimintatasot (yksilö, yhteisö ja yhteiskunta). Teemat ovat väljiä, ja ryhmäläisten kanssa voidaan sopia niiden tarkentamisesta ja käsittelyjärjestyksestä. Ohjeistuksen mukaan kirjoitettujen tarinoiden tulisi olla lyhyitä ja tapahtumia mahdollisimman konkreettisesti kuvaavia.

Muistoista kirjoittaminen on aina omien muistikuvien ja kokemusten prosessointia, johon kietoutuvat menneet ja nykyiset tapahtumat. Kokemuksen konstruoituminen tekstiksi on nähty kaksisuuntaisena siten, että samanaikaisesti kun omaelämäkerran kirjoittaja konstruoi kokemustaan tekstiksi, eletyn ja kerrotun kokemuksen on ajateltu konstruoivan kirjoittajan identiteettiä (Saresma 2007, 64). Kirjoittaessa kokemus saa kerrottavaksi muodon. Kirjoittamalla on mahdollista käsitellä tunnekoke-

muksia yksityiskohtaisesti ja havainnollisesti säädellen samalla välimatkaa käsiteltävään asiaan (Kosonen 2016b, 15). Kirjoitettuihin muistoihin voi aina palata. Feministi ja kulttuurintutkija bell hooks (1998, 432) painottaa juuri muistoihin palaamisen merkitystä, sillä se mahdollistaa muistojen ketjun tarkastelun jälkikäteen. Elämästä kirjoittaminen on ollut hänelle tiedostamattoman tekemistä itselle näkyväksi, tie itsetuntemukseen ja omien lapsuudessa koettujen tunteiden tunnistamiseen.

Kirjallisuustieteilijä ja kirjallisuusterapeutti Päivi Kososen (2016a) mukaan elämäkerrallinen kirjoittaminen on dialogia itsen kanssa. Omaelämäkerrallisessa muistelussa ja kirjoittamisessa ei ole kyse pelkästään muistojen ja elämäntapahtumien tallentamisesta. Ennen kaikkea se on itsen kertomista, itseyden ja oman elämän myytin luomista, itsen uudelleen luomista kokemuksista ja tunteista muistelevassa kertomisessa ja kirjoittamisessa. Omaelämäkerrallinen kirjoittaminen on perimmiltään dialogista kirjoittamista, jossa tekijä-kertoja harjoittaa äänetöntä keskustelua ja peilaamista ennen kaikkea itsensä kanssa. Niiden kautta voi tunnistaa itsensä ja tulla tunnistetuksi uudella tavalla omissa silmissään. Se on oikeastaan omaelämäkerrallisen kirjoittamisen tavoite: avata kirjoittamalla tulevaisuuden tila ja asettua siihen. (Mt., 48.)

Dialogisen muistelun toimintamallissa pidämme elämäkerrallista kirjoittamista vuorovaikutuksellisenä ja kontekstuaalisena: muistot kerrotaan tietyssä tilanteessa, tietyssä aikana ja tiettyä tarkoitusta varten. Kirjoittaminen on aina interpersoonallista, siinä ovat aina toiset läsnä eri tavoin joko välittömästi tai välillisesti. Toisten läsnäolo on kuitenkin usein huomaamatonta ja tiedostamatonta. Historiantutkijoiden mukaan elämäkerrallista kirjoittamista kuten myös kerrontaa ohjaavat kulttuuriset konventiot. Esimerkiksi päiväkirj kirjoittaminen on opittua, ja sitä ohjaavat erilaiset tavat, mallit, perinteet ja sopimukset (Sjö & Leskelä-Kärki 2020, 31). Lisäksi kirjoitukset suunnataan aina jollekin lukijalle, joko konkreettiselle tai kuvitellulle. Ajatuksen itselle tunnustamiseen liittyy aina tietoisuus jostain toisesta, jolle tunnustus esitetään. Näin on myös esimerkiksi päiväkirjojen kirjoituksessa, vaikka sitä tehtäisiin salassa. (Mt., 29.) Itse kerrontatilanteessa on usein viettymys mukautua kulttuurisiin konventioihin ja muovata tarinaa yleisesti hyväksytyjen mallien mukaiseksi. Erilaisissa tilanteissa ja yhteisöissä muodostuu normeja sille, mitä on sopivaa kertoa ja millä tyylillä (Hänninen 2000,

55–56). Dialogisessa muistelussa itsestä kirjoittamista voidaan pitää turvallisena, sillä kirjoittaja voi päättää, mitä haluaa itsestään kertoa.

Merkittävää kerronnassa on aika – mikä on yksilön kulloinenkin elämäntilanne ja samalla yhteiskunnallis-historiallinen tilanne, jonka tarinamalleja omassa tarinassa käytetään. Hännisen (2000, 58) mukaan tarinallisessa lähestymistavassa ihminen kertoo aina tarinaansa nykyhetkessä, jossa on läsnä menneisyyden elämänhistoria ja tulevaisuuden ennakointi. Kokemushistoria on aina läsnä niissä tavoissa, joilla ihminen kokee nykyisen elämäntilanteensa. Vaikka menneisyyttä ei voi muuttaa, voidaan sen tulkintaa muuttaa yhä uudelleen. Tapahtumien moninaisuus antaa mahdollisuuden monenlaisten tarinoiden muodostamiseen. Elämäntarinan kertominen palvelee nykyhetken tarpeita mutta myös tulevaisuuteen suuntautumista. Vakimon (2001, 213) mukaan elämäntarinoiden tutkijat painottavat kerronnan perustavanlaatuisuutta merkitystä ikääntyneen identiteetin muokkaamisessa. Etenkin psykologisesti orientoitunut kerrontatutkimus on pitänyt vanhan ihmisen elämästä kertomista tarpeena hahmottaa oman elämän merkityksellisyyttä, tehdä elämä kokonaiseksi ja tuottaa siinä jatkuvuuden kokemuksia. Saarenheimo (1997, 206–213) puolestaan korostaa, ettei hänen tutkimuksensa vahvistanut käsitystä ikääntyneistä innokkaina menneen muistelijoina tai elämän jatkuvuuden konstruoijina. Hän kyseenalaistaa sen, että iäkävien muistelu olisi jotenkin tietynlaista ja muista ikäryhmistä poikkeavaa (Mt., 22, 37–38, 45–50). Tämä näkemys on saanut vahvistuksen omassa muistelussamme.

Kulttuurissa eläviä tarinamalleja kutoutuu joko tietoisesti tai tiedostamatta ihmisen itsestään kertomaan tarinaan. Hännisen (2000) mukaan kerrotun tarinan pohjavireen muodostaa ihmisille ominainen ”narratiivinen sävy”, jonka juuret ovat syvällä lapsuuden kokemuksissa, mutta joka voi myös voimakkaiden kokemusten myötä muuttua. Narratiivisen sävyn perusulottuvuuksia ovat optimismi ja pessimismi. Optimismiin kuuluu oletus, että kaikki kääntyy parhain päin, kun taas pessimistisesti orientoitunut uskoo hyvien hetkien olevan vain onnettomuuden enteitä. Tämä perusorientaatio ohjaa sitä, minkälaisia tarinallisia malleja ihminen on altis omaksumaan erilaisissa elämäntilanteissa. (Mt., 52–53.)

Tarinoihin sisältyvät tunteet, mahdollisesti uhma, vastarinta, häpeä. Mistä halutaan kertoa, mikä koetaan vaikeaksi? Erilaisissa puhetilanteissa

ja yhteisöissä vallitsevat normit usein rajaavat, mitä kerrotaan. Toisaalta kaikkea ei aina voida tai haluta pukea kertomuksen muotoon. Häpeälliseksi koetut, kulttuurissa torjutut tai kammottavuudessaan sanoja pakenivat kokemukset jäävät usein vaietuiksi, vaikka niiden kertominen voisikin olla vapauttavaa. Oletettavasti kaikkein herkimpiä muistoja, pyhimpiä kokemuksia ja hurjimpia unelmia usein suojellaan pitämällä ne yksityisinä. Kertomatta jättämisellä voidaan myös välttää sosiaalista sitoutumista tiettyyn omaa elämää koskevaan tulkintaan ja siten antaa itsessä tilaa ja aikaa tarinan muotoutumiselle. (Hänninen 2000, 57.)

Dialogisen muistelun ryhmässä voi osallistujia itseäänkin rohkaista tunnistamaan omaa kerrontaansa, sen sävyä, hiljaisuuksia ja aukkopaikoja. Kirjallisuustieteilijä Elina Jokisen (2020) mukaan tarinan säröt ovat tulkinnan kannalta arvokkaita kohtia, sillä ne pakottavat pysähtymään. Mitä pyrimme tekstissä kätkemään? Meillä on usein mielikuva eheydestä, siitä millaista elämän tulisi olla. Minuudessamme on osia, joita haluaisimme pitää piilossa. Jätämme vain sanomatta jotain sellaista, mitä ei osaa selittää, mikä ei sovi kokonaiskuvaan tai mitä kuulijan olisi vaikea ymmärtää tai hyväksyä. Tarinan säröt ovat sisäisen tarinankerronnan ja itseymmärryksen lähtökohta. Usein tarina kerrotaan kronologisena jatkumona, mutta Jokisen (2020) mukaan sen voisi kirjoittaa käännekohtien kautta.

Useisiin meistä on iskostunut uskomus, että aidon itsensä voi tavoittaa elämäkerrallisella muistelulla. Saarenheimon (1997, 20) mukaan elämäkerrallinen ajattelutapa houkuttelee meidät melkein vastustamattomasti yhtenäisten ja johdonmukaisten tarinoiden jäljille. Aidon itsensä tavoittaminen on kuitenkin moderniin aikaan kuuluva ajattelutapa, jonka postmoderni on rikkonut pirstaleiksi, ja sen seurauksena käsitys autenttisesta minuudesta on haudattu (Kosonen 2016a). Saarenheimon (2015) lähestyy asiaa muistin ja muistamisen näkökulmasta. Pyrkimys koherenssiin ohjaa omaelämäkerrallista muistamista. Yhtäältä haluamme säilyttää menneisyyden sellaisena kuin se oli, toisaalta haluamme nähdä elämämme johdonmukaisena tarinana, joka on sopuosinnussa tämänhetkisten pyrkimystemme, tavoitteidemme, arvostustemme ja minäkäsityksemme kanssa. Päästämme irti muistoista, jotka ovat ristiriidassa kulttuurimme odotusten kanssa ja moraalin ja minäkäsityksemme kanssa. Muistoja unohdetaan ja lujitetaan koko elämän ajan, ja elämäntarina

muuttuukin jatkuvasti. Kertomalla tarinoita ihminen luo eheyden ja jatkuvuuden tuntoa itseensä ja itsestään sekä jäsentää sisäistä maailmaansa (Hyvärinen 1998, 331; Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 189).

Itsestä kertovan tarinan kirjoittaminen ja kertominen voi olla terapeutista. Se voi kasvattaa ja parantaa haavoja yksilötasolla. Kollektiivinen muistelu antaa vahvemman perustan työstää haavoittavien yhteiskunnallisten käytäntöjen ja kulttuuristen kertomusten tuottamaa kipua ja luoda niille yhteisöllisesti vastatarinoita.

Yhteinen muistelu dialogisesti

Dialogisen muistelun toimintamallissa näemme olennaiseksi sen, että samalla kun elämän muistelu on yksilöllistä ja henkilökohtaista, sillä on myös sosiaalinen ulottuvuus. Muistelemisen prosessissa siihen osallistuvat naiset ovat dialogisessa suhteessa itseensä, erityisen vahvasti muistojen kirjoittamisessa. Muisteluryhmässä he ovat dialogisessa suhteessa sekä omiin muistoihinsa ja elämäkokemuksiinsa että myös toisten osallistujien kokemuksiin ja yhteiskunnassa eläviin kulttuuriin kertomuksiin ikääntymisestä ja sukupuolesta.

Katsomme, että kollektiiviseen työskentelyyn soveltuu toimiminen hooksin (2007) osallistavan pedagogiikan periaatteiden mukaan. Marjo Vuorikoskella on pitkä kokemus hooksin osallistavan pedagogiikan soveltamisesta kasvatustieteen opetuksessa (esim. Vuorikoski 2014). Ratkaisevaa on kuitenkin se, että hooksin (2007) ja Haugin (1987) näkemykset ryhmän toimintaperiaatteista tukevat toisiaan, sillä molemmat näkevät tärkeiksi muun muassa osallistamisen, tasavertaisuuden ja teorian tiedon nivomisen omiin kokemuksiin. Lisäksi molempien ihmiskäsitys on laaja: he näkevät osallistajat aktiivisina toimijoina kehoineen ja tunteineen. Muisteluryhmässä ollaan sensitiivisiä muistojen ruumiillisuudelle ja niiden mahdollisesti herättämille kipeillekin tunteille.

Dialogisesti toimivassa ryhmässä on tärkeä tunnistaa osallistujien yhtäläisyyksien lisäksi erilaiset erot. Lähtökohtaisesti dialoginen muisteluryhmä on suunnattu eläkkeelle siirtymän vaihetta eläville naisille, joten osallistujia yhdistää sukupuolen ja iän lisäksi kuuluminen samaan ikäpolveen. Silti ei pidä tehdä oletusta samuudesta, sillä osallistujien

tilanteet ja taustat eroavat toisistaan. Heillä voi olla erilaisten elämäntilanteiden lisäksi eroina esimerkiksi yhteiskuntaluokka, koulutustausta, ammattiala ja terveydentila. Ryhmäläisten eroista juontuvat erilaiset kokemukset ja näkökulmat ovat vahvuus ryhmän toiminnalle. Eroista kuitenkin nousee haasteita dialogille, jonka ytimiin kuuluvat turvallisuus, arvostus ja toisten näkökulmien kuuleminen.

Dialogia usein idealisoidaan, jolloin sen filosofiset perusteet ja niihin liittyvät ideologiset sitoumukset unohdetaan (Vuorikoski & Kiilakoski 2005). Dialogissa tavoitteena on kaikkien osallistuminen ja äänen kuuleminen, mutta tämä ei välttämättä toteudu. Esimerkiksi kriittisen pedagogiikan teoreetikko Elisabeth Ellsworth (1997) on kritisoinut abstrakteja käsityksiä dialogisuudesta. Hän kiinnittää huomion erityisesti osallistujien eroihin ja heidän keskinäisiin valtasuhteisiinsa, joiden tiedostaminen on tärkeää. Dialogin onnistumisen mahdollisuuksia muisteluryhmässä voidaan parantaa tekemällä jo ryhmän aloitusvaiheessa näkyviksi dialogin periaatteet ja sen reunaehdot. Tällöin kannattaa tuoda esiin, että dialogi on opittavissa oleva taito, jonka hallitsemisessa voi jatkuvasti kehittyä (Burbules 1993; Lehtovaara 1996).

Dialogisen muistelun toimintatavassa edetään muistojen kirjoittamisesta niiden kollektiiviseen jakamiseen ryhmässä. Se merkitsee pysähtymistä kokemusten ääneen. Kokoonntumisessa muistot luetaan ääneen parille tai ryhmälle. Muiston lukeminen ääneen antaa vahvistavan kokemuksen kertojalle ja herättää toisissa eloon omia muistoja. Lukeminen avaa myös mahdollisuuden kertomuksen sisältämien tunteiden kuulemiseen. Kolmannessa vaiheessa tarkastellaan kertojien muistojen välisiä yhteyksiä ja eroja sekä etsitään kytköksiä niiden laajempiin yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin yhteyksiin. Esiin nostettuja huomioita suhteutetaan kirjallisuuteen ja teoreettiseen ainekseen.

Muisteluryhmä muodostaa tasa-arvoisen oppimisyhteisön, jossa jaetaan kokemuksia ja rakennetaan ymmärrystä yhteisöllisesti. Yhteinen työskentely tarjoaa ryhmäläisille tilaisuuden oman toimintansa ja ajattelunsa reflektointiin, mutta myös haastaa siihen (Kutuniva & Ylitapio-Mäntylä 2005, 243). Muisteleminen ryhmässä on sosiaalinen tapahtuma, jonka avulla luodaan yhteisiä tulkintoja elämäntapahtumista samalla omaa identiteettiä rakentaen. Sitoutumista työskentelyyn vahvistaa se, että osallistujat tulevat ryhmään vapaaehtoisesti, ja työskentelytapa edel-

lyttää kaikilta aktiivista osallistumista. Muistojen jakaminen luo vahvan perustan subjekti–subjekti-suhteessa työskentelylle.

Muistelumenetelmä ryhmässä rakentaa uutta tietoa ja ymmärrystä kerrottujen tarinoiden, muistojen ja keskustelujen kautta. Siinä on jokaisen osallistujan mahdollista tarkastella omaa tietoaan ja kokemustaan suhteessa toisten kokemuksiin sekä teoreettiseen tietoon ja yhteiskunnan rakenteisiin ja käytäntöihin. (Kutuniva & Ylitapio–Mäntylä 2005, 252.) Muistojen ja kokemusten jakamisella ja yhteisellä tutkimisella voidaan tehdä näkyväksi yhteiskunnan piiloisia sukupuolittuneita rakenteita ja käytäntöjä. Samalla voidaan oppia näkemään, että yksityinen heijastaa yleistä. (Mt., 239.)

Muisteluryhmän dialogiseen toimintatapaan kuuluvat vallan jakaminen ja osallistaminen. Muistojen kirjoittamisen ja kertomisen kautta kaikki ovat aktiivisia osallistujia. Kaikkien tarinat ovat tärkeitä; jokainen tuottaa muistoillaan tietoa yhteisessä muisteluprosessissa. (Kutuniva & Ylitapio–Mäntylä 2005, 239.) Osallistujat vaikuttavat yhteisen oppimisprosessin kulkuun. Valta on jaettua, sillä opettajuutta ei ole perinteisessä merkityksessä. (Mt., 243.) Osallistujat ovat oman elämänsä muistelijoina ja kanssamuistelijoina. Ryhmäläisiä voidaan valta-asemien näkyväksi tekemisellä ohjata jakamaan valtaa ja vastuuta ryhmässä.

Dialogisuuden periaatteisiin kuuluu toisen hyväksyntä ja arvostaminen. Kollektiivisessa työskentelyssä pyritään rakentamaan sävyyn, toisen tukemiseen ja hienovaraiseen suhtautumiseen muistoihin ja kokemuksiin. Toisten kokemusten ja näkemysten arvostaminen on tärkeää, mutta liiallisesta hienotunteisuudesta ja yksimielisyyteen pyrkimisestä voi olla myös haittaa, sillä se voi estää erilaisten näkökulmien esiin tulemisen. (Kutuniva & Ylitapio–Mäntylä 2005, 244.) Siksi prosessissa tulisi painottaa, että samanlaisuuksien lisäksi tulisi etsiä myös erilaisuuksia. Tällöin itsestään selvinä pitämämme asiat tulevat haastetuiksi, kun kohtaamme avoimesti ihmisiä, joilla on erilaisia näkemyksiä. Muisteluryhmän arvo voikin osin olla juuri siinä, että siellä tapaa erilaisia ihmisiä, joilla on erilaisia kokemuksia.

Dialogisuuden periaatteisiin kuuluu turvallisen ilmapiirin luominen. Tutustumisella ja toiminnallisilla harjoitteilla voidaan edistää arvostavan ilmapiirin syntymistä muisteluryhmässä. Alusta lähtien luottamuksellisuutta voi lisätä sopimalla siitä, että kirjoituksia ja kokemuksia ei arvos-

tella. Muistelumenetelmän turvallisuutta rakentaa osaltaan se, että osallistujat voivat päättää, mistä muistoistaan he kirjoittavat ja missä määrin pohdinnoissaan avautuvat muille. Mitä luottamuksellisempi vuorovaikutus ryhmään onnistutaan luomaan osallistujien kesken, sitä paremmin ilmapiiri tukee avoimuutta kokemusten ja asioiden jakamisessa. (Kutuniva & Ylitapio-Mäntylä 2005, 245.) Mitä enemmän uskaltautuu avoimuuteen, sitä enemmän itse ja jokainen ryhmässä saa itselleen yhteisessä prosessissa. Muisteluun sisältyy emansipatorinen tiedonintressi: ryhmä voi tarjota osallistujille mahdollisuuden nähdä itsensä uudella tavalla ja siten vaikuttaa omaan tulevaisuuteensa ja toimintaansa yhteiskunnassa (mt., 246).

Dialogissa tärkeitä ovat vuorovaikutustaidot, itsensä ilmaiseminen ja kuuntelu. Esimerkiksi muistojen lukeminen ääneen ryhmälle on tilanne, jossa kuuntelu vaatii keskittymistä ja itsen hiljentämistä. Dialogisuuteen kuuluu sensitiivisyys osallistujien erilaisille äänille. Aina muisteluryhmässä vuorovaikutuksen sujuminen ei ole itsestäänselvyys. Sen oppiminen voi vaatia aikaa ja rohkaisua. Muisteluryhmien vetäjissä on herättänyt epävarmuutta muun muassa se, miten toimia, kun toiset ovat innokkaita kertomaan muistojaan ja täyttävät tilan äänellään ja toiset taas ovat hiljaa. Epätietoisuus on herättänyt myös tulkintoja äänistä ja hiljaisuuksista. Kutuniva ja Ylitapio-Mäntylä (2005, 250) arvelevat, että hiljaisuus voi tarkoittaa erilaisia asioita: kokemusta ettei tule kuulluksi tai vaikeutta löytää sanoja. Vaikeneminen voi olla yksi vastapuheen muoto, kieltäytyminen keskustelusta. He liittävät osallistumisaktiivisuuden osallistujien eroihin ja tilannetekijöihin. Ulla Kosonen (1998, 288–289) tulkitsee, että keskustelun ajoittainen paikallaan junaaminen voi viestiä siitä, että aiheesta ei uskalleta mennä syvemmälle.

Länsimaisessa vuorovaikutuksessa on aina ensisijaista kiinnittää huomio puheeseen, ei hiljaisuuksiin tai niiden viesteihin kommunikatiivisissa. Kun kiinnitytään puheeseen, tunteiden maailma ohitetaan. Tunteista puhumattomuuden normista huolimatta nonverbaali ilmaisu on aina läsnä vuorovaikutustilanteissa. (Ks. Li 2005, 71–75.) Ryhmässä on paitsi erilaisia ääniä myös hiljaisuuksia, jotka voivat olla tarkoituksellista vaikenemista tai johtua siitä, että joitakin osallistujia ja näkökantoja vaiennetaan. Esimerkiksi Vuorikosken (2014) dialogisella toimintatavalla toteutetussa kasvatustieteilijöiden ryhmässä nuoremmat opiskelijat

kokivat kokeneempien opiskelijoiden vievän heiltä tietäen tai tiedostamattaan ilmaisemisen tilan. Toisaalta osallistumisen vaikeus johtui osaltaan tottumattomuudesta dialogiseen toimintatapaan. (Vuorikoski 2014, 204.) Dialogin onnistuminen edellyttää osallistujilta yhteisöllisyyteen sitoutumisen lisäksi valmiutta omien ja ryhmän yhteisten ilmaisu- ja vuorovaikutustaitojen kehittämiseen.

Naisryhmässä osallistujilla on mahdollisuus pohtia naiseuteen, ruumiillisuuteen ja naisten asemaan liittyviä asioita. Muistelussa on ruumiillisuus usein vahvasti läsnä, sillä muistot elävät ruumiissa. Kivun, hajun, kosketuksen voi aistia muistojen kertomisen ja kuulemisen hetkellä (Kutuniva & Ylitapio-Mäntylä 2005, 248). Muistelumenetelmällä voi olla terapeutin vaikutus: esimerkiksi häpeän kokemusten käsitteleminen voi olla vapauttavaa. Tuskaa aiheuttaneeseen muistoon palaaminen voi yhä herättää muistelijassa kärsimystä, mutta muistoa tuottaessaan hän voi etäännyä kokemuksestaan. (Kosonen 1998, 23, 32–33.) Haugilaisessa muistelussa yhtenä lähtökohtana on näkemys ihmisestä aktiivisena, oman elämänsä osallistujana. Muutos ei ole mahdollinen pelkän tiedostamisen kautta, vaan vasta kun pystyy eläytymään tapahtuneeseen tunnetasolla. Eletyn elämän voi jälkikäteen rekonstruoida ja palata tiettyjen tilanteiden tuntemuksiin ja rakentaa niihin uudenlaisen suhteen. Esimerkiksi vapautuminen syyllisyydestä tai häpeästä voi vapauttaa näkemään uusia vaihtoehtoja rakentaa elämäänsä. (Mt., 286.)

Muisteluryhmässä on läsnä monenlaisten tunteiden kirjo: ilon ja innostuksen lisäksi surua ja ahdistusta. Muistelu merkitsee ryhmälle matkaa menneeseen ja samalla vaikeiden ja koskettavien kokemusten kohtaamiseen. Muisteluryhmässä kuulijat tarvitsevat empatiakykyä, etenkin tilanteissa, joissa kertoja eläytyy vahvasti menneisyyden tapahtumiin. Miten ryhmä kykenee kohtaamaan raskaat tunteet, etenkin kun osallistujat käyvät läpi elämänmuutosta? Dialogipedagogiikan teoreetikko Nicholas Burbules (2005) viittaa tiedostamattoman alueen merkitykseen dialogisessa oppimistilanteessa, joka saattaa nostaa pintaan kipeitä, jopa terapeutista työstämistä vaativia tunteita ja asioita – kuten ahdistusta, traumoja tai väkivallan kokemuksia. Muisteluryhmän toiminta on parhaimmillaan terapeutista, mutta se ei ole eikä sen kuulu olla terapiaa. Jo alussa tätä asiaa on hyvä käsitellä ryhmän kanssa.

Muisteluryhmässä keskeinen lähtökohta on muistojen kontekstuaa-

lisuus, elämäntapahtumien sidoksisuus eri aikakausiin ja kulloiseenkin yhteiskuntaan (Kutuniva & Ylitapio-Mäntylä 2005, 246–247). Ryhmässä tuotetut muistot ja keskustelut tuottavat subjektiivista ja kokemuksellista tietoa, joka rakentuu sekä yksilöllisinä että yhteisöllisinä tuntemuksina (Ylitapio-Mäntylä 2007, 154). Toisen ryhmäläisen kokemus saattaa auttaa tunnistamaan oman kokemuksen kytkeytymisen yhteiskunnalliseen tilanteeseen ja samalla oivaltamaan, että oma kokemus onkin yhteistä ja yhteiskunnallista. Tämä tuo muistelun tunneilmastoon avartavia näkökulmia ja tukee osaltaan ryhmää vaikeiden tunteiden kohtaamisessa ja työstämisessä.

Muistelumenetelmässä keskeinen idea on muodostaa kokemuksen ja teorian välille yhteys (ks. Ylitapio-Mäntylä 2007, 154–156). Niin ikään hooks (2007) painottaa osallistavassa pedagogiikassaan teoria-tiedon nivomista omaan kokemukseen. Muisteluryhmässä muistojen nivonta yhteiskunnalliseen kontekstiin on mahdollista toteuttaa tehtävien teema-alueiden avulla. Teemat voidaan muodostaa esimerkiksi ihmisen elämänkulun vaiheiden mukaan lähtien lapsuudesta ja edeten nuoruuteen, aikuisiän eri vaiheisiin ja eläkkeelle siirtymään ja tulevaisuuden näkyymiin. Jokaisesta teema-alueesta nousevia muistoja jaetaan ja niitä pohditaan kokoontumiskertojen välillä luettujen, muun muassa naiseutta ja naisen yhteiskunnallista asemaa käsittelevien yleistajuisten teoreettisten tekstien pohjalta. Teorian ja omien kokemusten vuoropuhelua tuetaan oppimispäiväkirjan avulla. Ensimmäiseksi teemaksi sopisi eläkkeelle siirtyminen, josta avautuvat ryhmäläisten kokemukset käsillä olevaan elämänvaiheeseen. Nykytilanne on aina kerronnassa aika, josta elämää katsotaan menneeseen ja tulevaisuuteen.

Toimintamallista naisten toimijuuden vahvistamiseen

Yhteinen elämäkerrallinen muistelu kannusti meitä kehittämään dialogisen muistelun toimintamallin, joka on nyt valmis muiden eläkkeelle siirtyvien naisten muistelun innostajaksi. Työn alla olevassa kirjassamme nyt hahmoteltu dialogisen muistelun malli saa lisää syvyyttä ja sävyjä, kun avaamme elämäkerrallista kirjoittamista ja muistelua myös oma-kohtaisesti pohtien. Tärkeitä innoittajiamme tähänastisessa kehittä-

työssä ovat olleet etenkin Vilma Hännisen, Frigga Haugin ja bell hooksin ideat ja teoretisoinnit.

Toimintamallin toteuttaminen käytännössä tuottaa tietoa paitsi eläkkeelle siirtymää elävien naisten elämästä ja kokemuksista myös aineksia mallin kehittelyä varten. Aikuiskasvattajina katsomme, että dialogisen muistelun teoreettiset lähtökohdat ja perusrakenne muodostavat toimivan kokonaisuuden, mutta erityisesti muistelun teema-alueiden suunnittelu kaipaa vielä työstämistä. Aiheet voivat kuitenkin olla vain suuntaa antavia, jotta muisteluryhmän ohjaaja ja osallistujat voivat muovata niitä ryhmän tarpeiden mukaisiksi. Pidämme kuitenkin tärkeänä, että muistelun teema-alueet sisältävät yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan näkökulmat sekä muistelun aikaulottuvuudet: mennyt, nykyinen ja tuleva. Ajattelemme, että dialogisia muisteluryhmiä voisi organisoida aikuisoppilaitoksissa ja erilaisten järjestöjen piirissä. Toimintatapa soveltuisi hyvin myös eläkevalmennukseen.

Kun tässä vaiheessa pysähdymme tarkastelemaan dialogisen muistelun kehittämisprosessiamme, suuntaamme katseen nykyhetken lisäksi menneeseen ja tulevaan. Olemme tunteneet toisemme yli 30 vuotta ja muistelleet yhdessä ennenkin. 2000-luvun alussa kirjoitimme yhdessä kolmen muun pitkään aikuisopettajana toimineen naisen kanssa opettajaksi kasvun teistämme kirjan *Opettaja peilissä – katse ammatilliseen kasvuun* (Vuorikoski & Törmä 2004). Silloin keskityimme ammatillisiin asioihin elämässämme ja nyt työelämän päätyttyä elämän kokonaisuuteen. Olemme kokemuksellisesti oivaltaneet, että identiteetin rakentaminen on elämänmittainen prosessi ja mitä merkitsee, kun identiteettiään ei voi enää rakentaa työn varaan. Murroskohta vaatii uuden tilanteen prosessointia, mutta se avaa myös uusia mahdollisuuksia.

Koemme toimijuutemme vahvistuneen omalla dialogisen muistelun matkallamme. On ollut vapauttavaa oivaltaa omien elämäkokemusten kietoutuminen kulloiseenkin historiallis-yhteiskunnalliseen tilanteeseen. Se on lujittanut näkemystämme toimijuuden vahvistamisen tärkeydestä ja yhteiskunnan muuttamisesta sitä kautta. Toivomme, että tämä toteutuu myös dialogisen muistelun ryhmiin osallistuville naisille. Tällä hetkellä vanhojen naisten toimijuuden vahvistaminen tuntuu vielä tähdellisemmältä kuin tätä hanketta aloittaessamme. Ehkä olemme tämän prosessin kuluessa vielä entisestään herkistyneet yhteiskunnallisen van-

huuspuheen satuttavuudelle. Jotta vanhuuden haava yhteiskunnassa voitaisiin tunnistaa ja parantaa, tarvitaan vastapuhetta. On korkea aika, että me ja muut vanhat naiset kerromme, miten me itse näemme ja koemme elämän ja yhteiskunnallisen ympäristömme.

Kirjallisuus

- Aapola, Sinikka (1999) *Murrosikä ja sukupuoli: julkiset ja yksityiset ikämäärittelyt*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Burbules, Nicholas (1993) *Dialogue in Teaching. Theory and Practice*. New York: Teachers College Press.
- Burbules, Nicholas (2005) Introduction. Teoksessa Megan Boler (toim.) *Democratic Dialogue in Education. Troubling Speech, Disturbing Silence*. New York: Peter Lang, xiii– xxxii.
- Calasanti, Toni (2005) Ageism, Gravity, and Gender: Experiences of Aging Bodies. *Journal of the American Society on Aging* 29 (3), 8–12.
- Ellsworth, Elisabeth (1997) *Teaching Positions: Difference, Pedagogy, and the Power of Address*. New York: Teachers College Press.
- Featherstone, Mike & Wernick, Andrew (toim.) (1995) *Images of Ageing. Cultural Representations of Later Life*. Lontoo: Routledge.
- Haug, Frigga (toim.) (1987) *Female Sexualization*. Lontoo: Verso.
- hooks, bell (1998) *Writing Autobiography*. Teoksessa Sidonie Smith & Julia Watson (toim.) *Women, Autobiography, Theory*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- hooks, bell (2007) *Vapauttava kasvatus*. Toim. Marjo Vuorikoski & Hilikka Rekola. Suom. Jyrki Vainonen. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Hyvärinen, Matti (1998) *Lukemisen neljä käännettä*. Teoksessa Matti Hyvärinen, Eeva Peltonen & Anni Vilkkö (toim.) *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino, 311–336.
- Hyvärinen, Matti & Löyttyniemi, Vappu (2005) *Kerronnallinen haastattelu*. Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiitula (toim.) *Haastattelu*. Tampere: Vastapaino, 189–222.
- Hänninen, Vilma (2000) *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Ihanus, Juhani (2020) *Kirjallisuusterapia*. Teoksessa Matti O. Huttunen & Hely Kalska (toim.) *Psykoterapiat*. Helsinki: Duodecim, 412–419.
- Jokinen, Elina (2020) *Säröjen kauneus. Sisäisen tarinasi voima*. Jyväskylä: Tuuma.

- Jolanki, Outi (2020) Sosiaaligerontologia ja vanhuspolitiikan suuntaviivoja ennen ja nyt. *Gerontologia* 34 (1), 1–3.
- Julkunen, Raija (2013) Suuria roskia vai tyytyväisiä miehiä? Eläkkeelle jääminen miehen elämän murroskohtana. Teoksessa Hanna Ojala & Ilkka Pietilä (toim.) *Miehistä puhetta. Miehet, ikääntyminen ja vanhenemisen kulttuuriset mallit*. Tampere: Tampere University Press, 58–88.
- Jyrkämä, Jyrki (2013) Kolmas ikä, sukupuoli ja toimijuus. Teoksessa Hanna Ojala & Ilkka Pietilä (toim.) *Miehistä puhetta. rakentamassa. Miehet, ikääntyminen ja vanhenemisen kulttuuriset mallit*. Tampere: Tampere University Press, 89–112.
- Jyrkämä, Jyrki & Nikander, Pirjo (2007) Ikäsyrijintä, ageismi. Teoksessa Outi Lepola & Susan Villa (toim.) *Syrjintä Suomessa 2006*. Helsinki: Ihmisoikeusliitto ry, 181–218.
- Kangas, Ilka (1997) Naisten vaihdevuosien ja vanhenemisen tulkinnat. Helsinki: Gaudeamus.
- Kangas, Ilka & Nikander, Pirjo (toim.) (1999a) *Naiset ja ikääntyminen*. Tampere: Gaudeamus.
- Kangas, Ilka & Nikander, Pirjo (1999b) Johdanto. Teoksessa Ilka Kangas & Pirjo Nikander (toim.) *Naiset ja ikääntyminen*. Tampere: Gaudeamus, 7–26.
- Karisto, Antti (2004) Kolmas ikä – uusi näkökulma väestön vanhenemiseen. Teoksessa Mikko Kautto (toim.) *Ikääntyminen voimavarana. Tulevaisuusselonteon liiteraportti 5*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 33/2004, 91–103.
- Katz, Steven (2001) Growing Older Without Aging? Positive Aging, Anti-Ageism, and Anti-Aging. *Journal of the American Society on Aging* 25 (4), 27–32.
- Kivimäki, Riikka (2017) Ikää ihmettelemässä. *Lähikuva* 30 (3), 62–77. <https://journal.fi/lahikuva/article/view/66590>.
- Kokko, Sirpa (2007) Käsityöt tyttöjen kasvatuksessa naisiksi. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja 118. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Koski, Leena & Tedre, Silva (2003) Sukupuolipiiloja ja huolia. Naisten muistoja yliopistouralta. *Naistutkimus-Kvinnoforskning* (16) 3, 4–18.
- Kosonen, Päivi (2016a) Moderni omaelämäkerrallisuus & itsen kertomisen muodot. *Niin & Näin* 3/2016, 43–49.
- Kosonen, Päivi (2016b) Miten & missä kirjoittaminen vaikuttaa. *Lumooja* 2/2016, 14–17.
- Kosonen, Ulla (1998) Koulumuistoja naiseksi kasvamisesta. *Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja* 21. Jyväskylä: SoPhi.
- Kutuniva, Mervi & Ylitapio-Mäntylä, Outi (2005) Matkalla itseen ja yhteiseen – muistoista yhdessä oppimiseen. Teoksessa Reetta Mietola, Elina Lahelma,

- Sirpa Lappalainen & Tarja Palmu (toim.) Kohtaamisia koulutuksen ja kasvatuksen kentillä. Kasvatusalan tutkimuksia 22. Helsinki: Suomen kasvatustieteellinen seura, 239–256.
- Kutuniva, Mervi & Ylitapio-Mäntylä, Outi (2007) Ajasta piirtyneet jäljet. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Laslett, Peter (1989) A Fresh Map of Life. The Emergence of The Third Life. Lontoo: Weidenfeld and Nicolson.
- Lehtovaara, Jorma (1996) Dialogissa – kokonaisena ihmisenä avoimessa yhteydessä Toiseen. Teoksessa Jorma Lehtovaara & Riitta Jaatinen (toim.) Dialogissa – ihmisenä ihmisyhteisössä. Osa 2. Tampereen yliopiston opettajakoulutuslaitoksen julkaisuja A8/1996, 29–55. Tampere.
- Levinson, Daniel J. (1978) Seasons of Man's Life. New York: Random House.
- Li, Huey Li (2005) Rethinking Silencing Silences. Teoksessa Megan Boler (toim.) Democratic Dialogue in Education. Troubling Speech, Disturbing Silence. New York: Peter Lang, 69–86.
- Ojala, Hanna (2010) Opiskelemassa tavallaan. Vanhat naiset ikäihmisten yliopistossa. Tampere: Tampere University Press.
- Ojala, Hanna & Pietilä, Ilkka (toim.) (2013a) Miehistä puhetta. Miehet, ikääntyminen ja vanhenemisen kulttuuriset mallit. Tampere: Tampere University Press.
- Ojala, Hanna & Pietilä, Ilkka (2013b) Maskuliinisuuden hegemoniasta monenkirjaviin eroihin: kriittisen miestutkimuksen avauksia vanhenemisen tutkimukseen. Teoksessa Hanna Ojala & Ilkka Pietilä (toim.) Miehistä puhetta. Miehet, ikääntyminen ja vanhenemisen kulttuuriset mallit. Tampere: Tampere University Press, 17–37.
- Rantamaa, Paula (1999) Ikääntyvät naiset ja kulutus. Teoksessa Ilka Kangas & Pirjo Nikander (toim.) Naiset ja ikääntyminen. Tampere: Gaudeamus, 106–120.
- Saarenheimo, Marja (1997) Jos etsit kadonnutta aikaa. Vanhuus ja oman elämän muisteleminen. Tampere: Vastapaino.
- Saarenheimo, Marja (2015) Kadonneen paluu. Näkökulmia muistiin ja todellisuuteen. Niin & Näin 4/2015, 57–61.
- Saarenheimo, Marja (2017) Vanhenemisen taito. E-kirja. Tampere: Vastapaino.
- Saarenheimo, Marja & Pietilä, Minna & Maununaho, Sonja & Tiihonen, Arto & Pohjalainen, Pertti (2014) Ikäpolvien taju. Elämänkulku ja ikäpolvet muuttuvassa maailmassa. Helsinki: Vanhustyön keskusliitto.
- Saresma, Tuija (2007) Omaelämäkerran rajapinnoilla. Kuolema ja kirjoitus. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 92. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Sawchuk, Kimberley (1995) From Gloom to Boom: Age, Identity and

- Target Marketing. Teoksessa Mike Featherstone & Andrew Wernick (toim.) *Images of Ageing. Cultural Representations of Later Life*. Lontoo: Routledge, 173–187.
- Sennett, Richard (2007) *Kapitalismin uusi kulttuuri*. Tampere: Vastapaino.
- Sjö, Karoliina & Leskelä-Kärki, Maarit (2020) *Päiväkirja, minuus ja historia*. Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki, Karoliina Sjö & Liisa Lalu (toim.) *Päiväkirjojen jäljillä. Historiantutkimus ja omasta elämästä kirjoittaminen*. Tampere: Vastapaino, 11–38.
- Talvitie, Eveliina (2020) *Vanha nainen tanssii*. Helsinki: Into Kustannus.
- Uotila, Hanna & Lumme-Sandt, Kirsi & Saarenheimo, Marja (2010) *Lonely Older People as a Problem in Society – Construction in Finnish Media*. *International Journal of Aging and Later Life* 5 (2), 103–130.
- Vakimo, Sinikka (2001) *Paljon kokeva, vähän näkyvä. Tutkimus vanhaa naista koskevista kulttuurisista käsityksistä ja vanhan naisen elämäntäytännöistä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vuorikoski, Marjo (2014) *Bell hooksin osallistavan pedagogiikan lupaus ja rajat*. Teoksessa Jaana Saarinen, Hanna Ojala & Tarja Palmu (toim.) *Eroja ja vaarallisia suhteita. Keskustelua feministisestä pedagogiikasta*. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura, 183–214.
- Vuorikoski, Marjo & Kiilakoski, Tomi (2005) *Dialogisuuden lupaus ja rajat*. Teoksessa Tomi Kiilakoski, Tuukka Tomperi & Marjo Vuorikoski (toim.) *Kenen kasvatusta? Kriittinen pedagogiikka ja toisinkasvatuksen mahdollisuus*. Tampere: Vastapaino, 309–334.
- Vuorikoski, Marjo & Törmä, Taina (2004) *Opettaja peilissä. Katse ammatilliseen kasvuun*. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Ylitapio-Mäntylä, Outi (2007) *Muistaa ja tietää – jaettuina tarinoita muistelu-työssä*. *Kasvatus* 38 (2), 154–164.
- Ylitapio-Mäntylä, Outi & Uitto, Minna (2018) *Muistoja sukupuolesta ja tunteista – lastentarhanopettajat kertovat lapsuudestaan*. *Kasvatus & Aika* 12 (4), 22–36.
- Åberg, Erica (2020) *Keeping up Appropriate Appearances. Physical Appearance, Social Norms and Gender in Finland*. Turun yliopiston julkaisuja B525. Turku: Turun yliopisto.

Kolme tarinaa totuudesta

Homoseksuaalisuuden representaatiot yksilökeskeisessä ulostulojournalismissa

Tuula Joro, Iris Lehto & Anni Rannikko

Alkuvuodesta 2014 Sotshin talviolympialaisten alla Yle uutisoi, että huippu-uimari Ari-Pekka Liukkonen on tullut kaapista ulos homoseksuaalina tietävästi ensimmäisenä aktiiviuransa aikana ulos tulleet suomalaisena huippumiesurheilijana. Puolitoista vuotta myöhemmin keskustan kansanedustaja Markku Rossi tuotiin ilmeisesti vahingossa ulos Linnan juhlien suorassa lähetyksessä. Loppusyksystä 2019 *Helsingin Sanomat* uutisoi, että entinen jääkiekkoilija Janne Puhakka on valmis antamaan haastattelun, joka jää urheiluhistoriaan. Hän on ensimmäinen jääkiekon korkeimmalla sarjatasolla Suomessa pelannut mies, joka on julkisesti kertonut olevansa homoseksuaali.

Nyt, yli seitsemän vuotta Ari-Pekka Liukkosen ulostulon jälkeen tuntuu melkein epätodelliselta, että vuonna 2014 todella julkaistiin artikkeleita sellaisilla otsikoilla kuin ”Urheileva homokin on ihminen” tai ”Homourheilijoita jokaisessa lajissa Suomessa”. Viihdeteollisuudessa seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden kuvasto on monimuotoistunut 2020-luvun taitteeseen tultaessa, mutta erityisesti miesur-

heilijoiden ja myös konservatiivisempia puolueita edustavien miespoliitikkojen ulostulot ovat edelleen median kiinnostuksen kohteena. Ulostulojen uutisointi liittyy *heteronormatiivisuuteen* eli oletettuun ja toivottuun heteroseksuaalisuuteen: heteronormin sisälle mahtuvien urheilijoiden ja poliitikkojen seksuaalinen suuntautuminen ei nouse uutisaiheeksi, heteronormia rikkova sen sijaan nähdään poikkeuksena, joka on aiheellista noteerata (Karvinen 2020, 39).

Ulostulojen mediahuomio ei 2010-luvulla tuntunut koskettavan samassa määrin naisurheilijoita. Esimerkiksi entinen yleisurheilija Tiia Hautala kertoi seksuaali-identiteetistään vuonna 2013 *Urheilulehdessä* osittain samoista ihmisoikeuspoliittisista syistä kuin Liukkonen vajaa puoli vuotta myöhemmin. Hautala tuli ulos, koska Moskovan MM-kisojen yhteydessä käyty keskustelu seksuaalivähemmistöjen oikeuksista herätti hänessä tunteen vastuusta (Iltalehti 2013). Jos ulostulon saamaa huomiota tarkastelee Googlen hakutulosten perusteella, vie Ari-Pekka Liukkonen ulostulon kiinnostavuus selkeän voiton Hautalan ulostulosta¹.

Tässä luvussa tarkastelemme mediavälitteisiä ulostuloja Ari-Pekka Liukkonen, Markku Rossin ja Janne Puhakan tapauksen kautta. Nämä tapaukset on valittu niiden saaman suuren mediahuomion perusteella. Tutkimuskysymyksemme on, millaisista elementeistä mediavälitteisen ulostulon käsikirjoitus rakentuu ja miten ulostulojournalismi osallistuu heteronormatiivisuuden tuottamiseen ja ylläpitämiseen. Vastaamme näihin tarkastelemalla, miten mediakirjoittelu ohjailee homoseksuaalisuuden² ymmärtämistä lähtökohtaisesti konservatiivisilla kentillä ja miten median kasvatuksellinen valistustehtävä näkyy näissä tapauksissa. Tulkinallinen näkökulmamme on, että mediatekstit heijastavat käytet-

1 9.5.2021 tehty haku ”Tiia Hautala ulostulo” tuottaa 557 tulosta, kun puolestaan haku ”Ari-Pekka Liukkonen ulostulo” 6 690 tulosta. Janne Puhakan ulostulokin on vajaassa kahdessa vuodessa reilusti ylittänyt Hautalan hakutuloksellaan 1 180.

2 Käytämme lähtökohtaisesti homoseksuaalisuuden sijaan käsitettä ei-heteroseksuaalisuus, sillä emme tiedä kaikkien ulostulijoiden seksuaali-identiteettiä (vrt. Lehtonen 2003). Näemme kuitenkin, että mediassa kaikkia kolmea käsitellään homoseksuaalisuuden kehyksessä, joten kyse on ennen kaikkea homoseksuaalisuuden representaatioista ja kategoriasta.

tävissä olevien ulostuloa ja homoseksuaalisuutta normatiivisesti määrittävien puhetaipojen valikoimaa (vrt. Kauko 2011). Kulttuurintutkimuksen käsitteistön kautta katsomme näiden ulostulojen vaikuttavan siihen representaatioiden valikoimaan, joilla sekä homoseksuaalisuutta että urheilijuutta ja keskustapoliittikkoutta mediassa esitetään. Mediarepresentaatiot eivät pelkästään esitä todellisuutta vaan myös tuottavat sitä. Mediarepresentaatiot tuottavat samaistumisen paikkoja ja muokkaavat identiteettejä ja toimijuutta. Mediassa tuotetaan valtarakenteita, ja siinä esitetyt representaatiot vaikuttavat siihen, mitä yhteiskunnassa pidetään oikeana, mitä vääränä tietona ja mitä arvostetaan. (Karkulehto 2011.) Tähän representaatioiden kautta käytävään kamppailuun arvostuksesta tarkastelemamme ulostulot osallistuvat pyrkimyksensä laajentaa sekä homojen ja urheilijoiden että savolaisten keskustapoliitikkojen melko ahtaita ja stereotyyppisiä representaatioita niin, että ne tarjoaisivat kulttuurissa arvostettuja identiteetin rakennusaineita yhä moninaisemmalle joukolle.

Havaintomme on, että ulostulournalismissa vähemmistöjen edustajille tarjotaan positiota, jossa heidät esitetään haavoittuvina. Yhteiskunnallisesti hyväksytyyn, odotettuun ja oikeaksi tunnustettuun tapaan tulla ulos kuuluu ei-heteroseksuaalisuuteen liitettyjen haavojen esittely. Näitä ovat esimerkiksi ulostuloa edeltävä ahdistus, salailu, valheessa eläminen ja arjen yleinen kurjuus. Ulostuloja analysoimalla näytämme, että haavoittuvuus nähdään ennen kaikkea yksilön ominaisuutena irrallaan yhteiskunnallisesta kontekstistaan. Ulostulotarinoissa korostetaan, että haavoittuvuus heikentää yksilön suorituskykyä ja mahdollisuutta ylittää potentiaaliseen huippuunsa niin huippu-urheilun kuin politiikankin kentällä. Sen sijaan, että uusintaisimme käsitystä siitä, että homous on haava ja yksilöä haavoittavaa, tarkastelemme haavoittavia tilanteita aiheuttavia rakenteita keskittyen haavoittuvuudessa piilevään vastarinnan mahdollisuuteen ja pyrimme tunnistamaan vastarinnan ajallisia, tilallisia ja relationaalisia ulottuvuuksia (vrt. Butler 2016). Esitämme, että haavoittuvuus voi olla heteronormatiivisuutta horjuttavaa vastarintaa, jos se nähdään suhteessa haavoittuvuutta tuottaviin yhteiskunnallisiin rakenteisiin. Siksi näemme vallalla olevien ulostulodiskurssien haastamisen ja niistä poikkeamisen heteronormatiivisia valtakursseja horjuttavina.

Seuraavaksi paikannamme ulostulon heteronormatiivisiin kehyk-

siinsä. Tämän jälkeen esittelemme tutkimusaineistomme ja analyysissä aineistoon soveltamamme lukutavat. Ensimmäisessä tulosluvussa kuvaamme ulostulon normatiivisen käsikirjoituksen, joka keskittyy yksilön haavoittuvuuksiin. Toisessa tulosluvussa avaamme ulostuloa kehys-täviä yhteiskunnallisia rakenteita intersektionaalisuuden näkökulmasta käsin. Luvun päättävässä johtopäätösluvussa palaamme pohtimaan sitä, miten mediavälitteiset ulostulot osallistuvat yhteiskunnallisten moraali-hierarkioiden tuottamiseen ja millä ehdoin ne voivat horjuttaa hetero-normatiivisia rakenteita.

Ulostulo imperatiivina ja heteronormatiivisuuden horjuttajana

Ulostuloa on tarkasteltu monen eri tieteenalan näkökulmasta ja monen-laisista lähtökohdista käsin. Kun ulostuloa tulkitsee yksilön näkökul-masta, yksinkertaisimmillaan siinä voi nähdä olevan kyse siitä, että hen-kilö tulee tietoiseksi seksuaali- tai sukupuoli-identiteetistään ja kertoo tästä myös valitsemilleen ihmisille valitsemisinaan konteksteissa. Kerto-misen sijaan voi myös ihan vain ”olla ulkona”, siis tuoda ilmi seksuaali-sen suuntautumisensa tai sukupuoli-identiteettinsä muuten kuin varsi-naisesti sanallistamalla sitä. Lähdemme liikkeelle siitä, että ulostulossa on kyse monimutkaisemmasta yhteiskunnallisesta ja moraalista ilmiöstä kuin mitä yksilöön keskittyvä näkökulma antaa olettaa. (Vrt. Rasmus-sen 2004, 144, 149.)

Ulostulon idea rakentuu heteronormatiivisuuden varaan. Heteronor-matiivisuudessa on kyse siitä, että heteroseksuaalisuus on ainoa oletettu, oikea ja tavoiteltava seksuaalisten ja sosiaalisten suhteiden malli. Hetero-seksuaalisuus on luonnollistettua, institutionalisoitunutta ja pyhää, ja sen hegemonista asemaa ylläpidetään monin tavoin puheessa ja yhteiskun-nallisissa käytännöissä. (Rossi 2015, 15.) Heteronormatiivisuus tekee heteroseksuaalisuudesta oletusarvon ja saa muut seksuaalisuudet, kuten homoseksuaalisuuden, näyttämään väärältä, torjuttavalta ja hävettävältä. Se rakentuu oletukselle toisiaan täydentävistä cis-sukupuolisista³ mie-

3 Cis-sukupuolisilla tarkoitetaan syntymässä määriteltyyn sukupuoleen identifioituvia.

hestä ja naisesta sekä määrittää sukupuolen tekemisen ihanteet naisfeminiinisyydeksi ja miesmaskuliinisuudeksi. (Richardson 1996; Rossi 2015.)

Raija Julkunen (2010, 250) kuvaa heteronormatiivisuutta itsestäänselvyyksien verkkona, johon heteroiden on helppo solahtaa ja olla siinä kuin kotonaan, kun taas muut se saa tuntemaan olonsa vääräksi ja epä-mukavaksi. Heteroseksuaalisuuden moraalisen ohjeen noudattamisesta palkitaan etuoikeuksilla (Jantunen & Juvonen 2021, 19). Heteronormatiivisuuteen kuuluu myös hetero-oletus eli heteroseksuaalisuuden näennäinen itsestäänselvyys, joka on ulostulon perusta: olet hetero, kunnes toisin todistetaan. Esimerkiksi vuonna 2008 tuotiin julkisuuteen, että toimittaja Johanna Korhosen sopimus Lapin Kansan päätoimittajana purettiin luottamuspuolan vuoksi ennen kuin hän ehti aloittaakaan tehtävässä. Korhosen mukaan Alma Median johto oli sanonut luottamuspuolan syntyneen siitä, ettei hän ollut aktiivisesti tuonut esiin, että hänen puolisonsa on nainen, eikä ollut aktiivisesti pyrkinyt korjaamaan heillä ollutta olettamusta puolisosta miehenä. (Yle Elävä arkisto 2008; Turun Sanomat 2008.) Sittemmin korkein oikeus antoi ratkaisun, jossa todettiin Alma Median toimitusjohtajan syyllistyneen perhesuhteiden ja seksuaalisen suuntautumisen perusteella tapahtuneeseen työsyryntään työhaastattelussa (Yle 2015), mikä osoittaa, että instituutionaalisella tasolla ulostulon imperatiivi on alkanut horjua.

Queer-tutkimuksen kontekstissa kaappi mielletään historiallisesti homojen sortoa määrittäväksi rakenteeksi (Sedgwick 1990, 71). Ihmisillä on monia syitä olla tulematta ulos, ja siksi ulostulon imperatiivi asettaa ihmisiä epäoikeudenmukaisiin asemiin. Kun ulostulosta tulee imperatiivi, kaapissa oleminen ymmärretään vastuun pakoiluksi, häpeämiseksi ja heteronormatiivisuuden sijaan ongelmaksi määritetty se, ettei yksilö ole sinut itsensä kanssa. Sateenkaariaktivismia on kritisoitu siitä, ettei se tunnu tarjoavan muita moraalisesti oikeita vaihtoehtoja kuin ulostulon (Rasmussen 2004, 146). Avoimuuden vaatimus on yhdistetty myös normalisaatiopuheeseen, jossa ei-heteroiden kuuluu korostaa olevansa aivan tavallisia, kaikin puolin heteronoloisia, mielellään keskiluokkaisia, kulutuskeskeisiä ja yhtä kunniallisia kuin heterotkin ovat (Duggan 2003; Pakkanen 2007, 15–16; Hekanaho 2010). Aktivistien ja queer-tutkijoiden keskuudessa queeriä normalisoivaa ja sen kunniallisuutta korosta-

vaa politiikkaa, jossa tavoitellaan heteroiden kanssa samoja oikeuksia, on käsitteellistetty *homonormatiivisuudeksi*. Sen on nähty kaventavan queerin moninaisuutta, vesittävän sen radikaalia potentiaalia ja stigmatisoivan ei-valkoista, ei-cissukupuolista ja ei-keskiluokkaista homoseksuaalisuutta. (Vrt. Connell 2005, 131–135; Julkunen 2010, 254; Mankki & Aho 2020.)

Kun katsomme ulostuloa heteronormatiivisuuden kehyksessä, sitoudumme näkökulmaan, jossa normeja on mahdollista haastaa, horjuttaa ja muotoilla uudelleen (vrt. Rossi 2015). Heteronormatiivisuuden haastamisen kytkemme Judith Butlerin (mm. 2016) tapaan käsitteellistää haavoittuvuutta. Butlerille (2016) haavoittuvuus sijoittuu passiivisen vastaanottamisen ja aktiivisen reagoimisen väliseen tilaan. Näin ymmärrettynä haavoittuvuus on prosessi, jossa samanaikaisesti sekä ollaan toiminnan objektina että toimitaan subjektina. Butlerille haavoittuvuus ei tarkoita vailla valtaa olemista, vaan hän näkee sen myös kollektiivisen toimijuuden ja vastarinnan positiona silloin, kun haavoittuvana olemista ei nähdä subjektin ominaisuutena vaan se tulkitaan objektiivisten valtasuhteiden kentälle sijoittuvana positiona.

Tässä analyysissä otetaan Butlerin (mm. 2016) tapaan keskeisiksi valtahierarkioita tuottaviksi rakenteiksi sukupuoli ja seksuaalisuus. Heteronormatiivisissa valtarakenteissa vallitsee (maskuliinisuuden ja feminiinisuuden määritelmiin kytkeytyvä) hetero-oletus, joka on vahvasti ohjannut sitä, mitä ei-heteroseksuaalinen yksilö voi tuoda itsestään näkyville rikkomatta tätä oletusta. Ympäröivissä yhteiskunnallisissa ja kulttuurisissa oloissa sisäistetyt dispositiot ovat ristiriidassa sisäisen kokemuksen kanssa, mikä pakottaa jatkuvasti reflektoimaan omaa toimijuutta. Ulostulot rikkovat hetero-oletuksen ja asettavat ulostulijat haavoittuvaan asemaan toimintansa kentällä, mutta pyrkivät samalla osallistumaan kollektiiviseen vastarintaan suhteessa rakenteisiin, huokoistamaan kenttää sellaiseksi, että siellä olisi tilaa myös dispositioille, jotka eivät asetu heteronormin määrittelemiin positioihin.

Aineistot ja menetelmät

Aineistonamme on vuosina 2014–2021 julkaistuja Ari-Pekka Liukkonen, Markku Rossin ja Janne Puhakan ulostuloja käsitteleviä mediateks-

tejä. Olympiauimari Ari-Pekka Liukkosen ulostulo tapahtui Yle Urheilun Urheiluviikonloppu-ohjelmassa helmikuussa 2014. Suorassa lähetyksessä ja myöhemmin samana päivänä julkaistuissa verkkoartikkeleissa kannanottoja pyydettiin joukkuetovereilta, uinnin päävalmentajalta, Setalta, Liukkosta haastatelleelta toimittajalta Kai Kunnakselta ja entiseltä seitsenottelijalta Tiia Hautalalta, joka oli edellisenä syksynä ker-tonut julkisuuteen olevansa lesbo. Urheilutoimittajat kirjoittivat ulostuloksi kutsutun tapauksen innoittamina näkökulmia ja kolumneja. Myös Ruotsin urheilumedia huomioi harvinaiseksi määritellyn ulostulon.

Lähes kaksi vuotta myöhemmin varsin samanlainen tapahtumaketju sai alkunsa presidentinlinnassa itsenäisyyspäivän vastaanotolla, kun Ylen toimittaja epähuomiossa totesi keskustalaisen kansanedustajan Markku Rossin saapuneen Linnan juhliin puolisonsa Matti Kaarlejärven kanssa. Myöhemmin kävi ilmi, että miehet olivat saapuneet juhliin omilla kutsuillaan, ja Rossi kommentoi, että ”puoliso on määritelmänä ihan jotain muuta, kuin mitä me olemme” (mediatekstit, IS1a). Lipsahdusta seurasi muutama uutinen, joissa asianomaiset yrittivät tehdä suhteensa laadun ymmärrettäväksi siinä onnistumatta. Viikkoa myöhemmin Savon Sanomien verkkolehti uutisoi, että Rossin ja Kaarlejärven parisuhde on nyt virallistettu. Alkoi reilun viikon mittainen mediavyörytys, jossa ääneen pääsivät Rossi, Kaarlejärvi, puoluetoverit, savolaiset kansanedustajat, ministerit, ystävät, Setan puheenjohtaja ja muutamat muut julkisuuden henkilöt.

Reilu viisi vuotta Liukkosen ulostuloa myöhemmin, lokakuussa 2019, *Helsingin Sanomat* julkaisi artikkelin otsikolla ”Hyökkääjä ja homo”. Artikkelissa entinen jääkiekkoilija Janne Puhakka kertoi olevansa homoseksuaali. Ulostuloa seurannut tapahtumaketju noudatti tuttua käsikirjoitusta. Ulostuloon ottivat kantaa eri medioissa muun muassa miesten jääkiekkomaajoukkueen päävalmentaja, entiset pelaajat, kulttuuriministeri ja Ari-Pekka Liukkonen. Lisäksi Puhakan entisen seuran entinen toimitusjohtaja pyysi Twitterissä anteeksi, ettei ollut osannut luoda turvallista toimintakulttuuria. Ulostulon jälkeisenä päivänä Puhakka vieraili Ylen aamu-tv:ssä yhdessä jääkiekkovalmentaja Alpo Suhosen ja aktiivijääkiekkoilija Topi Nättisen kanssa. Tapahtumaketjun lisäksi ulostuloja yhdisti se, että kanavaksi oli valikoitunut tunnettu uutismedia.

Aineiston tuottamisessa hyödynsimme lumipallomenetelmää. Ensimmäisenä valitsimme aineistoksi varsinaiset ulostuloartikkelit ja seuraavaksi ulostuloja kontekstualisoivia artikkeleita. Yle, *Helsingin Sanomat* ja *Savon Sanomat* linkittivät ulostuloartikkeliansa loppuun aihetta käsitteleviä artikkeleita. Sisällytimme aineistoon myös seuranta-artikkeleita, joissa käsiteltiin ulostulon seurauksia. Nämä artikkelit löytyivät internetistä hakusanoilla ”ari-pekka liukkonen ulostulo”, ”markku rossi ulostulo” ja ”janne puhakka ulostulo”. Olemme käyttäneet aineistona vain painetuissa lehdissä ja verkkoalustoilla julkaistuja artikkeleita. Artikkeleihin on sisällytetty twiittejä. Lisäksi käytimme aineistona Yle Areenaan taltioitua Urheiluviikonlopun homokeskustelu -lähetystä. Aineisto on koottu taulukoksi ja on tämän luvun liitteenä (Liite 1: Mediatekstit). Artikkelit on koodattu siten, että Liukkosta käsitteleviin artikkeleihin viitataan numerolla 1 ja juoksevalla kirjaimella a:sta alkaen, Rossin artikkeleihin viitataan numerolla 2 ja juoksevalla kirjaimella, Puhakan artikkeleihin viitataan numerolla 3 ja juoksevalla kirjaimella.

Aineiston analyysissä hyödynnämme kahta erilaista lukutapaa. Ensimmäisessä, ulostulojen käsikirjoitusta käsittelevässä tulosluvussa lukutapamme on diskursiivinen: tarkastelemme media-aineistoa ennen kaikkea tekstinä mutta jossain määrin myös kuvina, jotka tuottavat ei-heteroseksuaalisuutta koskevia merkityksiä (vrt. esim. Sireni 2015). Lähtökohtanamme on, että ulostulotarinat heijastelevat yhteiskunnassamme tarjolla olevien ei-heteroseksuaalisuutta koskevien puhetapojen kirjoa ja kertovat niistä mahdollisista merkityksistä, joita homoseksuaalisuudelle yhteiskunnallisesti annetaan. Katsomalla yksittäisiä ulostuloja pyrimme sanomaan myös jotain yleistä siitä, miten homoseksuaalisuutta yhteiskunnallisesti ymmärretään, määritellään ja normitetaan. Puhetaivat siis sekä heijastavat että tuottavat ei-heteroseksuaalisuutta kehystäviä yhteiskunnallisia normeja. (Vrt. Kauko 2011; Jantunen & Juvonen 2021.) Aineiston kolmea ulostuloa yhdistävien puhetapojen pohjalta hahmottelimme ulostulojen käsikirjoituksen, joka sekä noudattaa että tuottaa niitä normatiivisuuksia, joiden puitteissa ei-heteroseksuaalisuutta ulostuloissa merkityksellistetään.

Toisessa tulosluvussa luemme aineistoa teoriaohjautuneesti *intersektionaalisuuden* näkökulmasta käsin, sillä ulostulo on intersektionaalisesti rakentuva ilmiö (Rasmussen 2004). Intersektionaalisuus tarkoittaa

yhteiskunnallisten erojen keskinäistä risteämistä ja yhteenkietoutumista. Kyse on rakenteellisista, eri eronteon ulottuvuuksien toisiaan leikkaavista vaikutuksista tarkastelun kohteeseen. Olemme lukeneet aineistoa sukupuolen, seksuaalisuuden, talouden, iän ja alueellisuuden rakenteisiin sijoittuvien positioiden kautta (vrt. Butler 2016). Valitut rakenteelliset eronteon ulottuvuudet otimme tarkasteluun sillä perusteella, että kun aineistoa tarkastelee intersektionaalisuuden näkökulmasta, ne merkityksellistyvät media-aineistoissa eksplisiittisesti tai implisiittisesti. (Rossi 2015; Davis 1981/2019; Mankki & Aho 2020.)

Ulostulon käsikirjoitus

Kaikki tarkastelemamme mediaulostulot noudattavat jokseenkin samanlaista käsikirjoitusta. Aluksi ulostulijaa haastatellaan ja hänen henkilökohtaista historiaansa ja motiivejaan ulostulolle tarkastellaan. Henkilökohtaisesta historiasta halutaan ennen kaikkea tietää, milloin henkilö on ymmärtänyt, ettei ole hetero, eli kuinka kauan hän on ”elänyt valheessa” ja valehdellut muille. Tämä pakottaa tekemään yksityisestä julkista. Usein kiinnostuksen kohteena on myös se, kuinka vaikeneminen on hankaloittanut elämää ja rajoittanut toimijuutta ulostulijan omalla toimintakentällä. Hänen yhteistyökumppaneiltaan ja muilta sidosryhmiltä pyydetään näkemyksiä asiasta. Nämä puolestaan vakuuttelevat paitsi ulostulijan pätevyyttä kentällä, jolla tämä toimii, myös sitä, että tämä on edelleen se sama ihminen kuin ennenkin. Urheilijoiden tapauksessa myös heidän ruumiinrakennettaan ja fysiikkaansa sekä suorituskykyään korostetaan – esimerkiksi Liukkosen kohdalla hänen kokonsa saa erityistä huomiota. *Helsingin Sanomien Kuukausiliitteen* kuvitus visualisoi uimarin suuren kämmenen luonnollisessa koossaan ja kuvaa useasta kulmasta tämän kookasta, lihaksikasta ja huippuunsa treenattua vartaloa. Ylen uutisoinnissa kerrotaan hänen kengännumeronsa (52) ja pituuteen viitataan tekstissä useampaan otteeseen:

Hän aikoo päättää pitkän ja vaikean prosessin tänään ja saada sydämeensä syvän rauhan. 208-senttinen jyvaskyläläinen haluaa vihdoin olla täysin oma itsensä ilman häpeää, salailua ja pelkoa. (Yle1a)

Maskuliinisia piirteitä tuodaan esiin ikään kuin puolustautuen siltä stereotyyppiseltä näkemykseltä, että homous jotenkin heikentää maskuliinisuutta (ks. Karvinen 2020). Savolaisen keskustapolitiikon kohdalla aineistossa korostetaan hänen sitoutumistaan keskustalaisiin arvoihin sekä melko stereotyyppistä, vähäsanaista ja yksityiselämästään mieluiten vaikenevaa, tyypillisen jäyhää suomalaismiehen olemusta. Femininisuuden ja maskuliinisuuden janalla kaikki feminiinisyteen viittaava toiminta liitetään Rossin puolisoon, herkäksi ja taiteelliseksi kuvattuun Kaarlejärveen, jonka kerrotaan esimerkiksi vastanneen asunnon sisustamisesta. Siinä missä Rossin vastaukset haastatteluissa väistelevät ja pyrkivät kertomaan julkisuuteen mahdollisimman vähän yksityisasioista, avaavat Kaarlejärven haastattelut enemmän pariskunnan arkea ja suhteen dynamiikkaa.

Tarkastelemamme ulostulot poikkeavat toisistaan siinä, miten ne saavat alkunsa. Rossin tapauksessa ulostulo tapahtuu ikään kuin pakotettuna, kun valtakunnallisen mediayhtiön suorassa itsenäisyyspäivän Linnan juhlat -lähetyksessä miljoonayleisön edessä toimittaja nimeää Rossin ja Kaarlejärven puolisoiksi, mistä aineistomme mukaan seuraa vakava määritelmällinen pohdinta ihmissuhteen laadusta ja totuudesta. Pohdinnan tuloksena Rossi ja Kaarlejärvi virallistavat suhteensa ja kutsuvat *Savon Sanomat*, Rossin pitkäaikaisen yhteistyökumppanin, yksinoikeudella seuraamaan tilaisuutta. Poliitikantutkija Jiri Nieminen (2015) arvioikin Poliitiikasta-blogissa Rossin tapauksen reaktiivisesta lähtökohdastaan huolimatta erinomaiseksi esimerkiksi onnistuneesta julkisuudenhallinnasta. *Savon Sanomat* antaa määrittelyvallan Rossille ja kunnioittaa tämän asettamia määritelmällisiä rajoja. Myöhemmin *Helsingin Sanomien* haastattelu asettaa myös Rossin tapauksen normatiivisen ulostulon muottiin ja hänetkin mitä ilmeisimmin laitetaan vastaamaan käsikirjoituksen kannalta keskeiseen kysymykseen siitä, mistä lähtien hän on tiennyt seksuaalisuutensa suunnan. Heteronormatiivisessa kehyksessä halutaan siis tietää, kuinka kauan hän on valehdellut, antanut muiden elää hetero-oletuksen vallassa. ”Ymmärrys seksuaalisuudesta on kypsynyt aikuisnuoruudesta” (mediatekstit, HS2n) on kuitenkin taitavasti kiertelevä vastaus, joka osoittaa Rossin haluttomuutta asettua ulostulon käsikirjoituksen määrittelemään muottiin, jossa kaikki arvotetaan ja arvostellaan heteroseksuaalisuuden näkökulmasta käsin (vrt. Jantunen &

Juvonen 2021, 20). Seuraava Rossin haastattelusta kirjoitettu pride-kulkuetta koskeva lainauskin osoittaa, että hän ei halua tulla määriteltyksi käsikirjoituksen tarjoaman käsitteistön kautta.

Tuntui hyvältä seurata nuorten iloista karnevaalia sivusta. Rossi ei ole mielenosoittajatyyppejä ja toivoo, että Suomessa lakattaisiin työntämästä ihmisiä milloin mihinkin lokeroihin. (HS2g)

Liukkosen ja Puhakan tapauksissa noudatetaan mediaulostulojen käsikirjoitusta selkeämmin. Siinä missä Rossi tuo julkisuuteen heteronormiin asettumattoman ihmissuhteensa, puhumatta seksuaalisesta suuntautumisestaan tai identiteetistään, Liukkosen ja Puhakan ulostulojen ytimessä on oma heteronormia horjuttava seksuaali-identiteetti. Liukkosen ulostulon julkilausuttuna motiivina on paitsi oma ”vapautuminen” ja sitä kautta urheilijan suorituskykyyn heikentävästi vaikuttavien esteiden raivaaminen mitalitavoitteiden tieltä, myös vaikuttaminen oman toimintakentän kulttuuriin niin, että siitä tulisi entistä inklusiivisempi myös seksuaalivähemmistöille. Ulostulo on ajoitettu poliittisesti merkittävästi ennen Sotshin olympialaisia, jolloin Venäjän vuonna 2013 säädetty homopropagandalaki puhutti mediassa. Liukkosen mainitsee Urheiluviikonloppu-ohjelmassa heti haastattelun aluksi, että haluaa ulostulollaan ottaa kantaa ihmisoikeuskysymyksiin. Haastattelun edessä tämä kuitenkin ohitetaan täysin ja haastattelija keskittyy Liukkosen yksilönä, tämän historiaan ja kokemuksiin urheilijana ja homona.

Tarinat noudattavat pitkälti ulostulojen käsikirjoitusta siitä, kuinka kaapissa eläminen on raskasta ja kaapista halutaan vapautua (Orne 2011, 659). Myöhemmin julkaistuissa seuranta-artikkeleissa ulostulleet kuvaavat ulostulon jälkeistä olotilaa kevyemmäksi ja vapautuneemmaksi. Jokainen ulostulija on myös haastatteluissa kuvannut huoltaan ja pelkoaan siitä, kuinka uutinen otetaan vastaan omassa toimintaympäristössä. Pääsääntöisesti seuranta-artikkelit kuvaavat huojentuneita ja vapautuneita ulostulijoita, jotka kertovat saaneensa paljon positiivista palautetta ja kannustusta esimerkiksi urheilukatsojilta ja äänestäjiltä ulostulonsa johdosta.

Varsinaisten, pääasiassa yksilöiden elämää luotaavien uutisten lisäksi ulostulot herättävät myös laajempaa, asenneilmapiiriä luotaavaa keskus-

telua. Liukkosen ulostulo vuonna 2014 kirvoittaa jääkiekkotoimijoiden piirissä joitakin poliittiselta korrektiudeltaan kyseenalaisia lausuntoja, joista ehkä tökeröimmässä homot rinnastuvat hiiriin (tosi)miesten vastakohtana. Lausujat laitetaan pyytämään anteeksi ja vakuuttamaan, että ”homokin voi olla urheilija”. Eräs paljon kritiikkiä saanut kommentti tuli jääkiekon pelaajayhdistyksen, Suomen Jääkiekkoilijat ry:n puheenjohtajan suusta (MTV Uutiset 2014).

Me pelaajayhdistyksenä ja pelaajina olemme sitä mieltä, että saa olla homo, mutta se, että pelaajauran aikana joukkueurheilija tulee ulos kaapista, niin se on erittäin vaikea yhtälö.

Näkemyistä perustellaan sillä, että jääkiekkoilijan julkinen ulostulo voi vahingoittaa joukkuehenkeä ja tarjota aseita vastustajajoukkueelle kamppailussa, jossa henkisen painostuksen keinoja ei kaihdeta. Tätä taustaa vasten ei ole ihme, että jääkiekkoilija Puhakka tekee mediaulostulonsa vasta aktiiviuransa jälkeen vuonna 2019. Motiivi sille on ennen kaikkea yhteiskunnallinen ja poliittinen, ei niinkään yksilöllinen. Hän tuo esiin kokemuksiaan vahvasti heteronormiin nojaavan jääkiekon heteromaskuliinisuutta korostavan pukukoppikulttuurin ”homovitsien” haavoittavuudesta sekä seksuaali-identiteettinsä ja parisuhteensa piilottelun raskaudesta. Kokemuksiaan esiin tuomalla hän haluaa herättää keskustelua lajin piirissä sekä vaikuttaa nuoremman polven mahdollisuuksiin pelata jääkiekkoa yhdenvertaisesti seksuaali-identiteettiin katsomatta. Puhakan ulostulo saa hänen entisen seuransa entisen toimitusjohtajan kiittämään Puhakkaa rohkeudesta, ilmaisemaan häpeänsä ja pyytämään anteeksi sitä, ettei ollut onnistunut luomaan joukkueeseen kulttuuria, jossa kaikilla olisi hyvä olla (mediatekstit, HS3b).

Keskeinen osa media-aineistoamme on itse ulostulouutisointia seuraava jälkipuinti. Siinä muutkin urheilukentän vaikutusvaltaiset toimijat ottavat Liukkosen ja Puhakan ulostulojen seurauksena kantaa ja hahmottelevat uutta moraalihierarkiaa urheilun kentillä. Mediassa nähdään lausuntoja siitä, minkälainen on hyvä valmentaja tai joukkueen toimitusjohtaja. Vastuuta eri kenttien inklusiivisuudesta, sen rakentamisesta ja ylläpidosta asetellaan eri toimijoille. Tällä tavalla media näiden representaatioiden ja niiden kautta käytyjen keskustelujen välityksellä tuottaa ja

muokkaa yhteiskunnassa vallitsevia arvoja ja asenteita (vrt. Karkulehto 2011).

Medialla voi nähdä kaksi erilaisista roolia edellä kuvatuissa ulostuloissa. Yhtäältä se tuottaa yleisölle herkullista, yksilön intiimin elämän historiaa ja kokemuksia avaavaa paljastusjournalismia, toisaalta valistaa kuulijoitaan ja lukijoitaan siitä, kuinka asioihin on oikeaoppisesti suhtauduttava. Homoseksuaalisuutta käsittelevässä uutisoinnissa ja mediakeskustelussa molemmilla rooleilla voidaan nähdä pitkä historia, jota homoseksuaalisuuden sosiaalihistoriaa tarkastellut yhteiskuntatieteilijä Tuula Juvonen (2002) on väitöskirjassaan ansiokkaasti avannut. Tämän historian avaaminen auttaa ymmärtämään tämän päivän ulostulojen historiallisesti rakentuneita reunaehtoja.

Sodan jälkeen homoseksuaalisuudesta tuli Suomessa aiempaa kulttuurisesti tuomittavampaa (Juvonen 2002, 287–288; Hagman 2016, 204–216). Asenneilmapiirin kiristyminen oli yhteydessä tiedon lisääntymiseen, sillä sotien jälkeisenä aikana homoudesta puhuttiin ja kirjoitettiin lehdissä. Tuolloin homoseksuaalisuus näkyi erityisesti sanomalehdissä pieninä rikosuutisina, jotka käsitelivät homoseksuaalisista teoista tuomittuja aikuisia miehiä. 1950- ja 1960-luvuilta lähtien alkoi skandaali- ja ajanvieteledissä ilmestyä juttuja ja juttusarjoja homoseksuaalisuudesta. Juvosen (2002) mukaan sensaatiojournalismi on ollut paljastuksillaan rakentamassa homoseksuaalisuuden ympärille salaisuuksien kaappia, josta vielä tässä tarkastellut ulostulijatkin astuvat ulos seurauksia peläten. Sensaatiojournalismin ajan artikkeleissa valistettiin kansaa siitä, että homoseksuaalisuutta ei tule harjoittaa – ja jos näin tekee, vaarantaa maineensa. Kirjoituksissa myös muistutettiin lukijoita homoseksuaalisten tekojen laittomuudesta. Niissä tuotiin esiin poliisin havaitsema uhka homoseksuaalisuuden leviämisestä ja julkaistiin nuorille miehille suunnattuja varoituksia saalistajien toimintatavoista ja paikoista. Paljastavan uutisoinnin myötä homoseksuaalisuus alkoi muuttua aiempaa julkisemmaksi asiaksi. Seuraavan sukupolven uudenlainen julkinen keskustelu homoseksuaalisuudesta kuitenkin teki tilaa entistä suopeammille asenteille. (Juvonen 2002.)

Näemme tämän päivän ulostulot osana mediapaljastusten historiallista jatkumoa. Yksilön elämää, haavoja ja kamppailua tarkastelevat tarinat kiinnostavat ihmisiä ilmiöiden, rakenteiden tai ihmisoikeus-

kysymysten pohdintaa enemmän. Itse uutisointi siis pitkälti keskittyy paljastamaan jotain henkilökohtaista, salassa pidettyä. Uutisten herättämä arvokeskustelu jää melko pinnalliseksi. Vaikka ulostulijoista jotkut perustelevat omaa ulostuloaan ihmisoikeuskysymyksillä, ne ohitetaan uutisoinnissa lähes täysin. Oletettujen lukijoiden mielestä on kiinnostavampaa tietää, mistä asti henkilö on tiennyt kuuluvansa seksuaalivähemmistöön. Paljastusjournalismin lisäksi tulkitsemme ulostulotarinat valistustarinoina, joissa lukijakunnan asenteisiin pyritään vaikuttamaan. Valistuksen kärki on vain vaihtanut suuntaa Juvosen (2002) kuvaamista sensaatiojournalismin ajoista. Tänä päivänä suvaitsemattomat asenteet paikannetaan ”takapajuisiin” alakulttuureihin, joita verrataan ”edistykseen” suhtautumiseen muualla maailmassa. Kunnioitettavaa asennetta vähemmistöjä kohtaan puolustetaan lähinnä niin yksilöllistä kuin kollektiivistakin hyötyä korostavin argumentein. Yksilön kannalta ulostulo vapauttaa ulostulijan suoriutumaan paremmin työssään. Suuri yleisö saa etuaan ajavan, toimivan ja työlleen omistautuneen poliitikon tai kansallisvaltio arvokisamitalin.

Ulostulon rakenteelliset ehdot

Ulostuloja on tutkimuskirjallisuudessa käsitelty räjähdysalttiina tietona (Orne 2011, 692), sillä koskaan ei voi tietää, millaiset seuraukset niillä on. Myös tässä luvussa tarkasteltujen kolmen tapauksen valossa voi ajatella, että lähtökohtana kaikissa on ollut, että kun henkilö kertoo julkisesti seksuaalisesta suuntautumisestaan tai heteronormiin sopimattomasta ihmissuhteestaan, asettuu hän alttiiksi heteronormatiivisten rakenteiden tuottamalle haavoittuvuudelle mutta myös niiden mahdollistamaan vastarintaan (Butler 2016). Ulostulon ennakoimattomuudesta huolimatta vastaanotto on aineiston perusteella ollut kaikkien kolmen kohdalla pääosin myönteinen, kuten aiemmin on tullut esille. Ulostulon ennakoimattomuus on yhteydessä siihen, että ulostulo on intersektionaalisesti rakentuva – tai ainakin sen tapa ja mahdollisuudet edellisessä luvussa kuvattuun ”oikeanlaiseen” ulostuloon rakentuvat intersektionaalisesti ja kontekstisidonnaisesti. Suhde sekä niin sanottuun kaapissa oloon että ulostuloon rakentuu muun muassa iän, yhteiskuntaluokan ja

sukupuolen kautta (Rasmussen 2004). Osoitamme, että ulostulijat asetuvat erilaisiin yhteiskunnallisiin asemiin ja näiden erojen taustalla ovat yhtäältä risteävät yhteiskunnalliset erot, toisaalta se, missä kontekstissa ulostulo tehdään.

Edellisessä tulosluvussa totesimme, että media-aineistoissa ulostulijoiden maskuliinisuutta tuodaan esiin korostetusti, koska homoseksuaalisuus tulkitaan maskuliinisuuden ideaalin vastaiseksi. Tutkimuksessa erityisesti urheilu on mielletty miehille etuoikeuksia tarjoavaksi instituutioksi ja lähtökohtaisesti yhdeksi heteroseksuaalisen maskuliinisuuden ilmaisumuodoista. Esimerkiksi jääkiekossa on suhteellisen maskuliinisia koodistoja ja sääntöjä, joista itsenäisyyteen kannustaminen (”pelimies kantaa oman pelikassinsa”) ja ryhmäkuri ovat esimerkkejä. Heteroseksuaalisuutta pidetään liikuntaa ja urheilua harrastavien ihmisten normina, ja miesurheilijoiden oletetaan automaattisesti olevan heteroseksuaaleja, ellei toisin todisteta. (Coad 2008; Kokkonen 2012, 17; Ojala 2021; Cox & Thompson 2001.) Tutkimuksissa on todettu, että erityisesti joukkueurheilijat miehet kokevat homofobista syrjintää riippumatta siitä, ovatko he heteroita tai kuuluvatko seksuaalivähemmistöön (Kokkonen 2018, 97; Denison & Kitchen 2015). Homofobista puhetta ja homovitsejä toistetaan esimerkiksi pukukopissa, kuten Liukosen ja Puhakan ulostulojen yhteydessä on tuotu esiin:

Esimerkiksi pukukoppimiljöössä oli monesti vaikeita tilanteita. Kun kaverit puhuivat keskenään homoista, heidän sanoissaan oli lähes aina tuomitseva kaiku. Homoja nimiteltiin, heitä pidettiin iljettävinä ihmisinä. Se totta kai sattui. (US11)

Puhakka sanoo, ettei jääkiekkjoukkueessa pärjää ilman itseironiaa.

Kaikki, jotka ovat olleet lätkäkopissa, tietävät, että siellä vitsaillaan laidasta laitaan. Se on joskus ronskia, ja siihen voi sisältyä myös homoläppää. (HS3a)

Aineiston ulostulijat ovat kasvaneet aikuisiksi eri aikakausina, ja heidän voi ajatella edustavan kolmea eri sukupolvea. Rossi on varttunut 1960–70-lukujen taitteen Savossa, Liukkonen 2000-luvun alussa ja

Puhakka 2010-luvulla. Liukkosen ja Puhakan väliin jäävät kuusi vuotta – puhumattakaan Rossin ja heidät erottavista vuosikymmenistä – näyttävät olevan merkityksellisiä vaikenemisen määrittämässä kontekstissa. Rossi on elänyt sota-ajan jälkeisiä vuosikymmeniä, jolloin homoseksuaalisuus määriteltiin 1970-luvun alkuun saakka rikokseksi ja 1980-luvun alkuun asti sairaudeksi. Tämä yhdessä vahvan heteronormatiivisen kulttuurin kanssa teki homoudesta aiheen, josta vaiettiin ainakin julkisesti. (Juvonen 2002; Kallatsa 2020, 12.)

Tuula Juvonen kirjoittaa analyysissään poliitikkojen ulostuloista (2015, 166), että ministeri Pentti Holapan kohdalla toimittajat vaikenivat hänen avoimesti eletystä suhteestaan mieheen. 1920-luvun lopulla syntynyt Holappa oli sisäistänyt, että homous oli asia, josta ei kannattanut julkisesti kertoa. ”Hiljaisuudella homoseksuaaliset toimijat kuitenkin kirjoitettiin ulos politiikan kentältä”, Juvonen toteaa (2015, 172). Sama mediahiljaisuus näyttää vallinneen Markku Rossin ja Matti Kaarlejärven pitkään jatkuneen julkiseksi salaisuudeksi nimetyn ihmissuhteen ympärillä itsenäisyyspäivään 2015 saakka. Ilmeisesti ihmissuhde oli yleisesti tiedossa, sillä esimerkiksi kumpikin oli kutsuttu jo usean vuoden ajan Linnan juhliin omilla kutsuillaan. Juvonen (2015, 203–208) on analysoinut suomalaisten poliitikkojen ulostuloja siirtymänä erontekoyhteiskunnasta kohti integraatioyhteiskuntaa. Erontekoyhteiskunnassa ulostuloja määritti heteronormatiivinen konteksti, jossa homoseksuaalisuutta pidettiin ongelmana: siitä tuli vaieta. Tällöin myös toimittajat vaikenivat poliitikkojen homoseksuaalisuudesta ja osallistuiivat julkisten salaisuuksien ylläpitoon. Rossin poliitikkourasta valtaosa sijoittuu erontekojen määrittämälle vaikenemisen aikakaudelle, kuten hän itse kertoo:

Olen kohta kuusikymppinen ja toiminut pitkälti työn ja julkisuuden ehdoilla. Niiden kautta ovat syntyneet rajat, joiden sisällä ollaan eletty. Kyse on myös yksityisasiasta. En halunnut korostaa asiaa, joka ei kaikille sovi ja passaa. Nyt ohjaan itse rajanvetoa ja toimin totuudenmukaisesti. Pari kertoinkin, että tilaisuuden teemana oli totuus. (Savo2e)

Juvosen (2015, 203–208) tulkinnan mukaan nyt eletään siirtymävaihetta kohti integraatioyhteiskuntaa, jolloin poliitikon homosek-

suaalisuuden julkitulo ei ole enää yksiselitteisesti riski, joskin ei vielä ehdottoman ongelmatontakaan. Pekka Haaviston, Silvia Modigin, Oras Tynkkysen ja Jani Toivolan kaltaisten poliitikkojen ulostulot ovat laajentaneet homoseksuaalisuuden kulttuurista kuvastoa ja raivanneet tilaa muidenkin ulostuloille. Liukkosen ja Puhakan sukupolvet ovatkin saaneet elää kehotuskiellon⁴ jälkeistä aikakautta, jolloin lainsäädäntö on muutenkin yhdenvertaistunut ja mediakuvasto monipuolistunut. Miesurheilu on kuitenkin säilynyt kenttänä, jossa integraatioyhteiskuntaan siirtyminen näyttää olevan vielä alkuvaiheessa. Erityisesti Puhakan ulostulon aikoihin muutospotentiaali on kuitenkin näkyvissä:

Nuoremman ikäpolven miehillä maskuliinisuus on ylipäättään monipuolisempaa kuin aikaisemmin. Miehen malli on laventunut. Keväällä ihannoitiin maalivahti Kevin Lankisen lukuharrastusta. Patrik Laine on paitsi pelätty maalintekijä myös absolutisti. Kun nuoret leijonat voittivat MM-kultaa tammikuussa 2016, yksikään pelaaja ei riehunut julkisesti kannissa. (HS3a)

Myös arvostukset ja ymmärrys ulostulojen pakottavuudesta ovat erilaisia eri aikoina. Ulostuloihin tässä ajassa liitetyt rohkeutta ja rehellisyyttä painottavat tarinat, joissa ihmisiä kehoitetaan olemaan ylpeitä ja ulkona kaikille, saavat ne, joille ulkona oleminen ei ole realistinen vaihtoehto, näyttämään epäonnistuneilta (Varney 2001, 94). Näin näyttää käyvän Rossin kohdalla, sillä hänen ulostulonsa ei tyydytä media-tapahtuman seuraajia, kuten edellisessä luvussa osoitamme. Tästä näkyy, että ulostuleminen on imperatiivi: velvollisuus, joka ei-heteroiden pitää hoitaa ennemmin tai myöhemmin.

Ulostulon intersektionaalinen rakentuminen näkyy myös siinä, kuinka sukupolvi⁵ on aineistossa yhteydessä seksuaali-identiteettiin eli siihen, kuinka nämä kolme ulostulijaa määrittelevät seksuaa-

4 ”Julkinen kehottaminen haureuteen samaa sukupuolta olevan kanssa” oli Suomessa rangaistava teko vuoteen 1999 saakka.

5 Määrittelemme sukupolven koostuvaksi kaikista jollain tavoin rajatun ajankohdan sisällä syntyneistä ihmisistä (Purhonen 2007, 17), joiden toimintaa ja valintoja kehystävät samanlaiset aikaan sidotut rakenteelliset puitteet.

lista suuntautumistaan. Puhakka nimeää itsensä homoksi, ja homous on jopa hänen ulostulostaan kertovan lehtiartikkelin otsikossa. Liukkonen nimeää homoseksuaaliksi Urheiluviikonloppu-ohjelman toimittaja Kai Kunnas, mutta Liukkonen käyttää määrittelyä myös itse – joskin Ylen artikkeleissa homous korvataan usein häveliäästi sanalla ”tällainen”. Rossin ulostulo taas on hänen parisuhteensa rekisteröinti: se, että hänestä ja Matti Kaarlejärvestä tulee virallisesti puolisoita. Hän ei kutsu itseään homoseksuaaliksi, ei myöskään Rossin luottolehti *Savon Sanomat*, mutta *Helsingin Sanomat* tekee sen kautta rantain ja pilkalliseksi tulkittavalla sävyllä.

Homous on yhä sana, jota Rossi ei saa suustaan. Juhlaseremoniaan veljet tulivat, mikä liikuttaa selvästi Rossia. ”Sen sardiinipurkin avaaminen ei ole ollut helppoa itsellenikään. En kokenut heräämistä, vaan ymmärrys omasta seksuaalisuudesta on kypsynyt aikuisnuoruudesta.” (HS2n)

Tämän voi tulkita niin, ettei Rossille lopulta anneta itsemäärittelyoikeutta, vaan sen sijaan häneltä vaaditaan sitoutumista niihin heteronormatiivisiin käsitteisiin ja muotteihin, joihin hänen ihmissuhteitaan ei ennen ole edes kelpuutettu ja joista hänen ikäluokkansa on saanut todeta, että niiden sijaan oma elämä pitää rakentaa muunlaisten käsitteiden ja määrittelyjen varaan. Rossin ikä näkyy siinä, että hän on elänyt aikana, jolloin homoseksuaalisuus oli vaiettu ja stigmatisoitu identiteetti, eikä vain sitä: se oli myös rikollista ja sairaudeksi luokiteltavaa. Sen vuoksi Rossi on sukupolvelleen varsin tyypillisesti omaksunut sellaisia elämänkumppania kuvaavia sanoja kuin ystävä tai kaveri, joihin hän viittaa esimerkiksi mainitsemalla *Savon Sanomien* haastattelussa ”Mistä tunnet sä ystävän” -laulun lyriikkojen merkityksellisyyden itselleen. Rossi toki puhuu jo ennen parisuhteen rekisteröintiä ”meistä”, ja *Savon Sanomissa* kyllä kerrotaan, että hän on ollut kihloissa ja useamman vuoden, mutta toisaalta hän epäröi, voiko kutsua parisuhteen rekisteröintitilaisuutta häiksi.

Tämä näkyy myös muissa käytetyissä käsitteissä ja määrittelyssä. Esimerkiksi Rossin tapa määritellä puoliso-sanan merkitys, siis se, että avopuoliso ei hänen mukaansa ole puoliso, määrittellään median komment-

taareissa salailuksi, valehteluksi, kaapissa oloksi ja siten, ettei Rossi ole sinut itsensä kanssa (vrt. Rasmussen 2004). Se, ettei Rossi halua sitoutua parisuhteen normatiiviseen ideaaliin mutta ei myöskään homonormatiivisuuteen, näyttää siirtymässä erontekoyhteiskunnasta integraatioyhteiskuntaan ärsyttävän monia Rossin tapausta kommentoineita. Yllättäen Rossin vuosikymmenien aikana omaksumasta sanastosta tuleekin queeria, epäsovinnasta ja kyseenalaista. Sama salailun ilmapiiri kuvataan myös aineiston nuorimman eli Janne Puhakan ulostulon yhteydessä ja erikseen viitataan pukukoppikulttuurin ”homoläppään”, mutta hänelle sellaisten sanojen kuin miesystävä ja seurustelu käyttö näyttää olevan mahdollisempaa:

Puhakka kuvailee, että hän puki hallilla yllään jonkinlaisen henkisen suojaviitan. Salailu oli rasitus myös parisuhteelle. Puhakka seurusteli peliaikanaan ja joutui miettimään, miten esittelisi miesystävänsä pelikavereilleen, jos he törmäisivät kaupungilla. (HS3a)

Sekä Liukkosen että Rossin tapaus osoittaa, että ulostulokeskusteluissa ongelma paikannetaan yksilön vääränlaisuuteen, heikkouteen tai haavoittuvuuteen ja ”kaapissa olemista” jopa patologisoidaan sen sijaan, että kritiikki kohdennettaisiin yhteiskunnan heteronormatiivisiin rakenteisiin. Samalla myös kontekstin merkitys ulostuloissa jää tunnistamatta. Tämä näkyy muun muassa siinä, kuinka Markku Rossin pitkään pitänyt päätöstä olla puhumatta ihmissuhteistaan julkisesti halveksuttiin. Heteronormatiivisuuden muottiin asettuvan ihmissuhteen kohdalla yksityiselämän rajausta julkisuuden ulkopuolelle tuskin olisi kritisoitu. Tuomitsevia tulkintoja esitettiin 2010-luvun pääkaupunkiseutukeskeisestä näkökulmasta ja muun muassa teatterimaailmasta käsin. Vaikka Rossi suoraan pyysi ymmärrystä taustansa vuoksi, hänen tapaustaan ei juuri katsottu savolaisen, keski-ään ylittäneen keskustapoliitikon näkökulmasta. Ympäristön sopeutuminen vie aikaa, ennakoii Rossi. Eduskunnasta hän toteaa, että siellä on valistunutta väkeä, mutta kotipaikkakunnalla asuvien reaktiot sen sijaan näyttävät huolettavan enemmän. Rossi ei myöskään halua horjuttaa julkikuvaansa menemällä ”liian pitkälle” ihmisoikeuksien puolustamisessa ja osallistumalla pride-kulkueeseen.

Toisin kuin Rossille, Liukkoselle ja Puhakalle ulostulossa on kyse ihmisoikeuksista. Ulostulo on poliittinen teko, eikä sitä välttämättä tehdä vain itsensä vuoksi. Liukkonen ja Puhakka ottavat itselleen vastuullisen aikuisen roolin tulemalla ulos, kantavat vastuuta tulevista sukupolvista ja tasoittavat tietä, jotta kenenkään ei (enää) tarvitsisi luopua haaveistaan. Jääkiekkoa sosiaalisena tilana tarkastellut Anna-Liisa Ojala (2021) on tutkimuksessaan todennut, että jääkiekkoilijat olivat yksilöinä avarakatseisia erilaisille ihmisille, mutta kategorinen mieskuva jääkiekkoyhteisössä on yhä vahva. Liukkonen ja Puhakka toivovat muutosta urheilumaailmaan:

Jos yksikin asiaa miettivä juniori tai aikuinen pelaaja saa tästä haastattelusta itselleen jotakin positiivista, olen tyytyväinen. (HS3a)

Halusin, että asiasta käydään laajempaa keskustelua Sotshiin liittyen, koska on surullista, että Venäjällä homolaki rajoittaa nuorten ja muiden ihmisoikeuksia, Liukkonen kertoo Yle Urheilulle ennen Urheiluviikonlopun suoraa lähetystä. (Yle1a)

Kaikkien kolmen kohdalla kysymys ulostulon vaikutuksesta uraan on tärkeä. Urheilussa tai politiikassa solmitaan harvoin toistaiseksi voimassa olevia työsopimuksia. Urheilijoita ja poliitikkoja yhdistääkin tietynlainen prekaari työasema, joka altistaa taloudelliselle haavoittuvuudelle. Urheilussa ansiotulot voivat koostua esimerkiksi sponsorituesta, urheilija-apurahasta tai kilpailuista saaduista rahapalkkioista. Ammattilaissarjoissa, kuten Suomessa jääkiekon SM-liigassa urheilija voi solmia pelaajasopimuksen ja ansaita kuukausipalkkaa. Useimmiten hyvälle ansiolle pääseminen edellyttää urheilullista menestystä tai menestyspotentiaalia. Sopimusten uusimiseen voivat vaikuttaa pienetkin tekijät, samoin maailmanennätysasuoritukseen. Molemmat urheilijat nostivat esiin sekä pelon siitä, miten ulostulo vaikuttaa uran jatkumahdollisuuksiin, että epäilyn siitä, että oman seksuaali-identiteetin salaaminen oman lajin parissa saattaa olla esteenä huippusuoritusten saavuttamiselle.

Puhakka olisi itsekin halunnut kertoa homoudestaan jo aktiiviuransa aikana. Hän haaveili, että löisi läpi, saisi nimeä ja tulisi sitten julkisuuteen. Hän mietti asiaa kolme vuotta. ”Mutta minä en ollut niin hyvä

pelaaja, että olisin voinut olla varma työpaikastani. Se toi epävarmuutta.” (HS3a)

Oikeastaan ainoa pulma on kiikkerä talous. ”Saan puolikkaan urheili-
lija-apurahan. Sillä maksan vuokran ja autosta, puhelimesta ja netistä
tulevat kulut. Ruokarahat pitää yrittää kerätä maailmalta.” (US11)

Urheilijan on helpompi tulla ulos, kun ura on ohi, jotta ei tarvitse pelätä, uusitaanko esimerkiksi pelaajasopimusta. Ulostulojen paradoksaalinen luonne tulee selkeästi ilmi siinä, että sekä niin sanotussa kaapissa pysyminen että ulostulo ovat potentiaalisesti vaarallisia päätöksiä, joilla on yhteiskunnallisia ja henkilökohtaisia seurauksia (Orne 2011, 696). Heteronormatiivisuus saa aikaan sen, että siihen sopimattomasti identifioituvien arki on usein rajankäyntiä sen välillä, mikä on yksityistä ja mikä julkista missäkin kontekstissa, mikä salattavaa ja mikä paljastettavaa. Toisaalta myös ”ulkona ollessaan” pitää toistuvasti pohtia, kuka tietää, kuka ei tiedä ja kenen tarvitsee tietää, sillä ulkona oleminen ei ole kaikissa konteksteissa turvallista. (Sedgwick 1990, 68–71.)

Valtakunnan politiikassa on vastaavasti pärjättävä vaaleissa, jotta voi tulla valituksi eduskuntaan ja näin ollen saada rahallista korvausta päätöksentekotyöstä. Rossin tilanteessa onkin paljon urheilijoiden kanssa samaa, onhan hänen asemansa kansanedustajana riippuvainen savolais-
ten äänestäjien antamasta mandaatista, jota hän tuntee pitävän hauraana. Rossi on kuitenkin vähemmän prekaarissa asemassa kuin nuoret urheilijat: hän on keski-ikäinen, hyvässä sosioekonomisessa asemassa, ja hänen on mahdollista jäädä eläkkeelle, jos ”puukkoa tulee selkään oikein rajusti ” (Savo2e). Mediassa spekuloidaan, että jatkoa ei välttämättä uskalla toivoa – varsinkin kun Rossi luetaan keskustan konservatiivisiipeen kuuluvaksi muun muassa sen perusteella, että hän ei ole kannattanut tasa-arvoista avioliittolakia:

Poliitikon on järkevää ottaa huomioon äänestäjäkuntansa. Rossi myöntää, että on pitänyt yksityiselämänsä pois julkisuudesta, koska osalla keskustan äänestäjistä voi olla ennakkoluuloja homoja kohtaan. (HS2n)

Vaikutukset riippuvat Markku Rossin aikaisemmasta poliittisesta profiilista. Käsittääkseni hän ehti äänestää tasa-arvoista avioliittolakia vastaankin. [...] Tässä on tietty ristiriita hänen aiemman ideologisen linjansa ja nyt tämän henkilökohtaisen päätöksen kanssa. Lisäksi keskusta on aika konservatiivinen puolue. (Savo2h)

Kenties juuri konservatiiviseksi oletetun äänestäjäkunnan vuoksi Rossin ja Kaarlejärven parisuhteen rekisteröintitilaisuuden kuvasto on kunnollisuutta henkivää ja heteronormatiivista parisuhdekäsitystä heijastelevaa. Kaarlejärvelle rakennetaan naistapaisuuksia korostava paikka kodin tekijänä siinä missä Rossin miestapaisuutta huokuvaa järki edellä toimimista painotetaan. *Savon Sanomien* artikkeleiden kuvamaailma on maltillinen, virallinen ja kaverillinen, eikä pelkistä kuvista voisi mitenkään päätellä, että kyse on häistä. Kenties kannattajakunnan ei ajateltu sietävän intiimimpiä kuvia maakuntalehdessä. Juvonen on tulkinnut (2015, 181), että ministeri Pekka Haaviston ulostuloa ympäröi aikoihin samanlainen kunnollisuuden kehys: hän tuli ulos normatiivista ja säädyllistä perhearkea rekisteröidyssä parisuhteessa elävänä varattuna miehenä, joka asettui heteronormatiiviseen vakaan ja yksiavioisen parisuhteen ideaaliin.

Johtopäätökset: parrasvaloissa yksilö

Nykyajan ulostulojournalismi on jatkumoa 1950–60-lukujen paljastusjournalismille (Juvonen 2002) sillä erolla, että homouden vaaroista valistamisen sijaan lukijoita ja yleisöä valistetaan nyt siitä, että seksuaalisen suuntautumisen moninaisuudelle tulisi tehdä tilaa. 2010-luvun lopussa media asettuu aiempaa selkeämmin seksuaalivähemmistöjen puolelle ja esittää yhdessä ulostulijoiden kanssa toiveen, että ulostulot eivät olisi enää uutisoinnin arvoisia. Ulostulijoita kiitellään rohkeudesta, mikä kertoo heteronormin tiukasta otteesta: ulostulo on edelleen teko, jonka seurauksista ei koskaan voi olla varma (Orne 2011). Analysoimissamme tapauksissa pelättiin esimerkiksi sitä, että julkinen ulostulo voi urheilun kentällä vaikeuttaa pelipaikan tai sponsorien löytämistä ja politiikan kentällä mandaatin uusimista seuraavissa vaaleissa. Vaikka pelot eivät

ulostulijoiden kohdalla lopulta realisoituneet, on mahdollista, että niin olisi käynyt.

Kaapissa oleminen esitetään mediassa haavoittavana niin, että se estää täyden potentiaalin hyödyntämisen ja parhaaksi itsekseen tulemisen. Media valistaa paternalistisesti yleisöään siitä, että erilaiset seksuaalisuudet olisi hyväksyttävä, jotta kansallinen kilpailukyky, kansantalous ja kansainvälinen menestys eivät vaarantuisi. Yksilöllisen potentiaalin hyödyntämiseen kiinnittyvät puhutavat heijastelevat uusliberalistista yhteiskunnan kehitystä ohjaavaa mallia, jossa toimintoja pyritään tehostamaan – samoin kuin ihmisoikeuksien toteutumista edistämään – taloudellisiin hyötyihin ja kansalliseen kilpailukykyyn vedoten. Tehokkuutta tarjoava ihminen on optimaalisesti viritetty ja vastuullinen aikuinen, joka ei tarpeettomasti horjuta yhteiskuntajärjestystä. (Eskelinen ym. 2017, 7–8.)

Tunnetaloudesta (ks. esim. Ahmed 2004) elävä media keskittyy ulostulouutisoinnissa yksilön tarinaan, vaikka ulostulijat tuovat esille ulostulonsa yhteiskunnallisen ulottuvuuden. Tunnetaloudessa on kyse siitä, miten ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa kiertäviä tunteita arvotetaan, minkälaisia merkityksiä tunteille annetaan ja millaista toimintaa ne saavat aikaan (Oisalo 2018). Yksilön tarinat herättävät tunteita, myyvät lehtiä ja keräävät klikkauksia mediatoimijoiden alustoille. Haavoittuvuudesta tulee paitsi heteronormatiivisuutta myös homonormatiivisuutta horjuttavaa vastarintaa kuitenkin vasta silloin, kun ulostulo kontekstualisoidaan haavoittuvuutta tuottavilla yhteiskunnallisilla rakenteilla. Ulostulojen redusoituminen yksilöön keskittyneeseen paljastukseen estää kollektiivisen vastarinnan syntymisen, ja syntyy kierre, jossa samaa käsikirjoitusta uusinnetaan kerrasta toiseen. Jättämällä käsittelemättä kaikki heteronormia horjuttava homoista tehdään heteronormatiivisuuden ehdoilla yhteiskuntakelpoisia. Median välittämä kurjuuspuhe myös ylläpitää käsitystä homoseksuaalisuudesta haavana ja haavoille altistavana asiana. Laajentamalla ulostulojen uutisoinnin näkökulmaa yksilöstä rakenteiden tasolle voitaisiin hedelmällisemmin purkaa auki syitä, miksi kaapissa on ylipäätään pitänyt olla.

Ulostulijat asettuvat erilaisiin yhteiskunnallisiin asemiin, rakenteellisiin positioihin, joista analyysissämme keskeisimmäksi nousi ero sukupolvien välillä. Nuorille 2010-luvun mieshuippu-urheilijoille medi-

aulostulon tarjolla olevan termistön haltuunotto on huomattavasti luontevampaa kuin vanhemmalle poliitikolle, joka on vuosikymmenien ajan tottunut piilottelemaan heteronormiin istumatonta yksityiselämäänsä. Nuoremmilla on aiempaa enemmän tilaa olla oma itsensä, vaikka heteronormin rikkomisesta voi edelleen olla seurauksena sosiaalinen sanktio, kuten esimerkiksi transnaisena ulostulleen, nuorten suomen mestaruuksia voittaneen korkeushyppääjä Jade Nyströmin tapaus osoittaa. Nyström on kertonut, että ennen kuin hän alkoi meikata kisoihin, hänellä oli poikapuolisia ystäviä, mutta sittemmin he ovat kaikonneet (Helsingin Sanomat Kuukausiliite 2020). Pelko homoksi leimautumisesta on edelleen vahva, mikä kertoo yhteiskunnan heteroseksuaalisista ideaaleista, ja feminiiniset mies- ja poikaurheilijat saavat osakseen sanallista ja joskus jopa fyysistä väkivaltaa (Karvinen 2020). Myös *Häirintä suomalaisessa kilpaurheilussa* -tutkimuksessa on tuotu esiin, että seksuaalisen häirinnän kokeminen oli vähemmistöryhmien edustajista todennäköisintä seksuaalivähemmistöön kuuluvilla miehillä. Urheilussa on edelleen vallalla miehinen puhekulttuuri, jossa pyritään erottautumaan naisista, feminiinisydestä ja seksuaalivähemmistöistä. (Lahti ym. 2020.)

Mediavälitteiset ulostulot ovat itsessään poliittisia tekoja, vaikka ulostulija ei olisi kehystänyt ulostuloaan poliittisella motiivilla. Parhaimmillaan ne voivat raivata tilaa yksilöiden omalle toimijuudelle ja purkaa kaikkia kahlitsevaa ja toisinaan haavoittavaa heteronormatiivisuutta. Ulostulot tuovat näkyväksi eri kentillä toimivien ihmisten moninaisuuden, mutta samalla paljastavat, että yhteiskunta ei ole vielä siinä kehityksen tilassa, jossa ulostulo ei olisi uutisoinnin arvoinen. Kirjoittajamme johtopäätöksiä loppukesästä 2021 eri lehdissä kirjoitettiin muun muassa kolmiloikkaaja Senni Salmisen, juontaja Shirly Karvisen ja laulaja Benjamin Peltosen ulostuloista. Vaikka artikkelit noudattivat tuttua käsikirjoitusta, myös muutosta erontekoyhteiskunnasta kohti integraatioyhteiskuntaa (Juvonen 2015) oli tapahtunut. Artikkeleissa tuotiin yksilön lisäksi esille myös yhteiskunnan rakenteet: puhuttiin termeillä *hetero-oletus* ja *kahlitseva heteronormatiivisuus*. Parrasvalot näin ollen ainakin hetkeksi kohdistuivat yksilön ohella myös rakenteellisiin epäkohtiin ja niissä piileviin vastarinnan paikkoihin.

Kirjallisuus

- Ahmed, Sara (2004) *The Cultural Politics of Emotion*. Edinburgh ja Lontoo: Edinburgh University University Press & Routledge.
- Butler, Judith (2016) *Rethinking Vulnerability and Resistance*. Teoksessa Judith Butler, Zeynep Gambetti & Letizia Sabsay (toim.) *Vulnerability in Resistance*. Durham: Duke University Press, 12–27.
- Coad, David (2008) *The Metrosexual: Gender, Sexuality, and Sport*. New York: SUNY Press.
- Connell, R.W (2005) *Masculinities*. Cambridge: Polity Press.
- Cox, Barbara & Thompson, Shona (2001) *Facing the Bogey: Women, Football, and Sexuality*. *Football Studies* 4 (2), 7–24.
- Davis, Angela (1981/2019) *Women, Race & Class*. Lontoo: Penguin Classics.
- Denison, Erik & Kitchen, Alistair (2015) *Out on the Fields. The First International Study on Homophobia in Sport*. <http://www.outonthefields.com>. Luettu 10.5.2021.
- Duggan, Lisa (2003) *The Twilight of Equality? Neoliberalism, Cultural Politics and the Attack on Democracy*. New York: Beacon Press.
- Eskelinen, Teppo & Harjunen, Hannele & Hirvonen, Helena & Jokinen, Eeva (2017) *Alkusanat*. Teoksessa Teppo Eskelinen, Hannele Harjunen, Helena Hirvonen & Eeva Jokinen (toim.) *Tehostamistalous*. Jyväskylä: SoPhi, 5–15.
- Hagman, Sandra (2016) *Seitsemän kummaa veljestä: Kertomuksia suomalaisen homoseksuaalisuuden historiasta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hekanaho, Pia Livia (2010) *Queer-teorian kummaa vaihteita*. Teoksessa Tuula Juvonen, Leena-Maija Rossi & Tuija Saresma (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 144–154.
- Helsingin Sanomat Kuukausiliite (4.9.2020) *Minähän näytän niille*. <https://www.hs.fi/kuukausiliite/art-2000006621674.html>. Luettu 15.5.2021.
- Iltalehti (31.8.2013) *UL: Entinen suomalaisurheilija puolustaa seksuaalivähemmistöjä: ”Syytä minunkin avata suuni”*. <https://www.iltalehti.fi/yleisurheilu/a/2013083117435745>. Luettu 9.5.2021.
- Jantunen, Jarmo Harri & Juvonen, Tuula (2021) *Lesbonormatiivisuuksien ristipaineessa. Määrällistä ja laadullista analyysiä Suomi24-verkkokeskusteluista*. *SQS–Suomen Queer-tutkimuksen Seuran lehti*, 15(1–2), 17–36.
- Julkunen, Raija (2010) *Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit*. Tampere: Vastapaino.
- Juvonen, Tuula (2002) *Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia. Homoseksuaalisuuden rakentuminen sotienjälkeisessä Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Juvonen, Tuula (2015) *Kaapista kaapin päälle. Homoseksuaaliset ihmiset ja heidän oikeutensa edustuksellisessa politiikassa*. Tampere: Vastapaino.

- Kallatsa, Laura (2020) Homoseksuaalisuus ja papit – Suomen evankelis-luterilaisen kirkon pappien käsitykset samaa sukupuolta olevien avioliitosta ja asenteet homoseksuaalisuutta kohtaan. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities, and Theology. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.
- Karkulehto, Susanna (2011) Seksin mediamarkkinat. Helsinki: Gaudeamus.
- Karvinen, Marita (2020) Normit, ulostulot ja uutisointi urheilussa – mitä viestimme seksuaalivähemmistönuorille? Teoksessa Päivi Berg, Kati Lehtonen & Mikko Salasuo (toim.) Siitä on pikemminkin vaiettu”. Kirjoituksia kiusaamisesta, syrjinnästä ja epäasiallisesta kohtelusta lasten ja nuorten liikunnassa ja urheilussa. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, Nuorisotutkimusverkosto, 37–42.
- Kauko, Outi (2011) Pienten koululaisten yksinäisyydelle antamat merkitykset arki-iltapäivien yhteydessä. *Janus* 20 (3), 216–230.
- Kokkonen, Marja (2012) Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen syrjintä liikunnan ja urheilun parissa. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2012:5. Helsinki.
- Kokkonen, Marja (2018) Seksuaalivähemmistöjen häirintä joukkueessa tai liikuntaryhmässä: henkisen pahoinvoinnin näkökulma. *Liikunta ja tiede* 55 (6), 96–102.
- Lahti, Annukka & Kyllönen, Miika & Pusa, Sanna & Tolvanen, Asko & Laakso, Nina (2020) Häirintä suomalaisessa kilpaurheilussa. Suomen urheilun eettinen keskus SUEK ry. https://kihuenergia.kihu.fi/tuotostiedostot/julkisen/2020_lah_hirintasuom_sel41_47246.pdf. Luettu 15.5.2021.
- Lehtonen, Jukka (2003) Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa: näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseura.
- Mankki, Laura & Aho, Timo (2020) Feminist Class Politics Revisited: An Interview with Beverley Skeggs. *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 28 (1), 70–75. <https://doi.org/10.1080/08038740.2020.1717611>
- MTV Uutiset (5.2.2014) Kansanedustaja puolustaa homouden piilottamista jääkiekkjoukkueessa. <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/kansanedustaja-puolustaa-homouden-piilottamista-jaakiekkjoukkueessa/2789610#gs.113ze0>. Luettu 10.5.2021.
- Nieminen, Jiri (2015) En tiedä miten tämän meidän kaveruutemme voisi oikein määritellä. <https://politiikasta.fi/en-tieda-miten-taman-meidan-kaveruutemme-voisi-oikein-maaritella>. Luettu 9.5.2021.
- Oisalo, Niina (25.5.2018) Pakolaiskeskustelun sudenkuopat. <https://ulko-politiikka.fi/lehti/2-2018/pakolaiskeskustelun-sudenkuopat/> Luettu

1.4.2022.

- Ojala, Anna-Liisa (2021) *Kaukaloissa kasvaneet*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, Nuorisotutkimusverkosto.
- Orne, Jason (2011) 'You Will Always Have to "Out" Yourself': Reconsidering Coming Out through Strategic Outness. *Sexualities* 14 (6), 681–703.
- Pakkanen, Johanna (2007) *Kaappi*. Teoksessa Kati Mustola & Johanna Pakkanen. *Sateenkaari-Suomi: Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa*. Helsinki: LIKE, 15–17.
- Purhonen, Semi (2007) *Sukupolvien ongelma*. Tutkielmia sukupolven käsitteestä, sukupolvitietoisuudesta ja suurista ikäluokista. Sosiologian laitoksen tutkimuksia nro 251. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Rasmussen, Mary Lou (2004) *The Problem of Coming Out*. *Theory Into Practice* 43 (2), 144–150. https://doi.org/10.1207/s15430421tip4302_8
- Richardson, Diane (1996) *Heterosexuality and Social Theory*. Teoksessa Diane Richardson (toim.) *Theorising Heterosexuality: Telling It Straight*. Buckingham: Open University Press, 1–20.
- Rossi, Leena-Maija (2015) *Muuttuva sukupuoli: seksuaalisuuden, luokan ja värin politiikkaa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Sedgwick, Eve Kosofsky (1990) *Epistemology of the Closet*. Berkeley: University of California Press.
- Sireni, Maarit (2015) *Emännästä yrittäjäksi*. Maaseudun naista koskevien puhe-
tapojen muutos. *Sukupuolentutkimus–Genusforskning* 28 (1), 18–29.
- Turun Sanomat (2.10.2008) (Ängeslevä, Heta) *Johanna Korhonen: Lapin Kansa antoi potkut naispuolison takia*. <https://www.ts.fi/uutiset/kotimaa/1074309805/Johanna+Korhonen+Lapin+Kansa+antoi+potkut+naispuolison+takia>. Luettu 9.5.2021.
- Varney, Joan Arika (2001) *Undressing the Normal: Community Efforts for Queer Asian and Asian American Youth*. Teoksessa Kevin K. Kumashiro (toim.) *Troubling Intersections of Race and Sexuality*. New York: Rowman & Littlefield, 87–104.
- Yle Elävä arkisto (2.10.2008, päivitetty 8.9.2015) *Johanna Korhoselle potkut Lapin Kansasta*. <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2008/10/02/johanna-korhoselle-potkut-lapin-kansasta>. Luettu 9.5.2021.
- Yle (10.6.2015) *Korkein oikeus kovensi Telanteen tuomiota Lapin Kansan työsyryntäasiassa*. <https://yle.fi/uutiset/3-8062167>. Luettu 1.4.2022.

Liite 1: Mediatekstit

Ari-Pekka Liukkonen 1	Markku Rossi 2	Janne Puhakka 3
Suomalainen olympia-uimari kaapista ulos - ”Vihdoin voin olla oma itseni” (2.2.2014, Yle) Yle 1a	Keskustan kansanedustaja Markku Rossi tuotui Ylen Linnan juhlat -selostuksesta (8.12.2015, Ilta-Sanomat) IS2a	Hyökkääjä ja homo (27.10.2019, Helsingin Sanomat) HS3a
Näin historiallinen homokeskustelu syntyi - ”Ruotsillakin opittavaa” (2.2.2014, Yle) Yle1b	Rossi ja Kaarlejärvi ovat nyt virallisesti pari : Sälekaihtimet voi vihdoin avata (13.12.2015 Savon sanomat) Savo2b	Homoudestaan kertonut jääkiekkoilija Janne Puhakka saa tukea sosiaalisessa mediassa, Mestis-ajan toimitusjohtaja pyysi Twitterissä anteeksi: ”Minua hävettää” (27.10 2019, Helsingin Sanomat) HS3b
Matsson: ”Liukkoselta putosi iso kivi harteilta” (2.2.2014, Yle) Yle1c	Parisuhteensa virallistaneille Rossille ja Kaarlejärvelle satoi onnitteluja somessa (13.12.2015 Savon sanomat) Savo2c	Ministeri Hanna Kosonen kiittää homoudestaan kertonutta jääkiekkoilija Janne Puhakkaa esimerkkityöstä: ”Meillä on paljon työtä urheilun piirissä tehtävänä”, (27.10 2019, Helsingin Sanomat) HS3c
Uinnin päävalmentaja: ”Kiitos rohkeudestasi Ari-Pekka”, Homourheilijoita joka lajissa Suomessa (2.2.2014, Yle) Yle1d	Näin Rossi ja Kaarlejärvi sanoivat ”tahdon” Kuopiossa (13.12.2015, Savon sanomat) Savo2d	Uimari Ari-Pekka Liukkonen iloitsee jääkiekon saamasta esikuvasta mutta suree, että homoseksuaalisuus on vieläkin uutinen (27.10.2019, Yle) Yle3d
Nämä urheilijat ovat kertoneet avoimesti seksuaalisuudestaan (2.2.2014, Yle) Yle1e	Parisuhteensa rekisteröinyt kansanedustaja Markku Rossi: ”Huhut alkoivat vaikuttaa mielenrauhaan ja häiritä työntekoa ” (13.12.2015, Savon sanomat) Savo2e	Jalon kiitti Puhakkaa avoimuudesta ja vakuutti, että Leijoniin ovi on kaikille auki: ”Jos tiedän, että joku on homo, en varmasti jätä häntä sen takia valitsematta” (28.10.2019, Yle) Yle3e
Näkökulma: Urheileva homokin on ihminen (2.2.2014, Yle)f Yle1f	Markku Rossi virallisti suhteensa Matti Kaarlejärven kanssa (13.12.2015, Savon sanomat) Savo2f	Janne Puhakka taklasi kaapin oven auki kertoessaan homoudestaan ja positiivista palautetta alkoi sataa - ”Saamiemi viestien perusteella tein oikein” (2.11.2019, Yle) Yle3f
Homourheilija elää salattua elämää - Facebook-kavereitakin pitää torjua (Yle 2.2.2014) Yle1g	Kansanedustaja Markku Rossi virallisti parisuhteensa Matti Kaarlejärven (13.12.2015, Helsingin Sanomat) HS2g	Ex-kiekkoilija Janne Puhakka aiheutti myrskyn kertomalla homoudestaan - puoli vuotta myöhemmin hän kertoo mitä siitä seurasi (10.4 2020, Ilta-Sanomat) IS3g
Mikä on muuttunut 20 vuodessa? -homot saavat nyt tukea heteroilta (8.12.2014, Helsingin Sanomat) HS1h	Tutkija: ”Oman elämän ratkaisut vaikuttavat poliitikon kannatukseen” (14.12.2015), Savon sanomat) Savo2h	Ex-kiekkoilija Janne Puhakan homous nostatti myrskyn - rakkaus kuitenkin kantoi: tällaista pariskunnan elämä on nyt (14.3 2021, Ilta-Sanomat) IS3h

Pinnalla (6.12.2014 Helsingin Sanomien Kuukausiliite) HSK1i	Miksi parisuhteensa rekisteröinyt Markku Rossi äänesti sukupuolineutraalia avioliittolakia vastaan? "Äänestäisin edelleen samoin" (14.12.2015, Yle) Yle2i	
Uimari Ari-Pekka Liukkosella (208 cm) on kevyt olo (6.12.2014, Helsingin Sanomat) HS1j	Homo joka äänesti väärin (14.12.2015, Suomen kuvalehti) SK2j	
Liukkonen päätti olla oma itsensä ja voitti mitalin (25.8.2014, Helsingin Sanomat) HS1k	Parisuhteensa rekisteröinyt kansanedustaja Rossi: Olen kiitollinen Linnan juhlien -sekaannuksesta (14.12.2015, Yle) Yle2k	
Näin huippu-uimari Ari-Pekka Liukkonen karisti raskaan taakan niskastaan (23.7.2015, Urheilusanomat) US1l	Nyt puhuu Markku Rossin puoliso: "Pitkän matkan olemme käyneet läpi, jotta uskallamme 60-vuotiaina olla oma itsemme" (14.12.2015, Iltalehti) IL2l	
	Saisio toivoo selitystä Rossilta avioliittolakiäänestykseen (16.12.2015, Iltalehti) IL2m	
	Kansanedustaja Markku Rossi työnnettiin kaapista – homo-sanaa hän ei vielä saa suustaan (20.12.2015, Helsingin Sanomat) HS2n	
	Tämä yhdistää Markku Rossia ja Matti Kaarlejärveä: "Emme ole enää kauniita nuoria poikia vaan oman ikäisiä miehiä" (20.12.2015, Iltalehti) IL2o	

Haavoittuneita ja kärsiviä? Siirtolaisnaisten toimijuus osana tutkimusta

Johanna Ennser-Kananen & Päivi Iikkanen

Aikuiskasvatukseen liittyvä kirjoituskutsu oli erittäin kiinnostava, vaikkakin kirjan teema ”haavat” herätti meissä paljon kysymyksiä. Kutsussa kerrottiin, että ”kirjassa haavaa käytetään käsitteenä ja metaforana kuvaamaan aikuisuudessa vastaantulevia rikkovia elämäntilanteita, kokemuksia ja kriisejä”. Mietimme, mitä tällainen kirja tarkoittaisi siirtolaistaustaisten naisten kanssa työskenteleville tutkijoille. Ei olisi kovin vaikeaa täyttää kokonaista kirjaa, tai jopa kirjasarjaa, osallistujiemme henkisillä, fyysisillä, sosiaalisilla tai tunneperäisillä ”haavoilla”. Kärsivän siirtolaisen (tai maahanmuuttajan, kuten muualta Suomeen muuttaneisiin ihmisiin yleisemmin viitataan) diskurssi on niin yleinen, että uutta tähän teemaan liittyvää kirjan lukua ei mielestämme tarvita. Siksi päätimme kirjoittaa tätä juurtunutta puhetapaa vastustavan luvun.

Haavoittuvuuden käsitettä on käytetty muun muassa sosiaalityön tutkimuksen alalla (Fawcett 2009) kuvaamaan yhtäältä haavoittuviksi määriteltyjen ryhmien suojelun tarvetta, ja toisaalta heidän toimijuutensa edistämistä sekä näiden näkökulmien yhteensovittamisen haasteita. Haavoittuvuuden käsitettä on käytetty myös perusteena laeille, joilla pyritään suojelemaan ihmisiä itselleen tai ympäristölleen haital-

lisilta toimintamalleilta, kuten joutumiselta ihmiskaupan tai parituksen uhreiksi (Munro & Scoular 2012). Vaikka tarkoitus onkin hyvä, saattaa haavoittuvuuden korostaminen johtaa yksilöiden toimijuutta rajoittaviin käytänteisiin, jotka pikemminkin lisäävät heidän haavoittuvuuttaan kuin vähentävät sitä. Riskille alttiiden väestöryhmien heikkoa asemaa voidaan kuitenkin parantaa ainoastaan silloin, kun yksilöiden edun ymmärretään vaativan vallitsevien valtarakenteiden kyseenalaistamista, kuten Vanessa E. Munro ja Jane Scoular (2012) toteavat.

Olemme samaa mieltä Alyson Colen (2016) ja Estelle Ferraresen (2016) kanssa siitä, että haavoittuvuutta tulee tarkastella olemassa olevan poliittisen todellisuuden näkökulmasta yksilö- ja järjestelmätason yhteensovittamisen haasteena sen sijaan, että haavoittuvuutta käytettäisiin ainoastaan yksilöiden hallinnan keinona. Haavoittuvuutta on tärkeä ymmärtää ennemminkin vallitsevana asiantilana (eng. *condition*) kuin tiettyyn yksilöön tai ryhmään liittyvänä pysyvänä ominaisuutena (Cole 2016). Aikuiskasvatuksen ja soveltavan kielentutkimuksen tulee tähdätä nykyistä voimakkaammin tämänkaltaisen sosiaalisen muutoksen mahdollistaviin prosesseihin. Ei voida tyytyä vain tuomaan esiin sellaisten yksilöiden kokemuksia ja identiteettejä, jotka järjestelmän tasolla määritellään haavoittuviksi.

Siirtolaisten eri tavoin ilmenevään ”haavoittuvuuteen” liittyvää tutkimusta on runsaasti. Nämä tutkimukset käsittelevät esimerkiksi siirtolaisten kansalaisuutta (oleskeluluvat), kielitaitoa, sosioekonomista asemaa, palveluiden saatavuutta, työllistymistä, yhteiskunnallista asemaa ja osallisuutta, mielenterveyttä ja fyysistä terveyttä sekä identiteettiä, jota uhkaa jatkuva järjestelmätason rasismi ja muukalaisviha. Ei ole sattumaa, että siirtolaistaustaisten ihmisten, tai muiden aikuisten kielenoppijoiden, tutkimus keskittyy haavoihin ja haavoittuvuuteen. Muun muassa Eve Tuck ja K. Wayne Yang (2014) ovat sitä mieltä, että alkuperäisyhteisöihin keskittyvä tutkimus on tuonut turhan voimakkaasti esiin nimenomaan ei-valkoihoisten, pienituloisten tai ei-heteroseksuaalisten yhteisöjen haavoittuvuuteen liittyviä tarinoita. He lisäävät, että akateeminen viehtymys kiputarinoihin on huolestuttavaa niin tirkistelynhalunsa kuin hellittämättömyytensä vuoksi. Tuck ja Yang kyseenalaistavat voimakkaasti tämän tyyppisen tutkimuksen, jossa niin sanotusti ”vähemmän arvokkaiden” henkilöiden (eng. *subaltern*) annetaan kertoa ainoastaan

tuskastaan. (Tuck & Yang 2014, 226–227.) Olemme tästä heidän kanssaan samaa mieltä ja olemme huomanneet samaa taipumusta myös siirtolaistaustaisia ihmisiä käsittelevän tutkimuksen yhteydessä.

Muun muassa aksentismin (erilaisten aksenttien sekä niitä käyttävien puhujien asettamisen arvojärjestykseen) on osoitettu liittyvän kielen sijasta etniseen ja rodulliseen syrjintään (esim. Ennser-Kananen, Halonen & Saarinen 2021; Ramjattan 2019). Myös esimerkiksi väite siitä, etteivät rodullistetut kaksikieliset latinotaustaiset opiskelijat Yhdysvalloissa ”täytä kielitaitovaatimuksia”, liittyy vinoutuneisiin valkoihoisuuden perustuviin normeihin, joilla ei ole mitään tekemistä opiskelijoiden todellisen kielitaidon kanssa (Flores & Rosa, 2015; Rosa 2019). Jo nämä muutamat esimerkit osoittavat, että haavojen kuvailemisen sijasta on syytä tarkastella haavoittajien toimintaa nykyistä kriittisemmässä valossa. Myös edempänä esittämämme aineistoesimerkit kertovat vahvasti siitä, että tämänkaltaista työtä tarvitaan lisää.

Koska haluamme kyseenalaistaa haavoittuvuuden tutkimukseen liittyvän hiljentämisen perinteen sekä sensaatiohakuisuuden, keskitymme tässä luvussa kahteen aihealueeseen, jotka eivät mielestämme ole saaneet tarpeeksi huomiota. Kuten kirjan toimittajatkin huomauttivat kirjoituskutsussaan: ”Haavoittaminen on paitsi yksilöiden välistä väkivaltaa, myös rakenteellista, poliittista ja taloudellista väkivaltaa.” Pohdimme tässä kappaleessa muutamien tutkimuksistamme valitsemiemme aineistoesimerkkien avulla sitä, millaisia haavoittuvuuden tarkasteluun liittyviä kysymyksiä aineistomme ovat meissä herättäneet. Nostamme tarkasteluun sen, miten erityisesti siirtolaisnaisten omaa toimijuutta voitaisiin tuoda vahvemmin esiin tutkimuksessa.

Positiot ja toimijuus

Etnografisessa tutkimuksessa yleensä, sekä erityisesti tämän tekstin osalta, on tärkeää huomioida omat lähtökohtamme (Ennser-Kananen 2020). Olemme molemmat valkoihoisia tutkijoita, jotka työskentelevät suomalaisessa yliopistossa. Määrittelemme itsemme naisiksi, aivan kuten tutkimukseen osallistujammekin, ja monien osallistujiemme tavoin olemme myös äitejä. Nämä tekijät yhdistävät meitä ja osallistu-

jiamme sekä edesauttavat yhteisymmärryksen syntymistä. Emme kuitenkaan elä heidän kanssaan samanlaisessa todellisuudessa. Päivi Iik-kanen jakaa monien osallistujiansa kanssa akateemisen koulutuksen, kotiäitiyden ja sen jälkeisen töihin paluun kokemuksen, mutta toisin kuin tutkimuksensa osallistujat, hän on valkoihoinen syntyperäinen suomalainen. Johanna Ennsler-Kananen puolestaan on itsekin muuttanut Suomeen muualta. Kuitenkin sosioekonomiseen asemaan, koulutukseen ja ihonväriin liittyvät etuoikeudet, jotka kaikki kytkeytyvät toisiinsa, ovat avanneet hänelle sellaisia ovia, jotka pysyvät kiinni monille hänen tutkimukseensa osallistuville naisille. Esimerkiksi siitä huolimatta, että Ennsler-Kananen on sekä suomen oppija että tulee kulttuurisesti suomalaisen yhteiskunnan ulkopuolelta – samoin kuin hänen tutkimuksensa osallistujatkin – hänen on ollut mahdollista rakentaa akateemista uraa eri maissa sekä jakaa lastenhoitovelvoitteita puolisonsa kanssa. Nämä kokemukset ja näkökulmat vaikuttavat tutkimusprosessiin sen jokaisessa vaiheessa, mukaan lukien sen, miten tulkitsemme aineistomme ja mihin johtopäätöksiin tutkijoina päädyimme.

Koska asemoimme itsemme sekä erilaisuuden että samanlaisuuden käsitteiden kautta suhteessa osallistujiiimme, lähestymme aihepiiriä *intersektionaalista* näkökulmasta. Laajimmin ymmärrettynä intersektionaalinen näkökulma korostaa erilaisten sosiokulttuuristen tekijöiden, kuten rodun, sukupuolen, fyysisen toimintakyvyn ja yhteiskunnallisen aseman, yhteenkietoutumista sekä tästä aiheutuva syrjintää ja haittaa. Intersektionaalisen tarkastelun juuret ovat kriittisessä oikeustieteessä sekä kriittisessä rotuteoriassa (CRT) (Crenshaw 1989). Se on kuitenkin levinnyt monille muillekin tieteenaloille, kuten sukupuolen tutkimukseen, sosiologiaan, koulutukseen sekä soveltavaan kielitieteen. Hyvän yleiskuvan intersektionaalisuudesta käytyyn keskusteluun saa esimerkiksi tustutummalla Devon Carbadon ja kumppaneiden (2013), Ann-Dorte Christensenin ja Sune Qvotrup Jensenin (2012) sekä Sumi Chon, Kimberlé Crenshaw ja Leslie McCallin (2013) teksteihin. Niissä esitetyt näkökulmat valaisevat hyvin tämän luvun aihepiiriä. Sovellamme intersektionaalisuutta käytäntöön huomioimalla ne moninaiset ja yhteenkietoutuneet syrjinnän tasot, joita osallistujamme kohtaavat. Otamme myös huomioon oman osallisuutemme ja asemamme yhteiskunnallisissa rakenteissa, jotka ylläpitävät näitä syrjiviä rakenteita.

Samalla haastamme sellaisen lähestymistavan, jossa syrjintää ”lisätään syrjinnän päälle” (tai haavoja haavojen päälle) ja jätetään huomioimatta sen kaltainen syrjintä, jota syrjintään ja haavoittuvuuteen keskittyminen itsessään saavat aikaan. Tavoittemme on luoda vivahteikas kuva osallistujiemme kokemuksista sekä tuoda esiin heidän toimijuuttaan.

Toimijuuden käsite auttaa havainnollistamaan tutkimukseemme osallistuneiden ihmisten todellisuutta. Toimijuuden klassisen määritelmän mukaan termillä viitataan sosiokulttuurisesti välittyvään kykyyn toimia (Ahearn 2001, 112). Tässä määritelmässä korostuvat sekä toimijuuden yksilöllinen että sosiaalinen puoli. Useat tutkijat (mm. Deters ym. 2014) kehottavat lähestymään toimijuuden käsitettä monitieteisesti eri näkökulmista, sillä minkään yksittäisen tieteenalan tuottama määritelmä ei vaikuta riittävältä. Toimijuudesta puhuttaessa myös sen muuttuva ja kehittyvä luonne tulisi huomioida. Mikhail Bakhtinin (1984) mukaan ihmiset ovat aktiivisia; he hyödyntävät kykyään toimia luovalla tavalla reagoimalla vastuullisesti jokapäiväisiin tapahtumiin ja kielenkäyttöön. Toimijuuden käsitteen kautta kiinnitämme huomioita yksilöiden potentiaaliin. Lisäksi pidämme tärkeänä käsitellä sellaisia rakenteellisia haasteita, jotka asettavat esteitä siirtolaisnaisten toimijuudelle.

Kuten muun muassa Camilla Nordberg (2015) toteaa, hyvinvointiyhteiskunnan rakenteet rajoittavat usein siirtolaistaustaisten äitien omaa toimijuutta eikä heille anneta mahdollisuuksia toteuttaa itseään. Heitä kohdellaan ensisijaisesti (koti)äiteinä eikä aktiivisina kansalaisina, jotka haluavat oppia kieltä ja tulla täysivaltaisiksi yhteiskunnallisiksi toimijoiksi. Jaana Vuori (2012b) puolestaan huomioi, että siirtolaisnaisiin kohdistuvat viitteet hänen tutkimissaan kotoutumiseen liittyvissä opaskirjoissa yhdistettiin lähes yksinomaan tasa-arvoon – tai lähinnä perheen sisäiseen puolisoiden välisen tasa-arvon puuttumiseen. Suoraan naisille kohdistettua puhetta, viittauksia kodin ulkopuoliseen toimintaan tai naisten omaan toimijuuteen ei Vuoren aineistosta löytynyt juuri lainkaan (Vuori 2012b). Siirtolaisnaiset määritellään lähes poikkeuksetta ”haavoittuneiksi” joko henkilökohtaisten ominaisuuksiensa tai perhetilanteensa perusteella. Samalla jätetään huomioimatta yhteiskunnallisten olosuhteiden ja syrjivien valtarakenteiden tuottama haavoittuvuus.

Siirtolaisnaiset Suomessa

Kansainväliseltä kannalta katsottuna suomalaiset kotoutumistoimet ovat tasokkaita, sillä Suomi sijoittui 10 parhaan joukkoon 56 maata kattavassa Migrant Integration Policy Index (2020) -vertailussa. Siinä vertaillaan kahdeksaa kotoutumisen osa-aluetta, joita ovat työvoimamarkkinoiden joustavuus, perheenyhdistäminen, koulutus, terveys, poliittinen osallistuminen, pysyvän oleskeluluvan ja kansalaisuuden saaminen sekä syrjinnän vastainen toiminta. Siirtolaisille suunnatun suomalaisiin kotoutumispalveluihin liittyvän kyselyn tulokset ovat varsin samansuuntaisia (Karinen ym. 2020). Toisaalta EU:n toteuttaman laajamittaisen kyselyn (European Union Agency for Fundamental Rights 2018) mukaan Suomessa asuviin Afrikan mantereelta kotoisin oleviin henkilöihin on kohdistunut mukana olevista maista eniten rasistisia tekoja, vaikka afrikkalaistaustaisten asukkaiden määrä oli Suomessa kaikkein pienin.

Kansainväliset vertailut perustuvat usein varsin perinteisiin kotoutumisen mittareihin, joita on myös kritisoitu voimakkaasti (Schinkel 2018). Myönteisestä yleisvaikutelmasta huolimatta voimakasta kritiikkiä ovat myös Suomessa saaneet osakseen esimerkiksi kotoutumiskäytänteiden tehottomuus ja suppeus (Ala-Kauhaluoma ym. 2018; Pöyhönen & Tarnanen 2015), siirtolaisten ulossulkeminen ja heikko menestys ammatillisessa koulutuksessa (Kärkkäinen 2017) sekä aiemman koulutuksen tunnustamisen ongelmat ja heikot työllistymismahdollisuudet (Iikkanen 2020, Larja 2018). Nimeen perustuva syrjintä työmarkkinoilla (Ahmad 2020) on myös valitettavan yleistä. Valkoihoisuuden normin on myös havaittu heikentävän siirtolaisten mahdollisuuksia ja hyvinvointia peruskoulussa (Ennsner-Kananen 2020), työllistymisessä ja työpaikoilla toimimisessa (Krivonos 2019a, 2019b) sekä ammatillisen kehittymisen yhteydessä (Viesca ym. 2022). Erityisesti siirtolaistaustaisten äitien kohdalla ongelmana on, että kielen oppiminen nähdään ainoana mahdollisuutena yhteiskunnalliseen osallistumiseen (Intke-Hernández 2020).

Maahanmuuton tutkimus on perinteisesti keskittynyt ongelmiin ja puutteisiin, joita Suomeen muuttavilla on muun muassa koulutuksen, työllistymisen tai uuteen kotimaahan kiinnittymisen osalta. Esimerkiksi Sanna Kurrosen (2021) laatima Elinkeinoelämän valtuuskunnan arvio ”maahanmuuttajanaisten loukuista” edustaa juuri tämäntyypistä

raportointia. Suomalaisessa siirtolaisuuteen ja maahanmuuttoon liittyvässä keskustelussa näkyy vahvasti niin sanottu *puutediskurssi* (*deficit view*, Anthias, Morokvasic-Müller & Kontos 2013). Tällä tarkoitetaan sitä, että siirtolaisilta lähtökohtaisesti ”puuttuu” joitakin tärkeinä pidettyjä ominaisuuksia ja että yhteiskunnan tehtävä on ”korjata” nämä puutteet. Puhetapaa käytetään erityisesti siirtolaisnaisiin liittyen. Varsinkin naisista, jotka ovat (tilapäisesti) työvoiman ulkopuolella esimerkiksi lastenhoidon vuoksi, puhutaan usein ongelmakeskeisesti. Koska työvoiman ulkopuolella olevien siirtolaisten, kuten kotivanhempien, kotouttamistoimet ovat kuntien vastuulla työvoimahallinnon sijasta, erityisesti tähän ryhmään kuuluvien naisten saattaa olla vaikeampi päästä kielikoulutukseen myöhemmissä elämänvaiheissa (OECD 2018). Tämä jako saattaa johtaa myös siihen, että tietyt siirtolaisryhmät, kuten kotiäidit, putoavat palvelujärjestelmän ja systemaattisesti toteutetun kotouttamistyön ulkopuolelle (OECD 2018; Vuori 2012a).

Suomeen muualta muuttaneilla on myös usein ongelmia jatko-opintoihin pääsyssä kantasuomalaisiin verrattuna. Vaikeuksia kokevat erityisesti Afrikan mantereelta (esimerkiksi Somaliasta) kotoisin olevat naiset (esim. Ronkainen, Vapalahti & Tessieri 2017). Edistyneemmille oppijoille suunnatuista kielen opiskelumahdollisuuksista, samoin kuin työelämäsuuntautuneista ohjaus- ja neuvontapalveluista, on myös pulaa. Näiden palveluiden laajempi saatavuus edesauttaisi erityisesti korkeasti koulutettujen siirtolaisnaisten sijoittumista työmarkkinoille (Lainiala & Säävälä 2010). Tutkimus, joka nostaa esiin siirtolaisnaisten epätasearvon kokemuksia, on tärkeää, koska sen avulla voidaan herättää keskustelua yhteiskunnallisista järjestelmätason ongelmista, jotka ovat usein syynä esimerkiksi siirtolaisnaisten haavoittuvaan asemaan. Näemme kuitenkin ongelmallisena sen, että tällaisissa tutkimusasetelmissä tietyn väestöryhmän, kuten siirtolaisnaisten, haavoittuvuus ylikorostuu ja heidän oma toimijuutensa jää huomioimatta.

Siirtolaisnaiset ”haavoittuneina” ja aktiivisina toimijoina

Koska haluamme kyseenalaistaa ”haavoittuneen siirtolaisnaisen” diskurssin, olemme valinneet tutkimusaineistostamme analysoitaviksi

kolme siirtolaisnaisten toimijuutta kuvaavaa esimerkkiä. On tärkeää huomata, että käytämme aineistoamme esimerkinomaisesti havainnollistamaan sitä, miten siirtolaisnaisten toimijuutta voidaan tutkimuksessa korostaa. Sen sijaan, että esittäisimme aineistostamme diskursiivisia tai temaattisia säännönmukaisuuksia, pohdimme näitä esimerkkejä siitä näkökulmasta, millaisia haavoittuvuuden tarkasteluun liittyviä kysymyksiä ne meissä tutkijoina herättävät.

Kaksi ensimmäistä aineistoesimerkkiä ovat peräisin Iikkasen väitöskirjatutkimuksesta (Iikkanen 2020), johon osallistui kahdeksan siirtolaistaustaista kotivanhempaa (seitsemän naista ja yksi mies). Kotivanhempien lisäksi haastateltiin neuvolan osastonhoitajia (kaksi) ja terveydenhoitajia (viisi). Tutkimukseen osallistuneet kotivanhemmat löytyivät monikulttuurisesta, kaikille lapsille ja heidän vanhemmilleen avoimesta perhekahvilasta, jonka toimintaan tutkija itsekin osallistui oman lapsensa kanssa. Perhekahvilassa muun muassa leikittiin, laulettiin, luettiin, tanssittiin, leivottiin, järjestettiin juhlia sekä keskusteltiin vanhemmuudesta, terveydestä ja muista kävijöitä yhdistävistä teemoista. Tutkimukseen osallistuneet siirtolaisvanhemmat olivat kaikki vapaaehtoisia muuttajia, jotka olivat tulleet Suomeen työn, opiskelun tai puolisonsa kautta. Osallistujat olivat asuneet Suomessa enintään viisi vuotta ja kykenivät keskustelemaan tutkijan kanssa englanniksi tai suomeksi. Tutkimuksessa haluttiin välttää tulkin käyttöä. Osallistujien kotimaat olivat Afganistan, Australia, Etelä-Korea, Indonesia, Puola, Unkari, Yhdysvallat ja Vietnam, ja ikähaitari oli tutkimuksen alkaessa 26–44 vuotta (osallistujien keski-ikä oli 34 vuotta). Osallistujista vain yksi oli suorittanut pelkästään peruskouluopinnot. Kolmella osallistujalla oli ammatillinen tutkinto, kolmella maisterin tutkinto ja yksi oli väitellyt tohtoriksi. Tutkimushaastattelut olivat vapaamuotoisia, ja niissä keskusteltiin pääasiassa kielitaidon (erityisesti englannin kielen taidon) roolista kotoutumisessa. Keskusteluissa sivuttiin myös (koti)äitiyteen, äitiyden ja palkkatyön yhteensovittamiseen sekä Suomessa asumiseen ja suomalaisuuteen liittyviä teemoja. Osallistujia haastateltiin kolmen vuoden aikana kaksi tai kolme kertaa. Väitöstutkimuksen aineistoa analysoitiin sisällönanalyysin ja narratiivisen analyysin avulla.

Esimerkki 3 on Ennsler-Kanasen aineistoa sukupuolirooleihin liittyvältä oppitunnilta aikuisille suunnatussa peruskouluopetuksessa. Kan-

salaisopisto, jossa tutkimus toteutettiin, järjestää kahden vuoden pituisia peruskouluopintoja aikuisille oppijoille. Opiskelijoista suurin osa on pakolaistaustaisia siirtolaisia Afrikasta ja läntisestä Aasiasta, ja heillä on hyvin vaihtelevat koulutustaustat. Jotkut osallistujista ovat suorittaneet peruskoulua vastaavan oppimäärän, kun taas toisten opiskelu on keskeytynyt tai muuttunut mahdottomaksi sotien, konfliktien tai patriarkaalisten käsitysten vuoksi. Ennsér-Kananen tekee kyseisessä oppilaitoksessa viiden vuoden mittaista tutkimusta ja sai mahdollisuuden opettaa yhteiskunnallisia asioita osana ensimmäisen vuosikurssin opintoja. Tutkimus toteutetaan kriittisenä etnografiana, jonka menetelminä käytetään luokkahuonehavainnointia, avoimia haastatteluja ja keskusteluja osallistujien kanssa sekä nauhoituksia luokkahuonevuorovaikutuksesta. Tarkoituksena on ymmärtää oppilaitoksessa esiintyviä valtasuhteita, kielellisiä käytänteitä sekä episteemisen tiedon legitimizeettiä. Yksi keskeinen kysymys on, kenen tiedolla on merkitystä.

Aineistoesimerkit

Esimerkissä 1 Puolasta kotoisin oleva 44-vuotias Paulina kertoo keskustelustaan bussissa kohtaamansa naisen kanssa. Keskustelu liittyy kotoutumiseen ja siihen, mikä Paulinan mielestä tekee kotoutumisesta haastavampaa. Suomessa jo yli viisi vuotta asunut Paulina oli suorittanut Puolassa maisterintutkinnon ennen muuttamistaan Suomeen. Hän puhuu puolan, englannin ja venäjän kielten lisäksi sujuvaa suomea. Tämä katkelma on valittu sen vuoksi, että se havainnollistaa mielestämme hyvin eritasoisia ihonväriin ja etnisyyteen liittyviä jokapäiväisiä toiseuttamisen prosesseja sekä sitä, miten edellä mainitut seikat heijastuvat siirtolaisnaisten toimijuuteen. Haastattelu tehtiin alun perin englanniksi, ja Iikkanen on kääntänyt sen suomen kielelle. Alkuperäinen englanninkielinen haastattelukatkelma löytyy Liitteestä 1.

”Minulla oli muutama kuukausi sitten mielenkiintoinen keskustelu. Olin menossa johonkin bussilla poikani kanssa, ja minua vastapäätä istui hijabiin pukeutunut nainen. Poikani hymyili naiselle, ja tämä sanoi jotakin pojastani. Sitten hän kysyi minulta jotakin suomeksi –

hän puhui aika hyvää suomea – ja sitten aloin jutella hänen kanssaan. Hän oli raskaana, joten aloimme puhua lasten saamisesta ja siitä miten kaikki menee. Muutaman pysäkin jälkeen hän kysyi minulta: mutta sinä et ole suomalainen, ethän? Sanoin, että en tietenkään, olen Puolasta. En tiedä kuuliko hän sen aksentistani vai miten, ja sitten hän sanoi: ”Niin, koska suomalaiset eivät puhu meille.” Sitten ajattelin, että minulle se ei tietenkään ole iso juttu, koska kukaan ei tiedä, etten ole suomalainen ennen kuin alan puhua. [...]

Mutta ihmiset joilla on erivärinen iho, tai vaatteet, leimautuvat tietysti helposti jonkin verran. Jopa ihmiset, jotka eivät ole, ei ole kyse rasismista, vaan ihmiset ovat vain hieman peloissaan, koska he luulevat, että heidän pitäisi ehkä puhua englantia tai jotain muuta kieltä, ja ehkä se on näin, että kaikki on jotenkin vaikeampaa, jos et ole selvästi osa ryhmää.” (Paulina, 44, Puola, marraskuu 2015)

Pintapuolisesti katsottuna esimerkki 1 havainnollistaa, miten näennäisestä kotoutumistoimien hyvästä sujuvuudesta huolimatta monien siirtolaisten arki on täynnä ulossulkemisen ja sivuutetuksi tulemisen kokemuksia (esim. Iikkanen 2020). Hijabiin pukeutuneen naisen kommentti herätti Paulinan huomaamaan, miten helposti hän halutessaan sulautuu valtaväestöön, kun taas erinäköiselle tai eri tavalla pukeutuneelle ihmiselle sellainen on mahdotonta. Useat tutkimukset osoittavatkin, että valtaväestöstä poikkeava ulkonäkö saattaa altistaa siirtolaisia erilaisille toiseuteen liittyville luokitteluille (mm. Huttunen 2004; Koskela 2014) ja kaventaa heidän toimijuuttaan. Esimerkiksi Kaisu Koskela (2014) havainnoi, että eri puolilta maailmaa saapuvista siirtolaisista on muodostunut selkeä hierarkia. Tässä hierarkiassa valkoihoiset, länsimaiset ja korkeasti koulutetut siirtolaiset ovat ”haluttuja” muuttajia ja humanitäärisin perustein tulevat ja etniseltä alkuperältään kauemaksi valtaväestöstä asemoidut muuttajat puolestaan ”ei-haluttuja”. Yllä oleva esimerkki havainnollistaa tätä vastakkainasettelua. Luokitteluista huolimatta, tai ehkä niistä johtuen, esimerkissä esiintyvien naisten välinen yhteenkuuluvuuden tunne ja toimijuus rakentuvat hyvin pitkälti heidän suomalaista yhteiskuntaa kohtaan tuntemansa ulkopuolisuuden kautta. Molempien osalta toimijuus mahdollistuu myös suomen kielen

oppimisen myötä. Toisaalta hyväkään kielitaito ei anna heille tasavertaisia mahdollisuuksia toteuttaa omaa toimijuuttaan.

Esimerkissä 2 Paulina kommentoi haastattelun kuluessa siirtolaisnaisten toimijuutta myös näin:

”Mielestäni se riippuu myös naisista, eli mitä he ajattelevat itsestään ja mitä he haluavat tehdä, ja miten, haluavatko he olla erillään vai haluavatko he kotoutua.” (Paulina, 44, Puola, marraskuu 2015)

Kielen oppimisen on perinteisesti ajateltu olevan yksi kotoutumisen tärkeimpiä mittareita. Suomen viranomaisten mukaan paikallisen kielen osaaminen mahdollistaa laajamittaisen yhteiskunnallisen osallisuuden (Kotoutuminen.fi-verkkosivusto). Kielen opetuksen järjestäminen mainitaan myös laissa kotoutumisen edistämisestä (työ- ja elinkeinoministeriö 2010). Huomattavasti vähemmän on kiinnitetty huomiota siihen, mihin siirtolaisten ajatellaan kotoutuvan. Jos ajatellaan muita kotoutumiseen liittyviä tavoitteita, kuten verkostojen luomista, tavoitteen saavuttaminen voi olla jopa helpompaa hieman ”puutteellisella” kielitaidolla (vrt. puutediskurssi, Anthias ym. 2013), koska sen kautta mahdollistuu kuuluminen siirtolaisnaisten ryhmään. Esimerkissä 2 korostuu siirtolaisnaisten oma toimijuus, ja Paulina ottaa siinä kantaa kotoutumisen mittareihin: tavoitteet eivät kaikilla siirtolaisnaisilla ole suinkaan samanlaiset. Näiden kahden esimerkin tapaiset arkiset kohtaamiset havainnollistavat jaettujen kokemusten – toisaalta yhteiskunnallisen ulkopuolisuuden ja suomen oppijan sekä toisaalta äitiyden – mahdollistamaa toimijuutta (ks. myös Intke-Hernandez 2020). Ne kuvaavat myös sen hyvin eritasoista ilmenemistä siirtolaisnaisten parissa.

Esimerkki 3 on peräisin sukupuolirooleihin liittyvältä oppitunnilta kansalaisopistosta, jossa Ennser-Kananen tekee tutkimusta ja toimii opettajana. Tutkimuksen aineistonkeruu on edelleen käynnissä, eikä aineistoa näin ollen ole analysoitu kokonaisuudessaan systemaattisesti. Kyseinen esimerkki on valittu siitä syystä, että ryhmän naiset puhuivat tässä yhteydessä äitiyden kokemuksista ensimmäistä kertaa. Ryhmässä oli noin 25 opiskelijaa Iranista, Irakista, Syyriasta, Eritreasta, Somaliasta, Nigeriasta ja Burkina Fasosta. He olivat asuneet Suomessa 2–5 vuoden ajan. Keskustelua herättääkseen Ennser-Kananen oli tehnyt

etukäteen diaesityksen, johon hän oli tarkoituksella koonnut provosoi-
viksi arvelemiaan väittämiä. Ensimmäinen väittäjä kuului näin: ”Naiset
ovat parempia hoitamaan lapsia kuin miehet.” Sen sijaan, että väittäjä
olisi tuonut esiin erilaisia näkökulmia, luokassa olevat naiset ilmaisi-
vat välittömästi olevansa samaa mieltä (”Totta! Totta!”). Kun Enns-
er-Kananen näytti väittämän valkokankaalla, jotkut naisista nousivat seiso-
maan ja ottivat diasta valokuvan (kenttämuistiinpanot, helmikuu 2021).
Jotta puhumiseen olisi riittävästi aikaa, jokainen ryhmässä olevista nai-
sista sai ensin puhua kolme minuuttia, ja miehiä pyydettiin kuuntele-
maan, sitten roolit vaihdettiin toisin päin. Kukaan ryhmässä ei määri-
tellyt sukupuoltaan muuten kuin naiseksi tai mieheksi. Naiset alkoivat
pian puhua yksi kerrallaan¹.

W1: OK. When when a woman are is pregnant and when uh she has
a baby and uh she give her milk and uh all the night and her baby is
near of she and uh all of the baby life lapset life yes we know that a
woman uh yes a woman hoitan.

W2: Äiti paljon nautan lapsia tekee ruokaa pesee vaateet uh puhuvat
ja mies ei, okei. Mies on ulkona, ei sisällä [...].

W3: Uh Nai- Nai- naiset voi auttaa lapsi koska uh nai- nai- nai uh
vauva on sisäll’ [points to stomach] ja [...] yhdeksän kuukautta ja hän
kuun-uuntelee mitä ongelmia tule vauva tällä [points to stomach] ja
äiti auttaa lapsi koska hän [...] ei kuuntelee vaikea ja voi auttaa lapsi
mene hyvin ei tule ongelmia koska hän on äiti. Hyvä kiitos. [...]

W4: Äiti lapset paljon rakastan ja mm uh lapset sairas äiti ei kiva saira
lapset uh ... äiti ei hyvä paljon ... äiti ei lapset ei hyvä äiti ei hyvä, uh
lapset hyvä äiti hyvä.

[...].

1 Esimerkki on jätetty alkuperäiseen muotoonsa havainnollistamaan tut-
kimusympäristölle tyypillistä kielenkäyttötilannetta, jossa monikielisyyttä
hyödynnetään taitavasti. Emme halua häivyttää tätä alkuperäisen katkel-
man erittäin oleellista piirrettä, koska mielestämme jotain sellaista, mikä ei
alun alkaenkaan ole ollut rikki, ei pidä yrittää korjata. Aineistoesimerkkiä
ei edes ole mahdollista kääntää siten, että pystyisimme säilyttämään alku-
peräisen keskustelun dynamiikan kautta ilmi tulevat taitavat limittäiskieli-
syyden (*translanguaging*) prosessit.

W5: Sama äiti hyvä lapsi hyvä, lapsi sairas äiti ei ei nuku ei uh [...].
(Nauhoitus luokkatilanteesta, helmikuu 2021)

Tämä osa oppituntia ei sujunut Ennser-Kanasen suunnitelmien mukaan. Ryhmän naiset olivat samaa mieltä väittämän kanssa, koska se vahvisti heidän mielipiteensä ja kokemuksensa: he puhuivat äidin ja lapsen erityisestä suhteesta raskaana olemisen, imettämisen ja lapsen hoidon näkökulmasta. Näitä perusteluja ei kuitenkaan käytetty liittämään äitiyttä biologiaan, vaan kuvaamaan äidin ja lapsen välisiä läheisiä ja ainutkertaisia siteitä. Naiset kuvasivat sitä, miten äidin ja lapsen hyvinvointi ovat sidoksissa toisiinsa ("lapset ei hyvä äiti ei hyvä, uh lapset hyvä äiti hyvä"). He myös korostivat äiti-lapsi-siteen ilmenemistä syvänä rakkautena ja läheisyytenä, joka on luonnollista, helppoa ja itsestäänselvää ("äiti auttaa lapsi koska hän [...] ei kuuntelee vaikea ja voi auttaa lapsi [...] koska hän on äiti"). On tärkeää huomata, että yllä kuvatussa tilanteessa kaikki ryhmän naiset puhuivat. Puheenvuoroaan käyttivät myös sellaiset naiset, joilla ei ollut lapsia tai jotka olivat yleensä hiljaa oppitunneilla.

Valkoihoisina naistutkijoina voimme tulkita tämän aineiston todisteeksi siitä, että sosioekonomisesti epäedullisilta alueilta, kuten Afrikan mantereelta ja keskisestä Aasiasta, tulevat naiset jäävät helposti kiinni perinteisiin sukupuolirooleihin. Meidän olisi myös mahdollista päätellä, että he sitovat nämä roolit lähtömaidensa tapoihin ja käytänteisiin, jotka heijastavat naisten heikkoa asemaa. Toisaalta tällainen tulkinta ei ota huomioon naisten toimijuutta kotioloissa eikä luokkatilanteessa ja tekee heistä "haavoittuneita". Lisäksi tällainen tulkinta toistaa jaottelua "meihin" ja "heihin", joka kertoo sekä epätasa-arvoisesta tutkija-osallistuja- että opettaja-opiskelija-suhteesta.

Yllä kuvattu tulkinta on ongelmallinen, koska se jättää huomiomatta siirtomaavaltan liittyvät sarron ja partiarkkaalisuuden prosessit. Se kertoo siirtomaavallan aikaisesta ajattelusta, jonka mukaan rodullistetut siirtolaiset eivät koskaan pääse eroon toiseuden leimastaan. Tällöin heidät nähdään vähemmän valistuneina kuin valkoihoiset ja lukijoiden annetaan ymmärtää, että he ovat pelastamisen tarpeessa. Tuoreessa sukupuoleen ja rotuun perustuvasta syrjinnästä pohjoismaisessa kontekstissa kertovassa kokoomateoksessa Pauline Stoltz, Diana Mulinari ja

Suvi Keskinen (2021) sijoittavat hegemonisen feminismin siirtomaavallan aikaisten prosessien yhteyteen suhteessa uusliberalismiin ja kansallismielisyyteen. Kuten Ulrika Dahl (2021) on samassa teoksessa linjannut, valkoihoinen pohjoismainen feminismi on vahva ulossulkemisen ja mukaan ottamisen mekanismi, joka on muokannut voimakkaasti akateemista yhteisöä. Valkoihoisten naistutkijoiden on oltava selvillä tästä dynamiikasta, mikäli pyrimme työmme kautta purkamaan tutkimuksen tuottamaa rotuun ja sukupuoleen perustuvaa syrjintää. Se auttaa myös löytämään merkityksellisempiä – ja tätä kautta ehkä myös tutkimiamme yhteisöjä paremmin palvelevia – tapoja tulkita aineistojamme.

Aiempi siirtolaisnaisiin kohdistunut tutkimus on nostanut esiin jännitteitä yhtäältä kodin piirissä esiintyvän vallan sekä toisaalta sosiaalisen eristäytyneisyyden ja syrjinnän välillä. Esimerkiksi Paula Pustułkan ja Agnieszka Trąbkan (2018) tutkimuksessa Puolasta kotoisin olevien siirtolaisäitien ja heidän lastensa kokemuksia analysoidaan äidillisen vallan kautta. Tutkijat määrittelevät tämän vallan mahdollisuutena tuottaa muutosta modernia äitiyttä luonnehtivan voimautumisen (vallankäyttö suhteessa lapsiin) ja toisaalta voimattomuuden (äitiyden instituution sekä ympäröivän yhteiskunnan patriarkaalinen luonne) yhdistelmän kautta. Pustułkan ja Trąbkan tutkimusasetelma mahdollistaa siirtolaisäitien kokemusten monitahoisen tarkastelun ja tuo hyvin esiin, miten ne sijoittuvat vallan ja vallan puutteen risteyskohtiin. (Pustułka & Trąbka 2018, 671.)

Oma aineistomme herättää kysymyksiä tavanomaisesta tavasta jakaa äidillistä valtaa yksityisen ja julkisen välillä. Jo nämä lyhyet aineistoesimerkit osoittavat, että siirtolaisäidit pystyvät ylittämään yksityisen ja julkisen elämänpiirinsä välisiä raja-aitoja tuomalla äidillistä toimijuuttaan esiin julkisesti eri yhteyksissä, kuten matkustaessaan bussilla tai opiskellessaan kieltä. Vaikka tämänkaltainen toimijuus ei poista yhteiskunnallisen sorron olemassaoloa, herää kysymys, voisiko tutkimusaineistoja tulkita muillakin tavoilla. Siirtolaisperheisiin ja äiteihin kohdistuva sukupuoleen perustuva syrjintä on ehdottomasti tunnustettava. On huomioitava erityisesti se, miten syrjintä korostuu maahanmuuton prosesseissa (esim. Huang 2019; Parreñas 2005). Tutkimuksensa osallistujiin nähden sosiaalisesti etuoikeutetussa asemassa olevien tutkijoiden tulee kuitenkin olla erityisen tarkkana, etteivät he vahingossakaan aliarvioi siirtolaisnaisten toimijuutta tutkimuksessaan.

Esimerkiksi Minna Intke–Hernándezin ja Gunilla Holmin (2015) tutkimus siirtolaistaustaisille äideille suunnatusta suomen kieleen ja suomalaiseen yhteiskuntaan liittyvästä koulutuksesta kritisoi sitä etnosentristä tapaa, jonka ohjaajat olivat omaksuneet kurssilla läpikäytävien sisältöjen osalta. Kyseisellä kurssilla pyrittiin esittämään suomalaiset, (keskiluokkaiseen) kulttuuriin, lastenkasvatukseen ja ravitsemukseen liittyvät toimintatavat lähtökohtaisesti hyvinä ja oikeina. Siirtolaisnaisten toimintatavat ja perinteet puolestaan nähtiin virheellisinä ja väärinä. Koulutustaustalla vaikuttaa olevan tässä suuri merkitys, sillä ainoastaan pidemmälle koulutetut ja keskiluokkaan kuuluvat naiset uskaltautuivat kyseenalaistamaan ja haastamaan kurssin ohjaajien näkökulmia. Tämä esimerkki haastaa myös tutkijat tarkastelemaan omia historiallisesti muotoutuneita, jatkuvasti muuttuvia ja epätäydellisiä lähtöoletta-
muksiaan siirtolaisnaisten toimijuuden puutteesta ja haavoittuvuudesta kriittisessä valossa (Ennsner–Kananen & Pettitt 2017). Valtautumisen ja emansipaation edellytyksenä on täten tutkijoiden oman vallan ja epäoikeudenmukaisten rakenteiden ylläpitoon liittyvän osallisuuden kriittinen tarkastelu.

Voimme myös tarkastella yllä olevia kuvauksia äitiydestä toimijuuden näkökulmasta. Palataksemme luvun alussa esitettyyn Laura M. Ahearnin (2001) määritelmään toimijuudesta, siirtolaisnaisten ”kyky toimia” opiskelijoina, äiteinä tai tutkimukseen osallistujina ansaitsee tutkijoiden huomion. Se myös haastaa miettimään keinoja näiden ”sosiokulttuurisesti välittyneiden” tilojen (Ahearn 2001, 112) luomiseen ja laajentamiseen tutkimuksen kautta. Tästä näkökulmasta katsottuna naisten luonnollinen, syvä ja ainutlaatuinen suhde lapsiinsa tai heidän roolinsa perheessä eivät suinkaan ole seikkoja, joista heidät pitäisi vapauttaa. Päinvastoin: tämä on, tai se voisi olla, nimenomaan vapautumisen tila. Tällainen tulkinta ei poissulje huolta siitä, että naisilla tulee olla mahdollisuus osallistua koulutukseen, päästä työmarkkinoille, saada terveyspalveluita sekä osallistua kodin ulkopuoliseen elämään. Vaikka on ehdottoman tärkeää huomioida järjestelmätason ongelmat siirtolaisnaisille suunnatuissa tukitoimissa, on mielestämme suuri vääryys sivuuttaa siirtolaisäitien oma toimijuus sekä tutkimuksessa että yhteiskunnallisissa päätöksentekoprosesseissa (ks. myös Intke–Hernández 2020).

Matkalla tiedonjanosta oikeudenmukaisuuteen

Tässä luvussa olemme analysoineet muutamia aineistoesimerkkejä kiinnittäen erityistä huomiota siirtolaisnaisten toimijuuteen. Haavoittuvuuteen ja haavoihin keskittyvä tutkimus voi joko tahallisesti tai tahattomasti jättää huomioimatta monia osallistujien elämän osa-alueita, kuten jokapäiväiset rutiinit, onnistumiset, juhlat ja saavutukset. Miten näitä asioita voitaisiin huomioida paremmin myös silloin, kun ne eivät ole tutkimuksen pääkohde? Entä voisivatko ne sittenkin olla tutkimuksen pääkohde? Tutkijoiden tulee olla tarkkana siinä, miten he kertovat tutkimuksensa osallistujista akateemiselle yhteisölle ja suurelle yleisölle. Tutkimustulokset on myös tärkeää sijoittaa kontekstiinsa sekä pitää huolta siitä, että esitystapa on riittävän yksityiskohtainen. Tutkimuksen kohteena olevan yhteisön tulisi myös hyötyä tutkimuksesta jollain tavalla. Sekä haavat että toimijuus ovat osa samaa kokonaisuutta, ja tämän moninaisuuden tulee näkyä työssämme. Tuckia ja Yangia (2014, 224) lainataksemme yksi syy pidättäytyä tutkimuksen tekemisestä kiteytyy tilanteissa, joissa ”alistettujen annetaan kyllä puhua, mutta heille annetaan mahdollisuus puhua ainoastaan kärsimyksistään”.

Tämä luku perustuu rajalliseen aineisto-otokseen, jonka tarkoituksena ei ole esittää yleistyksiä vaan tuoda esimerkinomaisesti esiin vaihtoehtoisia näkökulmia analysoida tutkimusaineistoja osallistujien omista lähtökohdista. Samalla haluamme tarkastella kriittisesti tutkimuksen tekoon liittyviä vallankäytön kysymyksiä koko tutkimusprosessin aikana – aina aineiston keräämisestä tutkimusraportin kirjoittamiseen. Useat tutkijat (mm. Ennser-Kananen & Pettitt 2017; Intke-Hernández & Holm 2015; Pustulka & Trąbka 2018) ovat jo lähestyneetkin aineistojaan tähän tapaan, mutta tutkijoiden valtaan tulkita aineistoa tulisi kiinnittää entistä enemmän huomiota. ”Tulkitessaan” aineistoa tutkijat toimivat omien näkemystensä, maailmankuvansa sekä yleismaailmallisen tutkimukseen ja elämään suhtautumisensa mukaisesti. Toisin sanoen he tuovat väistämättä omat lähtökohtansa mukaan prosessiin. Mikäli tätä ei huomioida ja tarkastella kriittisesti, tilanne voi olla ongelmallinen. Hyvistä tarkoituseristä huolimatta se voi vahvistaa olemassa olevia hierarkioita tutkijoiden ja tutkimukseen osallistuvien välillä – etuoikeutettujen sekä sellaisten ihmisten välillä, joilla ei ole pääsyä yhteiskunnallisiin valta-asemiin (Ennser-Kananen & Saarinen 2020).

Tarkoituksemme ei ole vähätellä siirtolaisnaisten haavoittuvuutta ja siihen liittyvää tutkimusta. Päinvastoin uskomme, että järjestelmätason syrjinnän ja ulossulkemisen huomioiminen on olennainen ja tärkeä askel kohti yhteiskunnallista muutosta. Tuckia ja Yangia (2014, 223) jälleen lainataksemme ”jos rikos halutaan tehdä tekemättömäksi, se voidaan joutua nimeämään”. Mielestämme on kuitenkin tärkeää, että emme jää kiinni yksilöiden tai yhteisöjen haavoittuvuuteen tai haavoihiin, vaan esitämme kriittisiä kysymyksiä lisätutkimuksen todellisesta tarpeesta ja siitä, onko tutkimus oikea keino ongelmien ratkaisemiseksi. Mikäli tutkimus suunnitellaan ja toteutetaan kritiikittömästi vain sen vuoksi, että jokin ilmiö on ”kiinnostava”, riskinä on helposti sensaatiohakuisuus. Tällaisessa tapauksessa palvellaan ainoastaan tutkijoiden tai tutkimusyhteisön intressejä sen sijaan, että edistettäisiin oikeudenmukaisuutta ja muutosta osallistujien näkökulmasta (Tuck & Yang 2014). Vaihtoehtoisia toimintatapoja ovat esimerkiksi olemassa olevan tutkimuksen vieminen käytäntöön, aktivismi sekä sosiaalisten diskurssien tai institutionaalisten rakenteiden kritisointi sekä pyrkimys muutokseen.

Vaikka onkin tärkeää tunnustaa vähemmistöryhmien ja yksilöiden kärsimys, kaltaisillemme rodullisesti, sosioekonomisesti, kielellisesti ja kansalaisuuden osalta etuoikeutetuille tutkijoille tämän tunnustamisen tulisi kulkea käsi kädessä yhteiskunnalliseen muutokseen tähtäävän toiminnan kanssa. Tähän kuuluu itsekriittinen suhtautuminen siihen, miten tietoa ja kokemuksia kerätään ja esitetään. Tähän kuuluu itsestään selvästi myös valmius jättää jotakin esittämättä. Jaamme Tuckin ja Yangin (2014, 232) ajatuksen siitä, että akateeminen yhteisö ei edes ansaitse tietää aivan kaikkea. Pelkkään tiedonjanoon perustuvassa tutkimuksessa on suuri hyväksikäytön vaara. Tämän sijasta omia lähtökohtiaan, etuoikeuksiaan ja mahdollista haitan aiheuttamista tutkimuksen osallistujille tulisi arvioida kriittisesti jokaisen tutkimusprosessin osalta aivan samoin kuin tutkimuksen lähtökohtia suhteessa osallistujien tarpeisiin ja kiinnostukseen. Johanna Leinonen kumppaneineen (2020) tarjoaa pakolaisuuden tutkijoille joitakin hyödyllisiä näkökohtia, jotka mahdollistavat edellä mainitun kaltaisen tutkimuseettisen reflektoinnin.

Välillä haavojen on parempi antaa parantua rauhassa kuin repiä niitä uudelleen auki. Haavat ovat osa elämää, mutta siihen kuuluu paljon muutakin. Haluamme herättää keskustelua siitä, miten muualta Suo-

meen muuttaneiden kokemuksia voitaisiin käsitellä myös voimaannuttavista näkökulmista, nähden siirtolaiset itsenäisinä toimijoina, jotka rakentavat aktiivisesti – haavoistaan huolimatta – uutta elämää itselleen ja läheisilleen. Soveltavan kielentutkimuksen (ja aikuiskasvatuksen) piirissä on kiinnitettävä enemmän huomiota järjestelmätason väkivaltaan sekä erilaisiin kieleen liittyviin alistamisen prosesseihin, jotka tosiasiaassa eivät koskaan liity pelkästään kieleen. Toinen tärkeä aihepiiri, johon tutkimuksessa tulisi keskittyä nykyistä enemmän, liittyy siihen, minkälaisen toiminnan katsotaan tietyssä asiayhteydessä olevan standardinmukaista, normaalia tai kyvykästä (Canagarajah 2018). Näin ollen huomiota tulisi kiinnittää muun muassa sukupuoliin, valkoihoisuuteen, suomalaisuuteen, fyysiseen toimintakykyyn, menestykseen, kotoutumiseen ja terveyteen liittyvien käsitysten kyseenalaistamiseen ja avaamiseen. Samassa yhteydessä tulisi käsitellä sitä, miten vahvasti edellä mainitut ilmiöt kytkeytyvät toiseuttamisen, paremmuuden ja pelastamisen ideologioihin (Keskinen ym. 2019).

Kirjallisuus

- Ahearn, Laura M. (2001) Language and agency. *Annual Review of Anthropology* 30, 109–137.
- Ahmad, Akhlaq (2020) When the name matters: An experimental investigation of ethnic discrimination in the Finnish labor market. *Sociological Inquiry* 90 (3), 468–496.
- Ala-Kauhaluoma, Mika & Pitkänen, Sari & Ohtonen, Jukka & Ramadan, Farid & Hautamäki, Lotta & Vuorento, Mirkka & Rinne, Hanna (2018) Monimenetelmäinen tutkimus kotouttamistoimenpiteiden toimivuudesta. Helsinki: Eduskunnan tarkastusvaliokunta. https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/julkaisut/Documents/trvj_1+2018.pdf
- Anthias, Floya & Kontos, Maria & Morokvasic-Müller, Mirjana (2013) Introduction. Teoksessa Floya Anthias, Maria Kontos & Mirjana Morokvasic-Müller (toim.) *Paradoxes of integration: female migrants in Europe*. Dordrecht: Springer, 1–16.
- Bakhtin, Mikhail (1984) *Problems of Dostoevsky's poetics*. (Kääntänyt C. Emerson). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Canagarajah, Suresh (2018) Yet “Another fucking cancer diary:” Embracing language incompetence and disability. DSSA-luento AAAL-konferenssissa

- Chicagossa. <https://www.youtube.com/watch?v=jgohn7mhVT0>
- Carbado, Devon & Crenshaw, Kimberlé & Mays, Vickie & Tomlinson, Barbara (2013) Intersectionality: Mapping the movements of a theory. *Du Bois Review: Social Science Research on Race* 10 (2), 303–312.
- Cho, Sumi & Crenshaw, Kimberlé & McCall, Leslie (2013) Toward a field of intersectionality studies: Theory, applications, and praxis. *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 38 (4), 785–810.
- Christensen, Ann-Dorte & Jensen, Sune Qvotrup (2012) Doing intersectional analysis: methodological implications for qualitative research. *NORA-Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 20 (2), 109–125.
- Cole, Alyson (2016) All of us are vulnerable, but some are more vulnerable than others: The political ambiguity of vulnerability studies, an ambivalent critique. *Critical Horizons* 17 (2), 260–277.
- Crenshaw, Kimberlé (1989) Demarginalizing the intersection of race and sex: A black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics. *University of Chicago Legal Forum* 1 (8), 139–167.
- Dahl, Ulrika (2021) Nordic academic feminism and whiteness as epistemic habit. Teoksessa Pauline Stoltz, Diana Mulinari & Suvi Keskinen (toim.) *Feminisms in the Nordic region: Neoliberalism, nationalism, and decolonial critique*. Cham: Palgrave Macmillan, 113–133.
- Deters, Ping & Gao, Xuesong (Andy) & Miller, Elizabeth R. & Vitanova, Gergana (2014) *Theorizing and analyzing agency in second language learning: Interdisciplinary approaches*. Bristol: Multilingual Matters.
- Ennsner-Kananen, Johanna (2020) A lesson in teaching English while white. *TESOL Journal* 11(4). <https://doi.org/10.1002/tesj.558>
- Ennsner-Kananen, Johanna & Halonen, Mia & Saarinen, Taina (2021) “Come join us, and lose your accent!”: Accent modification courses as hierarchization of international students”. *Journal of International Students* 11(2), 322–340.
- Ennsner-Kananen, Johanna & Pettitt, Nicole (2017) “I want to speak like the other people”: Second language learning as a virtuous spiral for migrant women? *International Review of Education*, 63(4), 583–604.
- Ennsner-Kananen, Johanna & Saarinen, Taina (2020) Ambivalent English: What we talk about when we think we talk about language. *Nordic Journal of English studies* 19(3), 115–129.
- European Union Agency for Fundamental Rights. (2018) *Second European Union minorities and discrimination survey. Being black in the EU*. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2018-being-black-in-the-eu_en.pdf. Luettu maaliskuussa 2022.

- Fawcett, Barbara (2009) Vulnerability: Questioning the certainties in social work and health. *International Social Work* 52 (4), 473–484.
- Ferrarese, Estelle (2016) The vulnerable and the political: On the seeming impossibility of thinking vulnerability and the political together and its consequences. *Critical Horizons* 17 (2), 224–239.
- Flores, Nelson & Rosa, Jonathan (2015) The raciolinguistic catch-22. <https://www.hepg.org/blog/the-raciolinguistic-catch-22><https://www.hepg.org/blog/the-raciolinguistic-catch-22>. Luettu marraskuussa 2021.
- Huang, Shu-Yi (2019) *Being a mother in a strange land: Motherhood experiences of Chinese migrant women in the Netherlands*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Huttunen, Laura (2004) Kasvoton ulkomaalainen ja kokonainen ihminen: marginalisoiva kategorisointi ja maahanmuuttajien vastastrategiat. Teoksessa Anna Kulmala, Laura Huttunen, Arja Jokinen, Heli Valokivi, Anni Vanhala, Suvi Raitakari, Anna Rastas & Kirsi Juhila (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta: neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Tampere: Vastapaino, 134–154.
- Iikkanen, Päivi (2020) The role of language in integration. A longitudinal study of migrant parents' trajectories. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Intke-Hernández, Minna (2020) *Maahanmuuttajaäitien arjen kielitarinat. Etnografinen tutkimus kieliyhteisöön sosiaalistumisesta*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Intke-Hernández, Minna & Holm, Gunilla (2015) Migrant stay-at-home mothers learning to eat and live the Finnish way. *Nordic Journal of Migration Research* 5 (2), 75–82.
- Karinen, Risto & Luukkonen, Tuomas & Kortelainen, Jeremias & Korhonen, Nita & Luomala, Noora (2020) ”Kaikki toimi kohdallani”. Selvitys kotoutumispalveluita koskevista näkemyksistä. Uudenmaan ELY-keskus. <https://www.doria.fi/handle/10024/178050>. Luettu elokuussa 2020.
- Keskinen, Suvi & Tuori, Salla & Irni, Sari & Mulinari, Diana (2009) Introduction. Teoksessa Suvi Keskinen, Salla Tuori, Sari Irni & Diana Mulinari (toim.) *Complying with colonialism: Gender, race and ethnicity in the Nordic region*. Farnham: Ashgate, 16–46.
- Koskela, Kaisu (2014) Boundaries of belonging: Highly skilled migrants and the migrant hierarchy in Finland. *Journal of Finnish Studies: International Highly Skilled Migration: The Case of Finland* 17 (1–2), 19–41. https://www.shsu.edu/eng_ira/finnishstudies/Finnish%20Tables%20of%20Content/JoFs_Vol%2017.1&2.pdf#page=25 .
- Kotoutuminen.fi-verkkosivusto. Helsinki: Valtioneuvosto. <https://kotoutuminen.fi>.
- Krivonos, Daria (2019a) *Migrations on the Edge of Whiteness: Young Rus-*

- sian-speaking Migrants in Helsinki, Finland. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Krivonos, Daria (2019b) The making of gendered ‘migrant workers’ in youth activation: The case of young Russian-speakers in Finland. *Current Sociology* 67 (3), 401–418.
- Kurronen, Sanna (2021) Maahanmuutajanaisten loukku. Elinkeinoelämän valtuuskunta <https://www.eva.fi/wp-content/uploads/2021/02/eva-arvio-030.pdf>. Luettu huhtikuussa 2022.
- Kärkkäinen, Katarzyna (2017) Learning, teaching and integration of adult migrants in Finland. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lainiala, Lassi & Säävälä, Minna (2010) Jos äiti puhuu maan kieltä, hän on kuin kotonaan. Mitä helsinkiläiset pienten lasten vanhemmat ajattelevat kieliopinnoista. Helsingin kaupungin opetusviraston julkaisusarja A1. Helsinki: Helsingin kaupungin opetusvirasto.
- Larja, Liisa (2018) Maahanmuuttajanaiset työmarkkinoilla ja niiden ulkopuolella. Teoksessa *Kotoutumisen kokonaiskatsaus*. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö, 28–42.
- Leinonen, Johanna & Lyytinen, Eveliina & Tiilikainen, Marja & Kmak, Magdalena (2020) Ethics of studying forced migration: Critical questions to consider. <https://liikkeessaylirajojen.fi/ethics-of-studying-forced-migration-critical-questions-to-consider>.
- Migrant Integration Policy Index (2020) <https://www.mipex.eu>. Luettu maaliskuussa 2022.
- Munro, Vanessa E. & Scoular, Jane (2012) Abusing vulnerability? Contemporary law and policy responses to sex work in the UK. *Feminist Legal Studies* 20 (3), 189–206.
- Nordberg, Camilla (2015) Invisibilised visions: Migrant mothers and the reordering of citizenship in a Nordic welfare state context. *Nordic Journal of Migration Research* 5 (2), 67–74.
- OECD (2018) Working together: skills and labour market integration of immigrants and their children in Finland. <https://www.oecd.org/publications/working-together-skills-and-labour-market-integration-of-immigrants-and-their-children-in-finland-9789264305250-en.htm>. Luettu maaliskuussa 2022.
- Parreñas, Rhacel Salazar (2005) The gender paradox in the transnational families of Filipino migrant women. *Asian and Pacific Migration Journal* 14 (3), 243–268.
- Pustulka, Paula & Trąbka, Agnieszka (2018) Private empowerment and public isolation: Power in the stories of migrant ‘Mother-Poles’. *Identities* 25 (6), 668–686.
- Pöyhönen, Sari & Tarnanen, Mirja (2015) Integration policies and adult second

- language learning Finland. Teoksessa James Simpson & Anne Whiteside (toim.) *Adult language education and migration. Challenging agendas in policy and practice*. New York: Routledge, 107–118.
- Ramjattan, Vijay A. (2019) Raciolinguistics and the aesthetic labourer. *Journal of Industrial Relations* 61 (5), 726–738.
- Ronkainen, Jussi & Vapalahti, Kati & Tessieri, Enrique (2017) Exploring migration and multicultural education in Finland. Teoksessa Mabel A. Brown (toim.) *The shifting global world of youth and education*. Lontoo: Routledge, 98–111.
- Rosa, Jonathan (2019) *Looking like a language, sounding like a race*. Oxford Studies in Anthropology. New York: Oxford University Press.
- Schinkel, Willem (2018) Against ‘immigrant integration’: For an end to neo-colonial knowledge production. *Comparative Migration Studies* 6 (31). <https://doi.org/10.1186/s40878-018-0095-1>
- Stoltz, Pauline & Mulinari, Diana & Keskinen, Suvi (2021) Contextualising feminisms in the Nordic region: Neoliberalism, nationalism, and decolonial critique. Teoksessa Pauline Stoltz, Diana Mulinari & Suvi Keskinen (toim.) *Feminisms in the Nordic region: Neoliberalism, nationalism, and secolonial critique*. Cham: Palgrave Macmillan, 1–21.
- Tuck, Eve & Yang, K. Wayne (2014) *R-words: Refusing research*. Teoksessa Django Paris & Maisha T. Winn (toim.) *Humanizing research: Decolonizing qualitative inquiry with youth and communities*. Thousand Oaks: SAGE, 223–248.
- Työ- ja elinkeinoministeriö (2010). *Laki kotoutumisen edistämisestä* (1386/2010).
- Viesca, Kara Mitchell & Teemant, Annela & Alisaari, Jenni & Ennsner-Kananen, Johanna & Flynn, Naomi & Hammer, Svenja & Perumal, Ratha & Routarinne, Sara (2022) Quality content teaching for multilingual students: An international examination of excellence in instructional practices in four countries. *Teaching and Teacher Education*, 113. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2022.103649>
- Vuori, Jaana (2012a) Arjen kansalaisuus, sukupuoli ja kotouttamistyö. Teoksessa Suvi Keskinen, Jaana Vuori & Anu Hirsiaho (toim.) *Monikulttuurisuuden sukupuoli: kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa*. Tampere: Tampere University Press, 235–262.
- Vuori, Jaana (2012b) Guiding migrants to the realm of gender equality. Teoksessa Suvi Keskinen, Salla Tuori, Sari Irni & Diana Mulinari (toim.) *Complying with colonialism: Gender, race and ethnicity in the Nordic region*. Farnham: Ashgate, 207–223.

Liite 1 Haastatteluesimerkit (englanninkieliset alkuperäisversiot)

Haastatteluesimerkki 1

“Well, you know I had an interesting conversation with someone few months ago, I was going with [my son] somewhere on the bus [...] and just opposite to me was a woman in hijab and [my son] smiled at her and was looking and she said something that, about [my son], she asked something in Finnish, she was speaking pretty good Finnish and then I started talking to her, and she was pregnant, so we started talking about having children, and like how it goes et cetera, and then after a few bus stops she asked me, but you are not Finnish are you? And I said no, of course not, I’m from Poland, I don’t know if she heard it from my accent, or whatever, and, and she said, yeah, because Finns don’t talk to us, [both Polina and I laugh] and then I thought that, yeah, like for me of course, it’s not a big deal because no-one knows that I’m not Finnish, until I start speaking.

Haastatteluesimerkki 2

I think that it partly depends on women, like, how they think about themselves and what they want to do, and how, do they want to keep apart or do they want to get integrated.

Haavat elonkehässä

Haavoittuvuuden kategoriat nuorten ilmastoaktiivisten aikuisten kerronnassa

Juni Sinkkonen

Globaali ilmastoliike on suurempi ja vaikutusvaltaisempi kuin koskaan. Myös lukemattomat nuoret ja nuoret aikuiset osallistuvat Greta Thunbergin innoittamana riittävien ympäristökriisiä hillitsevien toimien vaatimiseen päättäjiltä. Ilmastokriisillä on psykologiseen ja fyysiseen hyvinvointiin epäsuoria ja suoria vaikutuksia, mikä näkyy muun muassa kielteisenä koettujen tunnetilojen, kuten surun ja ahdistuksen, lisääntymisenä ja voimistumisena sekä erilaisina mielenterveyden häiriöinä, kuten masennuksena ja posttraumaattisena stressihäiriönä. (Cianconi, Betró & Janiri 2020; Nurse ym. 2010; Hayes ym. 2018; Burke, Sanson & Van Hoorn 2018; Doherty & Clayton 2011; Majeed & Lee 2017). Aktivistit ovat erityisen alttiita kokemaan vaikeita tunteita ja uupumaan, koska he ovat tunnetasolla ja arvomaailmaltaan hyvin sitoutuneita aktivismin tavoitteisiin (Pihkala 2019a; Gorski & Chen 2015; Chen & Gorski 2015; Australian Psychological Society 2015). Jo ilmastokriisiin havahtuminen itsessään voi olla taakka sen herättämien vaikeiden tunteiden vuoksi (Berglund 2019, 36). Vaikeiden ympäristötunteiden kokemisen lisäksi aktivistit kohtaavat erilaisia vastustuksen ja häirinnän muotoja (esim. Clark 1999; Pihkala ym. 2020; Bergmann & Ossewaarde 2020).

On olennaista kysyä, millaisia haavoittumisen paikkoja aktivismin ja muiden elämän osa-alueiden leikkauspisteissä on havaittavissa ja kuinka aktivistit tasapainoilevat haavoittavien tekijöiden ristiaallokossa. Artikkelissa tarkastelen sitä, millaisia haavoittuvuuden teemoja nuorten ilmas-toaktiivisten aikuisten kerronnasta voi tulkita. Lisäksi erittelen haasteltavien kerronnassaan rakentamia vaikeiden tunteiden kategorioita ja analysoin niiden avulla moraalisen järjestyksen murtumakohtia. Aluksi avaan käyttämiäni käsitteitä ja teoriaa, minkä jälkeen esittelen aineiston, käyttämäni analyysimenetelmää ja analyysin kulkua. Tämän jälkeen kerron tutkimuksen tuloksista, ensin hahmotellen vaikeiden tunteiden ja moraalisen järjestyksen murtuman yhteyttä, siirtyen sitten varsinaisiin haavoittuvuuden teemoihin. Lopuksi pohdin tutkimuksen merkitystä suhteessa aktivistien hyvinvointiin ja sosiokulttuurisiin käytäntöihin.

Haavoittuvuus, tunteet ja moraalinen järjestys

Ympäristötunteilla viitataan ympäristötutkija Panu Pihkalan (2019a, 17) mukaan tunteisiin, joita on suhteessa ympäristöön, mukaan lukien ilmastoon. Nämä tunteet kertovat arvoista ja perusoletuksista suhteessa ympäröivään maailmaan. Tunteisiin liittyy myös sosiokulttuurisia valtarakenteita, ja jotkin tunteet voivat olla tietyissä konteksteissa ”äänioikeudettomia”, jolloin kyseisiä tunteita ja niiden ilmaisua väheksytään (Pihkala 2019, 21–22). Tunteita voi Sanna Vehviläisen (2004, 143) mukaan tarkastella vuorovaikutuksen kontekstissa sosiaalisen merkityksenannon ja moraaliryöön resurssina. Kerronta, moraalit ja tunteet ovat linkittyneitä toisiinsa: tunteet kytkevät kertojan moraaliseen ulottuvuuteen ja asettavat tarinan, sen hahmot ja oman suhteemme tarinaan tietynlaiseen järjestykseen, avaten myös kertojan minuutta kuulijoille. (Vehviläinen 2004, 142, 146–147; ks. myös Kleres 2010). Tarkastelen tässä artikkelissa tunteita narratiivis-diskursiivisen näkökulman ja kategoria-analyysin siivittämänä, jolloin tunteiden jäsentämisen kerronnassa voi ajatella paljastavan sosiaalista ja kulttuurista moraalista järjestäytyneisyyttä. En jaottele tunteita positiivisiin ja negatiivisiin, sillä se asettaisi tunteita tietynlaiseen arvojärjestykseen (”hyvät” ja ”huonot” tunteet, esim. Pihkala 2019b, 23–24). Sen sijaan puhun myönteissävytteisistä tunteista

sekä haastavista tai vaikeista tunteista. Myönteissävytteisyydellä viitataan tunteen tietynlaiseen kulttuuriseen hyväksyttävyyteen ja siten ”kitkatomampaan” luonteeseen. Vaikeiden tunteiden, kuten vihan tai pettymyksen, ilmaisemiseen ja käsittelemiseen on kulttuurissamme sen sijaan vähemmän tahtoa ja rakentavia keinoja (Pihkala 2019b, 21–24).

Kerronnassa rakennettujen tunnekategorioiden voi siis ajatella kerrotavan moraalista järjestyksestä: velvollisuuksista, vastuusta, hyvistä ja tavoiteltavista asioista sekä ei-toivottavista asioista. Vaikeiden ja haastavien tunteiden, kuten ympäristösurun tai turhautumisen, läsnäolo kerronnassa täten ilmentää jännitteisyyttä, ristiriitoja tai hankaluutta moraalissa järjestyksessä, kertoen jopa sen murtumasta. Tarkastelen hankalia tunteita kerronnassa portteina erilaisten haavoittuvuuksien kategorioiden rakentumiseen ja hankaukseen yksilön tai ryhmän hyvinvoinnin jäsentämisen kanssa.

Haavoittuvuutta voi tarkastella esimerkiksi ulkoisten stressitekijöiden ja riskien kohtaamisena sekä sisäisen puolustuskyvyttömyyden kautta, jolloin yksilöllä tai ryhmällä ei ole riittävästi selviytymiskeinoja haasteeseen nähden (Chambers 1989, 33). En tarkastele haavoittuvuutta yksilön sisäisenä ominaisuutena, vaan vuorovaikutuksessa syntyvänä, yksilön ja muiden välisenä – aivan kuten tunteitakin (ks. Ahmed 2004). Haavoittuvuus on siis vuorovaikutuksen kautta syntyvää ja kytköksissä sosiokulttuuriseen kontekstiin, moraalikäsitteisiin sekä valtaan. Ewa Ziarekin (2013, 68, 81) mukaan haavoittuvuus tarkoittaa yhtäältä alttiutta tulla vahingoitetuksi, mutta toisaalta se merkitsee myös vapautta ja toimijuutta. Haavoittuvuus on siis väylä poliittiseen muutokseen, kuten myös sosiologi Geoffrey Pleyers tuo esiin *Nuorisotutkimus*-julkaisun haastattelussa (Laine 2013, 62–63). Haavoittuvuus ei siis pelkistä yksilöä passiiviseksi uhriksi.

Haavoittuvuuden kategorioilla viitataan kerronnassa rakentuviin ristiriitoja ja jännitteitä sisältäviin merkitysrakennelmiin, joihin linkittyy erilaisia haastavien tunteiden kategorioita. Näiden kategorioiden yhteydessä esiintyy neuvottelua moraalista järjestyksestä, mukaan lukien vastuusta sekä uhri-syylinen-kategoriaparista. Artikkelissa tutkin sosiaalisen ja moraalisen järjestyksen rakentumista haastateltavien kerronnassa sekä sitä, millaisia merkityksiä näihin liittyy. Millä tavalla nuoret ilmastoaktiiviset aikuiset tuottavat moraalista järjestystä kerronnassaan?

Millaisia jännitteitä ja murtumia siihen liittyy? Millaisia haavoittumisen paikkoja ja leikkauspisteitä aktivistien kerronnasta voi eritellä?

Käytän artikkelissa käsitettä *nuori aikuinen* tarkoittaessani 18–29-vuotiaita ihmisiä. Tutkimushaastattelut on tehty käyttämällä käsitettä *nuori ilmastoaktivisti*, jolloin nuorella tarkoitettiin Suomen nuorisolain mukaista määritelmää eli 16–29-vuotiaita (Finlex 2016). Myös tämän vuoksi haastateltavat puhuvat välillä nuorista ja viittaavat itseensä nuorina. On käsitteiden kannalta tärkeää huomata, että haastateltavat viittaavat usein laajempaan ympäristökatastrofiin puhuessaan ilmastonmuutoksesta tai ilmastokriisistä. Käytänkin artikkelissa ilmastonmuutosta laajempaa *ekokriisi*-käsitettä, jolla tarkoitan ihmisperäistä planetaarista kestävyyttä horjuttavaa ongelmien rypästä, mukaan lukien mikromuovisaastetta, maaperän köyhtymistä, luontokatoa ja ilmastonmuutosta.

Aineisto ja menetelmä

Tutkimuksen aineisto koostuu kahdentoista nuoren aikuisen ilmastoaktivistin haastatteluista, ja se on kerätty pro graduani (Sinkkonen 2022) varten keväällä 2020. Tässä tutkimuksessa uudelleenanalysoin aineistoa. Haastateltavat löytyivät ympäristöjärjestöjen ja muiden ympäristö- ja ilmastoasioihin keskittyvien ryhmien sähköpostilistojen ja sosiaalisen median kautta. He ovat Itä-, Keski-, Länsi- ja Etelä-Suomesta. Suurin osa on yliopisto-opiskelijoita, ja muutama heistä opiskelee ammattikoulussa tai ammattikorkeakoulussa. Aktivismityylit vaihtelevat järjestömuutoksesta toiminnasta vapaamuotoisempiin ryhmiin ja yksilötoimintaan. Haastateltavat olivat osallistuneet esimerkiksi mielenosoituksiin, järjestövaikuttamiseen, tiedon jakamiseen ekokriisistä ja suoraan toimintaan. Osa haastatteluista toteutettiin kasvotusten ja osa etänä. Haastatteluiden kesto on 45–112 minuuttia, ja haastateltavien ikä haastatteluhetkellä oli 18–25 vuotta. Perustietolomakkeessa haastateltavat kirjoittivat sukupuolensa sanallisesti, jolloin heistä kolme vastasi sukupuolekseen mies ja yhdeksän nainen. Haastattelujen litteroinnin jälkeen anonymisoin aineiston muuttamalla tai poistamalla tunnistetiedot, kuten ihmisten ja paikkakuntien nimet.

Hyödynnän artikkelissa kategoria-analyysia, jolla voidaan tutkia, kuinka haastateltavat muovaavat ihmisten ja asioiden luokittelun eli kategorisoinnin kautta sosiaalista ja moraalista järjestystä. Vuorovaikutuksen käytäntöjen voi ajatella muokkaavan rakenteellisia ja valtaan liittyviä kysymyksiä. Kategoriat eivät ole itsenäisesti olemassa, vaan syntyvät ja muovautuvat vuorovaikutuksen käytännöissä. (Burr 2003; Juhila, Jokinen & Suoninen 2012, 10). Kategorijäsenyys eli yksilön luokittelu kuuluvaksi johonkin kategoriaan, kuten aktivistin, poliitikon tai nuoren henkilön kategoriaan, on kytköksissä häneen kohdistuviin odotuksiin, normeihin ja toimintoihin. (Juhila, Jokinen & Suoninen 2012, 24–30, 36–43; Hester & Eglin 1997.) Vuorovaikutuksessa moraalinen ja sosiaalinen järjestys ovat läsnä ja niitä tuotetaan usein huomaamatta. Toisin sanoen me asetamme kerronnassa toimijoita eri asemiin ja liitämme heihin esimerkiksi erilaisia ominaisuuksia, odotuksia ja velvollisuuksia. Kategoria-analyysin avulla näiden järjestyksien henkiin heräämistä on mahdollista tarkastella. Oikeuksien ja velvollisuuksien kuvailu on erityisen latautunutta moraaliseen järjestykseen nähden. Myös kategoriasidonnaisten toimintojen murtumat sekä niihin liittyvä selontekovelvollisuus paljastavat moraalisen järjestyksen. (Juhila, Jokinen & Suoninen 2012, 69–72.) Moraalityön tarkastelun kannalta myös tunteet ovat olennaisia (Vehviläinen 2004, 143).

”Mä oon niin jotenki katkera ja vihane” – vaikeat tunteet

Erittelin aineistosta erilaisia haavoittuvuuden teemoja: vaikeat tunteet, sosiaaliset konfliktit, uupumus sekä elämänkulku ja olemassaoloon liittyvä ulottuvuus. Sen jälkeen tarkastelin, millaisia kategorioita ja jäsenkategorioita haastateltavat rakensivat kerronnassaan näihin teemoihin liittyen. Haastavat tunteet lävistävät kaikkia teemoja, ja niiden yhteydessä haastateltavat neuvottelevat moraalisen järjestyksen murtumista. Eri teemat ja kategoriat ovat myös monessa kohtaa limittäisiä. Tutkimuksen tulokset olen koonnut taulukkoon (Taulukko 1).

Taulukko 1. Haavoittuvuuden kategoriat sekä niihin linkittyvät kategoriat, jäsenkategoriat, vaikeat tunteet, toiminnot ja määreet

Haavoittuvuuden kategoriat	Linkittyvät kategoriat ja jäsenkategoriat	Linkittyvät vaikeiden tunteiden kategoriat	Linkittyvät toiminnot ja määreet
Vaikeat tunteet	ekokriisi – ihmisen toiminta -kategoriapari; hyvän elämän kategoria; ihmiset – muunlaiset eläimet -jäsenkategoriapari; vastuunkantajan jäsenkategoria	epäoikeudenmukaisuuden tunne; huoli; ahdistus; pelko; turhautuminen; suru; katkeruus; pakokauhu	jännitteinen suhde hyvinvointiin nähden; toisaalta vaikeat tunteet toimintaa motivoivana voimana; ihmiskeskeisestä näkökulmasta irtautuminen
Sosiaaliset konfliktit	erilaiset häirinnän ja vastustamisen kategoriat; vastustavat ja häirintää harjoittavien jäsenkategoria; ulkopuolisen jäsenkategoria	ulkopuolisuuden tunne; epäoikeudenmukaisuuden tunne; turhautuminen; järkytys	vaiennetuksi, häirityksi ja mitätöidyksi tuleminen; poliittisen vallan puute
Uupumuksen uhka	psykososiaalisesti kestävä aktivismi; rajaton/kuluttava aktivismi; uupunut/loppuunpalanut aktivisti; riittävä(sti tekevä) aktivisti; uhrautuva aktivisti	ilmasto- ja ympäristöahdistus; vaihtoehdottomuuden tunne/pakon tunne	loppuunpalaminen; rajan vetäminen tekemiselle ja omista voimavaroista huolehtiminen; itsensä pakottaminen toimimaan
Elämäkulullinen haavoittuvuus ja tulevaisuuteen suuntautuva haavoittuvuus	dystooppisen tulevaisuuden kategoria ja epävarman tulevaisuuden kategoria; näiden vastinparina elinkelvoinen ja merkityksellinen tulevaisuus	pelko; huoli; kyynisyys; epävarmuus; toivotonmuus/voimattomuus/vaihtoehdottomuus; olemassaolon sammumisen pelko; mielekkyyden katoamisen pelko/merkityksellisyyden puute; eksistentiaalinen ahdistus; pre-traumaattinen stressi	elämänvalintojen, kuten koulutuksen ja lasten hankkimisen, epäroiminen

Haastattelemani ilmastoaktivistit jäsensivät kerronnassa vaikeita ympäristötunteita, jotka asettuivat usein jännitteiseen tai vastustavaan asemaan suhteessa hyvinvoivan yksilön jäsenkategoriaan, mutta näyttäytyivät toisinaan myös toimintaa motivoivana tekijänä (ks. myös Cleres & Wettergren 2017; Clark 1999). Tunteiden nimeäminen ja luokittelu on kontekstiin sidottua, ja sen voi ajatella liittyvän sosiaalisesta ja moraalista järjestyksestä neuvotteluun. Kaikkien haastateltavien kerronnassa moraalisen järjestyksen yhteisenä nimittävänä tekijänä oli ekokriisin hillitseminen ajoissa ja oikeudenmukaisesti. Tätä jäsennettiin tavoitteellisena ja hyvänä ja sitä hidastavia tekijöitä ja toimia huonoina ja epätoivottuina, kuten seuraavasta katkelmassa näkyy:

J: No ku me nyt ollaa puhuttu myös näistä tunteista niin millasia tunteita sulla liittyy ilmastonmuutokseen ja ympäristökriisiin yleisesti ja miten sä koet ne?

H2: No silleen surua ja just sitä turhautumista mistä aiemminki puhu ja sit toki sen vois ajatella myös mahdollisuutena että tai ku ihminen on kuitenkin semmone laji joka on tähän mennessä sopeutunu kaikkiin muutoksiin ja tavallaan kasvissyöntiki on saanu tai siis lihan-syöntiki on saanu alkunsa siitä että on sopeuduttu johonki ympäristönmuutokseen ja se on vaa ollu välttämätöntä. Nii sit mä jotenki haluisin uskoa että me ei olla menetetty lajina sitä ominaisuutta mikä on saanu meiät selviämään näin pitkälle vaan et me voitais nytkin sopeutua tähän tilanteeseen ja muuttaa meidän elintapoja kestäviks. Et nii, mä haluisin uskoa siihen mut sit joskus se tuntuu tosi naiivilta ajatukselta jos seuraa jotai julkista keskustelua. Ja sit se on myös harmi et se jakaa nii paljon ihmisiä ja polarisoi mielipiteitä et ku se on kuitenkin kaikkien yhteinen asia niin sit se on outoo että siinä syntyy niin paljon semmosta vastakkainasettelua ja jotenki vihaa ja semmosta kaikkee ihan turhaa joka ei edistä ketään mihinkään suuntaan.

Haastateltava alkaa ekokriisiin liittyvien tunteiden nimeämisen jälkeen kertoa ihmislajin toimintaan liittyvistä tunteistaan. Kerronnassa ekokriisi ja ihmisen toiminta muodostavat siis keskeisen kategoriakoelman tai -parin. Tekstiotteessa rakentuvat ympäristöön ja ihmisen toimintaan liittyvien hankalien tunteiden, kuten surun ja turhautumisen, kategoriat, mutta myös toiveikkuuden kategoria. Toiveikkuuteen liittyy ajatus ihmislajin sopeutumiskyvystä. Ihmisen jäsenyysskategoria rakentuu tässä myönteisemmän merkityksen lävitse, mutta heti seuraavaksi haastateltava H2 luokittelee aiemman merkityksenasettelun ”naiiviksi”. Polarisoitunut julkinen keskustelu, vastakkainasettelut ja muu ”ihan turha” ovat ihmisen jäsenkategoriaan liittyvinä toimintoina vastustamassa toiveikkaamman ihmiskuvan rakentumista sekä ekokriisin ratkaisemista. Vaikeiden tunteiden luokat kytkeytyvät sekä ekokriisiin itsessään että niihin toimintoihin, joita haastateltava liittää yleisesti ihmislajin kategoriaan. Sopeutuminen näyttäytyy arvokkaana ja tavoiteltavana, ja ekokriisin selättäminen ”yhteisenä asiana”, mutta tämä järjestys on murtunut siihen sopimattomien toimintojen, kuten ihmisten

vastakkainasettelun ja vihan, vuoksi. On kiinnostavaa, kuinka haastateltava asettaa ihmislajin moraalisen murtuman keskiöön. Myös seuraavassa katkelmassa hän asettaa ihmislajin moraaliseen kontekstiin:

H2: Ja se eniten surettaa ehkä muitten eläinlajien puolesta tai kun se on ihmisten vika tai ilmastonmuutos on ihmisten vika niin sit joskus aattelee et tavallaa me ansaitaanki se tai et ei se ketää tai jotenki et kaikille ois varmaan parempi jos ihmislaji vaan tuhoutus koko maapallolta. Mut sit ku se kuitenkin menis sillee et ihmiset saattaa olla viimesiä jotka tuhoutuu ja tääl on niin paljon kaunista ja luontoa ja muita eläinlajeja joita ei ees pysty käsittämään nii se tuntuu iha hirveen epäreilulta et me tuhotaan ne samalla ja ne ennen meitä vaan sen takia et me ei haluta muuttaa meiän elintapoja.

Kerronnan kontekstina ovat luonto- ja lajikatokriisi sekä niitä edistävät ihmisen toimet. Katkelmassa rakentuu muunlajisten eläinten luokka sekä ihmislajin luokka näiden parina. Ihmislaji, johon haastateltava liittyy myös itsensä, rakentuu kerronnassa itsekkääksi syylliseksi, joka jääripäisesti pitäytyy kestävässä elintavoissa, ajaen muita lajeja tuhoon. Kerronnassa haastateltava neuvottelee ihmisen toimintaan liittyvästä moraalista järjestyksestä: ihminen toimii väärin, ja siksi olisi jopa parasta, ettei ihmislajia olisi olemassa lainkaan. Lisäksi muiden eläinlajien kategoria ei näyttäyty arvohierarkiassa alempana ihmisten kategoriaan nähden, vaan jopa päinvastoin. Haastateltava kertoo ilmastonmuutoksen yhteydessä kokevansa eniten surua muiden eläinten puolesta. Tällainen lajirajat ylittävä myötätunto ja ekosysteemien hyvinvointia korostava jäsentämistapa on vastinpari ihmiskeskeiselle näkökulmalle.

J: Millasii tunteit ylipäättään ilmastonmuutos sussa herättää?

H3: No hyvin moninlaisii tunteita, et just semmone pakokauhu ehkä (...) et kaikki nää niinku lapset erityisesti, ihmissuhteet, luonto, tulevat sukupolvet, kaikki. Mä oon niin jotenki katkera ja vihane ja sillee että mä en halua et niille tapahtuis mitää pahaa ja et ne ei vois elää näin hyvää elämää mitä mä oon pystynyt nuoruudessani elämään, toivottavasti myös vanhuudessakin. (...) Semmosii niinku pakokauhun, katkeruuden, vihan, pelon, ahdistuksen (...) säälin tunteita. Et tää on

semmone vertauskuva mitä mä oon käyttänyt vaikka et jos mä en pystyis tekemään, jos mä en tekis tätä mitä mä nyt teen niin mä en pystyis kattomaan lapsia silmiin.

Haastateltava rakentaa katkelmassa useita vaikeiden tunteiden luokkia sekä horjuvan hyvän elämän kategoriaa. Hankalien tunteiden luokat limittyvät vahvasti moraaliseen kontekstiin: ”pahan” eli jonkin epätoivotun tapahtuminen haastateltavan H3:n luokittelimille ihmisryhmille tai muille olennoille on kerronnassa tuottamassa katkeruuden, vihan ja muiden vaikeiden tunteiden kategorioita. ”Hyvä elämä” on vastakkainen ”pahan tapahtumiselle”, ja edellä mainitun takaaminen linkittyy aktivismin kategoriaan. Aktiivinen toiminta ilmastokriisin torjumiseksi on edellytys sille, että haastateltava kokee voivansa katsoa lapsia silmiin. Tässä hän rakentaa moraalista järjestystä, jossa hän asettaa itsensä vastuuseen toimia tulevien sukupolvien ja heikommassa asemassa olevien hyvän elämän puolesta. Vastuusta irtisanoutuminen merkitsisi kenties kasvojen menettämistä nuorempien sukupolvien edessä.

Tulkitsin vaikeita ja hankaavia tunteita portteina moraalisen järjestyksen murtumiin: ”väärin” olemiseen ja toimimiseen. Lisäksi vaikeat tunteet näyttäytyivät kerronnassa hankalien sosiokulttuuristen asemien merkkeinä: yksilö jäseni velvollisuudekseen toimia, tai muuten hän osallistuu itsekin moraalisen järjestyksen murentamiseen. Kaiken kaikkiaan kerronnassa oli vahva moraalisen ulottuvuuden taustakaiku: maailmasta haluttiin tehdä eheämpi, oikeudenmukainen, kaikille hyvä. Tämän tavoitteen ja velvollisuuden toteuttamisesta poikkeamista ei nähty varsinaisesti vaihtoehtona, vaan toimiminen oli itsestäänselvyys, jonka haastateltavat rakensivat osaksi omaa itseään ja toimintaansa (ks. Piispa, Ojajärvi & Kiilakoski 2020). Vaikeita tunteita ei synny pelkästään suhteessa ekokriisiin ja sen muodostamaan uhkaan ”hyvälle elämälle”, vaan myös häirintä ja vastustus, jota aktivistit kohtaavat, aiheuttaa hankalia tunteita ja haastaa hyvinvointia (ks. Clark 1999).

”Sitä ei niinku vaan uskota vaikka puhus faktaa ja perustelis” – sosiaaliset konfliktit

Sosiaalisten konfliktien teemaa sävyttävät aktivismin vastustaminen sekä aktivisteihin kohdistuva kiusanteko ja alentava käytös, joiden tavoitteena on vaientaa aktivistit. Useat haastateltavat kertoivat aktivismin piirissä kohtaamastaan vastustuksesta, kyseenalaistetuksi tulemisesta, mitätöinnistä ja jopa häirinnästä. Alentava käytös liitettiin osaksi aktivismia vastustavien ja halventavien ihmisten kategorijäsenyyttä. Myös kuuluksi tulemattomuus sekä perustelujen tahallinen sivuuttaminen voidaan lukea määreiksi ja toiminnoiksi, jotka liittyvät sosiaalisten konfliktien teemaan.

J: Nii onko tällasia tilanteita ollu minkälaisia sitte tavallaa soraääni-tilanteita tai millasis tilanteissa sä oot kokenu vastustusta, onks sulla kertoo esimerkkejä?

H2: No just kun on kirjottanu esim sinne Paikkakunnan paikallis-lehden sivuille blogia nii sit siellä on tullu just Facebookissa sinne kommenttiosioon lähinnä semmosta että ei nyt pitäs noin nuorten huudella mitään ja menkää töihi ja hankkikaa koulutus ja tulkaa sitte sanomaa ja kaikkee semmosta. Et sitä ei vaan uskota vaikka puhus faktaa ja perustelis ne. Ja sitten, no jonkin verran just kasvissyönnistä kuuluu ihan omilta ikätovereilta semmosta kuittailua. Varsinki sillon ku ryhty kasvissyöjäks mistä on nyt jo melkein kuus vuotta, viis kuus vuotta. Ku se ei sillo ollu vielä valtavirrassa ja oli pienellä paikkakunnalla niin se oli tosi vaikeeta sillee että monet oli vaa no mikset nyt vaa voi syödä lihaa tai tosi naurettavaa pelleilyä.

Kerronnassa rakentuu aktivismia vastustavien ja mitätöivien jäsenkategoria, johon haastateltava liittää niin Facebookin kommentoijia kuin ikätovereitaankin. Kategoriaa määrittelevät kuuntelemattomuus ja aktivistin valintojen halventava kyseenalaistaminen. Aktivistien toiminnalta pyritään riistämään oikeutus, ja heidän huolensa merkitys pyritään kutistamaan. Zoe Bergmann ja Ringo Ossewaarde (2020) havaitsivat samankaltaista mitätöivää ja holhoavaa kielenkäyttöä saksalaisissa lehdistä kohdistettuna nuorten ilmastoliikkeeseen. Kerronnassa rakentu-

vaa haavoittuvuutta voisikin jäsentää esimerkiksi *mitätöidyksi tulemisen* käsitteen kautta. Näytteessä aktivistin jäsenyyoluokkaa sävyttää alttius kohdata soraääniä sekä tietynlainen sisäistetty imperatiivi toimintansa ja ajatustensa johdonmukaiselle perustelemiselle, vaikka perustelut kaikuvatkin kuuroille korville.

J: Mikä vois olla semmonen teema joka ei välttämät tässä oo tullu niin paljon esille?

H3: En tiä miks tää tuli mulle mieleen mutta ehkä no se nyt ei ehkä ihan liity tähän, must tuntuu et tää on kuitenkin semmone et joku kertoo jos on kertoakseen mut jos haluaa niin ehkä viel yksityiskohtasemminki vois käsitellä sitä kaikkee epäkohtaa ja huonoo asiata kohtelua mitä aktivistit kohtaa. Et esim sosiaalisessa mediassa mulle itelle lähetettiin tossa viime viikolla semmonen tosi seksistinen ja alistava ja semmonen tosi asiaton kuva kun mä mainostin tätä meidän ylihuomista ilmastolakkoo Kaupungin 2 tämmösessä Facebook-ryhmässä niin sit joku keski-ikänen maaseudulla asuva tai no ehkä joku kolkyt nelkyt vuotias mies niin tulee sitten kyseenalaistamaan ja lähinnä kettuilemaan ja mä en tiä miten mä voin sanoo kuniisti kiroilematta näitä asioita mutta ... Sit joku kommentoi siihen keskusteluun että voiko täällä enää edes hengittää nii sit tää ihminen laittaa kuvan missä tämmönen miesoletettu henkilö hengittää naisen alushousuihin. Niin se oli mulle aika shokki, mä en heti käsitelly sitä, vast seuraavana aamuna ku tää tapahtu myöhää illalla nii mä aamul vast järkytyin.

Haastateltava kertoo kohtaamastaan netissä tapahtuneesta häirinnästä. Hän rakentaa katkelmassa erilaisia vaikeiden tunteiden luokkia, jotka linkittyvät asiattoman kohtelun muodostamaan moraalisen ja sosiaalisen järjestyksen murtumaan. Häirintä ja kiusaaminen haastavat aktivistien hyvinvointia, ja ne voivat pahimmassa tapauksessa kuormittaa niin paljon, että yksilö vetäytyy aktivismin piiristä (Clark 1999; Pihkala ym. 2020; Niinistö 2020). Otteesta tulkittavaa haavoittuvuuden kategoriaa voisi nimittää *häiriön kategoriaksi*. Aktivisteihin kohdistuva vastustaminen ja häirintä voi kertoa esimerkiksi vaiennuspyrkimyksiä tekevien tietynlaisesta poliittisesta asemoitumisesta ja halusta säilyttää status quo

(Pihkala 2020; Jost ym. 2003; Feygina, Jost & Goldsmith 2010; Jylhä & Akrami 2015). Täten kerronnassa rakentuvaa haavoittuvuuden luokkaa voisi nimittää myös *vaiennetuksi tulemisen kategoriaksi* tai *poliittisen haavoittuvuuden kategoriaksi*.

H5: Tavallaa se että kokee jotenki vaan elävänsä ihan eri maailmassa ku muut ihmiset ympärillä ja se et kokee olevansa jotenki tosi ulkopuoline kaikesta siitä mitä muitten ihmisten elämässä tuntuu olevan merkityksellistä sen takia että näkee sen kauheen vääryyden mitä tehään ja on avannu sille silmänsä tai sanotaanko et ei ole sulkenut siltä silmiään, niin kyl se on tosi voimakasta, mähän tossa kuvasin sitä turhautumista ja sen kohalla jo mutta just se semmonen ulkopuolisuus nii on tosi tosi määrittävä asia mikä aiheuttaa kyllä tai mikä on tosi useesti läsnä ja on tosi semmone inhottava ja määrittää tosi paljo sitte moniaki tilanteita iha arkipäivässäkin.

Kerronnassa on neuvottelua moraalisesta järjestyksestä, sillä haastateltava H5 käyttää moraalisen ulottuvuuden kannalta hyvin latautunutta ilmaisua ”vääryys”. Jokin maailmassa ja sosiaalisessa järjestyksessä on vinossa, kaipaa oikaisua. Haastateltava jäsentää aktivistina olemista ikään kuin ”ihan eri maailmassa” elämisenä, sillä vääryyksien tapahtumiselta ei ole suljettu silmiä ja oman elämän merkitykset rakentuvat epäkohtien ehkäisemistä myötäillen, toisin kuin ehkä valtaosalla ihmisistä. Aktivistin jäsenkategoriaa katkelmassa määrittävät tunneluokista ulkopuolisuuden tunne ja turhautuminen. Ihmiset, jotka ovat rakentaneet elämänsä merkitykset eri tavoin, kenties vääryyksien (tahatonta) edistämistä myötäillen, näyttäytyvät vieraina, vaikeina samastumisen kannalta. Otteessa rakentuvaa haavoittuvuuden luokkaa voisi nimittää *ulkopuolisuuden kategoriaksi*.

Sosiaalisten konfliktien teemaan kytkeytyvien kategorioiden erityispiirre verrattuna muihin haavoittuvuuden luokkiin on hankausta tuottavien toisten ihmisten vahva läsnäolo kerronnassa. Toiset vastustavina, holhoavina, mitätöivinä ja häiritsevinä kytkeytyvät aktivismin kontekstissa ilmeneviin hankalien tunteiden kategorioihin. Sosiaalisten konfliktien teeman kontekstissa moraalisen järjestyksen murtumakohdaksi voi tulkita ennen kaikkea vastustavan ja häiriötä aiheuttavan liikkeen, joka kohdistuu ekokriisin hidastamiseen aktivistien toiminnan jarruttami-

sen kautta. Aktivistien ja ei-aktivistien välille muodostuu kerronnassa hankausta ja hankaluutta, joka näyttäytyy esteenä järjestyksen oikaisemiselle. Myös ulkopuolisuuden kokemus eli hatara samastumispinta suhteessa muihin ja heidän elämänsä keskeisiin merkityksiin on osa sosiaalisten konfliktien teemaa.

”Kukaan ei tuu sulle vetään sitä rajaa ja tuu sanoo et mikä on riittävästi” – uupumuksen uhka

Aktivismiuupumuksesta on tehty tutkimusta muun muassa eläinoikeusaktivistien (esim. Gorski, Lopresti-Goodman & Rising 2019), ihmisoikeusaktivistien (mm. Chen & Gorski 2015) ja koulutuksen oikeudenmukaisuuden puolesta kamppailevien (esim. Gorski & Chen 2015) piirissä. Uupumukseen liittyy myös tunnetyö. Aktivismi voi luoda lisää tunnetyön taakkaa, etenkin jos yksilö on jo valmiiksi alalla, jolla tunnetyön tekeminen on keskeistä (Terry & Bowman 2019). Monet haastateltavat neuvottelivat kerronnassa aktivistiuupumuksen eli loppuunpalamisen yhteydessä riittävän aktivismin kategoriasta. Riittävän aktivistin luokka rakentui harmaasävyiseksi ja tarkempaa määrittelyä pakenevaksi, sillä kuten muutama haastateltavakin totesi: teoriassa aktivismia voisi tehdä loputtomiin, mutta vastaan tulevat kuitenkin omat rajalliset aika- ja energioresurssit. Kyse oli siis pikemminkin jostakin ihan-teellisesta jäsenkategoriasta kuin jäsenkategoriasta, johon haastateltavat lukivat kerronnassaan itsensä. Riittävän aktivismin luokasta neuvottelu kytkeytyi olennaisella tavalla uupuneen aktivistin kategorijäsenyyden välttelyyn:

H7: Kyl sen kaa vaik just kipuilee ite tai tuntuu polttavalta tai siltä että nyt kaikki pitäis tehdä ja jotenki pitäis antaa kaikkensa. Niit sit se tuntuu ristiriitaselta että nyt pitäis panostaa omaan hyvinvointii ja se tuntuu että ei se oo nyt niin tärkeä ja huomaa sen ajattelun itessäki. Ja ku mä haluisin ajatella sitä just että se ois jotenki tosi balanssissa ja se ois sitä et sä et uuvu siinä vaan sä voit, niinku et on tukevii rakenteita ja se on sitä osa. (...) Ja must tuntuu et monet kipuilee sen kanssa ja pohtii sitä että on vaikeä löytää (...) ja koska sä voisit tehdä vaikka

kakskytnejlöhoo aktivismia (...) et aina on löydettävissä epäkohtia ja periaattees kukaan ei tuu sulle vetään sitä rajaa ja tuu sanoo et mikä on riittävästi koska periaattees aina ois enemmän.

Kerronnassaan haastateltava H7 rakentaa rajattoman aktivismin luokkaa, jota luonnehtii oman hyvinvoinnin uhraaminen loputtoman tekemisen alttarilla. Korjattavia epäkohtia löytyy aina lisää, joten teoriassa aktivismia voisi harjoittaa äärettömästi. Yksilön resurssit kuitenkin ovat rajalliset. Haastateltava H7 neuvottelee tästä aktivismin kahdesta vaihtoehdosta valitsemisen vaikeudesta rakentaen hyvinvoinnin kannalta kestäväen aktivismin luokkaa, jossa tekeminen ja oma hyvinvointi ovat ”balanssissa”, sekä jatkuvan tekemisen ja jaksamisen yhteensovittamista vaativaa aktivismin kategoriaa. Jälkimmäiseen liittyy vahvasti yksilökohmainen omien voimavarojen tunnistaminen ja säätely aktivismin kontekstissa. Tekemisen ja lepäämisen pulma kertoo aktivismiin liittyvästä arvo- ja tunnetyöstä.

J: Onks jotai muita tälläsii sun kokemuksen mukaan kielteisii tai haastavii asioit mitä aktivismi on tuonu tullessaan?

H11: Kielteisii tai haastavii, mainitsin tietenki jo siitä ressistä ja sit siitä et tää oon välillä vähän tota (...) pakotuttaa it- tai sillai, nii se on vähän niinku ehkä pakottaa itseään välillä ja ehkä se on vähä vähentyny täs viime aikoina mut välillä oli ehkä sitä joskus sillo ehkä just ku alko tekemään enemmä nii se et tasapainottaa muun elämän kanssa sitä ja sitä sellast et just siinä kuuluisan burniksen välttely (naurahtaa).

J: (naurahtaa).

H11: Se on kyl jotenki semmone miten sen sanois kaikkea nykyaktivismia määrittävä uhka.

J: [Joo

H11: tai] ehkä nykyelämäki määrittävä uhka. Et kaikki ehkä jotenkin rinnastuu tai *ymmärretään burniksen* (naurahtaa) mun mielest uhan läpi tai ainaki näin mä oon kokenu.

Otteessa rakentuu tasapainoisen aktivismin luokka, johon liittyy uupumisen ehkäiseminen säännöstelemällä omia voimavaroja. Tämän kategoriaparina on pakotetun ja kuluttavan aktivismin kategoria, johon

liittyy stressiä sekä jatkuvasti taustalla häilyvä loppuunpalamisen uhka. Haastateltava neuvottelee kategorijäsenyydestään suhteessa kuluttavan aktivismin kategorian ja tasapainoisen aktivismin kategorian välillä, jopa (itse)ironiseen sävyyn, kuten naurahtelusta voisi tulkita.

(Haastattelija kysyy aktivismin myönteisistä ja kielteisistä vaikutuksista.)

H3: Etenki ku mun äiti on eläny nuoruutta lama-aikaan ja tälleen niin nythän ehkä pitää ottaa myös hänen historia jotenki huomioon ja et ne voi ehkä vaikuttaa, mut silti on jännä että hän ei oo ottanu mult kuitenkaa sen enempiä vaikutteita vaikka tämmöseen ympäristöstävällisempää elämäntapaan tai vaikuttamistoimintaan. Tuntuu et semmonen kuilu tai jotenki semmonen etäisyys on pikkuhiljaa kasvanu sitten mun vaik mun äidin välille (...) Ja on myös jotai ihmisuhteita mitkä on ehkä kärsineet tai jotenki vähentyneet tästä. Ja kyl tää on mulla ollu myös vähän neuroottista sen suhteen että et mä oon laittanu tän välillä joissain kohtaa ihan oikeesti oman terveyteni edelle ja että mä oon tehny liikaa tän eteen. Et moni hokee mulle sitä just että ku ei yks ihmine voi vaikuttaa tai pelastaa koko maailmaa tai tehdä kaikkien puolesta. Nii mun on jotenkin vaikee hyväksyä sitä ja tyytyä et hei et mä oon jo tehny parhaani ja osani ja yrittänyt (...) kaikkien lähtökohtieni mukaan mutta nii. Et mä ehkä just kaipaisin sellast ilmastoahdistuksen ja aktivistien terapiaa tai jotain sellasta tukea.

Haastateltava rakentaa kerronnassa uhrautuvan aktivistin jäsenkategoriaa, jota määrittelevät oman terveydenkin sivuuttaminen aktivismin vuoksi sekä tietynlainen rajattomuus oman aktiivisuuden suhteen. Haastateltava neuvottelee tekemisen riittävydestä ja jaksamisesta myös rakentamalla sosiaalisen tuen kategoriaa ikään kuin vastapainoksi haavoittuvuuden kategorialle, jota voisi nimittää *rajattomuuden kategoriaksi*. Rajattomuuden luokkaan liittyviä määreitä ja toimintoja ovat oman vastuun ja toimijuuden rajojen hämärtyminen sekä oman hyvinvoinnin sivuuttaminen aktivismissa. Haastateltava H3 rakentaa ilmastoahdistuksen tunnekategoriaa, joka asettuu rajattomuuden kategorian taustalle. Lisäksi katkelmassa rakentuu sosiaalisten konfliktien kategoria, johon liittyy ihmissuhteiden etäisemmäksi muuttuminen tai muunlainen kär-

siminen aktivismin myötä. Rajattomuus aktivismissa kytkeytyy siis myös sosiaalisten konfliktien teemaan.

**”Tää on koko meidän elämän kestävä asia”
– elämänkulullinen ja tulevaisuuteen suuntautuva
haavoittuvuus**

Haastateltavien kerronnassa rakentui ristiriitoja elämänkulullisten tavoitteiden, niiden merkityksellisyyden sekä ekokriisin välille. He saattoivat esimerkiksi tuoda esille oman elämänsä ja tulevaisuutensa epävarmaa luonnetta ekokriisin varjossa ja siitä kokemaansa huolta. Lisäksi haastateltavat kuvasivat tulevaisuuteen liittyviä pelkoja sekä dystooppisia visioita ekokriisin myllertämästä maailmasta. Kutsun näitä haavoittuvuuden luokkia nimillä *elämänkulullisen haavoittuvuuden kategoria* sekä *prospektiivisen haavoittuvuuden kategoria*. Prospektiivisellä haavoittuvuudella viitataan tulevaisuuteen sijoittuvaan haavoittuvuuteen, joka ei ole vielä nykyhetkessä konkreettista.

(Haastattelija kysyy millaisia tunteita ja ajatuksia haastateltavalla liittyy tulevaisuuteen.)

H9: Ehk välil tuntuu et ei ees halua suunnitella niin paljon tulevaisuuteen kosk ei tiä mitä siel tapahtuu ja sitten (huokaa) no siis välil tulee semmosii kaikkii visioita, ei kyl hirvee usein mut on vaik joskus käyny sillee et on kävelly kauppakeskukse ja sitten tulee sellanen visio että se kauppakeskus ois ihan tyhjä ja siel ei vaa ois mitää ja semmosii ajatuksii et se on se tulevaisuuden kuva että mitä ehkä on tulevaisuudessa. Ja sitten pelottaa että tulis sota tai ihmisten ahneus ja pahuus ehkä. Ruuan riittävyys huolestuttaa (...) ja veden riittävyys ja sitte (huokaa) välil on sellanen fiilis että ehkä tääl Suomes kaikki tulee olee iha ok ja sit välil tuntuu et ei et täälki menee kaikki päin mäntyä et täälki tulee asiat muuttuu niin paljon ja sit ehk sillen ku on niit ajatuksii että ehkä tääl Suomes kaikki tulee iha ok nii sitte tulee tosi iso pelko siitä et mitä vaikka tota Afrikassa tai muual käy et mitä kaikille niille ihmisille käy ja ent jos suljetaa jotkut rajat (...) tai entä jos tulee hirvee pakolaisaalto niin miten sit yhteiskunnat reagoi.

Katkelmassa haastateltava rakentaa epävarman, uhkia sisältävän tulevaisuuden kategoriaan, jossa vakaiden ihmisyhteiskuntien olemassaolo on vaakalaudalla. Vaihtoehtoisia pelottavan tulevaisuuden luokkia on useita limittäisiä, riippuen paikasta ja uhkien laadusta. Otteessa on näkyvissä ainakin niukkuuden hallitsema tulevaisuus, sotaisa tulevaisuus ja syventyneen epätasa-arvon repimä tulevaisuus. Kerronnassa haastateltava H9 myös kertoo tulevaisuuteen liittyvistä näkymistään, jotka heijastelevat uhkaavaa tulevaisuutta. Tekstiotteessa rakentuu väkevä tulevaisuuteen suuntautuvien vaikeiden tunteiden kategoriakokoelma. Sen voi tulkita kertovan säröstä moraalisisessa järjestyksessä: tulevaisuus on pelosta ja uhista vääristynyt, kaukana ihanteellisesta ja hyvää elämää kannattelevasta. Kerronta liikkuu tulevaisuudessa, mutta siinä on läsnä myös nykyisyyden aikataso, jossa syntyvät edellytykset uhkaaville tulevaisuudenkuville. Näytteessä rakentuvaa haavoittuvuuden kategorian nimitän prospektiivisen haavoittuvuuden kategoriaksi, sillä haastavien tunteiden kategoriat jäsentyvät suhteessa tulevaisuuteen.

J: Koetko sä tai millä tavalla sä koet että ilmastonmuutos tai ympäristökriisi on muovannu sitä mitä sä ajattelet sun nuoruudesta ja sun aikuisuudesta?

H2: Se on tehny ehkä vähän kyynisemmäks, tai sitä haluais välttää mutta sit se esimerkiks että emmä ehkä haluais esim tehdä lapsia tähän maailmaan. Emmä välttämättä muutenkaa haluais mut et nyt semmonen ehdoton ei kun näkee että kaikki on epävarmaa ja ei tiää yhtään että mihi maailma on menossa ja semmosia asioita. Ja sit mä veikkaan että se monia huolestuttaa myös esim just vaikka työt tai muut, ei tiää että mitä kannattas opiskella ja mihi valmistua koska se voi ensinnäki tuntuu turhalta koko opiskeleminen jos tuntuu että ei oo maapalloa jonka puolesta opiskella ja jossa vois oikeesti elää kunnonlla ja sit taas toisaalta vaikka opiskelis nii just se et ei tiää oikee mitä tai millaseks maailman pitää muuttua ja millasta työtä tarvitaan. Semmonen yleinen epävarmuus.

Haastateltava rakentaa huteran tulevaisuuden kategorian, jota määrittää elämänkulkuun ja eri elämän osa-alueisiin liittyvä epävarmuus. Tulevaisuus näyttäytyy ekokriisin epävakauttavan vaikutuksen lävitse etene-

vänä. Epävarman tulevaisuuden kategoria linkittyykin vahvasti vaikeiden tunteiden kategorioihin, joista kyynisyyden ja huolen kategoriat rakentuvat kerronnassa. Tulevaisuuteen liittyvän mielekkyyden tai myönteisen odotuksen tunnekategoria on poissaoleva. Kerronnassa voi havaita myös toivottomuuden kategorian, sillä ilmaiset mahdollisille tulevaisuuden skenaarioille ovat välillä lopullisuutta uhkuvia: ”jos tuntuu että ei oo maapalloa jonka puolesta opiskella ja jossa vois oikeesti elää kunnolla”. Otteessa rakentuvaa haavoittuvuuden luokkaa voisi nimittää *elämänkulullisen haavoittuvuuden kategoriaksi*.

Haastateltavien kerronnassa ekokriisiä voidaan tarkastella eksistentiaaliseen eli olemassaoloon liittyvän uhan käsitteen avulla (ks. Pihlström 2020). Ekokriisi ei näyttäydy pelkästään uhkana ihmiskunnan olemassaololle, vaan myös olemassaolon merkityksellisyyden ja siihen liitetyn arvon haurastuttajana. Elämänkulullisen haavoittuvuuden ja prospektiivisen eli tulevaisuuteen suuntautuvan haavoittuvuuden teemat ovat limittäisiä eksistentiaalisen uhan kokemisen kanssa: elämänkulullisen haavoittuvuuden kehyksessä elämän suunnittelusta ja tavoitteista katoaa mieli ekokriisin edessä, kun taas tulevaisuuteen suuntautuva haavoittuvuus kytkeytyy yksilön itsensä, koko ihmiskunnan olemassaolon tai molempien sammumisen uhkaan.

Elämänkulullisen haavoittuvuuden ja prospektiivisen haavoittuvuuden ohessa voisi puhua myös eksistentiaalisesta eli olemassaoloon liittyvästä ahdistuksesta. Tiedostaessaan ekokriisin ja sen vakavuuden ihminen saattaa alkaa pohtimaan kuoleman ja elämän teemoja. Tästä kumpuavaa olemassaoloon liittyvää ahdistusta kutsutaan eksistentiaaliseksi ahdistukseksi (esim. Pihkala 2017; 2019b, 74–79). Ekokriisin muodostama uhka ihmiskunnan ja oman olemassaolon jatkuvuudelle nousee pintaan haastateltavien kerronnassa elämänkulkuun liittyvän epävarmuuden, vaikeiden tunteiden ja dystooppisten tulevaisuuskuvioiden pohtimisen muodossa. Prospektiiviseen haavoittuvuuteen liittyen voisi nostaa esille myös ajatuksen pre-traumaattisesta stressireaktiosta (Pihkala 2017, 79–80), jolla viitataan yksilöiden ekokriisin vakavampia vaiheita ennakkoivaan pahoinvointiin ja stressiin.

Toimijuuden ja haavoittuvuuden risteyksessä

Artikkelissa olen analysoinut, millaisia hankalien tunteiden merkitseviä haavoittuvuuden kategorioita nuoret ilmastoaktiiviset aikuiset ovat kerronnassaan rakentaneet. Haavoittuvuuden luokkiin liittyy ristiriitoja, jännitteitä ja hankausta hyvinvoivan yksilön jäsenkategorian kanssa sekä sosiaalisessa ja moraalisisessa järjestyksessä. Ne ovat ikään kuin aktivismin varjoja, joita yksilöiden tietoisuus etenevästä ympäristökriisistä, heidän tasapainoilunsa toimintakyvyn säilyttämisen ja aktivismille omistautumisen välillä sekä erilaiset sosiokulttuuriset kehityskulut ja rakenteet vuorovaikutuksessa toisiinsa nähden langettavat. Haastateltavat tunnistiivat aktivismin piirissä esiintyviä haasteita, mutta ne eivät ajaneet aktivismista luopumiseen, vaan haastateltavat pyrkivät sovittamaan aktivismia muiden elämän osa-alueiden kanssa yhteen (ks. myös Valocchi 2010). Haavoittuvuus ei aineiston valossa merkitse toimijuuden karisemista, vaan jopa päinvastoin. Ziarek (2013, 81) kirjoittaa, että haavoittuvuus kulkee käsi kädessä poliittisen toimijuuden ja muutoksen kanssa. Vapaus ja toimijuus syntyvät vuorovaikutuksessa toisten kanssa, merkiten haavoittuvuutta sekä velvollisuutta suhteessa toisiin.

Nuoret ilmastoaktiiviset aikuiset rakentavat uudelleen käsityksiä hyvästä ja merkityksellisestä elämästä sekä haastavat perinteisiä auktoriteetteja ja instituutioita. Tämä aiheuttaa kitkaa erilaisia merkityksiä ja arvoja kannattavien tahojen välille, mikä näyttäytyy myös aktivistien vastustamisena ja häiritsemisenä. Polarisaation torjuminen lieneekin yksi tärkeimmistä askelista matkalla kohti ekokriisin tehokasta torjumista. Vastakkainasettelua uhkuvan sosiaalisen ilmapiirin lisäksi keskeisiä haavoittuvuuden paikkoja aktivismissa näyttävät olevan oman vastuun ja toimintakyvyn rajojen hämärtyminen sekä ekokriisin varjostamaan tulevaisuuteen liittyvät pelon ja huolen tunteet. Elämän merkityksellisyden haurastuminen uhkaa tihkuvien tulevaisuusnäkökymien edessä on sitä suurempi tragedia mitä aikaisemmin elämässään ihminen sitä joutuu käsittelemään. Haastateltavien kerronnassa oli myös näkymiä tavoiteltavasta tulevaisuudesta ja hyvästä elämästä, joita nykyiset sosiokulttuuriset toimintatavat ja rakenteet murentavat (ks. Piispa ym. 2020). Kerronnasta tulkitsemani ikään kuin syvin moraalisen ja sosiaalisen järjestyksen murtuma olikin ihmisyyhteiskuntien aiheuttama ekokriisi itsessään ja sen

muodostama uhka elinkelpoiselle tulevaisuudelle. Tämä murtuma paikallistui erityisesti länsimaisen ihmisen kestävämpiin toimintatapoihin suhteessa muuhun luontoon ja ihmisryhmiin.

On tähdennettävä, että sosiaalisen ja psykologisen tuen lisäksi olennaisin painopiste vaikeita ympäristöön ja tulevaisuuteen liittyviä tunteita kokevien nuorten aikuisten hyvinvoinnin edistämässä on purkaa huolen perimmäisiä syitä, eli muuttaa luonnonvarojen ylikulutukseen ja fossiiliin energianlähteisiin pohjaavaa yhteiskunta- ja talousjärjestelmää sellaiseksi, joka mahdollistaa tulevillekin sukupolville hyvän elämän edellytykset. Yksilöiden vastuun ylikorostaminen ekokriisin torjumisessa kääntää huomion pois merkittävimpien toimijoiden – eli valtioiden, yritysten ja muiden vastaavien laajaa legitimoitua valtaa käyttävien instituutioiden – vastuusta lievittää kriisiä. Kuten haastattelukatkelmista havaittiin, osa haastatelluista kokee kriisistä ylimitoitettua henkilökohtaista vastuuta, josta voi muodostua taakka jaksamiselle. Kristoffer Berglund (2019, 38) huomauttaa, että yhteiskunnan vallitsevaa järjestystä vastustavan näkökulman kannatteleminen muodostaa yksilölle sekä poliittisen että emotionaalisen taakan. Aktivistien vahvalla sitoutumisella oikeudenmukaisuuden ja muilla tavoin paremman maailman rakentamiseen on kääntöpuolensa, joka tulisi laajemmin tiedostaa ja ottaa huomioon.

Vaikka artikkelini keskittyy haavoittaviin tekijöihin ja hyvinvoinnin kanssa hankaaviin ilmiöihin, on tärkeää huomata, että aktivisteja suojaavia tekijöitä sekä aktivismiin liittyviä myönteisiä merkityksiä on yhtä lailla olemassa (ks. esim. Valocchi 2010; Pihkala 2019a). Olisi tärkeää tutkia lisää paitsi aktivistien hyvinvointia haastavia sosiokulttuurisia tekijöitä, myös aktivistien resilienssiä eli psyykkistä joustavuutta ja palautumiskykyä sekä itsehoivaa ja sosiaalista tukea aktivismiyhteisössä.

Kirjallisuus

- Ahmed, Sara (2004) Tunteiden kulttuuripolitiikka. Tampere: niin&näin.
- Australian Psychological Society (2015). Climate Change and Dealing with Burnout. <https://www.psychology.org.au/for-the-public/Psychology-topics/Climate-change-psychology/Climate-change-and-dealing-with-burnout>.
Luettu 3.5.2021.
- Barker, Chris & Martin, Brian & Zournazi, Mary (2008) Emotional self-manage-

- ment for activists. *Reflective Practice*, 9 (4), 423–435.
- Berglund, Kristoffer (2019) There is no alternative. A Symbolic Interactionist Account of Swedish Climate Activists. Pro gradu -tutkielma. Lund: Lundin yliopisto.
- Bergmann, Zoe & Ossewaarde, Ringo (2020) Youth climate activists meet environmental governance: ageist depictions of the FFF movement and Greta Thunberg in German newspaper coverage. *Journal of Multicultural Discourses*, 15 (3), 267–290.
- Burke, Susie & Sanson, Ann & Van Hoorn, Judith (2018) The Psychological Effects of Climate Change on Children. *Current Psychiatry Reports*, 20.
- Burr, Vivian (2003) *Social constructionism*. Lontoo: Routledge.
- Chambers, Rober (1989) Vulnerability, coping and policy. *Institute of Development Studies (IDS) Bulletin* 37 (4), 33–40.
- Chen, Cher & Gorski, Paul (2015) Burnout in Social Justice and Human Rights Activists: Symptoms, Causes and Implications. *Journal of Human Rights Practice* 7 (3), 366–390.
- Cianconi, Paolo & Betró, Sophia & Janiri, Luigi (2020) The impact of climate change on mental health: A systematic descriptive review. *Frontiers in Psychiatry* 11 (74). <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2020.00074>
- Clark, Richard (1999) Harassment and intimidation of environmental activists: Expanding the study of victimization experiences and populations. *Social Pathology*, 5 (2), 128–143.
- Clayton, Susan & Myers, Gene (2015) *Conservation Psychology*. New York: Wiley Blackwell.
- Cleres, Jochen & Wettergren, Åsa (2017) Fear, hope, anger, and guilt in climate activism. *Social Movement Studies*, 16 (5), 507–519.
- Doherty, Thomas & Clayton, Susan (2011) The Psychological Impacts of Global Climate Change. *American Psychologist*, 66 (4), 265–276.
- Feygina, Irina & Jost, John, & Goldsmith, Rachel (2010) System Justification, the Denial of Global Warming, and the Possibility of “System-Sanctioned Change.” *Personality & Social Psychology Bulletin*, 36 (3), 326–338. <https://doi.org/10.1177/0146167209351435>
- Finlex (2016) Nuorisolaki. <https://finlex.fi/fi/laki/alkup/2016/20161285>. Luettu 3.5.2021.
- Gorski, Paul & Chen, Cher (2015) “Frayed All Over:” The Causes and Consequences of Activist Burnout Among Social Justice Education Activists. *Educational Studies (Ames)*, 51 (5), 385–405. <https://doi.org/10.1080/00131946.2015.1075989>
- Gorski, Paul & Lopresti-Goodman, Stacy & Rising, Dallas (2019) “Nobody’s paying me to cry”: the causes of activist burnout in United States animal

- rights activists. *Social Movement Studies*, 18 (3), 364–380. <https://doi.org/10.1080/14742837.2018.1561260>
- Hayes, Katie & Blashki, Grant & Wiseman, John & Burke, Susie & Reifels, Lenart (2018) Climate change and mental health: risks, impacts and priority actions. *International Journal of Mental Health Systems* 12 (28). <https://doi.org/10.1186/s13033-018-0210-6>
- Hester, Stephen & Eglin, Peter (toim.) (1997) *Culture in action: studies in membership categorization analysis*. Washington, DC: International Institute for Ethnomethodology and Conversation Analysis. International Institute for Ethnomethodology and Conversation Analysis.
- Hoggett, Paul & Randall, Rosemary (2018) Engaging with Climate Change: Comparing the Cultures of Science and Activism. *Environmental Values* 27 (3), 223–243.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) (2012) *Kategoriat, kulttuuri ja moraalit*. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (2016) *Diskursiivinen maailma: Teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet*. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino.
- Jost, John & Glaser, Jack & Kruglanski, Arie & Sulloway, Frank (2003) Political Conservatism as Motivated Social Cognition. *Psychological Bulletin* 129 (3), 339–375. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.129.3.339>
- Juhila, Kirsi (2012) Poikkeavan kategorian jäsenyyden tuottaminen ja vastustaminen. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) *Kategoriat, kulttuuri ja moraalit*, 175–226. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, Kirsi & Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (2012) *Kategoria-analyysin juuret*. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) *Kategoriat, kulttuuri ja moraalit*, 17–44. Tampere: Vastapaino.
- Jylhä, Kirsi, & Akrami, Nazar (2015) Social dominance orientation and climate change denial: The role of dominance and system justification. *Personality and Individual Differences* 86, 108–111. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.05.041>
- Kleres, Jochen (2010) Emotions and Narrative Analysis: A Methodological Approach. *Journal for the Theory of Social Behaviour* 41 (2), 182–202.
- Laine, Sofia (2013) Haavoittuvuus on nuorison omaehtoisten ympäristöliikkeiden ytimessä. Geoffrey Pleyersin haastattelu. *Nuorisotutkimus* 3/2013, 58–65.
- Majeed, Haris & Lee, Jonathan (2017) The impact of climate change on youth depression and mental health. *Planetary Health*, 1, 94–95.
- Niinistö, Meeri (11.2.2020) *Ilmastoaktivisti Atte Ahokas, 16, joutuu kestävämmän nettitörkyä: ”Haukutaan, käydään henkilökohtaisuuksiin”*. Yle.fi. <https://yle.fi>

fi/uutiset/3-11197355. Luettu 3.5.2021.

- Nurse, Jo & Basher, Damian & Bone, Angie & Bird, William (2010) An ecological approach to promoting population mental health and well-being – A response to the challenge of climate change. *Perspectives in Public Health*, 130 (1), 27–33.
- Pihkala, Panu (2017) *Päin helvettä? Ympäristöahdistus ja toivo*. Helsinki: Kirjapaja.
- Pihkala, Panu (2019a) *Ilmastoahdistus ja sen kanssa eläminen*. Helsinki: MIELI Suomen Mielenterveys ry. <https://mieli.fi/wp-content/uploads/2021/08/ilmastoahdistusraportti-mieli2019-web.pdf>
- Pihkala, Panu (2019b) *Mieli maassa? Ympäristötunteet*. Helsinki: Kirjapaja.
- Pihkala, Panu & Cantell, Hannele & Jylhä, Kirsi & Lyytimäki, Jari & Paloniemi, Riikka & Pulkka, Anna & Ratinen, Ilkka (2020) Ahdistuksen vai innostuksen ilmasto? Ilmastoviestinnän ja -kasvatuksen keinoja ilmastoahdistuksesta selviytymiseen. Teoksessa Elina Pekkarinen & Terhi Tuukkanen (toim.) *Maapallon tulevaisuus ja lasten oikeudet*, 163–181. Helsinki: Lapsiasiavaltuutetun toimisto.
- Pihlström, Sami (2020) Ilmastonmuutos eksistentiaalisena uhkana. Teoksessa Simo Kyllönen & Markku Oksanen (toim.) *Ilmastonmuutos ja filosofia*. Helsinki: Gaudeamus, 297–316.
- Piispa, Mikko & Ojajarvi, Anni & Kiilakoski, Tomi (2020) *Tulevaisuususkko hukassa? Nuoret ilmastoaktivistit ja keskustelu tulevaisuudesta*. Sitra, muistio. Helsinki: Sitra.
- Sinkkonen, Juni (2022) *Nuorten ilmastotoimijoiden aktivisti-identiteetit kerronnassa*. Julkaisematon käsikirjoitus.
- Terry, Louise, & Bowman, Karen (2019) Outrage and the emotional labour associated with environmental activism among nurses. *Journal of Advanced Nursing*, 76 (3), 867–877. <https://doi.org/10.1111/jan.14282>
- Valocchi, Stephen (2010) *Social Movements and Activism in the USA*. Lontoo: Routledge.
- Vehviläinen, Sanna (2004) Tunteet ja vuorovaikutus. *Aikuiskasvatus* (24) 2, 141–153.
- Verplanken, Bas & Roy, Deborah (2013) “My Worries Are Rational, Climate Change Is Not”: Habitual Ecological Worrying Is An Adaptive Response. *PLOS ONE* 8 (9).
- Wettlaufer, Kathryn (2015) *For the Long Haul: Challenging Ideologies of Social Movement Participation through Counter-stories of Activist Burnout*. Kandidaatin tutkielma. Waterloo: Waterloon yliopisto. <http://hdl.handle.net/10012/10821>
- Ziarek, Ewa (2013) Feminist Reflections on Vulnerability: Disrespect, Obligation, Action. *SubStance* 42 (3), 67–84. <https://doi.org/10.1353/sub.2013.0036>

Liite 1: Litterointimerkit

... = 3 s tai pidempi tauko

- = kesken jäänyt sana tai virke

[suluissa oleva sana tai osa sanaa] = päälle puhumista

(suluissa oleva virke) = huomio tai tarkennus esim. haastateltavan tekemisestä haastattelun aikana tai huomio anonymisoidusta kohdasta

(...) = poistettu katkelma

Sitaateista on poistettu tulkinnan kannalta epäoleellisia täytesanoja, kuten ”semmonen”, ”niinku”, ”no”.

Kohtuus kohtuuttomuuden maailmassa

Erja Laakkonen

Elämme ilmastokriisin aikakautta: alamme käsittää, kuinka suuri uhka ilmaston muuttuminen todella on (ks. Järvensivu ym. 2019, 341). Tutkijat ovat varoittaneet 1960-luvun puolivälistä alkaen arvaamattomista seurauksista, joita ihmisen aiheuttamalla ilmaston lämpenemisellä on (Higgs 2014, 33–35; McNutt 2015). Tilanteen vakavuutta lisää monien samanaikaisten ekokatastrofien eteneminen. Ylikuluttavalla elämäntavalla on kiistämätön yhteytensä näihin ongelmiin, mutta materiaaliseen yltäkylläisyyteen tottuneet yhteiskunnat ja yksilöt muuttavat toimintatapojaan hitaasti.

Kestävemmän elämäntavan näkyvinä puolestapuhujina toimivat nimenomaan järjestöt, kansalaisten muodostamat väljät ryhmittymät ja muut aktivistit. Käytän tässä luvussa tapausesimerkkinä pohjoiskarjalaista Kohtuus vaarassa –kansalaisliikettä. Se on yli 10 vuoden ajan toiminut verkosto, joka tavoittelee kulutuskeskeisen elämäntavan muutosta. Luvussa pureudun kohtuuden ja kohtuuttomuuden kuvauksiin, joita ryhmän piirissä on esitetty. Mitä ja millaista on kohtuus, jota kohti pyritään? Entä mitä vastaan liikkeessä asetutaan? Kohtuuttomuutta tarkastelen ihmisyksilöä haavoittavana toimintana, ja luku kertoo myös, kuinka kohtuus voi estää ja jopa parantaa näitä haavoja.

Yhteen kietoutuvat, monimutkaiset ekologiset ongelmat – kuten ilmastokriisi – ovat ongelmia, joita kutsutaan viheliäisiksi ongelmiksi. Niitä on vaikea määritellä, saati ratkaista. Suomessa muun muassa Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitra on lähtenyt hakemaan vastauksia kasvatuksesta, tarkemmin sivistyksestä: ympäristösosiologi Vesa-Matti Lahti (2019) esittää Sitran sivistyshankkeeseen liittyvässä kirjoituksessaan, että ekologinen, ekososiaalinen tai jälkimateriaalisiin arvoihin perustuva sivistys voisivat olla keskeisessä roolissa monimutkaisiin ongelmiin puututtaessa.

Kasvatustieteilijä Marjatta Bardy käytti *ekososiaalisen sivistyksen* käsitettä jo vuonna 2011 kolumnissaan ja totesi: ”Tehtävänämmä on sopeutua maapallon ekologisiin rajoihin sosiaalisesti oikeudenmukaisin tavoin. Edessä on uusi sivilisaation vaihe: on ymmärrettävä luonnon ja kulttuurin yhteenkietoutuneisuus.” (Bardy 2011, 35.) Käsitettä on sittemmin kehittänyt ja tehnyt tunnetuksi erityisesti kestävyys- ja hyvinvointitutkija Arto O. Salonen. Yhdessä samoja teemoja tutkivan Maria Joutsenvirran kanssa hän on luonut *jälkimateriaalisiin arvoihin pohjaavaa sivistyskäsitystä* (mm. Salonen & Joutsenvirta (2018)), ja *ekologinen sivistys* on puolestaan kasvatustieteilijä Veli-Matti Värriin käyttämä termi. (Ks. laajemmin Lahti 2019.)

Käytännössä kaikilla edellä mainituilla sivistyskäsityksillä on paljon yhteistä, ja Lahti (2019) onkin laatinut niistä synteesisin. Hänen mukaansa ensisijaista on ekologinen ulottuvuus, eli ihmisen toiminnan tulisi mahdollistaa elämän edellytysten säilyminen. Toisena on sosiaalinen ulottuvuus, joka tarkoittaa paitsi ihmisten välisiä suhteita, myös ihmisen sosiaalisuutta muiden eliöiden kanssa. Viimeisenä on taloudellinen ulottuvuus, joka on vain välillisesti arvokasta.

Tässä luvussa kohtuus ymmärretään yhdeksi ekososiaalisesti sivistyneen ihmisen hyveistä (ks. Pulkki 2021). Sen vastakohtaksi eli paheeksi asettuu kohtuuttomuus. Tutkimuskysymyksiä on kaksi: 1. Mitä ja millaisia ovat kohtuus ja kohtuuttomuus? 2. Miten kohtuus voi parantaa kohtuuttomuuden yksilölle aiheuttamia haavoja? Jälkimmäisessä kysymyksessä näkökulman rajaus yksilön tasolle on tarpeen, sillä ensinnäkin on melko ilmiselvää, kuinka siirtyminen ylikuluttavasta elämäntavasta kohtuullisempaan elämään voisi suojella planeettamme ekosysteemejä ja lisätä sosiaalista oikeudenmukaisuutta. Toiseksi tutkimustehtävän tulee

olla sellainen, mihin aineistot voivat tarjota vastauksia. Tässä analysoitavien aineistojen avulla voi vastata kysymykseen kohtuudesta haavojen hoitajana yksilöllisten merkitystenantojen kautta, muttei esimerkiksi luonnontieteellisesti, kuten ekologian tai ilmastotieteen näkökulmasta.

Kohtuus ja kohtuuttomuuden hybrisi

Olen nimennyt Kohtuus vaarassa -ryhmän ekososiaaliseksi sivistäjäksi, jonka välittämässä sanomassa näkyvät sen keskeiset piirteet: vastuullisuus, ihmistenvälisyys ja kohtuullisuus (Laakkonen 2019; Laakkonen 2021). Kohtuus vaarassa -ryhmä tavoittelee ”elämäntapojen, kulutuksen sekä energian- ja luonnonvarojen käytön kohtuullistamista”, kuten kohtuus-toimija ja maantieteilijä Ari Lehtinen (2014, 71) tiivistää. Ryhmän ydin muodostuu noin 10 henkilöstä, ja monet heistä ovat keski- tai eläkeikäisiä. Heistä useilla on akateeminen tausta ja kokemusta kansalaistoiminnasta. Ryhmä on muodoltaan verkostomainen, ja tapahtumiin osallistuu vaihteleva määrä aktiiveja, toiminnasta kiinnostuneita ja satunnaisia kävijöitä; vuosien mittaan osallistujia on ollut yhteensä viitisensataa (ks. Aho 2019, 168).

Ryhmän toiminnan muodoista näkyvin on seminaarien, luentojen ja muiden keskustelu- ja yleisötilaisuuksien järjestäminen. Lisäksi tehdään retkiä ja tutustutaan luontokohteisiin sekä käydään muun muassa teatteriesityksissä. Kohtuus vaarassa -ryhmä on myös osallistunut Joensuun ”kaavoituskamppailuihin” sekä ollut mukana järjestöjen ja kansalaisliikkeiden yhteisissä mielenilmauksissa, tapahtumissa ja tempauksissa. (Aho 2015 11–12; Lehtinen 2014, 71–72.)

Liikkeen juuret ovat Enon uraaniliikkeessä, joka kritisoi niin kansainvälisen kaivosyrityksen toimia kuin kunnallista päätöksentekoa (Lehtinen 2019, 237). Globaalin ja lokaalin tason toiminta kohtasivat myös vuonna 2009 ensimmäisessä Kohtuus vaarassa -seminaarissa, joka oli Koli Forum -tapahtuman vasta- tai varjotapahtuma. Kun Kolille kokoontuivat luonnonvara- ja ympäristöalan korkeissa asemissa olevat päättäjät ja asiantuntijat, kokoontuivat sinne myös kansalaiset omaan tapahtumaansa. Tätä seminaaria pidetään Kohtuus vaarassa -toiminnan varsinaisena avauksena. (Aho 2015; Ulvila 2018.)

Kohtuus on arjessa ja esimerkiksi sananparsissa käytetty sana, joka ymmärretään intuitiivisesti, mutta sen määrittelyminen ei ole helppoa – edes kohtuusaktiiveille. Ryhmän nimessäkin esiintyvä ”kohtuus” on termi, jolle on haettu määritelmiä ryhmän piirissä koko sen toiminnan ajan (Laakkonen 2021, 27). Kielitoimiston sanakirjan mukaan ”kohtuullinen” tarkoittaa sopivaa, asian- ja oikeudenmukaista, laatuunkäypää ja kunnollista (MOT Kielitoimiston sanakirja 2020). Sanakirjamääritelmä ja ekososiaalisen sivistyksen näkemys kohtuullisuudesta sopivat toisiinsa: kohtuus on rajoihin sopimista. Nämä rajat ovat planeetan rajat, joihin viittaa ekososiaaliselle sivistykselle läheinen toinen sivistyskäsite, *planetaarinen sivistys*. Ekososiaalisesti tai planetaarisesti sivistyneen ihmisen huolenpito on globaalia, planeetan muut elävät olennot huomioivaa (Joutsenvirta & Salonen 2020).

Kohtuus on jo melko lailla vakiintunut yhdeksi *degrowth*-sanan suomenokseksi, ainakin muodossa kohtuutus (Latva-Pukkila 2015; Lehtinen 2019, 237). Degrowth-termi yhdistää näkökantoja, jotka kumpuavat muun muassa ekologisesta huolesta, edistys- ja kehityskriittisestä, tavoitteesta edistää sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja purkaa (yli)kuluttamisen ja hyvinvoinnin välistä yhteyttä sekä tuoda taloustieteen keskusteluun myös ekologinen näkökulma (Demaria ym. 2013, 191–192, 195–196). Degrowth ja kohtuus eivät ole synonyymeja, vaikka perustassa on yhtäläisyytensä, ylikulutuksen ja kasvunpakkoon perustuvan talousajattelun kritiikki.

Keskeinen kohtuuskirjallisuuden teos on filosofi Eero Ojasen (2004) kirja *Kohtuudesta ja kohtuuttomuudesta*. Hän toteaa kohtuuden olevan ”toisinaan varsin tyhjä sana”, sillä se määrittyy vasta suhteessa johonkin. Esimerkiksi tässä luvussa kohtuutta tarkastellaan kontrastoivassa suhteessa kohtuuttomuuteen. Kohtuudella kyllä ymmärretään Ojasen mukaan esimerkiksi malttia tai itsehillintää, mutta nämä(kin) ovat irrallisia, abstrakteja sanoja. Ojanen väittää, että kohtuuden määrittely ei ole ainoastaan vaikeaa vaan ”ehkä jopa turhaa ja harhaanjohtavaa”. Kohtuus on hänen mukaansa yleisinhimillinen ja kulttuurinen perusasia, joka ei mahdu suppeaan määritelmään. (Ojanen 2004, 19–20, 24.)

Ekososiaalisen sivistyksen keskeisiä arvoja kuvanneet Arto O. Salonen ja Marjatta Bardy (2015, 8–10) määrittelevät kohtuuden kieltäytymiseksi materiaalisesta ylivauraudesta ja vapautumiseksi kasvun pakosta. Kohtuullisuuden periaate ja kasvun pakosta luopuminen tulevat esiin

myös Salosen ja Joutsenvirran (2018) luomassa tulevaisuuskuvassa. He ovat kehittäneet kuvitteellista tulevaisuutta käyttäen utooppisen ajattelun metodia. Perustana on käsitepari materiaaliset arvot – jälkimateriaaliset arvot: huoli hyvinvoinnista on ajankohtainen, sillä materiaallinen vauraus ei takaa kokemusta hyvästä elämästä ja planeetan rajojen ylittyessä eloonjääminenkin on vaakalaudalla. (Salonen & Joutsenvirta 2018, 86–87.)

Kestävää tulevaisuuskuvaa muodostavat Arto O. Salonen ja Mikko Kurenlahti (2021, 137) esittävät, että vastuulliseen ihmisyyteen kuuluu toisen huomioiminen: moraalisen toiminnan edellytys on tietoisuus toisen mahdollisuudesta haavoittua ja särkyä. Lähtökohtanani on tämä näkemys ja oletus siitä, että toimiessamme kohtuuttomasti olemme kyllä tietoisia toisen eli koko planeetan ja sen eliöiden haavoittuvuudesta, mutta valitsemme toimia moraalittomasti. Valinta voi olla tietoinen tai perustua esimerkiksi tottumukseen, ”näin on toimittu ennenkin” (ks. Pulkki 2021, 105).

Kohtuuttomuus haavoittaa koko planeettaa ja sen elonkehää, sillä ihmisen toiminta maapallolla on ylittänyt kohtuuden rajat. Jo Rooman Klubin tilaama raportti, vuoden 1972 *Kasvun rajat*, käytti samaa metaforaa muistuttamaan planeetan rajallisista resursseista ja kestokyvystä (Higgs 2014, 50–51). Käsitteen *planetaariset rajat* esitteli vuonna 2009 joukko ilmasto- ja ympäristötutkijoita (Rockström ym. 2009). Se tarkoittaa maapallon reunaehtoja eli planeettamme ”vakautta ja sietokykyä sääteleviä keskeisiä ympäristöprosesseja”, kuten Tieteen termipankki (2021) määrittelee. Niitä ovat ilmastonmuutos, merien happamoituminen, otsonikato, typen ja fosforin kierto, makean veden käyttö, maankäytön muutokset, luonnon monimuotoisuuden heikkeneminen, ilmakehän pienhiukkaset ja kemiallinen saastuminen (Rockström ym. 2009).

Myös Ojasen (2004) ajatteluun perustuen kohtuuttomuuden voi tulkita rajattomuudeksi. Hän pitää yksilöllistä itsehillintää tarpeiden tyydyttämisessä yhtenä kohtuus-sanan yleisesti jaettuna merkityksenä. Toinen mahdollinen merkitysisältö nousee antiikin tarustoista. Asioilla on mittansa, kuten vaikkapa uhkarohkean Ikaroksen kohtalo osoittaa. Ojasen mukaan koko Aristoteleen hyveoppi pohjautuu keskitien ajatukselle, missä on yhtymäkohtia tao-käsitteeseen, tasapainoon. (Ojanen 2004, 20–22, 26.) Ihmistoiminnan piittaamattomuus planeetan rajoista onkin johtanut koko elonkehän tasapainon horjumiseen.

Olemme siirtyneet metsästyksestä ja keräilystä maanviljelyyn ja edelleen erittäin nopeasti teolliseen elämäntapaan. Ihmisen kulttuurisen

muutoksen nopeutta selittää teknologian nopea kehitys ja halvan fossiilisen energian saanti: ensin kivihiilen ja sitten öljyn sisältämä energia on vähentänyt lihasvoiman tarvetta radikaalilla tavalla (ks. esim. Partanen, Paloheimo & Waris 2013, 21; Salminen & Vadén 2013). Höyrykoneista alkanut teollistuminen aloitti myös ihmisen aikaansaaman ilmastomuutoksen; vain 250 vuodessa olemme muuttaneet ilmastoa rajusti (Tomkiewicz 2011, 37). Samaan aikaan käynnissä on muitakin ekokatastrofeja, joiden taustalla on yhteisenä tekijänä ihmisen toiminta (Foster, Clark & York 2010a, 13–14; Rockström ym. 2009). Haavoja on jo syntynyt luontoympäristöön, ihmisiin itseensä ja muihin eläimiin, ilmastoon ja koko planeettaan, myös elottomina pidettyihin objekteihin, kuten kallioihin.

Kasvatusfilosofi Jani Pulkki (2021) kritisoi, ettemme ole oppineet vastuullisiksi emmekä ymmärrä keskinäisriippuvuuksia vaan näemme ihmisen olevan erillään luonnosta. Länsimaissa on omaksuttu hänen mukaansa näkemys, että ihmisellä on oikeus ”saamaansa hyötyyn muiden eliöiden hyvinvoinnista piittaamatta.” (Pulkki 2021, 102). Filosofi Tere Vadénin (2017) ajatteluun nojaten käytän *hybris*-käsitettä kuvaamaan ihmisen toimintaa. Hybris, ylimielisyys, on antiikin tragedioista tuttu termi: tarinan sankari käyttäytyy ylimielisesti, mikä saattaa hänet vaikeuksiin (Verhaeghe 2012, 42).

Aineisto ja sen analyysi

Aineisto on muodostettu kahdesta lähteestä, haastatteluista ja Kohtuuden joulun julistuksista. Haastatteluaineisto koostuu kuudesta vuonna 2019 tehdystä haastattelusta, joista yksi oli parihaastattelu, muut yksilöhaastatteluja. Haastateltavat edustavat Kohtuus vaarassa -ryhmän aktiiveja, ja he ovat pääosin pitkään mukana toiminnassa olleita henkilöitä. Haastattelut kestivät reilusta tunnista puoleentoista. Niitä ohjasi teemoittainen haastattelurunko. Tiiviiseen ryhmään kuuluvien, keskenään tuttujen haastateltavien henkilöllisyyksien suojaamiseksi en kerro heistä tarkempia taustatietoja enkä erittele eri puhujia aineistonäytteissä (Ks. Wiles 2013, 42). Olen myös poistanut puheen piirteitä, muun muassa murteellisuuksia.

Toisena aineistona käytän Kohtuuden joulun julistus -tekstejä (8 kpl), joita ovat laatineet ja esittäneet ryhmän kutsumat henkilöt, kuten tai-

teilijät ja muut tunnetut henkilöt. Ne on lueteltu Taulukossa 1. Olen valinnut juuri julistukset aineistolähteeksi, sillä niissä usein määritellään ja luonnehditaan kohtuutta. Lajityypiltään tekstit vaihtelevat. Ne ovat puheiksi laadittuja tekstejä, lauluja ja runoja. Monet julistuksista on luettu yleisötilaisuuksissa Joensuussa, ja joistakin on tehty tallenteita YouTubeen. Jotkin julistuksista on julkaistu ensimmäisenä YouTubeessa, osa on laadittu vain tekstiksi. Julistuksia on ensiesitysten jälkeen lausuttu uudelleen tilaisuuksissa, ja muutamia on painettu liikkeen julkaisemaan kirjaan. Yhtä julistusta, vuoden 2015 puhetta, ei ole tallennettu tietääkseni sellaisenaan, joten se ei sisälly aineistooni.

Kohtuuden joulun julistukset alkoivat vuonna 2010, ja viimeisin julistus on vuodelta 2018. Vuonna 2019 Kohtuuden joulua ei julistettu eikä myöskään vuosina 2020 ja 2021, jolloin koronatilannekin vaikutti asiaan: yleisötapahtumia ei voitu järjestää.

Taulukko 1. Kohtuuden joulun julistukset.

Vuosi	Esittäjä/laatija, otsikko	Muoto	Saatavilla
2010	Kirjailija Tuula-Liina Varis: Kaikkea riittää kaikille.	Essee	Kirjassa <i>Kohtuus vaarassa</i>
2011	Runoilija Eeva Tikka: Haluan sinut joulu	Runo	Kirjassa <i>Kohtuus vaarassa</i>
2012	Kohtuustoimija Markku Aho: Kohtuullista joulua	Puhe	YouTubessa
2013	Muusikko Leila Luukkainen (esittäjä): Jos joku kertoi minulle (San. Kaija Lehtinen, säv. Kaija Lehtinen & Leila Luukkainen)	Laulu	YouTubessa ja sanat kirjassa <i>Kohtuus vaarassa</i>
2014	Teatteriohjaaja Aino Kivi: Kohtuus kuin hyvyys	Puhe, essee	YouTubessa ja kirjassa <i>Kohtuus vaarassa</i>
2015	Poliitikko, yrittäjä Ali Giray: Kohtuuden joulu 2015	Puhe	Ei saatavilla. Girayn blogissa www.aligiray.fi on aiheeseen liittyvä teksti ”Kohtuuden joulu 2015: Olemme kaikki ihmisiä”
2016	Kohtuustoimija, dosentti Heikki Simola: Kohtuuden joulun julistus 2016	Puhe	Kohtuus vaarassa -kotisivuilla
2017	Pastori Kai Sadinmaa: Kohtuuden joulun julistus 2017	Puhe	YouTubessa
2018	Ritva Sorvali ja Kaarina Sorvali: Kohtuujoulu Saimaan saarella 1950-luvulla	Puhe, muistelu-teksti	Jaettu kohtuustoimijoiden sähköpostilistalla

Taustalla oleva kolmas aineistolähde ovat oma kokemukseni liikkeen jäsenenä ja tutkimusprosessin aikana tekemäni havainnot. Runsaan vuosikymmenen aikana kertynyttä arkista liikkeen jäsenen tietämystä ei ole luonnollisesti dokumentoitu eikä muutoinkaan käsitelty, vaan se on suurelta osin hiljaista tietoa, kokemusten kautta muodostunutta tietämystä liikkeen sisältä. Siihen sisältyy lukemani, kuulemani ja kaikki liikkeen tapahtumissa aistimani. Tämä tieto on ohjannut varsinaisesta aineistosta tekemiäni tulkintoja niin tietoisesti kuin myös tiedostamattani. (Ks. Wiles 2013, 50.) Noin puolitoista vuotta olin mukana myös tutkijan roolissa tehdessäni havaintoja ja haastatellessani ryhmän aktiiveja vuoden 2018 lopulta alkaen. Kahtalainen roolini on vaatinut kriittistä itsereflektiota (ks. Treharne & Riggs 2015, 60–61). Olen pohtinut muun muassa, kuinka olla ryhmän luottamuksen arvoinen, miten suhteeni tutuksi tulleisiin aktiiveihin vaikuttaa tulkintoihini, millainen interventio tutkimukseni on lopulta ollut, ja millaisia jälkiä se jättää Kohtuus vaarassa -ryhmään.

Haastattelut ovat sisäpiirihaastatteluja (Juvonen 2017). Oma positioni ryhmän sisällä tuli esiin haastattelutilanteissa ainakin kahdella tavalla. Ensinnäkin oletuksena siitä, että tiedän, mistä puhutaan: haastattelijana minun oletettiin ymmärtävän ja tietävän paljon. Toiseksi jo olemassa oleva suhteeni haastateltaviin ilmeni joissakin haastatteluissa juttelevana ilmapiirinä ja rentoutena. Muutamat haastateltavat veivät keskustelua paljolti haluamaansa suuntaan, poikkesivat aiheesta ja olivat innostuneita kertomaan ajatuksistaan. (Ks. Juvonen 2017, 398–399, 406–407.) Haastatteluissa syntyikin hetkiä, joissa vakiintunut kysyjän ja vastaajan asetelma tuli horjutetuksi (ks. Lykke 2010, 151).

Julistusaineistoa muodostaessani pohdin lähdekritiikkiä (ks. Vilkkä 2006, 28–29). Julistuksia ei ole tuotettu tutkimusaineistoksi, vaan muun muassa taiteelliseksi esityksiksi. Päädyin kuitenkin tarkastelemaan kaikkia saatavilla julistuksia, sillä niiden lähtökohta on sama, Kohtuus vaarassa -ryhmältä tullut pyyntö valmistella julistukseksi sopiva teksti tai esitys. Laatija on toki esittänyt oman henkilökohtaisen näkemyksensä esimerkiksi siitä, millainen on, oli tai olisi kohtuullinen joulukuukausi tai kuinka kohtuus tulisi hänen mielestään ymmärtää, mutta kontekstin ja julkaisukanavan on määrittänyt Kohtuus vaarassa -ryhmä: julistus on osa ryhmän toimintaa ja kertoo näin jotakin ryhmästä sen ulkopuolisille, esimerkiksi julistuksen kuulijoille ja lukijoille.

Analysoin haastatteluja ja tekstejä läheltä lukemalla, tarkastellen niiden sisältämää ideologiakritiikkiä (ks. Bal 2003; Pöysä 2010; Richardson 2017): Miten kohtuutta määritellään teksteissä, eli mitä sen kerrotaan sisältävän? Miten eletään ja toimitaan kohtuullisesti? Mitä tai millaista on ihmisen toiminta, joka ei ole kohtuullista? Mitä vastaan teksteissä ja puheissa asetutaan? Yhden tapausesimerkin kautta on mahdollista valottaa yleisempää ilmiötä vain rajallisesti, mutta kontekstualisoinnin myötä tapaustutkimuksellinenkin tutkimus kertoo yleisemmästä (ks. Vuori 2021). Tässä olen sijoittanut Kohtuus vaarassa -ryhmän osaksi kansalaistoiminnan kenttää, ja ryhmän ollessa ensimmäinen kohtuusryhmä Suomessa se edustaa koko kohtuustoiminnan peruslähtökohtia. Lisäksi tutkimuksen aihepiiri, kohtuudellisempi elämäntapa, on liikkeen ytimessä.

Lähiluvulle ei ole yhtä vakiintunutta mallia eikä tarkkoja vaihe vaiheelta -oppaita etenkin kirjallisuudentutkimuksen ulkopuolella (Pöysä 2010, 331; Pöysä 2015, 27). Jo aineiston alustava käsittely, ensimmäinen lukeminen ja rajaaminen ovat analyttistä työskentelyä ja osa hermeneuttista, kehkeytyvää päättelyä (ks. esim. Pöysä 2015, 30–31), mikä pätee tähänkin tutkimukseen. Käytännössä analyysi alkoi aineiston muodostamisella ja sen rajaamisella ja pelkistämällä. Haastatteluaineistosta otin lähiluvun kohteeksi katkelmat, joissa käsitellään kohtuuden ja kohtuuttomuuden olemusta, julistuksia käsittelemällä sellaisinaan.

Toistuvan lukemisen myötä siirryin tarkastelemaan yksityiskohtaisesti yksittäisiä analyysiyksiköitä eli analyysin kannalta merkityksellisiä tekstikatkelmia. Analyysiyksiköt vaihtelivat pituudeltaan noin rivistä muutamaaan virkkeeseen, mutta kiinnitin huomiota yksittäisiinkin sanavalintoihin. Palasin toistuvasti myös laajemman tekstikokonaisuuden tasolle. Hyödynsin Kohtuuden joulun julistusten analyysissä semiotiikan tarjoamia työkaluja päästäkseni kiinni merkityksiin, joita teksti kutsuu esiin (ks. Ruiz De Castilla 2018, 137). Semiotiikan käsitteistö sopii tekstin yksityiskohtaiseen tarkasteluun, ja sen avulla saadaan esiin kuvauksia esimerkiksi käytännöistä, tavoista ja arvoista (Bauters 2020). Se purkaa ja tuo esiin kulttuurisia sopimuksia, tapoja, joilla kulttuuriset merkitykset jäsenyvät (Veivo & Huttunen 1999, 16–19).

Vaikka lähiluku ja semioottinen analyysi ovat intuitiivista, tulkitsijan roolia korostavaa, analyysini oli vahvasti teoreettisesti informoitua. Tein

tulkintoja aineistosta käsin, induktiivisesti ja hermeneuttisesti päätellen, mutta pystymättä unohtamaan eli ”sulkeistamaan” jo omaksumaani tietoa kohtuudesta ja kohtuuttomuudesta. (Ks. Brummet 2019, 26–27; Pöysä 2015, 32–33.) Tietämykseni on kertynyt pitkän ajan kuluessa lue-
tusta kirjallisuudesta, aiheesta tekemästani tutkimuksesta sekä liikkeen jäsenenä.

Hermeneuttiselle päättelylle ja tutkimuksenteolle ominaisesti analyysin syveneminen vaikutti koko tutkimukseen, myös sen toteutukseen. Esittelen tuloksia kolmessa seuraavassa luvussa, ja etenemisjärjestys noudattaa tulkintojeni rakentumisen järjestystä. Aloitan kohtuuden määrittelyn vaikeudesta, sillä jo ennen varsinaista analyttistä työskentelyä olin havainnut kohtuuden olevan hankalasti määriteltävissä. Tästä johtuen valitsin tutkimuksen alkuvaiheessa lähestymistavaksi myös sen vastakohtaan tarkastelun eli hain aineistosta kohtuuttomuuden kuvauksia. Niitä esittelen toisessa tulosluvussa. Lopuksi kuvaan, miten kohtuus voisi parantaa tai estää kohtuuttomuuden yksilölle aiheuttamia haavoja.

Kohtuuden määrittelyn vaikeus

Kysyin haastatteluissa Kohtuus vaarassa -aktiiveilta, mitä kohtuus ja kohtuullisuus ovat. Useille kysymys oli vaikea, ja jotkut viittasivat vain lyhyesti maapallon resurssien tuhlailevaan käyttöön. Eräs vitsaili, ettei saisi syödä liikaa, ja muisteli humoristiseen sävyyn sananparsia: ”joku roti sentään”, ”kohtuus kaikessa, pullo päivässä”. Toinen mietti pitkään vaiti ja henkäisi sitten: ”Noh, kaikki nämä perusjutut.” Hän kertoi, kuinka hänen sähkönkulutuksensa on laskun mukana tulleen laskelman mukaan paljon pienempi kuin muilla samankokoisessa asunnossa ja taloudessa asuvilla. Hän selitti jätteiden lajittelukäytännöistään ja mainitsi vielä vähäisen autoilunsa sekä ympärivuotisen pyöräilyn. Haastateltava jatkoi todeten, ettei hän osaisi määritellä kohtuutta sitä suoraan kysyttäessä, mutta jos hän ryhtyisi kirjoittamaan aiheesta, hän kirjoittaisi satoja sivuja pienistä tilanteista. Tällaisia tilanteita hän kuvasi:

H (HAASTATELTAVA): - - mulla on oikein ihana pyöräkorjaamo.
- - Se on ihana, kun löytyy työntekijöitä, joiden kanssa kehittyy ihan

ihmissuhde. – – hän pitää, että ottaa minun talvirenkaat niin ettei tarvi viedä niitä kotiin välillä, ja kesärenkaat hän vaihtaa joka kevät ja syksy vaihetaan. Ne on ihania tämmöset. Ja samat arvot jakaa, nii että tämmösiä minä aina ilahdun kun ihmisten pieniä kohtaamisia. – – Mistä löytyy semmosta kohtuusajattelua yllättäviltä suunnilta siis, semmonen aina ilahduttaa. Musta on terveellistäkin että se ei oo pelkästään meidän kohtuusliikkeessä, että täällä vaan, että tääkin miten puhuu. Ja sit mä vaihdoin jotain talvirenkaita, niin se heti sano, että nää on tehty vaan vähän aikaa kestävään, ja nää taas pitkän aikaa kestävään. Et siis niinkun jota ei myyjän tarttis tehdä! Mutta kun löytää tämmöstä, pieniä eleitä, niin nämä musta ilahduttaa ja myöskin on tarpeellista itelle huomata, että – – siellä täällä tuolla ja minusta on, ihania tämmösiä.

Haastateltava teki vaikean määrittelytehtävän edessä saman ratkaisun kuin muutamat muutkin haastattelemani aktiivit: he antoivat kuvauksia siitä, miten kohtuullinen elämäntapa näkyy yksilötasolla esimerkiksi harkitsevassa ostokäyttäytymisessä ja yksityisautoilun välttämisessä. Hän kertoi herkistyneensä huomaamaan kohtuudellista ajattelua ja liittäneensä sen osaksi maailmankuvaansa:

H: – – Että mä oon niinku herkistynyt, että mä huomaan, että se on tehny tämmönen kohtuusajattelu niin se on, siitä on tullu osa minun maailmankuvaa. – – mä kuuntelen ihmisiä ja muuta, kohtuudesta on ehdottomasti tullut joku semmonen, et joka ei oo että mä vaan otan se hyllyltä pois vaan että mä kuuntelen ihmisiä ja muuta – – luen lehtiä ja tapaan tätä polkupyöränkorjaajaa, niin heti kiinnitän huomiota, että oi ihanaa. – – että miten ihanasti – – mulle mieluummin tarjoaa kestäväää. Ku halpaa taikka. Huonoa.

Kertomuksellinen kuvaus pyrkii osoittamaan, että kohtuus on läsnä arjessa, ihmisten välisessä toiminnassa. Se tarkoittaa paitsi ekologisesti kestäviä valintoja, myös jotakin vaikeasti tavoitettavaa ihmisten välillä olevaa: esimerkiksi renkaiden säilytyspalvelua, joka ei oikeastaan edes kuulu pyöräkorjaamon tarjoamiin palveluihin.

Kohtuus on kaunokirjallisissa julistusteksteissä vielä kuvakielisemmin ilmaistua kuin haastatteluissa. Aino Kiven laatimassa julistuksessa käytetään vertausta: ”Kohtuus on kuin hyvyys. Se ei näy. Se vain on.” Kohtuus on katkelmassa jotakin jakamatonta, näkymätöntä ja suoraan sanoilla tavoittamatonta. Sille löytyy vastakohta muutamaa riviä myöhemmin, jolloin teksti toteaa:

Ylilyönnit näkyvät. Ylenmääräisyys ja puute, niistä keskustellaan jatkuvasti. Niistä käydään polemiikkia, kauhistellaan, revitään otsikoita. Meitä vaaditaan vuorotellen kuluttamaan ja säästämään, meitä syytetään vuoroin ahneudesta, vuoroin kitsaudesta. Kukaan ei puhu kohtuudesta. Siitä, että jokin voisi olla kyllin, ja riittää niin.

Muistelullinen ”Kohtuujoulu Saimaan saarella 1950-luvulla” -teksti kuvailee nykysilmin katsottuna materiaalisesti niukkaa joulua kertomuksen avulla – aivan kuten pyöräkorjaamosta kertonut haastateltava. Jo otsikko kertoo, että teksti tulee olemaan esimerkki kohtuuden hengessä vietetystä joulusta. Pienessä mökissä ”oli kaksi lämmintä huonetta, keittiö ja kamari”, ja siellä asui seitsemän henkilöä. Jouluksi siivottiin, tuotiin kuusenoksia maljakkoon ja valmistettiin ruokaa. Joulupullaan laitettiin reilummin voita, ja perheelle ostettiin laatikollinen omenoita. Joululahjojakin jaettiin, ”oivallisia lahjoja olivat taskulamppu, linkkuveitsi, muistivihko kynineen tai nenäliina.”

Myös Eeva Tikan runossa suuntaudutaan ajassa taaksepäin:

Ja joskus täytyy vaieta,
etsiä hiljaisuuden ajatus siitä mikä on tarpeellista.
Miten raivaisi sille tilan
kun voimat hupenevat tarpeettoman tarvitsemiseen
ja kannamme turhaa katoavaa kätemme väsyksiin.
Mistä me tietäisimme mikä riittää?
Mikä ääni sanoisi sen?

Jos saisimme kätemme vapaiksi, lentäisimme.
Jokin uusi järjestys tulisi mahdolliseksi,
kaatopaikka katoaisi näköalan edestä

ja vanha polku rantaan nousisi esiin hakkuujätteen alta.
Se on siellä vielä, yhtä piilossa
kuin meidän kaipauksemme.

Runon läpi kulkee punaisena lankana kohtuuden olemuksen tavoittamisen vaikeus. Kysymys siitä, mikä on tarpeen, on peittynyt puheeseen tai muuhun ääneen, jonka tulisi vaieta, jotta ”hiljaisuuden ajatus” löytyisi. Kohtuus on näkymättömiin joutunut vanha polku, joka on peittynyt ja unohtunut. Tekstikatkelmassa halutaan löytää ”ajatus siitä mikä on tarpeellista” – vaikka tätä ei varsinaisesti kukaan pyydäkään. Ihmisten kädet ovat turhien ostosten sitomat. Monet tavarat ovat joutuneet kaatopaikalle, joka peittää näkymän. Ihmiset eivät tiedä enää, mikä riittää, eikä ulkoapäin tunnu kuuluvan vastausta. Kuitenkaan muutosta ei kaivata, sillä kaipaus on piilossa aivan kuten tuttu, poljettu ura: ”vanha polku rantaan”.

Polun peittävän hakkuujätteen luen metsänkäytön metonymiaksi (Martin & Ringham 2006, 122), eli hakkuusta jääneet karsintatähteet edustavat luonnonvarojen käyttöä olleessaan osa hakkuuta. Itse polku on tulkintani mukaan unohtuneen ajattelutavan symboli. Polku on vakiintunut ajattelutapa, lujaksi vahvistunut yhteys synapsien välillä, mutta se on jäänyt käyttämättömäksi. Nyt ”voimat hupenevat tarpeettoman tarvitsemiseen ja kannamme turhaa katoavaa”. Kertomatta jää, kuinka toimimme ennen, käsiemme ollessa vapaita. Mennyt tapa toimia on runossa kuitenkin kätkeytyksiä läsnä, muistona.

Kohtuuttomuus onkin hyve?

Kirjailija Tuula-Liina Variksen laatimassa vuoden 2010 kohtuullisen joulun julistuksessa todetaan, että maailman pelastamiseksi tulee omaksumaa ”riittävyden filosofia ja kohtuuden ihanne”. Se kuvaa vahvoita, yllettömyyttä ja liiallisuutta pursuavien sanojen kulttuuriamme:

Elämme infantiilin mielihyvän ja ahneuden kulttuurissa, jossa on vaikea saada sitä, mitä tarvitsee, mutta haluja voi tyydyttää inhoon ja oksetukseen asti. Meidät kasvatetaan ahmimisen ja oksentamisen kierteeseen pienestä pitäen, karkkipäivästä pulloperjantaihin, soke-

riähkystä kaatokänniin. Tämä on kulttuurin sairautta, rikkaan maailman bulimiam, jonka maksavat köyhän maailman nälkäiset. Ahneus, himo tavoitella ja saada, on ihmiskunnan alkuhämärässä ollut yksilön hengissä selviämisen ja lajin säilymisen ehto. Nyt se on pahin uhka ihmiskunnalle ja koko maapallon ekosysteemille.

Katkelman alussa oleva sana infantiili tarkoittaa epäkypsää tai kehityksen alkuvaiheessa olevaa. Se vihjanee, että tarvitsisimme kasvatusta. Tekstin todellisuudessa ihmiset ovat kuitenkin ikuisesti lapsia, jotka ahmivat itsensä pahoinvoiviksi. Lapsen karkkipäivä ja aikuisen pulloperjantai ovat samaa kohtuuttomuutta, sairauden tilaa, josta tulisi parantua, mikäli haluamme ihmiskunnan ja maapallon selviävän. Kohtuuttomuuden hybris, rajoista piittaamattomuus, piirtyy siteeratussa otteessa esiin erityisesti siinä, kuinka muiden tarpeet ohitetaan ahneuksissaan: tasajaon puute, sosiaalinen ja materiaallinen epäoikeudenmukaisuus, on vallannut ihmiskunnan. Samalla ylittyvät planeetan rajat ja ”maapallon ekosysteemi” on uhattuna.

Myös haastatteluaineistossa puhutaan luonnonvarojen ylikäytöstä ja sen taustalla olevasta taloudellisesta rajattomuudesta. Jatkuvan kasvun ideologia herättää kritiikkiä, samoin yksilöiden kulutuskäyttäytymistä arvostellaan. Eräs haastateltava kummasteli, miksi joku ostaa kaupasta muovikassin, kun kangaskasseja on olemassa. Toinen haastateltava palasi muutaman vuosikymmenen taakse opiskeluaikoihinsa ja kertoi erään kaverinsa sanoneen tuolloin jonkin ostoksen kohdalla: ”minä ansaitseen sen”. Haastateltava oli pitänyt tätä outona, ja kummastus kuului hänen äänestään vielä haastatteluhetkelläkin. Hän ihmetteli myös, miten jonkun ”täytyy päästä vähintään kolme kertaa vuodessa aurinkoon”.

Kaija Lehtisen sanoittamassa ja esittämässä Kohtuuslaulussa ollaan hämmentyneitä joko aidosti tai kertoja esittää useita retorisia kysymyksiä. Sanoituksessa muun muassa kummastellaan, ”mihin kynsin hampain pyrimme”, ja kertoja kaipaa tähän vastausta. Jos hän sen saisi, niin hän kertoisi, haluaako hänkin sinne. Laulussa myös kysytään:

Kuka on pessyt milloin ja miksi / ahneuden ihmisen hyveeksi? /
Kuka on nimennyt milloin ja miksi / kohtuuden tyhmydeksi?

Hyveeksi on pesty ahneus, Variksen kirjoituksesta tuttu uhka. Peseminen voisi viitata myös näennäiseen asioiden korjaamiseen: viher- ja pinkkipesu ovat esimerkkejä tällaisesta pesemisestä. Laulussa ahneudesta on kuitenkin todella tullut hyve, ja kohtuuden puolustaminen näytetään tekstissä naiivina ajattelumattomuutena, tyhmyyden paheena. Laulun kuvaamassa todellisuudessa vallitsee ajattelutapa, jota voisi kutsua kohtuuttomuuden ideologiaksi pastori Kai Sadinmaan julistustekstiä mukaillen:

Kohtuuttomuus ja saalistaminen on uusi normaali. Tämän ajan tärkein viesti on: se ottaa, joka pystyy ja jos et pysty, se on sun oma vikasi.

Kohtuus vaarassa -ryhmän kannan voi kiteyttää näkemykseen, jonka mukaan talouskasvu ja elämän edellytysten tuhoutuminen maapallolla liittyvät toisiinsa (ks. Hickel 2020; Laininen 2018, 18). Ryhmässä ei siis uskota ainakaan varauksetta niin sanotun vihreän kasvun mahdollisuuteen (ks. Hickel & Kallis 2020, 470), vaan liikkeen ytimessä on nimenomaan kulutusvetoisen ajattelun kritiikki (ks. Foster, Clark & York 2010b, 153; Martin, Maris & Simberloff 2016). Kulutus-sanan eteen lisätty määre kestävä, vihreä, aineeton tai muu sellainen ei vakuuta aktiiveja. Eräs heistä arvosteli digitaalisuuden ei-materiaaliseksi väitettyä olemusta:

H: - - Mä en oikein jaksa uskoa et jos ajatellaan ympäristön raaka-aineiden ja energian kannalta, että digitaalisuus globaalisti olis kovin pitkälle mahdollinen. Me tällä hetkellä tuhlastaan niin paljon harvinaisia metalleja digitalisaation välineiden lyhytaikaseen elämään että jos ajatellaan mobiililaitteita, kaks kolme vuotta sit uudet. Ja tällä hetkellä, oliko se joku 5–10 prosenttia korkeintaan niistä päätyy, harvinaisista metalleista kierrätykseen ja suurin osa dumpataan Afrikkaan raskasmetalleina jotka sit leviää siellä ympäristöön että siinä mielessä tää on täysin järjetöntä mitä me puuhataan. Ympäristöllisesti ja. Yhdessä vaiheessa 90-luvulla kuviteltiin, että nyt tulee tämmönen immateriaalinen tuotanto joka ei vaadi raaka-aineita eikä oikeestaan energiaa, ettei nähty että jokainen yksittäinen Google-haku tai muu

vaatii kuitenkin sen energian ja sen raaka-aineen, että ne laitteet valmistetaan – –

Kohtuus vaarassa –liikkeelle on ominaista tuoda esiin, kuinka esimerkiksi ekologiset ongelmat ja sosiaalinen epäoikeudenmukaisuus kietoutuvat toisiinsa (Laakkonen 2021, 27). Ritva ja Kaarina Sorvalin tekstissä 2010-luvun kuluttaja pohtii joulusuklaan alkuperää. Katkelma myös kertoo kuluttajan kokemasta ahdistuksesta:

Kuinkahan moni miettii, missä oloissa esimerkiksi tämä himoittu joulusuklaa on tehty? Viettääkö kaakaopapuni poiminut nainen, mies tai lapsi iloista joulua tai hyvää uutta vuotta tänä vuonna? Mitä me teemme kaikelle sille muoviroskalle, jota miljoonat suklaarasiat ja muut pakkaukset tuovat mukanaan? Ai niin, mehän kierrätämme sen ja voimme hymähtää itsellemme tyytyväisinä.

Mutta mitä maksaa jatkuva kulutusroskan kierrätys planeetallemme?

– –

Kun toimimme oikein eli kulutamme, ostamme ja kierrätämme, saattamme joutua pulaan. Näin tapahtuu Sadinmaan laatimassa julistuksessa. Tekstin alussa postiluukku kolisee, mutta kirje ei olekaan myöhästynyt jouluntoivotus vaan yhteydenotto ”pikavippifirmalta”. Tekstissä leikitellään kirkollisella puheenparrella: pikalainayritykset antavat lupauksen pelastuksesta, ne lykkäävät tuomiopäivää.

Pikavippifirmat takaavat, ettei jouluna kukaan ole köyhä eikä kippee. Ne tuovat rankkaa ilosanomaa vähävaraiselle, luottohäiriömerkinnän saaneelle. Ne vakuuttavat: vaikka olisit kuinka epäonnistunut, surkea ja köyhä, niin sinullakin on oikeus ja mahdollisuus osallisuuteen, kuulua valtavirtaan, yhteiskuntaan, rakkaaseen isänmaahan ja suorittaa pyhää kuluttamisen ja kohtuuttomuuden kansalaisvelvollisuutta.

Luen tekstiä kuvauksena yksilön vaikeudesta toimia oikein. Köyhä on ottanut luottoa, ja nyt on ”maksun aika”. Köyhä näyttäytyy tekstissä pikalainayrityksen uhrina, periaatteessa oikein toimineena, mutta silti väärintekijänä. Hän on tehnyt sen, mitä häneltä kuluttajana odotetaan,

eli hän on ostanut kaiken, mitä jouluna kuuluu ostaa. Tässä kontekstissa hänet kuvataankin kelpo kansalaisena. Hän on ollut hetken osallinen, vähävaraisenakin suorittanut kansalaisvelvollisuuttaan, mutta lopputulos on silti huono. Hän joutuu häpeälliseen asemaan elettyään yli varojensa ja velkaantuessaan.

Kohtuuttomuus haavoittaa monella tasolla ja tavalla. Ahnas kuluttaminen vaatii luonnonvaroja ja rikkoo planeettaamme, mutta se ei tuhoa ainoastaan luontoympäristöjä: siihen liittyy suuria ihmisoikeusongelmia, eikä edes ylikuluttava yksilö itse välty ahdistukselta, ”haavoilta”, joutuessaan pohtimaan toimiensa seurauksia. Jatkuva uuden hankkiminen käy sekin työstä ja vaatii rahaa ja voi johtaa ahdinkoon.

Aineistoista välittyvä käsitys ihanneyksilöstä, jonka ei pitäisi huolehtia muusta kuin itsestään, tavoitella omaa onneaan ja unohtaa muut. Psykoanalyttikko Paul Verhaeghe (2012) on tarkastellut nykyihmisen sijaa yhteisönsä jäsenenä, minkä merkitystä hän painottaa analysoidessaan nykyajan hybristä. Hän muistuttaa, että antiikin Kreikassa hybris oli rikos muita vastaan. Hybriksen vallassa tehdyt teot eivät koidu ainoastaan yksilön itsensä harmiksi, vaan teot voivat satuttaa hänen läheisiään ja laajempaa yhteisöä, jossa ihminen elää. Verhaeghe arvioi, että muinaiset kreikkalaiset pitäisivät aivan äärimmäisenä hybrisen ilmene-
mismuotona tapaa, jolla ihminen on erottanut itsensä luonnosta: ”ajatus siitä, että me ihmisinä olisimme luonnon ulkopuolella tai jopa sen yläpuolella”. Koska uskomme olevamme erillisiä luonnosta, tuhoamme sen – vain huomataksemme, että olemme tuhonneet omankin elinympäristömme. (Verhaeghe 2012, 42, 53–54.)

Kohtuus hoitaa haavoja

Lopuksi tarkastelen kohtuutta kohtuuttomuuden aiheuttamien haavojen hoitajana. Miten kohtuuden omaksuminen voisi auttaa kohtuuttomuuden maailmassa haavoittunutta yksilöä? Millaista haavanhoitoa saa kohtuusaktiivi liikkeen tilaisuuksissa? Kohtuustoiminnan tavoitteita määriteltessään haastattelemani aktiivi tuli kuvanneeksi myös sitä, millaista kohtuullisempi elämäntapa olisi: se sisältäisi aikaa taiteelle ja ”muulle”.

KYSYMYKSET: – – mitä kohtuusliike tavoittelee? [Naurua äänessä] milloin teidän työ on valmis?

H: No tässä ensin tarvittas semmonen et me muutettas tää länsimainen vallitseva maailmankatsomus [hymy kuuluu äänessä] –

K; H: [Yhteistä naurua]

H: – [teatraalisesti, kujeillen] kokonaisvaltasemmaks ja kohtuulliseksi, ammentaan myös sieltä omasta muinaisesta suomalais-ugrilaisesta metsästäjä-keräilijäajan perinnöstämme arvostaen sen merkittäviä piirteitä ja tästä seurauksena sitten meidän yhteiskuntajärjestelmä ja talousjärjestelmäkin muuttuisivat kohtuullisiksi, ja irtautuisimme jatkuvan kasvun pakosta [nauru hiipii ääneen] –

K: [Naurahtaen] Joo.

H: [Hymyä äänessä] laskisimme meidän kokonaiskulutusta sille tasolle, että, että Suomen ja maailman luonto kestäisi sen pitkällä tähtäimellä.

K: Mm.

H: Ja samalla sitten ois tämmöstä niinkun, elämä oisi yhteisöllisempää ja ois enemmän aikaa taiteelle ja muulle että. Että tällaiset pikkuvotteet [naurahtaen lopuksi].

Katkelmaa sävyttää nauru, johon minäkin haastattelijana yhdyn. Ymmärrämme molemmat, että tavoite on mielikuvituksellinen: kokonaisen maailmankatsomuksen muuttaminen on mahdoton tavoite yhdelle pohjoiskarjalaiselle liikkeelle. Välillemme virittyi yhteisymmärrys myös siitä, kuinka tärkeä tavoite kuitenkin olisi. Hyvin samanlainen utopiakuva on Salosen ja Joutsenvirran (2018) kuvaus maailmasta, jossa uusi vaurauskäsite on tullut todeksi. Heidän tulevaisuuskuvasaan kansalaiset ovat voimaantuneet ja kokevat osallisuutta yhteisiin asioihin. Elämänlaatu on tärkeämpää kuin talouden mittarein mitattu elintaso. Yksilöllinen omistaminen ei ole niin tärkeää kuin aiemmin, ja talous on vain keino tärkeämpien päämäärien saavuttamiseksi. Talous tottelee eettistä harkintaa ja poliittista päätöksentekoa, ei toisin päin. (Salonen & Joutsenvirta 2018, 86–88.)

Aino Kiven laatimassa julistuksessa kohtuuden läpäisemää elämää kuvataan metaforin:

Kohtuus on voipaperiin käärityt eväsleivät ja naapurilta lainatut

sukset. Se on isoveljeltä peritty collegepaita ja pinaattiletut ja puolukkahilloa ja pyöräretkiä ja iltoja hyvän kirjan kanssa ja välillä lasi punaviiniä hyvässä seurassa; se on parsimista ja paikkaamista ja huoltoa ja korjaamista ja tarkoin harkittuja ostoksia.

Samaan virkkeeseen sijoitetut voipaperi, eväsleivät ja lainasukset voidaan lukea lapsuuden hiihtoretken syntagmana, yhteen liitettynä merkkien joukkona (ks. Veivo & Huttunen 1999, 32–33). Eväiden ja välineiden paradigmoilta on poimittu merkit, jotka edustavat jotakin vanhahtavaa, hieman vaatimatonta. Tekstissä todetaankin, että kohtuus ”on hitusen vanhanaikaista”. Samaa merkitystä kantavat isoveljelle jo pieneksi jäänyt paita, ja pinaattiletut ja puolukkahillokin konnotoivat lapsuutta. Aikuisen maailmaan astutaan pyöräretken ja kirjojen kautta: punaviini, hyvä seura ja erilaiset huoltamisen toimet ompelemisineen ja ostoksineen.

Kiven luettelemat esineet ja asiat, eväät, urheiluvälineen lainaaminen ja vaatteen loppuun käyttäminen, pyrkivät metaforisen funktion lisäksi antamaan kouriintuntuvia esimerkkejä ja rakentamaan kohtuudelle sisältöä. Hänen mainitsemansa hyvä seura toistuu haastatteluaineistossa muun muassa yhteisenä harrastamisena ja yhdessä tehtynä kohtuusaktivismina. Kirjojen lukeminen ja muu taiteen ”kuluttaminen” tulevat nekin mainituiksi. Haastatteluissa kulutuskulttuurille vastakkainen toiminta näyttäytyy tyytyväisyytenä. Ostamalla hankittu ilo on lyhytaikaista, mutta esimerkiksi yhdessä tekeminen tuottaa pidempikestoista iloa (ks. Laakkonen 2021, 120).

H: – – just tähän kuluttamiseen liittyen tai tähän, niin sitähan mainostetaan että sitkun hankit tämmösen vaatteen tai. – – Meet matkalle jonnekin, [naurahtaen] aurinkorannalle niin elämä hymyilee. Ja se on niin lyhytaikasta se ilo mitä siinä, et kyl must semmonen ihmisen todellinen tyytyväisyys ja ilo niin se on kyllä paljon pitkäkestosempää, sitä saa esimerkiks tämmösestä tuota [pohtii] niinku empatiakyvystä, toisten huomioimisesta ja, ja siitä että on mahdollisuus päästä luontoon ja. Ja sitten sitaateissa kuluttaa kulttuuria niinkun käydä konserteissa tai laulaa yhdessä – –.

Kai Sadinmaan laatimassa julistuksessa hetkellistä onnea alleviivaa lyhyt maksuaika. Se tulee köyhälle, ”kun tuskin kinkut ovat vatsassa sulaneet ja sinapit suupielistä pyyhityt”. Lainarahalla ostetut lelutkin tuovat iloa vain hetken: ”Aasian hikipajoissa riistopalkalla tuotettuja hengettömiä, tyhjänpäiväisiä muovirojuja, jotka unohtuvat saman tien, yhden hätäisen leikin jälkeen.”

Aineistojen mukaan aina uuden tavoittelemisen asemesta voitaisiinkin tyytyä jo olemassa oleviin tavaroihin, hyvään seuraan, empatiaan ja yhteyden kokemiseen. Kirjailija Tuula-Liina Varis kirjoittaa:

Kohtuuden, riittävyyden ja jakamisen periaatteelle rakentuva yhteiskunta on runsas, vaikka eletäisiin niukkuudessa. Jakamisen kulttuurissa ihmiset kasvavat keskinäiseen luottamukseen, hyvään tahtoon, turvallisuuteen ja tulevaisuudenuskoon. Kohtuus on kaunista. Kohtuus on kehittyneisyyttä. Kohtuus pelastaa maailman.

Katkelmassa kohtuus määritellään kehittyneisyydeksi, ja yhtymäkohdat ekososiaaliseen sivistykseen ovat ilmeisiä: runsaus ei ole rahallista vaurautta, vaan esimerkiksi hyvää tahtoa ja luottamusta. Tämä on elämänrikkautta, Joutsenvirran ja Salosen (2020) kuvailemaa uudenlaista vaurautta. Eräs haastateltava huomautti, että tiedämme, että elämämme siinä muodossa kuin sitä nyt elämme, on vaakalaudalla. Silti monet jatkavat toimiaan entiseen tapaan. Hän pohti, että näemme oman inhimillisen touhuamisemme tärkeänä, vaikka se onkin ainoastaan mielen tuotetta:

H: – – Joo, koska tää elämä mitä me täällä eletään, tää on sellanen uni. Jotenkin, että me uskotaan, että tää kaikki on tosi tärkeätä. Nää mejän kuviot ja nää rakennelmat, mitkä me on tänne tehty. Mut ne on siis mentaalirakenteita, ja oikeasti ne on ihan yhtä tyhjän kanssa. Voitais varmaan luopua tosi paljosta.

Luopuminen paljosta olisi haastateltavan mukaan mahdollista, jos vain ymmärtäisimme, ettei kaikki tärkeänä pitämämme olekaan tärkeää. Tuula-Liina Varis kysyi vuonna 2010 tekstissään, mitä ihminen todella tarvitsee, ja vastaa:

Ravinnon, suojan ja lämmön. Turvallisuuden tunteen. Yhteyden toisiin ihmisiin. Kokemuksen omasta tarpeellisuudestaan. Perspektiivin menneisyyteen. Näköalan tulevaisuuteen.

Eräs haastateltava pohti, ettei hän oikeastaan tarvitse paljon:

H: - - en mie tarvii niinkun se että mä oon tyytyväinen on, - - en mie tarvii paljoo, ei se oo niinku tavaroihin sidottua. [Hiljaa puhuen] ei-ei. Musta se on enemmän niinku ihmissuhteisiin ja johonkin, ja tietysti etton vältt- semmoset voi asua ja liikkua ja on ihmissuhteet ja [painottaen] luonto on mulle hirmu tärkeä ihan, ihan elinehto. - - Et se on jossain sellasessa. Ja tietysti yrittää vaikuttaa omalla laillaan tai puhua, näitten asioitten puolesta.

Tarpeen mukaan -ajatus näyttää aineistojen valossa olevan kulutusyhteiskunnalle vieras, mutta kohtuusaktiiveille se voi olla hyvin keskeinen ohjenuora elämässä, sisäistetty periaate (ks. Laakkonen 2021). Se on myös ekososiaalisen sivistyksen keskeisiä ajatuksia: mielihyväkulutuksen sijaan ostopäätösten tulee perustua oikeaan tarpeeseen (Salonen & Bardy 2015, 8–9). Aineistot kertovat, että mielihyväkulutukselta vapautuneeseen tilaan voisi astua tyytyväisyys, kun tarpeen mukaan -periaatteen ja kohtuullisuuden omaksuminen vapauttavat tavaroiden haalimisesta. Taiteen, kuten yhteislaulun ja kirjojen, ”kuluttaminen” antaa pidempikestoista iloa kuin hetkellistä nautintoa tuova ostaminen. Yhdessä tekeminen, ekososiaalisen sivistyksen termein ihmistenvälisyys, on myös keskeistä. Mahdollisuus elää yhteisöjen jäsenenä ja saada kokemuksia hyväksytyksi tulemisesta on arjen vaurautta (ks. Salonen & Bardy 2015, 9–10), joka helpottaa myös ilmastoahdistusta. Samanhenkisessä seurassa voi keskustella kielteisistä ympäristötunteista (ks. Sinkkonen 2022, tässä teoksessa), ja toiminta yhteisen tavoitteen puolesta hoivaa ilmastoahdistuksen haavoittamaa mieltä (Laakkonen 2021, 27; Pihkala 2017, 239–240).

Kohtuusajattelu elämän rikastuttajana

Kohtuus on käsitteenä Kohtuus vaarassa -ryhmän ytimessä, jopa nimessä, mutta se on vaikeasti sanoilla tavoitettavissa. Kohtuutta pyritään kuvaamaan haastattelupuheissa ja Kohtuuden joulun julistuksissa kertomusten ja metaforien avulla. Lähdinkin tavoittelemaan kohtuuden olemusta kiertotietä käyden, kohtuuttomuudesta käsin. Se on analysoimissani aineistoissa ihmisen ahneutta, ylikuluttamista ja piittaamattomuutta muista ihmisistä ja planeetan rajoista, Salosen ja Kurenlahden (2021) käsittein toisen haavoittuvuuden unohtamista ja sivuuttamista. Aineistoista välittyy huoli siitä, kuinka kohtuus on kateissa. Sitä vastoin kohtuuttomuuden pahe on vallalla, ja sitä jopa tietyllä tapaa ihailaan. Kohtuuden joulun julistukset väittävät, että kulutuskulttuurissa ahneus onkin hyve.

Aineistot kertovat, kuinka ylikuluttava elämäntapa on uhka sosiaaliselle oikeudenmukaisuudelle ja koko planeetalle. Rajoista piittaamattomuus on vaarallista. Mikäli emme muuta kehityksen suuntaa, nykyiset vakaat yhteiskunnat voivat jopa ajautua kaaokseen (Steffen ym. 2018, 8257–8258). On ilmiselvää, kuinka kohtuusajattelu voisi hoitaa planeetan saamia haavoja: luonnonvarojen tuhlaileva käyttö on horjuttanut globaalisti luonnon tasapainoa vaarallisella tavalla. Yksilön haavat voivat liittyä juuri näihin maailmanlaajuisiin ekokatastrofeihin, kuten esimerkiksi ilmastokriisin aiheuttamaan ahdistukseen (Pihkala 2017). Kohtuuttomuuden hybriksessä on kuitenkin myös yksilön oman elämän taso. Yksilö itse kärsii tavoitellessaan aina uusia tavaroita, ja hän voi unohtaa, mikä on todella tarpeen. Kohtuus muistuttaa siitä, mikä on tärkeää ja mitä todella tarvitsemme.

Kohtuus on vastavoima, joka näyttäytyy aineistoissa uusien sivistyskäsitteiden mukaisena rajojen huomioimisena. Kohtuudellinen elämäntapa tarkoittaa luopumista mielihyväkuluttamisesta. Kohtuuden ihanteen mukainen ihmisen toiminta mahtuu planeetan rajoihin, mutta kohtuus ei ole niukkuutta. Aineistot kertovat, että kohtuullinen elämäntapa on rikasta ja ruokkii tyytyväisyyden tunnetta. Kohtuus on täten uudenlaista vaurautta, elämänrikkautta, kuten taidenautintoja ja hyviä ihmissuhteita.

Tyytyväisyys on Joutsenvirran ja Salosen (2020, 122) mukaan uhka nykyiselle talousajattelulle: kun yksilö lakkaa tavoittelemasta materi-

aalista hyvää, hän asettuu talouskasvun ideologiaa vastaan. Onkin siis radikaalia olla kuluttamatta, valita käytetty, parsia ja paikata (ks. Laakkonen 2022). Nämä arkiset valinnat ovat hyvin käytännölliselle tasolle tuotua degrowth- ja kohtuusajattelua, talouskasvun välttämättömyyden kyseenalaistamista.

Kohtuus tulee esiin myös ihmisten välisissä suhteissa. Kuten eräs haastateltava kuvasi, kohtuudellisemmalle ajattelulle herkistynyt mieli huomaa kohtuuden ilmentymiä jopa polkupyöräkorjaamon asiakaspalvelutilanteessa, kun asiakkaalle tarjotaan apua kestävien renkaiden valintaan ja niiden talvisäilytykseen. Kohtuuden ilmapiiriä aistitaan myös Kohtuus vaarassa -ryhmän kokouksissa ja muissa tilaisuuksissa, joissa mahdollistuu ihmistenvälisyys (ks. Salonen & Bardy 2015). Kansalais-toiminta tuo yhteen ihmisiä, jotka haluavat haastaa vallitsevaa kohtuuttomuuden kulttuuria.

Sivistys on aikuiskasvatustieteen kentällä keskeinen käsite, ja kasautuvien ekokriisien aikakaudella siihen on alettu liittää uusia etuliitteitä: ekososiaalinen sivistys, jälkimateriaalisiin arvoihin perustuva sivistys ja niin edelleen. Aikuiskasvatustieteessä tulee jatkaa uudenlaisen sivistymisen tutkimista ja hakea vastauksia siihen, kuinka ylikuluttavia aikuisia yksilöitä ja kokonaisia yhteiskuntia voidaan auttaa siirtymään kohti kohtuullisempaa elämää. Elämäntavan kohtuullistaminen on välttämättöntä planetaaristen rajojen vuoksi, mutta kohtuus voi herättää sanana kielteisiä mielikuvia niukkuudesta. Kohtuuden olemuksen tarkastelu on tämän vuoksi tärkeää. Esimerkiksi tässä luvussa tarkastellun Kohtuus vaarassa -ryhmän piirissä kohtuus näyttäytyykin jopa radikaalina tapana lisätä elämän rikkautta. Vaikkei yksi pohjoiskarjalainen liike välttämättä muuta koko maailmaa, sen vaatima ja välittämä kohtuus on globaalisti ratkaisevan tärkeä periaate, joka kantaa mukanaan myös mahdollisuutta sosiaalisesti oikeudenmukaisempaan elämään.

Kirjallisuus

Aho, Markku (2015) Miten kaikki alkoikaan. Teoksessa Topi Linjama & Pauliina Kainulainen (toim.) Kohtuus vaarassa: onnen aikoja rajallisella planeetalla? Joensuu: Kirjokansi, 11–12.

Aho, Markku (2019) Vaarallista kohtuutta. Teoksessa Topi Linjama, Markku

- Aho, Pauliina Kainulainen & Raisa Simola (toim.) Kohtuuspanfleetti. Elonkirjo edellä. Helsinki: Into, 168–169.
- Bal, Mieke (2003) From Cultural Studies to Cultural Analysis: ‘A Controlled Reflection on the Formation of Method’. Teoksessa Paul Bowman (toim.) Interrogating cultural studies: Theory, Politics, and Practice. Lontoo: Pluto Press, 30–40.
- Bardy, Marjatta (2011) On ekososiaalisen sivistyksen aika. *Ympäristö* 25 (4), 35.
- Bauters, Merja (2020) Semiotiikka. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/teoreettis-metodologiset-viitekehykset/semioottinen-analyysi/>
- Brummett, Barry (2019) Techniques of Close Reading. 2nd edition. Lontoo: SAGE.
- Demaria, Federico & Schneider, Francois & Sekulova, Filka & Martinez-Alier, Joan (2013) What is Degrowth? From an Activist Slogan to a Social Movement. *Environmental Values* 22 (2), 191–215. <https://doi.org/10.3197/096327113X13581561725194>
- Foster, John Bellamy & Clark, Brett & York, Richard. (2010a) Introduction. A Rift in Earth and Time. Teoksessa John Bellamy Foster, Brett Clark & Richard York (toim.) The Ecological Rift: Capitalism’s War on the Earth. New York: NYU Press, 13–49.
- Foster, John Bellamy & Clark, Brett & York, Richard (2010b) The planetary moment of truth. Teoksessa John Bellamy Foster & Brett Clark & Richard York (toim.) The Ecological Rift: Capitalism’s War on the Earth. New York: NYU Press, 151–166.
- Hickel, Jason (2020) What Does Degrowth Mean? A Few Points of Clarification. *Globalizations* September 4th 2020, 1–7. <https://doi.org/10.1080/14747731.2020.1812222>
- Hickel, Jason & Kallis, Giorgos (2020) Is Green Growth Possible? *New Political Economy* (25) 4, 469–486. <https://doi.org/10.1080/13563467.2019.1598964>
- Higgs, Kerry (2014) Collision Course. Endless Growth on a Finite Planet. Cambridge: The MIT Press.
- Joutsenvirta, Maria & Salonen, Arto O. (2020) Sivistys vaurautena. Radikaalisti, mutta lempeästi kohti kestäväää yhteiskuntaa. Helsinki: Basam Books.
- Juvonen, Tuula (2017) Sisäpiirihaastattelu. Teoksessa Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvuori (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino, 398–410.
- Järvensivu, Paavo & Hakala, Emma & Lummaa, Karoliina & Lähde, Ville & Majava, Antti & Toivanen, Tero & Vadén, Tere & Eronen, Jussi (2019) Ilmas-

- tokriisiin sopeutuminen on kansanterveydellinen kysymys. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 56 (4), 341–345. <https://doi.org/10.23990/sa.83011>
- Laakkonen, Erja (2019) Kohtuusliike kasvattaa ekososiaalisesti sivistyneitä aktiivisia kansalaisia. Teoksessa Topi Linjama, Markku Aho, Pauliina Kainulainen & Raisa Simola (toim.) *Kohtuuspamfletti*. Elonkirjo edellä. Helsinki: Into, 184–196.
- Laakkonen, Erja (2021) Kohtuullinen kasvattaja. Kohtuus vaarassa -liike ekososiaalisen sivistyksen tuottajana. *Aikuiskasvatus* 41 (2), 113–126. <https://doi.org/10.33336/aik.109321>
- Laakkonen, Erja (2022) Radikaalia kohtuutta. Teoksessa Kristiina Hannukainen (toim.) *Sivistys nousee yhteisöistä*. Helsinki: Opintotoiminnan Keskusliitto / Opintokeskus Sivis, 43–47. https://www.ok-sivis.fi/media/materiaalit-osio/sivistys_nousee_yhteisoista.pdf
- Laininen, Erkkä (2018) Transformatiivinen oppiminen ekososiaalisen sivistymisen mahdollistajana. *Ammattikasvatuksen aikakauskirja* 20 (5), 16–38. <https://akakk.fi/ammattikasvatuksen-aikakauskirja-05-2018-digitaalinen-erikoisnumero>
- Lahti, Vesa-Matti (2019) Aukkoja sivistyskasityksessä. Helsinki: Sitra. <https://www.sitra.fi/julkaisut/aukkoja-sivistyskasityksessa>
- Latva-Pukkila, Anna (2015) Kasvunvara on käytetty. Kohtuutalouden ratkaisut. Helsinki: Suomen luonnonsuojeluliitto ry. https://www.sll.fi/app/uploads/2018/10/Kohtuutalous_webversio.pdf
- Lehtinen, Ari Aukusti (2014) Ympäristötoimintatutkimus. Teoksessa Ilmo Massa (toim.) *Polkuja yhteiskuntatieteelliseen ympäristötutkimukseen*. Helsinki: Gaudeamus, 64–76.
- Lehtinen, Ari Aukusti (2019) Tahtomattaan radikaali: Talouden supistumisen maantiede. *Terra: maantieteellinen aikakauskirja* 131 (4), 235–246.
- Lykke, Nina (2010) *Feminist Studies. A Guide to Intersectional Theory, Methodology and Writing*. Lontoo: Routledge.
- Martin, Bronwen & Ringham, Felizitas (2006) *Key Terms in Semiotics*. New York: Continuum.
- Martin, Jean-Louis & Maris, Virginie & Simberloff, Daniel S. (2016) The Need to Respect Nature and Its Limits Challenges Society and Conservation Science. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America PNAS*, 113 (22), 6105–6112. <https://doi.org/10.1073/pnas.1525003113>
- McNutt, Marcia (2015) Climate Warning, 50 Years Later. Editorial. *Science* 350 (6262), 721. <https://www.science.org/doi/10.1126/science.aad7927>
- MOT Kielitoimiston sanakirja (2020). Kohtuullinen. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone Oy.
- Ojanen, Eero (2004) *Kohtuudesta ja kohtuuttomuudesta*. Helsinki: Kirjapaja.

- Partanen, Rauli & Paloheimo, Harri & Waris, Heikki (2013) *Suomi öljyn jälkeen*. Helsinki: Into.
- Pihkala, Panu (2017) *Päin helvettiä? Ympäristöahdistus ja toivo*. Helsinki: Kirjapaja.
- Pihkala, Panu (2019) *Mieli maassa? Ympäristötunteet*. Helsinki: Kirjapaja.
- Pulkki, Jani (2021) Ekososiaalinen hyve-etiikka. *Aikuiskasvatus* 41 (2) 102–112. <https://doi.org/10.33336/aik.109320>
- Pöysä, Jyrki (2010) Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteidenvälisenä metodina. Teoksessa Jyrki
- Pöysä, Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo (toim.) *Vaeltavat metodit*. Kultaneito VIII. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Pöysä, Jyrki. (2015) *Lähiluvun tieto*. Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Richardson, John (2017) Musiikin ekologinen lähiluku digitaalisessa kulttuurissa: pohdintoja musiikin kokemuspohjaisen kulttuurianalyysin lähtökohdista. *Etnomusikologian Vuosikirja* 29, 1–33. <http://dx.doi.org/10.23985/evk.60949>
- Rockström, Johan & Steffen, Will & Noone, Kevin & Persson, Åsa & Chapin, F. Stuart III & Lambin, Eric & Lenton, Timothy M. & Scheffer, Marten & Folke, Carl & Schellnhuber, Hans Joachim & Nykvist, Björn & de Wit, Cynthia A. & Hughes, Terry & van der Leeuw, Sander & Rodhe, Henning & Sörlin, Sverker & Snyder, Peter K. & Costanza, Robert & Svedin, Uno & Falkenmark, Malin & Karlberg, Louise & Corell, Robert W. & Fabry, Victoria J. & Hansen, James & Walker, Brian & Liverman, Diana & Richardson, Katherine & Crutzen, Paul & Foley, Jonathan (2009) Planetary Boundaries: Exploring the Safe Operating Space for Humanity. *Ecology and Society* 14 (2): 32. <http://www.ecologyandsociety.org/vol14/iss2/art32>
- Ruiz De Castilla, Clariza (2018) Close reading. Teoksessa Mike Allen (toim.) *The SAGE Encyclopedia of Communication Research Methods*. Lontoo: SAGE, 137–139.
- Salminen, Antti & Vadén, Tere (2013) *Energia ja kokemus*. Naftologinen essee. Tampere: Niin & Näin.
- Salonen, Arto O. & Bardy, Marjatta (2015) Ekososiaalinen sivistys herättää luottamusta tulevaisuuteen. *Aikuiskasvatus* 35 (1), 4–15. <https://doi.org/10.33336/aik.94118>
- Salonen, Arto O. & Joutsenvirta, Maria (2018) Vauraus ja sivistys yltäkylläisyyden ajan jälkeen. *Aikuiskasvatus* 38 (2), 84–101. <https://doi.org/10.33336/aik.88331>
- Salonen, Arto O. & Kurenlahti, Mikko & Jaaksi, Ari (2021) *Rakkautta ja valoa*.

- Tie hyvään tulevaisuuteen. Helsinki: Docendo.
- Steffen, Will & Rockström, Johan & Richardson, Katherine & Lenton, Timothy M. & Folke, Carl & Liverman, Diana & Summerhayes, Colin P. & Barnosky, Anthony D. & Cornell, Sarah E. & Crucifix, Michael & Donges, Jonathan F. & Fetzer, Ingo & Lade, Steven J. & Scheffer, Marten & Winkelmann, Ricarda & Schellnhuber, Hans Joachim (2018) Trajectories of the Earth System in the Anthropocene. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* PNAS 115 (33), 8252–8259. <https://doi.org/10.1073/pnas.1810141115>
- Tieteen termipankki (2021) Planetaariset rajat. https://tieteentermipankki.fi/wiki/Ymp%C3%A4rist%C3%B6tieteet:planetaariset_rajat
- Tomkiewicz, Micha (2011) *Climate Change. The Fork at the End of Now*. New York: Momentum Press.
- Treharne, Gareth J. & Riggs, Damien W. (2015) Ensuring Quality in Qualitative Research. Teoksessa Paul Rohleder & Antonia C. Lyons (toim.) *Qualitative Research in Clinical and Health Psychology*. Hampshire, New York: Palgrave Macmillan, 57–73.
- Ulvila, Marko (2018) Kohtuusliikkeen lyhyt historia. *Elonkehä* 2018 (4), 20–26.
- Vadén, Tere (2017) Fossiilihybris. *Peruste: Yhteiskunnallinen verkkolehti* 28.11.2017. <https://perustelevi.fi/fossiilihybris>
- Veivo, Harri & Huttunen, Tomi (1999) *Semiotiikka. Merkeistä mieleen ja kulttuuriin*. Helsinki: Edita.
- Verhaeghe, Paul (2012) *What about Me? The Struggle for Identity in a Market-Based Society*. Lontoo: Scribe.
- Vilkka, Hanna (2006) *Tutki ja havainnoi*. Helsinki: Tammi.
- Vuori, Jaana (2021) *Tapaustutkimus*. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus>
- Wiles, Rose (2013) *What are Qualitative Research Ethics?* Lontoo: Bloomsbury.

Julkaistut aineistolähteet

- Kohtuus vaarassa. Onnen aikoja rajallisella planeetalla? 2015. Toimittaneet Topi Linjama & Pauliina Kainulainen. Joensuu: Kirjokansi.
- Kohtuus vaarassa –YouTube-kanava: <https://www.youtube.com/user/kohtuusvaarassa>
- Kohtuus vaarassa –kotisivut: <http://www.kohtuusvaarassa.com>

Kirjoittajat

Johanna Ennser-Kananen, PhD, dosentti, apulaisprofessori, Jyväskylän yliopisto.

Santeri Halonen, KTM, projektitutkija, väitöskirjatutkija, Kerttu Saalasti Instituutti, Oulun yliopisto.

Mirva Heikkilä, KT, OTM, erikoistutkija, Turun yliopisto.

Päivi Iikkanen, FT, tutkijatohtori, Jyväskylän yliopisto.

Mirjami Ikonen, KTT, tutkimuspäällikkö, yliopistonlehtori, Itä-Suomen yliopisto.

Niina Impiö, KM, väitöskirjatutkija, yliopisto-opettaja, Oulun yliopisto.

Ulpukka Isopahkala-Bouret, KT, dosentti, professori, Turun yliopisto.

Tuula Joro, YTM, Itä-Suomen yliopisto.

Mari Karvinen, VTM, tohtorikoulutettava, Turun yliopisto.

Tuija Koivunen, YTT, dosentti, yliopistonlehtori (ma.), Itä-Suomen yliopisto.

Maija Korhonen, PsT, yliopistonlehtori, Itä-Suomen yliopisto.

Pekka Kuusela, YTT, yliopistonlehtori, Itä-Suomen yliopisto.

Erja Laakkonen, KT, FM, yliopistonlehtori (ma.), Itä-Suomen yliopisto;
vapaa tutkija.

Iris Lehto, YTT, tutkijatohtori, Itä-Suomen yliopisto.

Kristian Lindell, KM, luokanopettaja, Nokian kaupunki.

Ville Mankki, KT, yliopistotutkija, Opettajankoulutuslaitos, Turun yli-
opisto.

Satu Mättö, KTM, väitöskirjatutkija, Itä-Suomen yliopisto; lehtori,
Karelia-ammattikorkeakoulu.

Anni Rannikko, YTT, yliopistonlehtori, Itä-Suomen yliopisto.

Pekka Räihä, KT, yliopistonlehtori, Tampereen yliopisto.

Mikko Saastamoinen, YTL, yliopisto-opettaja, Itä-Suomen yliopisto.

Tiina Salmijärvi, YTM, KM, koordinaattori, Oulun yliopisto.

Suvi Satama, KTT, tutkijatohtori, Turun kauppakorkeakoulu, Turun yli-
opisto.

Taina Savolainen, KTT, professori, kauppatieteiden laitos, Itä-Suomen
yliopisto.

Päivi Siivonen, FT, dosentti, apulaisprofessori, Turun yliopisto.

Anna-Mari Simunaniemi, PhD, TtM, mikroyrittäjyyden tutkimusjohtaja,
Kerttu Saalasti Instituutti, Oulun yliopisto.

Juni Sinkkonen, PsK, psykologian maisteriopiskelija, Itä-Suomen yliopisto.

Tiina Sotkasiira, YTT, dosentti, apulaisprofessori, Itä-Suomen yliopisto.

Taina Törmä, FM, rehtori emerita, Helsingin työväenopisto.

Anne Virtanen, KT, dosentti, yliopistotutkija, Jyväskylän yliopisto.

Marjo Vuorikoski, KT, yliopistonlehtori emerita, Tampereen yliopisto.